

Yerel Yönetime Katılmak

Kent Konseyinden Halk Meclisine

Genç Yoldaşlar İçin Bir Yerel Örgütlenme Kılavuzu

DAHA
EŞİT
DAHA
YAŞANABİLİR
KENTLER
MÜMKÜN

EKMEK
İŞ
GELECEK

BARINMA
YAŞAM
HAKTIR

İNSAN
DOĞA
TEKNOLOJİ
DAHA İYİ
BİR ORTAK
GELECEK

KENT
HEPİMİZİN

YEŞİL
ULAŞIM
TEMİZ ENERJİ
EŞİT HİZMET
KATILIMCI
YÖNETİM
GÜÇLÜ
MAHALLELER

DAHA YEŞİL
DAHA ADİL
BİRLİKTE

DAHA YAŞANABİLİR
KENTLER
MÜMKÜN

Söz, Yetki, Karar:
Mahalleden Başlar

Yerel Yönetime Katılmak

Kent Konseyinden Halk Meclisine — Genç Yoldaşlar İçin Bir Yerel Örgütlenme Kılavuzu

Bilgi Müşterekleri · Sürüm 1.0.1 · Eylül 2026

25 Eylül 2026 “Yerel Demokrasi ve Kent Konseyleri” Forumu (Ankara) vesilesiyle hazırlanmıştır.

Lisans: Creative Commons Atıf-AynıLisanslaPaylaş 4.0 (CC BY-SA 4.0). Bu metni kaynak göstererek çoğaltabilir, değiştirebilir ve aynı lisansla dağıtabilirsiniz.

Metindeki olgu ve rakamlar kamuya açık kaynaklara dayanır; bağlantılar metin içinde ve Ek I’de verilmiştir. Doğrulanamayan noktalar metinde temkinli dille belirtilmiştir.

Düzeltilme ve katkılar için: bilgimusterekleri.org

Dizgi: Poppins ve Inter. Grafikler: Bilgi Müşterekleri.

İçindekiler

Giriş. Forum Var, Sen de Katıl

Birinci Kitap — Kavramlar: Sınıf Yaşadığı Yeri Nasıl Yönetir?

- Bölüm 1. Belediye Nedir, Devlet Neresidir?
- Bölüm 2. Katılım Nedir, Katılımcılık Neyi Gizler?
- Bölüm 3. Komün'den Sovyete: Sınıfın Kendi Yönetim Biçimini Keşfi

İkinci Kitap — Dünya: Deneyimlerin Bilançosu

- Bölüm 4. Sosyalist Ülkelerde Yerel Yönetim: Vaat ve Boşalma
- Bölüm 5. Şili 1970-73: Halk İktidarı Organları ve Darbe
- Bölüm 6. Latin Amerika: Katılımcı Bütçeden Komünlere
- Bölüm 7. Avrupa: Belediye Sosyalizminin Yüz Elli Yılı
- Bölüm 8. Asya: Kerala'dan Tayvan'a

Üçüncü Kitap — Türkiye: Fatsa'dan Kent Konseyine

- Bölüm 9. 1973-1980: Toplumcu Belediyecilik ve Tasfiyesi
- Bölüm 10. Fatsa 1979-80: Halk Komiteleri
- Bölüm 11. Kent Konseyi Nereden Çıktı? Rio'dan 5393'e
- Bölüm 12. Arka Bahçe: Belediye Konseyi Neden Sever, Neden Korkar?
- Bölüm 13. Karşı Örnekler: Ovacık, Dikili, Fındıklı, Bağlar, Semt Meclisleri
- Bölüm 14. Katılımı Savunanlar: Bir Damarın Haritası
- Bölüm 15. Rant, Hanedan ve Çete: Belediyenin Karanlık Yüzü
- Bölüm 16. Mülksüzleştirme ve Dayanışma: Gecekondu Kentsel Dönüşüme

Dördüncü Kitap — Öneri: Halk Kendi Meclisini Kurar

- Bölüm 17. Belediyeyi Beklemeden: Mahalle ve İşyeri Meclisi Modeli
- Bölüm 18. Sosyalist Bir Belediye Nasıl Yönetilir? Program Taslağı
- Bölüm 19. Dijital Doğrudan Demokrasi: Araç, Efendi Değil
- Bölüm 20. Yerel Örgütlülüğün Gücü: Neden Önemsiyoruz?

Beşinci Kitap — Ufuk: Polis'ten Komünist Kente

- Bölüm 21. Kentin Felsefesi: Polis'ten Komünist Kente

Ekler

- EK A. Kavram Sözlüğü
- EK B. Mevzuat Özeti
- EK C. Dünya Deneyimleri Karşılaştırma Tablosu
- EK D. Türkiye Deneyimleri Kronolojisi 1973-2026
- EK E. Mahalle Meclisi Kurma Kılavuzu
- EK F. Kent Konseyi Genel Kuruluna Hazırlık
- EK G. Dijital Araçlar Seçim Tablosu
- EK H. Sosyalist Yerel Yönetim İçin On İlke
- EK J. Açık Çağrı: Deneyim Toplama Müştereği
- EK K. İtirazlar ve Yanıtlar
- EK L. İlk Yıl Takvimi ve Kontrol Listesi
- EK M. Gerçek Demokrasi İçin Asgari Talepler
- EK I. Birleşik Kaynakça

Giriş. Forum Var, Sen de Katıl

Sevgili Genç Yoldaşlar,

Bu dosya bir forumun arifesinde yazılıyor. 25 Eylül 2026 Cuma günü, sabah ondan akşam altıya kadar, Ankara'da Tunus Caddesi'ndeki Türkiye Belediyeler Birliği binasında "Yerel Demokrasi ve Kent Konseyleri" başlıklı bir forum toplanacak. Afişindeki cümle kısa: "Forum var, sen de katıl." Meslek odaları, bir şehircilik vakfı, bir sosyoloji derneği, otuz yıllık bir mahalle derneği ve Ankara'nın gayriresmî gazetesi aynı masaya oturup şunu konuşacak: Kent konseyi denen kurum neye yarıyor, kim için çalışıyor, nasıl çalışmalı? Forumun bilgileri yereldemokrasi.org.tr adresinde; katılım açık ve ücretsiz.

Biz bu foruma bir tanıtım yazısıyla çağrı yaptık ([Forum Var, Sen de Katıl: Kent Konseyi Kimin Arka Bahçesi?](#)). Yazı bittiğinde şunu fark ettik: Forumun sorduğu soru, bir blog yazısına sığmayacak kadar büyük. "Kent konseyi nasıl çalışmalı?" sorusunun altında daha eski ve daha ağır bir soru yatıyor: **Sınıf, yaşadığı yeri nasıl yönetir?** Bu dosya o soruya yanıt arıyor. Kent konseyini de kapsıyor, ama ondan çok daha geniş bir alana bakıyor: 1871 Paris'inden 1979 Fatsa'sına, Porto Alegre'den Kerala'ya, Kızıl Viyana'dan Fındıklı'ya, halkın kendi yaşadığı yeri kendi eliyle yönetmeye kalkıştığı her deneyime.

Önce foruma gidilecek yolu döşeyelim. Sonra dosyanın haritasını verelim. Ama daha önce, dosyanın uzunluğundan ürkenler için bir kullanma kılavuzu.

■ Kitapçık nasıl okunur

Bu dosya baştan sona okunmak üzere kurgulandı; ama yüz bin kelimeyi kimseye borç çıkarmıyoruz. Üç okuma yolu öneriyoruz:

Okur	Okuma yolu	Ne kazanır
Acelesi olan , foruma ya da bir kent konseyi genel kuruluna gidecek olan	Giriş → Bölüm 11 (kent konseyinin soykütüğü) → Bölüm 12 (arka bahçe) → Bölüm 13 (Türkiye'deki karşı örnekler) → Bölüm 17 (mahalle meclisi modeli) → Ek F (genel kurula hazırlık)	Kent konseyinin ne olduğunu, nerede tıkandığını ve genel kurulda hangi soruları soracağını; yaklaşık iki saat
Dünya deneyimlerini merak eden , "başka yerde nasıl oldu" diye soran	Bölüm 3 (ilkeler sözlüğü) → Bölüm 4-8 (Sovyetler'den Kerala'ya) → Bölüm 21 (kentin felsefesi) → Ek C (karşılaştırma tablosu)	Katılımın nerede iktidara dönüştüğünü, nerede ritüel olarak kaldığını; beş deneyime aynı beş sorunun sorulmasını
Örgütlenmek isteyen , mahallesinde ya da işyerinde bir meclis kurmayı düşünen	Bölüm 1 (belediye nedir) → Bölüm 17-20 (model, program, dijital araçlar, kapanış) → Ek E (mahalle meclisi kurma kılavuzu), Ek F, Ek K (itirazlar ve yanıtlar), Ek L (ilk yıl takvimi)	Belediyeyi beklemeden başlamanın adımlarını; karşılaşılabilecek itirazların yanıtlarını; on iki aylık bir takvimi

Hangi yolu seçerseniz seçin, Bölüm 3'ün sonundaki on ilke tablosu ile Bölüm 17'nin modeli dosyanın iki direğidir; biri neyin savunulduğunu, öteki nasıl başlanacağını söyler. Her bölümün sonundaki "Bu bölümden dersler" listesi, bölümü atlayanların kaçırdığını beş dakikada toparlar. Ek A'daki sözlük, metinde ilk geçtiği yerde açıklanan kavramları bir arada verir.

■ Afişte kim var, kim yok?

Forum duyurulur duyurulmaz yerel basında bir eleştiri dolaştı: [Bu neyin forumu?](#) Konusu kent konseyi olan bir forumun afişinde ne bir kent konseyi ne de Türkiye Kent Konseyleri Birliği gibi çatı yapılar vardı; onların yerine "kent konseyleriyle doğrudan çalışma ilişkisi tartışmalı" kuruluşlar öne çıkmıştı.

Bu eleştirinin haklı bir tarafı var: Konseylerin kendi deneyimini dinlemeden konseyleri konuşmak eksik kalır. Ama kurgusuna dikkat etmek gerekiyor. Afişteki kurumlar tam da kanunun kent konseyinin bileşeni saydığı örgütlerdir: meslek odaları, vakıflar, dernekler, bir kent gazetesi. Bunları dışarda saymak, kent konseyini konseyin yönetici kadrosuyla özdeşleştirmek demektir. Oysa konsey, yasaya göre, kentte örgütlü herkesin platformudur; başkanının ve yürütme kurulunun malı değil.

Afiş tartışmasının asıl dersi şu: Katılım mekanizmaları üzerine yapılan her tartışma, aynı zamanda o mekanizmayı **kimin temsil edeceği** üzerine bir çekişmedir. Bu çekişmeyi soyut bırakmayalım. Ankara'da somut bir öyküsü var.

■ Kürsüye çıkarılmayan aday

Yıllardır Ankara'da semt ölçeğinde gönüllü çalışan bir kentli, 2024'te Ankara Kent Konseyi başkanlığına tek imzalı bir dilekçeyle aday oldu. Kimliğini bu dosyada bilerek anmıyoruz; öykü bir kişinin değil, bir yapının öyküsü. Yaşadıklarını kamuya açık biçimde yazdı; biz onun anlatımından ve bağımsız basından aktarıyoruz.

Adayın anlatımına göre delege listesi, yönergenin öngördüğü gibi seçimden on beş gün önce askıya çıkmadı; seçime üç gün kala "masaya" kondu. Delegelere e-posta göndermesi engellendi; diğer aday ise gönüllüler eliyle her delegeye telefonla ulaştı. Listeyi kontrol etmeye gittiğinde bir yürütme kurulu üyesinin ona söylediğini olduğu gibi aktarıyor: "2.700 delegenin 2.600'ünü tanıyoruz." Genel kurul günü divan adaylık dilekçesini okudu, ama kürsüde konuşma talebini reddetti; divanın oluşumundan "genel kurul tamamlandı" ilanına kadar yaklaşık otuz dakika geçti. Solfasol'un delege gönderme talebi "kurumsal yapısı yönergeye uymuyor" gerekçesiyle reddedildi. Aday, genel kurulun iptali için Kamu Denetçiliği Kurumu'na başvurdu.

Bağımsız kaynakların verdiği rakamlar şöyle: [7 Temmuz 2024'teki 6. Olağan Genel Kurul'a](#) 2.450 delege katıldı; mevcut başkan Halil İbrahim Yılmaz 2.446, aday 4 oy aldı. İki yıl sonra, [12 Eylül 2026'daki 7. Olağan Genel Kurul'da](#) 1.083 delege oy kullandı; Yılmaz 1.071, aday 12. Aynı kürsüden 2019'dan bu yana 1,3 milyon Ankaralının süreçlere katıldığı ve 433 tavsiye kararının 311'inin belediye meclisinden geçtiği açıklandı.

2024 ve 2026 genel kurulları	7 Temmuz 2024	12 Eylül 2026
Oy kullanan delege	2.450	1.083
Mevcut başkan	2.446	1.071
Aday	4	12
Adayın kürsüde konuşması	Reddedildi (adayın anlatımına göre)	—
Delege listesinin askı süresi	Üç gün (adayın anlatımına göre)	Belgelenmiş değil

Aday sınıf siyaseti yapan biri değil; konseyi "demokrasi okulu" olarak gören, "aktif yurttaşlık" diliyle konuşan bir kentli. Onu anlatmamızın nedeni siyasetine katılmamız değil. Katılım mekanizmasının en ılımlı, en kurallara bağlı, en "sistem içi" eleştirmenine bile kürsünün kapatılmış olmasıdır. Kürsü ona kapanıyorsa, kürsünün kime açık olduğu anlaşılmıştır. Bu öykünün ayrıntıları ve Kırşehir, Çankaya, İzmir örnekleriyle birlikte okunması için bkz. Bölüm 12.

■ Arka bahçe: Bir kavram

Ankara'daki öykü bir kişilik meselesi değil, bir yapının işleyişidir. Bu dosya boyunca o yapıya bir ad vereceğiz: **arka bahçe**.

Kent konseyi belediye yönetimi için iki şeye yarar. Birincisi **mesruiyet**: "1,3 milyon hemşehri katıldı" cümlesi, belediye meclisinde çoğunluğu olan bir yönetimin kararlarını "ortak akıl" mührüyle mühürler. İkincisi **kadro**: Delegelerin kim olacağını belirleyebilen bir yönetim, konseyi kendi gönüllü ve seçmen ağını örgütlediği bir ön büroya çevirir. Bu iki işlev için konseyin görünür, kalabalık ve ödüllü olması gerekir; ama karar alması gerekmez. Konsey görüş üretmeye, üstelik bütçeye, imar planına, belediye şirketlerindeki işçi ücretlerine dair görüş üretmeye başladığında, arka bahçe olmaktan çıkar ve tehlikeli hâle gelir. O zaman kapılar kapanır, listeler askıya çıkmaz, divan otuz dakikada işini bitirir.

Arka bahçe bir arıza değil, bir tasarımdır. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 76. maddesi ile 2006 tarihli Kent Konseyi Yönetmeliği, konseyin görüşlerini bağlayıcı kılmaz; sekretaryasını ve bütçesini belediyeye bağlar; bileşimini büyük ölçüde kurumsal temsilcilere bırakır. Yani konsey, yasal olarak, belediyeden bağımsız yaşayamayacak biçimde kurulmuştur. Bu tasarımın nereden geldiğini, Rio 1992'nin "paydaş yönetişi" dilinden 5393'e uzanan yolu Bölüm 11'de anlatacağız. Burada yalnızca şunu söyleyelim: Arka bahçe, iktidar belediyelerinin olduğu kadar muhalefet belediyelerinin de arka bahçesidir. Kayyım belediyelerinde konseyin binasına kadar el konulmasıyla, "sol" tabelalı bir büyükşehirde grev sonrası bin otuz işçinin işten çıkarılırken konseyin hiç anılmaması aynı yapının iki yüzüdür (bkz. Bölüm 12).

■ Karşı örnekler de var

Buradan "kent konseyi zaten işe yaramaz" sonucuna sıçramak kolaycılık olur. Çanakkale'de belediye başkanı konsey genel kurulunda tek oya sahip; Bursa'da 2024'ten sonra başkan konsey yürütmesinden çekildi; Fındıklı'da kent konseyinin yanında bir Halk Meclisi, belediyeden bağımsız bir çevre meclisi (VİÇEM) ve halkın belirlediği bir su tarifi var; belediye meclisinin her aylık gündeminde "kent konseyi tavsiye kararları" sabit madde. Ovacık'ta 2014–2019 arasında aylık halk meclisi belediye meclisinden önce toplandı, bütçe pankartla binaya asıldı. Dikili'de bedava su davasında savcı "kamu yararına yapılan hiçbir iş suç sayılmaz" dedi ve mahkeme beraat verdi. Bunların hiçbirisi kendiliğinden olmadı; her birinin arkasında örgütlü bir talep, çoğunun arkasında bir mahalle geleneği vardı (bkz. Bölüm 13).

Bu karşı örnekler bize dosyanın yöntemini veriyor. Her deneye aynı beş soruyu soracağız: Kaynak devri var mı? Karar bağlayıcı mı? Belediyeden bağımsız yaşıyor mu? Sınıfsal bileşimi ne? Başkan gidince ne oldu? Bu beş soru, Porto Alegre'ye de Çayyolu'na da aynı ciddiyetle sorulacak.

■ Nereden bakıyoruz: Sınıf

Bir kavramı ilk geçtiği yerde açıklama sözü verdik; en önemlisiyle başlayalım. Bu dosya **sınıf** perspektifinden yazılıyor. Bununla şunu kastediyoruz: Kentte yaşayan insanlar yalnızca "yurttaş" ya da "hemşehri" değildir; kimileri kentin toprağına, binalarına, şirketlerine sahiptir ve kentten rant elde eder; kimileri emeğini satarak geçirir ve kentin kirasını, ulaşımını, suyunu öder. Belediye bu iki kesim arasında tarafsız bir hakem değildir; imar yetkisi, ihale yetkisi, belediye şirketleri ve on binlerce işçisiyle kentteki mülkiyet ilişkilerinin içinde duran bir **yerel devlettir** (bkz. Bölüm 1). Katılım da bu ilişkinin dışında değildir. "Kim katılıyor?" sorusunun yanıtı, mesai saatinde toplanan bir çalışma grubuna vardiyalı işçinin gelip gelemeyeceğine bağlıdır.

Neyin içinde durduğumuzu birkaç sayıyla görelim; ayrıntıları Bölüm 1'de. Türkiye'de 2024 sonu itibarıyla 1.402 belediye var: 30 büyükşehir, 51 il, 519 büyükşehir ilçe, 403 ilçe ve 399 belde belediyesi; bunların yarısından fazlası (708'i) nüfusu on binin altında küçük belediyelerdir. Belediye başkanlarının yalnızca 78'i (yüzde 5,5), meclis üyelerinin yüzde 11,6'sı kadındır. Belediyeler, bağlı idareleri ve şirketleriyle birlikte 2024'te 807 bin kişi çalıştırdı; bu kütenin yüzde 78'i belediyenin kendisinde değil, belediye şirketlerinde istihdam edilir. Belediyelerin toplam geliri 1,1 trilyon lirayı buldu; ama bu gelirin yüzde 74'ü, yani 821 milyar lirası, merkezî bütçeden aktarılan paylardır (**Mahmut Esen'in Sayıştay ve Hazine verilerinden derlediği 2024 bilançosu**). Bu belediyelerin altında, 2019 seçimlerinin verisiyle, 50.249 muhtar vardır: 31.912 mahalle, 18.337 köy muhtarı; yalnızca 640'ı kadın (**TGRT Haber, 19 Ekim 2024**). Katılımı tartıştığımız yer işte budur: Gelirinin dörtte üçü merkezden gelen, çalışanının dörtte üçünden fazlası şirket işçisi olan, yöneticisinin yüzde doksan beşi erkek olan bir yerel devlet.

Marksist gelenek katılım mekanizmalarına iki uçtan bakmayı reddeder. Birinci uç "bunlar burjuva devletin süsüdür, uzak dur" der; ikinci uç "işte katılımcı demokrasi, kurtuluş burada" der. İkisi de kent konseyi gibi bir kurum sınıf mücadelesinin alanı olarak değil, sabit bir nesne olarak görür. Oysa aynı kurum hem sermayenin kentteki egemenliğinin süsü hem de o egemenliğe karşı bir örgütlenme okulu olabilir. Hangisi olacağı tüzükte değil, içindeki güçler dengesinde belirlenir.

■ Neye bakıyoruz: Kurum ve tarih

Dosya beş kitaptan ve on sekiz bölümden oluşuyor.

Birinci Kitap, Kavramlar (Bölüm 1–3): Belediye nedir, devlet neresidir; "yönetişim", "paydaş", "ortak akıl" sözcüklerinin nereden geldiği ve neyi gizlediği; Paris Komünü'nden sovyetlere sınıfın kendi yönetim biçimini nasıl keşfettiği. Bu kitap dosyanın ilkeler sözlüğünü kurar: geri çağırma, bağlayıcı vekâlet, işçi ücreti, yasama ile yürütmenin birliği, fabrika ile mahallenin birliği.

İkinci Kitap, Dünya (Bölüm 4–8): Sovyetlerin, Çin'in, Küba'nın, Yugoslavya'nın yerel yönetim deneyimleri ve bu organların nasıl boşaltıldığı; Şili 1970–73'te halk iktidarı organları ve darbe; Porto Alegre'den Venezuela komünlerine Latin Amerika; Kızıl Viyana'dan Barselona'ya ve Berlin'e Avrupa'nın yüz elli yıllık belediye sosyalizmi; Kerala'dan Tayvan'a Asya. Başarısızlıklar dürüstçe yazılacak: Porto Alegre'nin gerilemesi, Venezuela'nın kooptasyonu, Sovyetlerin devletleşmesi, Kerala'nın rutinleşmesi.

Üçüncü Kitap, Türkiye (Bölüm 9–14): 1973–1980 toplumcu belediyecilik ve tasfiyesi; Fatsa 1979–80 halk komiteleri; kent konseyinin Rio'dan 5393'e uzanan soykütüğü; "arka bahçe" bölümü; Ovacık, Dikili, Fındıklı, Bağlar ve semt meclisleri; katılımı savunan damarın haritası.

Dördüncü Kitap, Öneri (Bölüm 17–20): Belediyeyi beklemeden mahalle ve işyeri meclisi kurmanın modeli; sosyalist bir belediyenin program taslağı; dijital araçların efendi değil araç olarak kullanımı.

Bölüm 20 öneri kitabını kapatır: Yerel örgütlülüğün gücü, neden önemsiyoruz. **Beşinci Kitap, Ufuk** (Bölüm 21) ise dosyayı bir felsefe bölümüyle bitirir: Polis'ten Lefebvre'e ve Harvey'e kent düşüncesinin sınıfsal tarihi; "kent hakkı"nın çığılıktan yönetişime nasıl evcilleştirildiği; komünist bir kentin bir mimari tarz değil, toprağın, konutun, zamanın, bakımın, verinin ve kararın ortaklaştırdığı bir toplumsal ilişki olarak nasıl düşünölebileceği. Eklerde kavram sözlüğü, mevzuat özeti, dünya deneyimleri tablosu, Türkiye kronolojisi, mahalle meclisi kurma kılavuzu, kent konseyi genel kuruluna hazırlık, dijital araç seçim tablosu, on ilke poster, birleşik kaynakça ve bir açık çağrı var.

■ Ne öneriyoruz: Örgüt

Dosyanın ana tezini baştan, beş cümleyle söyleyelim; on sekiz bölüm bu beş cümlelin açılımıdır.

Bir: Katılım mekanizmalarının kaderini tüzükleri değil, içlerindeki sınıf güçleri belirler; kent konseyi hem sermayenin kentteki egemenliğinin süsü hem de o egemenliğe karşı bir örgütlenme okulu olabilir.

İki: Türkiye'de kent konseyi, Rio 1992'nin "paydaş yönetişi" dilinden doğdu; görüşü bağlayıcı olmayan, bütçesi ve sekreteryası belediyeden gelen bir organ olarak tasarlandı; arka bahçe olması arıza değil, tasarımıdır.

Üç: Dünya deneyimi tek bir şeyi tekrar tekrar gösteriyor: Bütçe yetkisi ve mülkiyete dokunma olmadan katılım ritüeldir; örgütlü taban olmadan katılım seçimle biter.

Dört: Sosyalist deneyimler katılımın ilkelerini verdi: bağlayıcı vekâlet, geri çağırma, işçi ücreti, yasama ile yürütmenin birliği, fabrika ile mahallenin birliği; ama aynı deneyimler bu organların parti-devlet tarafından nasıl boşaltıldığını da gösterdi.

Beş: Bugün görev, belediyenin çağırmasını beklemeden mahallede ve işyerinde kendi meclisini kurmak; dijital araçları bu meclislerin aracı olarak kullanmak; yerel iktidar sınıfın merkezî mücadelesinin okulu olarak görmektir.

Forumun sorusu	Sınıfın sorusu
Yurttaşlar karar süreçlerine katılıyor mu?	Hangi yurttaşlar? Vardiyalı işçi mesai saatinde toplanan çalışma grubuna gelebiliyor mu?
Konseyin kararları uygulanıyor mu?	Hangi kararlar? Belediye şirketindeki ücretler ve imar rantı bu kararların içinde mi?
Konsey seçimleri demokratik mi?	Liste askıya çıkıyor mu, aday kürsüye çıkabiliyor mu, başkan konsey yürütmesinde oturuyor mu?
Bütçe hakkı nasıl kullanılıyor?	Bütçenin yüzde kaç bağlayıcı halk kararına bırakılıyor? Sıfır mı?
Mekânsal adalet nasıl sağlanır?	Kentin kimin için üretildiğini kim belirliyor; konsey karardan önce mi sonra mı çağrılıyor?

■ Foruma soruyla gitmek

Bu dosyanın forumdan önce duyurulmasının bir nedeni var. Forumun altı ekseninde "bütçe hakkı" ve "mekânsal adalet" başlıklarının açıkça yer alması az rastlanır bir şey; forumun bu iki başlığı konuşup konuşmayacağı kalitesinin ölçüsü olacak. Biz o oturumlara elimizde dünya deneyimlerinin bilançosuyla gitmek istiyoruz: Kerala'da plan fonunun üçte birinden fazlasının yerel organlara devredildiğini, Seul'de payın yüzde iki-üç olduğunu, Türkiye'de sıfır olduğunu bilerek. Porto Alegre'de katılımcı bütçenin yatırımların yüzde on yedisini dağıttığını, parti gidince payın binde bire indiğini bilerek. Fatsa'da ilçenin on bir bölgeye ayrılıp her bölgede halk komitesi seçildiğini ve dokuz ay sonra ilçeye askerî birliklerle girildiğini bilerek.

Forumun sloganı "Forum var, sen de katıl." Biz buna bir ek yapalım: Soruyla katıl. Kent konseyinin ne olduğunu öğrenmek için değil, ne olabileceğini birlikte belirlemek için. Forum bittikten sonra bu dosya bir sonraki sürümünde forum izlenimleriyle güncellenecek; yanışımız varsa düzelterek, öğrendiğimizi ekleyeceğiz (bkz. Bölüm 20'deki izleme görevi).

Bir uyarı daha. Bu dosyada "aday", "muhtar", "belediye işçisi", "kent konseyi başkanı" gibi sözcükler kişileri değil konumları adlandırır. Kürsüye çıkarılmayan adayın adını anmıyoruz; İzmir'de işten çıkarılan bin otuz işçinin adlarını bilmiyoruz; Fatsa'nın komite üyelerinin çoğunun adı kayıtlarda yok. Bu dosya kişilerin değil, konumların ve o konumları üreten yapının tarihidir. Eleştirdiğimiz yerde kişiyi değil yapıyı eleştiriyoruz; övdüğümüz yerde de kahraman değil, örgütlü bir taban görüyoruz. "Ne aziz ne cani" ilkesi, dosyanın yazım kılavuzunda bir kural olarak yazılıdır ve bunu okura da öneririz: Kent konseyi başkanının kötü niyetli olup olmadığı sorusu, konseyin tasarımı sorusundan daha az önemlidir.

Bilgi herkesindir; kent de.

■ Bu bölümden dersler

- Kent konseyi, yasaya göre kentte örgütlü herkesin platformudur; başkanının ve yürütme kurulunun malı değildir. Afiş tartışması bu ayrımı görünür kıldı.
- Ankara'da en ilımlı adaya bile kürsünün kapatılması, kürsünün kime açık olduğunu gösterir; 2024'te 2.446'ya 4, 2026'da 1.071'e 12 sonucu bir yapının işleyişidir.
- "Arka bahçe" bir arıza değil, tasarımıdır: görüşü bağlayıcı olmayan, bütçesi ve sekreteryası belediyeden gelen bir organ bağımsız yaşayamaz.
- Arka bahçe, iktidar belediyelerinin olduğu kadar muhalefet belediyelerinin de arka bahçesidir; tabela değil, sınıfsal yönelim ve örgütlenme belirleyicidir.
- Karşı örnekler var ve hiçbir kendiliğinden olmadı; her birinin arkasında örgütlü bir talep var.
- Dosyanın yöntemi beş sorudur: kaynak devri, bağlayıcılık, bağımsızlık, sınıfsal bileşim, başkan sonrası.
- Tartıştığımız yerel devlet sayılarla şudur: 1.402 belediye, 50 bin muhtar, 807 bin belediye çalışanı (yüzde 78'i şirketlerde), gelirinin yüzde 74'ü merkezden gelen bir bütçe. Katılım bu yapının içine ya da karşısına kurulur; yapının dışına değil.
- Dosya üç okuma yoluyla okunabilir: acelesi olan 11-12-13-17 ve Ek F; dünya merakı 3-8, 21 ve Ek C; örgütlenmek isteyen 1, 17-20 ve Ek E-F-K-L.

■ Kaynaklar

- [Mahmut Esen, "Güncel Resmi Raporlara Göre Belediyelerimizin 2024 Yılı Faaliyetlerinin ve Mali Durumlarının Önceki Yıllarla Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi" — Alomaliye, 3 Ekim 2025](#)
- ["Türkiye'de kaç muhtar var?" — TGRT Haber, 19 Ekim 2024](#)

- [Yerel Demokrasi](#) — [Ana sayfa](#) · [Merak Ettiklerimiz](#) · [Hatırlayalım](#)
- [Bilgi Müşterekleri](#) — "Forum Var, Sen de Katıl: Kent Konseyi Kimin Arka Bahçesi?", 20 Eylül 2026
- "Bu neyin forumu?" — [Ankara Kent Haber](#), 14 Eylül 2026
- [Ankara Kent Konseyi 6. Olağan Genel Kurulu](#) — [T24](#), 7 Temmuz 2024 · [Habertürk](#)
- [Ankara Kent Konseyi'nde seçim tamamlandı](#) — [Manşet Haber](#), 12 Eylül 2026 · [Başkent Postası](#) — 7. Olağan Genel Kurul
- [Kent Konseyi Yönetmeliği](#) — [Lexpera konsolide metin](#)
- [İnan İzci, "Halkçı Belediyecilikte Bir İlham Kaynağı: Fındıklı Deneyimi"](#) — [Sosyal Demokrat Dergi](#), 27 Şubat 2026
- [Dikili su davası beraat](#) — [Cumhuriyet](#), 29 Mart 2010
- [Terzi Fikri nasıl hâlâ yaşayabiliyor?](#) — [Gazete Duvar](#)
- [Gugliano, "From Innovation to Erosion: The Dismantling of Participatory Budgeting in Porto Alegre" \(2026\)](#)
- [Participedia](#) — [Kerala People's Campaign](#) · [Participedia](#) — [Seoul PB](#)

Birinci Kitap — Kavramlar: Sınıf Yaşadığı Yeri Nasıl Yönetir?

Bölüm 1. Belediye Nedir, Devlet Neresidir?

■ Sorunun kendisi

Bir kentte yaşayan herkes belediyeyi tanıır: çöpü toplayan, suyu getiren, otobüsü işleten, kaldırımı döşeyen, düğün salonu kiralayan kurum. Bu tanıdıklık yanıltıcıdır. Belediye "hizmet veren kurum" olarak görüldüğü ölçüde, ne olduğu görünmez olur. Oysa belediyeyi anlamadan kent konseyini, katılımı, halk meclisini anlamak mümkün değildir; çünkü bütün bu mekanizmalar belediyeye eklenir, onun bütçesinden beslenir, onun yetkisinin gölgesinde çalışır. Katılımın neye katılım olduğunu bilmek için önce katılınan şeyin ne olduğunu bilmek gerekir.

Bu bölümün tezi kısa: Belediye, devletin kentteki biçimidir; "yerel devlet"tir. Devlet ise, Marksist gelenekte, sınıflar üstü bir hakem değil, belirli bir sınıfın egemenliğinin örgütlenmiş biçimidir. Bu tanımlı belediyeye uyguladığımızda, kentin nasıl yönetildiği sorusu bir teknik yönetim sorusu olmaktan çıkıp bir sınıf sorusuna dönüşür: Kenti kim, kimin için üretiyor; ürettiği değeri kim alıyor; bu alışverişin kurallarını kim koyuyor?

Bu sorulara yanıt ararken kavramları jargon yığmadan, adım adım kuracağız. Önce kentin ekonomi politikasına (sermayenin ikinci devresi), sonra belediyenin üç yüzüne (rant dağıtıcısı, şirketleri aracılığıyla işveren, anayasal vesayet altındaki organ), belediyenin altındaki muhtarlığa, en sonunda da kayyım aygıtına bakacağız. Sonunda elimizde, kent konseyinin neden çoğu yerde arka bahçe olduğunu açıklayan kavramsal bir çerçeve olacak (bkz. Bölüm 12).

■ Kent, sermayenin ikinci devresidir

Marx'ın *Kapital*'de anlattığı birikim, sanayi üretimi üzerinden işler: Sermaye emek gücü ve üretim araçları satın alır, meta üretir, metayı satar, artık değeri ceplerine indirir, yeniden yatırır. Buna sermayenin birinci devresi diyelim. Henri Lefebvre 1970'te yayımladığı *Kentsel Devrim*'de bir gözlem ekledi: Sanayi devresinde kâr oranları düştüğünde ya da aşırı birikim biriktiğinde, sermaye kendine ikinci bir alan bulur — toprak, inşaat, gayrimenkul. Buna **ikinci devre** dedi. Kent, sermayenin ürettiği bir mekân değil, sermayenin kendini yeniden ürettiği bir devredir. David Harvey bu tezi 1978'de yayımladığı "Kapitalizmde Kentsel Süreç" makalesinde sermaye birikimi teorisiyle birleştirdi: Yapılı çevre (konut, yol, alışveriş merkezi, ofis kulesi), aşırı birikmiş sermayenin park edildiği, uzun vadede değerlendirildiği ve krizlerin ertelendiği bir depodur. 2008 krizinin konut piyasasından patlaması bu tezin en kanlı doğrulamasıydı; Harvey *Asi Şehirler*'de (2012) bunu kentleşmenin "mülsüzleştirme yoluyla birikim" olduğu tezine bağlar.

Bu soyut görünen çerçevenin Türkiye'deki karşılığı somuttur. 2000'lerden bu yana ekonominin büyüme motoru inşaat oldu; TOKİ, kentsel dönüşüm, otoyol ve köprü ihaleleri, AVM patlaması, imar afları ikinci devrenin Türkiye biçimleridir. Bir kentte inşaat sektörü büyüdüğünde, o kentte üretilen artık değer önemli bir bölümü fabrikadan değil arsadan gelir. Arsanın değeri ise arsanın kendisinden değil, arsanın etrafına yapılan kamu yatırımdan (metro, yol, okul, park) ve arsaya verilen imar hakkından (kaç kat, hangi kullanım) gelir. İşte belediye tam burada devreye girer.

■ Kent rantı ve imar yetkisi

Rant, Marksist iktisatta üretilmeden el konulan gelirdir. Toprak sahibi, toprağı üretmemiştir; ama toprak kıt ve konumu sabit olduğu için, toprağı kullanmak isteyen herkes ona bir pay öder. Kentsel rant bunun kent biçimidir: Bir arsanın merkeze yakınlığı, ulaşım hattına erişimi, çevresindeki kamu hizmeti ve üzerine yapılabilecek kat sayısı, arsanın sahibine emek harcamadan kazandığı bir fark yaratır. Bu fark, kentte yaşayan herkesin kolektif emeğinin ürünüdür; metroyu yapan işçi, okulda çalışan öğretmen, sokağı süpüren temizlik işçisi arsanın değerini yükseltir, ama değer arsa sahibine akar.

Rantın büyüklüğünü belirleyen en önemli kamu yetkisi imardır. 3194 sayılı İmar Kanunu ile 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun ilgili maddeleri, nazım ve uygulama imar planlarını yapma ve değiştirme yetkisini belediye meclisine verir. Bir arsanın "tarım alanı"ndan "konut alanı"na, iki kattan on kata, konuttan ticarete çevrilmesi, bir meclis kararıyla milyonlarca liralık rant yaratır. Bu rant hiçbir üretim gerektirmez; tek gereken, meclis çoğunluğunun oyudur. Türkiye'de belediye meclisi üyeliğinin neden bu kadar çekici olduğu, neden meclislerde müteahhit, emlakçı ve arsa sahibi oranının nüfustaki oranlarının kat kat üstünde olduğu, neden "plan tadilatı" kelimesinin yerel siyasetin en sık duyulan kelimelerinden biri olduğu burada açıklanır.

Bu noktada devletin sınıfsal karakteri kavramını belediyeye uygulayabiliriz. Devlet, sınıflar arası bir hakem değildir; egemen sınıfın çıkarlarını genel çıkar biçiminde örgütleyen aygıttır. Belediye, imar yetkisi aracılığıyla kentsel rantı dağıtan aygıt olduğu ölçüde, kentteki mülk sahibi sınıfın örgütlenmiş biçimidir. Bu, belediye başkanının kötü niyetli olmasıyla ilgili değildir; iyi niyetli bir başkan da imar planını yaparken arsa sahiplerinin ve müteahhitlerin baskısı altındadır, çünkü belediyenin bütçesi büyük ölçüde emlak vergisi, imar harcı, yapı ruhsatı geliri ve büyükşehirlerde arsa satışı ile döner. Belediye, rant yaratmadan yaşayamayan bir kurum olarak tasarlanmıştır.

Bu tasarının kent konseyi için anlamı açıktır. Kent konseyinin görüşleri belediye meclisi için bağlayıcı değildir (bkz. Bölüm 11); bu, teknik bir eksiklik değil, meclisin rant dağıtma tekelini elinden bırakmamasının hukuki biçimidir. Konseyler ağaç dikme kampanyası düzenleyebilir, engelli rampası talep edebilir, kadın meclisi kurabilir; ama plan tadilatına dokunamaz. Dokunabildiği gün konsey olmaktan çıkar, iktidar organı olur.

■ Belediye işveren olarak

Belediyenin ikinci yüzü, işveren olmasıdır. Türkiye'de belediyeler, kamu kurumları içinde en büyük işçi istihdamına sahip kurumlardandır; bu istihdamın büyük bölümü belediye şirketleri ("iştirakler") üzerinden yürütülür. Şirket biçimi, belediyenin kamu hukuku yerine özel hukukla, yani sermaye mantığıyla çalışmasını sağlar: İşçi, belediyenin değil şirketin işçisidir; toplu sözleşme belediye meclisinde değil şirket yönetim kurulunda pazarlık edilir; işten çıkarma, memur güvencesinden değil İş Kanunu'nun esnekliğinden yararlanır.

■ Belediye şirketleri ve 696 sayılı KHK: Taşeronun kalıcılığı

Bu şirket biçiminin bugünkü ölçeğini anlamak için 2017'nin sonuna gitmek gerekir. 2000'lerde belediyeler temizlik, park-bahçe, güvenlik ve büro işlerini "personel çalıştırılmasına dayalı hizmet alımı" adıyla taşeron şirketlere ihale etmiş; belediye işçiliği, her ihale döneminde işvereni değişen, kıdemi sıfırlanan, sendikalaşması zor bir taşeron işçiliğine dönüşmüştü. 24 Aralık 2017'de yayımlanan 696 sayılı KHK, taşeron işçilerin kamuya geçişini düzenledi; ama iki ayrı kapı açtı. Merkezî idarede çalışan taşeron işçiler kamu kurumlarına "sürekli işçi" kadrosuyla alınırken, belediyelerdeki taşeron işçiler belediyenin kendisine değil, belediyenin kurduğu ya da kuracağı **şirketlere** geçirildi. DİSK Genel-İş'in açıklamasına göre 1 Nisan 2018 itibarıyla yaklaşık 750 bin işçi bu kapsamda geçiş yaptı; bunların yaklaşık 400 bini belediye şirketlerine alındı ve kadroya geçenlerin yararlandığı 52 günlük ilave tediye hakkından yoksun bırakıldı; belediye şirketlerine geçen işçilerin toplu sözleşme hakkı 30 Haziran 2020'ye kadar kısıtlandı, o tarihe kadar ücretler Yüksek Hakem Kurulu'nun belirlediği çerçeveye donduruldu (Genel-İş, "Belediye Şirketlerinde KHK Dönemi Bitiyor"). Bu geçiş "taşeronun bitişi" diye

sunuldu; oysa Sendika.org'un belediye şirket işçileriyle yaptığı söyleşilerin başlığı durumu daha doğru özetler: "[Taşeron sistemi belediye şirketleri eliyle kalıcılaştırıldı](#)". İşçi artık her yıl ihaleyle el değiştirmiyor; ama işvereni hâlâ belediye değil, belediyenin yüzde yüz sahibi olduğu, özel hukuka tabi bir anonim şirket.

Sonuç sayılarla şudur. DİSK Genel-İş'in Emek Araştırma birimi Em-ar'ın 2025 raporuna göre belediyelerde 845.313 kişi çalışıyor: 700.625 işçi, 135.982 memur, 8.706 sözleşmeli. İşçilerin 671.863'ü, yani yüzde 96'sı belediye iktisadi teşebbüslerinde (şirketlerde) istihdam ediliyor; belediyenin kendi kadrosundaki işçi sayısı 23.893'e (yüzde 3) düşmüş durumda ve yalnızca bir yılda yüzde 19,4 azaldı ([Em-ar Kamuda ve Belediyelerde İstihdam Raporu](#)). Emekli mülkiye başmüfettişi Mahmut Esen'in Sayıştay raporlarından derlediği 2024 verisi aynı tabloyu verir: Belediyelerin kendi bünyesinde 177.319 personel (134.014 memur, 29.522 kadrolu işçi), şirketlerde 629.686 işçi; belediye sektöründe toplam 807 bin çalışanın yüzde 78'i şirketlerde ([Alomaliye, Ekim 2025](#)). Yani bugün "belediye işçisi" dediğimiz kişi, on tanesinden dokuzu, hukuken belediye işçisi değildir.

	Belediyenin kendi kadrosu	Belediye şirketleri
Hukuki zemin	657 (memur) ve 4857 (işçi); kamu hukuku	Türk Ticaret Kanunu; özel hukuk; İş Kanunu
İşçi sayısı (2024-25)	Yaklaşık 24-30 bin kadrolu işçi	Yaklaşık 630-672 bin işçi
Toplu sözleşme muhatabı	Belediye başkanı ve meclis	Şirket yönetim kurulu (başkanın atadığı)
İşten çıkarma	Kamu personel rejimi; güç	İş Kanunu md. 17-18; "işletme gerekleri"
Belediye meclisinin denetimi	Bütçe, kadro cetveli	Yalnızca sermaye artırım ve yıllık faaliyet raporu; şirket kararları meclise gelmez
Kent konseyinin görüş hakkı	Kâğıt üstünde var	Yok; şirket "sivil toplumun paydaşı" değil
Sayıştay denetimi	Var; rapor belediye meclisinde okunur	Var (6085 sayılı Kanun kapsamında; örnek: Çankaya Belediyesi Personel A.Ş. raporu); ama rapor meclis gündemine girmez

Bu yapının sınıfsal anlamı üç katmanlıdır. Birincisi, şirket biçimi, belediye işçisinin ücretini ve güvencesini belediye meclisinin, dolayısıyla seçmenin ve kent konseyinin görüş alanının dışına çıkarır; şirket yönetim kurulu seçilmiş değil atanmıştır ve kararları meclisin gündemine gelmez. İkincisi, işçinin "işletme gerekleri" gerekçesiyle işten çıkarılabilmesi, belediye bütçesi daraldığında ilk kısılacak kalemin emek olmasını kolaylaştırır; 2025 İzmir'de olan tam olarak budur. Üçüncüsü, belediye şirketi el değiştiren her belediyede bir siyasal istihdam aracına dönüşür; seçim sonrası "personel trafiği" haberleri, iktidar ya da muhalefet ayrımı olmaksızın her dönemin gündemidir. Yerel devletin sınıfsal karakterinin en somut aracı, imar yetkisinden sonra, bu şirketlerdir.

Örgütlü emek bu tabloya üç sendikayla girer. Genel işler işkolunda (belediye hizmetleri bu işkolundadır) Hak-İş'e bağlı Hizmet-İş, Ocak 2026 istatistiklerine göre 276.537 üyeyle Türkiye'nin en büyük sendikasıdır; DİSK'e bağlı Genel-İş 155.786 üyeyle onu izler; Türk-İş'e bağlı Belediye-İş üçüncü büyük örgüttür (Ocak 2026 sendika istatistikleri — [Sendika.org](#)). Genel işler işkolunda sendikalaşma oranı yüzde 54'tür; Türkiye ortalamasının (yüzde 14,45) neredeyse dört katı. Bu, belediye işçisinin Türkiye'nin en örgütlü emek kütlelerinden biri olduğu anlamına gelir; ama aynı zamanda, belediyenin siyasal rengiyle işçinin sendika tercihi arasındaki bağın (Hizmet-İş'in iktidar partili, Genel-İş'in CHP'li belediyelerde ağırlıklı olması) sendikayı belediye siyasetine bağımlı kıldığı anlamına da gelir. Sendika ile belediye arasındaki bu ilişkinin kent konseyinde ve mahalle meclisinde nasıl kurulacağı, dosyanın öneri bölümlerinin ana sorularından biridir (bkz. Bölüm 17 ve 16).

■ İzmir 2025: Şirket biçiminin sınavı

İzmir bunun laboratuvarıdır. Mayıs 2025'te İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin iki şirketi İzenerji ve İzelman'da, DİSK Genel-İş'te örgütlü yaklaşık 23 bin işçi greve çıktı. Belediyenin [28 Mayıs 2025 tarihli kamuoyu duyurusu](#), grevi bütçe açığı diliyle açıkladı; başkanın gerekçesine göre işçi başına aylık işveren maliyeti 143 bin liradan 180 bin liraya çıkacaktı. Grev bittikten iki hafta sonra belediye [yaklaşık 1.030 işçinin işine son verdi](#). Aynı kentin Karabağlar ilçesinde belediye şirketi KARBEL'de, yüzde 44 enflasyon ortamında yüzde 12 zam teklifi Aralık 2024'te grev kararı astırdı; Ağustos 2026'da on beş yıllık bir belediye çalışanı toplu sözleşmeye itiraz ettiği için "rotasyon" adıyla temizlik işlerine sürüldü (bkz. Bölüm 12 ve [blog yazımız](#)).

Bu olguların dosyamız için önemi şurada: Türkiye'nin en büyük "sosyal demokrat" belediyelerinden biri, kendi işçisi karşısında bir patron gibi davrandı. Bunu ahlaki bir kınama olarak değil, yapısal bir tespit olarak söylüyoruz. Belediye, gelirini rant ve merkezî pay üzerinden, giderini ise büyük ölçüde emek üzerinden kuran bir kurumdur; bütçe daraldığında ilk kısılan kalem emektir, çünkü rantı kırmak mülk sahibi sınıfla çatışmayı, merkezî payı artırmak ise hükümetle çatışmayı gerektirir. İşçi, bu iki çatışmadan kaçınmanın en kolay yoludur. "Sol tabela, sağ pratik" dediğimiz şey, tabeladaki kişilerin ikiyüzlülüğü değil, yerel devletin sınıfsal karakterinin tabelayı aşmasıdır.

Bir de şu var: 23 bin işçi, İzmir'in en büyük örgütlü emek kütlelerinden biridir. Bu kütle greve çıktığında kent durur; çöp toplanmaz, otobüs kalkmaz, mezarlık kapanır. Belediye işçisi, kentin gündelik yeniden üretiminin (Marksist anlamda: emek gücünün ve yaşamın ertesi güne taşınmasının) doğrudan üreticisidir. Kent konseyi tartışmalarında bu işçinin adının hiç geçmemesi, konseyin sınıfsal bileşiminin en açık göstergesidir. İzmir grevi sürerken İzmir Kent Konseyi'nin gündeminde bu grevin olup olmadığını sormak, katılımın kimin katılımı olduğunu sormaktır.

Belediyenin görünen yüzü	Belediyenin sınıfsal yüzü
Hizmet veren kurum	Kentsel rantı dağıtan yerel devlet
Herkesin belediyesi	Mülk sahibi sınıfın kentteki örgütlenmiş biçimi
Kamu hizmeti üreticisi	Şirketler üzerinden çalışan büyük işveren
Seçilmiş, dolayısıyla halkın	Bütçesi rant ve merkezî paya bağlı, dolayısıyla hükümete ve müteahhide bağımlı
Katılıma açık	Karar tekeli (imar, bütçe) belediye meclisinde; katılım danışmayla sınırlı
Yerel özerklik talep eder	Özerkliği yerel sermaye için ister, işçi ve mahalle için değil

■ Bütçe nereden gelir, kime gider?

Belediyenin işveren ve rant dağıtıcısı olarak konumunu anlamının en kestirme yolu bütçesine bakmaktır. Türkiye'de belediye gelirlerinin iki ana kaynağı vardır. Birincisi, merkezî devletin topladığı vergilerden belediyelere ayrılan paydır; 2008 tarihli 5779 sayılı Kanun bu payı nüfus ve gelişmişlik ölçütleriyle dağıtır. Net genel bütçe vergi gelirlerinin yüzde 1,50'si büyükşehir dışındaki belediyelere, yüzde 4,50'si büyükşehir ilçe belediyelerine, yüzde 0,50'si il özel idarelerine ayrılır; büyükşehir belediyelerine ayrıca kendi sınırlarında tahsil edilen genel bütçe vergi gelirlerinin yüzde 6'sı verilir (5779 sayılı Kanun, md. 2, konsolide metin). Bu pay, belediyenin merkeze bağımlılığının mali temelidir: Merkez payı keserse ya da geciktirirse belediye maaş ödeyemez; 1975-77'de MC hükümetlerinin CHP'li belediyelere yaptığı tam olarak budur (bkz. Bölüm 9).

Bağımlılığın bugünkü boyutu şudur: 2024'te belediyelerin toplam bütçe geliri 1 trilyon 109 milyar lira, gideri 1 trilyon 286 milyar lira oldu; açık 176 milyar lira. Gelirin 820,9 milyar lirası, yani yüzde 74'ü, merkezî yönetimden aktarılan paylardır (Mahmut Esen, Alomaliye, Ekim 2025). Yani ortalama bir Türkiye belediyesi, harcadığı her dört liranın üçünü kendi seçmeninden değil Ankara'dan alır. Bu payların dağıtım kanalı da merkezdedir: Büyükşehir dışındaki belediyelerin payı İller Bankası aracılığıyla ödenir ve aynı banka, belediyelerin vergi, SGK ve kredi borçlarını bu paydan kaynağında keser. Kesinti mekanizması 2010'dan beri vardı; 27 Kasım 2024 tarihli Cumhurbaşkanlığı kararıyla kapsam genişletildi: Belediyenin sermayesinin yarısından fazlasına sahip olduğu şirketlerin borçları da artık belediyenin genel bütçe payından kesilebiliyor. Belediye şirketinin SGK borcu, belediyenin maaş parasından tahsil edilir. Bu, yukarıda anlattığımız belediye şirketi biçiminin merkezle bağına da kurar: Şirket özel hukuka tabidir, ama borcu kamu payından ödenir. Merkez, payı hem dağıtan hem kesen olarak, her belediyenin nakit akışının üstünde oturur.

Merkezî payın belediyeler arasında dağılımı da sınıfsal bir haritadır: Pay büyük ölçüde nüfusa göre dağıtılır (büyükşehirlerde tahsilat esaslı yüzde 6 payı hariç), gelişmişlik endeksi küçük bir düzeltme yapar. Nüfusu on binin altındaki 708 belde ve ilçe belediyesi, yani ülkedeki belediyelerin yarısı, ne kendi geliri ne merkezî payı ile yatırım yapabilecek durumdadır; hizmet üretmek için İller Bankası kredisine, kredi için merkezin onayına muhtaçtır. Bu belediyelerin siyasal olarak iktidar partisine yönelmesi bir "muhafazakârlık" sorunu değil, nakit akışı sorunudur.

İkincisi, belediyenin kendi gelirleridir: emlak vergisi, imar harçları, yapı ruhsatı ve iskân gelirleri, belediye mülklerinin kirası ve satışı, su ve ulaşım tarifeleri, şirket kârları. Bu kalemlerin çoğu doğrudan ya da dolaylı olarak inşaat ve arsa değeriyle bağlantılıdır; belediye ne kadar çok imar hakkı verirse, ne kadar çok ruhsat keserse, ne kadar çok arsa satarsa o kadar çok gelir elde eder. Belediyenin rant yaratmadan yaşayamayan bir kurum olduğu sözü burada mali karşılığını bulur.

Gider tarafında ise 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, bütçe yapma yetkisini belediye başkanının hazırladığı ve belediye meclisinin onayladığı bir zincire bağlar; stratejik plan, performans programı ve bütçe birbirine zincirlenir; halkın bu zincire girebileceği tek nokta, meclis görüşmeleri öncesindeki "danışma" aşamasıdır (bkz. Bölüm 11'deki katılımcı bütçe tartışması). Yani Türkiye'de belediye bütçesinin hem gelir yapısı (rant ve merkezî pay) hem de karar yapısı (başkan-meclis zinciri) halkın bağlayıcı kararına kapalıdır. Porto Alegre'de mahalle delegelerinin yatırım bütçesinin önceliklerini bağlayıcı biçimde belirlediği bir sistemin Türkiye'de hiç kurulamamış olmasının (bkz. Bölüm 6 ve 11) nedeni, iyi niyet eksikliği değil, bu iki yapıdır.

■ Anayasal çerçeve: 127. madde

Türkiye'de yerel yönetim tartışması on yıllardır bir ikili etrafında döner: yerel özerklik mi, merkezî vesayet mi? Bu ikilinin hukuki zemini, 1982 Anayasası'nın "Mahallî idareler" başlıklı 127. maddesidir. Madde altı fıkradır ve her fıkrası dosyamız için bir şey söyler. Birinci fıkra, mahallî idareleri "il, belediye veya köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileri" olarak tanımlar. Dikkat: "müşterek ihtiyaç" sözcüğü anayasanın kendisinde vardır; belediye, tanımı gereği, bir müşterekler kurumudur. İkinci fıkra, mahallî idarelerin kuruluş ve görevlerinin "yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenmesini" emreder. Üçüncü fıkra, seçimlerin beş yılda bir yapılacağını söyler; belediye başkanının beş yıllık dokunulmazlığının kaynağı budur. Dördüncü fıkra, "mahallî idarelerin seçilmiş organlarının, organik sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ve kaybetmeleri konusundaki denetimin yargı yolu ile" yapılacağını hükme bağlar; yani seçilmiş organı ancak mahkeme düşürebilir. Ama aynı fıkranın devamı bir kapı açar: "Görevleri ile ilgili bir suç sebebi ile hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan mahallî idare organları veya bu organların üyelerini, İçişleri Bakanı, geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar uzaklaştırabilir." Kayyım uygulamasının anayasal dayanağı diye gösterilen cümle budur; "geçici tedbir" sözcüğünün nasıl sekiz yıllık bir yönetime dönüştüğünü aşağıda göreceğiz. Beşinci fıkra, vesayeti tanımlar: "Merkezî idare, mahallî idareler üzerinde, mahallî hizmetlerin idaresinin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahallî ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idarî vesayet yetkisine sahiptir." Altıncı fıkra, mahallî idarelere "görevleriyle orantılı gelir kaynakları sağlanmasını" emreder; 5779 sayılı Kanun'un dayanağı budur.

Bu maddenin sınıfsal okuması iki noktada yapılır. Birincisi, madde iki taraflı bir ilişki kurar: merkez ile mahallî idare. Halk, bu ilişkide yalnızca "seçmen" olarak vardır; beş yılda bir oy verir ve aradaki beş yılda hiçbir anayasal aracı yoktur. Anayasa, belediyeyi merkeze karşı (vesayetle) ve merkezi belediyeye karşı (yerinden yönetim ilkesiyle) düzenler; ama halkı belediyeye karşı düzenleyen tek bir cümle içermez. Geri çağırma, halk oylaması, mahalle meclisi, bağlayıcı katılım gibi araçlar anayasal düzeyde yoktur; kent konseyi anayasada değil, bir kanun maddesinde ve bir yönetmelikte geçer. İkincisi, vesayetin gerekçesi "toplum yararı" ve "idarenin bütünlüğü"dür; bu iki kavramın içeriğini merkez belirler. Toplum yararının ne olduğunu belediye halkının değil İçişleri Bakanlığı'nın tanımladığı bir düzende, vesayet tanımı gereği sınıfsaldır: Merkez, hangi yerel kararın "bütünlüğü" bozduğuna karar verir; bedava su dağıtan bir belediye (Dikili) ile mera arazisini enerji yatırıma açan bir belediye arasındaki farkı, bu ölçüt merkez belirler.

■ "Yerel özerklik" ile "merkezî vesayet": İkilinin sınıfsal içeriği

Özerklik mi vesayet mi sorusuna verilen yanıtlar bellidir: Liberal ve sosyal demokrat literatür özerklikten yanadır; milliyetçi-muhafazakâr literatür üniter devlet adına vesayeti savunur. Bu ikiliyi olduğu gibi kabul etmek, sınıfsal soruyu kaçırmaktır. Sorulması gereken şudur: Özerklik kim için, vesayet kime karşı?

Merkezî vesayet, Anayasa'nın 127. maddesinde "mahallî idareler üzerinde idari vesayet yetkisi" olarak tanımlanır; bu yetki, belediye kararlarının iptalinden bütçenin denetimine, başkanın görevden alınmasına kadar uzanır. Türkiye'de vesayet tarihsel olarak iki işlev görmüştür: Birincisi, merkezin belediye kaynaklarını kendi siyasal hedeflerine göre dağıtması (1975-77'de MC hükümetlerinin CHP'li belediyelere kaynak kesmesi, bkz. Bölüm 9); ikincisi, merkezin hoşuna gitmeyen yerel iktidarların doğrudan tasfiyesi (Fatsa 1980, bkz. Bölüm 10; kayyımlar 2016'dan bu yana). Yani vesayet, sınıfsal içeriğiyle, merkezî devletin sermayenin genel çıkarını yerel sınıflara karşı koruma aracıdır.

Peki özerklik? Türkiye, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nı 21 Kasım 1988'de imzaladı, 8 Mayıs 1991 tarihli 3723 sayılı Kanun'la onayladı; Şart 1 Nisan 1993'te yürürlüğe girdi. Ama Türkiye on fıkraya çekince koydu ve bu çekinceler bugün de kaldırılmadı (Dergipark, 2020). Çekincelerin listesi,

özerkliğin nerede bittiğini gösterir:

- Madde 4/6: Yerel yönetimleri doğrudan ilgilendiren planlama ve karar süreçlerinde yerel yönetimlere danışılması.
- Madde 6/1: Yerel yönetimlerin kendi iç örgütlenmesini belirleme hakkı.
- Madde 7/3: Seçilmiş yerel temsilcilerin görev bağdaşmazlıklarının yasayla düzenlenmesi.
- Madde 8/3: İdari denetimin, korunmak istenen çıkarla orantılı olması.
- Madde 9/4, 9/6, 9/7: Mali kaynakların çeşitliliği ve esnekliği; kaynak dağıtımında yerel yönetimlere danışılması; hibelerin belirli projelere bağlanmaması.
- Madde 10/2 ve 10/3: Yerel yönetimlerin birlik kurma ve uluslararası işbirliği hakkı.
- Madde 11: Yerel yönetimlerin özerkliğini korumak için yargı yoluna başvurma hakkı.

Bu listeye dikkatle bakın. Çekincelerin hepsi merkezin belediye üzerindeki mali ve idari denetimini koruyan fıkralardır; hiçbirisi halkın belediye üzerindeki denetimiyle ilgili değildir. Şart'ın kendisi de zaten böyle bir denetimi öngörmez; Şart, belediyeyi merkeze karşı korur, mahalleyi belediyeye karşı değil. Yerel özerklik talebi, olduğu haliyle, yerel devletin merkezî devlete karşı özerkliğidir; yerel sermayenin (müteahhit, arsa sahibi, esnaf odası) merkezî sermayenin ve merkezî bürokrasinin müdahalesinden bağımsız hareket etme talebidir. Bu talebin demokratik bir içeriği vardır ve savunulmalıdır; ama sınıfsal içeriği görülmenden savunulursa, "özerk belediye" işçisini işten çıkaran, mahallesini kentsel dönüşüme açan bir belediye olmaya devam eder. Kürt illerindeki belediyelerin özerklik talebine devletin verdiği yanıt (kayyım) bu ikilinin en çıplak halidir; ama İzmir'in 1.030 işçisi de özerk bir belediyenin işçisiydi.

Marksist gelenek bu ikiliyi Lenin'in *Devlet ve Devrim*'deki formülüyle aşar: Merkeziyetçilik ile yerel özerklik karşıt değildir; sorun, birliğin gönüllü mü zorla mı kurulduğu, birliği kuranın komünler mi bürokrasi mi olduğudur (bkz. Bölüm 3). Bizim için özerklik, belediyenin merkeze karşı özerkliği değil, mahallenin ve işyerinin belediyeye karşı özerkliğidir; halkın kendi meclislerinin, belediye çağırmadan toplanabilmesidir (bkz. Bölüm 17).

■ 6360: Büyükşehir yasası ve ölçeğin sınıfsallığı

Vesayet ile özerklik ikilisinin en büyük yasal dönüşümü, 12 Kasım 2012'de kabul edilen ve 6 Aralık 2012'de Resmî Gazete'de yayımlanan 6360 sayılı Kanun'dur. Yasa, on üç ilde yeni büyükşehir belediyesi kurdu (2013'te Ordu eklenerek on dört oldu; toplam büyükşehir sayısı otuza çıktı), büyükşehir sınırını il mülki sınırıyla eşitledi, bu illerde il özel idarelerini kaldırdı ve bütün köylerin ve belde belediyelerinin tüzel kişiliğine son vererek onları bağlı oldukları ilçenin mahallesine dönüştürdü (idare.gen.tr'deki eleştiri derlemesi). Tek bir yasayla on altı bini aşkın köy "mahalle" oldu: Otuz büyükşehirde 16.220 köy mahalleye dönüştü ve Türkiye'deki köy sayısı 34.434'ten 18.214'e indi (Tarım Hukuku); köy tüzel kişiliğinin ortak malları (mera, orman, köy odası, kuyu) büyükşehir belediyesine devredildi.

Bu yasa çoğu zaman "hizmette verimlilik" ya da tersine "üniter devletin güçlendirilmesi" diye tartışıldı. Sınıfsal okuması başkadır. Birincisi, köyün ortak mülkiyeti (Marksist dilde: müşterekler) tek hamlede belediye mülkiyetine, yani imar ve satış yetkisi olan bir tüzel kişiliğe geçti; mera ve orman arazileri konut ve enerji yatırımlarına açıldı. Bu, ilkel birikimin, yani ortak mülkün özel mülke çevrilmesinin, 21. yüzyıl Türkiye'sindeki yasal biçimidir. İkincisi, karar ölçeği yukarı taşındı: Köyde muhtarın ve köy ihtiyar heyetinin, belde belde meclisinin aldığı kararlar artık il merkezindeki büyükşehir meclisinde alınır. Katılım açısından bu, köylünün kendi merasını ilgilendiren kararın yüz kilometre öteye taşınması demektir. Üçüncüsü, büyükşehir belediye başkanı, il ölçeğinde seçilen tek kişi olarak, ilçe belediyelerinin üzerinde bir "kent patronu" hâline geldi; meclis çoğunluğu ilçe belediye başkanları ve ilçe meclislerinden gelen üyelerle kurulduğu için, büyükşehir meclisi, ilçelerin değil il ölçeğindeki partinin organıdır.

■ Seçim için değiştirilen yapı

6360'ın bir de takvimi vardır ve takvim, yasanın gerekçesinden çok şey anlatır. Yasa Kasım 2012'de kabul edildi, Aralık 2012'de yayımlandı ve hükümlerinin büyük bölümü "ilk mahallî idareler genel seçiminde", yani 30 Mart 2014'te yürürlüğe girdi. On dört ilde büyükşehir kuruldu, büyükşehir sınırı otuz ilde il sınırına genişletildi, bu illerde il özel idareleri kaldırıldı, on altı bini aşkın köy ve bini aşkın belde belediyesi tüzel kişiliğini yitirdi (kesin belde sayısı kaynaklarda farklı verilir; Muğla'da tek başına 49 belde ve 364 köy mahalleye dönüştü — Dergipark); yasa yirmi yedi yeni ilçe de kurdu. Yasanın seçim hukukuna dokunan bir cümlesi vardır: Büyükşehir belediye başkanı seçiminde seçim çevresi "büyükşehir belediyesi sınırları"dır; sınır il sınırına çekilince, daha önce yalnızca kent merkezinin oy verdiği büyükşehir başkanlığı seçimine ilin bütün köy ve kasabaları katıldı (Arslan, 2024). Bir yerel yönetim yasası, aynı zamanda bir seçim çevresi tasarımıdır.

Sonuç 2014'te görüldü. Türkiye'de seçilen yerel yönetici sayısı bir seçimde 38.592'den 23.132'ye düştü; büyükşehir sayısı on altıdan otuza çıktı; otuz büyükşehirin on sekizini iktidar partisi, altısını CHP, üçünü MHP, ikisini BDP aldı (2014 Turkish local elections). Sınırın etkisini görmek için iki kente bakmak yeter. Antalya'da 2009'da kent merkezinin oyuyla yüzde 42,3 ile seçilen CHP'li Mustafa Akaydın, 2014'te Alanya'dan Kaş'a bütün ilin oy verdiği seçimi 23 bin oy farkla kaybetti (Mustafa Akaydın). Ankara'da Melih Gökçek 1.416.770 oyla (yüzde 44,82) Mansur Yavaş'ın 1.385.038 oyunu (yüzde 43,82) 31.732 farkla geçti; sayım tartışmaları bir yana, fark, 6360 ile büyükşehir sınırına katılan uzak ilçelerin toplam seçmeninden küçüktür (2014 Ankara mayoral election). Hatay üzerine yazılmış bir çalışmanın özeti, dosyamızın tezini akademik dille söyler: "Ölçeği geniş ya da dar tutmak, kenti ya da kıyı kapsamak, seçim sonuçlarını doğrudan etkileyebilir" (Adıgüzel, 2021). Aydın'da köyden mahalleye dönüşen 490 köyün muhtarlarıyla yapılan bir alan araştırması ise tersini de kaydeder: Yasa öncesi basında beklenen "iktidara kır oyu" etkisi her ilde aynı yönde çalışmadı; bazı yerlerde beklenti boşa çıktı (Tekçe ve Genç, 2019). Seçim çevresi tasarımı, sonucu garanti etmez; ama oyunun sahasını değiştirir ve sahayı değiştirme yetkisi yalnızca merkezdedir.

6360 bu türün ilk örneği değildi. 6 Mart 2008'de kabul edilen 5747 sayılı Kanun, nüfusu iki binin altına düşen 862 belde belediyesini köye dönüştürdü, on iki büyükşehirdeki 283 ilk kademe belediyesini kaldırıp ilçe belediyelerine kattı ve kırk üç yeni ilçe kurdu; İstanbul'da Ataşehir, Başakşehir, Beylikdüzü, Esenyurt, Sancaktepe, Sultangazi, Çekmeköy ve Arnavutköy bu yasayla, 2009 seçiminden bir yıl önce, ilçe oldu. CHP yasayı 29 Mart 2009 seçimini etkilemek için tasarlandığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne taşıdı. Mahkeme, 31 Ekim 2008 tarihli ve 2008/153 sayılı kararıyla yasayı kısmen iptal etti: 2007 nüfus sayımına dava açmış, turizm bölgesi ilan edilmiş ya da yasadaki önce birleşerek iki bin eşiğini aşmış beldelerin kapatılması hukuk devleti ilkesine aykırı bulundu; gerekçe, yeniden yapılanmanın seçim avantajı değil kamu yararı amacı taşıdığına dair "somut kanıt" bulunmadığına da not etti (Memurlar.net, gerekçeli karar; Doğu Karadeniz Belediyeler Birliği bilgi notu). İptal kararının ardından hangi beldenin yaşayıp hangisinin kapanacağını mahkeme kapıları ve Yüksek Seçim Kurulu kararları belirledi; bir belediyenin varlığı, seçmenin iradesine değil dava dilekçesinin tarihine bağlandı.

Yasa	Yıl	Seçim	Değişen
5747	Mart 2008	Mart 2009	862 belde köye; 283 ilk kademe belediyesi ilçeye; 43 yeni ilçe (İstanbul'da 8)
6360	Aralık 2012	Mart 2014	14 yeni büyükşehir; 30 ilde sınır il sınırına; il özel idareleri kaldırıldı; 16 bini aşkın köy ve belde belediyeleri mahalleye; 27 yeni ilçe; büyükşehir seçim çevresi il oldu
674 KHK	Eylül 2016	—	Seçilmiş başkanın yerine atama (bkz. aşağıda "Kayyım aygıtı")

Bu üç metni yan yana koyduğumuzda, Türkiye'de yerel yapının bir "yönetim" sorunu olarak değil, bir "seçim çevresi" sorunu olarak tasarlandığı görülür. İlçe sınırı, mahalle sınırı, belde statüsü ve büyükşehir sınırı, seçimden bir ya da iki yıl önce, seçime giren tarafların birinin oylarıyla değiştirilir. Mahalle sınırlarının ilçe belediye meclisi kararıyla, ilçe sınırlarının yasayla çizilmesi, kent konseyinin ve muhtarın "temsil ettiği" birimin kendisinin siyasal bir ürün olduğu anlamına gelir. Bölüm 15'te rant ve hanedan ilişkilerini incelerken göreceğimiz gibi, belde belediyesinin kapatılması bir yerde bir ailenin siyasal aygıtını da tasfiye eder; ama tasfiyenin ölçütü hanedanlık değil, oyun hangi partiye gittiğidir. Halkın mahalle ölçeğinde kendi sınırını, kendi birimini ve kendi ölçeğini belirlemesi, Bölüm 17'de önereceğimiz mahalle meclisinin ön koşullarından biridir; çünkü ölçeği belirleyen, katılımın sınırını da belirler.

Grafik önerisi: Üç yasanın (5747, 6360, 674 KHK) zaman çizgisi; her yasanın altında bir sonraki seçimin tarihi ve kapatılan ya da dönüştürülen birim sayısı (862 belde; 16.220 köy ve 1.000'i aşkın belde; 164 belediye). Yanında Antalya ve Ankara 2014 için iki çubuk: eski büyükşehir sınırı içindeki oy farkı ile il sınırı içindeki oy farkı .

6360'ın kent konseyi için sonucu, ilçe kent konseyleri ile büyükşehir kent konseyi arasındaki yetki belirsizliğidir (bkz. Bölüm 11). Mahalle için sonucu ise, "mahalle" kavramının içeriğinin boşalmasıdır: Köyden mahalleye dönüşen yerleşim, ne köy tüzel kişiliğine ne de kentsel mahallenin altyapısına sahip, yalnızca muhtarı olan bir idari birimdir. Bölüm 17'de önereceğimiz mahalle meclisi modeli, tam bu boşluğu doldurmayı hedefler. Ama o boşlukta zaten bir kurum duruyor: muhtarlık. Onu atlayarak mahalleyi konuşmak olmaz.

■ Muhtarlık: Mahallenin devleti mi, mahallenin sesi mi?

Türkiye'de belediyenin altında, yasal olarak "mahalle yönetimi" sayılan tek kurum muhtarlıktır. Sayısı büyüktür: 2019 seçimlerinin resmi verisine göre ülkede 50.249 muhtar vardır, 31.912'si mahalle, 18.337'si köy muhtarı; yalnızca 640'ı (593 mahalle, 47 köy) kadındır ([TGRT Haber, 19 Ekim 2024](#)). 31 Mart 2024 seçimlerinde, belediye başkanı ve meclis üyeleriyle aynı gün, dördüncü bir pusulayla, elli bini aşkın muhtarlık için yeniden seçim yapıldı ([Hürriyet, Nisan 2024](#)); muhtar adayları partisiz ve tek tek seçildiği için sonuçları toplayan bir "muhtar seçimi haritası" yoktur, bu da kurumun siyasal görünmezliğinin bir parçasıdır. Elli bin seçilmiş yönetici, 1.402 belediye başkanının otuz beş katıdır; ama kamuoyunda belediye başkanı bir siyasal aktör, muhtar bir "hizmetli" olarak algılanır. Bu algının yasal bir temeli var.

Mahalle muhtarlığının kuruluş yasası, [10 Nisan 1944 tarihli 4541 sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun](#)'dur (köy muhtarlığı ise 1924 tarihli 442 sayılı Köy Kanunu'na dayanır). Yasa, mahalle yönetimini "bir muhtar ile dört azadan" oluşan bir ihtiyar heyeti olarak kurar ve 3. maddede muhtarın görevlerini on yedi başlıkta sayar: nüfus kayıtları, askerlik işlemleri, adli tebligat, veraset bildirimleri, salgın hastalıkların ihbarı, okula devamın takibi, fakirlik belgesi ("fakruhal ilmühaberi") ve iyi hâl kâğıdı düzenleme. Listeye dikkat: Bunların hiçbirisi mahallenin kendi kararıdır diye tanımlanmış bir iş değildir; hepsi merkezî devletin (nüfus, askerlik, adliye, maliye) mahalledeki kılcal işlemleridir. Muhtar, 1944 yasasında, devletin mahalledeki kayıt memurudur. Seçimle gelmesi bu işlevi değiştirmez; yalnızca kayıt memurunun mahallece tanınmasını sağlar. Muhtarlığın tüzel kişiliği yoktur; kendi bütçesi, kendi geliri, personeli yoktur; ihtiyar heyetinin bağlayıcı bir karar yetkisi yoktur.

2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun [9. maddesi](#) bu tabloya yeni bir dil ekledi: "Muhtar, mahalle sakinlerinin gönüllü katılımıyla ortak ihtiyaçları belirlemek, mahallenin yaşam kalitesini geliştirmek, belediye ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilişkilerini yürütmek, mahalle ile ilgili konularda görüş bildirmek, diğer kurumlarla iş birliği yapmak ve kanunlarla verilen diğer görevleri yapmakla yükümlüdür." Aynı madde belediyeye, "mahallenin ve muhtarlığın ihtiyaçlarının karşılanması ve sorunlarının çözümü için bütçe imkânları ölçüsünde gerekli aynı yardım ve desteği" sağlama görevi verir; nüfusu beş yüzün altında mahalle kurulamayacağını söyler. 24. madde ise muhtarın belediye meclisi ihtisas komisyonlarına "oy hakkı olmaksızın" katılıp görüş bildirebileceğini düzenler. Yani 2005 yasası muhtarı 1944'ün kayıt memurluğundan bir adım ileri taşır ve ona "gönüllü katılımı ortak ihtiyaç belirleme" görevi verir; ama bu görevin hiçbir aracı yoktur: Muhtarın belirlediği "ortak ihtiyaç" belediye için bağlayıcı değildir, muhtarın meclis komisyonunda oyu yoktur, muhtarlığın bütçesi belediyenin "imkânları ölçüsünde" verdiği aynı yardımdır. 2006 Kent Konseyi Yönetmeliği muhtarları konseyin bileşeni sayar; ama elli bin muhtar, konsey genel kurulunda "muhtar temsilcisi" sıfatıyla birkaç koltukla temsil edilir (bkz. Bölüm 11).

Muhtarın maddi konumu da bu ara yeri yansıtır. Muhtar maaş değil "ödenek" alır; 15 Nisan 2022'de yayımlanan düzenlemeyle ödenek asgari ücrete eşitlendi ve 1 Ocak 2026'dan itibaren net 28.075 lira olarak belirlendi; köy ve mahalle arasında fark yoktur ([Milliyet, 2026](#)). Bu ilginç bir durumdur: Türkiye'de Komün'ün "işçi ücreti" ilkesine (bkz. Bölüm 3) en yakın ücretle çalışan seçilmiş yönetici muhtardır. Ama ilke burada tersinden işler: Komün'de işçi ücreti, yöneticinin aynı bir sınıfa terfi etmemesi için konmuştu; muhtarlıkta asgari ücret, muhtarlığın bir yönetim değil bir hizmet olduğunun ve muhtarın geçimini başka yerden (esnaflık, emeklilik, emlak) sağlamanın beklendiğinin işaretidir. Sonuç, muhtar profilinin büyük ölçüde emekli, esnaf ve mahallenin "eşrafı" arasından çıkmasıdır; vardiyalı işçi fiilen muhtar olamaz, çünkü muhtarlık mesai saatinde açık olmak zorundadır ve ödeneği geçime yetmez.

Muhtarlığın sınırları	Muhtarlığın olanakları
Tüzel kişiliği, bütçesi, personeli yok	Mahalle ölçeğinde doğrudan seçilmiş tek makam; partisiz aday
Görevleri merkezî devletin kayıt işleri (1944)	5393 md. 9: "gönüllü katılımı ortak ihtiyaç belirleme" görevi kâğıt üstünde var
Belediye meclisi komisyonunda oyu yok (md. 24)	Kent konseyi bileşeni; belediyeye resmi muhatap
Ödenek asgari ücret; muhtar geçimini başka yerden sağlar	"İşçi ücreti" ilkesine fiilen en yakın seçilmiş makam
Kolluk, nüfus, askerlik zinciriyle devletin kılcal ucu; gözetim işlevi	Mahalle nüfusunu, hanelerini, ihtiyaçlarını en iyi bilen kurum; afet ve yardım dağıtımında ilk halka
Kadın oranı yüzde 1,3 (640/50.249)	Mahalle meclisi ile işbölümü kurulabilirse, meclisin kararlarını belediyeye taşıyan resmi kanal

Bu tabloyu dosyamızın tezine bağlayalım. Muhtarlık, devletin mahalledeki kılcal ucudur; ama seçilmiş bir uçtur. Bu ikilik, kurumu hem gözetim aygıtı (nüfus, kolluk, "mahalle bekçisi" hattı) hem de mahallenin en yakın temsil makamı yapar. 90'ların sonundan bu yana mahalle örgütlenmesinin muhtarlık-dernek ekseninde kalması, bu eksen emek ve kadın örgütlenmesine taşıyamaması Türkiye solunun bir zaafıdır. Bölüm 17'de muhtar adaylığının bir araç olup olmadığını ve mahalle meclisi ile muhtarlık arasında nasıl bir işbölümü kurulabileceğini tartışacağız; burada yalnızca şunu koyalım: Muhtar, mahalle meclisinin yerine geçemez, çünkü karar yetkisi yoktur; ama meclisin karşısına da konmamalıdır, çünkü mahallenin belediye karşısındaki tek resmi sesidir. Meclis karar alır, muhtar taşır; bu işbölümü yasayı zorlamadan kurulabilir.

■ Muhtarlığın işlevsizleştirilmesi

Muhtarlığın yukarıda çizdiğimiz ikili konumu durağan değildir; son on beş yılda kurum, iki yönden birden içi boşaltılarak dönüştürüldü. Birinci yön 6360'tır. Köy muhtarı, 1924 tarihli 442 sayılı Köy Kanunu'na göre bir tüzel kişiliğin başıdır: Köyün kendi bütçesi, köy ihtiyaç meclisinin salma ve imce kararları, mera ve orman gibi ortak malların yönetimi, köy adına dava açma ve sözleşme yapma yetkisi vardır. 6360 ile büyükşehir sınırsındaki 16.561 köy tüzel kişiliğini yitirip mahalleye dönüştüğünde, köy muhtarı bir gecede mahalle muhtarı oldu; mahalle muhtarlığının ise tüzel kişiliği, bütçesi, ortak malı ve karar yetkisi yoktur. Sekiz büyükşehirde 340 muhtarla yapılan bir alan araştırması, dönüşümün muhtarın kendi gözünden nasıl görüldüğünü kaydeder: Yüzde 55,3'ü hizmet sorumluluğunun azaldığını, yüzde 24,4'ü hizmetin kötüleştiğini, yüzde 70,3'ü muhtarlık statüsünün reformla güçlendirilmesi gerektiğini söylüyor; kaybedilen kalemler tüzel kişilik, bağımsız bütçe, mera ve koru üzerindeki denetim, doğrudan karar yetkisi, hukuki temsil ve yerel vergi toplama olarak sıralanıyor ([TUJPA, 6360 kapsamında mahalle ve köy](#)). Aydın'da 490 köyün mahalleye dönüştüğü alanda yapılan bir başka çalışma, muhtarların yüzde 93'ünün belediyenin görev alanının genişlediğini, yüzde 72'sinin hizmet etkinliğinin düştüğünü söylediğini, köylünün beş yıllık geçiş döneminin ardından su ve çevre temizlik vergisi gibi kırdı hiç ödemediği kalemlerle karşılaşmayı beklediğini; buna karşın halkın sorun çözmek için hâlâ muhtara gittiğini, yani makamın yetkisi giderken "simgesel öneminin" kaldığını aktarır ([Tekke ve Genç, 2019](#)). Muhtar, köyde meranın yöneticisiydi; mahallede meranın kime satıldığını gazeteden öğrenen kişi oldu.

İkinci yön dijitalleşmedir ve bu yön kentsel mahalle muhtarını da vurdu. 1944 yasasının muhtara verdiği on yedi görevin çoğu kayıt işiydi ve bu işler muhtarlığın hem gelirini (harç) hem de mahalleyle gündelik temasını sağlıyordu. Adres Kayıt Sistemi'nin kurulmasıyla ikametgâh kaydı Nüfus Müdürlüklerine ve MERNİS'e geçti; 2010'ların ikinci yarısından itibaren yerleşim yeri belgesi, nüfus kayıt örneği ve adres değişikliği bildirimi e-Devlet üzerinden, muhtara uğramadan yapıldı; adres değişikliği sisteminde "otomatik olarak muhtarlık kayıtlarına" işlenir ([Sabah, e-Devlet ikametgâh](#)). Bir yerel gazetecinin Kocaeli için yazdığı gibi, "ikametgâh ve nüfus belgesi, nikâh yetkisi, fakirlik belgesi" e-Devlet'e ya da belediyeye geçti; büyükşehir belediyesi bir mahallenin sokak adlarını değiştirdiğinde muhtar bunu mahalleliden öğreniyor ([Kocaeli Gazetesi](#)). Muhtarın elinde kalan, belediyeye iletilecek talepleri toplamak, sosyal yardım başvurularına imza atmak ve seçim günü sandık kuruluna yardım etmektir. Bu, muhtarın "belediyenin dilekçe kutusu"na indirgenmesidir: Mahalleli sorununu muhtara söyler, muhtar belediyeye yazar, belediye "imkânlar ölçüsünde" yanıt verir. Yanıtın içeriğine muhtarın hiçbir etkisi yoktur.

İhtiyar heyeti bu tablonun sessiz tarafıdır. Yasa mahalle yönetimini "bir muhtar ile dört aza"dan oluşan bir heyet olarak kurar; ama azalık ücretsiz, gönüllü ve yetkisizdir; heyet fiilen toplanmaz, üyeleri çoğu mahallede seçimden sonra bir daha görülmez; muhtarın imzaladığı belgelere ikinci imza gerektiğinde çağrılan tanıklar durumundadır ([Yılmaz ve Mecek, 2019](#)). Yani mahallenin "kolektif" organı kâğıt üstünde vardır ve boştur; muhtarlık tek kişilik bir makamdır. Bölüm 17'deki mahalle meclisi önerisinin bir dayanağı buradadır: Yasa, mahallede seçilmiş bir kolektif organ zaten öngörür; sorun organın olmaması değil, yetkisinin ve yaşamının olmamasıdır.

Muhtarın maddi bağımlılığı da merkeze dönmüştür. 1977 tarihli 2108 sayılı Muhtar Ödenek ve Sosyal Güvenlik Yasası'na göre ödeneğin karşılığı "her yıl İçişleri Bakanlığı bütçesine konulur", oradan il özel idaresi ya da büyükşehirlerde Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı bütçesine aktarılır ve her ayın on beşinde ödenir ([Şahinbey Kaymakamlığı, muhtarların görev ve hakları](#)). Muhtar, mahallesi tarafından seçilir ama İçişleri Bakanlığı tarafından ödenir; ödeneğin asgari ücrete bağlanması (2022) ve sosyal güvenlik priminin devletçe karşılanması, muhtarların en eski talepleri ve merkez bu talepleri karşıladıkça kurum merkeze daha çok bağlandı. Bu bağın siyasal görünümü, Ocak 2015'ten bu yana Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde yapılan muhtar toplantılarıdır: İlk yılında 7.482 muhtarın çağrıldığı bu dizi elli üçüncü toplantısını geçti ([bianet, 2016](#); [İletişim Başkanlığı, 53. Muhtarlar Toplantısı](#)). Elli bin partisiz seçilmiş, il il çağrılıp merkezden dinlenir; muhtar, mahallenin sesi olarak değil, merkezin mahalledeki dinleyicisi olarak konumlanır.

Muhtarlar örgütsüz değildir. Türkiye Muhtarlar Konfederasyonu ve il muhtar dernekleri, 2012'de Ankara'da düzenledikleri "Muhtarın Anayasadaki Yeri ve Önemi" sempozyumunda taleplerini dört başlıkta sıralamıştı: 1924 ve 1944 tarihli yasaların güncellenmesi, sosyal güvenlik primlerinin devletçe karşılanması ve ödeneğin artırılması, mahalle muhtarlığının Anayasa'da açıkça tanımlanıp kapatılmayacağını güvence altına alınması ve belediye meclislerinde karar oyu hakkı ([Türkiye Muhtarlar Konfederasyonu](#)). Bu listenin ilk iki maddesi özlük talebidir ve büyük ölçüde karşılandı; son iki maddesi ise yetki talebidir ve karşılanmadı. Dördüncü madde dosyamız için önemlidir: Muhtarlar, 5393'ün 24. maddesindeki "oy hakkı olmaksızın" ibaresinin kaldırılmasını, yani mahallenin belediye meclisinde oyunun olmasını istiyor. Bu, doğru yönde ama yetersiz bir taleptir; çünkü oy hakkı tek kişiye (muhtara) verildiğinde mahalle değil muhtar temsil edilmiş olur. Akademik literatürdeki reform önerileri de üç seçenek etrafında döner: mahalleye tüzel kişilik ve bütçe vermek; muhtarlığı belediyenin atanmış bir birimine dönüştürmek; ya da muhtarlığı kaldırıp mahalleyi kent konseyinin bir komitesi yapmak ([Yılmaz ve Mecek, 2019](#)). İkinci ve üçüncü seçenek, mahallenin tek seçilmiş makamını da ortadan kaldırır; birinci seçenek doğru yöndedir ama tüzel kişiliği kime vereceği sorusunu yanıtlamaz. Bizim yanıtımız Bölüm 17'de: Tüzel kişilik mahalle meclisine, yürütme ve temsil muhtara; ödenek merkezden değil belediye bütçesinden, meclisin onayıyla.

Muhtarlık 2005'te	Muhtarlık 2026'da
Köyde tüzel kişilik, bütçe, mera ve ortak mal yönetimi (442)	16.561 köyde tüzel kişilik yok; mera büyükşehirin malı
İkametgâh, nüfus kaydı, fakirlik belgesi muhtarda; harç geliri	e-Devlet ve nüfus müdürlüğünde; muhtar "dilekçe kutusu"
İhtiyar heyeti kâğıt üstünde kolektif organ	Aynı; fiilen toplanmıyor, ücretsiz ve yetkisiz
Ödenek düşük, İçişleri bütçesinden	Ödenek asgari ücret, İçişleri bütçesinden; merkezle düzenli toplantı
5393 md. 9: "gönüllü katılımla ortak ihtiyaç belirleme"	Aynı madde; aracı ve bütçesi hâlâ yok
Konfederasyonun talebi: özlük + yetki	Özlük karşılandı, yetki karşılanmadı

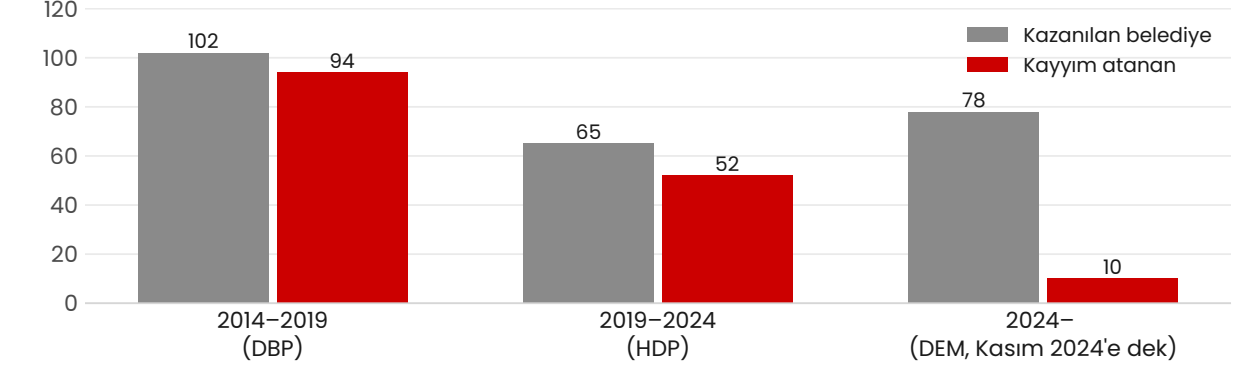
Grafik önerisi: İki sütunlu "kayıp/kazanç" şeması: solda 6360 ve e-Devlet ile muhtarlıktan giden işlevler (tüzel kişilik, bütçe, mera, ikametgâh, nüfus kaydı, fakirlik belgesi), sağda muhtarlığa gelenler (asgari ücret ödeneği, SGK primi, Cumhurbaşkanlığı toplantısı). Ortada ok: "yetki gitti, ödenek geldi".

■ Kayyım aygıtı: Yerel devletin çıplak hali

Vesayetin en uç biçimi kayyımdır. 1 Eylül 2016'da yayımlanan 674 sayılı KHK, İçişleri Bakanlığı'na, belediye başkanlarını görevden alıp yerlerine atama yapma yetkisi verdi. O günden bu yana, [Medyascope'un Kasım 2024'te derlediği](#) verilere göre 164 belediyeye kayyım atandı; bunların 159'u HDP/DBP/DEM belediyeleriydi; 2014-2019 döneminde kayyım atanan belediyelerde 9.237 çalışan işten çıkarıldı. 2014'te kazanılan 102 belediyenin 94'üne, 2019'da kazanılan 65 belediyenin 52'sine, 2024'te kazanılan 78 belediyenin en az 10'una kayyım atandı (Mersin Akdeniz Ocak 2025, Siirt Ocak 2025, Van Büyükşehir Şubat 2025 dahil).

Seçilmiş yönetimin yerine atanan yönetim

2016'dan bu yana toplam 164 belediyeye kayyım atandı

Kaynak: Medyascope (4.11.2024); VOA Türkçe

Şekil 1. Kayyım: kazanılan belediyeler ve kayyım atananlar, 2014-2024.

Kayyım uygulaması hukuki olarak eleştirilebilir ve eleştirilmelidir: Seçilmiş bir organın idari kararlar tasfiyesi, Anayasa'nın 127. maddesindeki "geçici tedbir" çerçevesini aşar; Anayasa Mahkemesi'nin ve AİHM'nin önündeki başvurular bunu tartışır. Ama bizim işimiz hukuki eleştiriyle bitmez. Sınıfsal olarak kayyım ne anlama gelir?

Birincisi, kayyım, belediye bütçesinin yerel denetimden çıkması demektir. Seçilmiş belediye meclisi feshedilmediği durumlarda bile, kayyım meclisin yetkilerini "encümen" adıyla atanmış bir kurula devreder; bütçe, ihale ve imar kararları tek kişinin ve merkezin elindedir. Diyarbakır'da 2017-2021 stratejik planı, seçilmiş yönetimin 188 toplantı ve 11 bin yurttaşla hazırladığı planın yerine çevrimiçi anketle hazırlandı; 13 stratejik alan 7'ye indi, ağırlık altyapı ve inşaatla kaydı ([Academia, DBB deneyimi 2015-2018](#)). Yani kayyım, katılım mimarisini tasfiye edip yerine inşaat mimarisini koyar; ikinci devre, seçilmiş yönetimin kısmen frenlediği hızla işlemeye başlar.

İkincisi, kayyım, müştereklerin tasfiyesidir. Diyarbakır Kent Konseyi kayyım döneminde fiilen işletilmedi; binası Muharip Gaziler Derneği'ne verildi; konsey ancak 6 Temmuz 2024'te, sekiz yıl sonra yeniden toplanabildi ([Artı Gerçek](#); [VOA Türkçe](#)). Kadın merkezleri, dil kursları, kültür kurumları kapatıldı; belediye şirketlerinde ve belediyede çalışan binlerce işçi işten çıkarıldı. Kayyım bir başkan değil, o başkanın etrafında örgütlenmiş bir kentsel yaşamı hedef alır.

Üçüncüsü ve en önemlisi: Kayyım, yerel devletin sınıfsal karakterinin en çıplak hâlidir. Normal koşullarda belediye, seçim ve katılım mekanizmaları aracılığıyla "halkın belediyesi" görünümünü korur; bu görünüm, rant dağıtımını ve işveren konumunu meşrulaştırır. Kayyım bu görünümü kaldırır ve geriye ne kaldığını gösterir: İçişleri Bakanlığı → vali → kayyım → encümen zinciri, yani merkezi devletin kentteki uzantısı. Yasa, kent konseyini belediyeye, belediyeyi İçişleri'ne (2019'dan sonra yönetmelik açısından Çevre ve Şehircilik'e) bağlar; zincir tepeden koparıldığında konsey de yok olur. Bu, kent konseyinin "arka bahçe" olmasının arıza değil tasarım olduğunu söylediğimizde kastettiğimiz şeydir: Konseyin belediyeye bağımlılığı, belediyenin merkeze bağımlılığının kılcal uzantısıdır.

Bu noktada dosyamızın ilkelerinden birini açıkça söyleyelim: Şiddeti ilkesel olarak reddediyoruz; kayyım eleştirimiz, seçilmiş organların idari kararlar tasfiyesine ve bu tasfiyenin sınıfsal sonuçlarına yöneliktir; herhangi bir silahlı yapıya övgü ya da çağrı içermez. Van Kent Konseyi'nin Aralık 2024'te ve Fethiye Kent Konseyi'nin Mayıs 2026'da kayyım ve yargı müdahalelerine karşı yaptığı açıklamalar, kent konseyi gibi "yumuşak" bir organın bile, örgütlü bir taban olduğunda, bir savunma hattı olabileceğini gösterir (bkz. Bölüm 12).

■ Kayyım ile "sol tabela" aynı yapının iki yüzü mü?

Bu bölümde iki olgu dizisini yan yana koyduk: Kürt illerinde kayyım, İzmir'de grev sonrası toplu işten çıkarma. Bunları aynı kefeye koymuyoruz; birinde seçilmiş yönetim ortadan kaldırılıyor, ötekinde seçilmiş yönetim kendi kararıyla işçisini kapı önüne koyuyor. Aradaki farkı silmek, kayyıma karşı mücadeleyi hafifletmek olur. Ama ikisinin ortak paydasını görmemek de sınıfsal körlüktür. İktidarın belediyeyi merkezden ele geçirmesi ile muhalefetin belediyeyi yönetirken sınıfsal karakterini değiştirmemesi, aynı yerel devletin iki yüzüdür. Birincisi devletin zor yüzüdür, ikincisi rıza yüzüdür. İkisi de, kentte yaşayan emekçi çoğunluğun kenti yönetmediği gerçeğini değiştirmez.

Bu gerçek karşısında iki yanlış tutum var. Birincisi, "belediye burjuva devletin parçasıdır, uzak dur" tutumu; bu tutum, 23 bin işçinin işverenin, kiracıların ev sahibinin, mahallenin imar planını yapanın belediye olduğunu unuttur; belediyeden uzak durmak, sınıfın gündelik yaşamının yönetildiği yerden uzak durmaktır. İkincisi, "iyi bir başkan seçelim, belediye halkın olsun" tutumu; bu tutum, belediyenin sınıfsal yapısının başkandan bağımsız olduğunu, Dalokay'ın ve İsvan'ın da kendi partileri tarafından tasfiye edildiğini (bkz. Bölüm 9), Fatsa'nın dokuz ayda bitirildiğini (bkz. Bölüm 10), Porto Alegre'nin PT gidince söndüğünü (bkz. Bölüm 6) unuttur.

Doğru tutum, belediyeyi bir mücadele alanı olarak görmektir: Ne kutsal ne cani. Belediye, sermayenin kentteki egemenliğinin aracıdır; ama aynı zamanda, örgütlü bir taban olduğunda, o egemenliğin sınırlandığı, işçi ücretinin yükseldiği, suyun ucuzladığı, imar rantının kısmen kamuya döndüğü,

halkın kendi yönetme yeteneğini sınamadığı bir okuldur. Bu ikiliğin çözümü belediyenin tüzüğünde değil, belediyenin dışında örgütlenen sınıf gücündedir. Bu dosyanın geri kalanı o gücün tarihsel biçimlerini (Bölüm 3-10), Türkiye'deki kurumsal çerçevesini (Bölüm 11-14) ve bugünkü olası biçimlerini (Bölüm 17-18) anlatır.

■ Bir kavram özeti

Bu bölümde kullandığımız kavramları, sonraki bölümlerde başvurmak üzere toparlayalım:

- **Yerel devlet:** Belediye ve bağlı kuruluşları; merkezî devletin kentteki biçimi; sınıflar üstü değil, kentteki mülk sahibi sınıfın çıkarlarını genel çıkar biçiminde örgütleyen aygıt.
- **Sermayenin ikinci devresi:** Sanayi devresinde biriken sermayenin toprak, inşaat ve gayrimenkule akması (Lefebvre, Harvey); Türkiye'de 2000'ler sonrası büyümenin motoru.
- **Kentsel rant:** Kolektif emeğin ürünü olan mekânsal değer farkının arsa sahibine akması; büyüklüğünü belirleyen kamu yetkisi imardır.
- **Belediye şirketi:** Belediyenin özel hukuk üzerinden işveren olması; 696 sayılı KHK (2017) ile taşeron işçilerin belediyeye değil şirketlere geçirilmesiyle kalıcılaşan biçim; bugün belediye işçilerinin yüzde 96'sının işvereni; işçi güvencesizliğinin ve "bütçe açığı" dilinin kurumsal biçimi.
- **Muhtarlık:** 1944 tarihli 4541 sayılı Kanun ve 5393 md. 9 ile tanımlanan mahalle yönetimi; tüzel kişiliği, bütçesi ve karar yetkisi olmayan, ama mahalle ölçeğinde doğrudan seçilen tek makam; devletin mahalledeki kılcal ucu ile mahallenin belediye karşısındaki resmî sesi arasında duran ikili konum; 6360 ve e-Devlet ile işlevsizleştirilmiş, ödeneği merkezden ödenen "belediyenin dilekçe kutusu".
- **Seçim çevresi tasarımı:** Belde, ilçe, mahalle ve büyükşehir sınırlarının seçimden önce yasayla ya da meclis kararıyla değiştirilmesi (5747, 6360); yerel yapının bir yönetim sorunu değil, bir oy coğrafyası sorunu olarak kurulması.
- **İdari vesayet:** Anayasa md. 127/5'te merkezî idareye "idarenin bütünlüğü" ve "toplum yararı" adına tanınan denetim yetkisi; içeriğini merkez belirler; halkın belediye üzerindeki denetimini değil, merkezin belediye üzerindeki denetimini düzenler.
- **Vesayet / özerklik:** Merkezî devletin belediye üzerindeki denetimi ve belediyenin buna karşı talebi; ikisi de belediye ile merkez arasındadır, halk ile belediye arasında değil.
- **Kayyım:** Vesayetin en uç biçimi; seçilmiş yönetimin idari kararlar tasfiyesi; bütçenin yerel denetimden çıkması ve müştereklerin tasfiyesi; yerel devletin çıplak hâli.
- **Müşterekler:** Bir topluluğun ortak kullandığı ve yönettiği kaynaklar (mera, su, park, kent konseyi binası, kültür merkezi); kayyım ve 6360, müştereklerin tasfiyesinin iki yasal biçimidir.
- **Yeniden üretim:** Emek gücünün ve gündelik yaşamın ertesi güne taşınması (konut, su, ulaşım, kreş, bakım, gıda); belediyenin asıl işi budur ve belediye işçisi bu işin doğrudan üreticisidir. Sınıf mücadelesinin fabrikadan sonra ikinci alanı, yeniden üretimin örgütlediği kenttir (Harvey).

Bu kavramlar dosyanın geri kalanında açıklamasız kullanılacak; EK A'daki sözlükte de yer alıyor. Her birinin arkasında bir soru var ve o soru, bir sonraki bölümde katılım kavramına uygulanacak: Belediye yerel devletse, katılım bu devlete katılım mıdır, yoksa ona karşı bir örgütlenme mi?

■ Bu bölümden dersler

- Belediye "hizmet kurumu" değil yerel devlettir; kenti kimin için ürettiği sorusu bir sınıf sorusudur.
- Kentsel rantın büyüklüğünü imar yetkisi belirler; bu yetki belediye meclisinin tekelindedir ve kent konseyinin görüşünün bağlayıcı olmaması bu tekelin hukuki biçimidir.
- Belediye, şirketleri aracılığıyla büyük bir işverendir: 696 sayılı KHK taşeron işçiyi belediyeye değil şirkete geçirdi; bugün 700 bin belediye işçisinin yüzde 96'sı şirketlerde, meclisin ve kent konseyinin görüş alanı dışında çalışır. İzmir'de 23 bin işçinin grevi ve 1.030 işten çıkarma, "sol tabela"nın altında yerel devletin sınıfsal mantığının çalıştığını gösterir.
- Belediye gelirinin yüzde 74'ü merkezden gelir; İller Bankası payı hem dağıtır hem borca karşılık keser; Kasım 2024'ten beri belediye şirketlerinin borcu da belediyenin payından kesilir. Merkeze bağımlılık iyi niyetle değil, mali yapıyla ilgilidir.
- Anayasa md. 127, merkez ile belediye arasındaki ilişkiyi düzenler; halk bu ilişkide yalnızca beş yılda bir oy veren "seçmen" olarak vardır. Halkın belediye üzerindeki denetimini kuran tek bir anayasal araç yoktur.
- Muhtarlık, 1944'ten kalma bir kayıt memurluğu ile 2005'in "gönüllü katılım" dili arasında sıkışmış, bütçesiz ve yetkisiz, ama mahallede doğrudan seçilen tek makamdır; mahalle meclisinin yerine geçemez, karşısına da konmamalıdır.
- Muhtarlık son on beş yılda iki yönden işlevsizleştirildi: 6360 ile 16.561 köy muhtarı tüzel kişiliğini, bütçesini ve merasını yitirip mahalle muhtarı oldu; e-Devlet ile ikametgâh ve nüfus işleri muhtardan gitti. Yetki giderken ödenek geldi ve ödenek işçileri bütçesinden ödenir: Muhtar mahallece seçilen, merkezce ödenen ve belediyeye dilekçe taşıyan bir makama dönüştü. İhtiyar heyeti, yasanın öngördüğü ama fiilen toplanmayan kolektif organdır; mahalle meclisi bu boş organın yerine değil, yetkisine talip olmalıdır.
- Türkiye'de yerel yapı bir seçim çevresi tasarımıdır: 5747 (2008) seçimden bir yıl önce 862 beldeyi kapattı ve İstanbul'a sekiz ilçe ekledi; 6360 (2012) seçimden on beş ay önce büyükşehir seçim çevresini il sınırına genişletti. Antalya ve Ankara'da 2014 farkı, sınıra katılan seçmenden küçüktü. Ölçeği belirleyen, katılımın sınırını da belirler.
- "Yerel özerklik" talebi, olduğu hâliyle, belediyenin merkeze karşı özerkliği; Türkiye'nin Özerklik Şartı'na koyduğu on çekince de merkezin belediye üzerindeki denetimini korur, halkın belediye üzerindeki denetimini değil.
- 6360 sayılı yasa, köy müştereklerini büyükşehir mülkiyetine devrederek ve karar ölçeğini il merkezine taşıyarak, ilkel birikimin ve ölçek merkezleşmesinin yasal biçimi oldu.
- Kayyım, yerel devletin çıplak hâlidir: bütçenin yerel denetimden çıkması, katılım mimarisinin tasfiyesi, müştereklerin dağıtılması. Kent konseyinin belediyeye bağımlılığı, belediyenin merkeze bağımlılığının kılcal uzantısıdır.
- Belediye karşısında doğru tutum ne uzak durmak ne de "iyi başkan" beklemektir; belediyeyi, dışında örgütlenen sınıf gücüyle sınırlanan ve dönüştürülen bir mücadele alanı olarak görmektir.

■ Kaynaklar

- Henri Lefebvre, *La Révolution urbaine* (Gallimard, 1970); *Le Droit à la ville* (Anthropos, 1968).
- David Harvey, "The Urban Process under Capitalism: A Framework for Analysis", *International Journal of Urban and Regional Research* 2 (1978); *Rebel Cities* (Verso, 2012).

- Karl Marx, *Kapital* III. cilt, "Toprak Rantı" bölümleri — marxists.org.
- V. I. Lenin, *Devlet ve Devrim* (1917) — marxists.org.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi — [Kamuoyuna Duyuru](http://KamuoyunaDuyuru), 28 Mayıs 2025.
- "İzmir'de grev sonrası toplu işten çıkarma kararı alındı" — Memurlar.net, Haziran 2025.
- "Karabağlar'da grev kararı asıldı" — [İz Gazete](http://İzGazete), Aralık 2024; "Karabağlar Belediyesi'nde TİS İtirazına 'Sürgün'" — [El Yazmaları](http://ElYazmalari), 23 Ağustos 2026.
- Türkiye Belediyeler Birliği — [Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı](http://AvrupaYerelYonetimlerOzerklikSarti).
- "Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na Türkiye'nin Koyduğu Çekincelerin Yeniden Değerlendirilmesi" — Dergipark, 2020.
- 6360 sayılı Kanun — [Resmî Gazete](http://ResmîGazete), 6 Aralık 2012; 6360 Sayılı Kanun Hakkında Eleştiriler — idare.gen.tr; Köylerin mahalleye dönüştürülmesi — [Tarım Hukuku](http://TarımHukuku).
- R. Kıvanç Arslan, "6360 Sayılı Kanun'un Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçimlerine Etkisi" (2024) — Zenodo; Şenol Adıgüzel, "Hatay'da Büyükşehir Belediyesi Kurulması Sonrasında Yerel Siyaset: 2014 ve 2019" — JOPEM, 2021; Yunus Tekçe ve F. Neval Genç, "6360 Sayılı Kanunun Tüzel Kişiliği Kaldırılan Köylere Etkisi: Aydın Örneği" (2019) — Dergipark.
- 2014 Turkish local elections — Wikipedia; 2014 Ankara mayoral election — Wikipedia; Mustafa Akaydin — Wikipedia.
- 5747 sayılı Kanun ve Anayasa Mahkemesi'nin 2008/153 sayılı gerekçeli kararı — Memurlar.net; 5747 sayılı Kanundan etkilenen belediyelere ilişkin bilgi notu — [Doğu Karadeniz Belediyeler Birliği](http://DoguKaradenizBelediyelerBirligi); 5747 sayılı Kanun — [Resmî Gazete](http://ResmîGazete), 22 Mart 2008.
- "Türkiye'de 6360 Sayılı Yasa Kapsamında Mahalle ve Köy Muhtarlıkları" — TUJPA; Vedat Yılmaz ve Mehmet Mecek, "Türkiye'de Mahalle Yönetimlerinin Tarihsel Gelişimi ve Hukuki Statüsü" — [Kent Araştırmaları Dergisi](http://KentArastirmalariDergisi) 10(27), 2019.
- Türkiye Muhtarlar Konfederasyonu — "Muhtarın Anayasadaki Yeri ve Önemi" Sempozyumu (2012); Şahinbey Kaymakamlığı — [Muhtarların mevzuattan kaynaklanan görev, yetki ve hakları](http://MuhtarlarınMevzuattankaynaklanangorev,yetkivehaklari) (2108 sayılı Kanun); Sabah — [e-Devlet](http://eDevlet)'ten ikametgâh; Mesut Akbulut, "Büyükşehir isim değiştiriyor muhtarların haberi olmuyor" — [Kocaeli Gazetesi](http://KocaeliGazetesi); bianet, "7482 Muhtar Külliye'yi Gördü" (2016); [İletişim Başkanlığı](http://iletisimbaskanligi), 53. Muhtarlar Toplantısı.
- 2016'dan bugüne Türkiye'nin kayyum haritası — Medyascope, 4 Kasım 2024.
- "Hizmet-Siyaset İkiliğinden Diyarbakır'a Bakmak: DBB Deneyimi 2015-2018" — Academia.
- Diyarbakır Kent Konseyi 8 yılın ardından ilk kez toplandı — [Artı Gerçek](http://ArtiGercek); VOA Türkçe; [Mezopotamya Ajansı](http://MezopotamyaAjansi) — [bina Muharip Gaziler Derneği](http://binaMuharipGazilerDernegi)'ne.
- Özgürlük için Hukukçular — [Kent hakkı bağlamında kayyum uygulamaları](http://KenthakkiBaglamindakayyumuygulamalari).
- Bilgi Müşterekleri — ["Yerel Demokrasi Forumu"](http://YerelDemokrasiForumu) blog yazısı.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 127 — mevzuat.gov.tr.
- 4541 sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun (1944) — mevzuat.gov.tr; 5393 sayılı Belediye Kanunu, md. 9 ve 24 — mevzuat.gov.tr.
- "Türkiye'de kaç muhtar var?" — [TGRT Haber](http://TGRTHaber), 19 Ekim 2024; Muhtarlık seçim sonuçları 2024 — [Hürriyet](http://Hurriyet); Muhtar maaşı 2026 — Milliyet.
- 696 sayılı KHK ile taşeron işçilerin belediye şirketlerine geçişi — [TBMM Genel Kurul konuşması](http://TBMMGenelKurulKonusmasi); Genel-İş, "Belediye Şirketlerinde KHK Dönemi Bitiyor"; Sendika.org, "Belediye şirket işçileri anlatıyor", Haziran 2024.
- DİSK Genel-İş Em-ar, "Kamuda ve Belediyelerde İstihdam Raporu" (2025); Mahmut Esen, "Belediyelerimizin 2024 Yılı Faaliyetlerinin ve Mali Durumlarının Değerlendirilmesi" — Alomaliye, 3 Ekim 2025.
- Ocak 2026 sendika istatistikleri — Sendika.org; ÇSGB, İşkollarındaki İşçi Sayıları ve Sendikaların Üye Sayıları, Ocak 2026.
- Sayıştay — [Çankaya Belediyesi Personel A.Ş. denetim raporu](http://CankayaBelediyesiPersonelAS.denetimraporu).
- Belediye ve iştiraklerinin borçlarının genel bütçe payından kesilmesine ilişkin Cumhurbaşkanlığı kararı — [Yeni Şafak](http://YeniSafak), 27 Kasım 2024; [İller Bankası](http://İllerBankasi).

Bölüm 2. Katılım Nedir, Katılımcılık Neyi Gizler?

■ Herkesin sevdiği kelime

Kimse katılıma karşı değildir. Dünya Bankası da katılımdan yanadır, Birleşmiş Milletler de, Türkiye Belediyeler Birliği de, iktidar partisi de, muhalefet de, kent konseyi başkanı da, biz de. Bir kelimeyi herkes seviyorsa, o kelimenin içi ya boştur ya da herkes ondan başka bir şey anlıyordur. Bu bölümün işi, "katılım" kelimesinin içine bakmak; onu üreten kurumların soykütüğünü çıkarmak; kelimenin gizlediği ayrımı (danışma ile karar, katılım ile iktidar arasındaki ayrımı) açığa çıkarmak; ve karşısına, kendi kavramımızı, kent hakkını özgün anlamıyla koymaktır.

Bölüm 1'de belediyenin yerel devlet olduğunu, bütçesinin ve karar yapısının halkın bağlayıcı kararına kapalı olduğunu gördük. Şimdi soru şu: Bu kapalı yapının üstüne "katılım" kelimesi neden ve nasıl kondu? Kim koydu? Ne için?

■ Bir soykütüğü: Dünya Bankası'ndan Rio'ya

"Yönetişim" (governance) kelimesi, bugünkü anlamıyla, 1989 yılında Dünya Bankası'nın Sahra Altı Afrika raporunda ("Sub-Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth") ortaya çıktı. Banka, 1980'lerde uyguladığı yapısal uyum programlarının (kamu harcamalarını kısma, özelleştirme, ticareti serbestleştirme) neden beklenen sonucu vermediğini açıklamak zorundaydı; yanıt olarak, sorunun politikalarda değil "yönetişim krizinde" olduğunu söyledi. 1992'de "Governance and Development" raporuyla kavram sistemleştirildi: Hesap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, şeffaflık, katılım. Bu dört sözcük, o günden bu yana bütün uluslararası kalkınma belgelerinin omurgasıdır.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Yönetişim kavramı, devletin küçültülmesiyle aynı anda doğdu. Devlet piyasadan çekilirken, boşalan alanı "sivil toplum", "özel sektör" ve "yerel yönetim" dolduracaktı; "yönetişim", bu üç aktörün devletle birlikte ve devlet gibi karar alması demekti. Yani yönetişim, devletin sınıfsal karakterini sorgulayan bir kavram değil, devletin yükünü sermayeyle ve gönüllü emekle paylaştıran bir kavramdır. "Paydaş" (stakeholder) kavramı buradan gelir: Şirket yönetimi literatüründen ödünç alınan bu sözcük, bir kentteki müteahhidi, kiracıyı, belediye işçisini ve STK yöneticisini aynı masaya, aynı sıfatla oturtur. Masa eşitlik yanılması yaratır; masanın dışındaki mülkiyet ilişkisi değişmez.

Katılım kavramının kent ölçeğine inışı, Haziran 1992'de Rio de Janeiro'da toplanan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda (Yeryüzü Zirvesi) kabul edilen Gündem 21 ile oldu. Belgenin [28. bölümü](#), yerel yönetimleri 1996'ya kadar "halklarıyla, yerel örgütlerle ve özel sektörle bir danışma sürecine girerek bir 'Yerel Gündem 21' üzerinde uzlaşmaya" çağırırdı. Cümleye dikkat: "danışma süreci", "uzlaşma", "özel sektör". Bölüm 28'in tek bir yerinde bile karar yetkisinin devrinden, bütçenin halkça belirlenmesinden, mülkiyetten söz edilmez. Gündem 21, katılımı tanımlarken iktidarı dışarıda bırakan ilk küresel belgedir; sonrakiler onu tekrar eder.

1994'te Danimarka'nın Aalborg kentinde toplanan Avrupa Sürdürülebilir Kentler Konferansı'nda kabul edilen [Aalborg Şartı](#), Gündem 21'i Avrupa belediyeleri için işlevsel hâle getirdi; ICLEI (Yerel Çevre Girişimleri Uluslararası Konseyi) bunun koordinatörü oldu. Şart'ın "yerel gündem 21 süreçleri" bölümü, "yurttaşların ve çıkar gruplarının katılımı"nı ve "ortaklık" ilkesini vurgular. Türkiye'de Bursa Belediyesi 1995'te ICLEI'ye üye olup Aalborg Şartı'nı imzaladı, 1996'da Yerel Gündem 21 Şube Müdürlüğü kurdu, 1998'de Türkiye'nin ilk kent konseyini oluşturdu ([Bursa Kent Konseyi](#)). Habitat II'nin Haziran 1996'da İstanbul'da toplanması, bu dilin Türkiye'de resmîleşmesini hızlandırdı; UNDP'nin finanse ettiği, IULA-EMME'nin koordine ettiği "Türkiye'de Yerel Gündem 21'lerin Teşviki" projesi 1997'de başladı ve kent konseyi kurumunun 2005'te 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 76. maddesine girmesine giden yolu döşedi (bkz. Bölüm 11).

Bu soykütüğünden çıkan sonuç açıktır: Türkiye'deki kent konseyi, işçi hareketinden, mahalle örgütlenmesinden ya da Fatsa'nın halk komitelerinden değil, Dünya Bankası'nın yönetişim çerçevesinden ve BM'nin "danışma süreci" dilinden doğdu. Kurumun, görüşü bağlayıcı olmayan, bütçesi ve sekreteryası belediyeden gelen bir organ olarak tasarlanması, bu doğum yerinin izidir.

■ Yönetişimin Türkiye'ye girişi: KAYA raporu (1991)

Yönetişim dilinin Türkiye'ye Rio'dan önce, devletin kendi eliyle girdiğini de görmek gerekir. 1980 sonrasında kamu yönetimi reformu tartışması, iki büyük devlet araştırmasıyla çerçevelendi. Birincisi 1963'te tamamlanan MEHTAP (Merkezî Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi), planlı kalkınma döneminin merkezîyetçi idare reformuydu. İkincisi, Devlet Planlama Teşkilatı'nın 1988'de Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü'ne (TODAİE) yaptırdığı **Kamu Yönetimi Araştırması**, kısa adıyla KAYA'dır. Hazırlığı 1988'de başlayan, veri toplaması Mayıs 1989'da tamamlanan araştırmanın Genel Raporu Haziran 1991'de yayımlandı ([Turgay Ergun](#), "MEHTAP ve KAYA: İki Kamu Yönetimi Araştırma Projesi", [Amme İdaresi Dergisi](#)). Rapor, yerel yönetimler için "yerel demokrasiyi güçlendirici, saydam, kaynaklar ve öz kaynaklar açısından güçlü" bir model önerdi: İl özel idarelerinin mali ve personel açısından güçlendirilmesi, merkezî yönetimin bazı hizmetlerinin kaynak ve personeliyle birlikte il yönetimine devri, ilçelere özel bütçeli tüzel kişilik, belediyelerin görev ve kaynak bakımından güçlendirilmesi, büyükşehir modelinin korunup geliştirilmesi.

KAYA raporu, Dünya Bankası'nın 1989 raporuyla aynı yıl hazırlandı ve aynı sözlüğü kullandı: "saydamlık", "hesap verme", "yerinden yönetim", "etkinlik". Bu bir rastlantı değildir; 24 Ocak 1980 kararlarıyla başlayan yapısal uyum döneminin Türkiye'si, Banka'nın "yönetişim" çerçevesini ithal etmeden önce kendi bürokrasisiyle üretmişti. Raporun önerileri on dört yıl rafta kaldı; 2003-2004'te AKP hükümetinin "Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun" tasarısı (5227 sayılı Kanun) KAYA'nın yerinden yönetim önerilerini radikalleştirerek yasalaştırmaya çalıştı; Cumhurbaşkanı Sezer Ağustos 2004'te yasayı, üniter devlet ve idarenin bütünlüğü gerekçesiyle [TBMM'ye geri gönderdi](#) ve yasa hiç yürürlüğe girmede. Onun yerine parça parça çıkan yasalar (5216 Büyükşehir, 2004; 5393 Belediye, 2005; 5302 İl Özel İdaresi, 2005; 5018 Kamu Mali Yönetimi, 2003) aynı çerçeveyi taşıdı: stratejik plan, performans programı, "paydaş" katılımı, kent konseyi. KAYA'dan 5393'e uzanan çizgi bize şunu söyler: Türkiye'de "yönetişim", sivil toplumun devlete dayattığı bir demokratikleşme değil, devletin ve uluslararası finans kuruluşlarının birlikte tasarladığı bir yeniden yapılanmadır; katılım organları bu yapılanmanın ürünüdür, ona karşı bir kazanım değil.

Belge	Yıl	Kim yaptırdı	Yerel yönetime dair önerisi	Halkın belediye üzerindeki denetimine dair önerisi
MEHTAP	1963	Bakanlar Kurulu / TODAİE	Merkezî idarenin rasyonelzasasyonu; yerel yönetim ikinci	Yok
Dünya Bankası, Sahra Altı Afrika raporu	1989	Dünya Bankası	"Yönetişim krizi"; devletin küçültülmesi, yerelleşme	"Katılım", danışma olarak

Belge	Yıl	Kim yaptırdı	Yerel yönetime dair önerisi	Halkın belediye üzerindeki denetimine dair önerisi
KAYA Genel Raporu	1991	DPT / TODAİE	İl özel idaresi ve belediyenin kaynak ve görev bakımından güçlendirilmesi; büyükşehir modelinin korunması	Yok; "yerel demokrasi" seçilmiş organların güçlendirilmesi olarak anlaşılır
Gündem 21, Bölüm 28	1992	BM	Yerel yönetimlerin "danışma süreciyle" Yerel Gündem 21 hazırlaması	"Danışma", "uzlaşma"
5227 (veto) ve 5216/5393/5018	2003–2005	AKP hükümeti	Yerinden yönetim; stratejik plan; belediyenin işletmeleşmesi	Kent konseyi (görüşü bağlayıcı değil)

■ Yönetişimin Türkçesi: Proje dili nasıl kurum dili oldu

Yönetişim kavramının Türkiye'ye gelişi, KAYA'nın bürokratik dilinin yanı sıra ve ondan daha etkili biçimde, bir düşünce akımının benimsenmesinden çok bir proje finansmanının kabulü biçiminde oldu. 1997'de başlayan Yerel Gündem 21 projesi UNDP tarafından finanse edildi; katılan belediyeler "YG21 Genel Sekreterliği" kurdu, "kent kurultayı", "çalışma grubu", "kadın ve gençlik meclisi" gibi organlar oluşturdu; proje raporları İngilizce yönetim terminolojisinin doğrudan çevirisiyle yazıldı. "Paydaş", "kapasite geliştirme", "iyi uygulama", "sürdürülebilirlik", "hesap verebilirlik" sözcükleri Türkçeye bu raporlarla girdi. Maliye Bakanlığı'nın 2000'lerdeki katılımcılık ve yönetim yayınları, TEPAV'ın 2010 tarihli "İyi Yönetişim İçin Örnek Bir Model: Katılımcı Bütçeleme" raporu ve 2005 sonrası kamu yönetimi reformunun gerekçeleri, aynı sözlüğü kullanır. Kamu yönetimi reformunun (5393, 5216, 5302, 5018) belediyeyi "stratejik plan yapan, performans ölçen, paydaşlarına danışan" bir işletme gibi tanımlaması ile kent konseyinin aynı reform paketinde doğması rastlantı değildir: İkisi de aynı yönetim çerçevesinin iki yüzüdür; biri belediyeyi şirketleştirir, öteki şirketleşmeye danışma organı ekler.

Bu dilin bir başka etkisi, örgütlü emeğin "sivil toplum" torbasına konmasıdır. Yönetmeliğin 8. maddesi sendikaları kent konseyinin bileşeni sayar; ama sendika, bir meslek odası ya da bir hemşehri derneğiyle aynı sıfatla, "sivil toplum kuruluşu" olarak masaya oturur. Sendikanın belediye karşısındaki konumu (belediye şirketinin işçisini temsil eden, toplu sözleşme yapan, greve çıkan bir örgüt) ile bir çevre derneğinin konumu aynı değildir; birincisi belediyeye sınıfsal bir çatışma ilişkisi içindedir, ikincisi değildir. "Sivil toplum" kavramı bu farkı siler ve sendikayı konseyde "bir bileşen daha" hâline getirir. Türkiye'de sendikaların kent konseylerinde ya bulunmaması ya da temsili düzeyde kalması, bu silmenin sonucudur; İzmir grevi sürerken kent konseyinin gündeminde grevin olmaması da öyle (bkz. Bölüm 1 ve 12).

■ "Ortak akıl" ve uzlaşi ideolojisi

Türkiye'de kent konseyi söyleminin en sık kullandığı deyim "ortak akıl"dır. Ankara Kent Konseyi'nin 12 Eylül 2026'daki 7. Genel Kurulu'nun mesajı da buydu: "Bu kenti tek başımıza yönetemeyiz" (Başkent Postası). Bu cümle içtenlikle söylenmiş olabilir ve büyük olasılıkla öyledir. Ama "ortak akıl" deyiminin bir varsayımı vardır: Kentin bir ortak akılı olabilir; yani kentte yaşayanların çıkarları, doğru yöntemle bir araya getirildiğinde, uzlaşabilir.

Marksist bakış tam bu varsayımı sorgular. Bir arsanın on kata çıkarılmasından arsa sahibi kazanır, çevredeki kiracı kira artışıyla kaybeder; belediye işçisinin ücretinin artmasından işçi kazanır, "bütçe açığı" diliyle konuşan yönetim ve dolaylı olarak o bütçeden inale alan müteahhit kaybeder; kentsel dönüşümde müteahhit ve mülk sahibi kazanır, kiracı ve düşük gelirli mülk sahibi mahallesini kaybeder. Bu çıkarlar "ortak akıl"la uzlaştırılmaz; ancak birinin ötekine üstün gelmesiyle çözülür. "Ortak akıl", çatışmayı yöntem sorununa indirger: Yeterince iyi bir müzakere yapılırsa herkes anlaşır. Anlaşamadığında ise sorun "kapasite eksikliği"ne, "iletişim sorunu"na, "kültür"e bağlanır.

Tarık Şengül, *Kentsel Çelişki ve Siyaset* adlı çalışmasında (2001) ve sonraki yazılarında, yönetim ideolojisinin işlevini böyle tanımlar: Kentsel rantın dağıtımını belirleyen sınıf ilişkilerini "uzlaşi" ve "paydaşlık" perdesiyle örtmek; katılımı, imar kararlarına dokunmadığı sürece, meşrulaştırma işlevine indirgemek. Şengül'e göre kent konseyi gibi kurumlar, kentsel emekçi sınıfların örgütlü gücüne dayanmadığı sürece, bu perdenin bir parçasıdır. Bu tespit sert görünebilir; ama Marmara Belediyeler Birliği'nin kent konseyleri üzerine hazırladığı otuz yıllık bilanço raporunun sorunu "kurumsal kapasite" ve "sürdürülebilirlik" olarak çerçevelemesi, Şengül'ün tespitini doğrular: Sorun yapısal (yasal bağlayıcılık, mali özerklik, sınıfsal temsil) değil, teknik (kapasite) diye tanımlandığında, çözüm de eğitim ve iyi uygulama paylaşımı olur; mülkiyet ve bütçe hakkı gündeme gelmez.

Burada Karar 3'ü hatırlayarak söyleyelim: Bu eleştiri, ortak akıl çağırısı yapanları hedef almıyor; Ankara Kent Konseyi'nde ya da 25 Eylül forumunda bulunacak insanların çoğu, kentin daha iyi yönetilmesini isteyen, emeğini gönüllü olarak veren insanlardır. Eleştirimiz, "ortak akıl" kavramının kendisinedir: Kavram, iyi niyetli insanları, çatışmanın olmadığı bir kentte yaşadıklarına inandırır; çatışma ortaya çıktığında (İzmir grevi, Karabağlar sürgünü, Kırşehir'deki maden) konsey ya susar ya "yönetme" karşı çıkar (bkz. Bölüm 12).

■ Arnstein'in merdiveni ve sınıfsal yeniden çizimi

Katılım literatürünün en ünlü şeması, Sherry Arnstein'in 1969'da *Journal of the American Institute of Planners* dergisinde yayımladığı "Yurttaş Katılımının Merdiveni"dir. Arnstein, ABD'de 1960'ların kentsel yenileme ve yoksullukla mücadele programlarında "katılım" adı altında yapılanları izlemiş ve sekiz basamaklı bir merdiven çizmişti. En alta iki basamak katılım değil, katılım görünümünde yönlendirmedir: manipülasyon ve terapi. Ortada üç basamak "sembolik" katılımdır: bilgilendirme, danışma, yatıştırma. En üstte üç basamak "yurttaş iktidarı"dır: ortaklık, devredilmiş yetki, yurttaş denetimi. Arnstein'in merdiveninin gücü, katılım kelimelerini bölmesinde: Danışma ile denetim arasında bir uçurum vardır; ikisine de "katılım" demek, uçurumu gizlemektir.

Arnstein'in sınırı, merdivenin sınıfsız olmasıdır. "Yurttaş" kimdir? Mahalle toplantısına gelen emlakçı da yurttaştır, gelemeyen vardiya işçisi de. "Yurttaş denetimi" kimin denetimidir? Bir mahalle meclisini mülk sahipleri yönetiyorsa, en üst basamağa çıkmış ama sınıf iktidarı değişmemiştir. Bu yüzden merdiveni yeniden çiziyoruz: Her basamağa, o basamakta kimin yükseldiğini ve neyin karar dışı kaldığını ekliyoruz.

Basamak (Arnstein)	Belediyenin sunduğu	Sınıfsal içeriği	Türkiye'den örnek
Manipülasyon	"Halkımızla birlikte yönetiyoruz" afişi	Katılım görüntüsüyle meşruiyet üretimi; hiçbir organ yok	Seçim öncesi "mahalle buluşmaları"
Terapi	Şikâyet hattı, "sizi dinliyoruz"	Kolektif sorunu bireysel şikâyete indirgeme	Başkent 153, CİMER; müşteri hizmeti mantığı (bkz. Bölüm 19)
Bilgilendirme	Açık bütçe belgesi, stratejik plan sunumu	Karar verildikten sonra haberdar etme	Şeffaflık portalları; Ovacık'ta pankart bir adım ötesi
Danışma	Anket, çalıştay, kent konseyi görüşü	Görüş alınır, bağlayıcı değildir; "değerlendirilir"	5393/76 ve Yönetmelik md. 14; Çanakkale "Bütçe Benim" anketi

Basamak (Arnstein)	Belediyenin sunduğu	Sınıfsal içeriği	Türkiye'den örnek
Yatıştırma	Konsey yürütmesinde birkaç "sivil" koltuk	Seçilmiş azınlığa masada yer, çoğunluğa değil; muhalefetin kooptasyonu	Kent konseyi yürütme kurulları; katılımcı bütçenin yüzde biri
Ortaklık	Belediye ile mahalle arasında pazarlık	Karşılıklı bağımlılık; mahalle örgütlü olduğu sürece işler	Fındıklı Halk Meclisi'nin belediye meclisi öncesi toplanması
Devredilmiş yetki	Belirli bir bütçe payının mahalle kararına bırakılması	Kaynağın bir bölümünde bağlayıcı halk kararı	Türkiye'de örneği yok; Porto Alegre 1989-2004, Kerala %35
Halk denetimi	Belediyenin mahalle ve işyeri meclislerine tabi olması	Yürütmenin seçilmiş delegelere tabiiyeti, geri çağırma, işçi ücreti	Fatsa 1979-80 (kısmen); Komün ilkeleri (bkz. Bölüm 3)

Bu tablonun sağ sütunundaki boşluk dikkat çekicidir: Türkiye'de kent konseyi kurumu, tasarımı gereği, dördüncü basamağın (danışma) üstüne çıkamaz. Yönetmeliğin 14. maddesi, genel kurul görüşlerinin "belediye meclisinin ilk toplantısında değerlendirildikten sonra" belediye ve halka bildirileceğini söyler; "değerlendirmek", hukuki dilde, "karara bağlamak zorunda olmamak" demektir. Beşinci basamak (yatıştırma) ise konseyin işleyişinde, yürütme kurulunda belediye başkanının ya da yakınının oturmasıyla ortaya çıkar. Fındıklı gibi örnekler altıncı basamağa yaklaşır; ama bu, yasadandır değil, halk meclisinin arkasındaki örgütlü mahalle toplumundan gelir (bkz. Bölüm 13).

Arnstein'in kendisi de bu boşluğu görmüştü. Makalesinin unutulmuş bir cümlesi şudur: "Yurttaş katılımı, yurttaş iktidarı için kullanılan bir terimdir... Katılım, iktidarın yeniden dağıtımı olmadan, iktidarsızlar için boş ve hayal kırıcı bir süreçtir." Elli yedi yıl önce yazılmış bu cümle, kent konseyi tartışmasının özeti sayılabilir.

■ Davetli alan, talep edilen alan: Cornwall'ın ayrımı

Arnstein'in merdiveni katılımın *derecesini* ölçer; ama katılımın *nerede* olduğunu sormaz. Bu soruyu, kalkınma çalışmaları literatüründe Andrea Cornwall sordu. Sussex'teki Kalkınma Çalışmaları Enstitüsü'nde (IDS) 2002'de yayımladığı *Making Spaces, Changing Places: Situating Participation in Development* başlıklı çalışma raporu ve 2004'te IDS Bulletin'de yayımladığı "Spaces for Transformation?" makalesi, katılımın gerçekleştiği "alan"ları ikiye ayırır. **Davetli alanlar** (*invited spaces*), iktidar sahiplerinin (devlet, belediye, kalkınma ajansı, Dünya Bankası) yurttaşları içine çağırdığı alanlardır: danışma kurulları, paydaş toplantıları, kent konseyleri, katılımcı bütçe atölyeleri. Bu alanların gündemini, kurallarını, kimin davet edileceğini ve neyin karar dışı kalacağını davet eden belirler. **Talep edilen** ya da **yaratılan alanlar** (*claimed/created spaces*, Cornwall'ın bir başka adlandırmasıyla *popular spaces*) ise, güçsüz ya da dışlanmış grupların kendileri için açtığı alanlardır: toplumsal hareketler, mahalle dernekleri, grev komiteleri, forumlar, halk meclisleri. Bu alanların gündemini içindekiler belirler; kimse onları davet etmemiştir. John Gaventa'nın 2006'da "*Finding the Spaces for Change*" makalesinde bu ikiliye üçüncü bir kategori eklemesiyle çerçeve tamamlandı: **kapalı alanlar** (*closed spaces*), kararların halkın hiç çağırılmadığı, kapalı kapılar ardında alındığı alanlardır; belediye encümeni, şirket yönetim kurulu, ihale komisyonu, imar komisyonu buradadır.

Cornwall'ın çerçevesi, Arnstein'in merdivenini bir boyut daha derinleştirir ve dosyamızın kavramlarıyla doğrudan konuşur. Cornwall "alan" (*space*) sözcüğünü rastgele seçmez; Lefebvre'in mekânın toplumsal olarak üretildiği tezine yaslanır (bkz. aşağıda kent hakkı): Katılım alanı da üretilen bir mekândır ve onu kimin ürettiği, içinde ne yapılabileceğini belirler. Bir davetli alan, ne kadar iyi tasarlanırsa tasarlanırsa, davet edenin çizdiği sınırın içinde kalır; en yüksek basamağa (Arnstein'in "yurttaş denetimi"ne) bile davetle çıkmışsa, davet geri alınabilir. Porto Alegre'nin katılımcı bütçesi bunun en büyük örneğidir: PT'nin açtığı davetli alan, dünyanın en gelişkin katılım deneyimini üretti; PT gidince davet geri alındı ve alan kapandı (bkz. Bölüm 6). Türkiye'deki kent konseyi ise tasarımı gereği davetli alandır: Belediye Kanunu'nun 76. maddesi belediyeyi konseyi "oluşturmakla" görevlendirir; konseyi belediye çağırır, sekreteryasını belediye kurar, bütçesini belediye verir, delege listesini büyük ölçüde belediye ve konsey yürütmesi belirler. Ankara'da "2.700 delegenin 2.600'ünü tanıyoruz" cümlesi, davetli alanın davet listesidir.

	Kapalı alan	Davetli alan	Talep edilen alan
Gündemi kim belirler	Kurum	Davet eden kurum; katılımcı gündem önerebilir	İçindekiler
Kim girer	Yetkililer	Davet edilenler (delege, paydaş, STK temsilcisi)	Gelen herkes; kural içeriden konur
Karar	Bağlayıcı, kapalı	Danışma; "değerlendirilir"	Alanın kendi kararı; dışarıya bağlayıcı değil, ama basınç üretir
Kapanma riski	Yok	Davet eden kapatabilir (PT sonrası Porto Alegre; kayyım sonrası Diyarbakır Kent Konseyi)	İçindekiler dağılırsa (Gezi forumları, Arjantin 2001 meclisleri; bkz. Bölüm 13)
Türkiye'den örnek	Belediye encümeni, imar komisyonu, şirket yönetim kurulu	Kent konseyi, mahalle buluşması, stratejik plan çalıştay	Fatsa halk komiteleri (1979), Gezi park forumları (2013), deprem dayanışma ağları (2023), grev komitesi

Bu tablodan çıkan sonuç, dosyamızın ana tezinin ikinci yarısını verir. Davetli alan boş değildir: Kent konseyi gibi bir organ, örgütlü bir taban tarafından zorlandığında, davet edenin çizdiği sınırın dışına taşabilir; Çanakkale'de başkanın tek oya indirilmesi, Fındıklı'da halk meclisinin belediye meclisinden önce toplanması, Van Kent Konseyi'nin kayyım karşı açıklaması bunun örnekleridir (bkz. Bölüm 12 ve 13). Ama davetli alan hiçbir zaman kendi başına dayanak olamaz; dayanak, talep edilen alandır. Cornwall'ın uyarısı, davetli alanların "katılımı bir hak olmaktan çıkıp bir davet hâline getirme" eğilimidir: Davet edilen, davet edildiği için müteşekkirdir; hak sahibi ise hesap sorar. Bölüm 17'de önereceğimiz mahalle meclisi, bu dille söylendiğinde, bir talep edilen alandır; kent konseyi ile ilişkisi, talep edilen alanın davetli alanı zorlaması olarak kurulur. Meclis konseye delege gönderir, ama meşruiyetini konseyden almaz.

■ Danışma ile karar, katılım ile iktidar

Şimdi kavramsal ayrımı netleştirelim. Danışma, karar vericinin karar vermeden önce görüş almasıdır; kararı vermeye devam eder. Karar, belirli bir konuda bağlayıcı sonucu üreten eylemdir; onu kim üretiyorsa iktidar ondadır. Bir kent konseyinin görüşünün belediye meclisi tarafından "değerlendirilmesi" danışmadır; bir mahalle meclisinin belirlediği yatırım önceliğinin bütçeye olduğu gibi girmesi karardır. Arada derece farkı değil, nitelik farkı vardır; çünkü danışmada karar verici görüşü reddettiğinde hiçbir sonuç doğmaz, kararda ise reddedemez.

Katılım ile iktidar arasındaki fark da aynıdır. Katılım, bir süreç dahil olmaktır; iktidar, o sürecin sonucunu belirleyebilmektir. Bir işçi, işyeri toplantısına katılabilir; ama ücretini belirleyen patronsa, katılımı iktidar değildir. Bir mahalle sakini kent konseyi çalışma grubuna katılabilir; ama mahallesinin imar

planını belediye meclisi yapıyorsa, katılımı iktidar değildir. Yönetişim dili, bu iki ayrımı sistematik biçimde siler: "Katılımcı bütçe" der, kastettiği bütçeye görüş bildirmektir; "paydaş" der, kastettiği masaya oturmaktır; "ortak akıl" der, kastettiği kararı yine kendisinin vermesidir.

Bu ayrımın Marksist gelenekteki kökü, Marx'ın Paris Komünü değerlendirmesinde (bkz. Bölüm 3). Marx, Komün'ü "parlamentar değil, çalışan bir organ" olarak över; parlamentarizmi, "her üç ya da altı yılda bir egemen sınıfın hangi üyesinin halkı temsil edip ezeceğine karar vermek" diye eleştirir. Komün'de danışma ile karar arasında ayrım yoktur, çünkü karar veren ile uygulayan aynı organdır; delegeler seçmenlerinin bağlayıcı talimatına tabidir ve her an geri çağrılabilir. Bu ilkeler, "katılım"ın sınırını değil, iktidarın biçimini tanımlar. Yönetişim literatürü Komün'ü hiç anmaz; ansa, "danışma"nın neden yetersiz olduğunu açıklamak zorunda kalır.

Yönetişim dilinin kavramı	Gizlediği ayrım	Sınıfsal karşı kavram
Paydaş	Masadaki eşitlik ile mülkiyetteki eşitsizlik	Sınıf: masada kim oturuyor, masanın dışında kim neye sahip
Ortak akıl	Çıkar çatışmasının yöntem sorununa indirgenmesi	Çelişki: kimin kazandığı, kimin kaybettiği
Katılım	Sürece dahil olma ile sonucu belirleme	İktidar: kararı kim veriyor, kim uyguluyor
Danışma / görüş	Görüşün alınması ile bağlayıcı olması	Karar: bağlayıcı vekâlet, geri çağırma
Kapasite geliştirme	Yapısal engeli teknik eksikliğe çevirme	Yasal bağlayıcılık, mali özerklik, sınıfsal temsil talebi
İyi yönetim	Devletin sınıfsal karakterinin "yönetim kalitesi"ne indirgenmesi	Yerel devlet: kimin devleti
Sivil toplum	Örgütlü emek ile STK yöneticiliğinin aynı torbaya konması	Örgütlü sınıf: sendika, mahalle meclisi, kiracı örgütü

■ Kent hakkı: Özgün anlamı ve sulandırılmış biçimi

Yönetişim dilinin karşısına koyacağımız kavram, Henri Lefebvre'in 1968'de *Le Droit à la ville* kitabıyla ortaya attığı **kent hakkı**dır. Kavramı bugün BM-Habitat belgelerinde, belediye stratejik planlarında, hatta Türkiye'deki kent konseyi yönetmeliğinin gerekçesinde bulabilirsiniz; "kentlin hak ve hukukunun korunması" ifadesi 5393'ün 76. maddesinde geçer. Ama bu kullanımların hiçbirisi Lefebvre'in kastettiği şey değildir.

Lefebvre için kent hakkı, bir hizmet talebi değildir. "Merkeze hak, kentsel yaşama hak, buluşmaya hak, *œuvre*'e (yapıt olarak kente) hak" diye yazar. *Œuvre*, sanat yapıtı anlamındaki yapıt; kent, yaşayanlarının ortak yapıtıdır ve kent hakkı, bu yapıtı üretme sürecine kolektif olarak katılma hakkıdır. Lefebvre'in vurgusu mekânın *üretim*indedir: Kent, sermayenin ikinci devresi tarafından, meta olarak üretilir (bkz. Bölüm 1); kent hakkı, bu üretimi kimin ve nasıl belirleyeceğine dair bir taleptir. Lefebvre, *otogestion* (öz-yönetim) kavramını fabrikadan mekâna taşır: "Kentsel öz-yönetim olmadan işçi öz-yönetimi eksiktir." Yani kent hakkı, üretim ilişkilerinin dönüşümünü şart koşan, mülkiyete dokunan bir kavramdır; "kentte yaşama hakkı" ya da "hizmetlere erişim hakkı" değil, "kenti üretme hakkı"dır.

David Harvey *Asi Şehirler*'de bu kavramı bugüne taşır: "Kent hakkı, kentsel kaynaklara erişim bireysel özgürlüğünden çok öte bir şeydir; kenti değiştirerek kendimizi değiştirme hakkıdır... Ayrıca bireysel değil ortak bir haktır, çünkü bu dönüşüm kaçınılmaz olarak kentleşme süreçlerini yeniden biçimlendirmek üzere kolektif bir gücün kullanımına bağlıdır." Harvey'e göre kent hakkı, "kentsel artığın üretimi ve kullanımı üzerinde demokratik denetim" talebidir; yani rantın nereye gideceğine kimin karar vereceği sorusudur. Harvey, aynı zamanda, bu hakkın yalnızca belediye ölçeğinde gerçekleştirilemeyeceğini söyler: Sermaye ulusal ve küresel ölçekte hareket eder; "yerelcilik" tuzağına düşmeden, kent hakkı mücadelesi merkezî iktidar sorununa bağlanmalıdır (bkz. Bölüm 7 ve 18).

Kent hakkının sulandırılmış biçimi ise şudur: Kentte yaşayan herkesin temiz suya, ulaşım, yeşil alana, kültüre erişim hakkı. Bu hakların hiçbirine karşı değiliz; ama bu tanım, kent hakkını bir tüketici hakkına çevirir. Tüketici, ürünü kimin ürettiğini sormaz; fiyatını ve kalitesini sorar. Kent konseyi yönetmeliğinin "kentlin hak ve hukuku" ifadesi, kentteki mülk sahiplerinin haklarını da kapsar; bir müteahhidin imar hakkı da "kentlin hukuku"nun parçasıdır. Lefebvre'in kavramı ile yönetmeliğin ifadesi arasındaki fark, Fatsa'daki halk komitelerinin karaborsacının deposunu açması ile Ankara Kent Konseyi'nin fiyat istikrarı hakkında görüş bildirmesi arasındaki farktır.

Bu ayrımı somutlaştıralım. Kent hakkının özgün anlamıyla kullanıldığı üç durum:

- Berlin'de 2021'de seçmenlerin yüzde 59'unun büyük konut şirketlerinin kamulaştırılması lehine oy vermesi (bkz. Bölüm 7): Mekânın üretimine mülkiyet üzerinden müdahale.
- Porto Alegre'de 1989-2004 arasında mahalle delegelerinin yatırım bütçesini bağlayıcı biçimde belirlemesi (bkz. Bölüm 6): Kentsel artığın kullanımı üzerinde demokratik denetim.
- Fatsa'da 1979-80'de halk komitelerinin fiyat, yol ve dağıtım üzerinde fiili yetki kullanması (bkz. Bölüm 10): Hizmetin alıcısı değil üreticisi olan mahalle.

Sulandırılmış anlamıyla kullanıldığı üç durum:

- "Kent hakkı" temalı bir çalıştayda katılımcıların engelli rampaları için görüş bildirmesi (haklı bir talep, ama kentlin üretimine dokunmaz).
- Bir belediyenin "herkes için kent" sloganıyla kentsel dönüşüm projesi başlatması.
- Bir kent konseyinin, kentsel dönüşüm kararı alındıktan sonra "görüş bildirmeye" çağrılması.

■ Kent hakkının Türkiye'deki dolaşımı

Kent hakkı kavramı Türkiye'ye iki kanaldan girdi ve iki kanal iki farklı anlam taşıdı. Birinci kanal akademikti: ODTÜ ve MSGSÜ şehircilik çevreleri, Lefebvre ve Harvey'i 2000'lerde kentsel dönüşüm eleştirisinin kuramsal zemini olarak kullandı; Sulukule, Tarlabası, Fikirtepe gibi dönüşüm alanlarındaki mücadeleler "kent hakkı" adıyla anıldı; Gezi 2013'te "kent hakkı" sloganı meydana indi. Bu kanalda kavram, özgün anlamına yakın kaldı: Mekânın üretimine kimin karar vereceği sorusu, kentsel dönüşümün rant paylaşımına karşı soruldu. İkinci kanal kurumsaldı: 5393'ün 76. maddesindeki "kentlin hak ve hukukunun korunması" ifadesi, kent konseyi yönetmeliği, belediye stratejik planlarındaki "herkes için erişilebilir kent" başlıkları. Bu kanalda kavram, tüketici hakkına indirgendi.

Birinci kanalı içinde, Lefebvre'in diliyle değil Marx'ın değer kuramının diliyle konuşan bir damar daha vardır ve dosyamız için ayrıca önemlidir. Marksist iktisatçı Fuat Ercan, Başak Ergüder ile birlikte 2009'da *İktisat Dergisi*'nin 500. sayısında yayımladığı "İstanbul Üzerine Düşünürken-Hissederek" yazısında İstanbul'u "kent hakkı" kavramıyla değil, **kullanım değeri** ile **değişim değeri** ayrımıyla okur. Kullanım değeri, bir şeyin ihtiyacı karşılama niteliğidir: Evin barınak, sokağın buluşma yeri olması. Değişim değeri, onun piyasada karşılık bulan fiyatıdır. Ercan ve Ergüder'e göre 1980 sonrasında

İstanbul'u, sermaye birikiminin "yeni ölçeği"nde küresel finans merkezi olarak yeniden yapılandırılırken kullanım değerini değişim değeri lehine yitirir; "yeni kent... tüm sosyal alanların piyasa ilişkileri içinde mübadeleye zorlandığı bir meta haline" gelir. Bu dönüşümün yerel yönetim ayağı, Bedrettin Dalan'dan Kadir Topbaş'a uzanan **girişimci kent** söylemidir: Belediye başkanı kenti yönetilen bir yaşam alanı olarak değil, dünya piyasasında pazarlanan bir ürün olarak sunar; TOKİ, İstanbul Kalkınma Ajansı ve 2006 Çevre Düzeni Planı bu pazarlamanın araçları, Ayazma, Sulukule ve Tozkoparan'daki yıkımlar sonucudur. Yazarların bir gözlemi dosyamızın ana teziyle örtüşür: "Kentın kullanım değerini yitirmesi, sınıflar arası mücadelede uzlaşma ve direniş pratiklerinin oluşmasına zemin hazırlamaktadır." Yani girişimci kent, hem "ortak akıl" ve "paydaşlık" çağrısını (uzlaşma) hem de mahalle direnişini üretir; bir katılım organının bu ikisinden hangisine hizmet edeceğini tüzüğü değil, arkasındaki sınıf gücü belirler.

Ercan'ın ikinci katkısı, "yerel" sözcüğünün kendisine dairdir. Şebnem Oğuz ile birlikte *Praksis*'in "Marksizm ve Ölçek Sorunu" sayısında yayımladıkları "**Sınıfsal Bir İlişki ve Süreç Olarak Ölçek: Kamu İhale Yasası**" makalesi (İngilizcesi *Political Geography*, 2006), mekânsal ölçeğin (mahalle, kent, ulus, küre) verilmiş bir coğrafi kademe değil, sınıflar arası ve sermayeler arası mücadelenin ürettiği bir ilişki ve süreç olduğunu savunur; Kamu İhale Yasası örneğinde yeniden ölçeklendirmenin küresel sermaye tarafından tek yönlü dayatılmadığını, küresel ve yerli sermayelerin çelişkili etkileşimiyle biçimlendiğini gösterir. Bu bakışın bu bölümdeki soykütük için doğrudan bir sonucu vardır: "Yerelleşme", "yerinden yönetim" ve "yerel katılım" söylemleri kendiliğinden demokratikleşme değil, sermayenin hangi ölçekte biriktiğine ve devletin hangi ölçekte örgütlendiğine dair bir yeniden düzenlemenin parçasıdır. Belediyenin "güçlendirilmesi" (KAYA'dan 5393'e) bir ölçek kararıdır ve her ölçek kararı bir sınıf kararıdır: Yerel ölçeğe devredilen şey, çoğu zaman hizmetin kendisinden çok hizmetin ihalesi ve arsasıdır. "Yerel demokrasi"nin neden "yerel ihale" ile aynı yıllarda büyüdüğü sorusunun yanıtı buradadır; kent hakkı kavramını Türkiye'de savunurken, ölçeğin kendisinin sınıfsal olduğunu unutmamak gerekir.

Kürt illerindeki belediyelerin 2010'lardaki stratejik planlarında ve kayyım eleştirisinde kent hakkı üçüncü bir biçimde kullanıldı: Kayyım, "merkezin belediye üzerinde bürokratik vesayeti"nin en uç biçimi olarak kent hakkının ihlali diye tanımlandı (**Özgürlük için Hukukçular**). Bu kullanım, kavramı belediyenin merkeze karşı özerkliğine bağlar (bkz. Bölüm 1'deki özerklik tartışması); haklı bir eleştiri, ama Lefebvre'in kastettiği şey değil. Lefebvre'in kent hakkı, mahallenin belediyeye karşı hakkıdır; belediyenin merkeze karşı hakkı değil. Üç kanalın hiçbirinde, kent hakkının "kentsel artık üzerinde demokratik denetim" anlamı, yani bütçe ve imar üzerinde halkın bağlayıcı kararı, kurumsal bir talep olarak formüle edilmedi. Bu formülasyon, dosyamızın öneri bölümlerinin işidir (bkz. Bölüm 17 ve 16).

■ Katılımcılık neyi gizler?

Şimdi başlığımızdaki soruyu yanıtlayabiliriz. Katılımcılık, üç şeyi gizler.

Birincisi, karar tekeliği gizler. Belediye meclisinin imar ve bütçe üzerindeki tekeli, kent konseyi ve benzeri organların varlığıyla görünmez olur; "katılım var" cümlesi, "karar başkasında" gerçeğinin üstünü örter. Bu, kasıtlı bir aldatma değildir; kurumun tasarımıdır. Gündem 21'in "danışma süreci" dili, kurumu bu tasarımla doğurdu.

İkincisi, sınıfsal bileşimi gizler. "Yurttaş", "hemşehri", "paydaş" sözcükleri, kimin katıldığını sormayı gereksizleştirir. Oysa Türkiye'deki alan araştırmaları, kent konseylerinde STK ve meslek odası temsilcilerinin, orta sınıfın ve erkeklerin ağırlıkta olduğunu; mahalle yoksullarının, göçmenlerin, güvencesiz işçilerin bulunmadığını gösterir (*Kütahya, Kahramanmaraş, büyükşehir alan araştırmaları*). Sabah yediden akşam sekize çalışan bir işçinin mesai saatinde toplanan çalışma grubuna katılma olanağı yoktur; bu bir kapasite sorunu değil, zaman ve emek gücünün sınıfsal dağılımıdır. Katılımcılık, bu dağılımı "ilgisizlik" diye adlandırır. Bu dağılımın en büyük ve en az konuşulan boyutu ise cinsiyettir; ona aşağıda ayrı bir başlık açacağız.

Üçüncüsü, çatışmayı gizler. "Ortak akıl" ve "uzlaşma", kentte kimin kazanıp kimin kaybettiği sorusunu gündemden düşürür. Çatışma su yüzüne çıktığında (grev, sürgün, maden, kentsel dönüşüm), katılım organı ya susar ya da çatışmayı "yöntem" sorununa indirger. Kırşehir Kent Konseyi başkanının madenle ilgili "madene değil yönetime karşıyız" cümlesi (bkz. Bölüm 12), bu indirgemenin en açık formülüdür.

Bu üç gizlemenin ortak işlevi, meşruiyettir. Bölüm 1'de belediyenin yerel devlet olduğunu, kayyımın bu devletin çıplak hâli olduğunu söyledik. Katılımcılık, devletin giysisidir; yerel devletin sınıfsal karakterini, "halkla birlikte yönetim" görünümüyle kabul edilebilir kılar. Bu yüzden iktidar partisi belediyeleri de, muhalefet belediyeleri de kent konseyini sever: Konsey, belediyeye maliyetsiz bir meşruiyet verir. Aynı nedenle konseyden korkarlar: Konsey, örgütlü bir taban bulduğunda, meşruiyet aracından hesap sorma aracına dönüşebilir (bkz. Bölüm 12).

■ Kim toplantıya gelebilir: Katılımın zamanı ve bakım emeği

Katılım bir zaman meselesidir. Bir toplantıya gelmek için o saatte başka bir yerde olmamak gerekir; işte, yolda, hasta başında, çocuk odasında, mutfakta. Bu zamanın kimde olduğunu TÜİK'in **2025 Zaman Kullanımı Araştırması** (Haziran 2026'da açıklandı) çıplak biçimde gösterir: On beş yaş üstü kadınlar hanehalkı ve aile bakımına günde 4 saat 3 dakika, erkekler 58 dakika ayırıyor. Çalışan kadınlarda bakım süresi 2 saat 38 dakika, çalışan erkeklerde 47 dakika; buna karşılık çalışan kadınların ücretli işe ayırdığı süre günde 4 saat 58 dakika, erkeklerinki yaklaşık 6 saat. Toplarsanız: Çalışan bir kadın günde ücretli ve ücretsiz emeğe yedi buçuk saatten fazla verir; çalışan bir erkek altı saat kırk beş dakika. Çalışmayan kadın için bakım yükü dört saati aşar ve bu "boş zaman" değil, saati belli olmayan, akşam ve hafta sonu yoğunlaşan bir emektir. Marksist dilde bu, **yeniden üretim emeği**dir: Emek gücünün ertesi güne taşınması için gereken yemek, temizlik, bakım, duygusal emek; ücretsizdir ve büyük ölçüde kadınlar tarafından yapılır (bkz. Bölüm 1'deki kavram özeti).

Bunun katılım için sonucu doğrudandır. Bir kent konseyi çalışma grubu hafta içi öğleden sonra toplanıyorsa, çalışan kadın işte, çalışmayan kadın çocuk okuldan çıkmak üzereyken evdedir. Akşam yediden sonra toplanıyorsa, yemek ve yatırma saatidir. Cumartesi sabahı toplanıyorsa, haftanın birikmiş ev işi günüdür. Toplantı saatinin "tarafsız" olduğu hiçbir saat yoktur; her saat bir kesimi dışarıda bırakır ve mevcut konsey pratiği, çoğunlukla, mesai saatinde ya da akşam erken saatte toplanarak, bakım yükü taşımayan emekli erkeği ve profesyonel STK çalışanını içeride bırakır. Alan araştırmaları kent konseylerinde erkek ağırlığını ve kadın meclislerinin "ayrı bir oda" olarak çalıştığını gösteriyor; Çiğdem Akman'ın **Söke Kent Konseyi Kadın Meclisi üzerine 2018 tarihli çalışması**, on yılda (2007-2017) yapılan 106 faaliyetin üçte birinin özel gün kutlaması, yüzde 16'sının eğitim, yüzde 11'inin el emeği pazarı olduğunu, kadın kuruluşlarının katılımının düşük kaldığını ve meclis kararlarının "tavsiye niteliğinde" belediyeye gittiğini belgeler; yazarın olumlu bulgusu, kadın elinin "yalnızca kadınlara özgü sorunlara değil, kentle ilgili her soruna" uzanabildiğidir, ama bu uzanış bağlayıcı bir karara dönüşmez. Kadın meclisi, kadınların katılımını sağlar; ama aynı zamanda kadın gündemini (kreş, bakım, güvenli ulaşım, mahalle sağlık ocağı) "kadın konusu" diye ayrı bir odaya koyup konseyin ana gündemini (imar, bütçe, ulaşım planı) erkekler bırakır. Ayrı meclis, katılımın cinsiyetli işbölümünü çözmek yerine kurumsallaştırabilir.

Bu sorunun teknik çözümleri vardır ve Bölüm 17'de mahalle meclisi modelinin parçası olarak ele alınacak: toplantı saatinin mahalledeki vardiya düzenine ve okul saatlerine göre belirlenmesi, toplantı sırasında çocuk bakımı, kadın kotası değil kadın çoğunluğu hedefi, bakım hizmetlerinin (kreş, yaşlı bakımı, mahalle mutfak) meclisin ilk somut talebi olması. Ama teknik çözümden önce kavramsal bir düzeltme gerekir. "Katılım" literatürü, katılımı

bir irade sorunu olarak kurar: İsteyen gelir. Oysa katılım bir zaman sorunudur ve zaman sınıfsal ve cinsiyetli olarak dağıtılmıştır. Belediye şirketinde vardiyalı çalışan bir kadın temizlik işçisi, günde altı saat ücretli, üç saat ücretsiz emek verdikten sonra, çarşamba saat on dörtte toplanan "kent estetiği çalışma grubu"na gelmediğinde bu ilgisizlik değildir; katılımın kendisinin, o kadının zamanı hesaba katılmadan tasarlanmış olmasıdır. Katılımcılık bunu gizler, çünkü "hemşehri"nin günde kaç saat bakım emeği verdiğini sormaz.

Toplantı saati	Kim gelebilir	Kim gelemes
Hafta içi 14.00 (yaygın konsey pratiği)	Emekli, STK profesyoneli, esnaf, serbest meslek	Vardiyalı işçi, ücretli çalışan kadın, okul çağında çocuğu olan kadın
Hafta içi 19.00	Gündüz mesaisi biten erkek, öğrenci	Akşam vardiyası, bakım yükü taşıyan kadın (yemek, yatırma saati)
Cumartesi 11.00	Hafta sonu tatili olan çalışan	Hafta sonu çalışan hizmet işçisi; haftalık ev işini o gün yapan kadın
Pazar 15.00, çocuk bakımı ve mahalle mutfağıyla birlikte	Vardiyası denk gelmeyen herkes; çocuklu kadınlar	Pazar vardiyası olan işçi (dönüşümlü ikinci toplantı gerekir)
Aynı gündemin iki ayrı saatte tekrarı (sabah 10.00 ve akşam 20.00)	Vardiya düzenine göre iki kesim	Maliyeti: iki kat gönüllü emek, karar birliği için usul gerekir

Grafik önerisi: TÜİK 2025 verisiyle "günde bakım emeğine ayrılan süre" (kadın 4 s 3 dk / erkek 58 dk; çalışan kadın 2 s 38 dk / çalışan erkek 47 dk) yatay çubuk grafiği; altına "kent konseyi çalışma grubu toplantı saati: hafta içi 14.00" notu.

■ Peki katılımı terk mi edelim?

Hayır. Bu bölümün sonucu "katılım yalandır, uzak durun" değildir; ana tezimizin birinci cümlesini hatırlayın: Katılım mekanizmalarının kaderini tüzükleri değil, içlerindeki sınıf güçleri belirler. Arnstein'in merdiveni, basamakların sabit olmadığını da gösterir: Danışma organı, örgütlü bir taban ve doğru bir talep listesiyle (bağlayıcılık, bütçe payı, sınıfsal temsil, geri çağırma) yatıştırma basamağından ortaklık basamağına zorlanabilir; Fındıklı bunun kısmi örneğidir. Tersine, en üst basamakta kurulmuş bir organ, taban örgütsüzleşince yatıştırma organına düşebilir; Porto Alegre'nin gerilemesi, Venezuela'nın komünlerinin kooptasyonu, Kerala'nın rutinleşmesi bunun örnekleridir (bkz. Bölüm 6 ve 8).

Sonuç olarak, katılım kavramına yaklaşırken üç soru soracağız ve bu üç soruyu dosyanın geri kalanında her deneyime uygulayacağız:

- Karar mı, danışma mı? Organın kararı bağlayıcı mı, yoksa "değerlendirilir" mi?
- Kim katılıyor? Organın sınıfsal bileşimi ne; işçi, kiracı, kadın, göçmen masada mı?
- Neye dokunuyor? Organ imar, bütçe, mülkiyet, işçi ücreti gibi çatışma alanlarına giriyor mu, yoksa "güzelleştirme"yle mi sınırlı?

Bu üç soru, yönetim dilinin gizlediği üç şeyin tersidir. Yerel demokrasi savunucuları diyalogumuzun zemini de budur: "Danışma vitrini" eleştirisini onlar da yapıyor; bizim katkımız, vitrinin neden vitrin olduğunu, yani vitrinin arkasındaki mülkiyet ilişkisini adıyla anmak olmalı.

■ Bu bölümden dersler

- "Yönetişim", "paydaş" ve "katılım" kavramları Dünya Bankası'nın 1989-92 çerçevesinden ve Rio 1992 Gündem 21'in 28. bölümündeki "danışma süreci" dilinden doğdu; Türkiye'deki kent konseyi bu soykütüğün ürünüdür.
- Yönetişim, devletin küçültülmesiyle aynı anda doğdu; devletin sınıfsal karakterini sorgulamaz, yükünü sermaye ve gönüllü emekle paylaşır.
- Arnstein'in merdiveni danışma ile denetim arasındaki uçurumu gösterir; sınıfsal yeniden çizimi, her basamakta kimin masada olduğunu ve neyin karar dışı kaldığını ekler. Türkiye'de kent konseyi tasarımı gereği danışma basamağının üstüne çıkamaz.
- Danışma ile karar, katılım ile iktidar arasında derece değil nitelik farkı vardır: Danışmada karar verici görüşü reddedebilir, kararda reddedemez.
- "Ortak akıl", çıkar çatışmasını yöntem sorununa indirger; yönetim ideolojisinin işlevi (Şengül) sınıf çatışmasını uzlaşı perdesiyle örtmek ve katılımı meşrulaştırmaya indirgemektir.
- Kent hakkı özgün anlamıyla (Lefebvre, Harvey) kenti üretme ve kentsel artığın kullanımını demokratik olarak denetleme hakkıdır; sulandırılmış biçimi hizmetlere erişim hakkıdır.
- Katılımcılık karar tekeli, sınıfsal bileşimi ve çatışmayı gizler; ama katılım terk edilmez: Her mekanizmaya "karar mı danışma mı, kim katılıyor, neye dokunuyor" soruları sorulur.
- Yönetişim Türkiye'ye Rio'dan önce, devletin kendi eliyle girdi: DPT'nin TODAİE'ye yaptırdığı KAYA raporu (1991) Dünya Bankası'yla aynı sözlüğü kullandı; 2004'te vetolanan 5227 ve ardından 5216/5393/5018 aynı çerçeveyi yasalaştırdı. Katılım organları bu yeniden yapılanmanın ürünüdür, ona karşı bir kazanım değil.
- Cornwall'ın ayrımı: Kent konseyi bir "davetli alan"dır, gündemini ve davet listesini davet eden belirler ve davet geri alınabilir; mahalle meclisi, forum, grev komitesi "talep edilen alan"dır. Davetli alan örgütlü tabanla zorlanabilir, ama dayanak talep edilen alandır.
- Katılım bir irade değil zaman sorunudur ve zaman cinsiyetli dağıtılmıştır: Kadınlar günde 4 saat 3 dakika, erkekler 58 dakika bakım emeği verir (TÜİK 2025). Toplantı saatinin tarafsız olduğu bir saat yoktur; ayrı "kadın meclisi" işbölümünü çözmek yerine kurumsallaştırabilir.
- Türkiye'de kent hakkı tartışmasının Marksist iktisat damarı (Ercan-Ergüder) kenti kullanım değeri / değişim değeri ayrımıyla okur: "Girişimci kent" söylemi belediyeyi kentin pazarlamacı yapı; ölçek (yerel, ulusal, küresel) verili bir kademe değil sınıfsal bir ilişkidir (Ercan-Oğuz). "Yerelleşme" bir ölçek kararıdır ve her ölçek kararı bir sınıf kararıdır.

■ Kaynaklar

- [Turgay Ergun, "MEHTAP ve KAYA: İki Kamu Yönetimi Araştırma Projesi" — Amme İdaresi Dergisi; TODAİE, Kamu Yönetimi Araştırması: Genel Rapor \(Ankara, Haziran 1991\).](#)
- [Cumhurbaşkanlığı, 5227 sayılı Kanun'un TBMM'ye geri gönderilme gerekçesi, Ağustos 2004.](#)
- [Andrea Cornwall, *Making Spaces, Changing Places: Situating Participation in Development*, IDS Working Paper 170 \(2002\); "Spaces for Transformation? Reflections on Issues of Power and Difference in Participation in Development", *IDS Bulletin* 35\(2\), 2004.](#)

- John Gaventa, "Finding the Spaces for Change: A Power Analysis", *IDS Bulletin* 37(6), 2006 — [Powercube: Claimed spaces](#).
- [TÜİK 2025 Zaman Kullanımı Araştırması — Bianet, 26 Haziran 2026](#).
- Çiğdem Akman, "Kent Konseylerinde Kadın Eli: Söke Kent Konseyi Kadın Meclisi Üzerinden Bir Değerlendirme" (2018).
- Sherry R. Arnstein, "A Ladder of Citizen Participation", *Journal of the American Institute of Planners* 35(4), 1969, s. 216-224.
- World Bank, *Sub-Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth* (1989); *Governance and Development* (1992) — [Dünya Bankası belge arşivi](#).
- Birleşmiş Milletler, *Gündem 21 (Agenda 21)*, Bölüm 28: "Local Authorities' Initiatives in Support of Agenda 21".
- Aalborg Şartı (Charter of European Cities and Towns Towards Sustainability), 1994.
- Bursa Kent Konseyi — Bursa Yerel Gündem 21 Süreci.
- Maliye Bakanlığı — "Yerel Demokrasinin Sağlanmasında Katılımcılık Süreci" (PDF).
- Tanık Şengül, *Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar* (WALD, 2001; İmge, 2009).
- Henri Lefebvre, *Le Droit à la ville* (Anthropos, 1968); *La Révolution urbaine* (Gallimard, 1970).
- David Harvey, *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution* (Verso, 2012); "The Right to the City", *New Left Review* 53, 2008.
- Başak Ergüder – Fuat Ercan, "İstanbul Üzerine Düşünürken-Hissederek", *İktisat Dergisi* 500 (2009).
- Fuat Ercan – Şebnem Oğuz, "Sınıfsal Bir İlişki ve Süreç Olarak Ölçek: Kamu İhale Yasası", *Praksis* 15 ("Marksizm ve Ölçek Sorunu"), s. 159-182; İngilizcesi "Rescaling as a Class Relationship and Process: The Case of Public Procurement Law in Turkey", *Political Geography*, 2006.
- MBB Kültür Yayınları — [Türkiye'de Kent Konseyleri: Otuz Yıllık Deneyim ve Konseylerin Geleceği Araştırması](#).
- [Kent Konseyi Yönetmeliği — Lexpera konsolide metin](#).
- [Ankara Kent Konseyi 7. Olağan Genel Kurulu — Başkent Postası, 12 Eylül 2026](#).
- Alan araştırmaları: [Kütahya Kent Konseyi örneği](#); [Yerel Demokrasi ve Kent Konseyleri: Kahramanmaraş](#); [Büyükşehirlerde Kent Konseyi Sorunsalı](#).
- Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş* (1871) — [marxists.org](#).

Bölüm 3. Komün'den Sovyete: Sınıfın Kendi Yönetim Biçimini Keşfi

■ Neden bir tarih bölümümüye başlıyoruz

Bu dosyanın ilk iki bölümü, belediyenin bir "yerel devlet" olduğunu (bkz. Bölüm 1) ve "katılımcılık" dilinin sınıf çatışmasını nasıl perdelediğini (bkz. Bölüm 2) anlattı. Şimdi soruyu tersinden soracağız: Sınıf, kendi yaşadığı yeri yönetmeye kalktığında hangi biçimi buldu? Bu soru soyut değildir. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından yirminci yüzyılın ilk çeyreğine kadar, işçi sınıfı üç kez kendi yönetim organını fiilen kurdu: 1871'de Paris'te, 1905'te Petersburg'da, 1917'de Rusya'nın dört bir yanında. Her üçü de bir kitabın sayfasından çıkmadı; grevden, kuşatmadan, açlıktan, silah dağıtımından doğdu. Marksist düşünce bu deneyimleri sonradan kuramlaştırdı; kuramın kendisi deneyimden sonra geldi. Bu sıra önemlidir, çünkü dosyanın ilerleyen bölümlerinde (bkz. Bölüm 17 ve 16) önereceğimiz mahalle meclisi ve sosyalist belediye modeli de bir tüzükten değil, bu tarihsel biçimlerin bugüne çevrilmesinden türeyecek.

Bölümün sonunda, dosyanın geri kalanında "ilkeler sözlüğü" olarak kullanacağımız on maddelik bir tablo var. Bu on ilke, Paris Komünü'nden Yugoslav delege sistemine kadar uzanan deneyimlerin ortak paydasıdır; ama her biri aynı zamanda bir yenilginin dersidir. Komün yetmiş iki gün sürdü; 1905 Sovyeti elli gün; 1917 sovyetleri birkaç yıl içinde parti-devletin onay organına dönüştü (bkz. Bölüm 4). İlkeleri anlatırken yenilgileri saklamayacağız; çünkü bir ilkenin neden gerekli olduğunu en iyi, o ilkenin çiğnendiği an gösterir.

■ Paris 1871: Yetmiş iki gün ve beş ilke

18 Mart 1871'de Paris halkı, Fransız hükümetinin Montmartre'daki topları almak için gönderdiği birliklere direndi; hükümet Versailles'a çekildi ve kent, 26 Mart'ta genel oyla seçilen bir Komün'ün eline geçti. 28 Mayıs'ta son barikat düştüğünde arada yetmiş iki gün vardı. Bu kısa sürede Komün, sonradan Marx'ın "emeğin ekonomik kurtuluşunu gerçekleştirecek nihayet keşfedilmiş siyasal biçim" diye adlandıracağı kurumsal düzenlemeleri yaptı. Marx bunları *Fransa'da İç Savaş*'ın üçüncü bölümünde topladı; metin marxists.org'da tam olarak okunabilir. Beş ilke şudur:

- **Genel oy ve her an geri çağırma.** Komün üyeleri kentin bölgelerinden (*arrondissement*) genel oyla seçildi; sorumluydular ve her an geri çağırılabilirlerdi (*révocable*). Seçmen, temsilcisine bir kez oy verip beş yıl beklemiyordu; onu istediği an görevden alabiliyordu.
- **İşçi ücreti.** Marx'ın cümlesiyle "kamu hizmeti, Komün üyelerinden başlayarak, işçi ücretiyle görülecekti." Yüksek memurların ayrıcalıkları ve temsil ödenekleri kaldırıldı. Yönetici olmak, ayrı bir sınıfa terfi etmek anlamına gelmeyecekti.
- **Yasama ile yürütmenin birliği.** Komün, "parlamentar değil, aynı anda hem yürütücü hem yasa yapıcı, çalışan bir organ" olacaktı. Karar veren ile uygulayan aynı kişilerdi; seçilmişlerin karar verip atanmışların uyguladığı, sorumluluğun ikisi arasında kaybolduğu bir düzen yoktu.
- **Sürekli ordu ve polisin tasfiyesi.** Silahlı halk, sürekli ordunun yerini aldı; polis Komün'ün sorumlu ve geri çağırılabilir aracına dönüştürüldü.
- **Ulusal ölçeğe genişleme tasarısı.** Komün biçimi en küçük köye kadar uzanacak, kırsal komünler bölge meclislerine delege gönderecek, bunlar da Paris'teki ulusal delegasyona; "her delege her an geri çağırılabilir ve seçmenlerinin bağlayıcı talimatına (*mandat impératif*) tabi" olacaktı.

Bu beş ilkeyi tek bir tabloda parlamenter cumhuriyetle karşılaştırmak, farkın nerede olduğunu görmeye yeter:

Konu	Parlamentar belediye / devlet	Paris Komünü
Temsilcinin bağı	Seçildikten sonra serbesttir; program vaadi bağlamaz	Bağlayıcı vekâlet; seçmen talimatı geçerlidir
Görevden alma	Ancak bir sonraki seçimde	Her an geri çağırma
Yöneticinin ücreti	Piyasa/üst memur ölçeği; temsil ödenekleri	Ortalama işçi ücreti
Karar ve uygulama	Meclis karar verir, bürokrasi uygular	Aynı organ hem karar verir hem uygular
Zor aygıtı	Halktan ayrı sürekli ordu ve polis	Silahlı halk; polis Komün'e bağlı ve geri çağırılabilir
Merkez-yerel	Merkezî vesayet; yerel yönetim "idari birim"	Komünlerin aşağıdan yukarıya delege gönderdiği gönüllü birlik

Marx'ın parlamentarizm eleştirisi de bu tabloda gizlidir: "Her üç ya da altı yılda bir, egemen sınıfın hangi üyesinin halkı parlamentoda temsil edip ezeceğine karar vermek." Bugün bir belediye başkanının beş yıl boyunca seçmenine hesap vermeden, kimi zaman seçildiği partiyi bile değiştirerek görevde kalabilmesi (bkz. Bölüm 12), Marx'ın 1871'de betimlediği düzenin yerel ölçekteki sürümüdür.

■ Marx'ın çıkardığı ders ve kendi eleştirisi

Marx'ın Komün'den çıkardığı temel ders, 1872'de *Manifesto*'nun Almanca baskısına yazdığı önsözde tekrar ettiği cümledir: İşçi sınıfı "hazır devlet mekanizmasını olduğu gibi ele geçirip kendi amaçları için kullanamaz." Bu cümle, dosyamızın Bölüm 1'de kurduğu tezle birleşir: Belediye bir yerel devlettir; onun makamına oturmak, onun mekanizmasını değiştirmek anlamına gelmez. Komün'ün yaptığı, Paris belediyesini ele geçirmek değil, belediye ile devlet arasındaki ayrımı bilinçli olarak ortadan kaldırmaktır. Komün hem Paris'in belediyesiydi hem de yeni bir devlet biçiminin embriyosu. Marx'ın "esas itibarıyla bir işçi sınıfı hükümetiydi" demesi bundandır.

Ama Marx'ın Komün övgüsü, koşulsuz değildi. Komün'ün Fransa Bankası'na dokunmamasını, Versailles'a yürümek yerine seçim yapmakla vakit kaybetmesini eleştirdi. Komün'ü "nihayet keşfedilmiş biçim" olarak ilan etmesi, yetmiş iki günlük bir deneyimin betimlemesinden çok normatif bir program okumasıdır; Marx, Komün'ün yapamadığını da yapabileceğini yazdı. Bu, dosyamız için önemli bir uyarıdır: Tarihsel bir deneyimi "model" ilan ederken, onun neyi yapamadığını da yazmak gerekir. Aynı ölçütü Fatsa'ya (bkz. Bölüm 10) ve Porto Alegre'ye (bkz. Bölüm 6) de uygulayacağız.

Komün'den bugüne kalan en somut miras, "geri çağırma" ile "işçi ücreti"nin birlikte düşünülmesidir. Geri çağırma tek başına bir usul hükmüdür; işçi ücreti tek başına bir tasarruf tedbiridir. İkisi bir araya geldiğinde, yöneticiyi yönetilenden ayıran maddi zemin ortadan kalkar: Yönetici, geçimini yönettiği insanlarla aynı düzeyde kazanan ve onların rızasını her an yitirebilecek biridir. Bölüm 18'de sosyalist belediye programının ilk iki maddesi bu iki ilkeden türeyecek.

■ 1905: Grev komitesinden iktidar embriyosuna

Komün'den otuz dört yıl sonra, 13 Ekim 1905'te, Petersburg'daki genel grev sırasında işçiler kendi organlarını kurdular. Adı "İşçi Vekilleri Sovyeti"ydi; "sovyet" Rusça'da yalnızca "konsey" demektir. Kuruluş ilkesi son derece yalındı: Her beş yüz işçi bir delege gönderiyordu. Zirvede yaklaşık 562

delege, 147 fabrika ve 34 atölyeyi temsil etti. Başkan önce avukat Hrustalev-Nosar'dı; Kasım'da tutuklanınca yerine Troçki geçti. Sovyet elli gün yaşadı ve 3 Aralık'ta topluca tutuklandı.

Elli günde ne yaptı? Grevi yönetti; sekiz saatlik işgünü fiilen ilan etti; işçi milisleri kurdu; *İzvestiya* adlı bir gazete çıkardı; basına uygulanan sansürü fiilen kaldırdı; esnafla ve belediyeyle pazarlık etti. Yani hem bir grev komitesi hem bir yerel yönetim organı hem de bir iktidar adayıydı. Troçki'nin özeti ("Sovyet ne bir sendikaydı ne de parti; işçilerin kendi kendini yönetmesinin embriyonik organıydı") marxists.org'daki 1905 kitabında ayrıntısıyla okunabilir. Lenin, sürgündeyken yazdığı "Görevlerimiz ve İşçi Vekilleri Sovyeti" makalesinde sovyeti "geçici devrimci hükümetin embriyosu" olarak değerlendirdi ve partinin sovyete katılması gerektiğini, sovyetin parti fraksiyonlarını aşan bir sınıf organı olduğunu savundu.

1905 Sovyeti'nin dosyamız için üç dersi var. Birincisi, sovyet kimsenin planından değil, sınıfın kendi örgütlenme ihtiyacından doğdu; Komün'ü kimse taklit etmedi, ama Komün'ün ilkeleri (delegasyon, geri çağırma, yasama-yürütme birliği) kendiliğinden yeniden ortaya çıktı. İkincisi, sovyet parti fraksiyonlarını aştı; Bolşevik, Menşevik ve partisiz işçiler aynı organda yer aldı. Üçüncüsü, sovyet iktidar sorununu (silahlanma, ordu ile ilişki) çözmediği için elli günde ezildi. Bir yerel örgütlenme, ne kadar kitlesel olursa olsun, devletin zor aygıtı karşısında ne yapacağını düşünmemişse ömrü kısadır. Bu ders, Şili'de (bkz. Bölüm 5) ve Fatsa'da (bkz. Bölüm 10) tekrar karşımıza çıkacak.

■ 1917: Dokuz yüz sovyet ve ikili iktidar

Şubat 1917'de Çarlık düştüğünde Petrograd Sovyeti aynı ilkeyle yeniden kuruldu. Haziran'a kadar ülke genelinde yaklaşık 400, Ekim'e kadar 900'den fazla sovyet oluştu. Bunlara köy sovyetleri, asker komiteleri ve fabrikalarda üretimi denetleyen fabrika komiteleri eklendi. Sekiz ay boyunca Rusya'da iki iktidar yan yana yaşadı: Geçici Hükümet ve sovyetler. Lenin bu duruma "İkili İktidar" adını verdi ve sovyetleri "1871 Paris Komünü tipinde bir iktidar" olarak tanımladı: İktidarın kaynağı yasa değil, "doğrudan halk inisiyatifi"ydi.

"Nisan Tezleri" bu iktidarın programını yazdı: "Parlamentar cumhuriyet değil, İşçi, Tarım Emekçileri ve Köylü Vekilleri Sovyetleri Cumhuriyeti... polisin, ordunun, bürokrasinin kaldırılması; bütün memurların seçilmesi ve her an geri çağırılabilmesi; maaşlarının iyi bir işçi ücretini aşmaması." Komün'ün beş ilkesi, kırk altı yıl sonra bir partinin programı olmuştu.

Ekim Devrimi, Sovyetlerin II. Tüm Rusya Kongresi'nde ilan edildi ve Temmuz 1918'de kabul edilen RSFSC Anayasası, sovyet biçimini hukuka döktü. Anayasa marxists.org'da okunabilir; yerel yönetim açısından kritik maddeleri şunlardır: Kent sovyeti her bin kişiye bir delege, köy sovyeti her yüz kişiye bir delege ile kuruluyordu; yerel sovyetler "kendi bölgelerinde en yüksek iktidar"dı; yerel bütçeyi düzenliyor, yerel vergileri topluyor, "yerel öneme sahip tüm sorunları" çözüyordu (md. 61); delegeler geri çağırılabilirdi (md. 78). Bu, tarihte bir devletin anayasasına yazılmış en geniş yerel yetki tanımıdır. Yirmi yıl sonra bu tanımın nasıl daraltıldığını Bölüm 4'te tablo hâlinde göreceğiz.

Burada durup bir kavramı açalım. **İkili iktidar**, aynı toprakta iki ayrı otoritenin, biri yasadan biri halk inisiyatifinden meşruiyet alarak, birbirini tanımadan yan yana var olmasıdır. Bu, kalıcı bir durum değil, bir geçiş anıdır; iki iktidardan biri diğerini tasfiye eder. 1917'de sovyetler kazandı; 1973'te Şili'de ordu kazandı; 1980'de Fatsa'da devlet kazandı. Dosyamızın önerdiği mahalle meclisi (bkz. Bölüm 17) bir ikili iktidar organı değildi; ama meclisin belediyeyle ilişkisini "talep eden değil hesap soran" olarak kurmamızın gerekçesi bu tarihsel kavramdan gelir: Sınıfın kendi organı, belediyeden meşruiyet almaz; kendi tabanından alır.

■ Lenin: komünlerin gönüllü birliği

Lenin'in Ağustos-Eylül 1917'de yazdığı *Devlet ve Devrim*, Marx'ın Komün analizini sistemleştiren metindir. Kitabın üçüncü bölümü Komün'ün ilkelerini sıralar ve kilit tezi koyar: Burjuva devlet aygıtı "parçalanmalı", yerine sönmölenmeye başlayan bir "yarı-devlet" konmalıdır. Yerel yönetim tartışması için asıl önemli olan, dördüncü bölümdeki merkezîyetçilik tartışmasıdır. Lenin, Bernstein'in Marx'ı federalist diye okumasına karşı çıkar: Komün'ün ulusal örgütlenme tasarısı, yerel özerkliği yok eden bir merkezîyetçilik değil, "proletaryanın gönüllü merkezîyetçiliği"dir; "komünlerin ulusal birliğini yerel özerkliği yok etmek olarak anlamak Bernstein'in hatasıdır."

Bu cümle, dosyamızın Bölüm 1'de koyduğu "yerel özerklik mi merkezî vesayet mi" ikilemine marksist yanıtıdır. Sorun, yetkinin merkezde mi yerelde mi olduğu değildir; sorun, merkezin nasıl kurulduğudur. Bakanlığın belediyeye emrettiği bir düzende yerel özerklik yoktur; ama komünlerin kendi delegelerini gönderdiği bir merkez, yerelin inkârı değil, birliğidir. Bugün "yerel özerklik" sloganının hem sermaye (belediye şirketleri, imar rantı için) hem de emek (kayyımaya karşı) tarafından kullanılabilmesi, sloganın kendi başına sınıfsal içeriği olmadığını gösterir. Lenin'in formülü içeriği verir: Özerklik, aşağıdan kurulan birliğin bir parçası olduğunda anlamlıdır.

Devlet ve Devrim'in dosyamız için ikinci önemli tartışması, Komün'ün bir "belediye" olup olmadığıdır. Lenin, kitabın üçüncü bölümünde, Komün'ü "yerel öz-yönetim'e, yani geniş yetkili bir belediyeye indirgeyen okumaya karşı çıkar. Bu okuma iki yerden geliyordu: Bernstein, Marx'ın Komün analizini Proudhon'un federalizmiyle özdeşleştirmiş ve Komün'ün programını "aşın demokrasi" ve "belediye özerkliği" diye yorumlamıştı; Alman sosyal demokrasinin gündelik siyaseti de sosyalizmi belediye hizmetlerinin genişlemesi ("belediye sosyalizmi") olarak düşünmeye yatkındı. Lenin'in yanıtı serttir: "Marx'ın 'devlet iktidarının, o asalak urun yıkılması' görüşünü Proudhon'un federalizmiyle karıştırmak düpedüz canavarcadır." Komün, Marx'a göre "en küçük köyün bile siyasal biçimi" olacaktı; yani bir belediye türü değil, belediyeden ulusal ölçeğe kadar bütün devletin yerine geçecek bir örgütlenme biçimiydi. Burjuva devlet aygıtının parçalanmasını merkezîyetçiliğin reddi sanmak, Lenin'e göre, "devlete dair küçük burjuva batıl inancına" kapılmaktır. Kitabın dördüncü bölümünde Engels'in 1891'de Erfurt Programı taslağına yazdığı eleştiriyi aktarır: Engels, "il, ilçe ve komün düzeyinde genel oyla seçilmiş görevliler eliyle tam öz-yönetim'i ve atanmış bütün yerel ve il makamlarının kaldırılmasını önerir; ama bunu federalizm olarak değil, "tek ve bölünmez cumhuriyet" içinde ister ve 1792-98 Fransa'sındaki komün özerkliğini örnek verir.

Bu tartışmanın bugünkü karşılığı açıktır ve dosyamız için bir ayrım çizgisi koyar. Komün ile belediye arasındaki fark, yetkinin büyüklüğü değil, iktidarın kaynağıdır. Bir belediye, ne kadar geniş yetkiyle donatılırsa donatılsın, merkezî devletin hukuku içinde ve onun vesayeti altında bir "idari birim"dir (bkz. Bölüm 1'de Anayasa md. 127); iktidarını yasadan alır. Komün ise iktidarını kendi tabanından alır ve merkezle ilişkisini aşağıdan delege göndererek kurar. Bu yüzden "sosyalist belediye" (bkz. Bölüm 18) bir komün değildir ve öyle olduğunu iddia etmemelidir; belediye, komün biçimini hazırlayan bir okul olabilir, ama komünün kendisi değil. Aynı ayrım, "yerel özerklik" talebinin sınırını da çizer: Belediyenin merkeze karşı özerkliği, Lenin'in dilinde, federalizm sorunudur ve kendi başına sosyalist bir içerik taşımaz; sosyalist içerik, komünlerin (bugün için mahalle ve işyeri meclislerinin) belediyeyi ve merkezî aşağıdan kurmasındadır. Bookchin'in "belediyeler konfederasyonu" tasarısını aşağıda bu ölçütle değerlendireceğiz.

Lenin'in teorisi ile pratiği arasındaki açığı da saklamayacağız. *Devlet ve Devrim*'de "bütün memurların seçilmesi"ni yazan Lenin, Mart 1918'de Sovyet İktidarının Acil Görevleri'nde "Sovyet demokrasisi ile tek kişi yönetimini bağdaştırmak" ve "burjuva uzmanları kullanmak" gereğini savundu. İç savaş koşullarında alınan bu karar, yerel sovyetlerin yürütme komitelerine, yürütme komitelerinin parti komitelerine tabi olmasının başlangıcıdır. 1923'te,

ölümünden bir yıl önce, *Daha İyi, Daha Az*'da kendisi itiraf etti: "Devlet aygıtımız, Çarlık'tan devraldığımız, yalnızca yüzeyi sovyetleştirilmiş bir aygıttır." Marx'ın "hazır devlet mekanizması kullanılamaz" uyarısı, altı yıl sonra Lenin'in kendi kaleminden doğrulanıyordu. Bu itirafın yerel sovyetler için ne anlama geldiğini Bölüm 4'te anlatacağız.

■ Torino 1919-20: Gramsci, fabrika ile mahalle

Rusya'da sovyetler devletleşirken İtalya'da genç bir kuşak, konsey fikrini fabrikaya taşıdı. Torino'daki *L'Ordine Nuovo* dergisi çevresi (Gramsci, Togliatti, Tasca, Terracini) 1919-20'de mevcut *commissioni interne*'yi (fabrikalardaki iç komisyonlar) fabrika konseylerine dönüştürmeyi savundu. Gramsci'nin katkısı üç noktadadır ve üçü de dosyamızın ana teziyle doğrudan ilgilidir.

Birincisi, **konsey ile sendika arasındaki fark**. Gramsci'ye göre sendika, "kapitalist toplumun yasallığı içinde" faaliyet gösteren, işçi ücretli olarak temsil eden bir organdır; konsey ise işçi *üretici* olarak temsil eder, işyerindeki herkesi (sendikacı-sendikasız, vasıflı-vasıfsız) kapsar, atölye bazında seçilir ve her an geri çağrılabilir. "İşçi Demokrasisi" (21 Haziran 1919) yazısındaki formül nettir: "Konsey, proleter devletin modelidir." Sendika ücret pazarlığı yapar; konsey üretimi kimin yöneteceğini sorar. Bu ayrım, Bölüm 12'de belediye işçisinin toplu sözleşmesini tartışırken ve Bölüm 17'de "sendika-mahalle ortak kurulu"nu önerirken tekrar karşımıza çıkacak.

İkincisi, **bölgesel genişleme**. Gramsci fabrika konseylerinin mahalle konseyleriyle (*commissariati di rione*) birleşerek kent sovyetini oluşturmasını öngördü; Torino'da 1920'de bu tasarı kısmen denendi. Fabrika ile mahalle arasındaki bağ, Gramsci'nin gördüğü kadarıyla, işçinin üretici kimliğiyle sakin kimliğini birleştirir: Aynı kişi sabah fabrikada artık değer üretir, akşam mahallede kira öder, su faturası öder, çocuğunu kreşe bırakır. Sermaye bu iki alanı ayırır; sınıf örgütü birleştirmek zorundadır. "Fabrika Konseyi" (1920) ve "Sendikalar ve Konseyler" (1919) yazıları bu tasarımın ayrıntılarını verir.

Üçüncüsü, **öz-egitim**. Konsey, işçi sınıfının "yönetme yeteneğini" kazandığı okuldur. Gramsci'nin bu fikri, dosyamızın son bölümünün (bkz. Bölüm 20) omurgasıdır: Yerel örgütlülük yalnızca hizmet elde etmenin aracı değil, sınıfın yönetmeyi öğrendiği yerdir. Bir mahalle meclisinde bütçe okumayı, delege seçmeyi, hesap sormayı öğrenen insan, aynı beceriyi daha büyük ölçekte de kullanır.

Torino deneyiminin sonu da bir derstir. Nisan 1920'de konseylerin tanınması talebiyle yapılan genel grev yenildi; Eylül 1920'de yaklaşık 500 bin işçinin katıldığı fabrika işgalleri, Başbakan Giolitti'nin arabuluculuğuyla söndü. Gramsci, yıllar sonra *Hapishane Defterleri*'nde konsey hareketinin partisiz kalmasını ve ulusal ölçeğe çıkamamasını ana zaaf olarak değerlendirdi; Ocak 1921'de İtalyan Komünist Partisi'nin kurulması bu dersin ürünüdür. Torino'daki konseyler kentin içinde kaldı; Roma'daki iktidar sorunuyla karşılaşmadan söndü. Dosyamızın "yerel iktidar merkezi mücadelenin okuldur, ikamesi değil" tezi (bkz. Bölüm 18) tam olarak buradan gelir.

■ İki uyarı: Luxemburg ve Pannekoek

Konsey biçiminin en keskin iki savunucusu, aynı zamanda onun en keskin iki eleştirmenidir; ikisi de biçimin kendi başına yeterli olmadığını, ama farklı nedenlerle, söylediler.

Rosa Luxemburg'un uyarısı **siyasal çoğulculuk** üzerinedir. 1918'de hapishanede yazdığı *Rus Devrimi* broşürü, Ekim Devrimi'ni savunur ama Bolşeviklerin Kurucu Meclis'i dağıtmasını, basın ve toplanma özgürlüğünü kısıtlamasını eleştirir. Kilit cümle şudur: "Genel seçimler, sınırsız basın ve toplanma özgürlüğü, düşünce mücadelesi olmadan her kamu kurumunda hayat söner, hayatın yalnızca görünüşü kalır ve bürokrasi tek etkin unsur olarak ayakta kalır." Luxemburg'un öngördüğü şey, sovyetin biçim olarak yaşayıp içerik olarak ölmeydi; on beş yıl sonra 1936 Anayasası bu öngörüye hukuka dökülecekti (bkz. Bölüm 4). Uyarının bugünkü anlamı: Bir mahalle meclisinde, kent konseyinde ya da halk meclisinde tek listeye, tek partiye, "uzlaşma"yla yapılan seçim, organı daha ilk günden boşaltır. Katılım organı içinde eğilimlerin, partilerin, grupların serbestçe yarışmadığı her yerde, organ ya bir partinin ya da bir başkanın uzantısına dönüşür. Bu ilke, Bölüm 12'de Ankara Kent Konseyi'nin blok listesini ve Bölüm 13'te Bağlar halk meclislerindeki parti hegemonyası sınırını değerlendirirken ölçütümüz olacak.

Anton Pannekoek'in uyarısı ise **devletleşme** üzerinedir. Hollandalı astronom ve marksist, *İşçi Konseyleri* (1946) kitabında konseyleri hem parlamentarizmin hem de parti yönetiminin alternatifi olarak kurdu: "Konseyler, parlamentonun tersine, temsil değil, doğrudan görev organlarıdır; delegeler seçmenlerinin sözcüsüdür, kararı işçiler kendisi verir." Bolşevik deneyimi "devlet kapitalizmi" olarak eleştirdi; sovyetlerin parti tarafından içinin boşaltılmasını, konseylerin özel değil tarihsel bir yenilgisi saydı. Pannekoek'in haklı olduğu nokta, Sovyet tecrübesiyle doğrulanmıştır: Konsey, kendisini devletin bir organına dönüştürdüğü anda konsey olmaktan çıkar.

Ama Pannekoek'in kendi zaafını da yazmak gerekir. Konsey komünizmi, konseylerin kendiliğinden yeterli olduğunu, partisiz ve programsız da doğru kararı vereceğini varsayar. Tarih bunu doğrulamadı: Aralık 1918'de Almanya'daki İşçi ve Asker Konseyleri Kongresi, çoğunluk oyuyla iktidarı Ulusal Meclis'e devretmeye ve böylece kendi tasfiyesini onaylamaya karar verdi. Konsey vardı, ama konseyin içindeki çoğunluk sosyal demokrat partinin çizgisini izliyordu. Biçim, içeriği garanti etmez. Bu iki uyarı birlikte okunduğunda dosyamızın ana tezinin birinci cümlesi ortaya çıkar: Katılım mekanizmalarının kaderini tüzükleri değil, içlerindeki sınıf güçleri belirler.

■ Kent hakkı: Lefebvre ve Harvey

Konsey geleneği üretim alanından, fabrikadan yola çıktı. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında iki düşünür, aynı soruyu kentin kendisine sordu: Mekân kimin?

Henri Lefebvre, 1968'de yayımlanan *Kent Hakkı (Le Droit à la ville)* ve 1970'teki *Kentsel Devrim*'de kenti sermayenin "ikinci devresi"nin ürünü olarak okudu. Birinci devre üretimdir; ikinci devre inşaat, gayrimenkul, arsa spekülasyonudur; sermaye, birinci devrede biriktirdiği artığı ikinci devrede kente yatırır ve kentten rant olarak geri alır (bkz. Bölüm 1). "Kent hakkı" bu çerçevede bir hizmet talebi değildir; "merkeze, kentsel yaşama, buluşmaya, yapıt olarak kente hak"tır; yani mekânın üretimini kolektif olarak belirleme talebidir. Lefebvre, Yugoslav öz-yönetim tartışmalarından aldığı *otogestion* kavramını fabrikadan mekâna taşıdı: "Kentsel öz-yönetim olmadan işçi öz-yönetimi eksiktir." 1965'te yazdığı *La Proclamation de la Commune* ise Paris Komünü'nü bu gözle okur: Komün, kentsel bir bayramdır, halkın kendi kentini yeniden ele geçirmesidir.

Bu kavramın başına ne geldiğini Bölüm 2'de anlattık: "Kent hakkı", BM-Habitat belgelerinde ve belediye stratejik planlarında bir "iyi yönetim" sloganına indirgendi. Lefebvre'in özgün anlamında kent hakkı, üretim ilişkilerinin dönüşümünü şart koşar; mülkiyete dokunmayan bir kent hakkı, süslü bir hizmet kataloğudur.

David Harvey, 2012'de *Asi Şehirler*'de Lefebvre'i sermaye birikimi teorisiyle birleştirdi. Kentleşme, artık değer emilme alanıdır; "mülsüzleştirme yoluyla birikim" (kamu arsasının satışı, kentsel dönüşüm, müştereklerin çitlenmesi) kentte gerçekleşir. Dolayısıyla sınıf mücadelesi yalnızca fabrikada değil, kentte de verilir: kira, konut, ulaşım, su, kamusal alan. Harvey'in "kentsel müşterekler" kavramı, bu mücadelenin nesnesini adlandırır. Önerisi,

"kentsel müştereklerin üretimini ve dağıtımını demokratik olarak yöneten" meclis ve konsey ağılarıdır; Paris Komünü'nü, El Alto'yu (bkz. Bölüm 6) ve Occupy'ı bu gözle okur. Ama Harvey'in Bookchin'den ayrıldığı nokta önemlidir: Devlet iktidarı sorununu es geçmez. "Belediye ölçeği yeterli değildir; ölçek sorunu çözülmeden 'yerelcilik' bir tuzağa döner." Harvey'in bu uyarısı, Bölüm 7'de "Fearless Cities" hareketini ve Bölüm 18'de "tek belediyede sosyalizm" yanılığını değerlendirirken ölçütümüz olacak.

Lefebvre ve Harvey'in konsey geleneğine kattığı şey, Gramsci'nin "fabrika ile mahalle" bağını kuramsal olarak temellendirmesidir. Gramsci bu bağı örgütsel bir ihtiyaç olarak görmüştü; Lefebvre ve Harvey, kentin kendisinin bir sömürü ve birikim alanı olduğunu göstererek bağı neden zorunlu olduğunu açıkladı. İşçi sınıfı yalnızca ürettiği yerde değil, yaşadığı yerde de sömürülür: Kira olarak, ulaşım ücreti olarak, su tarifi olarak, imar rantı olarak. Öyleyse sınıf örgütü yalnızca ürettiği yerde değil, yaşadığı yerde de kurulmalıdır.

■ Müşterekler: Ostrom'un sekiz ilkesi ve Harvey'in kentsel müşterekleri

Harvey'in "kentsel müşterekler" kavramı, konsey geleneğinin dışından gelen bir literatürle konuşur ve o literatürü dosyamıza almak gerekir; çünkü mahalle meclisinin ilk somut işi, çoğu zaman, bir müşteregi (su, park, mera, afet toplanma alanı, mahalle evi) yönetmek olacaktır. Bu literatürün kurucusu Elinor Ostrom'dur. Ostrom, 1990'da yayımladığı *Governing the Commons* ile, iktisat ders kitaplarının "müştereklerin trajedisi" varsayımını (ortak kaynak ya devletçe ya özel mülkiyetle yönetilmezse tükenir) alan araştırmasıyla çürüttü: İsviçre Alplerinden Japon köy ormanlarına, İspanyol sulama birliklerinden Filipin *zanjera*'larına, yüzyıllardır topluluklar kendi kaynaklarını ne devlete ne piyasaya devretmeden yönetmişti. 2009'da, bu çalışmayla, Nobel iktisat ödülünü alan ilk kadın oldu. Ostrom'un çalışmasından çıkan sekiz "tasarım ilkesi", başarılı müşterek yönetiminin ortak paydasıdır (Derek Wall'un özeti); her birini yerel meclis diline çevirerek veriyoruz:

Ostrom'un ilkesi	Ne demek	Mahalle meclisi için karşılığı
Açıkça tanımlanmış sınırlar	Kaynağın ve kaynağı kullanma hakkı olanların kim olduğu belli	Meclisin coğrafi sınırı (mahalle) ve üyeliği (orada yaşayan ya da çalışan herkes) baştan yazılır; "hemşehri"nin muğlaklığına karşı
Yerel koşullara uyum	Kurallar evrensel şablondan değil, yerin koşullarından türer	Toplantı saati vardiya düzenine, gündem mahallenin ilk sorununa (su, kira, afet) göre; Bölüm 17'deki model bir şablon değil, uyarlanacak bir çerçevedir
Kolektif karar	Kurallardan etkilenen herkes kuralı değiştirme sürecine katılır	Meclisin tüzüğünün meclis yapar ve değiştirir; belediyenin ya da bir partinin yazdığı tüzük Ostrom'a göre de ölü doğar
İzleme	Kuralı ve kaynağı izleyenler kullanıcıların kendisi ya da onlara hesap verenlerdir	Bütçe ve hizmet izleme komisyonu; Ovacık'ta bütçenin pankartla asılması bu ilkenin yerel biçimidir
Kademeli yaptırım	İhlal önce uyarıyla, sonra artan yaptırımla karşılanır; ilk ihlalde ihraç yok	Delegenin geri çağırılması son araçtır; önce hesap sorma, sonra uyarı
Ucuz ve erişilebilir uyuşmazlık çözümü	Çatışma yerinde, hızla ve masrafsız çözülür	Meclis içi hakemlik; mahkemeye ya da belediyeye gitmeden
Örgütlenme hakkının tanınması	Dış otorite topluluğun kendi kurallarını koyma hakkına saygı gösterir	Meclisin belediyeden ve devletten tanınma talebi; ama tanınma, meşruiyetin kaynağı değil, sonucudur
İç içe geçmiş kademeler	Büyük sistemler, küçük birimlerin kademeli birliğiyle yönetilir	Mahalle meclisi → ilçe koordinasyonu → kent meclisi; Komün'ün "aşağıdan yukarıya delege" tasarsının Ostrom'daki karşılığı

Bu tablonun bir bölümü, on ilke tablomuzla çakışır; bir bölümü ise (kademeli yaptırım, uyuşmazlık çözümü) konsey geleneğinin pek düşünmediği, gündelik işleyişe dair kurallardır ve mahalle meclisinin ilk yılında en çok bunlar gerekecektir. Ostrom'un dosyamıza kattığı en önemli şey, "kaynak olmadan yetki olmaz" ilkemizin tersinin de doğru olduğunu göstermesidir: Yetki olmadan kaynak yönetilemez. Bir mahalle meclisi, kararlarını mahallenin kendi koyduğu ve izlediği kurallara bağlamıyorsa, en iyi durumda bir dilekçe komitesidir.

Ama Ostrom'un sınırı da görülmelidir ve bunu en açık söyleyen Harvey'dir. *Asi Şehirler*'in "Kentsel Müştereklerin Yaratılması" başlıklı üçüncü bölümünde Harvey, Ostrom'un örneklerinin küçük ölçekli olduğunu (çoğu yüz kişiyi geçmeyen kullanıcı toplulukları), ilkelerin milyonluk bir kentte kendiliğinden işlemediğini ve Ostrom'un mülkiyet sorununu (kaynağın kime ait olduğunu, kimin çitleyebileceğini) büyük ölçüde parantezde bıraktığını yazar. Kentsel müşterek, bir otlak ya da bir sulama kanalı gibi verilmiş bir kaynak değildir; kolektif emekle üretilen ve sürekli çitlenme tehdidi altında olan bir toplumsal ilişkidir. Harvey'in formülüyle müşterek bir "şey" değil, bir "müşterekleştirme" (*commoning*) pratiğidir: Bir park, mahallelinin kullanımıyla müşterektir; belediye onu bir kafeye kiraladığında çitlenir; 6360 sayılı yasa köy merasını büyükşehir mülkiyetine devrettiğinde çitlenir (bkz. Bölüm 1); kayyım kent konseyinin binasını bir derneğe verdiğinde çitlenir. Ostrom'un ilkeleri müşteregi yönetmeyi öğretir; Harvey, müşteregi kimin çitlediğini sormayı. İkisi birlikte mahalle meclisinin iki işini tanımlar: Elindeki müşteregi Ostrom'un kurallarıyla yönetmek ve çitlenmeye karşı Harvey'in sorusuyla mücadele etmek. Dikili'de bedava suyun mahkemeye taşınması ile Akbelen'de zeytinliğin madene karşı savunulması (bkz. Bölüm 13) bu iki işin Türkiye'deki biçimleridir.

Ostrom'la konsey geleneği arasında bir de siyasal fark vardır ve onu saklamamak gerekir. Ostrom, devlet ile piyasa arasında "üçüncü bir yol" arar; sınıf kavramını kullanmaz; müşteregin kullanıcıları arasındaki eşitsizliği (büyük toprak sahibi ile küçük köylünün aynı sulama birliğinde olması) ikincil görür. Harvey bu sessizliği eleştirir ve haklıdır: Bir mahalle meclisi, mahalledeki kiracı ile ev sahibini, esnaf ile işçiyi "kullanıcı" diye eşitlerse, Bookchin'in "yurttaş" çerçevesindeki aynı sorunla karşılaşır (aşağıda). Sekiz ilke, sınıf sorusunu yanıtlamaz; ama sınıf sorusu yanıtlandıktan sonra meclisin nasıl işleyeceğini en iyi anlatan araç kutusudur. Bölüm 17'deki modelde ve Ek L'deki ilk yıl takviminde bu araç kutusundan yararlanılacak.

■ Bookchin: mahalle meclisi, ama sınıf nerede?

Murray Bookchin'in "liberter belediyecilik" önerisini, dosyamızla örtüşen ve çelişen yanlarıyla birlikte ele almak gerekir; çünkü mahalle meclisi tartışmasında en çok anılan adlardan biridir ve Türkiye'de de bir yankısı vardır (bkz. Bölüm 7 ve 13).

Bookchin, *The Rise of Urbanization and the Decline of Citizenship* (1987) ve *From Urbanization to Cities* (1995) kitaplarında üç şey önerdi: Sınıf politikasının yerini "yurttaşlık" politikası almalıdır; iktidarın merkezi fabrika değil mahalle meclisi olmalıdır; belediyelerin konfederasyonu, ulus-devleti bir ikili iktidar olarak kuşatmalıdır.

Bu önerinin marksist eleştirisi üç noktada toplanır. Birincisi, sınıfı yurttaşla ikame etmek, mahalle meclisinde mülk sahibi ile kiracıyı, müteahhit ile inşaat işçisini eşitler. Bir mahalle meclisinde "herkes yurttaş" olduğunda, meclisin gündemini kim belirler? Bölüm 12'de Ankara Kent Konseyi'nin "2.600'ünü tanıyoruz" ağını anlatırken bu sorunun yanıtını göreceğiz: Sınıf ayrımı gözetilmeyen bir "yurttaş" organında, örgütlü ve varlıklı olan kazanır. İkincisi,

devleti "yerelden kuşatma" tasarısı, sermayenin ulusal ve uluslararası ölçeğini, devletin zor aygıtını ve merkez bankasını teorinin dışında bırakır. Komün'ün Fransa Bankası'na dokunmamasını eleştiren Marx'ın uyarısı, Bookchin'in modelinde yeniden geçerlidir: Belediyeler konfederasyonu, para politikasını, orduyu ve sermaye hareketlerini nasıl yönetecektir? Harvey'in "ölçek tuzağı" uyarısı tam bu noktaya işaret eder. Üçüncüsü, buna karşın Bookchin'in usul ilkeleri (yerel meclisin karar organı olması, delegenin bağlayıcı vekâletle bağlı olması, yürütmenin meclise tabi olması) Komün geleneğiyle örtüşür ve pratik olarak kullanışlıdır. Dosyamız bu usul ilkelerini alır, "yurttaşlık" çerçevesini almaz.

Şu ayrımı açıkça koyalım: Mahalle meclisi bizim için fabrikanın alternatifi değil, tamamlayıcıdır. Gramsci'nin fabrika konseyi ile mahalle konseyini birleştiren tasarımı, Bookchin'in fabrikayı mahalleyle ikame eden tasarımından daha sağlam bir zemindir; çünkü mahalle meclisi, işyerinde örgütlü bir sınıfa dayanmadığında ya orta sınıf gönüllülerinin ya da belediyenin organı olur. Bölüm 8'de Kerala deneyimini ve Bölüm 17'de "sendika-mahalle ortak kurulu" önerisini bu ayrım üzerine kuracağız.

■ On ilke: dosyanın sözlüğü

Komün'den Yugoslav delege sistemine, 1905 Sovyeti'nden Portekiz mahalle komisyonlarına kadar uzanan deneyimlerin ortak paydasını on ilkede topluyoruz. Her ilkenin yanında, onu doğuran deneyim ve onun çığnendiği an var; çünkü bir ilke ancak yenilgisiyle birlikte anlaşılır. Bu tablo, dosyanın geri kalanında "ilkeler sözlüğü" olarak kullanılacak; Bölüm 18'deki program taslağı ve EK H'deki poster bu tablodan türeyecek. İlkelerin her deneyimde nasıl uygulandığı ve nasıl boşatıldığı Bölüm 4'te ayrıntılı anlatılacaktır.

İlke	Ne demek	Nerede doğdu	Nerede çığnendi
Bağlayıcı vekâlet ve geri çağırma	Delege temsilci değil sözcüdür; seçmen talimatıyla bağlıdır; her an geri çağırılabilir; geri çağırma seçmen toplantısında başlatılabilir, parti ya da üst organ onayına bağlı değildir	Komün 1871; 1918 Anayasası md. 78; Yugoslavya 1974; Küba 1976	SSCB 1936 sonrası (geri çağırma partiden geçer); Türkiye'de belediye başkanının beş yıl dokunulmazlığı
İşçi ücreti ve amatörlik	Yerel yöneticinin geliri ortalama işçi ücretini aşmaz; delegelik meslek değil görevdir	Komün; Nisan Tezleri; Küba'da ücretsiz delege	Profesyonelleşme: Yugoslav kadrolar, Çin'de maaşlı mahalle komitesi
Yasama-yürütme birliği	Karar veren organ uygular; yürütme meclise tabidir; "ikili tabiiyet" (yürütmenin hem kendi meclisine hem üst yürütmeye bağlanması) yerel özerkliğin sonudur	Komün; 1905 Sovyeti	SSCB 1936 md. 101; DDR Rat; Küba 2019 <i>intendente</i>
Kaynak olmadan yetki olmaz	Yerel organın kendi bütçesi, gelir kaynağı ve üretim araçları üzerinde denetimi vardır; tersi de geçerlidir: kendi koyduğu ve izlediği kural olmadan kaynak yönetilemez (Ostrom)	1918 md. 61; NEP yerel bütçeleri; Yugoslav <i>samodoprinos</i> ; Portekiz SAAL; Ostrom'un müşterek toplulukları	Perestrojka sovyetleri; Küba 2019 "kâğıt üstünde özerklik"; Türkiye kent konseyi
Fabrika ile mahallenin birliği	Yerel iktidar hem üretimi hem yeniden üretimi (konut, bakım, ulaşım) kapsar	Gramsci'nin konsey-mahalle bağı; Yugoslav üç kamaralı meclis; Şili comandos comunales	Yalnız mahalleye hapsolan katılım (Bookchin, kent konseyi); yalnız fabrikaya hapsolan sendika
Siyasal çoğulculuk, tek liste yasağı	Aday tabanda gösterilir, ama organ içinde eğilimler ve partiler serbestçe yarışır	Luxemburg'un uyarısı; Kronştadt talebi; 1905 ve 1917 sovyetlerinin çok partili yapısı	Ulusal Cephe listeleri; Sosyalist İttifak elemesi; kent konseyi blok listesi
Ölçek ve merkezle ilişki	Yerel organ, komünlerin gönüllü birliği olarak merkeze bağlanır; makro kararlar (yatırım, kredi, plan) yerel delegasyonlardan oluşan üst organlarda alınır	Komün'ün ulusal tasarısı; Lenin, <i>Devlet ve Devrim</i>	Yugoslavya'nın makro boşluğu; "tek belediyede sosyalizm" yanılığı
Kullanıcı denetiminde kamu hizmeti	Hizmetin alıcısı değil tasarımcısı olan mahalle: sakin komisyonu + teknik ekip + kamu fonu	Portekiz SAAL 1974-76	Hizmetin "müşteri memnuniyeti"ne indirgenmesi (bkz. Bölüm 19, Başkent 153)
"Yönetilen katılım"a indirgenmeme	Hijyen, temizlik, gözetleme işlevine hapsolan organ, siyasal karar yetkisi olmayınca devletin kılcal uzantısına döner	Bu ilke doğrudan bir yenilgiden türedi	DDR mahalle komiteleri; Çin <i>juweihui</i> ; Küba CDR
Zor aygıtı sorunu	Yerel öz-yönetim, devletin zor aygıtı karşısında ne yapacağını düşünmemişse tasfiye edilebilir; ordu vesayetine sığınmak da kendi sonunu hazırlar	Komün; 1905; Macaristan 1956	Şili 1973; Portekiz MFA bağımlılığı; Şanghay "üçlü birleşim"

Onuncu ilkeyi bir uyarıyla bitirelim. Bu dosya şiddeti ilkesel olarak reddeder ve yasal çerçevede bir yerel örgütlenme kılavuzudur (bkz. Giriş). Onuncu ilkenin bugünkü anlamı silahlanma değildir; devletin zor aygıtının (kayım, polis, sıkıyönetim) yerel organı bir gecede ortadan kaldıracabileceğini bilmek ve buna karşı tek kalıcı savunmanın, halkın o organı kendi kurumu olarak görmesi olduğunu kavramaktır. Poplar 1921 ve Kızıl Viyana 1934 (bkz. Bölüm 7) bu savunmanın iki yüzünü gösterir: Biri başardı, öteki topa tutuldu.

■ Bu bölümden dersler

- Sınıfın kendi yönetim biçimi bir kitaptan çıkmadı; Paris'te kuşatmadan, Petersburg'da grevden, Rusya'da savaştan doğdu. Kuram deneyimi izledi. Bugün de mahalle meclisi bir yönetmelikten değil, kira, su, ulaşım ve afet gibi somut ihtiyaçlardan doğacaktır.
- Komün'ün beş ilkesi (geri çağırma, işçi ücreti, yasama-yürütme birliği, halkın silahlanması, komünlerin gönüllü birliği) birbirinden ayrılmaz. Geri çağırma olmadan işçi ücreti tasarruflar; işçi ücreti olmadan geri çağırma usuldür; ikisi birlikte yöneticiyi yönetilenden ayıran zemini kaldırır.
- Konsey biçimi, içeriğini garanti etmez. Luxemburg'un uyarısı (çoğulculuk olmadan organ boşalır) ve Pannekoek'in uyarısı (konsey devletleşince konsey olmaktan çıkar) birlikte okunmalıdır; ama konseylerin kendiliğinden yeterli olduğu varsayımı da Aralık 1918'de Almanya'da çürümüştür.
- Fabrika ile mahalle birbirinden ayrılmaz. Gramsci bunu örgütsel bir ihtiyaç olarak gördü; Lefebvre ve Harvey, kentin kendisinin bir sömürü ve birikim alanı olduğunu göstererek neden zorunlu olduğunu açıkladı.
- Bookchin'in usul ilkeleri kullanışlıdır, "yurttaşlık" çerçevesi değildir. Sınıf ayrımı gözetmeyen bir mahalle meclisinde örgütlü ve varlıklı olan kazanır.
- Yerel organ, ölçek sorununu düşünmediğinde tuzağa döner. Torino kentin içinde kaldı ve söndü; Komün Fransa Bankası'na dokunmadı ve düştü. Yerel iktidar merkezi mücadelenin okuludur, ikamesi değil.
- Komün bir belediye değildir (Lenin): Fark yetkinin büyüklüğünde değil, iktidarın kaynağındadır. Belediye iktidarını yasadan, komün tabanından alır. "Sosyalist belediye" komün biçiminin okuludur, kendisi değil.
- Müşterek, Ostrom'un sekiz ilkesiyle yönetilir ve Harvey'in sorusuyla savunulur: Kim çitliyor? Sekiz ilke sınıf sorusunu yanıtlamaz; ama sınıf sorusu yanıtlandıktan sonra meclisin gündelik işleyişini en iyi anlatan araç kutusudur.

■ Kaynaklar

- V. I. Lenin, *The State and Revolution*, III. bölüm ("Komün deneyimi"): <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1917/staterev/ch03.htm> ; IV. bölüm ("Engels'in tamamlayıcı açıklamaları", Erfurt Programı eleştirisi): <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1917/staterev/ch04.htm>
- Elinor Ostrom, *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action* (Cambridge University Press, 1990): <https://www.cambridge.org/core/books/governing-the-commons/7AB7AE11BADA84409C34815CC288CD79>
- Derek Wall, *Elinor Ostrom's Rules for Radicals* (Pluto, 2017); sekiz ilkenin özeti: <https://earthbound.report/2018/01/15/elinor-ostroms-8-rules-for-managing-the-commons/>
- David Harvey, *Rebel Cities* (Verso, 2012), 3. bölüm: "The Creation of the Urban Commons".
- Karl Marx, *The Civil War in France* (1871), III. bölüm: <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1871/civil-war-france/ch05.htm>
- V. I. Lenin, *The State and Revolution* (1917): <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1917/staterev/>
- V. I. Lenin, *The Tasks of the Proletariat in the Present Revolution* ("Nisan Tezleri", 1917): <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1917/apr/04.htm>
- V. I. Lenin, *The Dual Power* (1917): <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1917/apr/09.htm>
- V. I. Lenin, *The Immediate Tasks of the Soviet Government* (1918): <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1918/mar/x03.htm>
- V. I. Lenin, *Better Fewer, But Better* (1923): <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1923/mar/02.htm>
- V. I. Lenin, *Our Tasks and the Soviet of Workers' Deputies* (1905): <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1905/nov/04b.htm>
- Lev Troçki, *1905* (1907): <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1907/1905/>
- 1918 RSFSR Anayasası: <https://www.marxists.org/history/ussr/government/constitution/1918/>
- Antonio Gramsci, *Workers' Democracy* (1919): <https://www.marxists.org/archive/gramsci/1919/06/workers-democracy.htm>
- Antonio Gramsci, *Unions and Councils* (1919): <https://www.marxists.org/archive/gramsci/1919/10/unions-councils.htm>
- Antonio Gramsci, *The Factory Council* (1920): <https://www.marxists.org/archive/gramsci/1920/06/factory-council.htm>
- Rosa Luxemburg, *The Russian Revolution* (1918), VI. bölüm: <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1918/russian-revolution/ch06.htm>
- Anton Pannekoek, *Workers' Councils* (1946): <https://www.marxists.org/archive/pannekoek/1947/workers-councils.htm>
- Henri Lefebvre, *Le Droit à la ville* (1968); *La Révolution urbaine* (1970); *La Proclamation de la Commune* (1965).
- David Harvey, *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution* (Verso, 2012).
- Murray Bookchin, *The Rise of Urbanization and the Decline of Citizenship* (1987); *From Urbanization to Cities* (1995).

İkinci Kitap — Dünya: Deneyimlerin Bilançosu

Bölüm 4. Sosyalist Ülkelerde Yerel Yönetim: Vaat ve Boşalma

■ Vaatle başlayıp boşalmayla biten bir yüzyıl

Bölüm 3'te sınıfın kendi yönetim biçimini nasıl keşfettiğini anlattık. Bu bölümde, o biçimin devlet iktidarını ele geçirmiş partilerin elinde ne olduğuna bakalım. Sovyetler Birliği, Çin, Küba, Yugoslavya, Doğu Almanya: Hepsi anayasalarına yerel öz-yönetim yazdı; hepsinde mahalle ya da köy düzeyinde bir katılım organı vardı; hepsinde delege geri çağırılabilir. Kâğıt üstünde Komün'ün ilkeleri hiçbir yerde bu kadar kapsamlı biçimde hukuka dökülmedi. Ve hiçbir yerde bu organlar, kâğıtta yazdığı gibi çalışmadı.

Bu bölümü yazarken iki tuzaktan kaçınacağız. Birincisi, antikomünist klişe: "Sosyalizm demek diktatörlük demek, katılım zaten yalan" cümlesi bir analiz değil, bir sloganıdır ve bu deneyimlerin milyonlarca insana verdiği gerçek şeyleri (Küba'da mahalle toplantısında aday gösterme hakkı, Yugoslavya'da mahalle topluluğunun kendi bütçesi, Çin komününde kırsal sağlık görmezden gelir. İkincisi, savunmacı nostalji: "Kusurlar vardı ama özü doğruydı" cümlesi de bir analiz değildir ve sovyetlerin devletleşmesini, Çin mahalle komitesinin gözetim aygıtına dönüşmesini, Küba delegesinin yetkisizliğini açıklamaz. Bizim sorumuz şudur: Bu organlar hangi mekanizmayla boşaldı? Yanıt, her ülkede aynı üç unsura işaret ediyor: Yerel organın üretim üzerinde denetimi yoktu; organ içinde siyasal çoğulculuk yoktu; yürütme, kendi meclisinden çok üst yürütmeye bağlıydı. Bölümün sonundaki "Vaat / Gerçek" tablosu bu üç unsuru ülke ülke izleyecek.

Bölümü, sosyalist devletlerin dışında ama aynı gelenekten doğan üç deneyimle bitireceğiz: Macaristan 1956, Polonya 1980-81 ve Portekiz 1974-75. Bunlar, parti-devlet çatlağında ya da çöktüğünde konsey biçiminin nasıl birkaç gün içinde yeniden ortaya çıktığını gösterir; boşalmanın kaderin değil, mekanizmanın sonucu olduğunun kanıtıdır.

■ Sovyetler: "bölgede en yüksek iktidar"dan "plan temelinde yönetim"e

Bölüm 3'te 1918 Anayasası'nın yerel sovyetlere tanıdığı yetkiyi anlatmıştık: "Kendi bölgelerinde en yüksek iktidar", yerel bütçe, yerel vergi, "yerel öneme sahip tüm sorunları" çözme yetkisi (md. 61), geri çağırma (md. 78). Bu anayasa marxists.org'da okunabilir. Sonraki iki anayasa, bu tanımları adım adım daralttı.

1936 Anayasası görünüşte demokratikleşmeyi: Sınıfsal oy kısıtlaması kaldırıldı, genel-eşit-doğrudan-gizli oy getirildi (md. 134-140); sovyet kongreleri piramidi yerine her düzeyde doğrudan seçilen "Emekçi Vekilleri Sovyetleri" kuruldu (md. 94-101). Ama iki madde bu demokratikleşmenin içini boşalttı. Md. 101: Yürütme komiteleri hem kendi sovyetine hem de üst yürütme komitesine bağlıdır. Bu, Sovyet hukukunda **ikili tabiiyet** (*dvoinoe podchinenie*) adıyla bilinen ilkedir ve yerel özerkliğin hukuki kilididir: Bir yürütme organı iki efendiye bağlıysa, gerçek efendisi kaynağı ve kadroyu elinde tutan üsttekidir. Md. 126 ise partiyi "tüm örgütlerin çekirdeği" olarak kodladı; sovyet artık anayasal olarak partinin altındaydı.

1977 Anayasası, "Halk Vekilleri Sovyetleri" adıyla aynı yapıyı sürdürdü. Yerel sovyetler "bölgelerindeki ekonomik ve sosyal gelişmeyi, üst organlarca kabul edilen planlar temelinde" yönetiyordu (md. 145-150); yüksek makamlara bağlı kuruluşlarla ilgili karar alabiliyorlardı ama yalnız "koordinasyon ve denetim" düzeyinde. Md. 6, partinin "önder ve yönlendirici" rolünü kodladı. Seçimler tek adaylıydı; katılım yüzde 99 dolayında açıklanıyordu; sovyet oturumları yılda birkaç gün sürüyordu. Üç anayasayı yan yana koyduğumuzda boşalmanın hukuki izi görünür:

	1918	1936	1977
Seçim	Dolaylı piramit, sınıfsal oy, açık oy	Doğrudan, genel, gizli, tek liste	Aynı, tek aday
Geri çağırma	Var (md. 78), uygulanabilir	Var (md. 142), pratikte partiden geçer	Var (md. 107), biçimsel
Yerel yetki	"Bölgede en yüksek iktidar", yerel bütçe ve vergi	"Yönetim"; ikili tabiiyet (md. 101)	"Plan temelinde yönetim"; koordinasyon ve denetim
Parti	Anayasada yok	"Tüm örgütlerin çekirdeği" (md. 126)	"Önder ve yönlendirici güç" (md. 6)
Sovyet oturumu	Sürekli çalışan organ	Dönemsel	Yılda birkaç gün

Tablonun anlattığı şey, bir hukuk metninin evrimi değil, gerçek bir sürecin sonradan hukuka dökülmesidir. Süreç 1918-21 arasında yaşandı. İç savaşta yerel sovyetlerin çoğu yürütme komitelerine (*ispolkom*) tabi oldu; ispolkom'lar parti komitelerine bağlandı. Ocak 1919'dan itibaren sovyet seçimleri düzensizleşti; Menşevik ve Sosyalist Devrimci delegeler fiilen tasfiye edildi. Mart 1921'de X. Parti Kongresi, partinin kendi içinde fraksiyonları yasakladı. Sonuç, "Sovyet devleti"nde sovyetlerin karar organı olmaktan çıkıp onay organına dönüşmesiydi.

Bu sürece parti içinden de itiraz geldi. Demokratik Merkezîyetçiler grubu (Sapronov, Osinski) 1919 VIII. ve 1920 IX. Kongre'de yerel sovyetlerin özerkliğini ve ispolkom'ların sovyetlere tabi olmasını savundu. İşçi Muhalefeti (Kollontay, Şlyapnikov) 1921'de sanayinin yönetiminin sendikalara devrini istedi; Kollontay'ın broşürü marxists.org'da okunabilir. Troçki, on beş yıl sonra *İhanete Uğrayan Devrim*'de (1936) durumu şöyle özetledi: "Sovyetler biçim olarak var, içerik olarak bürokrasi." Luxemburg'un 1918'deki öngörüsü (bkz. Bölüm 3) doğrulanmıştı. 1960'larda Sovyet hukukçuları arasında "sovyetlerin toplumsal öz-yönetim organlarına dönüşmesi" tezi tartışıldı; pratik sonuç doğurmadı.

■ Kronştadt'ın talebi

Sovyetlerin devletleşmesine karşı sınıf içinden gelen ilk kitlesel itiraz, Mart 1921'de Petrograd'ın önündeki Kronştadt deniz üssünden geldi. Denizcilerin ve işçilerin 28 Şubat 1921'de kabul ettiği *Petropavlovsk kararı*, okuyanı şaşırtacak kadar sade bir sovyet demokrasisi programıdır: Gizli oyla yeni sovyet seçimleri, çünkü "mevcut sovyetler işçi ve köylülerin iradesini ifade etmiyor"; sosyalist partiler için söz ve basın özgürlüğü; ordudaki ve fabrikalardaki siyasal bölümlerin (*politotdel*) kaldırılması; köylülere kendi toprağı üzerinde tasarruf hakkı. Kararın sloganı, sık sık yanlış aktarıldığı gibi "partisiz sovyetler" değil; "Bolşevik tekeli olmayan sovyetler"di. Kronştadt, sovyetin tabanının üstteki parti-devlet aygıtından bağımsız seçim hakkını geri istemesiydi.

İşyan 7-18 Mart'ta bastırıldı; Lenin'in kararı "Beyaz komplo" olarak niteleyen yanıtı marxists.org'da okunabilir. Bastırma, NEP'in ilanıyla aynı haftaya denk gelir. Kronştadt'ı "Beyaz komplo" olarak okumakla (Lenin, Troçki) "sovyet demokrasisi programı" olarak okumak (Serge kısmen, anarşistler) arasındaki tartışma bugün de sürer; dosyamızın "ne aziz ne cani" ikesi gereği bu tartışmada bir tarafı kutsamayacağız. Ama yerel yönetim açısından anlam açıktır: Kronştadt'ın talep ettiği şey, üç yıl önce 1918 Anayasası'nın kendisinin vaat ettiği şeydi.

■ NEP: sovyetlerin canlandırılması

Boşalma tek yönlü ve kesintisiz olmadı. 1924-25'te parti, "sovyetlerin canlandırılması" (*ozhivlenie sovetov*) adıyla bir kampanya başlattı. Seçim katılımı yüzde 30'lardan yüzde 50'lere çıktı; köy sovyetlerine partisiz köylüler girdi; eğitim, sağlık, konut gibi konularda "sovyet seksiyonları" kurularak yurttaşların gönüllü çalışması örgütlendi. 1925'te köy sovyetlerinde parti üyesi oranı yüzde 10'un altındaydı; bu rakam, hem bir canlanmanın hem de partinin korkusunun göstergesidir.

Bu dönemin yerel yönetim açısından en önemli iki kurumu, konut ve bütçeyle ilgilidir. 1924'te kurulan konut kooperatifleri (ZhAKT) ve ev komiteleri (*domkom*), mahalle öz-yönetiminin fiili organı oldu; kiracılar binalarını kendileri yönetiyordu. 1923-26 yerel bütçe reformuyla yerel sovyetlere kendi gelir kaynakları verildi; 1926'da yerel bütçeler toplam devlet bütçesinin yaklaşık üçte birine ulaştı. Bu, Bölüm 3'teki "kaynak olmadan yetki olmaz" ilkesinin Sovyet tarihindeki en somut uygulamasıdır ve Bölüm 8'de Kerala'nın yüzde 35-40'lık fon devriyle karşılaştırılmayı hak eder.

Sonra ne oldu? Birinci Beş Yıllık Plan (1928) yerel bütçe özerkliğini kaldırdı; kaynaklar merkezî plana bağlandı. Konut kooperatifleri 1937'de tasfiye edildi. NEP dönemi, yerel öz-yönetimin ekonomik içerikle desteklendiğinde canlandığını, ekonomik içerik merkeze çekildiğinde söndüğünü gösterir. Kalinin ve Yenukidze çevresinin *Sovyet İnşası* dergisinde yürüttüğü "sovyetler mi ispolkom'lar mı" tartışması, bu sönmenin son kuramsal izidir.

■ Perestroyka ve 1993: son canlanma ve fesih

Altmış yıl sonra, Gorbaçov döneminde yerel sovyetler bir kez daha canlandı; bu kez son kez. Aralık 1988 anayasa değişiklikleri rekabetçi adaylığı getirdi. Mart 1990'da Rusya Federasyonu'nda yerel sovyet seçimleri ilk kez çok adaylı yapıldı; Moskova, Leningrad, Sverdlovsk gibi kentlerde "Demokratik Rusya" çoğunlukları oluştu. Vladimir Gel'man'ın Rusya'da yerel yönetim siyaseti üzerine çalışması, 1917'nin "Bütün iktidar sovyetlere!" sloganının bu dönemde yeniden canlandığını not eder. 9 Nisan 1990 tarihli "Yerel Öz-Yönetim ve Yerel Ekonominin Genel İlkeleri Hakkında Kanun", Sovyet hukukunda ilk kez "öz-yönetim" (*samoupravlenie*) terimini kullandı; yerel sovyetlere kendi mülkiyeti ve bütçesi tanındı; ikili tabiiyet ilkesi zayıflatıldı. Temmuz 1991'de Rusya'nın kendi yerel öz-yönetim yasası bunu izledi.

Gerçek başka türlü gelişti. Beş yüz ile bin arasında vekili olan sovyetler, ispolkom'larla çatıştı; "sovyet-ispolkom savaşları" karar felcine yol açtı. Kasım 1991'de Yeltsin yerel seçimlere moratoryum koydu ve "yürütme dikeyi"ni yeniden kurdu. Ekim 1993'te, parlamentoyu topa tuttuğu haftada, yerel sovyetleri de kararnameyle feshetti. Gel'man'ın notu acıdır: Fesih "kitlesele protestoya yol açmadı."

Neden? Çünkü canlanan yerel sovyetler, üretim üzerinde hiçbir denetime sahip değildi. Fabrikalar önce bakanlıklara, sonra özelleştirme programına tabiydi; yerel sovyetin elinde ne kaynak ne işletme vardı. Siyasal biçim olarak canlanmış, ekonomik içerik olarak boş kalmıştı; piyasa geçişinin ilk kurbanı oldu. Bu, dosyamızın Bölüm 3'te koyduğu dördüncü ilkenin (kaynak olmadan yetki olmaz) tersinden kanıtıdır ve Bölüm 12'de Türkiye'deki kent konseyinin neden kayyımına bir gecede silinebildiğini anlarken aynı ölçütü kullanacağız.

■ Çin: "kitlesele öz-yönetim" adı, devlet aygıtı içeriği

Çin'de yerel katılımın hikâyesi, Sovyetler'inkinden farklı bir yol izler ama aynı yere varır. Anahtar kurum, kentlerde 31 Aralık 1954 tarihli "Kentsel Sakinler Komiteleri Organik Tüzüğü" ile kurulan mahalle komiteleridir (*juweihui*). Tüzük, 100-600 hane için bir "kitlesele öz-yönetim örgütü" tanımlıyordu; ama komite, en alt devlet organı olan sokak bürosuna (*jiedao banshichu*) bağlıydı. İşlevleri kamu güvenliği ve arabuluculuk, hijyen, refah ve hükümet politikalarını "iletme"ti. 1950'lerde kentli emek gücü *danwei* (iş birimi) sistemi içine alınınca komite, iş birimi dışında kalanların (emekliler, ev kadınları) örgütüne dönüştü. Kültür Devrimi'nde askıya alındı; 1982 Anayasası md. 111 ile anayasal statü kazandı; 1989 tarihli Organik Yasa (2018'de küçük revizyon) komitenin 5-9 üyeyle, üç yıl için, sakinler ya da hane temsilcileri tarafından seçilmesini düzenledi ([İngilizce metin](#)).

Gerçek katılım ile biçimsellik arasındaki mesafe 2000'lerden itibaren açıldı. "Topluluk inşası" (*shequ jianshe*) programıyla komiteler profesyonelleştirildi: maaşlı kadro, sosyal hizmet bürosu. 2010'larda "ızgara yönetimi" (*wangge guanli*) geldi: Mahalle, her biri bir "ızgara sorumlusu"na bağlanan küçük hücrelere bölündü; sorumlu, hücreindeki hanelerin bilgisini toplayıp yukarı iletir. COVID kapanmaları sırasında bu sistem, kapı kapı denetim aygıtına dönüştü.

Izgaranın 2020'lerdeki ölçeğini ve içeriğini, adını koyarak yazmak gerekir. Mittelstaedt'in 2022 tarihli çalışması, yalnız Jiangsu eyaletinde 2020'de yaklaşık 120 bin ızgara ve 300 bine yakın ızgara görevlisi sayar; bu, seksen milyonu aşkın nüfusta kabaca her 670 kişiye bir ızgara demektir. Aynı çalışmanın asıl bulgusu, görevlilerin nasıl değerlendirildiğidir: Yerel performans ölçütlerinde bilgi toplama ve "istikrarı koruma" puanının yüzde 60-80'ini, sakin memnuniyeti ise çoğu yerde yüzde 0-15'ini oluşturur. Yani sistemin kendi ölçütü, hizmet değil gözetimdir. 2023'te Jinan gibi kentlerde binlerce ızgara görevlisi ilanla işe alındı; ilan metinleri görevi "insanlar, olaylar, yerler, nesneler ve duygular hakkında temel bilgiyi düzenli ziyaretlerle toplamak" ve "gizli riskleri, gerici propagandayı" bildirmek diye tanımlıyordu ([RFA, 2023](#)). Görevlilerin kendisi ise güvencesiz emekçidir: Aylık 4-5 bin yuan dolayında ücret, kısa süreli sözleşme, prim esaslı ödeme; 2025'te Çin sosyal medyadaki paylaşımlar üzerinden yapılan bir araştırma, bu yapıyı "güvencesizlik yoluyla istikrar" diye adlandırır ([Journal of Asia-Pacific Studies, 2025](#); [Sixth Tone, 2022](#)). Dosyamız için ders çift yönlüdür: Izgara, mahalle ölçeğinde "her haneyi tanıyan bir sorumlu" fikrinin devlet elindeki biçimidir; aynı fikir, Bölüm 17'de önereceğimiz mahalle meclisinin sokak temsilcisi olarak halkın elinde tam tersi yönde işleyebilir. Ölçek aynı, yön terstir; bunu Bölüm 8'de Fengqiao ve *chōnaikai* için de söyleyeceğiz. Parti ayrıca, 1963'te Zhejiang'ın Fengqiao kasabasında Mao'nun onayladığı "çelişkileri yerinde, kitleleri seferber ederek çözme" deneyimini, Xi Jinping'in 2013'teki (onayın 50. yılı) talimatıyla "yeni çağın Fengqiao deneyimi" adıyla yeniden canlandırdı ve 2023'teki 60. yılda ulusal ölçekte öne çıkardı ([Fengqiao experience](#); [SCMP, 2023](#)); sloganın içeriği, anlaşmazlıkların mahkemeye ya da üst makama gitmeden mahalle düzeyinde ve parti denetiminde çözülmesidir. Seçimler çoğu yerde dolaylıdır (hane temsilcileri oy kullanır); adaylar sokak bürosu ya da parti tarafından belirlenir. Sonuç, Bölüm 3'teki dokuzuncu ilkenin en saf örneğidir: "Öz-yönetim" adı, devlet-parti aygıtının kılcal uzantısı içeriği.

Kırsal alanda hikâye daha büyük ölçekte yaşandı. Ağustos 1958 Beidaihe kararıyla tarım kooperatifleri birleştirilerek "sanayi, tarım, ticaret, eğitim ve askerlik" birliği olan halk komünleri kuruldu; yıl sonunda 26 bin komün, ortalama 5 bin hane. Komün aynı zamanda bucak (*xiang*) yönetimiydi; "siyaset ile komünün birliği" ilkesi (*zhengshe heyi*), üretim birimiyle yerel devleti tek yapıda birleştirdi. Komünal mutfaklar, "serbest yemek", köy çelik ocakları bu dönemin ürünüdür. 1959-61 Büyük Kıtlığı'nın (tahminler 15 ile 45 milyon ölümler arasında değişir) ardından 1962 "Altmış Madde" ile muhasebe birimi 20-30 haneli üretim ekibine indirildi; komün, üç kademelili (komün-tugay-ekip) bir yerel yönetim ve vergi-tahsis birimi hâline geldi. 1978-83 hane sorumluluk sistemiyle çözüldü; 1983'te bucak hükümeti yeniden kuruldu.

Komünün bilançosunu dürüstçe yazmak gerekir. Olumlu mirası somuttur: Kırsal sağlık sistemi ("çıplak ayaklı doktorlar"), sulama altyapısı, ilköğretimin yaygınlaşması. Olumsuz mirası da somuttur: Kırsal *hukou* (ikamet kaydı) ile toprağa bağlanan, fiyat makasıyla artıyı sanayiye aktaran, kadroların denetimindeki zorunlu kolektif. Yerel yönetim açısından değerlendirme açıktır: Komün, aşağıdan öz-yönetim değil, yukarıdan kurulan idari-ekonomik birimdi; kitle hareketi biçimi aldı ama karar mekanizması parti sekreterindeydi.

Çin'de Komün biçimine en çok yaklaşan an, on dokuz gün sürdü. Ocak 1967'de Kültür Devrimi'nin "Ocak Fırtınası"nda Şanghay'daki isyancı işçi örgütleri belediye parti komitesini devirdi. 5 Şubat 1967'de Zhang Chunqiao ve Yao Wenyuan "Şanghay Halk Komünü"nü ilan etti; ad, açık bir Paris Komünü referansıydı ve Ağustos 1966'daki "On Altı Madde" kararı "Paris Komünü tipinde genel seçim sistemi" öngörmüştü. Mao'nun tepkisi, Şubat ortasında Zhang'la görüşmesinde verdiği yanıtı ve dosyamız için bir anahtar cümledir: "Her yer komün olursa partinin yeri ne olur? Komün adı devletin yapısını değiştirir; Merkez Komite ne olacak?" Mao ayrıca yabancı devletlerin bir komünü tanımayacağını ekledi. 24 Şubat'ta Komün, "Şanghay Belediyesi Devrimci Komitesi"ne dönüştürüldü; "üçlü birleşim" (kitle örgütleri + ordu + "devrimci kadrolar") formülü ülke geneline yayıldı ve devrimci komitelerde ordu hâkim oldu ([Şanghay Devrimci Komitesi](#); [Ocak Fırtınası](#); Mao'nun konuşması için Schram, *Chairman Mao Talks to the People*, 1974).

Mao'nun sorusu, bu bölümün bütün deneyimlerini tek cümlede özetler. Komün biçimi, tanımı gereği, partinin ve merkezî devletin üstünde bir meşruiyet kaynağı yaratır; halkın doğrudan seçtiği ve her an geri çağırabildiği bir organ, atanmış bir merkez komiteden daha meşrudur. Parti-devlet bunu kabul edemez; bu yüzden ya Komün'ü feshetti (Şanghay) ya da içini boşalttı (Moskova). Şanghay'daki "işçi iktidarı" söyleminin gerçekte fraksiyon savaşı ve ordu vesayetiyle sonuçlanması, sorunun kişilerde değil yapıda olduğunu gösterir.

Reform dönemi, kırsal alanda yeni bir deneme getirdi. 1987 (geçici) ve 1998 (kalıcı) "Köylüler Komiteleri Organik Yasası", köy komitesinin üç yıl için doğrudan, gizli oyla ve çok adaylı (*haixuan*, "deniz seçimi": adayı her köylünün önerebildiği usul) seçilmesini, köy meclisini ve hesap açıklamayı düzenledi. 1990-2000'lerde Batı literatüründe "Çin'de demokratikleşme" olarak abartılan bu sistem, üç sınırla karşılaştı. Birincisi, seçilmiş köy komitesi başkanı ile atanmış köy parti şubesi sekreteri arasındaki çatışma, 2000'lerden itibaren "tek omuz" (*yijiantiao*: iki görevin aynı kişide birleşmesi) politikasıyla parti lehine çözüldü. İkincisi, komiteler toprak kamulaştırmalarında bucak hükümetinin aracı oldu; köyün ortak toprağı, komite kararıyla müteahhide satıldı. Üçüncüsü, buna karşı köy isyanları çıktı: Guangdong'daki Wukan köyü, 2011'de toprak satışına ve seçim usulsüzlüğüne karşı ayaklandı; il yönetimi geri adım attı ve 2012'de köy, gerçek anlamda rekabetçi bir seçim yaptı; ama seçilen köy başkanı Lin Zuluan Eylül 2016'da rüşvet suçlamasıyla 37 ay hapse mahkûm edildi ve köy yeniden baskı altına alındı ([SCMP, 2016](#); [HKFP, 2016](#)). Wukan, köy seçiminin sınırını gösterir: Toprak üzerinde gerçek karar yetkisi, seçilmiş komitede değil, bucak hükümetinde ve parti şubesindedir.

■ Küba: dünyanın en doğrudan aday gösterme sistemi ve yetkisiz delege

Küba'nın *Poder Popular* (Halk İktidarı) sistemi, 1974'te Matanzas ilinde denendi ve 1976 Anayasası'yla ülke geneline yayıldı. Tabanı, 1000-2000 seçmenlik mahalle bölgesidir (*circunscripción*). Burada delege adayları **mahalle toplantılarında** (*asambleas de nominación*) el kaldırılarak gösterilir; parti aday gösteremez; kampanya yoktur, yalnızca adayların biyografisi asılır; 2-8 aday arasından gizli oyla ve yüzde 50+1 şartıyla seçim yapılır. Delegeler **ücretsizdir**: İşlerine devam ederler, delegelik için maaş almazlar. 2019 öncesinde iki buçuk, sonrasında beş yıl görev yaparlar ve seçmenleri tarafından **geri çağırılabilirler** (1999 Geri Çağırma Yasası; 2019'da [Ley 132](#)). Belediye meclisi bu delegelerden oluşur.

Delegenin seçmeniyle bağı, *rendición de cuentas* (hesap verme) toplantısıyla kurulur. Delege, her altı ayda bir (uygulamada yılda bir-iki kez) seçmenleriyle sokakta ya da bir evin önünde toplanır; geçen dönemde kaydedilen sorunların (*planteamientos*) akıbetini bildirir; yeni sorunlar kaydedilir; bunlar belediye yönetimine iletilir ve yönetim yanıt vermek zorundadır. Granma'nın delegenin görevlerini "kontrol, seçmen taleplerini iletme, hesap vermek" diye tanımlaması ve [Cubadebate'in 2022 dosyası](#), mekanizmanın resmî tanımını verir. 1992'de eklenen *Consejos Populares* (halk konseyleri), bir bölgedeki delegelerin ilgili kurum ve kitle örgütü temsilcileriyle oluşturduğu ara birimdir.

Bu sistemin dünyadaki en doğrudan yerel temsil mekanizmalarından biri olduğunu söylemek abartı değildir; Peter Roman'ın *People's Power* (2003) ve Arnold August'un *Cuba and its Neighbours* (2013) çalışmaları bunu belgeler. Komün'ün üç ilkesi (tabandan aday gösterme, ücretsiz delege, geri çağırma) burada kâğıtta değil, mahalle toplantısında yaşar. Peki sorun nerede?

Sorun, delegenin **yetkisizliği**ndedir. Kaynaklar merkezî planda ve bakanlıklardadır; belediyenin kendi bütçesi ve kendi işletmesi yok denecek kadar azdır. Delegenin yapabildiği şey "sorunu iletme"tir. Hesap verme toplantılarında kaydedilen sorunların büyük çoğunluğu konut onarımı, su, yol gibi taleplerdir ve yıllarca çözülmez; delege bir sonraki toplantıda "iletildi, bekliyor" der. Bu, hesap verme toplantısını rutine dönüştürmüş ve katılımı yıpratmıştır. Ulusal düzeyde ise 1992 reformuyla il ve ulusal meclis doğrudan seçilir olmakla birlikte, adayları sendika, CDR, kadın federasyonu ve öğrenci örgütü temsilcilerinden oluşan aday komisyonları belirler; bu, parti-dışı ama parti-uyumlu bir filtredir. Devrimi Savunma Komiteleri (CDR, 1960; blok düzeyinde, yaklaşık 8 milyon üye) ise *Poder Popular*'dan ayrı bir "iletim kayışı"dır: aşılama, kan bağışi, nöbet ve, özellikle 1960-80'lerde, gözetleme. 2000'lerden itibaren CDR katılımı da düşmüştür.

2019 Anayasası bu yetkisizliği çözmeye vaadiyle geldi. Md. 168: "Belediye... özerkliğe sahiptir; kendi kaynakları, yetkileri ve hukuki kişiliği vardır" (anayasa metni). Ama aynı reform, belediye meclis başkanlığı ile yürütmeyi ayırdı: Meclisin atadığı bir *intendente* (belediye yöneticisi) ve Belediye Yönetim Konseyi kuruldu; il meclisleri kaldırılıp yerine atanmış vali geldi. Bölüm 3'teki üçüncü ilke (yasama-yürütme birliği) burada bir kez daha tersine çevrildi. Üç yıl sonra, Aralık 2022'de, partinin resmî gazetesi Granma kendi başlığıyla itiraf etti: "Kavramsal değil pratik bir belediye özerkliği için". Resmî basının kendisi, özerkliğin kâğıt üstünde kaldığını yazıyordu. 2020 sonrası ekonomik kriz ve para reformu (*Tarea Ordenamiento*), belediyelere vaat edilen "kendi kaynak"ı içeriksiz bıraktı. 27 Kasım 2022 belediye seçimlerinde katılım, Ulusal Seçim Konseyi verisiyle, **yüzde 68,58** oldu; 1976'dan bu yana en düşük düzey (2017'de yüzde 89; [eİTOQUE](#)). Küba örneği, dosyamızın ana tezinin üçüncü cümlesini tersinden doğrular: Aday gösterme, geri çağırma ve ücretsiz delegelik, bütçe ve mülkiyet üzerinde yetki olmadan, zamanla ritüele döner.

■ Küba 2022-2026: seçimi erteleyen kriz

Kasım 2022'de seçilen 11.502 mahalle delegesinin ([Prensa Latina, Eylül 2026](#)) görev süresi, sonraki dört yılda iki kez yasayla değiştirildi ve bu iki değişiklik, *Poder Popular*'ın bugünkü durumunu bir tabloya sığdırır. Aralık 2025'te Ulusal Meclis, delegelerin beş yıllık anayasal görev süresini bir defaya mahsus dört yıla indiren 183 sayılı Yasa'yı kabul etti; gerekçe, pandemide bozulan "seçim sırasını" (önce belediye, sonra ulusal seçim) yeniden kurmak ve belediye seçimleri Kasım 2026'ya çekiliyordu ([CiberCuba, Aralık 2025](#)). Yedi ay sonra, 29 Temmuz 2026'da aynı meclis bu yasa'yı yürürlükten kaldırdı: "Karmaşık ekonomik ve toplumsal durum" nedeniyle "şu anda seçim yapmamak" ve kaynakları "hayati süreçlere" ayırmak gerekiyordu; delegeler beş yıllık süreye döndü ve hem delege hem milletvekili seçimleri 2027'ye bırakıldı ([Granma, 29 Temmuz 2026](#); [Escambray](#)). "Karmaşık durum"un adı, resmî basında da geçen ulusal elektrik çöktürmeleridir: 2026'da Eylül ortasına kadar sekiz kez ülke çapında kesinti yaşandı ([France 24, 19 Eylül 2026](#)).

Bu iki yasanın dosyamız açısından anlamı, Küba'yı yargılamak değil, mekanizmayı okumaktır. Birincisi, dünyanın en doğrudan aday gösterme sistemi, seçimin kendisini kriz gerekçesiyle erteleyebilen bir üst organa bağlıdır; mahalle toplantısı delegeyi gösterir ama seçimin ne zaman yapılacağına Ulusal Meclis karar verir. Bu, Bölüm 3'teki "yürütmenin bağı" sorununun seçim takvimi düzeyindeki biçimidir. İkincisi, 2019 Anayasası'nın vaat ettiği "belediye özerkliği", elektriğin dahi merkezî olarak kesildiği bir ülkede içeriksiz kalır; delegenin hesap verme toplantısında "iletebileceği" tek şey, kesinti saatleridir.

Kübalı eleştirmenlerin Aralık 2025'te söylediği cümle, Granma'nın 2022'deki itirafının devamı gibidir: "İşlevsiz bir sistemi dönüştürmeden görev sürelerini değiştirmek, yönetim ile yurttaş arasındaki mesafe duygusunu pekiştirir." Üçüncüsü ve dosyamız için en önemlisi: Bu koşullarda bile mahalle düzeyindeki aday gösterme toplantısı, geri çağırma hakkı ve ücretsiz delegelek kâğıtta durmaktadır; kriz bittiğinde yeniden işletilebilecek bir biçimdir bu. Sorun biçimde değil, biçime bağlanmamış kaynaktır. Bölüm 6'da Venezuela için söyleyeceğimiz şey Küba'da başka bir yoldan doğrulanır: Rant ya da merkezî plan çöktüğünde, kaynağı olmayan katılım organı önce ritüele, sonra ertelemeye döner.

■ Yugoslavya: delege sistemi ve mahalle toplulukları

Yugoslavya, "delegasyon-bağlayıcı vekâlet-geri çağırma" üçlüsünün tarihteki en kapsamlı anayasal uygulamasıdır. 1950 İşçi Konseyleri Yasası işletmeyi, 1955 Komünler Yasası (Kardelj) yerel yönetimi öz-yönetim ilkesine bağladı: Komün (*opština*), "toplumun temel siyasal-ekonomik hücresi"ydi ve belediye meclisi iki kamaralıydı; genel yurttaş meclisinin yanında işletmelerden seçilen "üretici meclisi" (*proizvođačko veće*) vardı. 1963 Anayasası ile komün sayısı azaltılıp büyütüldü (1955'te 1.479, 1980'lerde yaklaşık 530). 1974 Anayasası ise "delege sistemi"ni getirdi: Her komün meclisi üç kamaradan oluşuyordu; birleşik emek kamarası (işletmelerdeki temel örgütlerden, *OOUR*), yerel topluluklar kamarası (*mesne zajednice*) ve sosyo-politik örgütler kamarası. Delege, seçmenlerinin bağlayıcı vekâletine tabiydi ve geri çağırılabilirdi; "temsili değil, delege" teorisi açıkça Marx'ın Komün metnine dayandırılıyordu. Gramsci'nin fabrika ile mahalleyi birleştirme tasarısı (bkz. Bölüm 3), burada anayasal kurum olmuştu.

Mahalle düzeyindeki organ, 1963'te kurulan ve 1974'te anayasal statü kazanan **mesne zajednice** (yerel topluluklar) idi. Kent mahallesi ya da köy ölçeğinde, yetki alanı imar, konut, komünal hizmetler, çocuk bakımı, eğitim, kültür, spor, tüketici koruması ve çevreyi kapsıyordu. Organları doğrudan seçilen delege meclisi, işletme ve örgüt temsilcileri, başkan, sekreter, yürütme konseyi ve konu komisyonlarıydı. Finansmanı, dosyamızın Ek A'daki sözlüğüne girecek bir kavramla sağlanıyordu: **samodoprinos**, yani referandumla kabul edilen gönüllü öz-katkı; sakinler belirli bir yatırım (yol, su, okul, kültür merkezi) için kendi gelirlerinden bir kesintiyi oylayarak kabul ediyor, belediye ve işletmeler buna katkı ekliyordu (**Lefteast; beotura**). 1980'lerde ülkede yaklaşık **13.570** yerel topluluk vardı; yaklaşık 530 belediyeye düşen ortalama 25 topluluk (Duda ve Kladnik, **Palgrave, 2026**). Belgrad'da 1980'e kadar 37 yerel topluluk merkezi inşa edilmişti.

Sınırlar da aynı kaynaklarda yazılıdır. Kentlerde aktif olanlar çoğunlukla "siyasi kariyer arayanlar ve emekliler"di; kırsalda altyapı ihtiyacı nedeniyle katılım daha genişti. Adayları Sosyalist İttifak (SSRNJ) önceden eliyordu; Bölüm 3'teki altıncı ilke (tek liste yasağı) burada da çiğneniyordu. Stratejik yatırımlara yurttaş etki edemiyordu: 1982 Belgrad samodoprinos referandumunda yüzde 66 evet çıktı, ama oylanın seçenekler üstten belirlenmişti. 1974 delege sisteminin karmaşıklığı (bir yurttaş ondan fazla delege seçiyordu) katılımı ritüelleştirdi; 1970'lerin sonunda toplantı katılımı yüzde 20'nin altına düştü (Comisso, Zukin ve Županov'un araştırmaları). Asıl yapısal sınır ise ölçekteydi: Öz-yönetim işletmede ve mahallede vardı, ama bankalarda, federal yatırım fonunda ve cumhuriyet politbürolarında yoktu. Bölüm 3'teki yedinci ilkenin (makro kararların da delegasyon organlarında alınması) boşluğu tam buradaydı. "Piyasa sosyalizmi" cumhuriyetler arası eşitsizliği büyüttü; 1980'lerin borç krizi ve IMF programı öz-yönetimi içten çöktürdü; 1990 sonrasında yerel topluluklar belediye meclisindeki temsil hakkını kaybetti.

■ DDR: yönetilen katılım

Doğu Almanya'da yerel meclisler (*Gemeindevertretung, Kreistag, Bezirkstag*) Ulusal Cephe'nin (*Nationale Front*) tek listesiyle seçiliyordu; liste, blok partileri ve kitle örgütlerine sabit kotalar ayırıyordu. Ulusal Cephe'nin mahalle komiteleri (*Wohnbezirksausschüsse*) yerel altyapı işlerini, "Mach mit!" ("Sen de katıl!") temizlik ve yeşillendirme kampanyalarını, seçmen toplantılarını ve gönüllü çalışmayı örgütliyordu. 1957 Yerel Halk Temsil Organları Yasası ve 1985 revizyonu, Sovyet modelindeki ikili tabiiyeti ve yürütme (*Rat*) hâkimiyetini aynen aldı. Mayıs 1989 yerel seçimlerinde açıklanan yüzde 98,85 "evet" oranının muhalif grupların sandık başında saydığı rakamlarla çelişmesi, o sonbaharkı dönüşümün kıvılcımlarından biri oldu. Macaristan'daki *Hazafias Népfront*, Polonya'daki *Front Jedności Narodu*, Çekoslovakya'daki *Národní fronta* aynı işlevi gördü.

DDR modelini bir kavramla adlandırıyoruz: **yönetilen katılım**. Katılım vardır, hem de yoğundur; ama mahalle bakımı, temizlik, yeşillendirme ve "eleştiri-öneri" düzeyine hapsedilmiştir; siyasal kararlar (yatırım, plan, kadro) dışarıda bırakılmıştır. Bu kavram, Bölüm 8'de Japonya'nın *chōnaikai*'sini, Bölüm 11'de Türkiye'nin kent konseyi yönetmeliğini ve Bölüm 12'de "arka bahçe"yi tartışırken tekrar karşımıza çıkacak. Çünkü yönetilen katılım, yalnız tek parti devletlerinin değil, her devletin bir mekanizmasıdır: Halkı çöp toplamaya, ağaç dikmeye, "görüş bildirmeye" çağırıp bütçeyi ve imarı kendine saklayan her yönetim, DDR'nin mahalle komitesini yeniden üretir.

■ Macaristan 1956 ve Polonya 1980-81: parti-devlet çatladığında

Boşalmanın bir kader olmadığını en güçlü kanıtı, parti-devletin çatladığı anlarda konsey biçiminin yeniden ve kendiliğinden ortaya çıkmasıdır.

Macaristan'da 23 Ekim 1956 ayaklanmasının ardından günler içinde fabrika işçi konseyleri, bölgesel "devrimci konseyler" ve "ulusal komiteler" kuruldu. Asıl dikkat çekici olan, Sovyet müdahalesinden (4 Kasım) sonra olandır: 14 Kasım 1956'da Büyük Budapeşte Merkezî İşçi Konseyi (KMT) kuruldu; başkanı Sándor Rácz, yirmi bir yaşında bir elektrikçiydi. Talepleri fabrikaların işçi konseylerince yönetilmesi, Nagy hükümetinin geri gelmesi, Sovyet birliklerinin çekilmesi ve çok partililikti. Genel grevle Kádár hükümetini pazarlık masasına oturttu; Kádár Kasım'da konseyleri tanımak zorunda kaldı (22 Kasım Kararnamesi). 9 Aralık'ta bölgesel ve merkezî konseyler yasaklandı; 11 Aralık'ta Rácz tutuklandı; fabrika konseyleri 1957 boyunca tasfiye edildi. Balázs Nagy'nin **tanıklığı** ve Haynes'in **değerlendirmesi** süreci belgeler. Ders iki yönlüdür: Konseyler, parti-devlet çöktüğünde birkaç gün içinde bölgesel koordinasyona ulaştı ve askerî yenilgiden sonra bile beş hafta pazarlık gücü taşıdı; ama siyasal iktidar sorununu (kendi hükümetini ilan etmeyi) çözmemesi tasfiyeyi kolaylaştırdı.

Polonya'da yirmi beş yıl sonra aynı biçim, bu kez on milyon üyeli bir sendikanın programı olarak ortaya çıktı. Ağustos 1980 Gdańsk Anlaşması'nın ardından 1981 baharında büyük fabrikaların temsilcilerinden **Sieć** (Ağ) kuruldu; programı, işçi konseyinin müdürü seçmesi ve işletmenin "toplumsal işletme" olmasıydı. Eylül 1981'de Solidarność'un I. Kongresi "Öz-Yönetimli Cumhuriyet" (*Samorządna Rzeczpospolita*) programını kabul etti: işletme öz-yönetimi, bölgesel öz-yönetim, bağımsız yargı. 25 Eylül 1981'de Sejm, işçi konseylerine müdür seçme hakkı veren ama "stratejik" işletmelerde bakanlık atamasını koruyan uzlaşmacı yasaları çıkardı. 13 Aralık 1981 sıkıyönetimi konseyleri askıya aldı; Sieć yeraltında sürdü. Sonra ders geldi: 1989'da iktidara gelen Solidarność hükümeti, Temmuz 1990 özelleştirme yasasıyla öz-yönetimi kendisi tasfiye etti (**Glasgow tezi; marxist.com**). "İşçi sınıfının kendi kendini yönetmesi" programını yazan örgütün liderliği, sekiz yıl sonra şok terapisini uyguladı. Öz-yönetim programı sınıfın kendi kurumlarında kalıcılaştırmış, entelektüel danışmanların çizgisi belirleyici olmuştu. Bu, dosyamızın "örgütlü taban olmadan katılım seçimi biter" tezinin en acı örneğidir.

■ Portekiz 1974-75: mahalle komisyonu ve SAAL

Bu bölümün son deneyimi, sosyalist bir devlette değil, bir diktatörlüğün çöküşünde yaşandı ve dosyamızın öneri kitabına (bkz. Bölüm 18) en somut modeli verdi. 25 Nisan 1974'te Karanfil Devrimi'nden sonra Lizbon ve Porto'nun gecekondusu (*bairros de lata*) ve işçi mahallelerinde **comissões de moradores** (mahalle komisyonları) kuruldu. İlk on beş günde yaklaşık 2.500 boş konut işgal edildi; kira grevleri örgütlendi; komisyonlar kreş ve sağlık ocağı kurdu, belediyeyle pazarlık etti. Ağustos 1974'te Konut Bakanlığı'nda Nuno Portas'ın başlattığı **SAAL** (*Serviço de Apoio Ambulatório Local*, Yerel Gezici Destek Servisi) programı, bu komisyonları kamu politikasına bağladı: Mahalle komisyonu + mimar ekibi (*brigada*) + devlet finansmanı formülüyle sakinler kendi mahallelerini yerinde yeniden inşa etti. 1976'ya kadar yaklaşık 170 proje, 40 bin hane; Álvaro Siza ve Fernando Távora gibi mimarlar bu ekiplerde çalıştı (**CCA sergisi**). Aynı dönemde binlerce işletmede işçi komisyonları kuruldu; 300'e yakın işletme işçi öz-yönetimine geçti; Mart 1975'te bankalar ve sigortalar kamulaştırıldı. 1975 yazında Lizbon'da işçi, mahalle ve asker komisyonlarının delegelerinden oluşan yaklaşık 100 "halk meclisi" kuruldu; Silahlı Kuvvetler Hareketi'nin (MFA) Temmuz 1975 "Halk-MFA İttifakı" belgesi bu organları anayasal yapıya bağlamayı önerdi (**Red Pepper**; marxists.org_Portekizce).

SAAL'in dosyamız için önemi, "kullanıcı denetiminde kamu hizmeti"nin (Bölüm 3, sekizinci ilke) en somut tarihsel örneği olmasıdır: Mahalle hizmetin alıcısı değil, tasarımcısıdır; teknik ekip mahalleye bağlıdır, mahalle teknik ekibe değil; fon kamudan gelir ama kararı sakin komisyonu verir. Bölüm 18'de sosyalist belediye programının (j) maddesi bu formülü bugüne çevirecek.

Sınırlar da açıktır. Komisyonlar "kendilerini orduya tabi gördü"; özerk iktidar organı değil, MFA solunun tabanı oldular. Komünist Parti komisyonları hükümet koalisyonuna, küçük devrimci gruplar ikili iktidara yönlendirdi; koordinasyon ulusal ölçeğe çıkmadı. 25 Kasım 1975 ılımlı darbesiyle sol MFA tasfiye edildi. 1976 Anayasası işçi komisyonlarını tanıdı (md. 54) ama danışma organına indirgedi; SAAL Ekim 1976'da belediyelere devredilerek söndürüldü; işgal edilen konutların çoğu yasallaştırıldı. Bölüm 3'teki onuncu ilkenin (ordu vesayetine sığınmak kendi sonunu hazırlar) Portekiz'deki karşılığı budur.

■ Ortak payda: vaat ve gerçek

Deneyimleri tek tabloda yan yana koyduğumuzda, boşalmanın üç mekanizması görünür hâle gelir:

Grafik önerisi: Küba belediye seçimlerinde katılım oranı (1976'dan 2022'ye) tek bir eğri; 2027'ye ertelenen seçim, eğrinin ucunda kesikli çizgiyle gösterilir. Yanında Jiangsu izgara görevlisi performans ölçütlerinin dağılımı (gözetim %60-80 / memnuniyet %0-15) küçük bir yığılmış çubuk.

Deneyim	Vaat (kâğıtta)	Gerçek (pratikte)	Boşaltan mekanizma
SSCB 1918→1977	"Bölgede en yüksek iktidar", kendi bütçesi, geri çağırma	Plan temelinde koordinasyon; tek aday; yılda birkaç gün oturum	İkili tabiiyet (md. 101); tek parti; kaynağın merkeze çekilmesi
NEP 1924-28	Yerel bütçe payı üçte bir; konut kooperatifi; partisiz köylü	Canlanma gerçek; 1928'de plan, 1937'de tasfiye	Kaynağın merkezî plana bağlanması
Perestrojka 1990-93	"Öz-yönetim" yasası; kendi mülkiyeti	Sovyet-ispolkom savaşı; 1993'te protestosuz fesih	Üretim üzerinde denetim yokluğu; özelleştirme
Çin juweihui / köy komitesi	"Kitlel öz-yönetim"; çok adaylı köy seçimi	Sokak bürosuna bağlı; izgara yönetimi; "tek omuz"	Devlet-parti aygıtının kılcal uzantısı; toprak yetkisinin üstte olması
Çin izgara yönetimi 2004→2026	"İnce yönetim", her hane için bir sorumlu	Jiangsu'da 120 bin izgara; performansın %60-80'i gözetim, %0-15'i memnuniyet; güvencesiz görevli	Ölçütün hizmet değil istikrar olması; sorumlunun halka değil sokak bürosuna bağlı olması
Şanghay Komünü 1967	"Paris Komünü tipi" seçim	19 gün; devrimci komite; ordu hâkimiyeti	Partinin varlık gerekçesiyle çelişki (Mao'nun sorusu)
Küba Poder Popular	Tabandan aday, ücretsiz delege, geri çağırma, 2019 özerklik	Delege "iletir"; özerklik kâğıtta (Granma 2022); katılım %68,58; 2026'da seçim krizle 2027'ye ertelendi	Kaynağın merkezî planda olması; intendente ile yürütme ayrılığı; seçim takviminin üst organda olması
Yugoslavya 1974	Üç kamaralı delege meclisi; 13.570 mahalle topluluğu; samodoprinos	Katılım %20 altı; Sosyalist İttifak elemesi; makro kararlar dışarıda	Tek siyaset örgüt; bankalar ve federal fon öz-yönetim dışı
DDR	Mahalle komitesi, seçmen toplantısı	Temizlik ve yeşillendirme; tek liste; %98,85	Yönetilen katılım: siyasal karar dışarıda

Üç mekanizma şudur. Birincisi, **kaynak**: Yerel organın kendi bütçesi ve üretim araçları üzerinde denetimi olmadığında (SSCB 1928 sonrası, perestrojka, Küba), organ ne kadar demokratik seçilirse seçilsin "iletim" organına döner. İkincisi, **çoğulculuk**: Organ içinde eğilimler ve partiler yarışmadığında (tek liste, aday elemesi, fraksiyon yasağı), Luxemburg'un öngördüğü gibi hayat söner ve bürokrasi tek etkin unsur kalır. Üçüncüsü, **yürütmenin bağı**: Yürütme kendi meclisinden çok üst yürütmeye bağlandığında (ikili tabiiyet, *Rat*, *intendente*), meclis yürütmenin arka bahçesine döner. Bu üç mekanizmanın hiçbirisi sosyalizme özgü değildir; üçü de Türkiye'deki kent konseyinde aynen işler: Bütçesi ve sekreteryası belediyeden gelir, listesi blok hâlinde hazırlanır, yürütmesinde belediye başkanı oturur (bkz. Bölüm 11 ve 12). Sosyalist deneyimlerin dersi, Türkiye'nin kent konseyine uzaktan bakan bir tarih değil, onun anatomisini açıklayan bir şemadır.

■ Bu bölümden dersler

- Komün'ün ilkeleri hiçbir yerde sosyalist anayasalardaki kadar kapsamlı yazılmadı ve hiçbir yerde yazıldığı gibi çalışmadı. Boşalma, ilkelerin yanlışlığından değil, üç mekanizmadan geldi: Kaynağın merkeze çekilmesi, çoğulculuğun yok edilmesi, yürütmenin üst organa bağlanması.
- "İkili tabiiyet" yerel özerkliğin hukuki kilididir. Yürütmesi hem kendi meclisine hem üst yürütmeye bağlı olan her organda gerçek efendi, kaynağı ve kadroyu elinde tutan üsttedir. Türkiye'de kent konseyinin sekreteryasının belediyeden gelmesi aynı kilidin bir başka biçimidir.
- Katılım organı, üretim üzerinde denetim olmadan yaşayamaz. NEP'te yerel bütçe payı üçte bir çıktığında sovyetler canlandı; plan kaynağı merkeze çektiğinde söndü; perestrojka sovyetleri fabrikasız kaldığı için 1993'te protestosuz feshedildi; Küba delegesi kaynağı olmadığı için "iletir".
- Mao'nun sorusu ("her yer komün olursa partinin yeri ne olur?") bütün deneyimleri özetler: Halkın doğrudan seçtiği ve geri çağırabildiği organ, atanmış merkezden daha meşrudur ve parti-devlet bunu kabul edemez. Sorun kişilerde değil, yapıdadır.
- "Yönetilen katılım" (DDR, Çin juweihui, Küba CDR) yalnız tek parti devletlerinin değil, her devletin mekanizmasıdır: Halkı temizliğe ve "görüş bildirmeye" çağırıp bütçeyi ve imarı kendine saklayan her yönetim onu yeniden üretir.
- Kriz, kaynağı olmayan katılım organını önce ritüelle sonra ertelemeye götürür: Küba 2026'da elektrik çöküşü gerekçesiyle belediye seçimlerini 2027'ye erteledi; seçimin takvimi mahalle toplantısında değil, üst organdadır. Biçim (aday gösterme, geri çağırma, ücretsiz delege) yine de kâğıtta

durur ve bu, biçimin değil biçime bağlanmamış kaynağın sorunudur.

- "Her haneyi tanıyan bir sokak sorumlusu" fikri iki yönde işleyebilir: Çin ızgarasında sorumlu sokak bürosuna bağlıdır ve performansı gözetimle ölçülür; mahalle meclisinin sokak temsilcisi ise meclise bağlıdır ve hesabı sakinlere verir. Ölçek aynı, yön terstir; ölçütü belirleyen, sorumlunun kime bağlı olduğudur.
- Parti-devlet çatlağında konsey biçimi günler içinde yeniden doğar (Budapeşte 1956, Gdańsk 1980, Lizbon 1974). Ama iktidar sorununu çözmeyen konsey tasfiye edilir; örgütlü tabanda kalıcılaşmayan öz-yönetim programı, aynı örgütün elinde özelleştirmeye döner (Polonya 1990).
- SAAL formülü (sakin komisyonu + teknik ekip + kamu fonu) sosyalist yerel yönetimde kullanıcı denetiminin en somut örneğidir ve Bölüm 18'deki program taslağına doğrudan girer.

■ Kaynaklar

- 1918 RSFSC Anayasası: <https://www.marxists.org/history/ussr/government/constitution/1918/>
- 1936 SSCB Anayasası: <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1936/12/05.htm>
- Kronstadt Petropavlovsk kararı (1921): <https://www.marxists.org/history/ussr/events/kronstadt/documents/petropavlovsk.htm>
- V. I. Lenin, Kronstadt üzerine (Mart 1921): <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1921/mar/x01.htm>
- Aleksandra Kollontay, *The Workers' Opposition* (1921): <https://www.marxists.org/archive/kollonta/1921/workers-opposition/>
- Vladimir Gel'man, "The Politics of Local Government in Russia": https://eusp.org/sites/default/files/archive/pss_dep/gelman_The_Politics_of_Local_Government_in_Russia.pdf
- Cornell International Law Journal (1990), Sovyet yerel yönetim reformu: <https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1241&context=cilj>
- Çin Kentsel Sakinler Komiteleri Organik Yasası (NPC Observer): <https://npcobserver.com/legislation/urban-residents-committees-organic-law/> ; İngilizce metin (CECC): <https://www.cecc.gov/resources/legal-provisions/organic-law-of-the-urban-residents-committees-of-the-peoples-republic-of>
- Şanghay Devrimci Komitesi: https://en.wikipedia.org/wiki/Shanghai_Revolutionary_Committee ; Ocak Fırtınası: https://en.wikipedia.org/wiki/January_Storm ; Stuart Schram (ed.), *Chairman Mao Talks to the People* (1974); Elizabeth Perry ve Li Xun, *Proletarian Power: Shanghai in the Cultural Revolution* (1997); Kevin O'Brien ve Lianjiang Li, "Accommodating Democracy in a One-Party State" (2000).
- Küba 2019 Anayasası: https://www.constituteproject.org/constitution/Cuba_2019?lang=es ; Ley 132/2019: <https://dpej.rae.es/eli/cu/1/2019/12/20/132>
- Granma (2016), delegeler ve hesap verme: <https://www.granma.cu/cuba/2016-11-11/los-delegados-del-poder-popular-y-la-rendicion-de-cuenta-a-sus-electores-11-11-2016-23-11-41> ; Granma (2022), belediye özerkliği: <https://www.granma.cu/cuba/2022-12-16/por-una-autonomia-municipal-practica-y-no-solo-conceptual> ; Cubadebate (2022): <http://www.cubadebate.cu/especiales/2022/11/21/los-delegados-elementos-determinantes-del-poder-popular/>
- elTOQUE (2022 katılım, CEN verisi): <https://eltoque.com/en/record-low-turnout-at-cuban-elections-since-1959>
- CiberCuba, delege görev süresini kısaltan yasa tasarısı (8 Aralık 2025): <https://en.cibercuba.com/noticias/2025-12-08-u1-e208933-s27061-nid316318-gobierno-cubano-presenta-ley-recortar-mandato>
- Granma, "La Asamblea Nacional deroga la Ley 183" (29 Temmuz 2026): <https://www.granma.cu/cuba/2026-07-29/la-asamblea-nacional-deroga-la-ley-183-y-mantiene-en-cinco-anos-el-mandato-de-los-delegados-municipales-29-07-2026-21-07-47> ; Escambray, aynı haber: <https://www.escambray.cu/2026/derogan-ley-que-reducia-mandato-de-delegados-municipales-del-poder-popular/>
- Prensa Latina, belediye seçimlerine hazırlık (15 Eylül 2026): <https://www.prensa-latina.cu/2026/09/15/cuba-promueve-intercambios-y-preparacion-hacia-elecciones-municipales/>
- France 24, Küba'da 2026'nın sekizinci ulusal elektrik kesintisi (19 Eylül 2026): <https://www.france24.com/es/am%C3%A9rica-latina/20260919-cuba-sufre-su-octavo-apag%C3%B3n-nacional-de-2026-en-medio-de-una-profunda-crisis-energ%C3%A9tica>
- J. C. Mittelstaedt, "The grid management system in contemporary China" (China Information, 2022): <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0920203X211011565>
- "Precarious Labor in China's Grid Governance" (Journal of Asia-Pacific Studies, 2025): <https://journal.kci.go.kr/japs/archive/articlePdf?artId=ART003245357>
- Sixth Tone, "Meet the Grassroots Officials on the Front Lines of COVID Zero" (2022): <https://www.sixthtone.com/news/1010183>
- RFA, "China recruits thousands to monitor its citizens' words and deeds" (2023): <https://www.rfa.org/english/news/china/china-censors-10172023143811.html>
- Peter Roman, *People's Power: Cuba's Experience with Representative Government* (2003); Arnold August, *Cuba and its Neighbours: Democracy in Motion* (2013).
- 1974 Yugoslav Anayasası: https://en.wikipedia.org/wiki/1974_Yugoslav_Constitution ; Lefteast, "Local Communities, a Yugoslav Take on Direct Democracy": <https://lefteast.org/local-communities-yugoslav-direct-democracy/> ; beotura, mesne zajednice: <https://beotura.rs/en/mesne-zajednice/> ; Duda ve Kladnik, "Socialist Democracy in Yugoslav Municipalities and Local Communities, 1970s and 1980s" (Palgrave, 2026): https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-032-07773-8_9 ; Ellen Comisso, *Workers' Control under Plan and Market* (1979).
- Balázs Nagy, "Budapest 1956: The Central Workers' Council": <https://www.marxists.org/history/etol/newspape/isyj/1964/no018/nagy.htm> ; Mike Haynes, "Hungary: workers' councils against Russian tanks" (ISJ, 2006): <https://isj.org.uk/hungary-workers-councils-against-russian-tanks/> ; Bill Lomax, *Hungary 1956* (1976).
- Polonya Sieć üzerine Glasgow doktora tezi: <https://theses.gla.ac.uk/7691> ; marxist.com, Solidarność 1980-81: <https://marxist.com/solidarnosc-1980-1981-a-working-class-revolution.htm>
- Red Pepper, "Portugal's forgotten revolution": <https://www.redpepper.org.uk/global-politics/portugals-forgotten-revolution/> ; CCA, "The SAAL Process: Housing in Portugal 1974-76": <https://www.cca.qc.ca/en/events/3501/the-saal-process-housing-in-portugal-197476> ; "Processo Revolucionário" (marxists.org, Portekizce): <https://www.marxists.org/portugues/tematica/livros/conquistas/02.htm> ; John Hammond, *Building Popular Power* (1988); Charles Downs, *Revolution at the Grassroots* (1989).

Bölüm 5. Şili 1970-73: Halk İktidarı Organları ve Darbe

■ Neden Şili'ye ayrı bir bölüm

Bölüm 4'te sosyalist devletlerin yerel katılım organlarını nasıl boşalttığını anlattık. Şili, tam tersi bir soruyu sorar: Sosyalist bir hükümet, devletin öteki bütün organları (ordu, yargı, Sayıştay, Kongre çoğunluğu, basın) karşısında dururken ve mülkiyet ilişkileri değişmemişken, halkın kendi organlarını kurmasına ne olur? 1970-73 Şili'sinde bu organların üç adı vardı: JAP'lar (mahallelerde ikmal ve fiyat denetim kurulları), cordones industriales (sanayi koridorlarındaki fabrika koordinasyonları) ve comandos comunales (fabrika, mahalle, köy ve öğrenciyi komün ölçeğinde birleştirme girişimi). Üçü de üç yıldan kısa yaşadı; 11 Eylül 1973'te tanklarla ve bombardımanla sona erdirildi.

Bu bölüm dosyamızın Türkiye kitabına köprüdür. Bölüm 10'da anlatacağımız Fatsa, Türkiye'nin Şili'ye en yakın tarihsel akrabasıdır: Her ikisinde de seçilmiş bir yönetim ile halkın kendi komiteleri yan yana çalıştı; her ikisinde de karaborsa ve fiyat denetimi ilk kavga konusu oldu; her ikisi de "devlet yok" gerekçesiyle askerî operasyonla bitirildi; her ikisinin ardından da darbe geldi. Bu paralelliği bölümün sonunda tablo hâlinde kuracağız. Bölümün sonuna, kırk altı yıl sonra aynı mahallelerde yeniden doğan 2019 cabildo'larını ve 2020-23 anayasa sürecini ekledik; ikinci perde, birincisinin dersini başka bir yoldan doğrular. Şili'yi ayrıca, Bilgi Müsterekleri'nin Victor Jara üzerine yazdığı "Kırılan Ellerin Şarkısı" ile birlikte okumanızı öneriyoruz; o yazı darbenin insani yüzünü, bu bölüm kurumsal anatomisini anlatıyor.

Dosyamızın "ne aziz ne cani" ilkesi burada da geçerlidir. Şili'nin halk iktidarı organları, sol tarih yazımında sık sık ya "kaçırılmış devrim" ya da "sorumuz aşırılık" olarak anlatılır. İkişi de analiz değildir. Biz şu soruları soracağız: Bu organlar nereden doğdu, ne yapabildi, hangi sınıfları kapsadı, neden hukuksuz kaldı, hükümetle ilişkisi neydi ve darbe günü neden direnemedi?

■ Kronoloji: otuz dört ay

Şili'deki halk iktidarı organlarının tarihi, Unidad Popular (UP, Halk Birliği) hükümetinin tarihine paraleldir ama ondan bağımsız bir ritmi vardır. Ana durakları sıralayalım:

- **Kasım 1970:** Salvador Allende'nin hükümeti kuruldu. UP programı "poder popular"ı (halk iktidarı) bir hedef olarak anıyordu; kurumsal karşılığı belirsizdi.
- **1971 ortası:** Karaborsa ve tedarik krizine karşı mahallelerde gayriresmî ikmal komiteleri kuruldu. Bu komiteler kimsenin kararıyla değil, raflardaki boşlukla doğdu.
- **4 Nisan 1972:** Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü (DIRINCO) 112 sayılı kararıyla JAP'ları (*Juntas de Abastecimiento y Control de Precios*, İkmal ve Fiyat Denetim Kurulları) resmen tanıdı.
- **Haziran 1972:** Santiago'nun Cerrillos-Maipú sanayi bölgesinde ilk cordón industrial (Cerrillos-Maipú İşçi Koordinasyon Komutanlığı) kuruldu.
- **Ekim 1972:** Patron grevi ve kamyoncu lokavtı. Cordones üretimi sürdürdü, dağıtımı örgütledi; comandos comunales yaygınlaştı.
- **29 Haziran 1973 ("tanquetazo"):** Bir tank alayının darbe girişimine karşı işçiler yüzlerce fabrikayı işgal etti; hükümet çoğunu geri verdirmeye çalıştı.
- **5 Eylül 1973:** Cordones İl Koordinasyonu, Allende'ye açık mektup yazdı.
- **11 Eylül 1973:** Darbe. Ordu cordones'i kuşattı; JAP'lar 14 Eylül'de lağvedildi.

■ JAP: ekmek için örgütlenmek

Şili'deki halk iktidarı organlarının en yaygını, en az anılandır. JAP'lar, fabrikada değil mahallede, işçilerin değil çoğunlukla kadınların örgütüyüdü ve konusu devrim değil, yağ ve şekerdi.

Mekanizmayı Boris Cofré Schmeisser'in dönem basınına dayanan çalışması ayrıntısıyla anlatır. Bir JAP, 3-9 kişilik bir yönetimden oluşuyordu; üyeleri mahalle deneklerinden (*juntas de vecinos*), anne merkezlerinden (*centros de madres*), sendikalar, küçük esnaftan, öğrenci ve spor kulüplerinden gelen delegelerdi; DIRINCO'nun bir temsilcisi gözlemci olarak katılıyordu. İşlevi, yaklaşık otuz temel ürünün (yağ, şeker, pirinç, et, un vb.) mahallelere "gerçek ihtiyaca göre" dağıtımını örgütlemektir; buna *canasta popular* (halk sepeti) deniyordu. Ayrıca fiyat denetimi yapıyor ve stokçuluğu ihbar ediyordu.

Bu işlevin sınıfsal anlamını açalım. 1972'den itibaren Şili'de tedarik krizi, ekonomik bir olgu olduğu kadar siyasal bir silahtı: Toptancılar ve büyük perakendeciler malı stoklayarak ya da karaborsaya yönlendirerek hem kâr ediyor hem de hükümetin "raflar boş" görüntüsünü üretiyordu. JAP, bu silaha karşı mahallenin yanıtıydı: Mahalle, hangi hanede kaç kişi yaşadığını, kimin ihtiyacının gerçek olduğunu, hangi bakkalın malı sakladığını devletin herhangi bir memurundan daha iyi biliyordu. Bilgi mahalledeydi; JAP, bu bilgiyi dağıtım kararına çevirdi. Fatsa'daki halk komitelerinin karaborsa mücadelesi (bkz. Bölüm 10) aynı mantıkla işleyecekti ve Fatsa'nın valisi bile raporunda komitelerin devletin başaramadığı karaborsa mücadelesini yürüttüğünü kabul edecekti.

JAP'ların sayısı hızla arttı. Cofré'nin dönem basınından derlediği rakamlara göre Mayıs 1972'de Santiago'da 500'ün üzerinde JAP vardı; 1972 ortasında Santiago'da yaklaşık 675, ülke genelinde yaklaşık 1.000; Aralık 1972'de Büyük Santiago'da 1.200-1.300, ülke genelinde 2.000-2.195; Ocak 1973'te *Chile Hoy* dergisinin dökümüyle **ülke genelinde 2.473 JAP** (Kuzey 324, Merkez 1.667, bunun 1.200'ü Santiago, Güney 451, Austral 31). Bazı kaynaklarda "Santiago'da 2.000-2.500 JAP" ifadesi geçer; bu yanlıştır, o aralık ülke geneli içindir ve Santiago'nun payı 1.200-1.300 dolayındadır.

JAP'ların sınıfsal bileşimi, dosyamızın Bölüm 17'de kuracağı mahalle meclisi modeli için önemli bir uyarı taşır. Ağırlık *pobladores*'te, yani gecekondu mahallelerinin sakinlerinde ve özellikle kadınlardaydı; ama küçük esnaf da JAP'ın içindeydi. Bu, JAP'ı sınıf içi çelişki taşıyan bir organ yapıyordu: Bakkal hem denetlenen hem denetleyendi. Kimi mahallelerde JAP, esnafı işbirliği içinde adil dağıtım sağladı; kimilerinde esnaf JAP'ı boykot etti ya da içeriden felç etti. Bir mahalle meclisinin "herkesi" kapsaması ile sınıfsal bir omurgası olması arasındaki gerilim (bkz. Bölüm 3'te Bookchin eleştirisi), Şili'de somut olarak yaşandı.

JAP'ın hukuki statüsü ise bölümün ana tezini önceden verir. DIRINCO'nun 112 sayılı kararı JAP'ları tanıdı; ama Sayıştay (*Contraloría*), JAP'ların yetkisini "danışma ve işbirliği" ile sınırladı. Yani JAP, hukuken bir bakkalı kapatamaz, bir depoya el koyamaz, bir fiyatı bağlayıcı biçimde belirleyemezdi; yapabildiği şey ihbar etmek ve dağıtımı "örgütlemek"ti. Muhalefet bu boşluğu kullandı: JAP'ları "karne sistemi" ve "parti denetimi" olarak kodlayarak orta sınıfı devletin karşısına dikti. Türkiye'deki kent konseyinin yönetmelikteki "görüşleri değerlendirilir" ifadesi (bkz. Bölüm 11) ile Şili Sayıştay'ının "danışma ve işbirliği" sınırı arasındaki benzerlik, rastlantı değildir: Bir katılım organına danışma yetkisi verip karar yetkisini vermemek, onu hem işlevsiz hem de saldıraya açık bırakır.

■ Cordones: fabrikadan koridora

Cordones industriales, Şili'nin halk iktidarı organları içinde en çok anılanı ve dosyamızın Bölüm 3'te kurduğu konsey geleneğine en yakın olanıdır. "Cordón" sözcüğü kordon, şerit demektir; Santiago'nun ana yollar boyunca uzanan sanayi koridorlarını anlatır. Cerrillos-Maipú, Vicuña Mackenna, O'Higgins, Macul, San Joaquín: Bunlar önce coğrafi adlardı, sonra örgüt adı oldu.

İlk cordón, Haziran 1972'de Cerrillos-Maipú'da doğdu. Kaynağı iki talepti. Birincisi, işçilerin kendi fabrikalarının *área social*'e (kamulaştırılmış sektör) alınmasını istemesiydi; hükümet Kongre ve Hristiyan Demokratlarla pazarlık ederek kamulaştırma listesini sınırlı tutuyordu, işçiler ise fabrikalarını işgal ederek listeye zorla giriyordu. İkincisi, fabrika taleplerini mahalle talepleriyle (ulaşım, sağlık, konut) birleştirme çabasıydı; sanayi koridorundaki işçiler aynı zamanda koridor çevresindeki gecekonduların sakinleriydi.

Kurumsal mekanizma, Gramsci'nin Torino'daki tasarımı (bkz. Bölüm 3) andırır. Cordón, aynı koridordaki fabrikaların işçi delegelerinin bölgesel koordinasyonuydu; sendika hiyerarşisinden (CUT, Şili İşçi Merkezi Sendikası) bağımsızdı ve delegeler her an geri çağrılabilirdi. Gramsci'nin "konsey ile sendika" ayrımı burada somutlaştı: CUT, hükümetle ve işverenle ücret pazarlığı yapan, UP'nin resmi çizgisine bağlı bir sendika konfederasyonuydu; cordón ise işçiyi üretici olarak temsil eden, "fabrika kimin?" sorusunu soran bir organdı. Cordones'in talepleri bu farkı gösterir: Kamulaştırılmış sektörün genişletilmesi, işgal edilen fabrikaların geri verilmemesi, işçi denetimi. [El Porteño'nun değerlendirilmesi](#) ve [La Izquierda Diario'nun dosyası](#), cordones'i "öz-örgütlenme" deneyimi olarak bu çerçevede okur.

Cordones'in sınıfsal bileşimi JAP'lardan farklıydı: Büyük ve orta sanayi işçileri; siyasal olarak Sosyalist Parti'nin sol kanadı ve MIR (Devrimci Sol Hareket) başat, Komünist Parti ise başlangıçta karşı. PC, cordones'i "paralelizm" diye eleştirdi; yani CUT'a ve hükümete paralel, onları zayıflatan bir yapı olarak gördü. Ekim 1972 krizinde bu tutum pragmatik bir desteğe dönüştü; ama kriz geçince eleştiri geri geldi. Bu bölümün sonucunu aşağıda anlatacağız.

■ Comandos comunales: komün ölçeğinde ikili iktidar tasarısı

Üçüncü organ, ötekilerin bileşimiydi. Comandos comunales (komün komutanlıkları; Şili'de *comuna* belediye ölçeğindeki idari birimdir), cordón + JAP + köylü konseyi + öğrenci birliği koordinasyonunu bir komün ölçeğinde toplama girişimiydi. MIR bu biçimi kuramlaştırdı ([MIR ve comandos comunales üzerine](#)); hedef, komün ölçeğinde bir ikili iktidar organı, yani belediyenin ve hükümetin yanında halkın kendi karar organını kurmaktır.

Bölüm 3'teki beşinci ilkeyi (fabrika ile mahallenin birliği) hatırlayın. Şili'de bu ilkeyi somutlaştırmaya en çok yaklaşan biçim comando comunal'dı: Fabrikadaki işçi delegesi, mahalledeki JAP delegesi, çevredeki köyün konsey delegesi ve okulun öğrenci delegesi aynı masada oturuyor ve komünün ulaşımını, dağıtımını, güvenliğini birlikte konuşuyordu. Ekim 1972 lokavtında bu biçim yaygınlaştı. Ama comandos, cordones'in gölgesinde kaldı ve darbeye kadar hiçbir yerde kalıcı bir kurum hâline gelemedi. Neden? Çünkü comando, işleyebilmek için kendisini oluşturan organların her birinin güçlü olmasını gerektiriyordu; JAP hukuken danışma organıydı, cordón hukuken yoktu, köylü konseyleri tarım reformunun hızına bağlıydı. Zayıf organların koordinasyonu güçlü bir organ üretmez.

■ Ekim 1972: lokavt ve halkın yanıtı

Şili'nin halk iktidarı organlarının sınındığı an, Ekim 1972'dir. Kamyon sahipleri birliği, esnaf odaları, meslek örgütleri ve muhalefet partileri, hükümeti düşürmek için ülke çapında bir "patron grevi" ilan etti: Kamyonlar durdu, dükkânlar kapandı, doktorlar ve avukatlar iş bıraktı. Ülke ulaşımının ve dağıtımının kamyonu bağlı olduğu Şili'de bu, ekonomiyi felç etme girişimiydi.

Yanıt hükümetten değil, organlardan geldi. Cordones, kapanan fabrikaları işgal ederek üretimi sürdürdü; işçiler dağıtımı kendi araçlarıyla örgütledi; JAP'lar kapanan dükkânların yerine mahalle dağıtımını üstlendi; comandos comunales ulaşımı ve güvenliğini koordine etti. La Tercera'nın dosyasına göre Santiago'da yüz binden fazla insan seferber edilebiliyordu ([La Tercera](#)). Lokavt bir ay sürdü ve hükümeti düşüremedi. UP'nin Ekim 1972'de ayakta kalmasında halk organları belirleyici oldu; bunu hem dönemin tanıkları hem de sonraki araştırmalar teslim eder.

Ama lokavtın bitiriliş biçimi, sonraki on bir ayın kaderini belirledi. Allende, krizi askerlerin kabineye girmesiyle çözdü: Kara Kuvvetleri Komutanı General Carlos Prats 2 Kasım 1972'de İçişleri Bakanı oldu ([Carlos Prats](#)). Halk organları hükümeti kurtarmış, hükümet ise ordunun garantisine sığınmıştı. İşgal edilen fabrikaların çoğunun sahiplerine geri verilmesi istendi; cordones bunu reddetti. Ekim 1972'nin ardından cordones ile hükümet arasındaki mesafe kapanmadı, açıldı.

■ Sayılar meselesi: 2.473 JAP, 31 ya da 110 cordón

Şili'deki halk organlarının büyüklüğü hakkında kaynaklar uyuşmaz ve dosyamız bu uyuşmazlığı saklamayacak. JAP sayısı için yukarıda verdiğimiz 2.473 rakamı (Ocak 1973, ülke geneli, *Chile Hoy*) Cofré'nin hakemli çalışmasına dayanır ve güvenilir. Cordón sayısı ise gerçek bir uyuşmazlık konusudur.

İngilizce Wikipedia ve La Izquierda Diario, darbe anında ülke genelinde **31 cordón** sayar; bunların 8'i Santiago'dadır. La Tercera'nın özel dosyası ise "darbe arifesinde **110 cordón**" der. Aradaki fark, sayım hatası değil, tanım farkıdır: "Cordón" sözcüğüyle, delegeleri seçilmiş ve düzenli toplanan bir koordinasyon organı mı kastediliyor, yoksa aynı koridorda işgal edilmiş ya da seferber olmuş her fabrika kümesi mi? Birinci tanımla 31, ikinci tanımla 110'a yaklaşan bir sayı çıkar. Bazı kaynaklarda geçen "Santiago'da 31 cordón" ifadesi ise iki kaynağın karışmasıdır; 31 rakamı ülke geneli içindir.

Bu uyuşmazlığın kendisi bir derstir. Halk iktidarı organlarının sayılamaması, onların doğasından gelir: Hukuki kaydı olmayan, kimsenin tescil etmediği, kimi gün toplanıp kimi gün dağılan organların sayısı, sayanın tanımına bağlıdır. Türkiye'de Fatsa'nın halk komitelerinin sayısı için de aynı sorun yaşanmıştır (bkz. Bölüm 10; ilçenin 11 bölgeye ayrıldığı doğrulanmış, komite sayısı için "yedi" rakamı komite üye sayısı ile karışmıştır). Dosyamızın EK C'deki karşılaştırma tablosunda Şili için her iki rakam da tanımla birlikte verilecektir.

■ 5 Eylül 1973: mektup

Darbeden altı gün önce, Santiago'daki cordones'in İl Koordinasyonu Allende'ye açık bir mektup yazdı. Mektup, halk iktidarı organlarının kendi durumlarını nasıl gördüğünün ve dolaysız belgesidir ve dosyamız için iki cümlesi önemlidir.

Birincisi bir suçlamadır: "Kitlelere dayanmadınız." Cordones, Ekim 1972'de hükümeti kurtaran gücün kendileri olduğunu, ama hükümetin o günden beri Hristiyan Demokratlarla uzlaşma, orduyu kabineye alma ve işgal edilen fabrikaları geri verme yoluna gittiğini yazıyordu. İkincisi bir öneridir: Cordones,

Allende'nin "silahsız ama bilinçli bir ordu" olarak poder popular'ın başına geçmesini istiyordu. Bu ifade, cordones'in kendi durumunu nasıl gördüğünü açıkça söyler: Örgütlü, bilinçli, ama silahsız. Mektup, hükümetten ne tank ne tüfek istiyordu; tanınma ve önderlik istiyordu.

Mektup yanıtızsı kaldı. Allende'nin 11 Eylül sabahı son radyo konuşmasında işçilere "boş yere kurban olmayın" demesi ve cordones'in ordu tarafından tek tek kuşatılması, altı gün önceki mektubun yanıtıdır. Bu bölümün konusu Allende'yi yargılamak değil; UP içindeki iki stratejinin (kurumsal yol ve halk iktidarı) birbirini tamamlamak yerine birbirini felç ettiğini göstermektir.

■ Üç yapısal sınır: hukuk, bölünme, silahsızlık

Şili'nin halk organlarının neden darbeye direnemediğini açıklamak için kişilerin cesaretine ya da korkaklığına bakmak gerekmez; üç yapısal sınır yeter.

Hukuki zemin yokluğu. JAP, Sayıştay kararıyla "dANIŞMA" organıydı. Cordones hiçbir yasa da yer almıyordu. Comandos comunales, MIR'in kurumsal metinleri dışında hiçbir belgede tanımlı değildi. Hükümetle ilişki, sürekli "tanınmıyor ama tolere ediliyor" düzeyinde kaldı. Bu, iki sonuç doğurdu. Organlar hiçbir kararı bağlayıcı biçimde alamıyor, her adımda hükümetin ya da bir bakanlığın onayına muhtaç kalıyordu; ve muhalefet, organları "yasadışı", "paralel devlet", "karne rejimi" olarak kodlayarak orta sınıfı seferber edebiliyordu. Dosyamızın Bölüm 17'de önereceği mahalle meclisi de belediye kanununda yer almayacaktır; ama Şili'nin dersi, hukuki zeminin olmamasının "yasadışı" olmak anlamına gelmediği kadar, meşruiyetin yasadan değil örgütlü tabandan alınması gerektiğidir. Şili'de organlar tabanı vardı ama tabana yaslanan bir hukuk kurgusu (örneğin belediye ölçeğinde bir tüzük, bir referandum, bir yasa teklifi) hiç denenmedi.

UP içi bölünme. Komünist Parti ve Allende "kurumsal yol"u izliyordu: Kongre'de çoğunluk yoktu, Hristiyan Demokratlarla uzlaşma şarttı, ordunun anayasal geleneğine güvenilebilirdi. Sosyalist Parti'nin sol kanadı ve MIR ise halk iktidarı organlarını devrimin asıl aracı görüyordu. İki strateji bir arada yaşayamadı: Kurumsal yol, cordones'i "aşırı sol" olarak görüp fabrikaları geri verdimeye çalıştı; halk iktidarı çizgisi, hükümeti "kitlelere dayanmamakla" suçladı. Sonuç, halk organlarının merkezî bir siyasal önderlikten yoksun kalması oldu. Cordones Santiago'nun koridorlarında güçlüydü ama ulusal ölçekte bir program, bir koordinasyon merkezi, bir siyasal temsil yoktu. Bölüm 3'te Torino için söylediğimiz şey burada tekrar eder: Kentin içinde kalan konsey, Roma'daki (Santiago'daki) iktidar sorunuyla karşılaşmadan söner. Bölüm 6'da göreceğimiz Latin Amerika dersini bu bölüm önceden verir: Halk iktidarı organları ile merkezî siyasal strateji arasındaki boşluk ölümcüldür.

Silahsızlık. Bu dosya şiddeti ilkesel olarak reddeder ve yasal bir yerel örgütlenme kılavuzudur; bu sınırı silahlanma çağrısı olarak değil, tarihsel bir olgu olarak yazıyoruz. Darbe günü, Vidrios Lirquén gibi fabrikalarda işçiler gelmeyen silahları bekledi; muhalefetin ve ordunun "işçiler silahlanıyor" propagandası ile işçilerin gerçek durumu arasındaki fark, darbe sabahı ortaya çıktı. Cordones'in kendi mektubundaki "silahsız ama bilinçli ordu" ifadesi durumu özetler. Bölüm 3'teki onuncu ilkenin Şili'deki anlamı şudur: Halk organları, devletin zor aygıtı karşısında ne yapacaklarını hiç düşünmemişlerdi; hükümetin ordunun anayasal sadakatine güvenmesi, organların da bu güvene ortak olması demektir. 1905 Petersburg Sovyeti'nin elli günde ezilmesiyle aynı mekanizma, altmış sekiz yıl sonra Santiago'da işledi. Bugünkü karşılığı, tekrar edelim, silah değildir: Kayyım, polis ya da sıkıyönetim gibi bir müdahalenin yerel organı bir gecede ortadan kaldırabileceğini bilmek ve tek kalıcı savunmanın halkın o organı kendi kurumu olarak görmesi olduğunu kavramaktır.

■ Fatsa ile karşılaştırma

Türkiye'nin Şili'ye en yakın tarihsel akrabası Fatsa'dır; Bölüm 10'da ayrıntısıyla anlatacağız, burada yalnız yapısal paralelliği kuralım. Fatsa'da 14 Ekim 1979 ara seçiminde devrimci hareketin desteklediği bağımsız aday Fikri Sönmez 3.096 oyla (iki büyük partinin toplamının bir buçuk katından fazla, yaklaşık yüzde 60) belediye başkanı seçildi; ilçe 11 bölgeye ayrıldı; her bölgede halk toplantılarında 3-7 kişilik halk komiteleri seçildi; komiteler karaborsa, fındık fiyatı, yol yapımı ("Çamura Son") ve toplumsal sorunlarla uğraştı; 11 Temmuz 1980'de askerî operasyonla ("Nokta Operasyonu") deneyim bitirildi; iki ay sonra 12 Eylül darbesi geldi.

Ölçüt	Şili 1970-73	Fatsa 1979-80
Seçilmiş yönetimin ölçeği	Ulusal hükümet (Kongre çoğunluğu yok)	İlçe belediyesi (belediye meclisi çoğunluğu yok)
Halk organı	JAP (mahalle), cordón (sanayi), comando comunal (komün)	Halk komiteleri (11 bölge, 3-7 kişilik)
İlk kavga konusu	Karaborsa, tedarik, fiyat denetimi	Karaborsa, fındık fiyatı, yol
Hukuki statü	JAP "dANIŞMA"; cordón yasa da yok	Komitelerin belediye kanununda yeri yok
Sınıfsal bileşim	Pobladores ve kadınlar (JAP); sanayi işçisi (cordón); esnafla ilişki	Fındık üreticisi, küçük esnaf, işçi; kent yoksulları
Örgütlü siyasal taban	UP partileri ve MIR; bölünmüş	Devrimci hareket; tek merkezli
Devletle ilişki	"Tanınmıyor ama tolere ediliyor"	Merkezî hükümetin ("Fatsa'da devlet yok") açık hedefi
Devletin kabulü	Ekim 1972'de organların hükümeti ayakta tutması	Vali raporu: komitelerin karaborsa mücadelesi ve "Çamura Son" başarılı
Sonlanma	11 Eylül 1973 darbesi; cordones kuşatıldı, JAP'lar 14 Eylül'de lağvedildi	11 Temmuz 1980 askerî operasyon; ~300 gözaltı; 12 Eylül
Ömür	34 ay (JAP tanınmasından itibaren 17 ay)	9 ay
Direnış	Silahsız; fabrikalarda bekleyiş	Direnış olmadı

İkinci Şili perdesini de aynı ölçütlerle tabloya eklersek, üç deneyimin ortak paydası ve farkı görünür:

Ölçüt	Şili 1972-73	Şili 2019-23	Fatsa 1979-80
Halk organı	JAP, cordón, comando comunal	Cabildo, asamblea territorial (Santiago'da 118+)	Halk komiteleri (11 bölge)
Doğuş nedeni	Karaborsa, kamulaştırma listesi	Metro zammı, "otuz yıl" öfkesi	Karaborsa, fındık fiyatı, çamur
Gündelik işlev	Dağıtım, üretim, ulaşım	İlk yardım, anayasa okulu, pandemide olla común	Yol, fiyat denetimi, uzlaştırma
Kurumsal kanal	Yok; "tolere ediliyor"	Konvansiyon, 15 bin imzalı halk girişimi (2.496 girişim)	Belediye başkanı ve meclis
Sonlanma	Darbe	İki plebisit yenilgisi, sönme	Askerî operasyon
Ömür	34 ay	~4 yıl (fiilen 1-2 yıl güçlü)	9 ay

Tablo iki farkı öne çıkarır. Birincisi ölçek: Şili'de halk organları ulusal bir hükümetin yanında, Fatsa'da bir ilçe belediyesinin yanında çalıştı; Şili'de organlar hükümeti kurtarabildi, Fatsa'da belediye komiteleri ancak kendi ilçesinde koruyabildi. İkincisi siyasal taban: Şili'de organlar bölünmüş bir koalisyonun içindeydi, Fatsa'da tek bir hareketin. İkinci fark hem güç hem zaafıdır; Fatsa'nın komiteleri tek merkezli olduğu için hızlı kuruldu ve işledi, ama aynı nedenle devletin tek hedefi hâline geldi. Şili'nin cordones'i ise bölünmüş olduğu için merkezî önderlikten yoksun kaldı. Bölüm 3'teki altıncı ilke (çoğulculuk) ile yedinci ilke (merkezle ilişki) arasındaki gerilim, bu iki deneyimde iki farklı biçimde yaşandı; ikisi de tek başına yetmedi.

Ortak nokta ise en öğreticisidir: Her iki deneyimde de halkın kendi organı, devletin başaramadığı bir işi (karaborsayla mücadele, dağıtım, yol yapımı) başardı ve devlet bunu kendi raporlarında kabul etti; her iki deneyim de tam bu başarı nedeniyle, "devlet yok" gerekçesiyle, askerî güçle bitirildi. Halk organının işlemesi, devletin işlememesinden daha tehlikelidir. Bu, Bölüm 12'de "belediye konseyi neden sever, neden korkar" sorusunu yanıtlarken hatırlayacağımız bir derstir.

■ Şili'den bugüne kalan üç kavram

Şili deneyiminin dosyamızın öneri kitabına (bkz. Bölüm 17 ve 16) bıraktığı üç somut kavram var; bunları burada adlandıralım ki ileride hazır bulunsun.

Birincisi **canasta popular**, halk sepeti: Temel tüketim ürünlerinin mahalle ölçeğinde, ihtiyaca göre ve mahallenin kendi bilgisiyle dağıtılması. Bugünkü karşılığı, bir belediyenin Halk Ekmek ya da tanzim satış hizmetini (bkz. Bölüm 9) yalnızca ucuz satış noktası olarak değil, mahalle meclisinin ihtiyaç tespitine bağlı bir dağıtım ağı olarak kurmasıdır; Bölüm 18'deki program taslağının (i) maddesi bu fikirden türeyecek.

İkincisi **teritoryal sınıf örgütlenmesi**: Cordón, sendikanın işkolu mantığını (aynı sektördeki işçiler) değil, koridor mantığını (aynı bölgedeki fabrikalar ve çevresindeki mahalleler) izledi. İşçi, işkolunda değil yaşadığı ve çalıştığı coğrafyada örgütlendi. Bölüm 17'de önerdiğimiz "sendika-mahalle ortak kurulu" bu mantığın yasal ve bugünkü biçimidir: Bir organize sanayi bölgesindeki işyeri temsilcileri ile çevresindeki mahallelerin meclisleri aynı masada oturur.

Üçüncüsü **devletin kabulü olgusu**: Halk organlarının başarısını devletin kendi belgelerinde teslim etmesi (Şili'de Ekim 1972, Fatsa'da vali raporu), o organların meşruiyetinin en sağlam kanıtıdır ve bu kanıt, kurumsal bir tanınma talebine çevrilebilir. Şili'de bu adım hiç atılmadı; cordones tanınmayı hükümetten istedi, ama tanınmayı zorlayacak bir hukuki ve siyasal kampanya (belediye ölçeğinde tüzük, yerel referandum, yasa teklifi) örgütlenmedi. Bölüm 13'te Fındıklı'nın halk meclisi kararlarını belediye meclisi gündemine sabit madde olarak sokması, bu adımın Türkiye'de atılmış küçük ölçekli bir örneğidir.

■ Kırk altı yıl sonra: 2019 cabildo'ları ve anayasa süreci

Şili'nin halk organları tarihi 1973'te bitmez; 2019'da aynı kentin aynı mahallelerinde yeniden başlar ve bu ikinci perde, birincisinin dersini başka bir yoldan doğrular. 18 Ekim 2019'da metro zammına karşı başlayan lise öğrencisi eylemleri, günler içinde "otuz peso değil, otuz yıl" sloganıyla ülke çapında bir ayaklanmaya dönüştü. Ayaklanmanın örgütsel biçimi, JAP'ları hatırlatacak kadar mahalle ölçekliydi: Meydanlarda ve park köşelerinde **cabildos** (sömürge dönemi kent meclisinin adını taşıyan açık halk toplantıları) ve **asambleas territoriales** (bölge meclisleri) kuruldu. CUT, No+AFP ve Öğretmenler Birliği'nin çatı örgütü Unidad Social, 24 Ekim-7 Kasım arasında 142 komünde 15 bin kişinin katıldığı "kendiliğinden toplanan cabildo"ların tutanaklarını derledi; talepler yeni anayasa ve kurucu meclis, kamusal eğitim ve sağlık, dayanışmacı emeklilik, suyun, lityumun ve bakırın ulusallaştırılması, "kurban bölgeleri"ne son verilmesiydi (CNN Chile, 7 Kasım 2019). Ocak 2020'de yalnız Santiago Metropoliten Bölgesi'nde bölge meclisleri koordinasyonuna 118 meclis katılıyordu; Valparaíso'da 20, Concepción'da 18 meclis sayılmıştı; CIPER'in dosyası bu meclislerin yatay, feminist ağırlıklı, parti üyelerinin sözcülük yapamadığı, ilk yardım tugayı kurup anayasa okulu açan yapılar olduğunu anlatır (CIPER, Şubat 2020). Nicolás Orellana'nın 2026 tarihli çalışması bu meclislerin ayırt edici özelliğini "özerklik" olarak adlandırır: Kurumsal etkiden çok iç inisiyatif dayanan, prefigüratif ve doğrudan bir siyaset (Latin American Perspectives, 2026).

Sokaktaki bu örgütlenme, siyasal sınıfı 15 Kasım 2019'da "Toplumsal Barış ve Yeni Anayasa Anlaşması"na zorladı. Anlaşmayı meclisler değil partiler imzaladı; sokaktaki meclislerin bir kısmı anlaşmayı "kurumsal kıskac" diye reddetti, bir kısmı sürece kendi adaylarıyla girmeye karar verdi (Interferencia, 2020). 25 Ekim 2020 giriş plebisitinde yüzde 78 "yeni anayasa" dedi; Mayıs 2021'de eşit temsilli, yerli halklara ayrılmış koltuklu ve bağımsızların çoğunluğu oluşturduğu 155 üyeli Anayasa Konvansiyonu seçildi. Konvansiyonun dosyamız için en önemli aracı, **halk norm girişimi**ydi: 15 bin imza toplanan her yurttaş önerisi Konvansiyon komisyonlarında tartışılacaktı. 2.496 girişim sunuldu; 900 bini aşkın kişi platforma kaydoldu; 2,8 milyon imza toplandı; 77 girişim (artı Afro-Şillili halkın bir girişimi) eşliği aştı. Ama listenin ilk sıraları öğreticidir: En çok imzayı emeklilik fonlarının bireysel mülkiyetini savunan "Con mi plata no" (60.850) ve özel mülkiyet hakkını koruma girişimi (47.850) topladı (Radio UChile, Şubat 2022). Örgütlü sermaye, halk girişimi aracını halk meclislerinden daha hızlı ve daha büyük ölçekte kullandı. Madrid'de (bkz. Bölüm 7) yüzde 1 eşliğini yalnız örgütlü platformların geçmesiyle aynı mekanizma: Açık kapı, örgütlü olanın kapısıdır.

Sonuç bilinen sonuçtur. 4 Eylül 2022'de, zorunlu oyla yüzde 86 katılımın olduğu plebisitte Konvansiyon'un metni yüzde 61,9 ile reddedildi (Wikipedia, es); Aralık 2021'de seçilen ve Mart 2022'de göreve başlayan Gabriel Boric süreci sürdürdü, ama ikinci kez seçilen ve Cumhuriyetçi Parti'nin veto çoğunluğunu tuttuğu Anayasa Konseyi'nin muhafazakâr metni de 17 Aralık 2023'te yüzde 55,8 ile reddedildi; Boric üçüncü bir deneme olmayacağını açıkladı (Wikipedia, en). Ekim 2024 belediye seçimlerinde sağ ittifak 345 belediyenin 122'sini aldı, Boric'in koalisyonu 150'den 111'e geriledi; Santiago merkez belediyesini Komünist Parti'li başkan kaybetti (AS/COA, 2024). Aralık 2025'te ikinci turda Komünist Parti'den Jeannette Jara'ya karşı José Antonio Kast yüzde 58 ile cumhurbaşkanı seçildi ve Mart 2026'da göreve başladı (Wikipedia, en). 2019'un meclisleri 2026'da yoktur; pandemide ortak mutfak (*olla común*) açan, "Apruebo" kampanyası yürüten bir avuç bölge meclisi dışında kalanı Konvansiyon'un koridorlarında ya da yorgunlukta söndü.

1973 ile 2019-23'ü yan yana koyalım. Birincisinde halk organları ulusal hükümetin yanında, hukuksuz ama fiilen güçlüydü ve darbeyle bitirildi; ikincisinde halk meclisleri ayaklanmanın içinde doğdu, siyasal sınıfı anayasa sürecine zorladı, sonra o süreç meclisleri emdi ve iki plebisit yenilgisiyle boşalttı. Fark ölümcül değil, öğreticidir: 2019'un meclisleri Arjantin 2001'in meclisleri gibi (bkz. Bölüm 6) bir öfkeye ve tek bir talebe (yeni anayasa) bağlıydı; talep kurumsal kanala girince meclis, kanalın yanında duracak gündelik bir işlev bulamadı. JAP'ların yağ ve şekere, Fatsa komitelerinin fındık fiyatına ve çamura bağlı olması bir tesadüf değil, ömür koşuluyla. Şili'nin ikinci dersi de birincisiyle aynı yere çıkar: Mahalle meclisi ulusal bir sürece yaslanarak değil, mahallenin kendi yeniden üretimine (kira, su, ulaşım, bakım) yaslanarak yaşar; ulusal süreç geldiğinde de kendi ayakları üstünde durabilirse ona katkı verir.

Grafik önerisi: İki zaman çizgisi alt alta: 1970-73 (JAP tanınması, ilk cordón, Ekim lokavtı, 5 Eylül mektubu, darbe) ve 2019-23 (18 Ekim, cabildo'lar, 15 Kasım anlaşması, 2020 plebisiti, Konvansiyon, 4 Eylül 2022, 17 Aralık 2023). Her çizginin altında halk meclisi sayısının yükseliş söndüğü küçük bir alan

■ Kırılan ellerin şarkısı

Bu bölümü bir kurumsal anatomi olarak yazdık; darbenin insani yüzünü Bilgi Müşterekleri'nin [Victor Jara yazısı](#) anlatıyor. Jara, darbeden sonra Estadio Chile'ye götürülen binlerce tutukludan biriydi ve orada öldürüldü; elleri kırıldı. O yazıyı bu bölümün yanına koymamızın nedeni duygusal değildir. Jara'nın şarkıları, JAP'ların mahalle toplantılarında ve cordones'in fabrika işgallerinde söyleniyordu; "Halkın Birleşik Şarkısı" gibi parçalar, bu bölümde anlattığımız organların gündelik sesiydi. Darbe, organları lağvetmekle kalmadı; onları taşıyan kültürü, şarkıyı, buluşmayı da hedef aldı. Lefebvre'in Komün için söylediği "kentsel bayram" (bkz. Bölüm 3), Şili'de halk organlarının çevresinde yaşandı ve 11 Eylül'de bastırıldı.

Bu dosyanın genç yoldaşlara önerdiği mahalle meclisinin de bir kültürü olacaktır; Bölüm 13'te Fındıklı'nın "meci"sini ve Bölüm 20'de Çayyolu'nun "hiçbirimiz hepimiz kadar etkili olamayız" sloganını anlatırken bunu hatırlayacağız. Halk organları yalnız karar mekanizması değildir; insanların birbirini tanıdığı, güvendiği, birlikte iş yaptığı yerdir. Bu yüzden devletin nefreti kırk yıl sürer (Fatsa) ve bu yüzden bir şarkıcının elleri kırılır (Şili).

■ Bu bölümden dersler

- Halk iktidarı organları kararla değil, ihtiyaçla doğdu: JAP'lar raflardaki boşluktan, cordones fabrikaların kamulaştırma listesine alınmamasından. Türkiye'de de mahalle meclisi bir yönetmelikten değil, kira, su, ulaşım ve afet gibi somut ihtiyaçlardan doğacaktır (bkz. Bölüm 17).
- Danışma yetkisi verip karar yetkisi vermemek, organı hem işlevsiz hem saldırıya açık bırakır. Sayıştay'ın JAP'lar için koyduğu "danışma ve işbirliği" sınırı ile Türkiye'deki kent konseyi yönetmeliğinin "görüşler değerlendirilir" maddesi aynı mantığın ürünüdür.
- Halk organları hükümeti Ekim 1972'de kurtardı; hükümet ise krizi orduyu kabineye alarak çözdü ve organların fabrikaları geri vermesini istedi. Halkın örgütüne dayanmak yerine devletin zor aygıtının sadakatine güvenmek, hem hükümetin hem organların sonunu hazırladı.
- Yerel ve bölgesel ölçekte güçlü olan organlar, ulusal ölçekte bir program ve önderlikten yoksun kaldığında söner. UP içindeki bölünme, cordones'i merkezlessiz bıraktı; Torino 1920'nin dersi Santiago 1973'te tekrar edildi.
- Halk organlarının büyüklüğü sayılamaz; 31 ile 110 cordón arasındaki fark tanım farkıdır. Hukuki kaydı olmayan organlar, tarihyazımında da tartışmalı kalır; bu, onların önemsizliğinin değil, doğasının sonucudur.
- Şili ve Fatsa'nın ortak dersi, en öğreticisidir: Halkın kendi organı devletin başaramadığını başardığını ve devlet bunu kendi raporlarında kabul ettiğinde, organ tam bu başarı nedeniyle "devlet yok" gerekçesiyle bitirilir. Halk organının işlemesi, devlet için işlememesinden daha tehlikelidir.
- Bu dosya şiddeti reddeder; Şili'nin "silahsızlık" dersinin bugünkü karşılığı silah değil, devletin zor aygıtının yerel organı bir gecede ortadan kaldırılabileceğini bilmek ve tek kalıcı savunmanın halkın o organı kendi kurumu olarak görmesi olduğunu kavramaktır.
- 2019'un cabildo'ları siyasal sınıfı anayasa sürecine zorladı, ama tek talebe (yeni anayasa) bağlı oldukları için süreç onları emdi; iki plebisit yenilgisinden sonra meclis kalmadı. Halk norm girişimi gibi açık araçları en hızlı kullanan, örgütlü sermaye oldu ("Con mi plata no", 60.850 imza). Mahalle meclisi ulusal sürece değil mahallenin yeniden üretimine yaslanırsa yaşar.

■ Kaynaklar

- Boris Cofré Schmeisser, "La lucha por 'el pan' y la defensa del 'gobierno popular': las JAP en la Vía chilena al socialismo", *Izquierdas* 41 (2018): https://www.scielo.cl/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0718-50492018000400224 (PDF: <https://www.scielo.cl/pdf/izquierdas/n41/0718-5049-izquierdas-41-00224.pdf>)
- La Tercera, "22 días que sacudieron a Chile — El 'poder popular': cordones y comandos": <https://especiales.latercera.com/22-dias-que-sacudieron-a-chile/el-poder-popular-cordones-y-comandos/>
- El Porteno, "Los cordones industriales: una experiencia de autoorganización en el Chile de la Unidad Popular": <https://elporteno.cl/los-cordones-industriales-una-experiencia-de-autoorganizacion-en-el-chile-de-la-unidad-popular/>
- La Izquierda Diario, "Cordones Industriales: Autoorganización obrera y popular": <https://www.laizquierdadiario.cl/Cordones-Industriales-Autoorganizacion-obrera-y-popular>
- La Izquierda Diario, "La Batalla de Chile, los cordones industriales y el debate sobre la toma del poder": <https://www.laizquierdadiario.com/La-Batalla-de-Chile-los-cordones-industriales-y-el-debate-sobre-la-toma-del-poder>
- vLex, "El MIR y los Comandos Comunales": <https://vlex.cl/vid/comandos-comunales-unificacion-movilizacion-56656768>
- Wikipedia (es), Juntas de Abastecimiento y Control de Precios: https://es.wikipedia.org/wiki/Juntas_de_Abastecimiento_y_Control_de_Precios ; Wikipedia (en), Cordón industrial: https://en.wikipedia.org/wiki/Cordón_industrial
- Bilgi Müşterekleri, "Kırılan Ellerin Şarkısı" (Victor Jara): <https://bilgimusterekleri.org/blog/victorjara/>
- CNN Chile, "Más de 15 mil personas en 142 comunas: Unidad Social presentó resultados de cabildos autoconvocados" (7 Kasım 2019): https://www.cnnchile.com/pais/15-mil-personas-142-comunas-unidad-social-cabildos-autoconvocados_20191107/
- CIPER, "Yo me organizo en la plaza: las cientos de asambleas que surgieron tras el estallido social" (14 Şubat 2020): <https://www.ciperchile.cl/2020/02/14/yo-me-organizo-en-la-plaza-las-cientos-de-asambleas-que-surgieron-tras-el-estallido-social/>
- Interferencia, "Resisten: el presente de cabildos y asambleas a casi un año del estallido social" (2020): <https://interferencia.cl/articulos/resisten-el-presente-de-cabildos-y-asambleas-casi-un-ano-del-estallido-social>
- Nicolás Orellana Águila, "The Significance of Autonomy for the Self-Convened Asambleas of the October 2019 Uprising in Chile", *Latin American Perspectives* (2026): <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0094582X261431939>
- Radio Universidad de Chile, "77 iniciativas populares de norma... serán discutidas en la Convención" (2 Şubat 2022): <https://radio.uchile.cl/2022/02/02/77-iniciativas-populares-de-norma-y-una-presentada-por-el-pueblo-afrochileno-seran-discutidas-en-la-convencion-constitucional/>
- Wikipedia (es), Plebiscito constitucional de Chile de 2022: https://es.wikipedia.org/wiki/Plebiscito_constitucional_de_Chile_de_2022 ; Wikipedia (en), 2023 Chilean constitutional referendum: https://en.wikipedia.org/wiki/2023_Chilean_constitutional_referendum
- AS/COA, "What to Know About the Results of Chile's 2024 Municipal and Regional Elections": <https://www.as-coa.org/articles/what-know-about-results-chiles-2024-municipal-and-regional-elections>
- Wikipedia (en), 2025 Chilean general election: https://en.wikipedia.org/wiki/2025_Chilean_general_election

- Fatsa için: Sadık Güleç, Gazete Duvar: <https://www.gazeteduvar.com.tr/terzi-fikri-nasil-hala-yasayabiliyor-haber-1575670> ; BirGün, "Terzi Fikri kimdir, Nokta Operasyonu": <https://www.birgun.net/haber/terzi-fikri-kimdir-nokta-operasyonu-hakkinda-neler-biliniyor-397214> ; Tanıl Bora, "Fatsa Şeyi", Birikim: <https://birikimdergisi.com/haftalik/11106/fatsa-seyi> ; Pertev Aksakal, *Bir Yerel Yönetim Deneyi: Fatsa* (Simge, 1989). Ayrıntı için bkz. Bölüm 10.

Bölüm 6. Latin Amerika: Katılımcı Bütçeden Komünlere

■ Neden Latin Amerika?

Dünyada "katılımcı bütçe" denince akla ilk gelen kent Porto Alegre'dir; "halk iktidarı" denince akla ilk gelen sokaklar Santiago'nun sanayi koridorları ve El Alto'nun barikatlarıdır. Bu bir rastlantı değil. Latin Amerika, yirminci yüzyılın ikinci yarısında hem en sert askerî diktatörlükleri hem de en yaygın gecekondulaşmasını yaşadı. Diktatörlükler bittiğinde kentlerin çevresinde, devletin hizmet götürmediği ama vergisini ve emeğini aldığı milyonlarca insan vardı. Bu insanlar suyu, yolu, okulu ve kanalizasyonu birbirlerinden başka kimseden bekleyemeyecekleri için mahalle örgütü kurmuşlardı. Katılım mekanizmalarının bu kıtada doğması, bir siyaset bilimi keşfi değil, bu maddi zorunluluğun kurumsal biçim bulmasıdır.

Bu bölüm sekiz deneyimi ele alıyor: Porto Alegre'nin katılımcı bütçesi, Montevideo'nun otuz beş yıllık ademi merkeziliyeti, Venezuela'nın komünal konseyleri, Bolivya'nın Halk Katılımı Yasası ve El Alto'nun mahalle federasyonu, Zapatistaların İyi Yönetim Kurulları, Arjantin'in 2001 mahalle meclisleri, Medellín ve Bogotá'nın dijital katılımcı bütçeleri. Bölümün sonuna, Porto Alegre'nin aracının kıtayı aşınca ne olduğunu gösteren kısa bir Kuzey Amerika ve Afrika notu ekledik: Chicago ve New York'un katılımcı bütçeleri, Mississippi'de Cooperation Jackson, Kaliforniya'da Richmond ittifakı, Montréal, Güney Afrika'nın koğuş komiteleri ve Senegal'in köy bütçeleri. Şili 1970-73 deneyimi, bu kıtanın en yakıcı ve Türkiye için en öğretici örneği olduğu için ayrı bir bölümde işlendi (bkz. Bölüm 5); burada yalnızca karşılaştırma için anılacak.

Her deneyime aynı beş soruyla bakacağız, çünkü dosyanın ana tezi bu beş soruda saklı: Mekanizmanın kaynağı ne (aşağıdan mı, partiden mi, devletten mi)? Karar yetkisi var mı, yoksa görüş mü bildiriyor? Bütçenin ne kadarına dokunuyor? Kaç yıl yaşadı? Nasıl bitti ya da neden sürüyor? Bu soruların yanıtları, katılımın kaderini tüzüklerin değil içindeki sınıf güçlerinin belirlediğini gösterecek.

■ Porto Alegre: Mekanizmanın en olgun hâli ve en öğretici ölüm biçimi

Brezilya'nın 1988 Anayasası "toplumsal katılım"ı ilke olarak yazdı; 1990'da çıkan bir yasa belediyelerde sağlık konseylerini zorunlu kıldı. Ama Porto Alegre'yi dünyaya tanıtan, anayasa değil, 1989'da belediyeyi kazanan İşçi Partisi'nin (PT) Olívio Dutra yönetiminde başlattığı Orçamento Participativo'dur (OP, katılımcı bütçe). PT belediyeyi 2004'e kadar dört dönem elinde tuttu; OP bu on beş yılda olgunlaştı.

Mekanizma şöyle işliyordu. Kent on altı bölgeye bölünmüştü; buna altı tematik meclis (ulaşım, sağlık, eğitim, kültür, ekonomi, konut) ekleniyordu. Her yurttaş bölge meclisine katılıp oy kullanabiliyordu. Her on katılımcıya bir delege düşüyor; her meclis iki asil, iki yedek üyeyi Katılımcı Bütçe Konseyi'ne (COP) gönderiyordu. Bölgeler arası kaynak dağılımı, önceden ilan edilmiş ölçütlerle (nüfus, altyapı yoksunluğu, mahallenin kendi öncelik sırası) formülle hesaplanıyor; belediye teknik fizibiliteyi yapıyor, COP yatırım planını onaylıyordu. Bu formülün anlamı şudur: Kaynağı yoksul mahalleye götüren şey belediye başkanının iyi niyeti değil, yoksunluğun hesaba katıldığı açık bir kuraldı. Katılımın sınıfsal bileşimi de buna uygundu: Yoksul, kadın ve düşük eğitimli kesimler katılımda kent ortalamasının üzerindeydi; 2004'te yılda elli bin kişi meclislere geliyordu. Delege tabakasında ise mahalle dernek yöneticileri ve örgütlü kesimler ağırlıktaydı; bu ayrıntıyı aklımızda tutalım, birazdan gerekecek.

Sonuçlar somuttu. 1988-97 arasında kanalizasyon ve su bağlantısı yüzde 75'ten yüzde 98'e çıktı; okul sayısı 1986'ya göre dört katına ulaştı; bütçede sağlık ve eğitimin payı 1985'te yüzde 13 iken 1996'da yüzde 40'a yükseldi. Yatırım bütçesinin yaklaşık yüzde 17'si doğrudan OP kararıyla dağıtılıyordu. Dünya Sosyal Forumu 2001'de bu kentte toplandı; 1.500'den fazla kent modeli taklit etti ([Participedia](#)).

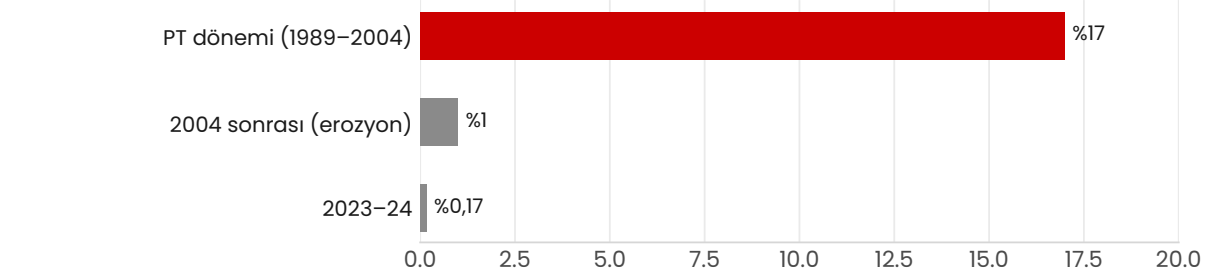
Sonra ne oldu? 2004'te PT seçimi kaybetti. Yeni yönetim OP'yi kapatmadı; daha inceltilmiş bir şey yaptı. "Yerel Dayanışmacı Yönetişim" adıyla OP'nin yanına danışma mekanizmaları ekledi, delegelerin görev süresi sınırını kaldırdı, teknik fizibilite süzgecinin sıkılaştırdı. 2017'de bir sonraki sağ yönetim OP'yi "modernleşme" adıyla askıya aldı; 2019'da sembolik olarak yeniden açıldı; pandemiyle fiilen durdu. Yatırım bütçesindeki pay yüzde 17'den yüzde 1'in altına, 2023-24'te yüzde 0,14-0,17'ye indi ([Gugliano, 2026](#)). 2005-16 arasında onaylanan projelerin yarısından azı tamamlandı; getirisi düşen katılım kendi kendini eritti. Delege görev sınırının kaldırılması "kalıcı delege" tabakası yarattı; kadın temsili düştü. Bu, bir kurumun öldürülmesi değil, içinin boşaltılmasıdır: Tabela kaldı, karar gitti.

Buradan çıkan ders, dosyanın omurgasını oluşturan derstir. OP hiçbir zaman yasa değildi; belediye yönetmeliğine ve PT'nin siyasi iradesine dayanıyordu. Yönetmelikle yaşadı, seçimle öldü. Katılımı belediye başkanının programı olarak kuran her deneyim, o başkanla birlikte gider. Porto Alegre'nin şanslı olduğu tek şey, on beş yıl sürmüş olmasıydı; Türkiye'de aynı mekanizmaya beş yıl bile verilmedi (bkz. Bölüm 11).

Brezilya'nın ikinci katmanı da öğreticidir. 2009'da ülkede 43.156 belediye konseyi (conselhos gestores) vardı; sosyal yardım konseyi belediyelerin yüzde 99'unda, sağlık konseyi yüzde 97'sinde kuruluydu. Çoğu kâğıt üstünde eşit temsilli ve karar yetkiliydi. Ama araştırmalar, tüzükteki konsey ile fiili etkinlik arasında büyük fark buluyor; 2003 sonrasında federal düzeyde salt danışma niteliğinde konseylerin sayısı arttı ([SciELO](#)). Kırk üç bin konsey, yasal zorunlulukla kurulan katılımın nasıl ritüele dönüşebildiğinin en büyük ölçekli kanıtıdır. Türkiye'deki kent konseyi yönetmeliğinin akrabası, Porto Alegre'nin OP'si değil, bu conselhos'lardır.

Porto Alegre: Katılımcı bütçenin yatırım bütçesindeki payı

Yasal güvencesi olmayan mekanizma, yönetim değişince eridi (yüzde)

Kaynak: Gugliano (2026); Participedia

Şekil 2. Porto Alegre'de katılımcı bütçenin erimesi.

■ Montevideo: Danışma organı otuz beş yıl nasıl yaşar?

Uruguay'da sol, ülke tarihinde ilk seçimi Kasım 1989'da Montevideo'da kazandı; Frente Amplio'dan (FA) Tabaré Vázquez Mart 1990'da göreve başladı ve kenti on sekiz bölgeye ayırdı. Her bölgede bir Bölgesel Toplum Merkezi (CCZ) açıldı. 1993'te iki organ daha eklendi: Belediye başkanının atadığı beş üyeli Yerel Kurullar (Juntas Locales) ve seçimle gelen yirmi beş-kırk üyeli Mahalle Konseyleri (Concejos Vecinales). Mahalle konseyi seçimlerine 1993'te 68.553, 1995'te 82.496, 1998'de 106.909 kişi oy kullandı ([Vecinet](#)). 2009'da bir ulusal yasayla "üçüncü kademe" yerel yönetim kuruldu; 2010'da Montevideo'da sekiz municipio seçimle başa geldi.

Mekanizmanın üç ayağı vardı: idari ayak (CCZ: ruhsat, temizlik, sosyal hizmet), siyasi ayak (Junta Local) ve toplumsal ayak (Concejo Vecinal: danışma, denetim, bütçe önceliklendirmesi için mahalle toplantıları). Burada dürüst olmak gerekir: Concejos Vecinales danışma organıydı, karar yetkisi belediyeydi; 2000'lerde eklenen katılımcı bütçenin payı küçüktü. Sınıfsal bileşimde FUCVAM konut kooperatifçileri, sendikali emekliler, mahalle komisyonları ve FA tabanı ağırlıktaydı; çevre mahallelerinde katılım merkezden yüksekti.

Kazanımlar ölçülebilir: 1999'a kadar poliklinik sayısı yediden yirmeye çıktı, on sekiz kreş açıldı, kadın merkezleri kuruldu, drenaj-asfalt-aydınlatma çevre mahallelere ulaştı ([UN-Habitat](#)). Daha önemlisi, askerî diktatörlük sonrasında solun "yönetebildiğinin" ilk kanıtı Montevideo oldu; FA'nın 2004'te ulusal iktidara gelmesinin zemini bu kentte döşendi.

Peki bir danışma organı otuz beş yıl nasıl yaşadı, Porto Alegre'nin karar organı neden on beş yılda eridi? İki yanıt var. Birincisi, FA belediyeyi hiç kaybetmedi; kesintisiz yönetim, mekanizmanın seçimle sınanmasını engelledi. İkincisi ve daha önemlisi, 2010'da mekanizma yasaya bağlandı; municipio'lar seçilmiş organ hâline geldi ve yönetmelikten yasaya geçen bir kurum, belediye başkanının takdirinden çıktı. Sınırlar da açıktır: Teknik-idari ağırlık (CCZ) katılımı gölgeledi; konseyler zamanla partileşti ve yaşlandı; katılım FA militanlarıyla sınırlandı. Montevideo, katılımın kurumsallaşmasının hem ömrü uzattığını hem de canlılığı azalttığını gösterir; bu ikilem, dosyanın öneri bölümünde yeniden karşımıza çıkacak (bkz. Bölüm 17).

■ Venezuela: Devletin fonuyla kurulan konsey kimin konseyi olur?

Venezuela, Latin Amerika'nın en iddialı katılım tasarımıdır ve en sert dersini verir. 1999 Anayasası "katılımcı ve öncü demokrasi"yi yazdı. Nisan 2006'da Komünal Konseyler Yasası, Chávez'in talebiyle otuz dokuz günde çıkarıldı; Aralık 2009'da organik yasaya dönüştürüldü; Aralık 2010'da Komünler Yasası ve "Halk İktidarı" yasa paketi geldi.

Tasarım kâğıt üstünde etkileyicidir. Komünal konsey (consejo comunal), kentte 200-400, kırdaki yaklaşık 20, yerli topluluklarında 10 aileyi kapsar. Egemen organ yurttaşlar meclisidir; altında icra komiteleri (sağlık, konut, su), bir mali birim (komün bankası) ve bir sosyal denetim birimi (contraloría social) vardır. Birkaç konseyin birleşmesiyle komün (comuna) kurulur; komünün parlamentosu, bankası ve sosyal mülkiyet işletmeleri olur. En önemli ayrıntı fonların yoludur: Kaynak, FUNDACOMUNAL ve bakanlıklardan konseye doğrudan aktarılır, seçilmiş belediyeyi atlar ([Ley Orgánica de los Consejos Comunales](#)).

Resmî rakamlar büyüktür ve temkinle okunmalıdır: 49.000 komünal konsey, 4.505 komün (hedef 6.000), 2023 sonunda 83 komünal devre; 2009-13 arasında komünlere 733 milyon aktarım (para birimi kaynakta belirtilmemiştir); Nisan 2024 ulusal danışmasında 27.000 proje ve 15.617 sandık ([Ministerio de Comunas](#)). Sınıfsal bileşim de tasarımın amacına uygundu: Barrio yoksulları, yönetim birimlerinde çoğunluk oluşturan kadınlar, kırsal komünlerde küçük köylüler. El Maizal, Che Guevara gibi birkaç kırsal komün üretim ve dağıtımı kolektif yönetti; yoksul mahallelerde su, konut onarımı ve sokak düzeyinde küçük altyapı yapıldı; Misiones programlarının yerel taşıyıcısı bu konseyler oldu.

Şimdi öteki yüz. Margarita López Maya'nın ve başka araştırmacıların gösterdiği gibi, "komünal sistem" Chávez'in ilk dönemindeki çoğulcu mahalle örgütlenmesini daraltıp partileştirdi; orta sınıf ve muhalefet mahalleleri büyük ölçüde dışarıda kaldı, katılım PSUV tabanıyla örtüştü (Nueva Sociedad). Fon dağıtımı başkanlığın ve bakanlıkların takdirindeydi; bu, klientelizm için hazır zemindir. Komün ile seçilmiş belediye arasındaki rekabet "paralel devlet" tartışmasını doğurdu. Sosyal denetim birimleri zayıf kaldı; yolsuzluk ve tek parti hâkimiyeti yerleşti ([SciELO Venezuela](#)). Ve belirleyici olan: 2014 sonrasında petrol rantı çıktığında fonlar kurudu, konseylerin çoğu kâğıt üstünde kaldı. Kırk dokuz bin sayısı fiili işlerliği değil, kayıt defterini yansıtır. 2024 seçim krizinden sonra komünler daha çok rejimin meşruiyet vitrini olarak işlev görüyor.

Bu deneyimi "ne aziz ne canî" ilkesiyle okumak gerekir. Venezuela, yoksul mahallelere kaynak ve örgüt götürmüş, kadınları yönetim pratiğine sokmuş, birkaç yerde üretim komünü yaratmıştır. Ama katılımı devletin fonuna ve liderin iradesine bağlayan bir tasarım, fon kesildiğinde ve lider değiştiğinde çöker. Marksist açıdan mesele şudur: Konseyler artık değerini ürettiği yere, yani petrol sektörüne ve büyük mülkiyete değil, rantın dağıtıldığı yere yerleştirildi. Rant dağıtım aygıtı olarak kurulan katılım, rant bitince biter. Bu ders, Venezuela'nın uzağında gibi görünen her belediye için geçerlidir: Belediyenin "hibe" ettiği katılım, hibeyle sınırlıdır.

■ Bolivya: Neoliberal yasa, And mahalle federasyonu ve 2003'te kenti yöneten örgüt

Bolivya iki ayrı hikâye anlatır ve ikisi birbirine zıttır. Birincisi yukarıdan gelir. 20 Nisan 1994'te Sánchez de Lozada hükümeti Halk Katılımı Yasası'nı (LPP, Ley 1551) çıkardı. Aynı paketin öteki parçaları devlet işletmelerinin "kapitalizasyonu" (özeleştirme) ve eğitim reformuydu. Yasa ülkeyi 311 belediyeye böldü (öncesinde fiilen işleyen yaklaşık 24 kentsel belediye vardı); ulusal vergi gelirlerinin yüzde 20'sini nüfus esasıyla belediyelere aktardı; mahalle dernekleri, ayllu'lar (And topluluk birimleri) ve sendikalar "Taban Bölgesel Örgütleri" (OTB) olarak tescil edildi; her belediyede OTB temsilcilerinden bir Gözetim Komitesi (Comité de Vigilancia) kuruldu ve bu komiteye bütçeyi denetleme, gerekirse fonları dondurma yetkisi verildi ([Lexivox, Ley 1551](#)).

Kazanımı inkâr edilemez: LPP kırsal Bolivya'ya ilk kez kaynak ve seçilmiş yerel yönetim götürdü; yerli belediye başkanları ve MAS'ın yerel tabanı buradan doğdu. Ama eleştirisi de nettir. Altman ve Landerer bunu "yukarıdan demokratikleşme" olarak adlandırır: Yasa, özelleştirme paketine payanda olarak tasarlandı; sendikaları ve ayllu'ları bölgesel OTB kutularına indirgeyerek böldü; gözetim komiteleri parti klientelizmine açtı; büyüyen kentlerde belediyeler yetersiz kaldı ve 2010'lardan itibaren merkez yetkiyi yeniden topladı ([Altman & Landerer](#)). Yani Dünya Bankası dilindeki "katılım" ile Rio 1992'nin "paydaş" yaklaşımı (bkz. Bölüm 2) Bolivya'da somut bir yasaya dönüştü ve bu yasa mevcut sınıf örgütlerini teritoryal birimlere ayırarak zayıflattı. Türkiye'deki kent konseyi yönetmeliğinin genel kurul bileşimini (sendikaların, meslek odalarının ve derneklerin "paydaş" olarak yan yana dizilmesi) düşünenler için bu ayrımı önemlidir (bkz. Bölüm 11).

İkinci hikâye aşağıdan gelir. El Alto, La Paz'ın üstündeki yaylada Aymara göçmenlerin, 1985 sonrasında işten atılan madencilerin, enformel işçilerin ve küçük tüccarların kurduğu kenttir. Mahalle Kurulları Federasyonu (FEJUVE) 1979'da kuruldu; El Alto 1985'te belediye oldu. Federasyon 540-570 mahalle kurulunu (junta vecinal) ve yaklaşık 750 bin kişiyi kapsıyor; her kurul iki yüzden fazla üyeyle yönetimini seçiyor; iki yılda bir kongre yirmi dokuz sekreterlikli merkez yürütmeyi belirliyor. Belirleyici ayrıntı, katılımın fiilen zorunlu olmasıdır: Arsa ve altyapı hakları kurul üyeliğine bağlıdır. Sian Lazar'ın *El Alto, Rebel City* çalışması, kurulların And topluluk normlarıyla (görev rotasyonu, zorunlu hizmet) sendikal geleneğin karışımı olduğunu gösterir ([Lazar, Duke UP](#)).

Ekim 2003'te bu örgüt kenti yönetti. Doğal gazın Şili üzerinden ihracına karşı başlayan "Gaz Savaşı"nda FEJUVE barikat kurdu, ortak mutfaklar açtı, dönüşümlü nöbet örgütledi, La Paz'ı kuşatıp havaalanını kapattı; altmıştan fazla ölü ve dört yüzden fazla yaralının ardından 17 Ekim'de Sánchez de Lozada istifa etti. Ocak 2005'te federasyon Suez'in su şirketiyle (Aguas del Illimani) yapılan sözleşmeyi iptal ettirdi ([FEJUVE](#)). Bir mahalle federasyonu, bir ulusal hükümeti düşürdü ve bir çokuluslu şirketi kentten çıkardı.

Sonrası daha karışıktır ve saklanmamalıdır. Evo Morales'in Aralık 2005'te seçilmesiyle FEJUVE MAS ile "eleştirel işbirliği"ne girdi; liderlerinin bakan olması (Julieta Monje gibi) meşruiyeti aşındırdı; hükümet federasyonun partiziz kurucu meclis ve öz-yönetimli su teklini reddetti; 2010'larda seferberlik kapasitesi düştü, MAS yanlısı ve muhalefet yanlısı paralel FEJUVE'ler ortaya çıktı ([Fundación Carolina](#)). Aşağıdan gelen bir örgüt, kendi çıkardığı hükümete bağlandığında, o hükümetin uzantısına dönüşme riskiyle karşılaşır. Bu, Bölüm 4'te sovyetler ve Bölüm 12'de kent konseyleri için gördüğümüz mekanizmanın aynısıdır: Kurum, sınıfa değil yönetime bağlanınca yönetimin aracı olur.

Yine de FEJUVE kırk beş yıldır ayakta ve bu, Arjantin'in iki yılda sönen meclisleriyle karşılaştırıldığında dosyanın en önemli sorularından birini açar: Bir mahalle örgütü neden yaşar, neden ölür?

■ Zapatistalar: Mandar obedeciendo ve kendi kararıyla yeniden yapılanma

Meksika'nın Chiapas eyaletinde 1994 ayaklanmasının ardından Zapatistalar önce otonom belediyeler (MAREZ) ilan ettiler; Ağustos 2003'te beş caracol (bölge merkezi) ve beş İyi Yönetim Kurulu (Junta de Buen Gobierno, JBG) kurdular. 2019'da caracol sayısı on ikiye çıkarıldı. 6 Kasım 2023'te ise EZLN, MAREZ ve JBG'lerin lağvedildiğini duyurdu ve yerine yeni bir yapı önerdi ([El Universal](#)).

Bu dosyada Zapatista deneyimi, silahlı bir hareketin öyküsü olarak değil, yönetim ilkeleri bakımından ele alınıyor; bu ilkeler yirmi yıllık sivil öz-yönetim pratiğinden çıkmıştır ve dünyadaki katılım tartışmasına en özgün katkılardan biridir. Üç kademe vardı: topluluk meclisi, otonom belediye konseyi, bölge kurulu (JBG). JBG üyeleri topluluk otoritelerinden rotasyonla, haftalık ya da on beş günlük dönüşümle geliyor, ücret almıyor, her an geri çağırılabilirdi. İlke "mandar obedeciendo" idi: itaat ederek yönetmek, yani yöneticinin topluluğun kararına tabi olması. Askerî yapı sivil yönetimden ayrı tutulmuştu: "Ordular savunur, yönetmez." JBG'nin işleri yardım ve projelerin bölgeler arasında dengeli dağıtımı, belediyeler arası anlaşmazlıklar, insan hakları şikâyetleri ve dış ilişkilerdi; sağlık, eğitim, adalet ve toprak dağıtımı belediye düzeyinde kalıyordu ([Caracoles y Juntas de Buen Gobierno](#)).

Zapatistaların dünya deneyimine kattığı ikinci şey öz-eleştiri geleneğidir. 2004'teki "ilk yıl" bilançosunda JBG'ler kendi hatalarını yayımladı: Kadın katılımı, Kadınların Devrimci Yasası'na rağmen uzun süre kâğıt üstünde kalmıştı; "eşlik etmenin komutaya dönüşmesi", yani danışmanlık rolünün fiili yönetime kayması sorun olmuştu. 2023 bildirisinde de aynı dürüstlük var: Bazı otonom hükümetler halktan uzaklaşmıştı; yola yakın belediyeler daha çok kaynak alıyordu; kademeler arasında bilgi kayboluyordu; kendi ifadeleriyle bir "iktidar piramidi" oluşmuştu. Dış baskı da ağırdı: Kartel bölünmesi, paramiliter saldırılar, göç ve devletin sosyal programlarıyla (Sembrando Vida) topluluk içi bölünme ([El Salto](#)). Yeni yapı, piramidi tersine çevirip kararı topluluk düzeyine (GAL) indirmeyi, birkaç topluluğu ilgilendiren konuları kolektiflerde (CGAZ), bölgesel konuları meclislerde (ACGAZ) çözme için öngörüyor; toprakta "mülkiyet değil ortak kullanım" ilkesi geçiriliyor ([Comunizar](#)).

Sınırlar da yazılmalı. Deneyim bölgesel kaldı; ulusal siyasete etkisi sınırlıydı; "Otra Campaña" ve 2018'deki bağımsız adaylık girişimi sonuç vermedi. Ulusal siyasetten yalıtılmış otonomi, yirmi yıl sonra kartel baskısı altında yeniden yapılanmak zorunda kaldı. Bu dosyanın Zapatistalardan aldığı şey, siyasal strateji değil, üç yönetim ilkesidir: rotasyon, ücretsizlik, geri çağırma. Bürokratlaşmaya karşı bilinen tek pratik panzehir bu üçlüdür ve Paris Komünü'nden (bkz. Bölüm 3) bu yana her yerde aynı sonucu vermiştir: Bu ilkeler uygulandığında delege tabakası profesyonelleşmez; gevşetildiğinde (Porto Alegre'de görev sınırının kaldırılması gibi) profesyonelleşir.

■ Arjantin 2001: Kriz meclisleri neden söndü?

19-20 Aralık 2001'de mevduatların dondurulmasına (corralito) ve olağanüstü hâl ilanına karşı Buenos Aires sokakları tencere-tava sesiyle doldu; De la Rúa hükümeti düştü; slogan "Hepsi gitsin!" idi. Ocak 2002'de kentin köşe başlarında mahalle meclisleri (asambleas barriales) kuruldu; Parque Centenario'da her hafta binlerce kişilik bir meclisler arası toplantı yapılıyordu. Ağustos 2002'de zirveye ulaşıldı: Ülke çapında üç yüzden, Buenos Aires'te yüzden fazla meclis. İlk toplantılar 50-100, sonra 200-300 kişiydi; ardından elli kişilik "çekirdekler" indi. 2003'te Kirchner'in seçilmesiyle meclislerin büyük çoğunluğu söndü ([Herramienta](#)).

Bu meclisler tümüyle devlet dışı, yatay, delegeziz açık meclislerdi. Alt komisyonları (sağlık, gıda, basın), haftalık bültenleri, ortak mutfakları (ollas populares), takas kulüpleri vardı; işgal edilmiş banka şubelerini kültür merkezine çevirdiler; geri kazanılmış fabrikalarla (Brukman, Zanón) ve piquetero (işsiz) örgütleriyle koordinasyon kurdular. "Piquete y cacerola, la lucha es una sola" (barikat ve tencere, mücadele bir) sloganı, kısa süreliğine yoksul

banliyö işsizleriyle mevduatı dondurulmuş orta sınıfı aynı safa koydu. Kazanımlar küçümsenmemeli: Kriz anında gıda ve sağlığı mahalle ölçeğinde örgütlediler; meşruiyeti çökmüş bir siyasal sınıfa karşı doğrudan demokrasi pratiği yaşattılar; fabrika işgalleri ve kooperatifler kalıcı oldu, bugün dört yüze yakın geri kazanılmış işletme var ([Jacobin América Latina](#)).

Neden söndüler? Ouviaña'nın ve başkalarının analizi üç neden gösteriyor ([CLACSO, Ouviaña](#)). Birincisi, kurumsal karşılık yoktu: Meclisler karar alıyordu ama uygulayacak aracı yoktu; belediyeyle ilişki kurulmadı, ne talep eden ne hesap soran bir konum alındı. İkincisi, sol partilerin meclisleri "ele geçirme" rekabeti ve sonsuz usul tartışmaları, siyaset tecrübesi olmayan orta sınıfı kaçırdı. Üçüncüsü ve belirleyici olan, ekonomi toparlanıp mevduat kısmen serbest kalınca orta sınıf çekildi; Kirchner hükümeti bazı talepleri (insan hakları, kısmen kooperatifler) soğurdu ve piquetero örgütlerini sosyal yardım planlarıyla devlete bağladı.

Şimdi El Alto ile Buenos Aires'i yan yana koyalım. İkisi de aşağıdan doğdu; ikisi de kriz anında kenti fiilen yönetti. Biri kırk beş yıldır ayakta, öteki iki yılda dağıldı. Fark nerede? FEJUVE gündelik yeniden üretime bağlıydı: Arsa tapusu, su bağlantısı, okul, yol bu örgütten geçiyordu; üyelik zorunluydu; And topluluk normları ve madenci sendikacılığı bir örgüt kültürü vermişti. Arjantin meclisleri ise bir öfkeye ve bir talebe bağlıydı; öfke dindiğinde ve talep kısmen karşılandığında meclisi ayakta tutacak maddi bir bağ kalmadı. Marksist terimlerle söylersek: Bir mahalle örgütünün ömrü, sınıfın kendini yeniden üretme koşullarına (barınma, su, gıda, bakım) ne kadar bağlı olduğuyla orantılıdır. Türkiye'de 2013'ün park forumları ve 2023 depreminin dayanışma ağları Arjantin modeline benzedi ve benzer biçimde söndü; kalıcılık, mahalle örgütünü gündelik ihtiyaca bağlamayı gerektirir (bkz. Bölüm 17).

■ Medellín ve Bogotá: Tıklama bütçesi

Kolombiya'nın iki büyük kenti, katılımcı bütçenin yirmi birinci yüzyıldaki teknokratik biçimini gösterir. Medellín'de 2004'te Sergio Fajardo döneminde Yerel Planlama ve Katılımcı Bütçe (PL-PP) başladı: Belediyenin serbest yatırım bütçesinin yüzde 5'i (2018'de 209 milyar peso) on altı comuna ve beş kırsal birime aktarılır; yerel kurullar ve mahalle eylem kurulları (JAC) önerir, halk oylar. 2017'de bir reformla karar yetkisi büyük ölçüde belediyeye kaydırıldı; gerekçe, silahlı çetelerin ("combos") katılımcı bütçe kaynaklarını ele geçirmesiydi. Katılım 2015'te 144.000 oydan 2016'da 110.000'e, 2017'de 40.000'e düştü. Eleştiriler: Kaynakların yaklaşık yarısı uygulayıcı operatörlere (vakıf ve STK'lar) gitti; katılımcı bütçe fonu, belediyenin zaten yapması gereken eğitim ve yaşlı bakımı harcamalarını finanse etti; JAC'lar klientelist ağlara dönüştü ([El Tiempo](#)).

Bogotá daha büyük ölçekte aynı şeyi yaptı. 2019'daki bir belediye kararı ve Claudia López yönetimi (2020-23) ile Yerel Kalkınma Fonları yatırımının yüzde 50'si yirmi lokalitede katılımcı bütçeyle belirlenir oldu. Dijital oylamayla 2020-25 arasında toplam 4,5 milyon oy kullanıldı, 49.836 öneri geldi, 6.412 girişim önceliklendirildi, 2021-25 için 892,8 milyar peso ayrıldı. Katılım en yüksek yoksul güney lokalitelerinde (Bosa'da 611.435 oy). Sayıştay'ın (Contraloría) 2025 raporu ise şöyle: 3.749 proje tamamlandı, 1.193 uygulamada, 918 ihalede, 387 başlamamış, 165 uygulanamaz; 212 idari usulsüzlük; kurumlar arası kopukluk; gençlerin, kırsal nüfusun ve dijital erişimi olmayanların dışarıda kalması ([El Espectador](#)).

Bogotá'nın yüzde 50'si Porto Alegre'nin yüzde 17'sinden büyük görünür; ama iki fark var. Birincisi, Bogotá'da pay, belediyenin toplam yatırımının değil, lokalitelere ayrılmış küçük fonların yarısıdır. İkincisi ve daha önemlisi, "oy" burada tıklama düzeyindedir; müzakere yoktur; öneriyi teknik süzgeçten geçiren, uygulayan ve gecikmeden sorumlu olan aygıt yurttaşın erişiminin dışındadır. Katılımın ölçüsü oy sayısı değil, kararın kimin lehine ve kimin elyle uygulandığıdır. Dijital araçların bu rolünü Bölüm 19'da ayrıntılı tartışacağız; burada şu kadarını not edelim: 4,5 milyon tıklama, örgütsüz bir kentte katılımı değil, katılımın görüntüsünü üretir.

■ Kuzey Amerika ve Afrika notu: Aynı araç, başka kıtalar

Porto Alegre'nin aracı kıtayı aştı; nereye gittiyse oranın sınıf yapısına göre biçim aldı. Bu alt bölümde, Latin Amerika'nın dışında ama onun mekanizmasını ithal eden dört Kuzey Amerika deneyimini ve iki Afrika örneğini kısaca ele alıyoruz. Amaç, katalog genişletmek değil; aynı beş soruyu (kaynak, karar yetkisi, bütçe payı, ömür, sonlanma) zengin bir ülkenin belediye meclisinde ve yoksul bir ülkenin köy meclisinde sormaktır.

Chicago, 49. koğuş (2009-). ABD'deki ilk katılımcı bütçe, Chicago'nun kuzeyindeki Rogers Park semtini kapsayan 49. koğuştaki meclis üyesi (*alderman*) Joe Moore'un 2009'da kendi "menü parası"nı halka açmasıyla başladı. Chicago'da her koğuş meclis üyesine yılda 1,3 milyon dolar (bugün 1,5 milyon) altyapı ödeneği verilir; Moore bu ödeneğin nereye harcanacağını mahalle toplantılarına, gönüllü "topluluk temsilcileri"nin hazırladığı proje listesine ve 2010'daki ilk oylamada 1.652 sakinin oyuna bıraktı; 36 öneriden 14 proje seçildi ([Participedia](#)). Model 2012'de dört, 2025'te on dört koğuşa yayıldı. Ama yayılmanın haritası bir sınıf haritasıdır: Kentin siyah nüfuslu güney ve batı koşullarının çoğu katılımcı bütçe yapmıyor. 21. koğuşun meclis üyesi bunu tek cümleyle açıklar: "Bir köpek parkına odaklanma lüksüm yok; herkes yeni sokak istiyor ve buna ihtiyacı var." Yoksul koğuştaki 1,5 milyon dolar, temel yol onarımına bile yetmez; oylayacak "fazla" yoktur ([The TRiIBE, 2025](#)). İlk yıl Latin göçmenlerin oylamaya gelmemesi de (göçmenlik statüsü kaygısı) aynı sınırın öteki yüzüdür. Chicago'nun dersi Bölüm 8'deki Solo bulgusuyla aynıdır: Açık kapı, kapıdan içeri girecek fazlası olanın kapısıdır.

New York (2011-). 2011'de dört meclis üyesinin (aralarında Brad Lander ve Jumaane Williams) kendi bölgelerinde başlattığı süreç, Belediye Meclisi'nin resmî programına dönüştü ve dünyanın en büyük katılımcı bütçelerinden biri oldu: 2016-17 döngüsünde 31 bölgede 102.800 seçmen 40 milyon doları aşkın sermaye harcamasını oyladı; 2018-19'da 32 bölgede 118.308 oy ve 39 milyon dolar ([NYC Council, 2017](#); [NYC Council, 2019](#)). Oy hakkı 11 yaş üstü herkese, göçmenlik statüsüne bakılmaksızın açıktır; bu, ABD'de başka hiçbir seçimde olmayan bir kapsayıcılıktır. Sonra pandemi programı durdurdu; 2024'te 24 bölgede 24 milyon dolar için 76.434 oy kullanıldı; meclisin kendisi 2020-22 verisini bile tutmamış, bir bilgi edinme başvurusuna "kayıt yok" yanıtı vermiştir ([Maximum New York, 2024](#)). Tutarın ölçeğini de yazmak gerekir: 40 milyon dolar, New York'un yüz milyar doları aşan bütçesinin on binde dördüdür. New York, Paris'in "güzelleştirme bütçesi"nin (bkz. Bölüm 7) Amerikan biçimidir: Kapsayıcı, görünür, ölçeksiz. Yine de tek bir yanı dosyamız için değerlidir: Her bölgede toplantılar yürüten "bütçe delegeleri" gönüllü mahalle sakinleridir ve süreç, mahalle örgütlerinin (kıracı birlikleri, göçmen dernekleri) belediyeyle kurumsal temas kurduğu bir kanal olmuştur.

Cooperation Jackson, Mississippi (2014-). Bu, listenin en farklı örneğidir; çünkü belediyeden değil, belediyeyi de kapsayan bir siyasal plandan doğmuştur. Malcolm X Grassroots Movement'in 2012'de yazdığı Jackson-Kush Planı üç ayak öngörüyordu: **halk meclisleri** (People's Assemblies), bağımsız siyah siyasal parti ve dayanışma ekonomisi ([Nonprofit Quarterly, 2024](#)). Planın siyasal ayağı 2013'te Chokwe Lumumba'nın belediye başkanı seçilmesiyle belediyeye girdi; 3 milyon dolarlık kooperatif kredi fonu, yerel tedarikçi lehine satın alma reformu ve planlama dairesinde kooperatif eğitimi birimi gündemdediydi. Lumumba, kredi fonunun meclisten geçeceği gün, Şubat 2014'te öldü. Kali Akuno'nun deyişiyle bu bir "Humpty Dumpty öyküsü"dür: Parçalar bir daha birleşmedi. 1 Mayıs 2014'te kurulan Cooperation Jackson, planın ekonomik ayağını belediyesiz sürdürdü: Fannie Lou Hamer Topluluk Toprak Vakfı kentte 40'ı aşkın parselde 20 akır (yaklaşık 80 dönüm) aşkın ve Canton yakınında 100 akr (yaklaşık 400 dönüm) kırsal araziye piyasadan çıkardı; Freedom Farms (kent tarımı), Green Team (peyzaj ve kompost), Community Production Center (dijital üretim) ve 2024'te açılan Ida B. Wells Plaza kuruldu ([Wikipedia](#)). Ölçek küçüktür ve Akuno bunu saklamaz: On yılda kooperatiflerde yaklaşık 16 kişi, 10 tam zamanlı iş; kent

tarımında on yılda 24 kişi çalışıp ayrıldı. Oğul Chokwe Antar Lumumba 2017'de yüzde 90'ı aşkın oyla başkan seçildi ama "aynı vizyonu paylaşmayan bir siyasal hizalanma"yla; 2022'de kentin su sistemi çöktü ve federal mahkeme yönetimini üçüncü bir kişiye devretti; Kasım 2024'te başkan federal rüşvet suçlamasıyla yargılandı, Nisan 2025 ön seçiminde yüzde 25 oyla kaybetti ([Wikipedia](#)). Cooperation Jackson ise ayakta. Dosyamız için bu deneyimin anlamı iki yönlüdür. Halk meclisi + kooperatif + toprak vakfı formülü, Bölüm 17 ve 16'da önerdiğimiz "mahalle meclisi + belediye kooperatifi + belediye arsa stoku" üçlüsünün ABD'nin en yoksul eyaletindeki kanıtıdır. Ve belediyeyi kazanmanın, kazanan kişi ölünce ya da yolunu değiştirtince hiçbir şeyi güvence altına almadığının; toprağı vakfa alan örgütün ise belediye elden gidince bile kalabildiğinin kanıtıdır. Akuno'nun kendi cümlesi: Toprak kolektif mülkiyette olduğu için "kötü bir hasat yılında başkalarının yapamadığı ayarlamayı yapabiliyoruz."

Richmond, Kaliforniya (2003-). San Francisco Körfezi'nin kuzeyinde, Chevron'un rafinerisinin çevresinde kurulmuş bu işçi kentinde 2003'te kurulan Richmond Progressive Alliance (RPA), tek bir ilkeyle işe başladı: Şirket başı almamak. 2006'da Yeşil Parti'den Gayle McLaughlin belediye başkanı seçildi; 2014'te Chevron kendi adaylarını seçtirmek için yaklaşık 3,1 milyon dolar harcadı ve RPA'nın üç adayı da kazandı. RPA çoğunluğu rafineriden alınan ek vergiyi (kaynaklara göre sosyal programlara aktarılan 204 milyon dolar), 2016'da kira kontrolü ve haklı neden olmadan tahliye yasağı (Measure L), yerel asgari ücret ve göçmen polisiyle işbirliğinin durdurulmasını getirdi ([Wikipedia](#)). 2024'te iki koltuk kazanıp bir koltuk kaybetti; McLaughlin yirmi yıl sonra çekildi ([Richmondside, 2024](#)). Richmond'un dersi, Bölüm 7'deki Poplar ve Viyana ile aynıdır: Belediye, kentin en büyük mülk sahibiyle (rafineri) vergi ve kira üzerinden çatışmayı göze aldığında sonuç üretir; bunu göze alabilmesinin koşulu, ittifakın şirket parasından bağımsız bir mahalle tabanına sahip olmasıdır.

Montréal (2021-). Kanada'nın en büyük katılımcı bütçesi, Proje Montréal yönetiminde 2021'de 10 milyon Kanada dolarıyla başladı; üçüncü edisyonda (2024-25) 45 milyon dolara çıktı: 880'i aşkın fikir, 38 finalist, 28 binden fazla oy, 18 ilçede 35 yerde uygulanacak 7 proje ([Ville de Montréal, 2025](#)). Projelerin 500 bin ile 10 milyon dolar arasında, belediye mülkü üzerinde ve "gençlik, eşitlik ya da güvenlik" temalı olması şartı, mekanizmayı Paris türüne yaklaştırır. Montréal'i burada anmamızın nedeni büyüklüğü değil, örgütlü tabanla bağının zayıflığıdır: 28 bin oy, iki milyonluk kentte yüzde 1,5'tir ve Bogotá'nın "tıklama" sorununun (yukarıda) Kuzey'deki karşılığıdır.

Güney Afrika: koğuş komiteleri ve civics. Apartheid'e karşı 1980'lerin kent mücadelesi, "civics" denen mahalle örgütleri, sokak komiteleri ve kira boykotlarıyla yürütülmüştü; Mart 1992'de bu örgütler SANCO (Güney Afrika Ulusal Civic Örgütü) çatısında birleşti. 1994 sonrasında devlet, katılımı yasayla kurumsallaştırdı: 1998 tarihli Belediye Yapıları Yasası'nın 72-78. maddeleri, her koğuşta seçilmiş koğuş meclis üyesinin başkanlık ettiği ve en çok on üyeli bir **koğuş komitesi** (*ward committee*) öngördü; komitenin yetkisi 74. maddeyle açıkça "tavsiye"yle sınırlandı (Terence Smith, UWC). Ülkede bugün 4.488 koğuş var; 4 Kasım 2026'da yeni belediye seçimleri yapılacak ([Wikipedia](#)). Saha araştırmaları komitelerin "parti yapılarının uzantısı"na döndüğünü ("meclis üyesi seçtirmek istediği isimleri önceden biliyor"), bütçesiz ve bürosuz kaldığını ve önerilerinin meclisten yanıt almadığını belgeler. Daha önemlisi, 2005 kılavuzu koğuş komitesini "resmî ve uzmanlaşmış katılım yapısı" ilan ederek civics'i kenara itti. SANCO'nun kendisi ise iktidar partisiyle ittifakında eridi: "Kadro yerleştirme" ve "ahbaplara iş", liderlik kavgaları, örgütsel bağımsızlığın kaybı; 2026'da bir Cape Times yazısı örgütü "eski hâlinin gölgesi" diye tanımlıyor ([Cape Times, Mayıs 2026](#)). Güney Afrika, dosyamızın Bolivya LPP için söylediğini en açık biçimde tekrar eder: Devlet, aşağıdan doğmuş bir mahalle örgütünü yasayla "resmî katılım yapısı"na dönüştürdüğünde, örgüt devletin uzantısı olur; geriye kalan boşluğu ise "hizmet sunumu protestoları" doldurur (2026 yazında Ratanda'da su kesintisi üzerine belediye başkanının evinin yakılması bunun son örneğidir).

Senegal: köyden başlayan katılımcı bütçe. Afrika'da katılımcı bütçe, Latin Amerika'dan farklı olarak kentte değil kırdan başladı. Senegal'in Fissel kırsal komününde 2002'de yerel bir dernek (RECODEF) ve IED Afrique'in desteğiyle kurulan süreç, 28 köyün her birinden bir kadın bir erkek delegeyle ve önce kadınların ve erkeklerin ayrı toplantı sonra birleştiği köy forumlarıyla işledi; kadınların önceliği (su) listenin başına çıktı; yerel vergi tahsilatı arttı, çünkü sakinler paranın nereye gittiğini görüyordu (Gueye, IED Afrique). Dakar'ın banliyösü Guédiawaye'deki Ndiarème Limamou Laye komününde 2002'den itibaren mahalle katılım konseyleri, kadın konseyleri ve yıllık "demokratik sorgulama" toplantısı denendi; belediye başkanının kendi ifadesiyle "Porto Alegre'nin bütçesini olduğu gibi uygulamak iddialı olurdu", geleneksel mahalle reisleri sürece girmede ve sorgulama toplantısı hiç işlemedi ([afrique-gouvernance.net](#)). 2013 Yerel Yönetimler Kanunu bütçe yönelim tartışmasını zorunlu, katılımı ise isteğe bağlı kıldı; 558 komünün 100-123'ü katılımcı bütçe denedi; hükümetin 2022-23 Açık Yönetim taahhüdünde uygulama zorunluluğu getirilmesi öngörüldü ama dönem sonunda hiçbir faaliyet tamamlanmadı ([OGP Senegal](#)). Enda ECOPOP'un yöneticisinin tespiti, dosyamızın Porto Alegre için söylediğinin Afrika'daki karşılığıdır: "Gelen yönetici, ne kadar başarılı olursa olsun öncekinin girişimini söküyor; kişi siyaseti kurumsal kalıcılığı baltalıyor" ([Africa Research Institute](#)).

Altı örneği tek soruda toplayalım: Porto Alegre'nin aracı Kuzey'de "fazla"nın oylamasına, Güney'de vergi tahsilatının aracına dönüştü; yalnız Jackson'da araç, toprak ve üretim üzerinde kalıcı bir mülkiyet biçimine bağlandı ve yalnız orada belediye elden gidince ayakta kaldı. Güney Afrika ise Bolivya ile birlikte dosyanın en sert uyarısını verir: Aşağıdan gelen örgütü devlet "resmî yapı" ilan ettiğinde, örgüt ölür ve yerini protesto alır.

Grafik önerisi: New York katılımcı bütçesinde oy sayısı ve bölge sayısı (2012'den 2024'e) iki eğri; yanında toplam tutarın kent bütçesine oranını gösteren tek bir küçük daire (on binde dört). Altında Chicago'nun 50 koğuşunu katılımcı bütçe yapan/yapmayan olarak gösteren basit bir harita.

■ Karşılaştırma: Beş soru, on yedi deneyim

Deneyim	Kaynağı	Karar yetkisi	Bütçe payı	Ömür	Sonlanma biçimi
Porto Alegre OP (1989-)	Parti (PT) yönetimi	Bağlayıcı (yönetmelikle)	Yatırımın ~%17'si → %0,17	15 yıl güçlü	Seçim kaybı, içinin boşaltılması
Montevideo (1990-)	Parti (FA) yönetimi	Danışma → 2010'da seçilmiş municipio	Küçük	35 yıl, sürüyor	Yasaya bağlandı; partileşti
Venezuela consejos (2006-)	Devlet ve lider	Devlet fonuna bağlı	Değişken, merkezden	20 yıl	Rant çöküşü, kooptasyon
Bolivya LPP (1994-)	Neoliberal devlet	Belediye + gözetim komitesi	Ulusal verginin %20'si belediyelere	Sürüyor	Yeniden merkezleşme
El Alto FEJUVE (1979-)	Aşağıdan, kalıcı	Fili, kent ölçeğinde	– (kendi örgütü)	45 yıl	Hükümete bağlanma, bölünme
Zapatista JBG (2003-23)	Topluluk meclisleri	Tam otonomi (bölgesel)	Kendi kaynağı	20 yıl	Kendi kararıyla yeniden yapılanma
Arjantin asambleas (2002-03)	Aşağıdan, kriz	Yok	–	1-2 yıl	Sönme, soğurulma
Medellin / Bogotá (2004-)	Belediye	Sınırlı, dijital oy	%5 / yerel fonların %50'si	20 yıl	Teknokratikleşme

Deneyim	Kaynağı	Karar yetkisi	Bütçe payı	Ömür	Sonlanma biçimi
Şili JAP/cordones (1972-73)	Aşağıdan, kriz	Fiili, hukuksuz	–	2 yıl	Darbe (bkz. Bölüm 5)
Şili cabildos (2019-23)	Aşağıdan, ayaklanma	Yok; anayasa sürecine girdi	–	1-2 yıl güçlü	İki plebisit yenilgisi, sönme (bkz. Bölüm 5)
Chicago 49. koğuş (2009-)	Meclis üyesi	Bağlayıcı (menü parası)	Koğuş başına 1,3-1,5 milyon \$	17 yıl, 14 koğuş	Yoksul koğuşlara yayılmadı
New York PB (2011-)	Meclis üyeleri	Bağlayıcı (sermaye harcaması)	~40 milyon \$, bütçenin on binde 4'ü	Sürüyor, daraldı	Pandemi; 118 binden 76 bin oya
Cooperation Jackson (2014-)	Siyasal plan (halk meclisi)	Kendi toprağı ve kooperatifi	– (toprak vakfı, 40+ parsel)	12 yıl, sürüyor	Belediye elden gitti, örgüt kaldı
Richmond RPA (2003-)	Şirket parasız ittifak	Belediye çoğunluğu	Rafineri vergisi, kira kontrolü	23 yıl	Sürüyor; kurucu kuşak çekildi
G. Afrika koğuş komiteleri (1998-)	Yasa (devlet)	Tavsiye (md. 74)	Yok	Sürüyor	Parti uzantısı; civics'in erimesi
Senegal Fissel / Dakar (2002-)	Köy derneği + STK	Öncelik listesi	Küçük; vergi tahsilatı arttı	Sürüyor, 100-123 komün	Kişî siyaseti; zorunluluk gelmedi

Tabloya bir kez daha bakalım. Karar yetkisi taşıyan iki deneyim (Porto Alegre, Zapatista) kendi dışındaki güçlerle bitti ya da dönüştü; yalnızca görüş bildiren deneyim (Montevideo) yaşadı ama canlılığını yitirdi; devletin fonuyla kurulanlar (Venezuela, Bolıvyı LPP) devletin aracı oldu; aşağıdan kuruluş gündelik ihtiyaca bağlananlar (FEJUVE) yaşadı, öfkeye bağlananlar (Arjantin, Şili 2019) söndü. Kuzey Amerika satırları aynı örüntüyü zengin bir ülkede tekrar eder: Bağlayıcı ama ölçeksiz katılımcı bütçe (New York, Chicago) yoksul mahalleye ulaşmadan sürer; mülkiyete bağlanan örgüt (Jackson'ın toprak vakfı, Richmond'un rafineri vergisi) belediye elden gitse de kalır. Afrika satırları ise Bolıvyı'nın uyarısını yineler: Devletin "resmî katılım yapısı" ilan ettiği koğuş komitesi, aşağıdan doğan civics'i eritir. Hiçbir sütun tek başına kaderi belirlemez; belirleyen, bu sütunların birleşimidir.

■ Katılımın sınıfsal bileşimi: Kim geliyor, kim kalıyor?

Tüm bu deneyimlerde tekrarlanan bir örüntü var. Katılım, en yüksek yoksul mahallelerde ve kadınlar arasındadır: Porto Alegre'nin bölge meclislerinde, Venezuela'nın konsey yönetimlerinde, Bogotá'nın güney lokalitelerinde, El Alto'nun kurullarında, Şili'nin JAP'larında (bkz. Bölüm 5). Bu tesadüf değildir; hizmeti olmayan, hizmeti almak için örgütlenir. Katılım mekanizmaları orta sınıfa çekmek için tasarlandığında (Arjantin'de olduğu gibi kendiliğinden, Medellín'de olduğu gibi teknik süzgeçle) yoksullar dışarı düşer; yoksullar için tasarlandığında orta sınıf çekilir. Kerala'da da aynı şeyi göreceğiz (bkz. Bölüm 8).

İkinci örüntü, delege tabakasının profesyonelleşmesidir. Porto Alegre'de görev sınırının kaldırılması kalıcı bir delege tabakası yarattı; Medellín'de JAC'lar patronaj ağına döndü; Montevideo'da konseyler partileşip yaşlandı; FEJUVE'nin liderleri bakan oldu. Zapatistalar bu sorunu rotasyon, ücretsizlik ve geri çağırma ile çözmeye çalıştı ve 2023'te kendi piramitlerini yıkmak zorunda kaldılar. Sorun evrenseldir; çözüm, tüzük maddesi değil, ilkelerin sürekli uygulanmasıdır.

Üçüncü örüntü ölçektir. İşleyen katılım küçük ölçektir: Venezuela'da 200-400 aile, Montevideo'da on sekiz bölge, Porto Alegre'de on altı bölge, Şili'de otuz temel ürün. Kent ölçeğinde katılım, mahalle ölçeğindeki katılımın toplamıdır; mahalle atlanıp kent ölçeğine geçildiğinde (Bogotá'nın dijital oyu) katılım tıklamaya iner.

■ Türkiye için dersler

Latin Amerika, Türkiye'ye uzak bir kıta gibi görünebilir; ama 1980 sonrası kentleşmesi, gecekondulaşması, diktatörlük sonrası "demokratikleşme" paketleri ve yerel yönetim reformlarının Dünya Bankası kaynaklı dili bakımından Türkiye'ye en çok benzeyen coğrafyadır. Bu bölümden Türkiye için şu sonuçlar çıkıyor.

Katılım aracı hukuki ve mali güvenceye bağlanmazsa belediye başkanıyla birlikte gider. Porto Alegre yönetmelikle yaşadı, seçimle öldü; Montevideo 2010'da mekanizmayı yasaya bağladı ve yaşadı; Bolıvyı'nın yüzde 20 kuralı, tartışmalı olsa da, kaynağın belediyeye ulaşmasını başkanın takdirinden çıkardı. Türkiye'de kent konseyi yalnızca görüş bildirir, bütçe payı yoktur (bkz. Bölüm 11); katılımcı bütçe denemeleri (Çanakkale, Nilüfer, Şişli) hiçbirinde bağlayıcı kaynak devrine ulaşmadı. Asgari talep, bütçenin belirli bir yüzdesinin mahalle meclislerinin kararına bağlanması ve bunun belediye yönetmeliğinin ötesinde güvenceye kavuşturulmasıdır (bkz. Bölüm 18).

Devletin fonuyla kurulan konsey, devletin konseyi olur. Venezuela'nın 49.000 konseyi rant kesilince kâğıda döndü; katılım partiyi özdeşleşince muhalif mahalleler dışlandı; Bolıvyı'da OTB'ler mevcut sınıf örgütlerini teritoryal kutulara böldü. Türkiye'de kent konseyinin sekretaryası ve bütçesi belediyeden gelir; kayyım uygulaması ise belediyenin kendisini merkezin uzantısına çevirir (bkz. Bölüm 1 ve 12). Bağımsız örgütsel tabanı (mahalle dernekleri, kooperatifler, sendika şubeleri, kiracı örgütleri) olmayan katılım, fon kesildiğinde ya da belediye el değiştirdiğinde ortadan kalkar.

Kriz meclisleri örgütsüz kalırsa söner; kalıcı örgüt kriz olmadan da yaşar. Arjantin'in üç yüz meclisi iki yılda dağıldı; FEJUVE kırk beş yıldır ayakta ve 2003'te kenti yönetti. Fark, gündelik hizmetle bağlı üyelik yapısı ve örgüt kültürüdür. Türkiye'de park forumları ve deprem dayanışma ağları Arjantin modelini izledi. Kalıcılık için mahalle örgütünün toplumsal yeniden üretimle (gıda, barınma, afet hazırlığı, bakım) bağlanması gerekir; Bölüm 17'deki mahalle meclisi modeli bu ders üzerine kurulu.

"Katılımcı bütçe" sınıfsal içerikten boşaltılabilir. Medellín ve Bogotá, dijital oylama ve teknik fizibilite süzgeciyle katılımı tıklamaya indirdi; kaynakların yarısı operatörlere gitti. Türkiye'de İBB'nin "Bütçe Senin" uygulaması (bkz. Bölüm 19) bu türe girer. Katılımın ölçüsü oy sayısı değil, kararın kimin lehine ve kimin eliyle uygulandığıdır.

Halk örgütleri ile merkezî siyasal strateji arasındaki boşluk ölümcüldür. Şili'de cordones ile hükümet arasındaki boşluk darbeye kapandı (bkz. Bölüm 5); Zapatistalar ulusal siyasetten yalıtılmış otonomiye yirmi yıl sürdürüp dış baskı altında yeniden yapılanmak zorunda kaldı; FEJUVE kendi hükümetine bağlanınca gücünü yitirdi. Yerel katılım ne tek başına devlete alternatiftir ne de belediye yönetiminin süsü; işlev görmesi, ulusal ölçekte sınıf örgütlenmesi ve siyasal temsille bağına bağlıdır (bkz. Bölüm 20).

Ölçek mahallelidir. Türkiye'de otuz büyükşehirde 750'yi aşkın ilçe ve on binlerce mahalle var. İşleyen katılım 200-400 hane ölçeğindedir; ilçe belediyesi, mahalle kararlarını bütçeye çeviren kademe olmalıdır, katılımın kendisi değil.

■ Bu bölümden dersler

- Katılımın kaderini tüzük değil, kaynağı, karar yetkisi, bütçe payı, yasal güvencesi ve gündelik yeniden üretimle bağı birlikte belirler; Porto Alegre'nin yüzde 17'den yüzde 0,17'ye inışı, yönetmelikle kurulan katılımın seçimle bittiğinin kanıtıdır.
- Devletin ya da belediyenin fonuyla ve takdiriyle kurulan konsey, fon kesildiğinde kâğıda döner (Venezuela); mevcut sınıf örgütlerini "paydaş" kutularına bölen katılım yasası, katılımı zayıflatır (Bolivya LPP).
- Aşağıdan kurulup barınma, su, okul gibi gündelik ihtiyaçla bağlanan mahalle örgütü onlarca yıl yaşar ve kriz anında kenti yönetebilir (El Alto); öfkeye ve tek bir talebe bağlanan meclis kriz geçince söner (Arjantin 2001).
- Delege tabakasının profesyonelleşmesine karşı bilinen tek pratik panzehir rotasyon, ücretsizlik ve geri çağırma (Zapatista ilkeleri); bu ilkeler gevşetildiğinde kalıcı delege tabakası oluşur (Porto Alegre 2004 sonrası).
- Dijital oylama, örgütsüz bir kentte katılımı değil katılımın görüntüsünü üretir; kaynakların operatörlere gittiği ve projelerin yarısının tamamlanmadığı bir "katılımcı bütçe" (Medellin, Bogotá) sınıfsal içerikten boşalmıştır.
- Yerel halk örgütü ile ulusal siyasal strateji arasındaki boşluk, yerel deneyimi ya darbeye (Şili), ya yalıtılmışlığa (Zapatista), ya da hükümete bağlanmaya (FEJUVE) götürür; yerel iktidar merkezî mücadelenin okuldur, ikamesi değil.
- Zengin ülkede katılımcı bütçe "fazla"nın oylamasına döner: New York'un 40 milyon doları kent bütçesinin on binde dördüydü; Chicago'da yoksul koşullar "köpek parkı oylayacak lüksü" olmadığı için mekanizmaya girmez. Katılımın ölçüsü kapsayıcılığı değil, hangi kaynağa ve kime dokunduğudur.
- Halk meclisi + kooperatif + toprak vakfı (Cooperation Jackson) ve şirket parasız ittifak + rafineri vergisi + kira kontrolü (Richmond), belediyeyi kazanmanın değil mülkiyete dokunmanın kalıcılık getirdiğini gösterir: Jackson'da belediye başkanı öldü, sonraki başkan yolunu değiştirdi, toprak vakfı kaldı.
- Aşağıdan doğan mahalle örgütünü devlet "resmî katılım yapısı" ilan ettiğinde (Güney Afrika koşu komiteleri, SANCO'nun iktidar partisine bağlanması), örgüt parti uzantısına döner ve boşluğu protesto doldurur; Bolivya OTB'lerinin Afrika'daki karşılığıdır.

■ Kaynaklar

- Gugliano, "From Innovation to Erosion: The Dismantling of Participatory Budgeting in Porto Alegre" (2026): <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1866802X261464354>
- Participedia, Porto Alegre Participatory Budgeting: <https://participedia.net/case/5524>
- "A Time of Closure? Participatory Budgeting in Porto Alegre after the Workers' Party Era", Journal of Latin American Studies: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-latin-american-studies/article/time-of-closure-participatory-budgeting-in-porto-alegre-brazil-after-the-workers-party-era/44EC7210668F4E4CC82853961C5133E9>
- "O mapeamento da institucionalização dos conselhos gestores", SciELO Brasil: https://scielo.br/scielo.php?pid=S0034-76122014000100003&script=sci_arttext
- UN-Habitat Best Practices, "Descentralización en Montevideo": <http://habitat.aq.upm.es/dubai/00/bp096.html>
- Vecinet, "El Proceso de Descentralización y Participación Popular en Montevideo": <http://www.chasque.net/vecinet/inicios.htm>
- Ley Orgánica de los Consejos Comunales (Venezuela): <https://www.asambleanacional.gob.ve/storage/documentos/leyes/ley-organi-20220125131044.pdf>
- Ministerio de Comunas, "Comunas y comunero(a)s de Venezuela": <https://www.comunas.gob.ve/2025/01/16/comunas-y-comuneroas-de-venezuela/>
- "La praxis de los consejos comunales: ¿Poder popular o instancia clientelar?", SciELO Venezuela: https://ve.scielo.org/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1315-64112008000100009
- "Socialismo y comunas en Venezuela", Nueva Sociedad: <https://nuso.org/articulo/socialismo-y-comunas-en-venezuela/>
- Ley 1551 de Participación Popular (Bolivya), Lexivox: <https://www.lexivox.org/norms/BO-L-1551.html>
- Altman & Lalander, "Bolivia's Popular Participation Law: An Undemocratic Democratisation Process?": https://www.researchgate.net/publication/270897394_Bolivia's_Popular_Participation_Law_An_Undemocratic_Democratisation_Process_with_David_
- FEJUVE (Wikipedia): <https://en.wikipedia.org/wiki/FEJUVE>
- Sian Lazar, *El Alto, Rebel City* (Duke UP, 2008): <https://muse.jhu.edu/book/70887>
- Fundación Carolina, "Movimientos sociales urbano-populares en Bolivia": https://www.fundacioncarolina.es/wp-content/uploads/2014/07/Avance_Investigacion_4.pdf
- Caracoles y Juntas de Buen Gobierno (Wikipedia, es): https://es.wikipedia.org/wiki/Caracoles_y_Juntas_de_Buen_Gobierno
- El Universal, "EZLN anuncia la desaparición de sus Caracoles y JBG" (7 Kasım 2023): <https://www.eluniversal.com.mx/estados/ezln-anuncia-la-desaparicion-sus-caracoles-y-juntas-de-buen-gobierno-por-impacto-del-crimen-organizado/>
- El Salto, "Los cambios en la Autonomía Zapatista": <https://www.elsaltodiario.com/eZln/cambios-autonomia-zapatista>
- Comunizar, "La reorganización de la autonomía zapatista": <https://comunizar.com.ar/la-reorganizacion-de-la-autonomia-zapatista/>
- Ouviña, "Las asambleas barriales y la construcción de lo 'público no estatal'", CLACSO: <https://biblioteca.clacso.edu.ar/clacso/becas/20110128033732/ouviña.pdf>
- Herramienta, "Las Asambleas Populares del 2001-2002": <https://herramienta.com.ar/las-asambleas-populares-del-2001-2002-la-primavera-de-la-autoactividad-de-las-masas>
- Jacobin América Latina, "Asambleas barriales: regreso y memoria" (2024): <https://jacobinlat.com/2024/02/asambleas-barriales-regreso-y-memoria/>
- El Tiempo, "El presupuesto participativo vive entre el desencanto y las críticas en Medellín": <https://www.eltiempo.com/colombia/medellin/el-presupuesto-participativo-vive-entre-el-desencanto-y-las-criticas-en-medellin-221550>
- El Espectador, "Contraloría alerta rezagos y fallas en los presupuestos participativos de Bogotá": <https://www.elespectador.com/bogota/contraloria-alerta-rezagos-y-fallas-en-los-presupuestos-participativos-de-bogota/>
- IDPAC, "Presupuestos Participativos en Bogotá 2021-2024": <https://rd.participacionbogota.gov.co/files/view/101>
- Participedia, "Chicago's Participatory Budgeting Project" (49. koşu): <https://participedia.net/case/43>

- The TRİİBE, "What is participatory budgeting and why aren't many Black wards doing it?" (Temmuz 2025): <https://thetriibe.com/2025/07/what-is-participatory-budgeting-and-why-arent-many-black-wards-doing-it/>
- NYC Council, 2016-17 döngüsü sonuçları (102.800 oy, 31 bölge): <https://council.nyc.gov/press/2017/05/15/1414/> ; 2018-19 döngüsü (118.308 oy, 32 bölge): <https://council.nyc.gov/press/2019/05/22/1754/> ; program sayfası: <https://council.nyc.gov/pb/>
- Maximum New York, "The City Council's Participatory Budgeting by the Numbers" (2024): <https://www.maximumnewyork.com/p/the-city-councils-participatory-budgeting>
- Nonprofit Quarterly, "Cooperation Jackson at 10: Lessons for Building a Solidarity Economy" (2024): <https://nonprofitquarterly.org/cooperation-jackson-at-10-lessons-for-building-a-solidarity-economy/>
- Cooperation Jackson (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/Cooperation_Jackson ; Chokwe Antar Lumumba (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/Chokwe_Antar_Lumumba ; Kali Akuno ve Ajamu Nangwaya (ed.), *Jackson Rising* (Daraja Press, 2017).
- Richmond Progressive Alliance (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/Richmond_Progressive_Alliance ; Richmondside, "Gayle McLaughlin says 'foundation' strong as RPA gets mixed results" (14 Kasım 2024): <https://richmondside.org/2024/11/14/richmond-progressive-alliance-gayle-mclaughlin-retiring/>
- Ville de Montréal, "Budget participatif de Montréal: bilan de la troisième édition (2024-2025)": <https://montreal.ca/articles/budget-participatif-de-montreal-bilan-de-la-troisieme-edition-2024-2025-87348>
- Terence Smith, "Are ward committees working? Insights from six case studies" (Community Law Centre, UWC): <https://uwcscholar.uwc.ac.za:8443/server/api/core/bitstreams/a598c4d8-6f05-4a55-8c9f-7f666359ccf1/content> ; Local Government: Municipal Structures Act 117/1998: https://www.saflii.org/za/legis/consol_act/lgmsa1998425/
- Cape Times, "Understanding SANCO's decline: Lessons for civic engagement in South Africa" (25 Mayıs 2026): <https://capetimes.co.za/opinion/2026-05-25-understanding-sancos-decline-lessons-for-civic-engagement-in-south-africa/> ; 2026 South African municipal elections (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/2026_South_African_municipal_elections
- Bara Gueye, "Participatory Budgeting in Fissel, Senegal" (IED Afrique): https://grassrootsjusticenetwork.org/wp-content/uploads/2017/05/Gueye_Participatory-Budgeting-.pdf
- afrique-gouvernance.net, "Une ébauche de gestion participative dans la commune de Ndiarème Limamou Laye (Sénégal)": https://www.afrique-gouvernance.net/bdf_experience-367_en.html
- Africa Research Institute, "Participatory Budgeting in Senegal: Interview with Mamadou Bachir Kanouté": <https://africaresearchinstitute.org/insights/participatory-budgeting-senegal> ; Open Government Partnership, Senegal SN0009 "Promoting Local Participatory Budgeting": <https://www.opengovpartnership.org/members/senegal/commitments/sn0009/>

Bölüm 7. Avrupa: Belediye Sosyalizminin Yüz Elli Yılı

■ "Belediye sosyalizmi" ne demek?

Paris Komünü'nün 1871'de yetmiş iki günde ortaya koyduğu ilkeleri Bölüm 3'te ele aldık: geri çağrılabilir delegeler, işçi ücreti alan kamu görevlileri, yasama ile yürütmenin birliği. Komün'den sonra Avrupa işçi hareketinin önünde iki yol açıldı. Biri, devleti bir bütün olarak dönüştürmek; öteki, belediyeyi işçi sınıfının elinde bir kale, bir laboratuvar ya da bir okul olarak kullanmak. İkinci yola "belediye sosyalizmi" dendi. Yüz elli yıl boyunca Poplar'dan Viyana'ya, Bologna'dan Londra'ya, Barselona'dan Berlin'e uzanan bu deneyimlerin ortak sorusu şuydu: Merkezî devletin ve sermayenin içinde, onlara rağmen, bir kentte ne kadar ileri gidilebilir?

Bu bölüm yanıtı tarihsel sırayla arıyor: Önce yirminci yüzyılın ilk yarısındaki üç klasik (Poplar, Kızıl Viyana, İspanya 1936); sonra savaş sonrası iki büyük parti deneyimi (Bologna, GLC); ardından 2008 krizinden doğan "yeni belediyecilik" dalgası (15M, PAH, Barcelona en Comú, Madrid); küçük ölçekli ütopyalar ve mahkeme duvarına çarpan yenilikler (Marinaleda, Grenoble, Saillans); "güzelleştirme bütçesi" olarak katılımcı bütçe (Paris, Lizbon, Almanya); mülkiyete dokunan tek örnek (Berlin DWE) ve onun 2026 seçimindeki uzantısı (Elif Eralp'in programı); Preston'ın "topluluk serveti"; 2020'lerden üç kısa not (Marsilya'nın sol koalisyonu, Napoli'nin müşterek kararnameleri, Britanya'da "belediye sosyalizmi"nin 2024-26'daki yeni anlamı); ve son olarak kısa iki not (Kuzey ve Doğu Suriye'de komün modeli üzerine akademik bir not, İrlanda kura meclisi). Ölçütümüz Bölüm 6'dakiyle aynı: kaynak, karar yetkisi, bütçe payı, ömür, sonlanma biçimi. Buna Avrupa için bir soru daha ekleniyor: Mülkiyete dokundu mu?

■ Poplar 1921: Hapse girmeyi göze alan meclis

Londra'nın doklar bölgesindeki yoksul Poplar ilçesinde İşçi Partisi 1919'da belediyeyi George Lansbury önderliğinde aldı. Sorun basit ve sınıfsaldı: Yoksullara yardım (poor relief) ilçelerin kendi vergisinden ödeniyordu; yoksulun çok, vergi tabanının küçük olduğu Poplar'da yük ağırdı, zengin Westminster'da hafifti. Mart 1921'de meclis, Londra County Council'e ve öteki üst kurumlara ödenmesi gereken payı ödemeyi reddetti. 28 Temmuz'da meclis üyeleri iki bin kişi ve bandoyla mahkemeye yürüdü. Eylül'de otuz meclis üyesi (altısı kadın; hamile Nellie Cressall ve Minnie Lansbury dahil) mahkemeye itaatsizlikten hapsedildi. Altı hafta sonra serbest bırakıldılar; Kasım 1921'de Parlamento bir yasayla Londra'da yoksul yardımı yükünü ilçeler arasında eşitledi ([Poplar Rates Rebellion](#)). Meclis ayrıca yoksul yardımını hükümetin belirlediği ölçeğin üstünde ödedi, belediye işçilerine piyasanın üstünde asgari ücret ve kadın-erkek eşit ücret verdi.

"Poplarizm" o günden beri merkeze karşı yoksullar adına belediye direnişinin adıdır. Sınırları da o günden bellidir: Hükümet 1920'lerde Poplar'ı denetlemek için yasa çıkardı; deneyim başka ilçelere yayılmadı; 1985'te vergi tavanına karşı aynı yöntem denendiğinde (Liverpool, Lambeth) başarısız oldu. Minnie Lansbury hapiste kaptığı zatürreden otuz iki yaşında öldü ([Counterfire](#)). Poplar'ın dersi, bir belediye meclisinin merkezî devletle çatışmayı göze aldığı ve arkasında örgütlü bir mahalle bulduğunda yasayı değiştirebildiğidir; bedelini ödemeyi göze aldığı sürece.

■ Kızıl Viyana 1919-34: En yüksek ölçek, en sert son

Mayıs 1919'da Sosyal Demokrat İşçi Partisi Viyana'da mutlak çoğunluk aldı; 1922'de Viyana ayrı bir eyalet oldu ve kendi vergi yetkisine kavuştu. Bu yetki her şeyi belirledi. Maliye sorumlusu Hugo Breitner, lüks vergileri (at, otomobil, hizmetçi, şampanya, otel) ve artan oranlı bir konut inşaat vergisi (Wohnbausteuern; lüks dairelerde oran katlanıyordu) koydu. İnşaat maliyetinin yaklaşık yüzde 40'ı bu vergiden, kalanı öteki belediye vergileri ve federal fonlardan karşılandı; borçlanma yoktu. 1934'e kadar yaklaşık 64.000 daire yapıldı. Arsa maliyeti ve faiz kiraya yüklenmediği için kira, hane gelirinin yüzde 4'ü düzeyinde kaldı. Karl-Marx-Hof gibi süper bloklar (1.382 daire) çamaşırhane, kreş, kütüphane ve hamamla geliyordu. Julius Tandler'in refah sistemi bebek çeyizi, beş kat artan kreş, okul sağlık taramaları ve halk hamamları getirdi; bebek ölümü savaş öncesinin yarısının altına indi ([Red Vienna](#); Huberman).

Bugün Viyana'da konutun yaklaşık yüzde 60'ının belediyeye ya da sübvansiyonlu sektöre ait olmasının temeli o on beş yılda atıldı. Bu, belediye sosyalizminin en yüksek ölçekli tarihsel kanıtıdır. Ama neden mümkün oldu? Çünkü Viyana mülkiyete ve gelire dokundu: Vergi lüksten alındı, arsa belediyeye satın alındı, konut piyasadan çıkarıldı. Katılımcı bütçeyle değil, sınıf vergisiyle ve kamu mülkiyetiyle yapıldı.

Sonu da bu yüzden sert oldu. Federal düzeyde burjuva bloğu vergi paylarını kıstı; Breitner vergileri sürekli saldırı altındaydı; 1929 krizi bütçeyi vurdu. Şubat 1934'te Dollfuss hükümeti işçi mahallelerine ordu gönderdi; Karl-Marx-Hof topa tutuldu; parti yasaklandı. İşçi milislerinin (Schutzbund) varlığına rağmen parti önderliğinin kararsızlığı yenilgiyi getirdi. Ders çift yönlüdür: "Tek kentte sosyalizm" federal devletin vergi kısıcında yaşayamaz; ve silahlı devlet gücü karşısında belediye tek başına savunulamaz. Viyana'nın mirası doksan yıl sonra hâlâ ayakta, çünkü konut stoku kamuda kaldı; ama Viyana'nın siyasal deneyimi bir askerî operasyonla bitti.

■ İspanya 1936: Belediyenin yerine komite

Temmuz 1936'da darbe girişimi Barselona'da işçi milislerince bastırıldığında fabrikalar, ulaşım ve kamu hizmetleri işçi komitelerine geçti; birçok kasabada belediye meclisinin yerini yerel komiteler aldı. Katalonya sanayisinin yaklaşık yüzde 75'i işçi denetimine girdi; Aragon'da 450 dolayında kırsal kolektif yaklaşık 300.000 kişiyi kapsıyordu; köy genel kurulları karar organıydı ([Spanish Revolution of 1936](#)). Ekim 1936'da Katalonya hükümeti bir kararnameyle fiili durumu hukuka bağladı; bu aynı zamanda onu devlet denetimine almak demektir. Mayıs 1937 Barselona çatışmaları ve Ağustos 1937'de Aragon Konseyi'nin ordu eliyle feshi, devrimci kanadın tasfiyesini tamamladı.

Bu deneyim, dosyanın Bölüm 4'te ele aldığı "ikili iktidar" sorununun Batı Avrupa'daki en açık örneğidir. Komiteler belediye işlevlerini (iaşe, güvenlik, üretim planlaması) üstlendi; ama komiteler ile merkezî hükümet arasındaki ilişki çözülmedi; anarko-sendikalist önderlik hükümete katılınca komiteler devletleşti; kalan boşluk silahla kapatıldı. Kaynaklar hem gönüllü katılımı hem de savaş baskısı altında zorla kolektifleştirmeyi belgeler; ikisini birden yazmak gerekir. İspanya 1936, belediyenin bir "yönetim aygıtı" değil bir "öz-örgütlenme" olabileceğinin tarihsel kanıtıdır; aynı zamanda öz-örgütlenmenin siyasal iktidar sorununu ertelediğinde ne olduğunun da.

■ Bologna: Partinin iletim kayışı olarak mahalle konseyi

1945'ten 1999'a kadar İtalyan Komünist Partisi (ve ardılları) Bologna'yı yönetti. 1963-64'te İtalya'nın ilk mahalle konseyleri (consigli di quartiere) burada kuruldu; kent on sekiz mahalleye bölündü. 1970'lerde Zangheri döneminde Cervellati'nin tarihi merkez koruma planı, belirli saatlerde ücretsiz toplu taşıma (1973) ve kreş ağı geldi; 1976'da ulusal bir yasa mahalle konseylerini bütün İtalya'ya genelleştirdi. Kooperatifler (Lega delle Cooperative) ve sendika (CGIL) yönetimle iç içeydi; "Emilia modeli" küçük-orta sanayi, güçlü kooperatif sektörü ve kamu hizmetinin birleşimi ([Tribune](#)).

Kazanımlar gerçektir: Avrupa'nın en iyi kamu kreş sistemlerinden biri; tarihi merkezin spekülasyona karşı korunup sosyal konuta çevrilmesi; düşük yolsuzluk, yüksek hizmet kalitesi. Ama Simon Parker'ın tezi eleştirinin özünü verir: "İdeal komünizm, gerçek sosyal demokrasi", bir tür "Leninist Keynesçilik". Mahalle konseyleri, başlangıçta belediye meclisince atanan ve 1980'lerden itibaren seçilen danışma organlarıydı; parti hegemonyasının iletim kayışı olarak işlediler; katılım, sivil toplumu partiyeye eklemeyerek denetim altına aldı. Mart 1977'de Francesco Lorusso'nun öldürülmesinin ardından parti, kendi kentnin gençlik hareketini "provokatör" diye bastırdı. Kooperatifler zamanla büyük şirketlere (Coop, CMC) dönüşerek işçi öz-yönetiminden uzaklaştı ([Parker](#)). Bologna, Bölüm 8'de Batı Bengal için göreceğimiz "parti toplumu"nun Avrupa'daki karşılığıdır: Aracı yalnızca parti olduğunda katılım, tabanın yönetimi denetlemesi değil, yönetimin tabanı örgütlemesi olur.

■ GLC 1981-86: Direnmeden fesih

Mayıs 1981'de İşçi Partisi Büyük Londra Konseyi'ni (GLC) aldı; ertesi gün sol kanat Ken Livingstone'u lider seçti. Ekim 1981'de "Fares Fair" politikasıyla toplu taşıma ücretleri yaklaşık üçte bir (yüzde 31-32) düşürüldü; otobüs yolculuğu yüzde 11, metro yüzde 7 arttı. Aralık 1981'de Lordlar Kamarası, Bromley ilçesinin açtığı davada indirimi yasa dışı ilan etti; Mart 1982'de ücretler indirim öncesinin de üstüne çıkarıldı ([Fares Fair](#)). GLC, Büyük Londra Girişim Kurulu (GLEB) ile işçi kooperatiflerine ve "halk planlaması"na (Coin Street toplumsal konut projesi) yatırım yaptı; Kadın Komitesi ve Etnik Azınlıklar Komitesi kurdu; topluluk örgütlerine yılda on milyonlarca sterlin hibe verdi; County Hall'a Parlamento'nun karşısından görünen bir işsizlik sayacı astı. 1984'te vergi tavanı yasası, 1985'te Yerel Yönetim Yasası geldi; 31 Mart 1986'da GLC feshedildi.

GLC, kimlik politikalarını sınıf politikasıyla birleştiren ilk büyük ölçekli belediye deneyi olarak tarihe geçti ve Thatcher'a karşı meşruiyet üretti; anketlerde çoğunluk feshe karşıydı. Ama merkezî hükümet kurumu basitçe kapattı. Sosyalist eleştiri şunu ekler: Fares Fair'e karşı ödememe kampanyası işçi koordinasyonsuzluğu yüzünden çöktü; 1984-85'te vergi tavanına direnişten geri adım atılması öteki belediyeleri (Liverpool, Lambeth) yalnız bıraktı; GLC'nin yetkileri zaten sınırlıydı, konut ve eğitim büyük ölçüde ilçelerdeydi ([Socialist Worker](#)). Poplar hapse girdi ve yasayı değiştirdi; GLC direnmedi ve feshedildi. Aradaki fark, meclisin arkasındaki örgütlü tabanın ne kadar seferber edilebildiğidir.

■ 15M ve PAH: Meydandan belediyeye

2008 krizi İspanya'da konut balonunu patlattı; yüz binlerce aile ipotek borcuyla evsiz kaldı. İpotek Mağdurları Platformu (PAH) Şubat 2009'da Barselona'da kuruldu; kurucuları arasında Ada Colau vardı. 15 Mayıs 2011'de Puerta del Sol ve Plaça Catalunya işgalleriyle 15M hareketi başladı; meclis (asamblea) pratiği mahallelere yayıldı. PAH'ın yöntemi somuttu: haftalık açık meclisler, tahliye günü kapı önü blokajı (Stop Desahucios), bankaların boş konutlarının işgali (Obra Social), bankacılara karşı teşhir eylemleri. 2013'te borç iptali ve sosyal kira için 1,4 milyon imzalı halk yasa girişimi Kongre'ye taşındı; iktidar çoğunluğu içeriğini boşalttı ([Ada Colau](#)).

PAH'ın sınıfsal bileşimi ipotek mağduru işçi aileleri, yüksek oranda Latin Amerikalı göçmen ve genç güvencesizlerdi. Kazanımı iki katmanlıydı: Binlerce tahliyeyi durdurdu (kaynaklarda farklı rakamlar verilmektedir: 2015 için 1.600'den fazla tahliye durdurma ve 2.500'den fazla yeniden iskân rakamı platformun kendi bildirimi olarak anılır; 2016'ya kadar 2.000'den fazla tahliyenin durdurulduğu da aktarılır, [PAH](#)) ve konut sorununu "bireysel borç" olmaktan çıkarıp sınıfsal mesele hâline getirdi. Sınırı ise sonraki deneyimin habercisidir: En aktif kadroları 2015'te belediyeye geçince sokağın gücü zayıfladı.

■ Barcelona en Comú ve Decidim: "Kurumlar seni daha çok değiştirir"

Mayıs 2015'te Barcelona en Comú (BComú) kırk bir sandalyeden on birini alarak birinci parti oldu; Ada Colau belediye başkanı seçildi. 2019'da ikinci dönem, Mayıs 2023'te üçüncü sıraya düşüş ve sekiz yıllık dönemin kapanışı ([Barcelona en Comú](#)).

Sekiz yılın bilançosu ciddidir: Sosyal harcamalar yüzde 50 arttı; sosyal konut bütçesi dört katına çıktı; 2.100 yeni kamu konutu yapıldı; yaklaşık 7.500 kaçak turistik daire kapatıldı; yeni otellere moratoryum kondu; yeni konut projelerinde yüzde 30 korunaklı konut kuralı getirildi; belediye enerji şirketi (Barcelona Energia) ve belediye dış kliniği kuruldu; vergi kaçaklığından 150 milyon avro tahsil edildi; Superblock programıyla sokaklar yayalaştırıldı ([Waging Nonviolence](#)). Dijital katılım altyapısı Decidim (Katalanca "karar veriyoruz") 2016'da açıldı: AGPLv3 lisanslı, kamu-müşterek bir platform; Aralık 2018'e kadar yaklaşık 30.000 kayıtlı katılımcı, 35 katılım süreci, 13.000'den fazla öneri ve bunların yaklaşık 9.200'ünün politikaya dönüşmesi; 2022'de 100.000'den fazla kullanıcı ve 30 milyon avroluk katılımcı bütçe ([Decidim Docs](#)). Bugün yetmişden fazla kurum Decidim kullanıyor; Bölüm 19'da bu platformu Türkiye için somut bir öneriye çevireceğiz.

Sınırlar da aynı ciddiyetle yazılmalı. BComú "Barselona tarihinin en iddialı ama en güçsüz yönetimi"ydi: kırk birde on bir sandalye. 15.000 imzayla kent çapında bağlayıcı referandum mekanizması mahkemeye iptal edildi. Su hizmetinin yeniden belediyeleştirilmesi mahkemelerde takıldı; kira tavanı yetkisi devlet ve bölge düzeyindeydi. Sekiz yılda kiralar önemli ölçüde yükseldi; turizm baskısı tersine çevrilemedi. Ve hareket açısından en ağır tespit, eski bir başkan yardımcısından geldi: "Kurumları biraz değiştirirsin, onlar seni çok daha fazla değiştirir." 2015-18 arasında yeni üye kazanmak "oldukça zor"du; pandemi sonrası aktivist tabanı eridi ([Dissent](#)).

Barselona'nın dersi, yerel yetkinin darlığı ile hareketin kurumsallaşması arasındaki kıskaktır. Belediyenin elinde olan şeyler (turistik daire denetimi, yüzde 30 kuralı, belediye şirketi) yapıldı; elinde olmayanlar (kira tavanı, su, konut piyasası) yapılamadı. Ve belediyeyi kazanmak için sokaktan çekilen kadrolar, belediyeyi kaybettiklerinde sokağı da boş buldu.

■ Madrid: Yirmi beş bin öneriden ikisi

Mayıs 2015'te Ahora Madrid elli yedi sandalyeden yirmisini aldı; emekli yargıç Manuela Carmena PSOE desteğiyle başkan oldu. Eylül 2015'te açık kaynaklı Consul yazılımıyla Decide Madrid platformu açıldı. Beş modülü vardı: tartışma, öneri, anket, süreçler ve katılımcı bütçe (2016'da 60, 2017'de 100 milyon avro). Öneri modülünün kuralı, bir önerinin oylamaya gitmesi için seçmen sicilinin yüzde 1'inin, yani 27.662 kişinin desteğini toplamasıydı. 2018 sonunda 400.000'den fazla kayıtlı kullanıcı ve 25.418 öneri vardı; bu eşiği aşip oylamaya giden öneri sayısı ikiydi: "Madrid yüzde 100 sürdürülebilir" ve toplu taşımada tek bilet ([diario.madrid.es](#); [MDPI](#)). "Kitleleş ağaç dikimi" önerisi 20.602 destekle süresini doldurdu. İlk kent çapında oylamaya (Şubat 2017) 214.076 kişi katıldı; sonrakiler 92.829'a ve 9.854'e düştü. 2019'da Carmena en çok oyu aldı ama sağ koalisyon belediyeyi aldı; yeni yönetim platformu kapatmadı, içini boşalttı: Katılımcı bütçe 2022'den itibaren iki yılda bir 50 milyon avroya indi.

Madrid, dijital katılımın en açık dersini verir. Yüzde 1 kâğıt üstünde düşük bir eşiktir; ama örgütlü bir mahalle tabanı olmadan 27.662 destek toplamak fiilen imkânsızdır; bunu başaran iki öneri de örgütlü platformlardan (iklim ittifakı) geldi. Platform, kendine öneri yazan yurttaşın geri bildirim vermedi; ne olduğunu göremeyen yurttaş bir daha gelmedi. Bölüm 19'daki ilkelerden biri buradan çıkar: Örgüt önce, platform sonra.

■ Marinaleda, Grenoble, Saillans: Küçük ölçek, büyük duvar

Sevilla'nın Marinaleda kasabasında 1979'da topraksız tarım işçilerinin listesi (CUT) on bir sandalyeden dokuzunu aldı; Juan Manuel Sánchez Gordillo kırk dört yıl başkan kaldı. 1980'de yedi yüz kişilik on üç günlük açlık grevi, 1984-85'te bir dükün çiftliğinin yüzden fazla kez işgali, 1991'de 1.200 hektar arazinin bölge hükümetince kamulaştırılıp belediyeye devri. Toprak, emek-yoğun ürünlere ve konserve fabrikasına ayrıldı; kooperatifte herkes eşit ücret aldı; genel kurullar bütçeyi ve iş dağılımını tartıştı. "Kendi evini yap" programında belediye arsayı, bölge malzemeyi veriyor, aile yaklaşık 450 iş günü emek koyuyor, ayda yaklaşık 15 avro ödüyor ve evi yeniden satamıyor; üç binden az nüfuslu kasabada 350 konut böyle yapıldı ([Marinaleda](#)). Avro krizinde Endülüs'te işsizlik yüzde 30'ken Marinaleda tam istihdama yakındı.

Sınırları da açıktır: Belediye gelirlerinin yaklaşık üçte ikisi devlet ve bölge transferidir (eleştirilenler "sübvansiyonlu ütopya" der; savunucular oranın bölge ortalamasının altında olduğunu söyler); nüfus 2011'de 2.783'ten 2025'te 2.562'ye geriledi; kırk dört yıllık kişisel liderlik bir kurum sorunudur; model latifundia bölgesine ve tek kooperatife bağlıdır, kente aktarılamaz. Yine de Marinaleda, mülkiyete (toprak işgali, spekülasyon yasağı) dokunduğu için sonuç üreten nadir örneklerdendir.

Grenoble'da 2014'te yeşil-sol liste belediyeyi aldı ve 2016'da bir "yurttaş sorgulama ve oylama" mekanizması kurdu: On altı yaş üstü ve yabancı ikamet edenler dahil 2.000 imzayla konu meclise gelir; meclis reddederse kent çapında oylamaya gider; 20.000 oy geçilirse başkan iki yıl içinde uygulamayı taahhüt eder. Mart 2017'de vali dava açtı; Mayıs 2018'de idare mahkemesi mekanizmayı iptal etti: Anayasa dilekçe ve oylama hakkını yalnızca seçmen kütüğündekilere tanıyordu, belediye yetkisini aşmıştı. O tarihe kadar yirmi altı dilekçe ve 12.000'den fazla imza toplanmıştı ([Banque des Territoires](#)). Hukuk devleti, katılımı "seçmen"le sınırladı; gençleri ve göçmenleri kapsayan bir mekanizma bu sınıra çarptı.

Saillans, Drôme'da 1.200 nüfuslu bir köy. 2011'de bir süpermarket projesi 850 imzayla iptal edildi; 2014'te on beş siyaset dışı yurttaşın listesi belediyeyi aldı. Başkanın yetkileri kolektifleştirildi (eşit ödenekli "binom" başkan yardımcıları); her konu için gönüllü yurttaş çalışma grupları kuruldu; imar planı revizyonu kurayla seçilmiş bir yurttaş panelince yürütüldü. 2020'de liste seçimi kaybetti; yeni yönetim mekanizmaların çoğunu kaldırdı ([EchoGéo](#)). Saillans'ın dersi "yorgunluk"tur: Gönüllü katılım sürekli militan enerji ister; enerji tükendiğinde kurum da gider. Bu, Bölüm 13'te Türkiye'nin semt meclisleri için karşımıza çıkacak sorunun ta kendisidir.

■ Paris, Lizbon, Almanya: Güzelleştirme bütçesi

Paris'te Anne Hidalgo 2014'te "dünyanın en büyük katılımcı bütçesi"ni başlattı. Bugün yılda 80 milyon avro, arrondissement'lara dağıtılmış; en az yüzde 25'i halk mahallelerine (quartiers populaires) ayrılıyor; 2014'ten bu yana toplam 768 milyon avro; 2025 edisyonunda 162.395 oy ve 104 kazanan proje ([Paris.fr](#)). Belediye "yatırımların dörtte biri Parislilerle kararlaştırılıyor" diyor; ama bu ifade katılımcı bütçeyi değil daha geniş bir "katılımlı yatırım" başlığını kapsar; 80 milyon avro, Paris'in yıllık 1,6-1,8 milyar avroluk yatırım bütçesinin yaklaşık yüzde 5'idir. Sınırlar: 25-54 yaş orta sınıf aşırı temsil ediliyor; projelerde gecikme ve maliyet hataları güveni sarstı; projelerin çoğu yeşil alan, bisiklet yolu, meydan düzenlemesi düzeyinde kalıyor; işletme bütçesi ve konut piyasası kapsam dışı ([Participedia](#)).

Lizbon, 9 Temmuz 2008'de katılımcı bütçe uygulayan ilk Avrupa başkenti oldu. İlk yıl yaklaşık 5 milyon avro (bütçenin yüzde 5,4'ü), sonra yarıya indi; 2008-16 arasında 5.570 öneri, 1.829 seçilmiş öneri, 31,2 milyon avro tahsis ve 105 tamamlanmış proje; 2013'e kadar projelerin yalnızca yüzde 30'u tamamlanmış; örgütlü lobiler oylamayı ele geçirdi; müzakere yoktu ([Participedia](#)).

Almanya'da Bürgerhaushalt Porto Alegre esinyle 1998'den itibaren yayıldı; Berlin-Lichtenberg (2005) ilk büyük örnekti: yılda yaklaşık 30 milyon avroluk etkilenebilir kalem üzerinde öneri ve oylama. 2010'ların ortasında yüzü aşkın belediye bu yöntemi uyguluyor ya da tartışıyor (2015 tarihli 8. Durum Raporu 435 belediyeyi taradı, 128'inde tartışma aşamasını kaydetti); sonra Aachen ve Frankfurt gibi kentler yöntemi bıraktı ([SKEW](#), 8. Statusbericht; [bpb](#)). Mekanizma genellikle danışma niteliğindedir; katılım yüzde 1-3 düzeyinde; pek çok kentte "tasarruf önerisi" toplamaya dönüştü, Solingen'de bunun adı "Bürgerhaushalt = Sparhaushalt" (yurttaş bütçesi = tasarruf bütçesi) oldu ([Bürgerhaushalt](#)). Kemer sıkımayı halka onaylatan bir katılım.

Üçü birlikte "güzelleştirme bütçesi" dediğimiz şeyi tanımlar: Yatırım bütçesinin yüzde 1-5'i üzerinde, mülkiyete ve işletme bütçesine dokunmayan, orta sınıfın katıldığı, projelerinin yarısı tamamlanmayan bir oylama. Bunun kötü olduğunu söylemiyoruz; bir park ya da bisiklet yolu değerlidir. Söylediğimiz, bunun "katılım" adına kentin sınıfsal yapısında hiçbir şeyi değiştirmedir. Bu tür, Türkiye'de kent konseyi ve katılımcı bütçe denemelerinin ulaşabildiği en ileri noktadır ve Türkiye'de o noktaya bile ulaşılmamıştır (bkz. Bölüm 11).

■ Berlin DWE: Mülkiyete dokunan tek referandum

Berlin nüfusunun yaklaşık yüzde 85'i kiracıdır. 2018 sonbaharında kiracı inisiyatifleri "Deutsche Wohnen & Co Enteignen" (DWE, "Deutsche Wohnen ve ortaklarını kamulaştır") kampanyasını başlattı. Talep, 3.000'den fazla dairesi olan şirketlerin (yaklaşık 240.000 daire, on iki şirket) Anayasa'nın 15. maddesi (toplumsallaştırma) uyarınca kamu hukuku kurumuna devredilmesi ve kiracı-çalışan-kamu ortak yönetimiydi. Temmuz 2019'da ilk aşamada 58.000'den fazla imza (20.000 gerekiyordu), Haziran 2021'de ikinci aşamada 175.000'den fazla (170.000 gerekiyordu). 26 Eylül 2021 referandumunda Evet yüzde 59,1 (1.035.950 oy), Hayır yüzde 40,9; katılım yüzde 73,5 ([DWE](#)).

Referandum bağlayıcı yasa değil, "karar tavsiyesi"ydi ve Senato oyaladı. Haziran 2023'te Senato'nun kurduğu uzman komisyonu kamulaştırmanın hukuken mümkün ve piyasa altı tazminatla yapılabilir olduğu sonucuna vardı. 13 Mart 2026'da Berlin Eyalet Meclisi CDU-SPD oylarıyla genel bir Toplumsallaştırma Çerçeve Yasası kabul etti: Kamulaştırmanın usulünü, kamu yararı şartını ve "uygun tazminat"ı düzenliyor; ancak ilanından yirmi dört ay sonra (Mart 2028) yürürlüğe girecek ve tek başına hiçbir konutu kamulaştırmıyor; konut için ayrı bir uygulama yasası gerekiyor ([Berlin.de](#)). Yaz 2026'da federal koalisyon, eyalet yasalarıyla özel kiralık konut stokunun toplumsallaştırılmasını federal yasayla engelleme konusunda anlaştı; DWE ise bu kez yasa bağlayıcı ikinci bir halk girişimi hazırlığında ([entwicklungsstadt.de](#)).

DWE, bu bölümün en önemli karşıt örneğidir. Bir milyon oy, kamulaştırma gibi bir talebi Almanya'da meşru siyaset gündem yaptı; kira tavanıyla (2020; Anayasa Mahkemesi 2021'de iptal etti) birlikte konut sorununu mülkiyet sorununa çevirdi. Beş yıl sonra bile tek bir daire kamulaştırılmış değil; ama bir çerçeve yasası geçti ve federal devlet bunu engellemek için harekete geçmek zorunda kaldı. Paris'in 80 milyon avroluk güzelleştirme bütçesi hiç kimseyi rahatsız etmiyor; Berlin'in bir tek referandumu federal koalisyonu yasa çıkarmaya zorluyor. Katılımın ne kadar "gerçek" olduğunu, kimi rahatsız ettiğinden anlarsınız.

■ Berlin'den bir ses: Elif Eralp ve düşlenen kent

DWE'nin hikâyesi bu dosya yazılırken yeni bir sayfa açtı. 20 Eylül 2026'da yapılan Berlin Eyalet Meclisi seçiminde Die Linke yüzde 25,7 ile (468.060 ikinci oy, 130 sandalyeli mecliste 38 sandalye) birinci parti oldu; CDU yüzde 18,8, AfD yüzde 16,3, Yeşiller yüzde 14,3, SPD yüzde 12,1 aldı; BSW ve

FDP barajın altında kaldı. 2023'teki tekrar seçimine göre Linke oyunu iki kattan fazla artırdı (yüzde 12,2'den 25,7'ye), CDU 9,5 ve SPD 6,3 puan kaybetti, AfD 7,2 puan kazandı ([2026 Berlin state election](#)). Partinin başbakan (Regierende Bürgermeisterin) adayı Elif Eralp, 78 seçim çevresinin tamamı içinde en yüksek bireysel sonucu aldı; Friedrichshain-Kreuzberg'de parti yüzde 21,1'den 44,2'ye çıktı ve ilçenin beş doğrudan mandasının tümünü Yeşiller'den aldı; Kreuzberg'deki bir sandık çevresinde oy oranı yüzde 67,9'du; Neukölln ve Mitte'nin bazı çevrelerinde yüzde 50'yi aştı. Seçmen profili de dikkat çekicidir: 25 yaş altı seçmenlerin yüzde 43'ü, 25 yaş altı genç kadınların yüzde 51'i, 25-34 yaş grubunun yüzde 49'u Linke'ye oy verdi. Buna karşılık partinin eski kalesi Doğu Berlin'in dış ilçelerinde artış küçük kaldı; Marzahn-Hellersdorf'ta Linke yüzde 20,2'de kalırken AfD yüzde 34,5 ile birinci oldu ([t-online](#), [21 Eylül 2026](#)). Parti, Doğu'nun nostaljik partisi olmaktan çıkıp iç kentin kiracı, genç ve göçmen partisi oldu; bu, DWE'nin beş yılda örgütlediği tabanın sandığa yansımasıdır.

Eralp kimdir? 1981'de Münih'te doğdu; anne ve babası Türkiye'de sendikal mücadele içinde olan, 12 Eylül 1980 darbesinin ardından siyasal baskı nedeniyle Eylül 1980'de Almanya'ya kaçmış bir ailedir. 2001-2007'de Hamburg'da hukuk okudu; stajını Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nde de yaptı; göçmen ve mülteci hukuku alanında avukat olarak çalıştı; 2010'dan itibaren Linke'nin Federal Meclis grubunda hukuk politikası danışmanıydı; 2021'de Berlin Eyalet Meclisi'ne seçildi; 2024'te grup başkan yardımcısı, 2025'te eyalet eş başkanı oldu ve partinin 2026 adayı olarak belirlendi ([Elif Eralp — Wikipedia](#)). Bilgi Müşterekleri'nde seçimden üç hafta önce yayımladığımız yazı, Eralp'i bir "sınıf neferi" olarak anlatıyor ve ırkçılığı ahlaki bir kusur değil, emek gücünü bölerek ücretleri bastıran sınıfsal bir mekanizma olarak ele alan kampanya çizgisini öne çıkarıyordu ([Bilgi Müşterekleri](#), "Berlin'de Bir Sınıf Neferi: Elif Eralp", [29 Ağustos 2026](#)). Bu bölümde o yazının yaptığını yinelemiyor, Eralp'in kent programını dosyamızın ölçütleriyle okuyoruz.

Programın omurgası konuttur ve DWE'ye bağlanır. Eralp'in kampanya cümlesi "Linke yönetirse toplumsallaştırma yapılır" (Wenn die Linke regiert, wird vergesellschaftet) idi; vaat, 2021 referandumunun gereğini yerine getirecek uygulama yasasını çıkarmak, 3.000'den fazla dairesi olan şirketleri Anayasa'nın 15. maddesiyle kamu hukuku kurumuna devretmektir. Buna eyalet mülkiyetindeki konutlar için kira tavanı, özel kiralarda "kira tefeciliği görev gücü" (Taskforce Mietwucher), kiraların bir yıl dondurulup sonra yılda en çok yüzde 1 artırılması, yılda 7.500 yeni ödenebilir konut eklenir. Ulaşımda sosyal biletin 9 avroya indirilmesi ve ucuz toplu taşıma; eğitimde ortak okulların iki katına çıkarılması ve her okula psikolog; 2040'a kadar iklim nötr kent; polis yetkilerinin azaltılıp kaynağın sosyal çalışmaya aktarılması ve Anayasayı Koruma Teşkilatı'nın mevcut biçimiyle kapatılması; göçmenler için eyalet düzeyinde kabul programı; düzenli "yurttaş görüşme saatleri" ([Frankfurter Rundschau/leinetal24](#), [21 Eylül 2026](#); [Blick](#), [Eylül 2026](#)). Seçim gecesi Eralp, kırmızı-kırmızı-yeşil koalisyonun koşulu olarak toplumsallaştırma uygulama yasasını koydu; SPD adayı Steffen Krach bunu reddetti. Bu satırlar yazılırken koalisyon görüşmeleri sürüyor ve başbakanlık kesinleşmiş değil; ama Linke-SPD-Yeşiller toplamı meclis çoğunluğunu veriyor ([qiez.de](#), [Eylül 2026](#)).

Eralp'in vaadi	Dosyamızın ölçütü	Karşılığı
DWE uygulama yasası: 3.000+ dairesi şirketlerin toplumsallaştırılması	Mülkiyete dokunuyor mu?	Evet; Avrupa'da 1934 Viyana'dan bu yana bir eyalet hükümetinin masasına gelen en büyük kamulaştırma. Federal engel (2026 koalisyon kararı) ve Mart 2028 yürürlük tarihi sınırı çizer
Kira tavanı ve yüzde 1 kuralı	Yeniden üretimin maliyetine dokunuyor mu?	Evet; ama 2020 tavanını Anayasa Mahkemesi 2021'de iptal etmişti; eyalet yetkisi tartışmalı, bu yüzden vaat eyalet mülkündeki konutlarla başlıyor
7.500 konut/yıl, 9 avroluk sosyal bilet, okul psikoloğu	Bütçe payı	Kamu harcaması; Almanya'nın anayasal borç freni (Schuldenbremse) eyaleti bağlar; finansmanın federal karar gerektirdiği sol eleştirinin de ana noktasıdır
Toplumsallaştırılan konutta kiracı-çalışan-kamu ortak yönetimi (DWE modeli)	Bağlayıcı katılım	Kâğıt üstünde en ileri madde; "demokratik denetim" tanımlanmadıkça kamu kurumu hiyerarşik yönetilebilir
Yurttaş görüşme saatleri, ilçe (Bezirk) düzeyinde katılım	Mahalle ölçeğinde bağlayıcı karar	Yok; program mahalle meclisi ya da bağlayıcı yerel oylama öngörmüyor
Polis bütçesinin sosyal çalışmaya kaydırılması, göçmen kabul programı	Sınıfın bileşimi	Berlin işçi sınıfının göçmen ve güvencesiz kesimini doğrudan hedefliyor; kampanyanın sınıfsal içeriği burada
—	İşçi ücreti ve geri çağırma	Programda yok; Linke'nin vekil ödeneği kesintisi geleneği vardır ama bu bir program maddesi değildir; seçilmişin geri çağırılması yoktur

Dosyamızın ilkeleriyle karşılaştırma, bu tablodan üç sonuç çıkarır. Birincisi, Eralp'in programı, Bölüm 7'de incelediğimiz deneyimler içinde mülkiyete dokunma ölçütünü en açık karşılayan güncel örnektir: Barcelona kira tavanı yetkisini bulamamış, Paris hiç istememişti; Berlin'de bir eyalet hükümeti adayı, 240 bin dairenin kamulaştırılmasını koalisyon şartı yaptı. Bu, bir belediye başkanının niyeti değil, bir milyon oyluk referandumun ve beş yıllık kiracı örgütlenmesinin sonucudur; DWE olmasaydı Eralp bu vaadi veremezdi, çünkü vaat DWE'nin talebidir. Hareket kurumun önünden gitmiştir. İkincisi, katılım boyutu zayıftır. Program, DWE'nin önerdiği kiracı-çalışan-kamu ortak yönetimini benimser; ama Berlin'in ilçe meclislerinin (Bezirksverordnetenversammlung) ötesinde mahalle ölçeğinde bağlayıcı bir karar organı önermez; "yurttaş görüşme saati", Türkiye'de belediye başkanının "halk günü"nden farklı değildir. Seçim günü yayımlanan sol bir değerlendirme aynı boşluğu kaydeder: Program sorunları yapısal nedenlerine bağlıyor, ama "bu dönüşümü kim yapacak" sorusunu yanıtlamıyor; "hükümet adına halk için politika" yapan partiye dayanıyor; grev, kiracı sendikası ve bağımsız örgütlenme ikincil kalıyor; "kızıl bir yönetim" değil "kızıl bir metropol" için halkın kendi gücü gerekiyor ([Schlenzig](#), "Was will das Rote Berlin?", [20 Eylül 2026](#)). Üçüncüsü, Komün'ün işçi ücreti ve geri çağırma ilkeleri programda yoktur; Eralp bir eyalet başkanı olarak seçilirse Almanya'daki bütün eyalet başbakanları gibi çalışacaktır. Bu bir kusur değil, ölçek gerçeğidir: Berlin bir mahalle değil 3,8 milyonluk bir kent-devlettir ve programın sınırı, ölçeğin sınırıdır.

Eralp'in özel bir önemi daha var ve bunu söylemeden geçemeyiz. 12 Eylül darbesinden kaçan sendikacı bir ailenin çocuğu, Türkiye'nin kırk altı yıl önce sürgün ettiği bir kuşağın kızı, Avrupa'nın en büyük kiracı kentinde kamulaştırma vaadiyle birinci parti oldu. Türkiye'de aynı yıl, aynı ayda, belediye şirketinde toplu sözleşmeye itiraz eden bir işçi temizlik işine sürülüyor, kayyımlar sürüyor ve kent konseyleri "görüş bildiriyor" (bkz. Bölüm 1 ve 12). Bu karışıklığı bir kahramanlık öyküsüne çevirmek dosyamızın ilkesine aykırıdır; Eralp de bir programın taşıyıcısıdır ve programın kaderini koalisyon ortakları, federal hükümet ve Anayasa Mahkemesi belirleyecektir. Ama karışıklık bir şeyi gösterir: Aynı sınıfın, aynı ailelerin çocukları, kentin kimin olduğu sorusunu iki ülkede iki farklı ölçekte soruyor. Berlin'de soru "kamulaştırma ne zaman", Türkiye'de "kent konseyi ne zaman toplanacak". Aradaki farkı kapatmanın yolu Berlin'e bakmak değil, Berlin'de DWE'nin yaptığını Türkiye'de kiracı ve belediye işçisi ölçeğinde yapmaktır (bkz. Bölüm 16 ve 17). Eralp'in kentini düşlemek, o kenti düşleyen örgütü kurmakla başlar.

Ankara'dan bakan bir göz bu sonucu nasıl okudu? Bağımsız kent gazetesi Solfasol'un seçimin ertesi günü yayımladığı değerlendirme, zaferin anahtarını kampanya tekniğinde değil konut krizinin tarihinde arıyor: on yılda ikiye katlanan kiralarda ve 2021 kamulaştırma referandumunun beş yıl boyunca "bürokrasi labirentlerinde" bekletilmesi. Yazıya göre Linke, referandum iradesine sahip çıkan tek güç olarak göçmen yoğun mahallelerde AfD'ye karşı

bir "ekonomik adalet" zemini kurdu; koalisyon pazarlığında kamulaştırma yasasının koz olacağı ve büyük emlak şirketlerinin on binlerce konutu kamuya devretmek zorunda kalabileceği bekleniyor ([Alyanak, "Berlin'de Solun Tarihi Zaferi", Solfasol, 21 Eylül 2026](#)). Bu okuma dosyamızın bir sorusunu Türkiye'den doğrular: Bir katılım kararı ne zaman bağlayıcıdır? Berlin'in yanıtı, bir milyon oyun bile beş yıl boyunca "değerlendirilebileceği"dir; 5393'ün 76. maddesindeki "değerlendirilmek" fiilinin (bkz. Bölüm 11) Almanca'da da bir karşılığı var. Fark, Berlin'de bu fiilin bir seçimde cezalandırılmış olmasıdır; bunun için de referandumu kazanan örgütün beş yıl boyunca dağılmaması gerekti.

Grafik önerisi: Berlin 2023 ve 2026 seçim sonuçlarının yan yana iki çubuk grubu (Linke, CDU, AfD, Yeşiller, SPD); altında Friedrichshain-Kreuzberg ve Marzahn-Hellersdorf için Linke ve AfD oranları; kenarda 2021 DWE referandumu (yüzde 59,1 Evet) işaretli bir zaman çizgisi: 2018 kampanya, 2021 referandum, 2023 uzman komisyonu, Mart 2026 çerçeve yasası, Eylül 2026 seçim.

■ Preston: Kamu satın almasını yeniden yönlendirmek

Preston, Kuzey İngiltere'de sanayisizleşmiş bir işçi kenti. 2011'de 700 milyon sterlinlik bir alışveriş merkezi projesi yatırımcının çekilmesiyle çöktü; belediye, Yerel Ekonomik Stratejiler Merkezi (CLES) ile "topluluk serveti inşası" modelini geliştirdi. Altı "çapa kurum" (belediye, il meclisi, polis, üniversite, kolej, konut derneği) satın alma harcamalarını yerel tedarikçilere yönlendirdi: Preston içinde kalan pay 2013'te yüzde 5'ten 2016'da yüzde 18,2'ye, Lancashire genelinde yüzde 39'dan yüzde 81'e çıktı; toplam 74 milyon sterlin (Preston) ve 200 milyon sterlin (Lancashire) ek yerel harcama. Buna gerçek yaşam ücreti, belediye emeklilik fonunun yerel yatırıma çekilmesi ve işçi kooperatifleri kurulması eklendi ([CLES](#)). Kemer sıkma döneminde yerel istihdam ve ücret arttı; 2023'te bir sağlık araştırması benzer kentlere kıyasla ruh sağlığı göstergelerinde iyileşme buldu.

Preston'ın gücü hemen uygulanabilir olmasıdır; sınırı da açıktır: Harcamanın yerelde kalması işçi denetimi değildir, yerel patronlar da yararlanır; kooperatif sayısı azdır; model sermayeyi değil kamu satın almasını yeniden yönlendirir, birikim rejimine dokunmaz; belediye ortaklı banka henüz kurulamadı. Türkiye için Preston, Bölüm 18'deki program taslağının bir maddesidir: belediye, üniversite, hastane ve belediye şirketlerinin satın almalarının yaşam ücreti koşuluyla yerel kooperatiflere ve sendikali işletmelere yönlendirilmesi. Ama tek başına bir program değildir.

■ Marsilya, Napoli, Britanya: 2020'lerden üç kısa not

Bu bölümün deneyimlerinin çoğu 2020 öncesine aittir. Üç güncel örnek, aynı ölçütlerle okunduğunda yeni bir şey söylemez ama eski dersleri bugünün diliyle yineler; bu yüzden kısa tutuyoruz.

Marsilya: Printemps marseillais (2020-). Fransa'nın ikinci kentini yirmi beş yıl yöneten sağın ardından, 2020'de Sosyalist Parti, Boyun Eğmeyen Fransa, Yeşiller, Komünist Parti ve "yurttaş" adaylarının ortak listesi belediyeyi aldı; önce Michèle Rubirola, sonra Benoît Payan başkan oldu. Vaatler somuttu: Çöken okul binaları için kamu şirketi eliyle onarım, yemekhanelerin belediyeleştirilmesi, katılımcı bütçe, mahalle konseyleri, açık veri. Altı yılın bilançosu, Marsactu'nun dosyasına göre, dosyamızın "vaat/gerçek" tablosuna doğrudan girer: Okullar için devletin "Marseille en Grand" programından 400 milyon avro alındı ve bir kamu şirketi kuruldu, ama fiili onarım beklentinin gerisinde kaldı; yemekhanelerin belediyeleştirilmesi büyük ölçüde başarısız oldu, 2024'te günde 57 bin öğünü üreten sözleşme yine Sodexo'ya verildi, yalnız faturalama belediyeye alındı; 2021 için bütçelenen 1,5 milyon avroluk katılımcı bütçenin ilk projeleri ancak 2024'te üç sektörde seçildi, 2025'te 2,5 milyon avroyla bütün sektörlerle yayıldı; yasanın zorunlu kıldığı mahalle konseyleri kurulmadı; meclis üyelerinin oyları ve komisyon devamı yayımlanmadı ([Marsactu, 2026](#)). Buna karşı Payan, Mart 2026'da ikinci turda yüzde 54,3 ile ve aşırı sağın adayına (yüzde 40,3) karşı yeniden seçildi; Boyun Eğmeyen Fransa'nın ayrı adayı ilk turda yüzde 11,9 alıp ikinci turdan çekildi ([Wikipedia](#)). Marsilya'nın dersi, Barselona'ninkiyle aynı ama tersinden yazılmıştır: Belediye elde kaldı, program uygulanmadı. Mahalle konseyi bile kurmayan bir sol belediye, "ilerici" olmak için aşırı sağa karşı kazanmanın yeterli olduğu bir kentte, katılımı erteleyebilir. Bir avroluk katılımcı bütçe için üç yıl bekleyen kentin 800 bin nüfusu, Paris'in "güzelleştirme bütçesi"ne bile ulaşamamıştır.

Napoli: Müşterek olarak belediye mülkü (2011-21). Eski savcı Luigi de Magistris'in 2011'de belediyeyi almasıyla Napoli, İtalya'da "müşterekler" (*beni comuni*) kavramını belediye hukukuna sokan ilk kent oldu. Aynı yıl belediye tüzüğüne, müşterekleri "temel hakların kullanımına işlevsel" mallar olarak tanımlayan bir madde eklendi ve suyu belediyeleştiren kamu işletmesi ABC (Acqua Bene Comune) kuruldu; bu, Haziran 2011'de İtalya genelinde su hizmetlerinin özelleştirilmesine karşı kazanılan ulusal referandumun ilk somut belediye uygulamasıydı. Dosyamız için asıl önemli olan sonraki adımlardır. 2012'de 400 sayılı meclis kararıyla, bir sanatçı kolektifinin işgal ettiği on altıncı yüzyıl manastırı ex Asilo Filangieri, işgalcilere "tahsis" edilmedi; "kentsel sivil ve kolektif kullanım" (*uso civico e collettivo urbano*) adıyla, kullanıcıların kendi açık meclisinde yazdığı bir kullanım tüzüğü üzerinden bütün kente açık bir müşterek ilan edildi. 2016'da 446 sayılı karar aynı statüyü, Scugnizzo Liberato ve Giardino Liberato dahil işgal edilmiş yedi mekâna genişletti; "müşterekler gözlemevi" kuruldu ([ex Asilo Filangieri](#); [Rivista Impresa Sociale](#)). Mekanizmanın özgünlüğü, tahsis ile müşterek arasındaki farktır: Tahsiste belediye bir derneğe anahtar verir ve dernek mülkü kapatabilir; müşterekte anahtar açık meclistedir, mekân herkese açıktır, belediye mülkiyeti korur ama yönetime karışmaz. Bölüm 3'te Harvey'in kentsel müşterekleri ve Ostrom'un tasarımı ilkeleri için söylediğimiz şeyin, bir belediye kararnamesine dökmüş biçimidir bu. Sınırları da yazılmıştır: Akademik değerlendirmeler, sürecin "Ostrom ilkelerinden çok terk edilmiş mülk yönetimi" olarak işlediğini, mahalle sakinlerinin yönetime katılımının zayıf kaldığını ve belediyeye bağımlılığı not eder. De Magistris'in 2021'de görevi bırakmasından bir yıl sonra yeni yönetim, 600 dolayında belediye binasını Maliye Bakanlığı'nın gayrimenkul şirketiyle kurulacak bir fona devretmeyi gündeme getirdi; müşterekler ağı buna karşı seferber oldu ([il manifesto](#), Nisan 2022). Napoli'nin dersi Porto Alegre'ninkidir: Kararname başkanla gelir, başkanla gider; kararnamenin arkasında yedi mekânın kendi meclisleri durduğu için henüz gitmemiştir. Türkiye'de belediye mülkünün derneklere "tahsisi" ile bir mahalle meclisinin yönettiği müşterek arasındaki fark, Bölüm 18'de program maddesi olacak.

Britanya: "belediye sosyalizmi" tartışması (2024-26). GLC'nin feshinden kırk yıl sonra kavram Britanya'da yeniden dolaşıma girdi; ama bu kez merkez karşısında direnen belediyenin değil, merkezin devrettiği yetkinin adı olarak. Üç olgu bir arada okunmalı. Birincisi, Büyük Manchester'ın seçilmiş başkanı Andy Burnham'ın Bee Network'ü: 2017 tarihli Otobüs Hizmetleri Yasası'na dayanarak, İngiltere'de 1986 deregülasyonundan bu yana ilk kez otobüs hatları Ocak 2025'te bütünüyle kamu denetimine (franchising) alındı; 2 sterlinlik tavan bilet, 438 milyon sterlinlik yatırım; deregülasyon döneminde yıllık yolculuk 355 milyondan 182 milyona düşmüştü ([Stockport Council, 2025](#)). İkincisi, 29 Nisan 2026'da kralliyet onayı alan İngiliz Yerel Yönetim ve Topluluk Yetkilendirme Yasası: "Stratejik otoriteler" ve seçilmiş başkanlara ulaşım, konut, beceri ve planlama yetkisi; topluluğun mülk satın alma önceliği (*community right to buy*); belediyelere "etkili mahalle yönetişimi" kurma yükümlülüğü; buna karşılık iki kademeli ilçe-kaza sisteminin 500 bin nüfusa tek kademeli belediyelerde birleştirilmesi ([Wikipedia](#)). Üçüncüsü, bu yasanın arka planı: Birmingham (2023) ve Nottingham gibi büyük belediyelerin fiili iflası (Section 114 bildirimleri) ve hükümet komiserlerinin atanması. Mayıs 2026 yerel seçimleri tabloyu tamamlar: İşçi Partisi yaklaşık 1.500 meclis üyesi ve 38 belediye kaybetti; Reform UK 1.450'yi aşkın koltuk kazandı; Birmingham'da 2023'te iflas eden belediyede İşçi Partisi üçüncü sıraya düştü ve meclis Liberal Demokrat-Yeşil azınlık koalisyonuna geçti ([Wikipedia, 2026 UK local elections](#); [2026 Birmingham](#)). İşçi Partisi içinden

yazılan "belediye sosyalizminden Manchesterizme" savunusu, Burnham'ın Thatcher'dan farklı olarak "kendisinin başarmasını isteyen bir merkez"e sahip olmasını avantaj sayıyor ([LabourList](#), [Temmuz 2026](#)). Dosyamızın okuması farklıdır: Poplar ve GLC, merkeze rağmen belediyeydi; Bee Network, merkezin izniyle kamulaştırmadı. İkincisi değerlidir (otobüs kamu denetimine döndü) ama "belediye sosyalizmi" değil, yetki devridir; yetkiyi veren merkez, iflas eden belediyeye komiser atayan aynı merkezdir. Belediyeyi büyütüp (500 bin nüfus) mahalle kademesini "yönetişim yükümlülüğü"yle geçiştiren bir yasa, Bölüm 1'de Türkiye'nin 6360 sayılı büyükşehir yasası için söylediğimiz şeyin İngiliz biçimidir: Ölçek büyür, katılım küçülür.

Grafik önerisi: Marsilya için "vaat/gerçek" dört satırlık mini tablo (okul, yemekhane, katılımcı bütçe, mahalle konseyi) her satırda vaat edilen yıl ve gerçekleşen yıl; yanında Büyük Manchester'da yıllık otobüs yolculuğu (355 milyondan 182 milyona) tek eğri ve 2025'te kamu denetimi noktası.

■ Fearless Cities ve "yerel tuzağı"

Haziran 2017'de Barselona'da "Korkusuz Kentler" zirvesi toplandı: Beş kıtada kırkı aşkın ülkeden 180'i aşkın kent, yaklaşık 700 katılımcı ([Guerrilla Foundation](#)); ilkeler "siyasetin feminizasyonu", radikal demokrasi, müşterekler, göçmen hakları ([URBACT](#)). Kuramsal esin Murray Bookchin'in liberter belediyeçiliği. Sonraki toplantılar New York, Varşova, Brüksel, Valparaíso ve Belgrad'da yapıldı; 2023'te İspanya'daki dalganın çekilmesiyle ağ zayıfladı.

Bertie Russell'ın 2019'daki eleştirisi bu dosyanın da uyarısıdır: "yerel tuzağı" (local trap), kentleri kendi başına dönüşüm ölçeği saymak, devlet ve sermaye ölçeğini iskalamaktır ([Russell](#), [Antipode](#)). Barselona'da kira tavanı, Madrid'de harcama kuralı, Grenoble'da mahkeme, Londra'da fesih, Viyana'da top: Yüz elli yılın her deneyimi aynı duvara çarptı. Belediyecilik hareketi bu duvarı görmezden geldiğinde, kendisini "korkusuz" ilan ettiği anda savunmasız kalır. Yerel iktidar, merkezî mücadelenin ikamesi değil okuludur; bunu unutan hareket, belediyeyi kaybettiğinde her şeyi kaybeder.

■ Kuzey ve Doğu Suriye'de komün modeli: Kısa bir akademik not

Kuzey ve Doğu Suriye'de 2014'ten itibaren uygulanan yönetim modeli, akademik literatürde "komün sistemi" olarak incelenmektedir. Bölgenin Toplumsal Sözleşmesi'nin 48. maddesi komünü (30-400 hane ölçeğinde mahalle ya da köy meclisi) "doğrudan demokrasinin temel örgütlenme biçimi" olarak tanımlar; her düzeyde biri kadın olmak üzere eş-başkanlık uygulanır; komünlerin ekonomi, sağlık, eğitim, uzlaşma, kadın ve hizmet komiteleri vardır; komünler mahalle ve kanton meclislerine delege gönderir; ekme, mazot ve sera kooperatifleri komünlere bağlıdır. 22 Eylül 2017'deki ilk resmî komün seçimlerine 3.732 komün katıldı; sonraki yıllarda bazı kentlerde komünler birleştirilerek sayıları azaltıldı ([HU Berlin Transcience](#)). Akademik değerlendirmeler sınırları da kaydeder: Egemen siyasal yapının fiili hegemonyası ve taban ile kadroların çakışması, savaş ve ambargo koşulları, merkezîyetçi yönetime alışık nüfusta katılım isteksizliği, komünlerin bir kısmının kâğıt üstünde kalması ([ResearchGate](#)). Aralık 2024'te Suriye'deki rejim değişikliği ve 2025'teki Şam anlaşmasıyla sistemin geleceği belirsizleşmiştir. Bu dosya, deneyimi kurumsal tasarım düzeyinde ve yalnızca kamuya açık akademik kaynaklara dayanarak anıyor; ölçek (30-400 hane), eş-başkanlık ve komite yapısı, dünya deneyimindeki öteki mahalle meclisi örnekleriyle karşılaştırma için kaydedilmiştir.

■ İrlanda: Kura ile meclis

Son not, seçim yerine kurayı deneyen bir örnektir. İrlanda Yurttaş Meclisi (2016-18), kurayla seçilmiş 99 yurttaş ve bir yargıç başkandan oluştu; en önemli gündem maddesi kürtaç yasağıydı. Meclis uzman dinleme ve müzakere sonrasında yüzde 87 ile yasağı koyan anayasa maddesinin (Sekizinci Değişiklik) olduğu gibi korunmamasını, yüzde 64 ile de gerekçe kısıtlaması olmaksızın kürtaçın yasallaşmasını önerdi ([TheJournal.ie](#); [Involve](#)); Mayıs 2018 referandumunda halk yüzde 66,4 ile onayladı ([Citizens' Assembly](#)). Kura, partilerin çözemediği bir tıkanıklığı aşabildi. Sınırlar: Gündemi parlamento belirler; tavsiye bağlayıcı değildir; müzakerede eğitimli üyeler baskındır; sonraki iklim meclisinin tavsiyeleri uygulanmadı. Kura, bir temsil aracıdır, sınıf örgütü değil; Bölüm 19'da dijital modelin bir katmanı olarak yeniden ele alacağız.

■ Karşılaştırma: Mülkiyete dokunan, dokunmayan

Deneyim	Kaynağı	Karar yetkisi	Mülkiyete dokundu mu?	Ömür	Sonlanma biçimi
Poplar 1921	Belediye meclisi + mahalle	Fiili (yasayı çiğnedi)	Vergi yükü (gelir)	1 yıl	Yasa değişti; meclis hapsedildi
Kızıl Viyana 1919-34	Parti (SDAP) yönetimi	Tam (eyalet yetkisi)	Evet: lüks vergisi, arsa, kamu konutu	15 yıl	Ordu, 1934
İspanya 1936-37	Aşağıdan, işçi komiteleri	Fiili	Evet: kolektifleştirme	1 yıl	Hükümet ve ordu, 1937
Bologna 1945-99	Parti (PCI) yönetimi	Danışma (mahalle konseyi)	Kısmen: tarihi merkez	54 yıl	Seçim kaybı; parti toplumu
GLC 1981-86	Parti (İşçi P.) yönetimi	Sınırlı yetki	Hayır (ücret sübvansiyonu)	5 yıl	Fesih, 1986
Barcelona en Comú 2015-23	Hareket → belediye	Azınlık yönetimi	Kısmen: %30 kuralı, belediye şirketi	8 yıl	Seçim kaybı; hareket eridi
Madrid Decide 2015-19	Belediye + platform	Danışma (%1 eşik)	Hayır	4 yıl güçlü	Seçim kaybı; içi boşaldı
Marinaleda 1979-	Tarım işçisi sendikası	Belediye + kooperatif	Evet: toprak, spekülasyon yasağı	45 yıl	Sürüyor; nüfus azalıyor
Grenoble 2016-18	Belediye	Oylama (20.000)	Hayır	2 yıl	Mahkeme iptali
Saillans 2014-20	Yurttaş listesi	Kolektif yürütme	Hayır	6 yıl	Seçim kaybı; yorgunluk
Paris / Lizbon / Bürgerhaushalt	Belediye	Danışma / ortak karar	Hayır: yatırımın %1-5'i	Sürüyor	Rutinleşme
Berlin DWE 2018-	Kıracı hareketi	Referandum (tavsiye)	Evet: kamulaştırma talebi	Sürüyor	Çerçeve yasası 2026; federal engel
Berlin Linke / Eralp 2026	Kıracı hareketi → parti → eyalet seçimi	Birinci parti (%25,7); koalisyon şartı olarak uygulama yasası	Vaat: 240 bin dairenin toplumsallaştırılması, kira tavanı	Yeni	Koalisyon, borç freni ve federal engel belirleyecek

Deneyim	Kaynağı	Karar yetkisi	Mülkiyete dokundu mu?	Ömür	Sonlanma biçimi
Preston 2013-	Belediye + çapa kurumlar	Satın alma politikası	Hayır (dolaşım düzeyi)	Sürüyor	Rutinleşme
Marsilya Printemps 2020-	Sol koalisyon listesi	Belediye çoğunluğu	Hayır (yemekhane Sodexo'da kaldı)	6 yıl, 2026'da yeniden seçildi	Program ertelendi; mahalle konseyi kurulmadı
Napoli beni comuni 2011-21	Başkan + işgal kolektifleri	Kararname; açık meclis tüzüğü	Kısmen: belediye mülkü müşterek, su belediye	10 yıl	Başkan gitti; 2022'de fon tehdidi, ağ direniyor
Büyük Manchester Bee Network 2023-25	Seçilmiş başkan + merkez izni	Yetki devri (2017 yasası)	Kısmen: otobüs kamu denetiminde	Sürüyor	Merkezin izniyle; 2026 yasası ölçeği büyüdü

Tabloda bir örüntü görünüyor. Mülkiyete dokunan deneyimler (Viyan, İspanya, Marinaleda, Berlin) ya sonuç üretti ya da devletin en sert tepkisini çekti; çoğu zaman ikisi birden. Mülkiyete dokunmayanlar (Paris, Lizbon, Bürgerhaushalt, Preston) hiç kimseyi rahatsız etmeden sürüyor ve hiçbir şeyi değiştirmiyor. Arada kalanlar (Bologna, GLC, Barselona) bir süre iş yaptı ve seçimle ya da fesihle bitti. 2020'lerin üç satırı örüntüyü bozmaz: Napoli belediye mülkünü müşteriye çevirdiği için başkan gittikten sonra bile bir ağ bıraktı; Marsilya mülkiyete ve işletmeye dokunmadığı için seçimi kazanıp programı kaybetti; Manchester otobüsü kamuya aldı ama bunu merkezin izniyle yaptığı için "belediye sosyalizmi" değil yetki devri olarak kaldı.

■ Türkiye için dersler

Avrupa'nın yüz elli yılı Türkiye'ye şunu söylüyor.

Belediyenin yetkisi dar, devletin ölçeği belirleyici. Barselona'da kira tavanı ve su, Madrid'de harcama kuralı, GLC'nin feshi, Grenoble'da mahkeme, Viyana'da top: Belediye sosyalizmi merkezî devlet ve sermaye karşısında tek başına savunulamaz. Türkiye'de kayyım uygulaması, İçişleri vesayeti ve İller Bankası kredi mekanizması bu sınırın en sert biçimidir (bkz. Bölüm 1). Belediye programı merkezî iktidar mücadelesinin ikamesi değil, okuludur.

Kurumlar hareketi yutar; hareket kurumun dışında yaşamalı. Barcelona en Comú'nun itirafı, PAH kadrolarının belediyeye geçince sokağın zayıflaması, Bologna'da mahalle konseylerinin partinin ilet kayışına dönüşmesi, Saillans'ta gönüllü yorgunluğu aynı şeyi anlatır. Türkiye'de kent konseyleri ve semt meclisleri belediyenin ek dairesine dönüşme eğilimindedir (bkz. Bölüm 12 ve 13); hareketin belediyeden bağımsız örgütü (kiracı örgütü, mahalle dayanışması, işçi kooperatifi, sendika şubesi) şarttır (bkz. Bölüm 17).

Mülkiyete dokunmayan katılım güzelleştirme bütçesidir. Paris, Lizbon, Bürgerhaushalt yatırım bütçesinin yüzde 1-5'i üzerinde orta sınıf oylamasıdır. Viyana (lüks vergisi, arsa alımı), Marinaleda (toprak, spekülasyon yasağı) ve Berlin (kamulaştırma) sonuç üretmiştir. Türkiye için karşılığı Bölüm 18'de: belediye arsa stokunun satılmaması, kamu kiralık konut, boş konut vergisi, kooperatif konut.

Dijital platform araçtır, mekanizma değil. Decidim ve Consul açık kaynak ve kamu-müşterek oldukları için değerlidir; ama Madrid'de 25.000 öneriden ikisinin eşiği geçmesi ve katılımın 214.000'den 9.800'e düşmesi, bağlayıcılık ve örgütlü taban olmadan platformun boşaldığını gösterir. Türkiye'deki belediyelerin özel şirket "akıllı kent" uygulamaları yerine müşterek altyapı ve kararların yüz yüze mahalle meclisiyle birleştirilmesi gerekir (bkz. Bölüm 19).

Komün ilkeleri sınanmıştır: Saillans'ta ödeneklerin eşitlenmesi, Marinaleda'da başkanın öğretmen maaşıyla yaşaması, geri çağırma taahhüdü. Türkiye'de başkanlık odaklı belediye yapısında parti tüzüğü düzeyinde bile ücret tavanı ve geri çağırma taahhüdü somut bir adımdır (bkz. Bölüm 18).

Yerel iktidar savunulmalıdır ve savunma örgütü tabandır. Poplar hapse girdi ve yasayı değiştirdi; GLC direnmedi ve feshedildi; Viyana geç ve yalnız direndi. Kayyım rejimi karşısında hukuki direnişin yanında halkın belediyeyi kendi kurumu olarak görmesi, ki bu ancak katılımın gerçek karar yetkisi taşıdığı yerde olur, tek kalıcı savunmadır.

Ölçek ve bileşim: Marinaleda ve Saillans küçük ve homojen tabanla çalışır; Barselona ve Madrid'de koalisyon zorunluluğu ve orta sınıf-emekçi gerilimi belirleyicidir. Türkiye'de metropoller için Barselona ve GLC, Anadolu ilçeleri için Marinaleda ve Saillans daha doğru referanslardır; ikisi tek programda birleştirilmelidir.

■ Bu bölümden dersler

- Yüz elli yılın her belediye sosyalizmi deneyimi aynı duvara çarptı: merkezî devletin vergi, yasa, mahkeme ya da ordu gücü; "yerel tuzağı", bu duvarı görmezden gelen belediyeçiliğin adıdır.
- Mülkiyete dokunan deneyimler (Viyan'nın lüks vergisi ve kamu konutu, Marinaleda'nın toprağı, Berlin'in kamulaştırma referandumu) kalıcı sonuç üretti ve devletin en sert tepkisini çekti; dokunmayanlar (Paris, Lizbon, Bürgerhaushalt) yatırımın yüzde 1-5'i üzerinde güzelleştirme bütçesi olarak sürüyor.
- Belediyeyi kazanan hareket, kadrolarını kuruma taşıdığında sokağı boşaltır ve belediyeyi kaybettiğinde sokağı da boş bulur (PAH ve Barcelona en Comú); hareketin kurumdan bağımsız örgütü şarttır.
- Dijital platform, örgütlü taban ve bağlayıcı yetki olmadan boşalır: Madrid'de 25.418 öneriden ikisi yüzde 1 eşiğini geçti, katılım dört yılda 214.000'den 9.854'e düştü.
- Katılımı yalnızca partinin aracılık ettiği yerde (Bologna) mahalle konseyi tabanın yönetimi denetlediği değil, yönetimin tabanı örgütlediği bir kayışa döner.
- Belediye ancak arkasında hapse girmeyi göze alan bir taban varsa savunulabilir (Poplar); direnmeden feshedilen (GLC) ya da geç direnen (Viyana) belediye, kurumu ve kazanımı birlikte kaybeder.
- Belediyeyi elde tutmak programı uygulamak değildir: Marsilya'nın sol koalisyonu 2026'da yeniden seçildi ama altı yılda yemekhaneyi belediyeleştiremedi, yasal mahalle konseylerini kurmadı ve katılımcı bütçeyi üç yıl erteledi.
- "Tahsis" ile "müşterek" arasındaki fark bir belediye kararnamesine dökülebilir: Napoli, işgal edilmiş mekânları derneğe vermek yerine açık meclisin yazdığı tüzükle kente açık müşterek ilan etti; başkan gidince ağ kaldı, ama mülkiyet belediyede olduğu için tehdit de kaldı.
- Hareket kurumun önünden gittiğinde kurum hareketin dilini konuşur: Berlin'de DWE'nin bir milyon oyu ve beş yıllık kiracı örgütlenmesi olmasaydı Elif Eralp 2026'da kamulaştırmayı koalisyon şartı yapamazdı. Programın mülkiyete dokunan yanı hareketten gelir; eksik yanı (mahalle ölçeğinde bağlayıcı karar, işçi ücreti, geri çağırma) ise ölçeğin ve parti biçiminin sınırır. Eralp'in kentini düşlemek, o kenti düşleyen örgütü kurmakla başlar.

- Merkez in izniyle yapılan kamulaştırma (Manchester otobüsleri) değerlidir ama belediye sosyalizmi değildir; aynı merkez, iflas eden belediyeye komiser atar ve 2026 yasasıyla belediye ölçeğini 500 bin nüfusa büyütür. Ölçek büyüdükçe katılım küçülür.

■ Kaynaklar

- Poplar Rates Rebellion (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/Poplar_Rates_Rebellion
- Counterfire, "Redistribution, rent strikes and revolt: the Poplar rebellion 100 years on": <https://www.counterfire.org/article/redistribution-rent-strikes-and-revolt-the-poplar-rebellion-100-years-on/>
- Red Vienna (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/Red_Vienna
- Huberman, "All Politics is Local: Red Vienna 1923-1933" (PSE): https://www.pseweb.eu/ydepot/seance/514442_Huberman_Red_Vienna_PSE.pdf
- Spanish Revolution of 1936 (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/Spanish_Revolution_of_1936
- Dolgoff, *The Anarchist Collectives* (libcom): <https://libcom.org/article/anarchist-collectives-workers-self-management-spanish-revolution-1936-1939-sam-dolgoff>
- Parker, *Local government and social movements in Bologna since 1945*: https://www.academia.edu/79804877/Local_government_and_social_movements_in_Bologna_since_1945
- Tribune, "The Radical Conservation of Red Bologna": <https://tribunemag.co.uk/2021/10/bologna-italy-communist-conservation-urban-planning-city>
- Fares Fair (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/Fares_Fair
- Socialist Worker, "The real record of the GLC": <https://socialistworker.co.uk/in-depth/the-real-record-of-the-glc/>
- Ada Colau (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/Ada_Colau
- Waging Nonviolence, "Lessons from Barcelona's 8-year experiment": <https://wagingnonviolence.org/2023/05/lessons-barcelona-en-comu-ada-colau/>
- Dissent, "Barcelona's Experiment in Radical Government": https://dissentmagazine.org/online_articles/barcelonas-experiment-in-radical-government/
- Decidim Docs, "What is Decidim?": <https://docs.decidim.org/en/develop/whitepaper/what-is-decidim.html>
- Barcelona en Comú (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/Barcelona_en_Com%C3%BA
- diario.madrid.es, "Las propuestas ciudadanas de Decide Madrid" (11 Şubat 2019): <https://diario.madrid.es/decidemadrid/2019/02/11/las-propuestas-ciudadanas-de-decide-madrid-cambia-tu-ciudad-con-un-clic/>
- MDPI, "Decide Madrid: A Critical Analysis": <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/4/1674>
- Marinaleda (Wikipedia): <https://en.wikipedia.org/wiki/Marinaleda>
- openDemocracy, "The Spanish town where people come before profit": <https://www.opendemocracy.net/en/spanish-town-where-people-come-before-profit/>
- Banque des Territoires, "La justice annule le dispositif de votation citoyenne de Grenoble": <https://www.banquedesterritoires.fr/la-justice-annule-le-dispositif-de-votation-citoyenne-de-grenoble>
- EchoGéo, "Les rouages de la 'démocratie du faire' – Saillans 2014-2020": <https://journals.openedition.org/echogeo/27797>
- Paris.fr, Budget participatif: <https://www.paris.fr/budget-participatif>
- Paris.fr, 2025 sonuçları: <https://www.paris.fr/pages/budget-participatif-2025-decouvrez-les-104-projets-laureats-de-la-11e-edition-32684>
- Participedia, Participatory Budgeting in Paris: <https://participedia.net/case/participatory-budgeting-in-paris-france>
- Participedia, Participatory Budgeting in Lisbon: <https://participedia.net/case/4967>
- Bürgerhaushalt (Wikipedia, de): <https://de.wikipedia.org/wiki/B%C3%BCrgerhaushalt>
- Deutsche Wohnen & Co. enteignen (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/Deutsche_Wohnen_%26_Co._enteignen
- Berlin.de, "House of Representatives adopts framework law" (13 Mart 2026): <https://www.berlin.de/en/news/10260619-5559700-house-of-representatives-adopts-framework.en.html>
- entwicklungsstadt.de, "Deutsche Wohnen enteignen: Was aus dem Berliner Volksentscheid wurde" (12 Eylül 2026): <https://www.entwicklungsstadt.de/deutsche-wohnen-enteignen-was-aus-dem-berliner-volksentscheid-wurde/>
- 2026 Berlin state election (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/2026_Berlin_state_election
- Elif Eralp (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/Elif_Eralp
- t-online, "Berlin-Wahl: Die Linke siegt – komplett gewandelt" (21 Eylül 2026): https://www.t-online.de/nachrichten/deutschland/id_101444650/berlin-wahl-die-linke-siegt-komplett-gewandelt.html
- Frankfurter Rundschau / leinetal24, "Elif Eralp mit klarer Ansage: 'Wenn die Linke regiert, wird vergesellschaftet'" (21 Eylül 2026): <https://www.leinetal24.de/welt/berlin-wahl-2026-eralps-programm-enteignung-mietendeckel-zr-94502073.html>
- Blick, "Wer ist Elif Eralp?" (Eylül 2026): <https://www.blick.ch/ausland/immo-riesen-enteignen-verfassungsschutz-abschaffen-polizei-reduzieren-wer-ist-elif-eralp-diese-frau-will-jetzt-berlin-regieren-id22270195.html>
- qiez.de, "Nach der Berlin-Wahl 2026: Linke wird stärkste Partei" (Eylül 2026): <https://www.qiez.de/berlin-wahl-2026-wird-die-linke-elif-eralp-regierende-burgermeisterin/>
- Sascha Schlenzig, "Was will das Rote Berlin?" (Kritik & Praxis, 20 Eylül 2026): <https://kritikundpraxis.substack.com/p/was-will-das-rote-berlin>
- Die Linke Berlin, Wahlprogramm zur Abgeordnetenhauswahl 2026: <https://dielinke.berlin/wahlprogramm/>
- Bilgi Müsterekleri, "Berlin'de Bir Sınıf Neferi: Elif Eralp" (29 Ağustos 2026): <https://bilgimusterekleri.org/blog/eliferalp/>
- CLES, "How we built community wealth in Preston" (PDF): https://www.preston.gov.uk/media/1792/How-we-built-community-wealth-in-Preston/pdf/CLES_Preston_Docu
- Centre for Public Impact, "The Preston Model": <https://centreforpublicimpact.org/resource-hub/the-preston-model-of-community-wealth-building-in-the-uk/>
- URBACT, "The Summit of Fearless Cities": <https://www.blog.urbact.eu/2017/08/how-new-municipalism-shapes-public-participation-the-summit-of-fearless-cities/>
- Russell, "Beyond the Local Trap", Antipode (2019): <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/anti.12520>

- HU Berlin Transcience, "Decentralization of power? Council democracy and the Social Contract": https://www2.hu-berlin.de/transcience/Vol15_No2_S1_S24.pdf
- "The People's Communes in Rojava and North-Eastern Syria: Characters, Evolution and Contradictions" (ResearchGate): https://www.researchgate.net/publication/362929587_The_People's_Communes_in_Rojava_and_North-Eastern_Syria_Characters_Evolution_and_Contradictions_of_an_Institution_of_Self-Government
- Citizens' Assembly (Ireland) (Wikipedia): [https://en.wikipedia.org/wiki/Citizens%27_Assembly_\(Ireland\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Citizens%27_Assembly_(Ireland))
- Electoral Reform Society, "How a Citizens' Assembly helped to break deadlock": <https://electoral-reform.org.uk/the-irish-abortion-referendum-how-a-citizens-assembly-helped-to-break-years-of-political-deadlock/>
- Marsactu, "Municipales 2026 à Marseille: quel bilan pour Benoît Payan et le Printemps marseillais?" (2026): <https://marsactu.fr/marsactu-depose-le-bilan-payan/> ; 2026 Marseille municipal election (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/2026_Marseille_municipal_election
- ex Asilo Filangieri, "A Napoli 7 spazi liberati diventano beni comuni" (2016): <https://www.exasilofilangieri.it/napoli-7-spazi-liberati-diventano-beni-comuni/> ; Comune di Napoli, Beni Comuni arşiv sayfası: <https://archivio.comune.napoli.it/flex/cm/pages/ServeBLOB.php/L/IT/IDPagina/16783>
- Rivista Impresa Sociale, "La recente esperienza napoletana sui beni comuni... Il caso dell'Ex Asilo Filangieri": <https://www.rivistaimpresasociale.it/rivista/articolo/la-recente-esperienza-napoletana-sui-beni-comuni>
- il manifesto, "Napoli, Beni comuni addio: il Comune li vuole mettere sul mercato" (23 Nisan 2022): <https://ilmanifesto.it/napoli-beni-comuni-addio-il-comune-li-vuole-mettere-sul-mercato>
- Stockport Council / GMCA, "Greater Manchester becomes first place in England to retake control of buses after 40 years of deregulation" (Ocak 2025): <https://www.stockport.gov.uk/news/greater-manchester-becomes-first-place-in-england-to-retake-control-of-buses>
- English Devolution and Community Empowerment Act 2026 (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/English_Devolution_and_Community_Empowerment_Act_2026
- 2026 United Kingdom local elections (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/2026_United_Kingdom_Local_Elections ; 2026 Birmingham City Council election (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/2026_Birmingham_City_Council_election
- LabourList, "From Municipal Socialism to Manchesterism" (Temmuz 2026): <https://labourlist.org/2026/07/from-municipal-socialism-to-manchesterism/>
- Aykut Alyanak, "Berlin'de Solun Tarihi Zaferi: Almanya'da Sistem Krizi Kapıda!", Solfasol, 21 Eylül 2026: <https://solfasol.tv/berlinde-solun-tarihi-zaferi-almanyada-sistem-krizi-kapida/>

Bölüm 8. Asya: Kerala'dan Tayvan'a

■ Neden Asya?

Latin Amerika bize katılımın kaynağını ve ömrünü, Avrupa mülkiyet sınırını öğretti. Asya deneyimleri üçüncü bir soruyu öne çıkarır: Katılımın aracısı kimdir? Kerala'da bir halk bilim hareketi ve dört buçuk milyon kadınlık bir ağ; Batı Bengal'de yalnızca parti hücreleri; Seul'de kura ve sivil toplum kuruluşları; Japonya'da sendika ve kirlilik mağduru mahalleler, ama aynı zamanda savaş devletinden kalma mahalle dernekleri; Endonezya'da mahalle başkanları; Tayvan'da genç hacker'lar; Çin ve Vietnam'da parti-devletin kendisi. Aynı tasarım, aracısına göre bambaşka sonuç verir. Bu bölümün tezi budur: Katılımın sınıfsal aracısı gerekir; aracı yalnızca parti ise patronaja, yalnızca STK ise orta sınıfa, yalnızca devlet ise gözetime dönüşür.

Bölüm on bir deneyimi ele alıyor: Kerala Halk Planı ve Kudumbashree, Batı Bengal panchayatları, Seul katılımcı bütçesi ve mahalle topluluğu programı, Japonya'nın ilerici belediyeleri ve chōnaikai, Endonezya'da musrenbang, Filipinler'de Naga City, Tayvan'da vTaiwan, Çin'de Zeguo ve köy seçimleri, Vietnam'da taban demokrasisi, Nepal ve Bangladeş. Ölçütler aynı: kaynak, karar yetkisi, bütçe payı, ömür, sonlanma; artı bu bölümün sorusu: aracı kim?

■ Hindistan'ın anayasal çerçevesi: Kâğıt üstünde üç kademe

Aralık 1992'de kabul edilen 73. ve 74. Anayasa Değişiklikleri Hindistan'da üç kademeli yerel yönetimi (köy, blok, ilçe; kentte belediye) anayasal kurum yaptı: Beş yılda bir zorunlu seçim, kadınlara en az üçte bir koltuk, Dalit ve Adivasi için nüfus oranında kota, her eyalette bir maliye komisyonu ve köy meclisi (gram sabha: köyün bütün kayıtlı seçmenleri). Ama değişiklik, yetki devrinin içeriğini eyaletlere bıraktı; listedeki yirmi dokuz alan isteğe bağlıydı. Sonuç: Çoğu eyalette panchayatlar fondan ve personelden yoksun "postacı" kurumlar olarak kaldı. Kerala ile Batı Bengal'i öteki eyaletlerden ayıran şey anayasa metni değil, eyalet iktidarının sınıfsal yönelimidir. Türkiye'deki kent konseyi yönetmeliğini okuyanlar bu ayrıntıyı hatırlamalı: Aynı metin, farklı sınıf güçlerinin elinde farklı kurum olur (bkz. Bölüm 11).

■ Kerala: Plan fonunun üçte birinden fazlası halka

17 Ağustos 1996'da Kerala'da Sol Demokratik Cephe (LDF, CPI(M) öncülüğünde) hükümeti Halk Planı Kampanyası'nı başlattı. Fikri mimarı Devlet Planlama Kurulu üyesi T.M. Thomas Isaac, kitle örgütü omurgası ise Kerala Sastra Sahitya Parishad (KSSP), yani halk bilim hareketiydi. Eyalet plan fonunun yüzde 35-40'ı 1.214 yerel öz-yönetim kurumuna (991 köy panchayati, 152 blok, 14 ilçe ve belediyeler) doğrudan devredildi (Franke). Bu rakamı bir kez daha okuyalım: Seul'de yüzde 2-3, Paris'te yüzde 5, Porto Alegre'de zirvede yüzde 17, Kerala'da yüzde 35. Dünya deneyiminde halkın kararına bağlanan en büyük bütçe payı budur.

Yıllık döngü dört adımdan geçiyordu: Koşu düzeyinde gram sabha'lar ihtiyaç tespiti yapar, küçük gruplarda tartışılır; iki yüz-üç yüz delegeli "kalkınma seminerleri" sektör raporlarını değerlendirir; görev güçleri proje yazar; seçilmiş organ planı onaylar, ilçe planlama komitesi teknik denetim yapar. Kadınlara yönelik bileşen planı için en az yüzde 10, Dalit ve Adivasi için ayrı bileşen zorunluydu. İlk yıllarda üç milyon yurttaş katıldı, yüz bin gönüllü eğitildi, dört binden fazla emekli mühendis ve teknisyen Gönüllü Teknik Kolordu'ya yazıldı (Oommen). Mekanizmanın özgülüğü buradadır: Teknik bilgi belediyenin tekelinden çıkarılıp gönüllü bir aygıtla devredildi; küçük grup tartışmaları, köy ileri gelenlerinin toplantıya hâkim olmasını engellemek için tasarlandı.

Program açıkça yoksul, kadın ve alt kast lehine kuruldu. İlk yıl gram sabha katılımı ortalama 159 kişi, seçmenlerin yaklaşık yüzde 11'iydi. Franke'nin belirleyici gözlemi şudur: Orta sınıf ikinci-üçüncü yıldan itibaren "bu yoksulların işi" diyerek çekildi; kalkınma seminerlerinde kadın oranı yüzde 22'de kaldı. Yani mekanizma yoksul ve kadın ağırlıklı bir katılım üretti; bedeli orta sınıfın uzaklaşmasıydı. Bu, Bölüm 6'da Latin Amerika için gördüğümüz örüntünün Asya'daki tekrarıdır ve bir kusur değil, sınıfsal katılımın doğasıdır.

Kazanımlar: Katılımcı anketlerde on üç hizmet alanından beşinde belirgin iyileşme (yol, yoksul konutu, kreş başta); içme suyu, tuvalet ve konut programlarında sıçrama; bir kuşak yerel yöneticinin planlama pratiğinde eğitilmesi; Kanjikkuzhy'de kolektif sebze üretimi, Kalliassey'de 1.200 kişiyle kaynak haritalaması gibi model panchayatlar. Kerala bugün Hindistan'ın en düşük yoksulluk oranına sahip eyaleti ve 2025'te "aşırı yoksulluğun sıfırlandığı"nı ilan etti (Peoples Dispatch). Bu sonucun tek nedeni Halk Planı değil; 1970'lerin toprak reformu, okuryazarlık ve kamu sağlığı geleneği aynı zincirin halkalarıdır.

Kerala'nın en önemli özelliği ise siyasal kalıcılığıdır. 2001'de Kongre öncülüklü UDF iktidara geldi; programı kapatmadı, "Kerala Kalkınma Planı" adıyla sürdürdü; 2006'ya gelindiğinde iki cephe arasında ademi merkezîyet üzerine fiili bir uzlaşma oluşmuştu (Participedia). Porto Alegre'de PT gidince OP eridi; Kerala'da LDF gidince program kaldı. Fark, programın kitleselliğidir: Üç milyon insanın içinden geçtiği bir mekanizmayı karşı cephe bile kaldıramadı. Bu, Bölüm 6'daki "yönetmelikle yaşadı, seçimle öldü" dersinin tersidir ve aynı şeyi söyler: Katılımı belediye başkanının programı olmaktan çıkaran tek şey, örgütlü tabandır.

Şimdi rutinleşme. Otuz yıl sonra Isaac'ın kendi ifadesiyle "katılım düştü, süreçler formaliteye dönüştü." Gram sabha'lar "yararlanıcı avcılarının" toplantısı hâline geldi: İnsanlar planı tartışmaya değil, kendilerine düşen konut ya da yardım payını almaya geliyor; yoklama listeleri şişiriliyor (The Federal). Yerel fon payı düştü (Guruvayoor belediyesinde 9 crore'dan 2,68 crore'a); yukarıdan gelen ayrıntılı kılavuzlar inisiyatif körelti; parti aygıtı ile yerel organ arasında gerilim büyüdü; genç kuşak ilgisiz. Üretken sektör zayıf kaldı: Katılımcıların dörtte birinden azı panchayatların ekonomik kalkınmaya etkisi olduğunu düşünüyor; tarım ve istihdam programları başarısız.

■ Kerala 2025-26: Otuz yıllık programın seçimle sınanması

"Kerala'da LDF gidince program kaldı" cümlesi 2001 deneyimine dayanır. 2025-26, aynı cümleyi bir kez daha ve daha büyük ölçekte sınadı. Aralık 2025'te yapılan yerel yönetim seçimlerinde (1.200 yerel birimin 1.199'unda, yüzde 73,7 katılım) Kongre öncülüklü UDF, 941 köy panchayat'ının 505'ini, 152 blok panchayat'ının 79'unu, 86 belediyenin 54'ünü ve 6 büyükşehir belediyesinin 4'ünü aldı; LDF'ye 340 köy, 63 blok, 28 belediye ve 1 büyükşehir kaldı; 14 ilçe panchayat'ı 7-7 bölüldü. Asıl kırılma başkent Thiruvananthapuram'da yaşandı: BJP öncülüklü NDA, 101 koşuşun 50'sini alarak Kerala tarihinde ilk kez bir büyükşehir belediyesini kazandı (Wikipedia, 2025 Kerala local elections; The News Minute). Dört ay sonra, 9 Nisan 2026 eyalet seçiminde LDF on yıllık iktidarını kaybetti: 140 sandalyenin 102'si UDF, 35'i LDF, 3'ü BJP; oy payı yüzde 46,6'ya yüzde 37,6; yirmi bir bakandan on üçü kendi seçim bölgesinde yenildi; V. D. Satheesan başbakan oldu (Wikipedia, 2026 Kerala election).

Bu sonucun dosyamız için iki anlamı var. Birincisi, otuz yıllık ademi merkeziyet programı bu kez de seçim gündemi olmadı; iki cephe de yerel yönetimlere fon devrini tartışmadı, çünkü ikisi de savunuyordu. Kerala'nın 1996'da kurduğu şey, 2026'da "kimin programı" olmaktan çıkmış, eyaletin kurumu olmuştur; bu, Porto Alegre'nin tam tersidir ve dosyamızın "örgütlü taban programı partiden bağımsızlaştırır" tezini bir kez daha doğrular. İkincisi ve daha rahatsız edici olanı: Aynı program, onu kuran partiyi seçim yenilgisinden korumadı. Isaac'ın "yararlanıcı avcılığı" dediği rutinleşme, gram sabha'yı bir sınıf organı olmaktan çıkarıp bir dağıtım kuyruğuna çevirdiğinde, kuyruktakiler dağıtımı kimin yaptığına değil kendilerine ne düştüğüne bakar ve bu, herhangi bir partiye oy verilebilir bir tabandır. Thiruvananthapuram'ın BJP'ye geçmesi, hizmet dağıtımıyla sınırlı katılımın sınıfsal bir bağıllık üretmediğinin en somut kanıtıdır. Bölüm 6'da Venezuela için yazdığımız "rant dağıtım aygıtı olarak kurulan katılım" uyarısı, Kerala'da rant değil kamu hizmeti üzerinden ama aynı mantıkla işlemiştir. Yeni hükümetin programa ne yapacağı bu satırlar yazılırken belli değildir; 2001'in emsali, kaldırmayacağını ama "Kerala Kalkınma Planı" gibi bir adla yeniden ambalajlayacağını düşündürür.

Marksist açıdan bu son nokta belirleyicidir. Halk Planı, üretim ilişkilerine değil bölüşüme ve hizmet sunumuna müdahale etti. Toprak reformu 1970'lerde tamamlandığı için "ikinci adım" olarak kooperatif üretim bekleniyordu; bu beklenti karşılanmadı. Hizmet dağıtımıyla sınırlı katılım, otuz yılda dağıtımın kuyruğuna döndü. Kerala'nın dersi, Venezuela'nın dersiyle aynı kapıya çıkar: Katılım üretime dokunmadığında, dağıtım aygıtı olarak kalır ve dağıtım aygıtları rutinleşir.

■ Kudumbashree: Dört buçuk milyon kadınlık ağı

1998'de Kerala Yoksulluk Giderme Misyonu altında Kudumbashree kuruldu. Üç kademesi var: Mahalle grupları (10-20 kadın, tasarruf ve kredi), koğuş düzeyinde bölge kalkınma toplulukları ve panchayat düzeyinde topluluk kalkınma toplulukları; sonuncusu panchayat ile organik bağ içinde çalışır. Yoksulluk gelirle değil dokuz yoksunluk göstergesiyle tanımlandı. Bugün 4,48 milyon üye ve yaklaşık 300 bin mahalle grubuyla dünyanın en büyük kadın ağıdır ([The Probe](#)). Kazanımları: Mikro girişimler, kiralık toprakta on binlerce kadın çiftçi grubu, toplu yemek (Janakeeya Hotel), bakım hizmetleri; panchayat planına kadın taleplerinin taşınması; Dalit ve kıyı balıkçı kadınlarının siyasal görünürlüğü; ulusal istihdam programının Kerala'daki uygulayıcı ağı.

Feminist eleştiri de yazılmalı: Mikro kredi mantığı kadınları borç disiplini içinde tutar; ücretli emekten çok "gönüllü" ve düşük ücretli hizmet emeğine yönlendirir; topluluk başkanlıkları parti hatlarına göre bölüşülür; erkek iş piyasasına paralel, ayrı ve ucuz bir kadın emek havuzu yaratma riski taşır ([Feminism in India](#)). Bu eleştiri Kudumbashree'nin değerini azaltmaz; katılımın kadın emeğinin nasıl örgütlendiğinden bağımsız düşünölemeyeceğini gösterir. Türkiye'de belediyelerin kadın kooperatifi programları için aynı soru geçerlidir: Kooperatif, ucuz emek havuzu mu, üretim örgütü mü?

■ Batı Bengal: Parti toplumu ve Nandigram

Batı Bengal'de Sol Cephe 1977'de iktidara geldi ve 1978'de Hindistan'ın ilk partili panchayat seçimlerini yaptı. 1978-82 arasında "Operation Barga" ile 1,7 milyon ortakçı tescil edildi, bir milyon akrın üzerinde toprak yaklaşık 2,5 milyon topraksız haneye dağıtıldı; panchayatlar toprak reformunun, afet yardımlarının ve kırsal kalkınma programlarının aracı olarak işletildi ([Operation Barga](#)). Sonuçlar: Eyalet 1981-82'de gıda fazlasına geçti; 1977-94 arasında tarımsal büyüme yüzde 4,6; yoksulluk 1977'de yaklaşık yüzde 68'den 2011'de yüzde 20'nin altına indi; Dalit ve Adivasi köylülüğü panchayatlara girdi.

Sonra ne oldu? Panchayatlar, Partha Chatterjee ve Dwaipayan Bhattacharyya'nın deyimiyle "parti toplumu"na dönüştü: Yerel parti komitesi seçilmiş organı ve dağıtım belirledi; gram sabha kâğıt üstünde kaldı; bağımsız köylü örgütlenmesi partiye tabi kılındı. 2006-07'de Singur ve Nandigram'da sanayi için toprak müsadere, otuz yıllık tabanın çökmesine ve 2011 yenilgisine yol açtı ([ThePrint](#)). Otuz dört yıl iktidarda kalan bir sol hükümet, kendi tabanının toprağını sermayeye vermeye kalktığında, panchayatlardan hiçbir itiraz yükselmedi; çünkü panchayatlar tabanın değil partinin organıydı.

Kerala ile Bengal'i yan yana koymak bu bölümün en öğretici karşılaştırmasıdır. İki eyalette de aynı parti, aynı anayasal çerçeve, benzer toprak reformu. Kerala'da katılımın aracı KSSP ve Kudumbashree gibi partiden görece özerk kitle örgütleri ve gönüllü teknik aygıttı; Bengal'de yalnızca parti hücreleri. Kerala'da program karşı cepheyi bile bağladı; Bengal'de parti gidince her şey gitti. Bologna'yı (bkz. Bölüm 7) ve Bölüm 4'teki devletleşen sovyetleri hatırlayın: Aracı yalnızca parti olduğunda katılım, tabanın yönetimi denetlemesi değil, yönetimin tabanı yönetmesi olur.

■ Seul: Kura ile komite, başkan ölünce daralma

2011 ara seçiminde sivil toplum avukatı Park Won-soon Seul belediye başkanı oldu; Mayıs 2012'de beş aylık müzakere sonrası katılımcı bütçe yönetmeliği çıktı. Mekanizma dikkat çekicidir: Yurttaşlar proje önerir; 250 kişilik Genel Komite'nin 150'si başvuranlar arasından kurayla, 50'si kurum ve dernek adayları, 25'i sivil toplum temsilcileri olarak seçilir; sekiz alt komitede eleme ve oylama yapılır; ilçe komiteleri ön eleme yapar. Engelli, tek ebeveyn, yaşlı ve çok kültürlü ailelere kota vardır. İlk yıllarda 50 milyar won (yaklaşık 40 milyon dolar), bütçenin yüzde 2,2'si; 2018'de 65, 2019'da 70 milyar won ([Participedia](#)). 2014'te ulusal Yerel Maliye Yasası tüm belediyeleri katılımcı bütçe yapmakla yükümlü kıldı. On milyonun üzerinde nüfuslu ilk katılımcı bütçe budur; küçük altyapıda somut kazanımlar ve ulusal yayılım sağladı.

Sınırlar: Bütçenin yüzde 2-3'üyle sınırlı; komite üyeleri beş yüz altmıştan fazla projeyi inceleyecek zamana ve uzmanlığa sahip değil; ilçeler arası rekabet ve 4,5 milyar won'a varan eşitsizlikler; bürokratik direnç; hizmet yerine beton projesi eğilimi; 2015-16'daki "2.0 modeli" örgütlü STK'lara sıradan yurttaştan daha uygun ([GMF](#)).

Ve en temel sınır: Park'ın 2020'deki ölümü ve 2021'de muhafazakâr Oh Se-hoon'un seçilmesiyle program daraltıldı. Park döneminde 2012'de kurulan Seul Maeul (mahalle topluluğu) Destek Merkezi, on binlerce mahalle grubuna küçük hibe, ortak mutfak, kooperatif ve çocuk bakım ağı desteği veriyordu; kökeni 1990'ların Seongmisan mahalle kooperatiflerindeydi. Oh yönetimi, Temmuz 2022'de yayımlanan bir denetim raporuna (41 ihlal, belirli örgütlere usulsüz destek iddiası) dayanarak merkezi Aralık 2022'de kapattı; program bütçesi 2021'de 31,08 milyar wondan 2022'de 17,16 milyara, 2023'te sıfıra indirildi; ilgili yönetmelik kaldırıldı ([Seoul Shinmun](#); [Future Chosun](#)). Devletçe finanse edilen "topluluk"un bürokratikleşeceği ve hibe bağımlısı olacağı eleştirisi, merkezin tasfiyesiyle en acı biçimde doğrulandı: Hibeyle kurulan mahalle ağı, hibe kesildiğinde dağıldı.

Seul, kura mekanizmasının değerini ve sınırını birlikte gösterir. Kura, komiteyi mahalle ileri gelenlerinden ve parti kadrolarından korudu; ama kurayla seçilen 150 kişinin arkasında örgütlü bir taban olmadığı için, başkan değiştiğinde onları savunacak kimse yoktu. Kura bir temsil aracıdır, sınıf örgütü değildir; İrlanda'da da (bkz. Bölüm 7) aynı sonucu gördük.

■ Japonya: Minobe'nin Tokyo'su ve chōnaikai'nin gölgesi

Japonya iki karışt deneyim sunar. Birincisi 1960-70'lerin "ilerici belediyeleri"dir (kakushin jichitai). 1950'de Kyoto valiliğiyle başlayan dalga 1967'de Minobe Ryōkichi'nin Sosyalist-Komünist koalisyon desteğiyle Tokyo valisi seçilmesiyle zirveye çıktı; 1971'de yüzde 64,8 ile yeniden seçildi. 1975'te ilericiler kırk yedi valilikten onunu ve belediye başkanlıklarının yaklaşık yüzde 20'sini tutuyordu ([Unseen Japan](#)). Minobe'nin sloganı "diyalog ve katılım"dı; halk toplantıları yaptı; 1969'da yetmiş yaş üstüne ücretsiz sağlık getirdi. İktidar partisi buna "kurumuş ağaca su vermek" dedi; 1973'te aynı politikayı ulusal düzeyde kendisi uyguladı. Yaşlılara ücretsiz ulaşım, Japonya'nın ilk yerel Çevre Koruma Bürosu (1970), fabrikalarla emisyon sözleşmeleri, çöp yakma oranının yüzde 90'a çıkarılması, "yaya cennetleri"; Yokohama'da Asukata'nın on bin kişilik yurttaş toplantıları. Taban sendikalar, öğretmenler, kadın seçmenler ve kirlilikten mağdur mahalle hareketleriydi (jümin undō). Ulusal kirlilik yasalarını ve refah devletini aşağıdan zorlayan bu basınçtı.

1979'da Minobe çekildi; iktidar partisinin adayı "israfçı refah"a karşı kampanyayla kazandı; Kyoto ve Osaka da aynı yıllarda kaybedildi. Nedenler: 1973 petrol şoku sonrası mali kriz, merkezin vergi yetkisi vermemesi, koalisyonun çatlaması, belediye sendikalarıyla "maaş yükü" tartışması. Ama asıl mekanizma Gramsci'nin "pasif devrim" dediği şeydir: Kazanımlar ulusal politikaya emildikçe yerel sol farkını yitirdi; iktidar partisi refah politikasını çalarak ilericileri tasfiye etti. Türkiye'de 1970'lerin toplumsal belediyeçiliğinin (bkz. Bölüm 9) kaderi de buna benzer: Halk Ekmek ve tanzim satış herkesin programı olduğunda, onları başlatan sol belediyeçiliğin ayrıt edici yanı kalmadı.

İkinci deneyim, chōnaikai ve jichikai adlı mahalle dernekleridir. Kökleri Edo dönemine uzanır; 1940'ta savaş devleti tarafından on haneli komşuluk birlikleriyle (tonarigumi) birlikte zorunlu kılındı: karne dağıtım, gözetim, seferberlik. 1947'de işgal yönetimi militarist örgüt diye lağvetti; 1952'de yeniden kuruldu. Bugün yaklaşık 298.700 dernek var; Japonya'daki en yaygın "katılım" biçimi budur ([Chōnaikai](#)). Üyelik hane temelli ve fiilen zorunlu; belediye duyurularının dağıtım, çöp, afet tatbikatı, festival, cenaze yardımı, yaşlı gözetimi dernek üzerinden yürür; belediye küçük hibe verir, dernek belediyenin en alt hizmet halkası olur. Liderlik yaşlı, erkek ve mülk sahibidir; kiracı, genç ve yabancı dışarıda kalır; literatür "gönüllü olmayan yanları", "kapalı ve muhafazakâr atmosferi" ve "hiyerarşik yapıyı" vurgular; tarihsel olarak iktidar partisinin yerel oy makinesidir. Kazanım tarafı da var: 1995 Kobe ve 2011 Tōhoku afetlerinde ilk müdahale kapasitesi; devletin karşılamadığı bakım işini üstlenmeleri.

Marksist okuma şudur: Chōnaikai, devletin yeniden üretim maliyetini haneye ve ücretsiz emeğe yıkan, aşağıdan katılımdan çok yukarıdan seferberlik kurumudur. Minobe'nin yurttaş toplantıları ile chōnaikai aynı kentte yan yana yaşadı; biri tabanın devleti zorlaması, öteki devletin tabanı örgütlemesiydi. Türkiye'de muhtarlık, mahalle bekçisi ve "mahalle güvenlik" ağları düşünüldüğünde bu ayrım yaşamsaldır: "Mahalle örgütlenmesi" her zaman halkın örgütlenmesi değildir.

■ Endonezya: Yoksul mahalle öneri bile yapmıyor

Suharto sonrasında 1999 ademî merkezîyet yasaları ve 2004 tarihli planlama yasasıyla musrenbang (kalkınma planlaması müzakeresi) zorunlu kılındı: Mahalle, ilçe, kent, il ve ulusal kademelerde yıllık bir takvim; yurttaşlar mahalle toplantısında altyapı önerir, seçilmiş temsilciler önceliklendirir, yönetim uygular. Joko Widodo 2005-12 arasında Surakarta (Solo) belediye başkanıydı; proje bütçelerini gazete, web ve broşürle yayımladı, yıllık hesap verme toplantıları yaptı; Banjarsari'deki yaklaşık bin seyyar satıcıyı elli dört yemekli görüşmeden sonra ücretsiz tezgâh, ruhsat ve altı ay vergi muafiyetiyle şiddetsiz taşıdı; 2010'da yüzde 90,9 ile yeniden seçildi ([Princeton ISS](#)).

Bu deneyimin dünya literatürüne katkısı, Tara Grillos'un Solo çalışmasıdır ([Grillos, World Development 2017](#)). Bulgu şudur: Yoksul alt birimler nüfus paylarından daha az fon alıyor ve yanlılık uygulama aşamasında değil öneri aşamasında doğuyor; en yoksul mahalleler öneri bile sunmuyor. Katılımcılar erkek, yerleşik ve mahalle başkanlarına (RT/RW) yakın kişiler. Musrenbang ulusal ölçekte "tavan belli listeden seçim" ritüeline döndü; öneriler üst kademelerde kırıldı; Solo'da yoksulluk 2007-10 arasında yüzde 16'dan 22'ye çıktı. Jokowi modeli katılımdan çok "müzakereci popülist yönetim"dir: Kararı başkan verir, halk ikna edilir.

Grillos'un bulgusu evrenseldir ve Türkiye'deki her "açık kapı" mekanizması için geçerlidir. Eşit açık kapı eşitsiz sonuç verir; çünkü öneri yazmak zaman, dil, özgüven ve bağlantı ister; bunlar sınıfsal olarak dağılmıştır. Kerala'nın küçük grup tartışması, kotalı bileşen planı ve gönüllü teknik desteği bu sorunu kısmen dengeledi; Solo'nun açık toplantısı dengelemedi. Türkiye'de kent konseyi genel kuruluna kimin geldiğini, kimin gelmediğini soranlar (bkz. Bölüm 12) bu bulguyu akılda tutmalı.

■ Filipinler: Naga City halk konseyi

1991 Yerel Yönetim Kodu, Filipinler'de en alt birim olan barangay'ı (yaklaşık 42.000 birim) ve yılda iki kez toplanan barangay meclisini kurdu; yerel kalkınma konseylerinde en az dördte bir koltoğu sivil topluma ayırdı. Naga City'de Jesse Robredo 1988'de belediye başkanı oldu; Nisan 1995'te Halk Yetkilendirme Yönetmeliği ile Naga City Halk Konseyi (NCPC) kuruldu: Kayıtlı halk örgütlerinin federasyonu (ilk yıl 44, sonra yüzden fazla); beş özel organda ve yirmi beş daimi komitede oy hakkı olmayan ama söz ve yasa teklifi hakkı olan temsilci; kent yoksullarına arsa güvencesi programı; barangay düzeyinde katılımcı bütçe ([Naga City Ordinance 1995-092](#)). Tabanı kent yoksulu örgütleri, işportacılar, bisiklet-taksi sürücüler ve kadın örgütleriydi; işleyiş eğitilmiş STK kadrolarına dayanıyordu. 2011'e kadar en az beş kent benzer konsey kurdu; binlerce haneye barınma güvencesi verildi.

Sınırlar: Belediye ve dış fon bağımlılığı özerkliği sorgulattı; sivil toplum katılımı zamanla azaldı, ayrılmış koltuklar boş kaldı; barangay meclisleri ülke genelinde seyrek toplanıyor; barangay kaptanları hanedan siyasetinin en alt halkası. Robredo 2010'da İçişleri Bakanı oldu, 2012'de uçak kazasında öldü; Naga'nın istisnası kurumdaki çok onun kişisel iradesine bağlıydı ([Princeton ISS](#)). Bir kez daha: Başkana bağlı model, başkanla biter.

■ Tayvan: vTaiwan ve dışarıda kalan taksi şoförleri

2012'de gov ("gov zero") sivil hacker topluluğu kuruldu; Mart-Nisan 2014 Ayçiçeği Hareketi'nde yasama organı işgalini canlı yayınladı; Aralık 2014'te hükümetin çağrısıyla vTaiwan platformu doğdu. 2015'te Uber-taksi tartışması pol.is aracıyla yürütüldü: Katılımcılar ifade yazar ve oylar; algoritma kutuplaşma yerine "uzlaşma adaları" çıkarır; ardından yüz yüze toplantılarla düzenleme taslağı hazırlanır. Yaklaşık 4.500 katılımcı, yedi uzlaşma maddesi, 2016'da düzenleme. Ekim 2016'da gov'den Audrey Tang dijital bakan oldu ([MIT Technology Review](#)). Uber, uzaktan eğitim, çevrimiçi alkol satışı, fintech gibi yirmiyi aşkın konuda tavsiye üretildi; birkaçı yasalaştı; dünya çapında bir "dijital demokrasi" markası doğdu.

Sonra ne oldu? vTaiwan yalnızca dijital ekonomi konularında ve tavsiye niteliğindeydi; 2018'den beri önemli bir karar için kullanılmadı. Eski bir milletvekilinin sözüyle: "Yasama organı ciddiye almıyor, hükümetin tavsiyeleri uygulama yükümlülüğü yok." Hükümetin kendi dilekçe platformu (Join) vTaiwan'ı işlevsiz kıldı ([Daily Beast](#)). Sınıfsal bulgu daha da önemli: Katılımcılar ağırlıkla genç, eğitilmiş ve teknolojiye yatkındı; Uber tartışmasında taksi şoförleri "dijital araçlara yabancı oldukları için dışlanmış" hissetti. Yani düzenlemenin geçimini doğrudan belirlediği sınıf, düzenlemeyi tartışan platformun

dışında kaldı. Taipei'nin katılımcı bütçesi akademik ekiplere ihale edilerek yürütüldü; bu, belediyenin siyasal sorumluluğu üstünden atmasına ve yerleşik çıkarlarca ele geçirilmeye açık bir alan yarattı ([Leng](#)).

2024 sonrası, vTaiwan'ın dijital demokrasi markasının yerini başka bir katılım biçiminin aldığını gösterdi ve o biçim dosyamız için daha öğreticidir. Ocak 2024 seçiminde DPP'den Lai Ching-te cumhurbaşkanı seçildi ama 113 sandalyeli yasama organında KMT ve Tayvan Halk Partisi 62 sandalyeyle çoğunluğu aldı; Audrey Tang, Mayıs 2024'te dijital bakanlıktan ayrıldı. Mayıs 2024'te muhalefetin yasama organının yetkilerini genişleten paketine karşı "Mavi Kuş" sokak protestoları başladı; 2025'te ise sivil gruplar, Anayasa'nın geri çağırma hakkını kullanarak 31 KMT milletvekili için geri çağırma oylaması örgütledi. 26 Temmuz ve 23 Ağustos 2025'teki oylamalarda, yüzde 55'i aşan rekor katılıma rağmen 31 girişimin tamamı başarısız oldu; geri çağırma için hem çoğunluk hem seçmenlerin dörtte birinin evet oyu gerekiyordu ve bu çifte eşik hiçbir bölgede aşılamadı ([Wikipedia, 2025 Taiwanese recall votes](#); [The Diplomat, Ağustos 2025](#)). "Büyük Geri Çağırma"nın dosyamız için iki dersi var. Birincisi, Komün'ün geri çağırma ilkesi (bkz. Bölüm 3) ulusal ölçekte ve parti rekabeti içinde kullanıldığında, seçmenin temsilciyi denetleme aracı olmaktan çıkıp bir seçimin tekrarına döner; geri çağırma, mahalle ölçeğinde ve delegeye karşı işler, milletvekiline karşı bir "üçüncü tur" olarak işlemez. İkincisi, vTaiwan'ı kuran aynı orta sınıf-profesyonel sivil toplum, on yıl sonra en büyük seferberliğini dijital platformda değil sokakta ve sandıkta yaptı; platform, ihtiyaç duyulduğunda bir yana bırakıldı. Dijital katılım, siyasal kriz anında hiç kimsenin aklına gelmeyen bir araçtır; bu, aracın değersizliğini değil, ikincilliğini gösterir.

Tayvan modeli, orta sınıf-profesyonel sivil toplumun devletle ortaklığıdır; emek örgütleriyle bağı zayıftır. pol.is aracının kendisi değerlidir ve Bölüm 19'da Türkiye için önerilen pakette yer alacak; ama Tayvan'ın dersi, aracın bağlayıcı yetki ve yüz yüze örgütlenme olmadan "vitrin" kaldığıdır. Madrid'in (bkz. Bölüm 7) dersiyle aynı.

■ Çin: Köy seçimleri, Wukan, Zeguo ve ızgara

Çin dört farklı şey anlatır. Birincisi köy seçimleridir: 1987'de deneme, 1998'de kalıcı olarak kabul edilen Köylü Komiteleri Organik Yasası gizli oy, çok adaylı seçim ve üç yıllık dönem getirdi; yaklaşık 900 bin köy, 800 milyon seçmen. 1998 düzenlemesi parti komitesinin aday belirlemesini yasakladı ama pratikte parti sekreteri adayları eledi; klan gücü, oy satın alma ve kolektif toprak gelirinin sekreter-komite eliyle satılması yerleşik sorunlardı. 2018'den itibaren "tek omuz" (yijiantiao) politikasıyla parti sekreteri ile köy komitesi başkanının aynı kişi olması zorunlu kılındı; seçimler "uzlaşma seçimleri"ne döndü, muhalefet aday bile olamıyor ([China Quarterly](#)).

İkincisi Wukan'dır. Eylül 2011'de Guangdong'daki 20 bin nüfuslu köyde yöneticilerin 400 hektar kolektif toprağı sattığı iddiasıyla protesto başladı; bir köy temsilcisi gözaltında öldü; köylüler yönetimi kovdu; eyalet yeni seçim sözü verdi; Mart 2012'de yüzde 85 katılımla gizli oylu seçimde protesto lideri Lin Zuluhan başkan oldu. Ama toprak iade edilmedi; 2016'da Lin rüşvet suçlamasıyla üç yıl bir aya mahkûm edildi, köy abluka altına alındı, dokuz köylüye hapis verildi ([The Diplomat](#)). Ders: Seçim mekanizması, mülkiyet sorunu (kolektif toprağın metalaşması) çözülmeden yalnızca bir "buhar tahliesi" işlevi gördü.

Üçüncüsü Zeguo'dur. 1999'da Wenling'de "demokratik müzakere toplantıları" başladı; Nisan 2005'te Zeguo kasabasında James Fishkin ve He Baogang'ın tasarımıyla Çin'in ilk müzakereci anketi yapıldı: Rastgele seçilen 275 sakinden 235'i, otuz altyapı projesini bir gün boyunca on altı küçük grupta tartıştı; tercihler prestij projelerinden kanalizasyon, yol onarımı ve halk parkına kaydı; ilk on iki proje uygulandı. Sonra komşu Xinhe kasabasında yerel halk kongresinin bütçeyi satır satır tartıştığı model denendi ([He Baogang](#)). Sınırlar: 130 bin göçmen işçi dışlandı; maliyet yüksekti; ilçe parti sekreterinin iradesine bağımlıydı; yayılmadı, 2010'lar sonrasında sönümlendi. Yine de "sosyalist" iddialı bir devlette bütçenin halk kongresi eliyle müzakere edilmesinin mümkün olduğunu gösteren tek somut örnektir.

Dördüncüsü kentsel mahalle yönetimidir. Mahalle komiteleri (juweihui) 1954'ten beri resmen "öz-yönetim kitle örgütü", fiilen sokak ofisinin uzantısıdır; 2010'lardan itibaren her 200-500 haneye bir "ızgara yöneticisi" atanan ızgara yönetimi geldi; COVID kapanmalarında bu yapı zorlayıcı aygıt olarak çalıştı. Izgaranın 2020'lerdeki ölçeğini (yalnız Jiangsu'da 120 bin ızgara), görevlilerin gözetim ağırlıklı performans ölçütlerini ve güvencesiz çalışma koşullarını Bölüm 4'te kaynaklarıyla verdik. "Fengqiao deneyimi" ise 1963'te Zhejiang'da "çelişkileri kitleleri seferber ederek yerinde çözme" pratiği olarak doğdu; 2013 ve 2023'te yeniden canlandırıldı: "Küçük şeyler köyden, büyük şeyler kasabadan çıkmaz, çelişkiler yukarı devredilmez." 2019'dan beri 1.300'den fazla "Fengqiao tipi kararol" var ([China Media Project](#)). Sosyalist ölçütle söylersek: Katılım burada halkın devlet üzerindeki denetimi değil, devletin halk üzerindeki denetimidir. Bölüm 4'te Çin'in mahalle komitelerinin tarihini ele almıştık; burada yalnızca sonucu not ediyoruz: 200-300 hane ölçeği, Venezuela'nın konseyiyle ve Kuzey ve Doğu Suriye'de incelenen komün modeliyle aynıdır; ölçek aynı, yön tersidir.

■ Vietnam: Halk bilir, tartışır, yapar, denetler

Vietnam'da seçilmiş Halk Konseyleri ve yürütme organı Halk Komiteleri 1945'ten beri il, ilçe ve komün kademelerinde var. 1997'de Thai Binh'de yerel kadroların keyfi vergi ve arsa yolsuzluğuna karşı köylü ayaklanmaları oldu; 1998'de "Taban Demokrasisi" direktifi ve kararnamesi, 2007'de yeni kararname, 2022'de doksan bir maddelik Taban Demokrasisi Uygulama Yasası (1 Temmuz 2023 yürürlük) geldi ([Vietnam Law Magazine](#)). Formül: "Halk bilir, halk tartışır, halk yapar, halk denetler." Komün ve köyde bütçe, arsa planı ve katkı paylarının zorunlu açıklanması; halkın doğrudan karar verdiği konular (altyapıya katkı, köy sözleşmeleri, köy başkanı seçimi); halk müfettişlik kurulları ve topluluk yatırım denetim kurulları; Vatan Cephesi aracılık eder.

Kazanım: Kadroların arsa ve harç yolsuzluğunun bir ölçüde frenlenmesi, altyapı katkısı kararlarının yerelde alınması, Thai Binh tipi patlamaların azalması. Sınır: Katılım Vatan Cephesi ve kitle örgütleri kanalıyla parti-devlet içinde örgütlenir; köy toplantıları hane reisi erkeklerle dayanır; kentte kayıt dışı göçmen işçiler fiilen dışarıda; Halk Konseyleri komitelerin gölgesindedir; kendi kendini denetleyen bir aygıt. 2025'te ilçe kademesinin kaldırılması ve komünlerin birleştirilmesi taban birimler büyüdü, yüz yüze katılım zorlaştı. Vietnam'ın açık bütçe ve halk müfettişliği araçları, bu dosyanın Bölüm 18'deki program taslağında yer alır; ama araçların aracısı parti-devlet olduğu sürece, denetim yukarıdan aşağıya işler.

■ Nepal ve Bangladeş: Kota ve kâğıt

Nepal'de 2015 Anayasası federal üç kademeli yapı kurdu: 753 yerel birim; 2017'de yirmi yıl aradan sonra ilk yerel seçim; eğitim, temel sağlık ve yerel vergi yetkisi. Her koşu dört üyeden ikisi kadın, biri Dalit kadın olmak zorunda: 2017'de seçilmişlerin yüzde 41'i kadındı, 6.567 Dalit kadın seçildi; ama 176 koltuk boş kaldı; 2022'de 123 koltuk yine boş; partiler "aday bulamadık" dedi, Dalit örgütleri patriyarkal ve kastçı dışlamayı gösterdi ([Kathmandu Post](#)). Katılım mekanizmaları büyük ölçüde enformel ve elit aracılı; Maoist partinin yerel iktidara taşınmasına rağmen sınıfsal dönüşüm sınırlı; bütçenin çoğu merkezden koşullu hibe.

Bangladeş'te 2009 yasası koğuş meclisini (ward shabha, yılda iki kez zorunlu) ve açık bütçe toplantısını yasal zorunluluk yaptı; donör programları destekledi. 2022'de 384 kişilik saha araştırması: Koğuş meclisine katılım yüzde 26, açık bütçeye yüzde 35; yüzde 41 koğuş meclisini hiç duymamış; dile

getirilen görüşlerin yalnızca yüzde 18'i dikkate alınmış ([Zenodo](#)). Engeller: kırsal patronaj siyaseti, kadınların ve yoksulların çekingenliği. Sonuç: Yasal katılım hakkı, toprak sahibi ile parti patronunun ittifakı karşısında kâğıtta kalıyor. Nepal'in kotası ve Bangladeş'in zorunlu toplantısı, aynı şeyi iki yönden gösterir: Kota, örgütlü bir taban olmadan koltuğu dolduramaz; zorunlu toplantı, bütçe devri olmadan toplantı bile üretemez.

■ Karşılaştırma: Aracı kim?

Deneyim	Aracı	Karar yetkisi	Bütçe payı	Ömür	Sonlanma / durum
Kerala Halk Planı (1996-)	Halk bilim hareketi (KSSP), Kudumbashree, gönüllü teknik aygıt; parti	Bağlayıcı (plan)	Plan fonunun %35-40'ı → ~%30	30 yıl, sürüyor	Karşı cephe sürdürdü (2001); rutinleşme; 2025-26'da LDF yerel ve eyalet seçimini kaybetti, program seçim konusu olmadı
Batı Bengal (1977-2011)	Yalnızca parti hücresi	Parti belirler	Toprak reformu aracı	34 yıl	Nandigram, seçim yenilgisi
Seul PB (2012-)	Kura komitesi + STK	Danışma/ortak	%2-3	Sürüyor, daraldı	Başkan değişti; maeul merkezi kapandı (2022)
Tokyo Minobe (1967-79)	Sendika, kirlilik mağduru mahalleler	Vali yetkisi	Refah programları	12 yıl	Seçim kaybı; pasif devrim
Chōnaikai (1952-)	Devlet ve iktidar partisi	Yok (hizmet halkası)	Hibe	Sürüyor	Üyelik düşüyor
Solo musrenbang (2005-12)	Mahalle başkanları (RT/RW)	Başkan karar verir	Ritüel	7 yıl güçlü	Başkan ulusal siyasete geçti
Naga City (1995-)	Kent yoksulu federasyonu + STK	Söz, oy yok	Barangay PB	Sürüyor, zayıfladı	Robredo sonrası koltuklar boş
vTaiwan (2014-)	gOv hacker'ları, orta sınıf	Tavsiye	–	4 yıl güçlü	2018 sonrası kullanılmadı; 2025 "Büyük Geri Çağırma" sokakta ve sandıkta yapıldı, 31 girişim de başarısız
Zeguo (2005-)	Parti sekreteri + akademisyen	Kongre onayı	30 proje	Birkaç yıl	Sönümlendi
Wukan (2011-16)	Köylü protestosu	Seçilmiş komite	Toprak iade edilmedi	4 yıl	Abluka, hapis
Vietnam taban demokrasisi (1998-)	Parti-devlet, Vatan Cephesi	Sınırlı doğrudan karar	Katkı payları	Sürüyor	Kendini denetleyen aygıt
Nepal / Bangladeş	Parti patronajı, donör	Kota / zorunlu toplantı	Koşullu hibe / sıfır	Sürüyor	Kâğıtta

Tablonun söylediği şudur: Uzun ömürlü ve karşı cepheyi bile bağlayan tek deneyim (Kerala), aracısı partiden görece özerk kitle örgütleri olan ve bütçenin üçte birinden fazlasına dokunan deneyimdir. Aracısı yalnızca parti olan (Bengal, Vietnam, Çin) katılım, patronaja ya da gözetime dönüştü; aracısı yalnızca STK ya da kura olan (Seul, Tayvan, Naga) katılım orta sınıfa sınırlı kaldı ve başkan değişince daraldı; aracısı devletin kendisi olan (chōnaikai, izgara yönetimi) katılım, halkın devleti değil devletin halkı denetlemesi oldu.

■ Türkiye için dersler

Bütçe devri olmadan katılım ritüeldir. Kerala'nın ayırt edici yanı, plan fonunun üçte birinden fazlasının yerel organlara devredilmesidir; Seul'de yüzde 2-3, Taipei'de sembolik pay, Bangladeş'te sıfır fonlu koşu meclisi ritüel üretti. Türkiye'de kent konseyi ve mahalle meclisi için ilk soru, hangi kaynağın karar yetkisiyle birlikte devredildiğidir (bkz. Bölüm 11 ve 16).

Katılımın sınıfsal aracısı gerekir. Kerala'da KSSP ve Kudumbashree, Japonya'da sendika ve kirlilik mağduru mahalle hareketi, Naga'da kent yoksulu federasyonu vardı. Aracı yalnızca parti hücresi olduğunda (Bengal, Vietnam, Çin) katılım patronaja ve denetime, yalnızca profesyonel STK olduğunda (Tayvan, Seul 2.0) orta sınıfa dönüştü. Türkiye'de mahalle örgütlenmesinin dernek-muhtarlık ekseninden emek ve kadın örgütlenmesi eksenine taşınması gerekir (bkz. Bölüm 17).

Yoksul mahalleler öneri bile yapmaz. Solo bulgusu evrenseldir: Yanlılık uygulama değil talep aşamasında doğar. Eşit açık kapı eşitsiz sonuç verir; pozitif kota, küçük grup tartışması ve teknik yardım şarttır. Kent konseyi genel kuruluna kimin gelmediğini sormayan katılım tasarımı, gelenlerin konseyidir.

Katılım seçim döngüsünü açacak kurumsallık ister. Seul'de Park'ın ölümüyle, Tokyo'da 1979'da, Naga'da Robredo sonrasında, Wukan'da 2016'da kazanımlar geri alındı. Kerala'nın kalıcılığı, karşı cephenin bile programı sürdürmek zorunda kalacağı ölçüde kiteselleşmesindendir; 2026'da LDF'nin yenilgisine rağmen ademi merkeziyetin seçim konusu bile olmaması bunun son kanıtıdır. Türkiye'de belediye değişimlerinde programların tasfiyesi kural olduğundan, katılım mevzuata değil örgütlü tabana yaslanmalıdır. Ama Kerala'nın 2026 dersinin öteki yarısı da yazılmalı: Kurumsallaşan program, onu kuranı korumaz; hizmet dağıtımına indirgenen katılım, dağıtımı kimin yaptığına kayıtsız bir taban üretir.

Grafik önerisi: Kerala'da köy panchayat'larının cephelere dağılımı 2015, 2020 ve 2025 seçimlerinde üç yığılmış çubuk; yanında Thiruvananthapuram büyükşehir meclisinin 101 koşusunun 2025 dağılımı (NDA 50, LDF 29, UDF 20) tek bir yarım daire.

Rutinleşme kaçınılmazdır; karşı önlem üretken alandır. Kerala'nın otuz yılı, hizmet dağıtımıyla sınırlı katılımın "yararlanıcı avcılığına" dönüştüğünü gösterdi. Kooperatif üretim, ortak mutfak ve bakım kooperatifleri (Kudumbashree, Seul maeul) katılıma maddi bir gövde verir. Türkiye'de belediyelerin kooperatif ve kent tarımı girişimleri hayır işi değil üretim örgütlenmesi olarak kurulmalıdır (bkz. Bölüm 13'te Ovackı ve Bölüm 18).

"Katılım" adı altında gözetime dikkat. Çin'in izgara yönetimi ve Fengqiao'su, Japonya'nın tonarigumi mirası ve Vietnam'ın öz-denetimi, mahalle örgütlenmesinin devletin en ucuz istihbarat ve disiplin aygıtına dönüşebileceğini gösterir. Türkiye'de muhtarlık-kolluk-bekçi hattının güçlendirilmesi bu türdendir. Halk katılımı, aksine, devleti aşağıdan denetleyen mekanizmalarla (açık bütçe, halk müfettişliği, geri çağırma) tanımlanmalıdır.

Dijital araç sınıf farkını çözmez, derinleştirir. vTaiwan'ın taksi şoförlerini dışlaması ve 2018 sonrası sönümlenmesi, teknolojinin bağlayıcı yetki ve yüz yüze örgütlenme olmadan vitrin kaldığını gösterir (bkz. Bölüm 19).

■ Bu bölümden dersler

- Aynı anayasal çerçeve, aynı parti ve benzer toprak reformu Kerala'da otuz yıllık bir katılım programı, Batı Bengal'de bir "parti toplumu" üretti; farkı belirleyen, katılımın aracısının partiden görece özerk kitle örgütleri (KSSP, Kudumbashree) olup olmadığıdır.
- Plan fonunun yüzde 35-40'ını halkın kararına bağlayan Kerala, dünya deneyimindeki en yüksek bütçe payıdır ve karşı cephe bile programı sürdürmek zorunda kaldı; yüzde 2-3'lük Seul ise başkan değişince daraldı, mahalle programı 2022'de kapatıldı.
- Hizmet dağıtımıyla sınırlı katılım otuz yılda "yararlanıcı avcılığına" dönüşür; üretime dokunmayan katılım rutinleşir.
- Yanlılık uygulama değil talep aşamasında doğar: Yoksul mahalleler öneri bile yapmaz (Solo); eşit açık kapı eşitsiz sonuç verir; kota, küçük grup ve teknik yardım şarttır.
- Yerel sol belediyeçiliğin kazanımları ulusal politikaya emildiğinde (Minobe'nin ücretsiz yaşlı sağlığı) iktidar partisi programı çalıp belediyeçiliği tasfiye eder; bu, Gramsci'nin pasif devrimidir ve Türkiye'nin 1970'leriyle akrabadır.
- Mahalle ölçeğinde örgütlenme her zaman halkın örgütlenmesi değildir: chōnaikai, izgara yönetimi ve Fengqiao, aynı ölçekte devletin halkı denetlediği modellerdir; halk katılımı yönüyle tanımlanır, ölçeğiyle değil.
- Dijital ve kura temelli araçlar (vTaiwan, Seul komitesi) bağlayıcı yetki ve örgütlü taban olmadan vitrin kalır; düzenlemeden en çok etkilenen sınıf (taksi şoförleri) platformun dışında kalır.
- Otuz yıllık program partiyi seçim yenilgisinden korumaz: Kerala'da LDF 2025 yerel ve 2026 eyalet seçimini kaybetti, başkent belediyesi ilk kez BJP'ye geçti, ama ademi merkezîyet iki cephenin de gündemi olmadı. Program eyaletin kurumu oldu; hizmet dağıtımıyla sınırlı kaldığı için sınıfsal bağlılık üretmedi.
- Geri çağırma mahalle ölçeğinde delegeye karşı işler, ulusal ölçekte milletvekiline karşı bir "üçüncü tur" olarak işlemez: Tayvan'da 2025'te 31 geri çağırma girişiminin tamamı çifte eşliğe takıldı; vTaiwan'ı kuran sivil toplum, en büyük seferberliğini platformda değil sandıkta yaptı.

■ Kaynaklar

- Participedia, Kerala People's Campaign for Decentralized Planning: <https://participedia.net/case/35>
- R.W. Franke, "Local Planning: The Kerala Experiment": <https://msuweb.montclair.edu/~franker/KeralaExperiment.pdf>
- M.A. Oommen, "People's Plan of Kerala in Retrospect and Prospect": https://www.serialsjournals.com/abstract/6548718-manha_maria_oommen.pdf
- The Federal, "30 years since launch, why Kerala's iconic decentralisation project appears to have lost steam": <https://thefederal.com/category/the-eighth-column/kerala-decentralisation-local-self-government-peoples-plan-campaign-30-years-panchayati-raj-kudumbashree-poverty-eradication-253943>
- Peoples Dispatch, "Communist-led Kerala is eradicating extreme poverty" (2025): <https://peoplesdispatch.org/2025/05/26/communist-led-kerala-is-eradicating-extreme-poverty/>
- 2025 Kerala local elections (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/2025_Kerala_local_elections ; The News Minute, "Kerala local body polls 2025: UDF makes comeback, NDA wins Thiruvananthapuram corporation": <https://www.thenewsminute.com/kerala/kerala-local-body-polls-2025-udf-makes-comeback-nda-wins-thiruvananthapuram-corporation> ; The Federal, "Kerala LSG elections: What numbers say": <https://thefederal.com/category/states/south/kerala/kerala-lsg-elections-2025-udf-resurgence-ldf-urban-dominance-numbers-220841>
- 2026 Kerala Legislative Assembly election (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/2026_Kerala_Legislative_Assembly_election ; DD News, "Assembly polls 2026: UDF crosses majority mark in Kerala": <https://ddnews.gov.in/en/assembly-polls-2026-udf-crosses-majority-mark-in-kerala/>
- 2025 Taiwanese recall votes (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/2025_Taiwanese_recall_votes ; The Diplomat, "Taiwan's Great Recall Movement Is Officially Over" (Ağustos 2025): <https://thediplomat.com/2025/08/taiwans-great-recall-movement-is-officially-over/> ; Brookings, "Taiwan after the great recalls": <https://www.brookings.edu/articles/taiwan-after-the-great-recalls-toward-a-new-political-equilibrium/>
- The Probe, "25 years of Kudumbashree": <https://theprobe.in/stories/25-years-of-kudumbashree-reflections-and-possibilities>
- Feminism in India, Kudumbashree eleştirisi: <https://feminisminindia.com/2022/07/06/kudumbashree-leveraging-the-transformative-potential-of-self-help-groups-for-women/>
- Operation Barga (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Barga
- ThePrint, "How did West Bengal fare during 34 years of Left rule": <https://theprint.in/opinion/how-did-west-bengal-fare-during-34-years-of-left-rule-heres-the-good-and-the-bad/2941396/>
- Participedia, Seoul Participatory Budgeting: <https://participedia.net/case/participatory-budgeting-system-in-seoul-south-korea>
- GMF, "From Participatory Budgeting to Collaborative Budgeting": <https://www.gmfus.org/gmf-cities/democracy-actions-cities/participatory-budgeting-collaborative-budgeting>
- Seoul Shinmun, maeul merkezi kapanış kararı (30 Eylül 2022): <https://www.seoul.co.kr/news/society/2022/09/30/20220930500057>
- Future Chosun, maeul bütçesi (16 Aralık 2022): <https://futurechosun.com/archives/71158>
- Unseen Japan, "When Tokyo was Socialist: Governor Minobe": <https://unseen-japan.com/when-tokyo-was-socialist-the-story-of-governor-minobe/>
- Chōnaikai (Wikipedia): <https://en.wikipedia.org/wiki/Ch%C5%8Dnaikai>
- Japan Times, "Not-so-friendly neighborhood associations": <https://www.japantimes.co.jp/community/2015/10/31/how-tos/not-friendly-neighborhood-associations/>
- Grillos, "Participatory Budgeting and the Poor: Tracing Bias in a Multi-Staged Process in Solo", World Development (2017): <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0305750X17300815>
- Princeton ISS, "Joko Widodo and Surakarta, 2005–2011": https://successfultocieties.princeton.edu/sites/g/files/toruqf5601/files/Policy_Note_ID199.pdf
- Princeton ISS, "Jesse Robredo and Naga City, 1988–1998": https://successfultocieties.princeton.edu/sites/g/files/toruqf5601/files/Policy_Note_ID158.pdf
- Naga City, Ordinance No. 1995-092: <https://www2.naga.gov.ph/prev-ordinance/ordinance-no-1995-092/>
- MIT Technology Review, vTaiwan/pol.is (2018): <https://www.technologyreview.com/2018/08/21/240284/the-simple-but-ingenuous-system-taiwan-uses-to-crowdsources-its-laws/>

- Daily Beast, "Taiwan Tried to Digitize Democracy With vTaiwan. It Was a Huge Flop": <https://www.thedailybeast.com/taiwan-tried-to-digitize-democracy-with-vtaiwan-it-was-a-huge-flop/>
- Leng, "Outsourcing Participatory Democracy", Journal of Deliberative Democracy: <https://delibdemjournal.org/article/id/568/>
- "Manipulation without Resistance: Consensus Elections in Rural China", China Quarterly: <https://www.cambridge.org/core/journals/china-quarterly/article/manipulation-without-resistance-consensus-elections-in-rural-china/7B7D8D7CC83F642B9B5C7A98B4C20F29>
- The Diplomat, "China's Wukan Democracy Experiment Comes to a Violent End" (2016): <https://thediplomat.com/2016/09/chinas-wukan-democracy-experiment-comes-to-a-violent-end/>
- He Baogang, "Deliberative participatory budgeting: Zeguo Town", Public Administration and Development (2019): <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/pad.1853>
- China Media Project, Fengqiao Experience: https://chinamediaproject.org/the_ccp_dictionary/fengqiao-experience/
- Vietnam Law Magazine, Law on the Implementation of Grassroots Democracy (2022): <https://vietnamlawmagazine.vn/law-on-the-implementation-of-grassroots-democracy-70020.html>
- Kathmandu Post, "Despite law, Nepal fails to achieve Dalit women representation in wards" (2022): <https://kathmandupost.com/national/2022/05/10/despite-law-nepal-fails-to-achieve-dalit-women-representation-in-wards>
- "Low Participation in Ward Shaba and Open Budget Meetings" (Zenodo, 2023): <https://zenodo.org/records/10085233>

Üçüncü Kitap — Türkiye: Fatsa'dan Kent Konseyine

Bölüm 9. 1973–1980: Toplumcu Belediyecilik ve Tasfiyesi

■ Gecekondu sola oy verince

Türkiye'de belediyenin bir sınıf mücadelesi alanı olarak keşfi, 14 Ekim 1973 genel seçimiyle başlar. O seçimde büyük kentlerin gecekondu kuşağı ilk kez kitlesel biçimde sola, Bülent Ecevit'in "ortanın solu" CHP'sine oy verdi. İki ay sonra, Aralık 1973 yerel seçimlerinde CHP 33 kentte belediyeyi kazandı: Ankara'da mimar Vedat Dalokay, İstanbul'da ziraat yüksek mühendisi Ahmet İsvan (yüzde 56,12 oyla), İzmit'te Erol Köse, İzmir'in gecekondu ilçesi Gültepe'de Aydın Erten belediye başkanı oldu ([Batuman, Mülkiye](#)). Bu isimler, sonradan "toplumcu belediyecilik" ya da "yeni belediyecilik" adıyla anılacak bir hareketin yüzleri oldu.

Bu bölüm o hareketi anlatıyor: ne yaptı, neye dayandı, neden dört yılda kendi partisi tarafından tasfiye edildi, 12 Eylül'ün ona ne yaptığı ve bugün için ne öğrettiği. Bölümün ana sorusu, dosyanın her bölümüne sorduğumuz sorudur: Katılım danışma mıydı, iktidar mıydı; katılan kimdi; katılım neye dokundu? Yanıt, hareketi ne kutsayan ne küçümseyen bir yanıt olacak; çünkü toplumcu belediyecilik, Türkiye'de belediyeyi sınıfsal bir programla yönetmenin ilk denemesiydi ve sınırları, kazanımları kadar öğreticidir.

■ Kentin sınıfsal haritası, 1973

Hareketi anlamak için 1973 Türkiye'sinin kentine bakmak gerekir. 1950'lerden itibaren kırdan kente göç, büyük kentlerin çevresini gecekondu kuşağıyla sardı; Ankara'nın 1970'te nüfusunun yarıdan fazlası gecekonduya yaşıyordu: 1970 sayımında 1.250.000 kişilik başkent'in yaklaşık 750 bini, yani yüzde 60'ı ([Ankara Üniversitesi TüCAUM](#)). Gecekondu, hazine ve vakıf arazisi üzerine izinsiz yapılmış konuttu; sakinleri fabrika işçisi, inşaat işçisi, hizmet emekçisi, küçük esnaftı. Belediye bu kuşağa hizmet götürmüyordu: yol yoktu, su yoktu, otobüs yoktu. Kentin merkezi ise arsa spekülasyonu, kat mülkiyetiyle ve müteahhit sermayesiyle biçimleniyordu. Sermayenin ikinci devresi (bkz. Bölüm 1) Türkiye'de tam bu yıllarda, yap-satçı müteahhit ve arsa spekülâtörü üzerinden kuruldu.

Bülent Batuman'ın hareketi inceleyen makalesinin en önemli tespiti, hareketin gecekondu sakinlerini "kent emekçileri" olarak adlandırmasıdır. Bu adlandırma bilinçli bir siyasal tercihtir: Gecekondu, ne "köylü" ne "işçi", kentte yaşayan ve kentin ürettiği değerden pay alamayan bir emekçi olarak tanımlandı; belediye, bu emekçinin belediyesi olarak konumlandı. Batuman, bu tanımın "ortodoks Marksist tezlerden sapma" gösterdiğini, sınıfı üretim ilişkisinden değil kentsel konumdan tanımladığını söyler; haklıdır. Ama bu sapma aynı zamanda hareketin gücüydü: Fabrikada örgütlenemeyen emekçi mahallede, belediye üzerinden siyasal özne hâline getirdi. Kent hakkının (bkz. Bölüm 2) Türkiye'de ilk fiili formülasyonu buradadır: Kenti üreten emekçi, kentin yönetiminde söz istedi.

■ Beş ilke

Hareketin programı, Batuman'ın aktarımıyla 1977'de Ankara Belediyesi başkanlık uzmanlarınca yayımlanan *Toplumcu Belediye* broşüründe ve Devrimci Belediyeler Derneği'nin 1977'de çıkan *Devrimci Belediyeler Dergisi*'nin kuramsal yazılarında beş ilkeye dayandırıldı ([Batuman, tam metin](#)):

- **Demokratik belediye:** Halkın katılımına açık belediye. Kararların halkla birlikte alınması, gecekondu sakinlerinin belediyeyle doğrudan ilişki kurması.
- **Üretici belediye:** Belediyenin yalnızca hizmet dağıtan değil, kendisi üreten kurum olması; ekmek fabrikası, asfalt tesisi, konut yapımı; böylece emekçilerin yaşam maliyetini düşürmek.
- **Tüketimi düzenleyici belediye:** Fiyatların, özellikle temel tüketim mallarının fiyatının, belediye eliyle denetlenmesi; tanzim satış mağazaları, halk pazarları; rantın ve aracı kârının kısılması.
- **Birlikçi belediye:** Belediyelerin merkez karşısında birlikte örgütlenmesi; 1975'te 45 belediyenin kurduğu Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği (bugünkü MBB'nin kökeni), 1976'da Ankara Belediyesi öncülüğünde kurulan Devrimci Belediyeler Derneği.
- **Kaynak yaratıcı belediye:** Merkezî devletin payına bağımlılığı azaltmak; belediyenin kendi gelir kaynaklarını (üretim, işletme, kooperatif ortaklığı) yaratması.

Bu beş ilkeyi Bölüm 2'deki üç sorumuza vuralım. "Demokratik belediye" ilkesi katılımı içerir; ama katılımın biçimi, göreceğimiz gibi, uzman-başkan eksenli kaldı. "Üretici" ve "tüketimi düzenleyici" ilkeler, katılımın neye dokunduğu sorusuna güçlü bir yanıt verir: Belediye fiyatlara, üretime, konuta dokundu; bu, hizmet fiyatlandırmasının ötesine geçen, mülkiyet ilişkisine (kooperatif konut) kısmen giren bir programdır. "Birlikçi" ve "kaynak yaratıcı" ilkeler ise merkezle çatışmanın araçlarıdır; hareket, vesayet'in mali bir silah olduğunu ilk günden anlamıştı.

İlke	Vaat	Gerçekleşen	Sınır
Demokratik	Halk katılımı	Gecekondu ziyaretleri, mahalle toplantıları, danışman uzmanlar	Kalıcı halk organı kurulmadı; katılım başkanın iradesine bağlı kaldı
Üretici	Belediye üretir	Halk Ekmek fabrikaları, belediye fırınları, asfalt tesisleri	Üretim belediye bürokrasisinde kaldı, işçi denetimi yoktu
Tüketimi düzenleyici	Fiyat denetimi	Tanzim satış mağazaları, halk pazarları	Esnaf ve tüccarla çatışma; bu kesimler mecliste güçlüydü
Birlikçi	Belediyeler birliği	MBBB 1975, Devrimci Belediyeler Derneği 1976, Devrimci Belediyeler Dergisi 1977	Birlik partiyi aşamadı; parti birliği tasfiye etti
Kaynak yaratıcı	Mali bağımsızlık	Kooperatif konut (Batıkent), işletme gelirleri	Merkezin payı kesilince maaş ödenemedi; bağımsızlık kâğıt üstünde kaldı

■ Halk Ekmek, tanzim satış, Batıkent

Programın en görünür uygulamaları üç alandaydı.

Ekmek: Ankara Belediyesi, fırıncılarla yaşanan fiyat çatışmasının ardından kendi ekmek fabrikasını kurma yoluna gitti; İstanbul'da İsvan yönetimi Halk Ekmek fabrikalarını açtı. Ekmek, 1970'ler Türkiye'sinde emekçi bütçesinin en büyük kalemlerinden biriydi; belediyenin ekmek üretmesi, ekmek fiyatını piyasadan kısmen çıkarmak demektir. Bugün hâlâ İstanbul ve Ankara'da işleyen Halk Ekmek büfeleri, o dönemin mirasıdır. Ama şunu da not edelim: Halk Ekmek, belediyenin işletmesiydi; işçisi belediye işçisiydi; üretim kararı belediye yönetimindeydi. Mahallenin ekmek üretimi üzerinde herhangi bir denetimi yoktu. "Üretici belediye", belediyenin halk adına üretmesiydi, halkın üretmesi değil.

Tanzim satış: Belediyeler, sebze-meyve ve temel gıdada aracı kârını kırmak için tanzim satış mağazaları ve halk pazarları açtı. Bu uygulama, küçük tüccar ve esnafla doğrudan çatışma demektir; Batman'ın gösterdiği gibi, tam da bu kesimler belediye meclislerinde ve yerel parti örgütlerinde etkin konumdaydı. Tüketimi düzenleyen belediye, kendi meclisinin sınıfsal bileşimiyle çatıştı; 1977 tasfiyesinin içindeki dinamiği burada başladı.

Batıkent: Ankara'nın batısında, gecekondu yerine planlı, kooperatif temelli toplu konut projesi. İlk olarak Dalokay'ın "Akkodu" adıyla tasarladığı proje, uzmanların eleştirisiyle yeniden biçimlendi; belediye arsa sağlayacak, konut kooperatifleri birliği inşa edecekti. Projenin kurumsal aracı olan Kent-Koop, 17 Ekim 1979'da 13 kurucu üyeyle kuruldu; yani Dalokay'ın görevden ayrılmasından iki yıl sonra, Ali Dinçer döneminde. Batıkent, hareketin en kalıcı ürünü oldu: 1980'ler ve 90'larda on binlerce konut üretildi. Ama Batıkent aynı zamanda hareketin sınırının da haritasıdır: Kooperatif konut, mülkiyet ilişkisine girer (arsa kamuda, konut kooperatif üyesinin); ama kooperatif üyesi olabilmek için belirli bir gelir ve birikim gerekir; gecekondu en yoksul kesimi Batıkent'e giremedi. Ve Batıkent, on yıllar içinde, kooperatif konutundan piyasa konutuna dönüştü; bugün Batıkent'te bir daire, ikinci devrenin sıradan bir metasıdır. Bu dönüşümün nasıl olduğu, hareketin sınırını anlamak için ayrıca okunmayı hak eder.

■ Batıkent'i yakından okumak: Kooperatif konutun sınıfsal anlamı

Batıkent'in sayıları, projenin ölçeğini anlatır. Kent-Koop'un kendi tarihçesine göre planlama 1974'te başladı, arsa edinimi 1978'de tamamlandı, nazım plan 1979'da onaylandı; proje alanı 1.034 hektardı ve hedef 250 bin kişilik bir yerleşimdi. İnşaat 1981'de başladı; ilk 516 konut 1983'te teslim edildi (Kent-Koop, Batıkent projesi; Atıcı, WIT Press, 2017). Bugün Kent-Koop'un bilançosu şöyledir: birliğe bağlı 246 kooperatif, 35.064 üye; 122 konut kooperatifinde 29.443 konut ve 19 işyeri kooperatifinde 765 işyeri tamamlanmış; Batıkent'in bütününde (Kent-Koop projesi, Mesa Batı Sitesi ve Yenibatu ile birlikte) 53 bin 351 konut ve 213 bini aşan nüfus (Kent-Koop, kurumsal; Kent-Koop, Batıkent projesi). Proje, Birleşik Krallık merkezli Building and Social Housing Foundation'ın 1987 Uluslararası Evsizler Yılı ödülünü aldı ve Kent-Koop modeli sonradan İstanbul'dan Van'a otuzu aşkın toplu konut projesine örnek oldu. Kent-Koop'un genel başkanlığını 1981-1991 arasında yürüten Murat Karayalçın, 1989'da Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı seçildi (Ankara Kent Konseyi, "Ankara'ya İz Bırakanlar"); yani hareketin konut ayağı, 1980'lerin ortasında sosyal demokrat belediyeciliğin kadro kaynağı hâline geldi.

Bu sayıların arkasında üç sınıfsal olgu var.

Birincisi, kooperatifin biçimi. Kent-Koop'un kurucuları sendikalar, dernekler ve meslek odalarıydı; karar organı her kooperatiftan üç delegeyle oluşan genel kuruldu (Atıcı). Bu, o yılların Türkiye'sinde emek örgütlerinin konut üretimine doğrudan girdiği tek büyük örnektir; toplumcu belediyeciliğin "kaynak yaratıcı belediye" ilkesi, burada belediye ile örgütlü emeğin ortaklığı olarak somutlaştı. Ama Türkiye'de yapı kooperatifi, adı üstünde, bir yapım örgütüdür; mülkiyet biçimi değildir. Konutlar bitip tapular dağıtıldığında kooperatif ya tasfiye olur ya site yönetimine döner; konut, üyesinin bireysel mülkü olur. Kızıl Viyana'nın belediye mülkiyetinde kalan ve kiraya verilen konutlarından (bkz. Bölüm 7) ya da Avrupa'daki kiracı kooperatiflerinden farkı budur: Batıkent'te ortak olan üretim süreciydi, ürün değil. Bu yüzden Batıkent'in piyasa konutuna dönüşmesi bir sapma değil, seçilen mülkiyet biçiminin doğal sonucudur; arsa kamu eliyle ucuza edinildi, konut kooperatifle ucuza üretildi, sonra rant bireysel mülkiyete aktı.

İkincisi, eşik. Kooperatif üyeliği bir ön birikim ve düzenli ödeme gücü gerektirir; bu eşik, gecekondu en yoksul kesimini dışarıda bıraktı. Melike Atıcı'nın tespitiyle, "alt ve orta gelir grubu" için tasarlanan yerleşim, zamanla "üst-orta ve yüksek gelir gruplarının tercih ettiği" bir semte dönüştü ve bugün Ankara'nın en çok aranan konut alanları arasında yer alıyor (Atıcı). Batıkent'in içine özel müteahhit eliyle yapılan Mesa Batı Sitesi'nin 2.328 konutunun girmesi de aynı sürecin parçasıdır: Kamu arsası üzerinde kooperatif ile piyasa yan yana durdu ve piyasa, semtin sınıfsal karakterini belirledi.

Üçüncüsü, süreklilik. Kent-Koop bugün hâlâ vardır; Balıkuyumcu ve Bağlum'da yeni projeler yürütmektedir (Kent-Koop, kurumsal). 1977'de partisince tasfiye edilen bir hareketin en dayanıklı kurumu, halk organı değil, bir kooperatifler birliği oldu. Bu, dosyamız için önemli bir ders: Belediye ile örgütlü emeğin kurduğu bir ekonomik kurum, siyasal iktidar el değiştirdiğinde bile yaşayabiliyor; ama mülkiyeti ortak tutan bir biçim seçilmediğinde, yaşayan kurum zamanla piyasanın bir parçası oluyor. Bölüm 18'de belediye-kooperatif ortaklığını önerirken Batıkent'ten alacağımız şey örgütlenme biçimi (belediye arsası, emek örgütlerinin kurduğu birlik, delegeli genel kurul); almayacağımız şey, ürünün bireysel mülkiyete devridir.

Batıkent (Kent-Koop, 1979-)	Kızıl Viyana (1919-34)
Arsa: belediye eliyle edinilen kamu arsası	Arsa: belediye kamulaştırması
Üretim: sendika, dernek ve odaların kurduğu kooperatifler birliği	Üretim: belediye
Finansman: üye ödemeleri, kamu kredisi	Finansman: mülk sahibinden alınan konut vergisi
Mülkiyet: tapu bireysel; kooperatif biter	Mülkiyet: belediye; kiracı
Kim girdi: düzenli ödeme gücü olan ücretli ve orta katman	Kim girdi: işçi kiracı, gelir eşiği yok
Bugün: piyasa konutu; üst-orta gelir semti	Bugün: hâlâ belediye kirası

Grafik önerisi: Batıkent'in zaman çizgisi: 1974 planlama, 1978-79 arsa edinimi, 1979 Kent-Koop, 1981 inşaat, 1983 ilk 516 konut, 1987 uluslararası ödül, 1989 Kent-Koop başkanının büyükşehir başkanlığı; altında iki çubuk: hedef nüfus 250 bin / bugünkü 213 bin; hedef kitle "alt-orta gelir" / bugünkü "üst-orta gelir".

■ Gültepe ve İzmit: Hareketin iki ucu

Hareket, Ankara ve İstanbul'un büyük belediyelerinden ibaret değildi; iki küçük belediye onun iki ucunu gösterir.

İzmit'in Gültepe'si, o yıllarda ayrı bir belediyeydi ve neredeyse tümüyle gecekondu oluşuyordu. Aydın Erten'in yönetimi, Batman'ın aktarımıyla, "belediye yönetimini sınıfsal bir mücadele alanı" olarak gören en açık örnekti: Belediye, gecekondu mahallesinin kendi kurumu olarak tanımlandı; hizmet, hayır değil hak olarak sunuldu; mahalleyle ilişki, ziyaretle değil, mahallenin belediyeyi doldurmasıyla kuruldu. Gültepe, hareketin gecekondu tabanına en yakın olduğu yerd; ama tam da bu yüzden, uzman ağından ve büyük belediyelerin kaynaklarından en uzak olduğu yerdi. Gültepe'nin deneyimi büyük ölçüde belgelenmemiştir; sözlü tarih çağrımızın (EK J) hedeflerinden biri de burasıdır.

İzmit'te Erol Köse'nin "Yeni Yerleşimler Projesi" ise hareketin planlama ucuydu: Sanayi kentinin gecekondu baskısını, belediyenin arsa üretim planlı yerleşim kurmasıyla karşılamak. Proje, uzman kadrosunun en yoğun çalıştığı örneklerdendi ve Batıkent'in İzmit'teki öncülü sayılabilir. Gültepe ile İzmit arasındaki fark, hareketin iki kaynağını gösterir: Bir mahallenin kendiliğinden gücü, öteki planlamanın bilgisi. Hareket bu ikisini tek bir yapıda birleştiremedi; Gültepe'de bilgi eksikti, İzmit ve Ankara'da mahallenin kendi organı.

■ Dergi ve dernek: Bir hareketin kendini düşünmesi

Toplumcu belediyeçiliği Türkiye'deki öteki belediyeçilik dönemlerinden ayıran bir özellik, kendi üzerine düşünmesiydi. 1976'da Ankara Belediyesi öncülüğünde kurulan Devrimci Belediyeler Derneği, CHP'li belediyelerin partiden ayrı, kendi aralarında örgütlendiği ilk yapıydı; derneğin adındaki "devrimci" sözcüğü, partinin "ortanın solu" diline göre bir adım ileriye ve parti merkezinin başkanlara bakışını belirledi. Hareketin yayın organı, Batuman'ın 1977 sayılarında alıntıldığı *Devrimci Belediyeler Dergisi*ydı; dergide Cevat Geray ("Belediyelerimizin Yapısal Sorunları"), Gültepe Belediye Başkanı Aydın Erten ve öteki yazarlar, belediyeyi bir hizmet kurumu olarak değil, kentin sınıfsal yapısını dönüştürecek bir araç olarak tartıştı: Kent rantı, arsa spekülasyonu, gecekondu sınıfsal konumu, belediyenin üretici rolü, merkezî vesayet bu dergide sistemli biçimde ele alındı; derginin tam künyesi ve yayın aralığı Batuman'ın kaynakçasında yer almıyor (Batuman, tam metin). Dergi, Batuman'ın "uzmanlar arası iletişim ağı" dediği şeyin yazılı biçimiydi.

Bu düşünsel üretim, hareketin bugün hâlâ bir "model" olarak anılabilmesinin nedenidir; öteki belediyeçilik dönemleri (1984 sonrası ANAP, 1994 sonrası Refah, 2000'ler AKP) kendilerini kuramsal olarak böyle düşünmedi; onların "modeli", uygulamanın kendisiydi. Ama düşünsel üretimin bir sınırı vardı: Dergi ve dernek, uzmanların ve başkanların organıydı; gecekondu mahallesinin sesi bu yapılarda temsil edilmiyordu. Hareket kendini düşünürken, düşünen özne yine uzman ve başkandı. Bugünkü yerel demokrasi literatürünün (bkz. Bölüm 14) bu mirası hem sürdürmesi hem de aynı sınırı taşıması rastlantı değildir.

■ Merkezin silahı: Kaynak kesmek

Kasım 1974'te CHP-MSP koalisyonu dağıldı; Mart 1975'te Süleyman Demirel'in AP'si, MSP, MHP ve CGP ile Birinci Milliyetçi Cephe hükümetini kurdu. MC hükümetleri, CHP'li belediyelere karşı bir mali ambargo uyguladı: İller Bankası üzerinden dağıtılan paylar geciktirildi ya da kesildi, krediler durduruldu, belediyelerin dış kaynak arayışları engellendi. Batuman'ın aktardığına göre CHP'li belediyeler bu dönemde çalışanlarının maaşlarını ödeyemez duruma düştü. Dalokay, hükümeti protesto etmek için açlık grevi yaptı; bu eylem ona ulusal ölçekte popülerite kazandırdı, ama aynı zamanda partinin merkeziyle arasını açtı. Dalokay'ın toplu taşıma ve ucuz konut için Sovyetler Birliği'nden destek arayışı, Soğuk Savaş Türkiye'sinde bir skandal olarak sunuldu.

Bu çatışma, Bölüm 1'de anlattığımız vesayet mekanizmasının ilk büyük sınavıydı ve belediye-merkez çatışması ilk kez "yerel özerklik" talebini Türkiye'nin siyasal gündemine soktu. Ama dikkat: Talep, belediyenin merkeze karşı özerkliği; halkın belediye üzerindeki denetimi değil. Dalokay ve İsvan, kaynak kesildiğinde halka değil, kamuoyuna ve partiye başvurdu. Merkezin kaynak kesme silahına karşı hareketin elinde iki şey vardı: belediyeler birliği (kurumsal dayanışma) ve halk desteği (seçimde oy). Üçüncü bir şey yoktu: Belediyeyi kendi kurumu olarak gören, kaynak kesildiğinde belediyeyi savunmak için sokağa çıkacak örgütlü bir mahalle tabanı. Poplar 1921'de (bkz. Bölüm 7) belediye meclisi üyeleri hapse girmeyi göze aldığı anda arkalarında böyle bir taban vardı; Ankara ve İstanbul'da 1975-77'de yoktu.

■ Uzman-başkan eksenini ve katılımın sınırı

Hareketin katılım anlayışını belirleyen iki figür vardı: başkan ve uzman. Batuman'ın tespitiyle, İlhan Tekeli, İrem Acaroğlu, Önder Şenyapılı gibi kentleşme uzmanları "başkanlık uzmanı" ya da danışman olarak belediyelerde görev aldı; bu uzmanlar yalnızca politika geliştirmekle kalmadı, belediyeler arasında bir fikir ve deneyim ağı kurdu. Cevat Geray gibi kent bilimciler ve belediye başkanlarının danışman ağı, *Devrimci Belediyeler Dergisi* (1977) ve "Toplumcu Belediye" broşürü gibi yayınlarda kuramsal çerçeveyi yazdı (Batuman). Türkiye'de kent planlaması disiplininin sol damarı, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama ile Ankara Üniversitesi SBF çevresi, bu dönemde belediyeyle buluştu; bu buluşma, sonraki elli yılın "yerel demokrasi" literatürünün kaynağıdır (bkz. Bölüm 14).

Bu eksenin gücü, hareketin bir programa, teknik bilgiye ve kurumsal ufka sahip olmasını sağlamasıydı. Zaafı ise, halkın katılımını başkanın iradesine ve zamanın tasarımına bağlı kılmasıydı. Gecekondu sakini, belediyenin muhatabıydı; belediyeyi yöneten değildi. Mahalle toplantıları yapıldı, gecekondu uzmanları yapıldı, talepler alındı; ama gecekondu mahallesinde seçilmiş, sürekli, karar yetkisi olan bir halk organı kurulmadı. Arnstein'in merdiveninde (bkz. Bölüm 2) hareket, danışma ile ortaklık arasında bir yerde durdu: Belediye halk için üretti, halkla konuştu, ama halk belediyeyi yönetmedi.

Fikret Aydıner'in Denizli üzerine yaptığı alan çalışması, bu sınırın taşrada nasıl daha da daraldığını gösterir. Denizli'de Hasan Gönüllü'nün belediye başkanlığı döneminde toplumcu belediyeçilik, bireysel bir başkan girişimine indirgendi: Ne Ankara ve İstanbul'daki gibi uzman kadrosu vardı, ne de gecekondu örgütlenmesi. Program, başkanın kişisel iradesiyle sınırlı kaldı ve başkanla birlikte bitti. Bu tespit önemlidir, çünkü dosyamızın üçüncü ana tezini ("örgütlü taban olmadan katılım seçimle biter") 1970'lerde doğrular: Uzman-başkan eksenini, en iyi durumda bir program üretir; tabanı üretmez.

■ 1977: Parti kendi başkanlarını tasfiye ediyor

Hareketin sonu dışarıdan değil içeriden geldi. 1977 yerel seçimleri öncesinde CHP, hareketin öncü başkanlarını yeniden aday göstermedi. İsvan İstanbul'da ön seçimi kaybetti; Dalokay'ın yerine Ankara'da Ali Dinçer aday gösterildi (Dalokay 12 Aralık 1977'de görevden ayrıldı); İzmit'te Köse, CHP'li meclis üyelerinin oylarıyla düşürülmek istendi; Gültepe'de Erten, parti merkezince kesin ihraç istemiyle onur kuruluna verilip partiden atıldı (Batuman, tam metin). Batuman tasfiyenin üç dinamiğini gösterir:

Birincisi, sınıfsal dinamik: Tanzim satış ve fiyat denetimi politikaları küçük tüccar ve esnafla çatışıyordu; bu kesimler belediye meclislerinde ve CHP'nin il-ilçe örgütlerinde etkin konumdaydı. Ön seçim, bu kesimlerin belediye politikasını düzelttiği mekanizma oldu. Yani belediyenin sınıfsal bileşimi (Bölüm 1'de anlattığımız, meclislerde mülk sahibi ve esnafın ağırlığı), belediye başkanının sınıfsal programını yendi.

İkincisi, siyasal dinamik: Başkanların popüleritesi partiyi aşıyordu; Dalokay'ın açlık grevi, İsvan'ın İstanbul'daki kitlesel desteği, partinin merkezi için bir denetim sorunu. Ecevit'in "ortanın solu" ile başkanların "toplumcu belediyeçilik" arasındaki ideolojik mesafe, merkezin başkanları "sol sapma" olarak kodlamasını kolaylaştırdı.

Üçüncüsü, tarihsel dinamik: Batuman'ın formülüyle, "1977 sonrasında radikal kentsel politikanın odağı yerel yönetimlerden gecekondu mahallelerindeki sol örgütlenmelere kaydı." Belediye, sınıfsal programın taşıyıcısı olmaktan çıkınca, o program mahalleye indi: 1977-80 arasında büyük kentlerin gecekondu mahallelerinde çeşitli sol akımların örgütlediği mahalle komiteleri, dayanışma ağları, "kurtarılmış bölge" olarak anılan mahalleler ortaya çıktı; Fatsa (bkz. Bölüm 10) bu kaymanın belediye ölçeğinde yeniden bulunduğu tek yerdir.

Bu üç dinamiğe bir dördüncüsünü, örgütsel dinamiği eklemek gerekir; çünkü tasfiyenin mekanizması ancak onunla anlaşılır. 1973'te CHP belediyeleri kazandığında partinin içinde iki ayrı iktidar odağı doğdu: Bir yanda il ve ilçe örgütleri, delege ağı ve genel merkez; öte yanda belediye başkanı, danışman uzmanları, belediye kaynakları ve seçmenle doğrudan kurduğu bağ. Devrimci Belediyeler Derneği ve dergisi, ikinci odağın kendi

kurumlarıydı; başkanlar, partinin il örgütünden bağımsız bir program, bir yayın ve bir ağ kurmuşlardı. Parti örgütü açısından bu, hem bir kaynak sorunu (belediye, örgütün elinden geçmeyen bir kadro ve iş kapisıydı) hem de bir ideolojik sorun ("devrimci" sözcüğü, "ortanın solu"nu aşıyordu). İstanbul örneği bu çatışmanın en açık biçimidir: İsvan'ın kaybettiği ön seçimin ardından CHP'nin adayı olan ve 11 Aralık 1977'de yüzde 56 oyla seçilen Aytekin Kotil, 1973'ten beri CHP İstanbul il başkanıydı ve Ecevit'i destekleyen Ali Topuz çevresinden geliyordu; kampanyasının sloganı, İsvan'a örtük bir göndermeyle, "nutuk değil hizmet üreten, ulaşılabilir başkan"dı (Aytekin Kotil, Wikipedia). Yani belediyeyi, il örgütünün başındaki kişi devraldı: Parti-belediye gerilimi, partinin lehine, örgütün belediyeyi içine alması biçiminde çözüldü. Ankara'da Dalokay'ın yerine gelen Ali Dinçer için de benzer bir okuma yapılabilir: Program sürdü, ama başkan artık örgütün adamıydı. Bu çözüm biçimi, 1980 sonrasında Türkiye belediyeçiliğinin genel kuralı oldu; bugün bir belediye başkanının il örgütüyle çatışması hâlâ onun siyasal ölümü demektir (bkz. Bölüm 12). Sosyalist bir belediye programı, parti içinde kaçınılmaz olarak "ikinci bir iktidar" yaratır; bu iktidar örgütlü halka değil yalnızca başkanın kişiliğine dayanıyorsa, örgüt onu yutar.

Tasfiyenin biçimi de öğreticidir. Ön seçim, o yıllarda CHP'nin parti içi demokrasi aracı olarak övdüğü bir mekanizmaydı; başkanları eleyen şey, bir genel merkez kararı değil, parti üyelerinin oyuydu. Yani en demokratik görünen parti içi mekanizma, sınıfsal bileşimi gereği, en sınıfsal programı tasfiye etti. Bu, Bölüm 2'de "kim katılıyor" sorusunu neden sorduğumuzu gösterir: Ön seçime katılan parti üyesi, gecekondu değil, il-ilçe örgütünde etkin esnaf ve mülk sahibiydi. Mekanizma demokratikti, katılanların sınıfı belirleyiciydi.

Bu tasfiyeden çıkarılacak ders sert ama nettir: Bir sınıfsal belediye programı, partinin merkezi tarafından her an geri alınabilir; çünkü aday belirleme yetkisi partidedir, halkta değil. Dalokay ve İsvan'ı görevden alan bir kayyım değildi, kendi partileriydi. 2026 yazında İzmir'in on dört ilçe belediye başkanının seçmene sormadan parti değiştirmesi (bkz. Bölüm 12), aynı yapının bugünkü biçimidir: Belediye başkanı ile seçmen arasındaki bağ, parti aracılığıyla kurulur ve parti tarafından koparılabilir. Geri çağırma hakkının (bkz. Bölüm 3 ve 16) neden vazgeçilmez olduğu burada anlaşılır: 1977'de İsvan'ı halk geri çağırmadı, parti çağırdı.

■ 1978-80: Adı kalan, içeriği değişen

1977 tasfiyesi hareketi bitirdi, ama CHP belediyeçiliğini bitirmedi. Ankara'da Ali Dinçer, İstanbul'da Aytekin Kotil, yeni dönemin başkanları oldu; 1978'de Ecevit'in hükümet kurmasıyla merkezî kaynak baskısı gevşedi; Kent-Koop kuruldu, Batıkent somutlaştı. Yani programın bazı ürünleri, programı üreten başkanlar gittikten sonra olgunlaştı. Bu, hareketin bir başarısı olarak da, tasfiyenin bir kanıtı olarak da okunabilir: Program kurumsallaştı; ama kurumsallaşan program, "toplumcu belediyeçilik"in beş ilkesinden ikisiydi (üretici, kaynak yaratıcı); "demokratik" ilke, yani halk katılımı, yeni dönemde giderek daha az anıldı. Dinçer ve Kotil dönemleri, bugünkü anlamıyla "sosyal belediyeçilik"in başlangıcıdır: Hizmet üreten, konut yapan, ama halkı yöneten değil yönetilen olarak gören belediye. 1977 ile 1980 arasındaki bu üç yıl, radikal bir programın nasıl sosyal demokrat bir hizmet programına indirgendiğinin ilk örneğidir; ikincisi 1990'larda, üçüncüsü 2019 sonrasında görülecektir (bkz. Bölüm 12).

■ 12 Eylül: Deneyimin kesilmesi

1978-79'da Ecevit hükümeti döneminde belediyeler nefes aldı; Kent-Koop kuruldu, Batıkent projesi somutlaştı. Ama 12 Eylül 1980 darbesi, toplumcu belediyeçilik damarını, tıpkı Fatsa'yı ve bütün sol örgütlenmeyi olduğu gibi, kesti. Ahmet İsvan, DİSK davası ve 1 Mayıs davasında yargılandı; 27 ay tutuklu kaldı; işkence gördüğü bildirildi (Wikipedia). Belediye başkanları görevden alındı, yerlerine askerî yönetimin atadığı kişiler geldi; 1984 yerel seçimlerine kadar belediyeler atanmış yöneticilerle yönetildi. 1984'te ise yeni bir belediyeçilik başladı: ANAP döneminin, imar aflarıyla, büyükşehir yasasıyla (3030 sayılı Kanun), belediye şirketleriyle ve ihale ekonomisiyle şekillenen, sermayenin ikinci devresini belediyenin merkezine koyan belediyeçiliği. 1973-77'nin "üretici belediye"si, 1984 sonrasında "ihale veren belediye" oldu. Bu dönüşümün ayrıntıları 12 Eylül dosyamızda anlatılmıştır.

12 Eylül'ün belediyeye yaptığı şey, kayyımın 2016 sonrasında yaptığıyla yapısal olarak aynıdır (bkz. Bölüm 1): Seçilmiş yönetimin tasfiyesi, katılım mimarisinin dağıtılması, belediyenin merkezî devletin uzantısına dönüşürölmesi. Aradaki fark, 1980'de bunun ülke genelinde ve darbeye, 2016 sonrasında ise belirli illerde ve KHK ile yapılmasıdır. 12 Eylül'ün mirası, 1984 sonrası belediyeçiliğin sınıfsal karakterini de belirledi: Belediye, 1973'te gecekondulunun kurumu olmayı denemişti; 1984'ten sonra müteahhidin kurumu olarak yeniden kuruldu.

■ Avrupa'daki akrabaları

Toplumcu belediyeçilik, dünya ölçeğinde bakıldığında, "belediye sosyalizmi" diye anılan uzun bir damarın Türkiye'deki geç ve kısa örneğidir (bkz. Bölüm 7). Kızıl Viyana 1919-34'te, konut vergisiyle (Wohnbausteuern) finanse edilen 64 bin belediye konutu üretti ve bunu yaparken kentin mülk sahibi sınıfıyla açık bir vergi savaşına girdi; Bologna'da İtalyan Komünist Partisi'nin yönettiği belediye 1960'lardan itibaren mahalle konseyleri kurdu ve bunlara kısmi yetki devretti; Londra'da GLC 1981-86'da toplu taşıma ücretlerini üçte bir düşürdü ve merkezî hükümet tarafından feshedildi. Bu örneklerle karşılaştırıldığında Türkiye deneyiminin iki özelliği öne çıkar.

Birincisi, süre: Viyana on beş yıl, Bologna onlarca yıl, GLC beş yıl sürdü; Türkiye'de hareket dört yılda partisi tarafından, yedi yılda darbeye bitirildi. Sürenin kısalığı, programın kurumsallaşmasını engelledi; Batıkent dışında kalıcı bir yapı bırakamadı. İkincisi, mülkiyet: Viyana konut vergisiyle mülk sahibinden aldı, kiracıya verdi; Türkiye'de hareket tanzim satışla aracıya, Halk Ekmek'le fırıncıya dokundu, ama arsa rantına ve mülk sahibine dokunmadı. Batman'ın gösterdiği gibi, hareketin çatıştığı sınıf esnaf ve küçük tüccardı; büyük arsa sahibi ve müteahhit, hareketin programında hedef olarak yer almadı. Bu, hareketin sınıfsal ufkunun bir sınırıydı ve 1977'deki tasfiyeyi kolaylaştırdı: Esnafı çatışıp müteahhitle çatışmayan bir belediye, mecliste esnafın öfkesini kazanır, müteahhidin desteğini kazanmaz.

Buna karşılık, Avrupa örneklerinin çoğunda olmayan bir şey Türkiye'de vardı: Gecekondu. Avrupa belediye sosyalizmi, sanayi işçisinin sendikal gücüne dayandı; Türkiye'de hareket, henüz sendikalaşmamış, kayıt dışı, kentin çeperinde yaşayan bir emekçi kitlesine dayanmayı denedi. "Kent emekçisi" kavramı, bu kitleyi siyasal özne yapmak için üretildi. Bugün Türkiye kentlerinde güvencesiz, kayıt dışı, göçmen ve platform işçilerinden oluşan yeni bir çeper emekçi kitlesi var; 1973'ün "kent emekçisi" kavramı, bu kitleyi yerel örgütlenmenin öznesi olarak düşünmek için hâlâ kullanışlıdır (bkz. Bölüm 17).

■ Neydi, ne değildi

Toplumcu belediyeçiliği bugün iki biçimde okumak mümkün ve ikisi de yanlış. Birincisi, nostaljik okuma: "Dalokay'ın Ankara'sı, İsvan'ın İstanbul'u" diye anılan, sosyal demokrat belediyeçilik literatürünün (SODEV, SODEM) sürekli döndüğü bir altın çağ. Bu okuma, hareketin kendi partisi tarafından tasfiye edildiğini, katılımının uzman-başkan ekseninde kaldığını, meclislerdeki esnaf-müteahhit ağırlığını yenemediğini unuttur. İkincisi, küçümseyen okuma: "Sosyal demokrat bir hizmet belediyeçiliğiydi, sınıfsal hiçbir şey yoktu." Bu okuma, hareketin gecekonduyu "kent emekçisi" olarak siyasal özne yaptığını, fiyata ve konuta dokunduğunu, merkezle mali savaşa girdiğini, belediyeler birliği kurduğunu ve 1970'lerin sınıf hareketinin bir parçası olduğunu unuttur.

Doğru okuma, hareketi kendi sınırlarıyla birlikte görmektir:

- Katılım danışma mıydı, iktidar mıydı? Danışmaydı; ama danışmanın ötesine geçmeye çalışan, halk için üreten bir danışma. Kalıcı halk organı kurulmadı.
- Katılan kimdi? Program gecekonduluya seslendi; ama belediyeyi yöneten başkan, uzman ve meclisti; mecliste ise esnaf ve mülk sahibi ağırlıktaydı.
- Neye dokundu? Fiyata (tanzim satış), üretime (Halk Ekmek), konuta (Batikent); imar rantına dokunmadı; belediye işçisinin yönetiminde söz hakkı yoktu.
- Nasıl bitti? Önce partinin ön seçimiyle (1977), sonra darbeyle (1980). Birincisi, tabanın yokluğunun; ikincisi, yerel iktidarın merkezi iktidar karşısındaki savunmasızlığının kanıtıdır.

Fatsa'yla karşılaştırma (bkz. Bölüm 10) bu okumayı keskinleştirir. Toplumcu belediyeçilik, program ve uzman açısından Fatsa'dan zengindi; halk organı açısından Fatsa'dan yoksuldu. Fatsa'da halk komiteleri belediyeyle birlikte yönetti; Ankara'da belediye halk için yönetti. Devlet, Ankara'daki belediyeyi partiye bıraktı; Fatsa'daki belediyeye ordu gönderdi. Bu fark, "danışma" ile "iktidar" arasındaki farkın, devletin gözünden nasıl görüldüğünü anlatır.

■ Bugün için

Toplumcu belediyeçilik, bugün Türkiye'de "sosyal belediyeçilik" ve "halkçı belediyeçilik" adıyla anılan bütün pratiklerin (Dikili, Ovacık, Fındıklı; bkz. Bölüm 13) ve CHP belediyeçiliğinin kendi meşruiyet anlatısının kaynağıdır. Bu mirasın bugün nasıl kullanıldığına dikkat etmek gerekir. Halk Ekmek büfeleri hâlâ vardır; ama Halk Ekmek'in işçisi belediye şirketinin taşeron işçisidir. "Üretici belediye" ilkesi anılır; ama belediye artık üretmez, ihale eder. "Birlikçi belediye" ilkesinin kurumu MBB hâlâ vardır; ama bugün MBB, kent konseyleri hakkında sorunu "kapasite"ye indirgeyen raporlar yayımlar (bkz. Bölüm 2 ve 11). Bir mirasın adı korunup içeriği boşaltıldığında, o mirasın sahiplerine düşen, içeriği hatırlatmaktır.

Bizim için toplumcu belediyeçilikten kalan üç ders, dosyanın öneri bölümlerine (Bölüm 17 ve 16) doğrudan girer. Birincisi, belediye fiyata, üretime ve konuta dokunabilir; "yasa izin vermiyor" bahanesi 1970'lerde de vardı ve hareket buna rağmen ekmek fabrikası kurdu. İkincisi, belediyeyi savunacak olan başkan değil, örgütlü tabandır; 1977'de İsvan'ı savunan bir mahalle örgütü olsaydı ön seçim başka türlü sonuçlanabilirdi. Üçüncüsü, uzman gereklidir ama yeterli değildir; uzmanın bilgisi, halkın karar organına tabi olduğunda (Portekiz'de SAAL modeli, bkz. Bölüm 4) katılımın aracı olur; başkanın danışmanı olduğunda ise, en iyi durumda, iyi bir programın aracı olur.

■ Bu bölümden dersler

- 1973'te gecekonduluya kuşağının sola oy vermesiyle CHP 33 belediye kazandı; Dalokay, İsvan, Köse ve Erten "toplumcu belediyeçilik"i, gecekonduluyu "kent emekçisi" olarak siyasal özne yapan bir programla kurdu.
- Beş ilke (demokratik, üretici, tüketimi düzenleyici, birlikçi, kaynak yaratıcı) fiyata, üretime ve konuta dokundu; Halk Ekmek, tanzim satış ve Batikent bu programın ürünleridir; ama imar rantına dokunulmadı ve belediye işçisinin yönetiminde sözü yoktu.
- MC hükümetlerinin 1975-77'de kaynak kesmesi, vesayetlin mali bir silah olduğunu gösterdi; hareket buna belediyeler birliğiyle yanıt verdi, ama belediyeyi savunacak örgütlü bir mahalle tabanı yoktu.
- Katılım uzman-başkan eksenli kaldı; kalıcı halk organı kurulmadı; Denizli örneği, taşrada hareketin bireysel başkan girişimine indirgendiğini gösterir.
- Batikent (1.034 hektar, bugün 53 bini aşkın konut, 213 bini aşan nüfus; Kent-Koop'ta 246 kooperatif ve 35 bin üye) belediye ile sendika, dernek ve odaların ortak konut üretimine girdiği tek büyük örnektir; ama yapı kooperatifi bir yapım örgütüdür, mülkiyet biçimi değil: Tapular bireysel dağıtıldı, semt üst-orta gelir alanına dönüştü. Alınacak olan örgütlenme biçimi, alınmayacak olan ürünün bireysel mülkiyete devridir.
- 1977'de hareketi tasfiye eden kayyım değil, kendi partisiydi: Meclislerdeki esnaf-müteahhit ağırlığı ve parti merkezi, ön seçimle başkanları eleddi. Parti içinde belediye "ikinci bir iktidar" olmuştur; il örgütü bu iktidarı yuttu (İstanbul'da il başkanı Kotil'in belediyeyi devralması). Aday belirleme yetkisi partide olduğu sürece sınıfsal program her an geri alınabilir; geri çağırma hakkı bu yüzden vazgeçilmezdir.
- 12 Eylül, deneyimi kesti ve 1984 sonrasında belediyeyi müteahhidin kurumu olarak yeniden kurdu; İsvan 27 ay tutuklu kaldı.
- Toplumcu belediyeçilik ne altın çağdır ne de basit hizmet belediyeçiliği; program açısından zengin, halk organı açısından yoksul bir deneyimdir. Fatsa'dan farkı budur; devletin ikisine farklı davranmasının nedeni de.

■ Kaynaklar

- Bülent Batuman, ["Toplumcu Bir Belediyeçilik Modeli: 'Yeni Belediyeçilik Hareketi' 1973-1977"](#), *Mülkiye Dergisi* 34(266), 2010; [tam metin](#), [Bilkent deposu](#).
- Fikret Aydın, ["Toplumcu Belediyeçilik Deneyimi \(1973-1980\): Denizli Örneği"](#), *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- ["Türkiye'de Aktivist Belediyeçilik" — Alternatif Politika](#).
- [Kent-Koop — Kurumsal tarihçe \(17 Ekim 1979\); Kent-Koop — Batikent projesi \(alan, konut ve nüfus verileri\)](#).
- Melike Atıcı, ["Alternative Solutions for Urban Housing: The Case of Batikent Settlement, Ankara, Turkey"](#), *The Sustainable City XII*, WIT Press, 2017.
- [Ankara Kent Konseyi — "Ankara'ya İz Birakanlar: Murat Karayalçın" \(Kent-Koop genel başkanlığı 1981-1991\)](#).
- [Ahmet İsvan — Wikipedia; Vedat Dalokay — Wikipedia; Aytekin Kotil — Wikipedia \(1977 seçimi, il başkanlığı\)](#).
- Ahmet İsvan, *Başkent Gölgesinde İstanbul* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002) — dönemin başkanının anıları.
- SODEV / Sosyal Demokrasi Derneği — [Toplumcu Belediyeçilik: Yerel Yönetimlerde Sosyal Demokrasi \(kolektif\)](#).
- Politikol — ["Toplumcu belediyeçilik veya belediye sosyalizmi nedir, ne değildir"](#).
- Bilgi Müşterekleri, 12 Eylül dosyası — 1980 sonrası belediyeçiliğin dönüşümü için.

Bölüm 10. Fatsa 1979–80: Halk Komiteleri

■ Dokuz ay

Ordu'nun Fatsa ilçesinde, 14 Ekim 1979 ile 11 Temmuz 1980 arasında, dokuz ay boyunca, Türkiye'de bir belediyenin halk organlarıyla fiilen yönetildiği tek deneyim yaşandı. Bu bölüm o dokuz ayı anlatıyor. Ama başlamadan, nasıl anlatacağımızı söyleyelim; çünkü Fatsa, Türkiye solunda en çok anlatılan ve en az anlaşılan deneyimlerden biridir.

Fatsa iki biçimde anlatılır. Birincisi efsanedir: Terzi Fikri, halkın başkanı; Fatsa, kurtarılmış bölge; halk komiteleri, sovyetlerin Karadeniz'deki yankısı; darbe öncesi devletin en korktuğu yer. İkincisi karşı-efsanedir: Fatsa, bir örgütün ilçeyi ele geçirmesi; halk komiteleri, "zor metodları"nın örtüsü; "Fatsa'da devlet yok" cümlesi, devletin oraya girmesinin gerekçesi. İki anlatı da Fatsa'yı bir simge olarak kullanır; birinde sol kendini, ötekinde devlet kendini görür. Biz üçüncü bir şey yapmaya çalışacağız: Fatsa'yı bir belediyeçilik deneyimi olarak, ne yaptığı, neye dayandığı, neyi başardığı ve neyi başaramadığıyla, sınıfsal bir gözle okumak. "Ne aziz ne cani" ilkesi burada da geçerlidir.

Anlatımımız tümüyle yasal çerçevede kalacak: Fatsa'yı, dönemin devrimci hareketinin desteklediği bağımsız bir adayın kazandığı bir belediye deneyimi olarak, basın ve akademik literatüre dayanarak anlatacağız; örgüt adı anmayacağız; hiçbir şiddet eylemini övmeyeceğiz, çünkü şiddeti ilkesel olarak reddediyoruz. Fatsa'nın öğrettiği şey şiddetle ilgili değildir; belediye ile mahalle arasındaki ilişkiyle ilgilidir.

■ Terzi Fikri kimdi?

Fikri Sönmez 1938'de doğdu; mesleği terziydi; Fatsa'da bir terzi dükkânı işletiyordu. 1960'larda Türkiye İşçi Partisi üyesiydi; 1960'ların sonundan itibaren Karadeniz'in fındık üreticilerinin fiyat mitinglerinde konuşmacı olarak tanındı. 12 Mart 1971 darbesinden sonra, 1972'de tutuklandı ve yirmi ay hapis yattı. 1978-79'da "Fındıkta Sömürüye Son" mitinglerinin konuşmacısı ve örgütleyicilerinden biriydi; Eylül 1979'da bir silahlı saldırıda bacağından vuruldu ([Gazete Duvar](#)).

Bu biyografide dikkat edilmesi gereken üç şey var. Birincisi, Sönmez bir aydın, bir uzman ya da bir parti yöneticisi değil, kasabalı bir esnaf-emekçi; Bölüm 9'daki uzman-başkan ekseninin tam karşı ucunda durur. İkincisi, siyasi kimliği fındıktan geliyordu: Fatsa'nın ekonomisi fındıktı; fındık üreticisi, ürününü tüccar ve tefeci üzerinden satıyor, fiyatı devlet (Fiskobirlik) ile tüccar arasında belirleniyordu; Sönmez, on yıl boyunca bu fiyat mücadelesinin sözcüsü olarak tanındı. Üçüncüsü, 1979'da adaylığını devrimci hareket destekledi; ama Sönmez'in ilçedeki tanınırlığı örgütten önce gelen, fındık mitinglerinde kazanılmış bir tanınırlıktı. Fatsa'yı bir örgütün ilçeyi ele geçirmesi olarak okumak, Sönmez'in yirmi yıllık yerel tarihini görmezden gelmekti.

■ 14 Ekim 1979: Seçim

Fatsa'da belediye başkanlığı 1979'da boşalmıştı; 14 Ekim 1979'daki ara seçimde Sönmez bağımsız aday oldu. Sonuç: Sönmez 3.096 oy; CHP adayı Zeki Muslu 1.133; AP adayı Rıza Özmaden 859 ([Gazete Duvar](#); [BirGün](#); [Emeğin Serüveni](#)). Sönmez'in oyu, iki büyük partinin toplamının bir buçuk katından fazlaydı; geçerli oyların yaklaşık yüzde 60'ı. Solda sık tekrarlanan "rakiplerinin toplamının iki katı" ifadesi rakamlarla desteklenmez; bir buçuk kat da yeterince çarpıcıdır ve doğrusu budur.

Seçimin bağımsız adaylıkla kazanılmış olması da not edilmeli. Sönmez, hiçbir yasal partinin adayı değildi; devrimci hareket adaylığını destekledi, ama oy pusulasında bir parti amblemi yoktu. Bu, Bölüm 9'daki toplumcu belediyeçilikle en keskin farktır: Dalokay ve İsvan'ı partileri aday gösterdi ve partileri geri aldı; Sönmez'i kasaba halkı aday gösterdi ve yalnızca devlet geri alabilirdi. Aday belirleme yetkisinin partide değil halkta olması, Fatsa'nın dokuz ayının bir başkan tasfiyesiyle değil bir askerî operasyonla bitmesinin nedenlerinden biridir.

Bu sonucun anlamı üzerinde duralım. 1979 Türkiye'sinde bir Karadeniz kasabasında, hem AP'yi hem CHP'yi, sol bir bağımsız adayın ezici farkla geçmesi, o adayın ilçede sıradan bir siyasi seçenek olmadığını gösterir. Seçmen, Sönmez'i bir örgütün adayı olarak değil, on yıldır fındık fiyatı için konuşan terzi olarak tanıyordu. Yani Fatsa'daki halk desteğinin kaynağı, sonradan kurulacak halk komiteleri değil, önceden var olan bir yerel sınıf mücadelesiydi: fındık üreticisinin tüccar ve tefeciye karşı mücadelesi. Komiteler bu mücadelenin üstüne kuruldu, onu yaratmadı.

■ On bir bölge, halk komiteleri

Seçimden hemen sonra ilçe, nüfus yoğunluğuna ve sorunlarına göre on bir bölgeye ayrıldı; her bölgede halk toplantıları yapıldı ve bu toplantılarda, gizli oy-açık sayım ilkesiyle, üç ile yedi kişilik halk komiteleri seçildi ([insanokur](#); [Emeğin Serüveni](#)). Solda yaygın olan "yedi bölge" ifadesi yanlıştır; yedi, komite üye sayısının üst sınırını; bölge sayısı on birdir. Mahalle toplantılarına üç yüz civarında kişinin katıldığı aktarılır.

Komitelerin işleyişi şöyleydi: Her komite kendi bölgesinin sorunlarını (yol, su, aydınlatma, fiyat, kaçakçılık, aile içi şiddet, kumar) saptıyor, belediyeyle ortak toplantılarda gündeme getiriyordu; kararlar belediye başkanı ve komite temsilcilerinin ortak toplantılarında alınıyordu. Belediye meclisi hukuki olarak yerinde duruyordu; ama fiili karar organı, başkan-komite toplantısıydı. Komitelerin hiçbir yasal dayanağı yoktu; 1580 sayılı eski Belediye Kanunu'nda böyle bir organ tanımlanmamıştı. Komiteler, belediyenin gönüllü olarak kendine tabi kıldığı, yasadışı değil ama yasa dışı (yasanın tanımlamadığı) organlardı.

Bu noktada Bölüm 2'deki üç sorumuzu soralım. Karar mı danışma mı? Karardı: Komitelerin saptadığı işler yapılıyor, belediyenin araçları ve bütçesi komite kararına göre kullanılıyordu; belediye, komiteyi "değerlendirmiyor", uyguluyordu. Kim katılıyordu? Bölge toplantılarına katılan herkes; sınıfsal bileşim hakkında sistematik veri yoktur, ama ilçenin nüfusu fındık üreticisi, küçük esnaf, işçi ve yoksul kesimlerden oluşuyordu; komitelerin bunları yansıttığı varsayılabilir, ama bu belgelenmiş değildir. Tanık anlatımlarına göre on bir mahallenin her birinde, mahallenin büyüklüğüne göre beş ile on üç arasında üyeden oluşan komiteler seçiliyordu ([JMO](#), [Terzi Fikri dosyası](#); [Birartıbir](#)). Neye dokunuyordu? Fiyata, dağıtım, yola, gündelik yaşamın düzenine; aşağıda göreceğiz.

■ Komite ile belediye arasındaki işbölümü: Karar nasıl belediye kararına dönüyordu?

Fatsa hakkında en az anlatılan, ama dosyamız için en önemli şey, komitelerle belediyenin resmî organları arasındaki işbölümüdür. Çünkü sorun şudur: Yasada yeri olmayan bir organın kararı, yasal bir kurum olan belediyenin kararına nasıl dönüşür? Fatsa bu soruya, kaynakların izin verdiği ölçüde yeniden kurabildiğimiz, üç katmanlı bir yanıt vermişti.

Birinci katman bölge toplantısıydı. Her bölgede, okullarda yapılan ve üç yüz civarında mahallelinin katıldığı toplantılar, komitenin seçildiği ve hesap sorulduğu yerd; bir tanığın anlatımına göre aday olmak isteyen adını yazdırıyor, seçim gizli oy-açık sayımla yapılıyor, bölgeye göre yedi, on bir ya da on üç kişilik yürütmeler seçiliyordu; komitelerin çoğu 1980 ilkbaharında, Nisan-Mayıs aylarında oluşturuldu (Birarttır; Emeğin Serüveni). Yani ilçenin on bir bölgeye ayrılması seçimin hemen ardından yapılmış olsa da, komite seçimlerinin tamamlanması aylar aldı; deneyimin "dokuz ayı"nın en az yarısı, komite sisteminin kurulma süreciydi. Fikri Sönmez'in adını taşıyan vakfın anlatımına göre temsilciler geri çağırılıyordu (Fikri Sönmez Vakfı); bu bilgi tek kaynağa dayanır ve tanıklıkla doğrulanmayı bekler, ama doğruysa Fatsa, Türkiye'de geri çağırma hakkının (bkz. Bölüm 3) fiilen işletildiği tek yerel deneyimdir.

İkinci katman, komitenin belediyeye bağlanma biçimiydi. Sönmez, sıkıyönetim mahkemesindeki savunmasında komiteleri belediyenin resmî yapısı içinde tanımladı: "Bu, bir komite değildir. Belediyenin bir şubesidir." Belediye bünyesinde bir "Halkla İlişkiler" birimi kurulmuş, komiteler bu birim üzerinden belediyeye bağlanmıştı (Emeğin Serüveni). Bu ifadeyi bir savunma taktiği olarak okumak mümkündür; ama aynı zamanda gerçek bir kurumsal buluşu anlatır. Başkan, yasanın tanımadığı halk organını, belediyenin kendi iç örgütlenmesi içinde bir birim olarak kaydetti; halk organı yasaya girmede, belediye şemasına girdi. Komitenin saptadığı iş, "halkla ilişkiler" biriminin belediye başkanına ilettiği talep oldu; başkan bu talebi belediyenin iş programına aldı; araç, gereç ve personel buna göre yönlendirildi. Karar hukuken başkanın ya da encümenin kararıydı; ama içeriğini komite belirlemişti. Fındıklı'nın kırk yıl sonra halk meclisini kent konseyi yönetmeliğinin "çalışma grubu" esnekliğine yerleştirmesi (bkz. Bölüm 13), bu buluşun yasa içindeki güncel biçimidir.

Üçüncü katman, ortak toplantıydı. Komite temsilcileriyle belediye başkanının düzenli ortak toplantıları, ilçe ölçeğindeki kararların alındığı yerd; Çamura Son ve Halk Kültür Şenliği gibi ilçe çapındaki kampanyalar, vakfın anlatımına göre "halk komitelerinin ortak kararları ve pratikleri ile" gerçekleştirildi (Fikri Sönmez Vakfı). Aynı tanık, komitelerin bir de tersine görevini anlatır: Belediyenin aldığı kararları "halk tabanında uygulamak" (Birarttır). Yani akış tek yönlü değildi; komite belediyeye talep taşıyor, belediye komiteye uygulama taşıyordu. Belediye meclisi ise bu üç katmanın dışında, hukuken yerinde ama fiilen ikincil bir organ olarak duruyordu; meclisin komite kararlarına itiraz ettiğine ya da bloke ettiğine dair bir kayıt bulamadık; bu, meclisin bileşimi hakkında olduğu kadar, dokuz ayın kısıtlı hakkında da bir bilgidir.

Komite yapar	Belediye yapar
Bölge toplantısında seçilir; hesap verir; (bir kaynağa göre) geri çağırılır	Başkanı ve meclisi seçimle gelir; 1580 sayılı Kanun'a tabidir
Bölgenin işini saptar: yol, su, fiyat, karaborsa, aile içi sorunlar	Talebi "halkla ilişkiler" birimi üzerinden iş programına alır
Depo saptar, fiyat denetler, imcecede işgücünü örgütler	Araç, gereç, teknik personel, ödeme (depo mallarının bedeli)
Belediye kararını mahallede uygular ve anlatır	Ortak toplantıda ilçe ölçeğinde karar alır
Yasada yoktur; meşruiyeti bölge toplantısından gelir	Yasadadır; meşruiyeti seçimden gelir

Bu işbölümünün sınıfsal anlamı açıktır. Belediyenin yasal kabuğu, komitenin sınıfsal içeriğini taşıdı: Depo açma kararını komite verdi, malın bedelini belediye ödedi; yol kararını komite verdi, greyderi belediye gönderdi. Bölüm 1'de "yerel devlet" dediğimiz kurum, dokuz ay boyunca, kasabanın emekçi çoğunluğunun organına tabi çalıştı. Bunun yasal biçimi kırılgandı (bir "şube" bir genelgeyle kapatılabilir); ama işleyişi, bu dosyanın "belediyenin mahalle organına tabiyeti" ilkesinin (bkz. Bölüm 17) Türkiye'de bir kez fiilen kurulduğunu gösterir.

Grafik önerisi: Fatsa'nın karar akışı: üç katman (bölge toplantısı → komite yürütmesi → belediye içindeki "halkla ilişkiler" birimi → başkan-komite ortak toplantısı → belediye uygulaması) çift yönlü oklarla; yanında Bölüm 11'deki kent konseyi zinciriyle (konsey görüş → meclis "değerlendirir" → belediye "bildirir") karşılaştırma.

■ Kadınlar: Komiteyi kim, ne için kullandı?

Fatsa anlatılarında kadınlar genellikle şenlik fotoğraflarında ve "halk" sözcüğünün içinde görünür; oysa kaynaklar, komite sisteminin en yoğun kullanıcılarının kadınlar olduğunu düşündürür. Emeğin Serüveni'nin derlemesine göre mahalle halkı komitelere "sadece belediyeye ilgili sorunlarını değil, arazi ihtilaflarından kız kaçırılmalara, kan davalarından aile içi şiddete dek her türlü meseleyi" getirmeye başladı ve "özellikle kadınlar, komiteleri alkolik, kumarbaz, tembel ve şiddete eğilimli kocalarını hizaya getirmekte etkili bir şekilde" kullandı (Emeğin Serüveni). Bir tanık, komite seçimlerine katılımı anlatırken şunu söyler: "Karı-koca girmişti seçime, kadın seçilmişti mesela" (Birarttır). Komitelerin gündeminde kumar, aile içi şiddet ve halk sağlığı gibi konuların yer aldığı başka kaynaklarda da aktarılır (Gaia Dergi).

Bu ayrımı, dosyamızın Bölüm 2'de sorduğu "kim katılıyor" sorusuna Fatsa'nın verdiği en ilginç yanıtıdır. Kadınlar komiteye, klasik belediye hizmeti (yol, su) için değil, yeniden üretim alanının sorunları için geldi: Evin içindeki şiddet, kocanın kumarda kaybettiği fındık parası, gıda ve yakıtın dağıtımı. Yani komite, belediyenin yasal görev alanının dışında kalan, ama emekçi bir hanenin yaşamını belirleyen sorunları kamusal bir karar organının gündemine soktu. Marksist çerçevede bunun anlamı şudur: Kapitalizmde "özel" sayılan yeniden üretim alanı (ev, bakım, hane bütçesi), Fatsa'da bir mahalle organının kamusal işi oldu; kadınlar bu alanın öznesi olarak komiteyi kendi aracına çevirdi. Bugün kent konseylerinin kadın meclislerinin ağırlıkla "özel gün kutlaması" ve "el emeği pazarı" etkinliği yaptığı bir Türkiye'de (bkz. Bölüm 11), Fatsa'nın kadınlarının komiteyi kocalarına karşı bir güç aracı olarak kullanması, katılımın içeriğinin biçiminden daha önemli olduğunu gösterir.

Sınırları da yazalım. Komitelerin yürütmelerinde kaç kadın olduğu, ayrı bir kadın komitesi kurulup kurulmadığı, bölge toplantılarına kadınların hangi oranda katıldığı belgelenmemiştir; tanıklıklar tekildir ve bir örüntüyü değil bir olanağı gösterir. Kadınların komiteyi "kocayı hizaya getirmek" için kullanması, ataerkil aile yapısını sorgulamaktan çok onun içindeki en ağır şiddeti sınırlamaya dönüktü; komite, kadının hane içindeki konumunu değil, hanenin işleyişini düzenledi. Ve komite toplantılarının saati, çocuk bakımı, kadının toplantıya gelebilme koşulu gibi sorular (bkz. Bölüm 2 ve 15) 1980 Fatsa'sında sorulmuş değildi. Bu sınırlar, Fatsa'yı küçültmez; bugün bir mahalle meclisi kurarken kadın katılımını rastlantıya bırakmamak gerektiğini hatırlatır. EK J'deki sözlü tarih çağrısının Fatsa için ilk sorularından biri budur: Komitelere kadınlar nasıl geldi, ne istedi, ne aldı?

Toplumcu belediyecilik (1973-77)	Fatsa (1979-80)
Büyük kent, uzman kadrosu, parti belediyesi	Kasaba, esnaf-emekçi başkan, bağımsız aday
Katılım: mahalle ziyareti, danışma	Katılım: seçilmiş halk komiteleri, ortak karar

Toplumcu belediyecilik (1973-77)	Fatsa (1979-80)
Belediye halk için üretir	Belediye ve halk birlikte üretir (Çamura Son)
Fiyata tanzim satışla dokunur	Fiyata komite denetimi ve depo açmayla dokunur
Merkez kaynak keser; parti tasfiye eder	Merkez ordu gönderir; askerî mahkeme yargılar
Dört yıl; ön seçimle biter	Dokuz ay; operasyonla biter
Kalıcı ürün: Batıkent, Halk Ekmek	Kalıcı ürün: bir model ve bir hafıza

■ Karaborsa, fındık, tefeci

1979-80 Türkiye'si, döviz krizinin, yokluğun ve karaborsanın Türkiye'siydi; yağ, gaz, sigara, ampul kuyrukları; stokçuluk ve fiyat spekülasyonu. Fatsa'da halk komiteleri bu duruma karşı fiili bir fiyat denetimi kurdu: Karaborsa ve stokçuluk yapan depolar saptandı, açıldı, mallar gerçek fiyattan ödemesi yapılarak dağıtıldı ([Gazete Duvar](#)). "Ödemesi yapılarak" ifadesine dikkat: Bu bir el koyma değil, zorunlu satış; malın bedeli ödeniyordu, ama piyasa fiyatından değil, komitenin belirlediği "gerçek" fiyattan.

Bunun sınıfsal anlamı şudur: Kasabanın tüccar sınıfının kriz koşullarında elde ettiği spekülatif kâr, halk komitesi aracılığıyla kısıldı. Belediyenin bunu yapacak hiçbir yasal yetkisi yoktu; belediye zabıtası fiyat etiketini denetleyebilirdi, depoyu açamazdı. Komite bunu yaptı, çünkü komite belediye değildi; komite, mahallenin kendisiydi. Burada Marx'ın Komün için söylediğini (bkz. Bölüm 3) hatırlamak gerekir: Karar veren ile uygulayan aynı organdı. Fatsa'da yasama (komite kararı) ile yürütme (deponun açılması) birdi; belediye, bu birliğin hukuki kabuğuydu.

Fındık, aynı mücadelenin ürün tarafıydı. Fatsa'nın üreticisi, fındığını tüccara ve tefeciye borçlu olarak satıyordu; hasat öncesi borçlanma, hasat sonrası düşük fiyat, sonraki yıl yeniden borçlanma. Sönmez'in on yıllık mitingleri bu döngüye karşıydı; belediye döneminde fındık üreticilerinin fiyat mitingleri sürdü ve belediye, üreticinin tüccara karşı örgütlenmesinin destekçisi oldu. Belediyenin bir fındık kooperatifi kurup kurmadığı ya da Fiskobirlik'le ilişkisi hakkında yeterli belge yoktur; dönemin bir tanığı Fiskobirlik'i "patronların işine gelen bir yer" olarak anıyor ([Birarttır](#)); ama Fatsa'nın sınıfsal haritasında belediyenin tüccar-tefeci karşısında üreticinin yanında konumlandığı açıktır. Bu, Bölüm 9'daki toplumcu belediyeciliğin esnafla çatışıp müteahhitle çatışmamasından farklıdır: Fatsa'da belediye, kasabanın egemen sınıfıyla, yani ticaret ve tefeci sermayesiyle doğrudan çatıştı.

■ Çamura Son

Fatsa'nın en çok anlatılan uygulaması, Nisan 1980'deki "Çamura Son" kampanyasıdır. İlçenin yolları, Karadeniz yağmuru altında çamur deryasıydı; belediyenin yol yapacak bütçesi yoktu. Kampanya şöyle işledi: Belediye araç, gereç ve teknik koordinasyon sağladı; halk komiteleri her bölgede işgücünü örgütledi; ilçe halkı, kendi mahallesinin yolunu kendi emeğiyle, haftalar içinde stabilize ve kısmen asfalt hâle getirdi. Kaç kilometre yol yapıldığı kaynaklarda belgelenmiş değildir; bir anlatıma göre devlet eliyle dört beş yıl sürecek iş imeceyle beş günde bitirildi ([JMO, Terzi Fikri dosyası](#)); ama sonucun somut olduğunu, dönemin valisi bile kabul etmek zorunda kaldı.

Çamura Son, Fındıklı'nın bugün "meci" adıyla sürdürdüğü (bkz. Bölüm 13) Karadeniz imece geleneğinin belediyeyle buluşmasıydı; ama meciden bir farkı vardı: Meci, köylülerin birbirine yardımındır; Çamura Son, mahallenin belediyenin kaynağıyla birlikte kamu hizmeti üretmesiydi. Bu, dosyamızda "kullanıcı denetiminde kamu hizmeti" dediğimiz modelin (Portekiz'de SAAL, bkz. Bölüm 4) Türkiye'deki en erken örneğidir: Hizmetin alıcısı değil, üreticisi olan mahalle. Belediye burada halk için üretmiyordu; halk, belediyeyi bir araç olarak kullanarak üretiyordu. Bölüm 9'daki "üretici belediye" ilkesiyle Fatsa'nın farkı budur.

Şunu da not edelim: Çamura Son'un işgücü ücretsizdi; halkın kendi emeğiydi. Bu, kamu hizmetinin gönüllü emeğe devredilmesi olarak da okunabilir ve okunmalıdır; yönetim ideolojisinin "gönüllülük" söylemiyle (bkz. Bölüm 2) arasındaki fark, emeğin kime hizmet ettiği ve kimin karar verdiğidir. Fatsa'da karar komitedeydi, emek mahallenin kendi yoluna gitti; yönetişimde karar belediyededir, gönüllü emek belediyenin bütçe açığını kapatır. Biçim benzer, içerik zıttır.

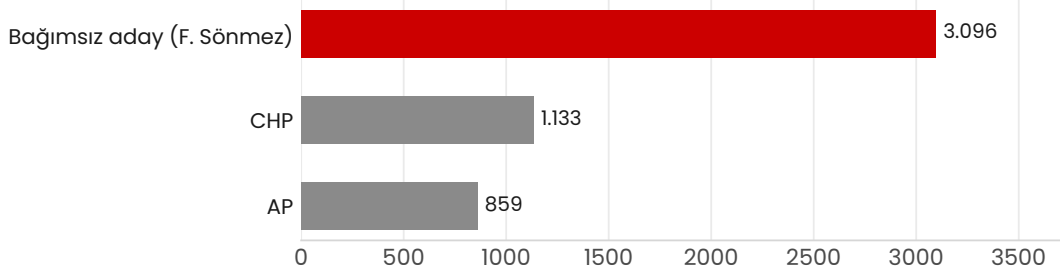
■ Halk Kültür Şenliği: Kasabanın kendine bakması

Nisan 1980'de, Çamura Son'la aynı günlerde, belediye Fatsa Halk Kültür Şenliği'ni düzenledi. Şenliğe dönemin sanatçıları, tiyatro toplulukları, halk ozanları katıldı; kasabanın meydanı, komitelerin örgütlediği bir kültür alanına dönüştü. Katılımcılar arasında Can Yücel, Gülsen Akın, Ünsal Oskay, Murat Belge ve Tuğrul Eryılmaz'ın adı geçer; bir kaynak şenliğin tarihini 8-11 Nisan olarak verir, ama yıl ve ayrıntılı program kaynaklarda tutarlı biçimde belgelenmiş değildir ([Birarttır](#)). Bir başka anlatım şenliğe ilçenin mahalle ve köylerinden 30 bin kişinin katıldığını aktarır ([JMO](#)). Efsane anlatısında şenlik, "Fatsa'nın bayramı" olarak anılır; biz ona başka bir gözle bakalım.

Bir belediyenin yol yapması, fiyat denetlemesi anlaşılır; ama bir kültür şenliği düzenlemesi, kriz koşullarında, lüks gibi görünebilir. Değildi. Lefebvre'in Paris Komünü için söylediğini (bkz. Bölüm 3) hatırlayalım: Komün, mekânın yeniden ele geçirilmesiydi ve bu ele geçirme bir "bayram" biçimi aldı. Bir kasabanın halkı, kendi meydanında, kendi örgütlediği bir şenlikte bir araya geldiğinde, o meydan artık devletin ya da tüccarın değil, halkın mekânıdır. Şenlik, komitelerin kurduğu yeni ilişkinin kültürel biçimiydi: Halk, kendini yöneten bir topluluk olarak kendine baktı. Ovacak'ın açık bütçe pankartı, Fındıklı'nın mecisi (bkz. Bölüm 13) aynı işlevi görür: Katılım, yalnızca karar organı değil, bir topluluğun kendini görme biçimidir. Bu yüzden devlet, şenlikleri de yasaklar; 11 Temmuz'dan sonra Fatsa'da uzun süre hiçbir kültür etkinliğine izin verilmedi.

Fatsa, 14 Ekim 1979 ara seçimi

Bağımsız aday iki büyük partinin toplamının yaklaşık 1,5 katı oy aldı (oy sayısı)

Kaynak: Bölüm 10 kaynakları (basın ve akademik literatür)

Şekil 3. Fatsa, 14 Ekim 1979 ara seçim sonuçları.

■ Valinin itirafı

Fatsa'nın en ilginç belgesi, deneyimi bastıran valinin kendi anlatısıdır. Ordu Valisi Reşat Akkaya, operasyonu yöneten mülki amir olarak sonradan bir kitap yazdı; Tanıl Bora, Birikim'deki "[Fatsa Şeyi](#)" yazısında bu kitabı ayrıntılı biçimde okur. Akkaya'nın anlatısı, karşı tarafın belgesi olarak değerlidir; çünkü valinin itiraf ettiği şeyler, solun iddia ettiği şeylerden daha inandırıcıdır.

Akkaya, dokuz aylık dönemin "Fatsa Komünü" diye anılması gerektiğini, durumun 1871 Paris Komünü'ne benzediğini yazar. Bu benzetme, bir vali için övgü değil suçlamadır; ama bir tarihsel tespit olarak, valinin Fatsa'da bir belediye değişikliğinden fazlasını gördüğünü gösterir. Akkaya, halkın Sönmez yönetimini desteklediğini kabul eder ve bunu açıklamak için iki çelişik ifade kullanır: Halk yönetimi "şuursuz bir şekilde tasvip" etmiştir; ama aynı zamanda "menfaatleri gereği" kabul etmiştir. İkinci ifade birincisini çürütür: Menfaat gereği kabul eden bir halk şuursuz değildir; çıkarını bilen bir halktır. Vali, kamu hizmetlerinin "adeta maliyetinin altında" sunulduğunu, karaborsa mücadelesinin devletin başaramadığını başardığını ve Çamura Son'un başarılı olduğunu kaydeder. Bütün bunların yanına "halka karşı zor kullanılarak" ifadesini de ekler.

Bora'nın yazısının gücü, bu son ifadeyi de ciddiye almasındadır. Fatsa'da "zor metodları" kullanıldığı iddiası valinin raporunda yer alır; solun anlatısı bunu ya yok sayar ya da "devlet propagandası" diye geçer. Biz ne yok sayıyoruz ne de doğruluyoruz; birincil belge yoktur ve dönemin koşullarında hem halk komitelerinin hem de devletin zor kullandığı bilinmektedir. Şunu söylüyoruz: Bir halk organının, yasal dayanağı olmadan fiyat denetimi ve depo açma gibi işler yapması, tanımı gereği bir zor ilişkisidir; Marx'ın Komün'ü, Lenin'in sovyeti de öyleydi (bkz. Bölüm 3). Sorulması gereken, zorun var olup olmadığı değil, kimin adına, kime karşı ve hangi denetim altında kullanıldığıdır. Fatsa'da bu sorunun yanıtı, seçilmiş komitelerin denetiminde, tüccar ve stokçuya karşı, mahalle adına idi. Bu, zorlu meşrulaştırılmaz; ama devletin zoruyla (11 Temmuz) aynı kefiye de koymaz. Şiddeti ilkesel olarak reddeden bir dosya olarak, Fatsa'dan alacağımız ders, komite biçimidir, zor biçimi değil.

Bora'nın son tespiti, Fatsa hakkında yazılmış en önemli cümlelerden biridir: Sol Fatsa'yı efsaneleştirdi; ama devletin Fatsa'ya karşı kırk yılı aşan "kin, unutmazlık ve nefret"i, orada gerçekten önemli bir şey olduğunu gösterir. Devlet, önemsiz şeyleri kırk yıl hatırlamaz.

■ 11 Temmuz 1980

Haziran 1980'de Çorum'da Alevi yurttaşlara yönelik saldırılar sürerken Başbakan Demirel'in sözü şuydu: "Çorum'u bırakın, Fatsa'ya bakın." "Fatsa'da devlet yok" söylemi, dönemin sağ basınında ve hükümet dilinde bir kampanyaya dönüştü. 11 Temmuz 1980 sabahı, sonradan "Nokta Operasyonu" diye anılan harekât başladı: Denizden iki hücumbot; karadan bir mekanize piyade taburu, üç jandarma komando birliği, il alay komutanlığı takviyeleri, Konya, Erzurum ve Samsun'dan getirilen güvenlik ekipleri, zırhlı araçlar; polis; ve Vali Akkaya'nın yönetiminde, yüzleri kapalı ihbarcılar ("maskeliler") ([BirGün](#); [Emeğin Serüveni](#)). Solda sık tekrarlanan "üç komando tuğayı" ifadesi abartılıdır; kaynaklar "üç jandarma komando birliği" der; birlik ayrıntıları ikincil aktarımlara dayanır ve resmi belge yoktur. Yaklaşık 300 kişi gözaltına alındı; 15 Temmuz'a kadar 250'si serbest bırakıldı. Direniş olmadı; halk komiteleri silahlı bir savunma örgütlenmedi ve ilçe, çatışmasız biçimde askerî denetime girdi. Operasyonun Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in bilgisi ve yönetimi altında yapıldığı aktarılır.

Bu operasyon, 12 Eylül'den iki ay önce yapıldı ve haklı olarak darbenin "provası" diye okunur: Ordu, bir ilçeyi seçilmiş yönetiminden nasıl arındıracağını Fatsa'da denedi. 12 Eylül dosyamızda bu bağlantı ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Burada vurgulayacağımız şey, operasyonun ölçeğiyle hedefi arasındaki orantısızlıktır: Bir mekanize tabur ve üç komando birliği, küçük bir Karadeniz kasabasının belediyesine karşı. Bu orantısızlık, Bora'nın "kin" dediği şeyin kaynağıdır. Devlet, Fatsa'da bir belediye başkanını değil, bir yönetim biçimini hedef aldı: Belediyenin mahalle komitelerine tabi olduğu, fiyatın halk tarafından denetlendiği, yolun halk emeğiyle yapıldığı bir biçim. Bu biçimin yayılması, devletin kentteki egemenliğinin (bkz. Bölüm 1) sorgulanması demektir.

Sönmez, Amasya Sıkıyönetim Mahkemesi'nde, dönemin Türk Ceza Kanunu'nun 146. maddesiyle (anayasal düzeni değiştirmeye teşebbüs) yargılandı. Savunmasındaki cümle, "Ne yaptıysam halkım için yaptım" oldu. 4 Mayıs 1985'te, Amasya Cezaevi'nde, 47 yaşında, kalp krizinden öldü ([BirGün](#)). Dava sonuçlanmadan, hüküm giymeden, beş yıl tutuklu kaldıktan sonra. Cenazesi Fatsa'ya götürüldü.

■ Neden dokuz ay sürdü?

Fatsa'nın efsaneleştirilmesine karşı sorulacak en verimli soru şudur: Neden yalnızca dokuz ay sürdü? Yanıtın bir kısmı açıktır: Devlet ordu gönderdi. Ama bu yanıt yetersizdir, çünkü devletin neden bu kadar erken ve bu kadar sert müdahale edebildiğini açıklamaz. Dört neden sıralayalım.

Birincisi, yasal zemin yokuşu. Halk komitelerinin hiçbir yasal dayanağı yoktu; belediye meclisi hukuken yerinde duruyordu, ama fiilî karar organı komitelerdi. Bu, komitelerin gücüydü (yasanın sınırlamadığı bir organ) ve zaafiydi (yasanın korumadığı bir organ). Devlet müdahale ettiğinde, komitelerin "hukuk dışı" olduğunu söylemek için hiçbir hukuki zorlukla karşılaşmadı. Şili'de cordones industriales de aynı sorunu yaşıyordu (bkz. Bölüm 5): Hukuki

zemin yokluğu, halk organlarını hem esnek hem de savunmasız kılar. Fındıklı'nın bugün halk meclisini kent konseyi yönetmeliğinin "çalışma grubu" esnekliği içine yerleştirilmesi (bkz. Bölüm 13), bu dersin bir yanıtıdır: Yasanın içinde, ama yasanın öngördüğünden fazlası.

İkincisi, tek ilçe. Fatsa, dokuz ay boyunca Türkiye'de tek örnek olarak kaldı; komşu ilçelerde, Ordu'da, Karadeniz'in öteki kasabalarında benzer deneyimler yoktu. Tek bir ilçe, merkezî devlet karşısında savunulamaz; Poplar (bkz. Bölüm 7) Londra'nın öteki işçi belediyeleriyle birlikte direndi, Kızıl Viyana bir eyaletti, Kerala bir eyalet. Fatsa, "tek ilçede halk iktidarı" durumundaydı ve bu, "tek ülkede sosyalizm" in yerel versiyonudur; sürdürülemez.

Üçüncüsü, siyasal bağ. Deneyim, tek bir devrimci akımın siyasal gücüne yaslanıyordu. Bu, komitelerin hızla kurulmasını ve etkili çalışmasını sağladı; ama deneyimi, o akımın devlet gözündeki konumuna bağladı. Devlet, Fatsa'yı bir belediye deneyimi olarak değil, bir örgütün üssü olarak kodladı ve buna göre müdahale etti. Komiteler, kendilerini destekleyen akımdan bağımsız bir meşruiyet kaynağı (yasal statü, öteki siyasal güçlerin katılımı, sendikaların kurumsal desteği) kuramadı; siyasal çoğulculuk, komitelerin bir ilkesi değildi. Bölüm 4'te sosyalist ülkelerin deneyiminden çıkardığımız ders (siyasal çoğulculuk olmadan katılım organı tek bir siyasal gücün uzantısına döner), Fatsa'da dokuz ayda görülmeyecek kadar kısa bir sürede sınıandı, ama devletin gözünde bu uzantı olarak kodlandı ve bu kodlama operasyonun gerekçesi oldu.

Dördüncüsü, dönem. 1979-80 Türkiye'si, darbeye giden bir ülkeydi. Fatsa'nın ömrü, 12 Eylül'ün takvimiyle belirlendi; deneyim, darbe koşullarında değil normal koşullarda başlasaydı ne kadar sürerdi bilinemez. Ama şu bilinir: Fatsa, 12 Eylül'ün gerekçelerinden biri olarak kullanıldı ve darbe, Fatsa'nın yayılmasını engellemeyi hedefleyenlerin darbesiydi. Fatsa dokuz ay sürdü, çünkü dönem dokuz ay verdi.

■ Şili ile karşılaştırma

Bölüm 5'te Şili 1970-73'ün halk iktidarı organlarını anlattık: JAP'lar (fiyat ve dağıtım komiteleri), cordones industriales (fabrika kuşakları), comandos comunales (mahalle-fabrika koordinasyonu). Fatsa, Türkiye'de bu deneyimin en yakın akrabasıdır ve karşılaştırma öğreticidir.

Benzerlikler: İkisinde de halk organları kriz koşullarında (Şili'de Ekim 1972 lokavtı, Türkiye'de 1979-80 karaborsası) fiyat ve dağıtım üzerinde fiili denetim kurdu; ikisinde de organların hukuki zemini yoktu; ikisi de silahsız ve ordu karşısında direnmedi; ikisi de darbeyle bitirdi; ikisinde de devlet, organları bir örgütün uzantısı olarak kodladı. Şili'de JAP'lar Ocak 1973'te ülke genelinde yaklaşık 2.500'e ulaşmıştı (bkz. Bölüm 5 ve teyit notları); Fatsa'da on bir komite vardı. Ölçek farkı, ömür farkını açıklar: Şili'nin organları üç yıl, Fatsa dokuz ay.

Farklar: Şili'de organlar bir sol hükümet (Unidad Popular) döneminde ve hükümetle gerilimli bir ilişki içinde kuruldu; cordones'in 5 Eylül 1973'te Allende'ye yazdığı mektup, hükümetin organları silahlandırmamasını ve tanımamasını eleştiriyordu. Fatsa'da ise merkezî hükümet düşmüdü; organlar, hükümetle gerilim değil, hükümete karşı savunma durumundaydı. Bu fark önemlidir: Şili'de halk organları ile sol hükümet arasındaki ilişki, "yerel iktidar ile merkezî iktidar" sorununun bir biçimiydi; Fatsa'da bu sorun hiç gündeme gelmedi, çünkü merkezde sol yoktu. Fatsa, Türkiye'nin bir sol hükümet döneminde halk organlarıyla ne yapacağı sorusunu sorabilecek kadar bile yaşamadı.

Bir başka fark: Şili'de organların omurgası fabrikaydı (cordones), mahalle ona eklendi (comandos); Fatsa'da omurga mahalleydi (bölge komiteleri), üretim (fındık) ona eklendi. Fatsa'da sanayi yoktu; komiteler, Gramsci'nin fabrika konseyi-mahalle konseyi bağlantısını (bkz. Bölüm 3) kuramazdı, çünkü fabrika yoktu. Bu, Fatsa'nın bir kasaba deneyimi olduğunu ve büyük kente doğrudan aktarılamayacağını hatırlatır: İstanbul'da bir mahalle komitesi, fabrika ve işyeri örgütlenmesiyle birleşmeden Fatsa'nın yaptığını yapamaz (bkz. Bölüm 17).

■ Fatsa'nın efsaneleştirilmesine karşı

Fatsa'yı efsaneleştirmek, ona iki biçimde zarar verir. Birincisi, deneyimin sınırlarını görünmez kılar: Tek ilçe, dokuz ay, yasal zemin yokluğu, tek siyasal akıma bağlılık, fabrikasız kasaba. Bu sınırlar görülmezse Fatsa'dan ders çıkarılamaz; yalnızca Fatsa anılır. İkincisi, deneyimi tekrarlanamaz kılar: Efsane, kahramanlara aittir; Terzi Fikri bir kahraman olarak anıldığında, bugün bir mahallede komite kurmayı düşünen bir genç, kendisini kahraman olmadığı için yetersiz görür. Oysa Sönmez bir terziydi ve komiteleri kuranlar sıradan kasabalılardı. Fatsa'nın en önemli dersi, sıradan insanların, kendi mahallelerinin sorunları etrafında, seçilmiş komitelerle kendi kendilerini yönetebildikleridir. Bu ders, efsanede kaybolur.

Fatsa'yı şeytanlaştırmak ise devletin işidir ve devletin kırk yıllık nefreti, deneyimin gücünün ölçüsüdür. Bizim işimiz ikisi de değil. Fatsa neydi? Türkiye'de bir belediyenin, seçilmiş mahalle komitelerine fiilen tabi olduğu, fiyatın ve hizmetin halk tarafından denetlendiği, kamu hizmetinin mahalle emeğiyle üretildiği, kasabanın ticaret sermayesiyle açık çatışmaya girmiş tek deneyimdi. Ne değildi? Bir sovyet değildi (üretim üzerinde denetim yoktu); bir kurtarılmış bölge değildi (belediye yasal olarak yerindeydi, devlet dairesi çalışıyordu); bir model değildi (dokuz ayda model olunmaz); bir örgütün üssü değildi (komiteleri seçen kasaba halkıydı). Neden önemli? Çünkü Bölüm 2'de sorduğumuz üç soruya (karar mı danışma mı; kim katılıyor; neye dokunuyor) Türkiye'de olumlu yanıt veren tek belediye deneyimi olduğu için.

Bu dosyanın öneri bölümlerinde (Bölüm 17 ve 16) Fatsa'dan alacağımız şeyler şunlardır: Belediyenin mahalle organına tabi olması ilkesi; komitelerin gizli oy-açık sayımla, mahalle toplantısında seçilmesi; fiyat ve hizmet üzerinde halk denetimi; kamu hizmetinin kullanıcı denetiminde üretimi. Almayacağımız şeyler: Yasal zemin yokluğu (Fındıklı yolu daha iyidir); tek siyasal akıma bağlılık (çoğulculuk şarttır); tek ilçede kalmak (birlik şarttır). Ve reddettiğimiz şey: Zor. Fatsa'nın komite biçimini, devletin ve tarafların şiddet biçiminden ayırarak devralıyoruz.

Son bir not: Fatsa'nın sözlü tarihi büyük ölçüde yazılmamıştır. Pertev Aksakal'ın *Bir Yerel Yönetim Deneyi: Fatsa* (Simge Yayınevi, 1989, 354 s.) kitabı en kapsamlı kaynaktır; Ankara Üniversitesi SBF Dergisi'nde yayımlanan Porto Alegre-Fatsa karşılaştırması ([Dergipark](#)) akademik bir okuma sunar. Ama komitelerde çalışmış, Çamura Son'da kürek sallamış, 11 Temmuz sabahını yaşamış insanların anlatıları dağınıktır. EK J'deki sözlü tarih çağrımızın ilk hedefi Fatsa'dır: Efsaneye değil, tanıklığa ihtiyacımız var.

■ Bu bölümden dersler

- Fatsa, 14 Ekim 1979'da 3.096 oyla (iki büyük partinin toplamının bir buçuk katından fazla, yaklaşık yüzde 60) seçilen bir terzinin, ilçeyi on bir bölgeye ayırıp her bölgede gizli oy-açık sayımla halk komiteleri seçtiği dokuz aylık bir belediye deneyimidir.
- Halk desteğinin kaynağı komiteler değil, on yıllık fındık fiyatı mücadelesiydi; komiteler var olan bir sınıf mücadelesinin üstüne kuruldu.
- Komiteler danışma değil karar organıydı: karaborsa depolarını açtı, fiyatı denetledi, Çamura Son'la yolu halk emeğiyle yaptı; belediye, komitenin hukuki kabuğuydu. Bu, Türkiye'de "kullanıcı denetiminde kamu hizmeti"nin en erken örneğidir.
- İşbölümü üç katmanlıydı: bölge toplantısı (seçim, hesap, bir kaynağa göre geri çağırma), belediye içindeki "halkla ilişkiler" birimi (komite talebinin belediye iş programına girmesi; Sönmez'in "belediyenin bir şubesidir" savunması) ve başkan-komite ortak toplantısı (ilçe ölçeğinde karar). Komite belediyeye talep, belediye komiteye uygulama taşıdı; belediye meclisi fiilen ikincil kaldı.

- Komitelerin en yoğun kullanıcıları kadınlardı: aile içi şiddet, kumar, gıda ve yakıt dağıtımı gibi yeniden üretim alanının sorunlarını kamusal karar organına taşıdılar ("karı-koca girmiştir seçime, kadın seçilmiştir"). Kadın oranı, ayrı kadın komitesi ve toplantı koşulları belgelenmemiştir; bugünkü mahalle meclisi için kadın katılımı rastlantıya bırakılmamalıdır.
- Vali Akkaya'nın raporu deneyimin başarısını itiraf eder ("menfaatleri gereği", "maliyetinin altında hizmet", "karaborsayı devlet başaramadı"); Bora'nın tespitiyle, devletin kırk yıllık nefreti orada önemli bir şey olduğunun kanıtıdır.
- 11 Temmuz 1980'de bir mekanize tabur, üç jandarma komando birliği ve iki hücumbotla ilçeye girildi; yaklaşık 300 gözaltı; direniş olmadı; Sönmez 4 Mayıs 1985'te tutuklu olarak öldü. Operasyon 12 Eylül'ün provasıydı.
- Dokuz ayın nedenleri: yasal zemin yokluğu, tek ilçe, tek siyasal akıma bağlılık, darbe dönemi. Şili cordones ile benzerlik (hukuki zemin yokluğu, silahsızlık, darbe) ve fark (merkezde sol hükümet olup olmaması, fabrika omurgası) öğreticidir.
- Fatsa'dan devralınacak olan komite biçimidir (belediyenin mahalle organına tabiiyeti, seçilmiş komite, halk denetimi, kullanıcı üretimi); devralınmayacak olan yasal zeminsizlik ve tek akıma bağlılıktır; reddedilen zor biçimdir. Efsane değil tanıklık gerekir.

■ Kaynaklar

- Sadık Güleç, ["Terzi Fikri nasıl hâlâ yaşayabiliyor?" — Gazete Duvar](#).
- Nazım Alpman, ["Terzi Fikri'nin ülkesi Fatsa" — BirGün](#).
- ["Terzi Fikri kimdir, Nokta Operasyonu hakkında neler biliniyor?" — BirGün](#); ["Fatsa'nın devrimci belediye başkanı Fikri Sönmez ölümünün 36. yıldönümünde anılıyor" — BirGün](#).
- [Emeğin Serüveni — Fatsa dosyası](#).
- [insanokur — "15 gerçeğiyle Terzi Fikri önderliğinde Türkiye'deki ilk halkçı yönetim: Fatsa"](#).
- Tanıl Bora, ["Fatsa Şeyi" — Birikim](#).
- [Birartıbir — "Fatsa: örnek bir özyönetim deneyimi" \(tanık söyleşi; komite seçimleri, kadınların katılımı\)](#).
- [Fikri Sönmez Yerel Yönetimler Araştırma ve Geliştirme Vakfı — "Fikri Sönmez kimdir?"](#).
- [Gaia Dergi — "Onunla yörede başladı öykü: Terzi Fikri ve ilk sosyalist yerel yönetim deneyimi"](#).
- [Cumhuriyet — "Terzi Fikri ölüm yıl dönümünde anılıyor: Fikri Sönmez kimdir?"](#).
- [Orduyorum — "Fatsa'da Halkçı Belediyeciliğin Kısa Tarihi: Terzi Fikri"](#).
- [Özgür Denizli — "Fatsa operasyonu 11 Temmuz 1980'de başlamıştı"](#).
- Pertev Aksakal, *Bir Yerel Yönetim Deneyi: Fatsa* (Simga Yayınevi, İstanbul, 1989, 354 s.).
- [Porto Alegre ve Fatsa karşılaştırması — Ankara Üniversitesi SBF Dergisi](#).
- [Fikri Sönmez — Wikipedia \(İngilizce\)](#).
- Şili karşılaştırması için: Boris Cofré Schmeisser, [JAP dökümü, Izquierdas 41 \(2018\)](#); bkz. Bölüm 5.
- Bilgi Müşterekleri, 12 Eylül dosyası — Fatsa operasyonunun darbeye bağlantısı için.

Bölüm 11. Kent Konseyi Nereden Çıktı? Rio'dan 5393'e

Bir kurumun bugün ne olduğunu anlamak istiyorsanız, nereden geldiğine bakmanız gerekir. Bu, tarih merakı değil, yöntemdir. Kent konseyi Türkiye'de otuz yıla yaklaşan bir deneyim; çoğu kentte belediyenin bir alt birimi gibi işliyor, genel kurulunu belediye başkanının davetiyle topluyor, sekreteryasını belediye memurları yürütüyor, bütçesini belediye ayırıyor. Bu görüntüye bakıp "kurum bozuldu" demek kolay. Oysa kurumun doğum belgelerini okuduğunuzda başka bir şey görürsünüz: Kent konseyi böyle tasarlandı. Onu doğuran uluslararası çerçeve, onu yasalaştıran madde ve onu işleten yönetmelik, baştan sona bu sonucu üreten bir zincir kurdu. Arka bahçe olması arıza değil, tasarımıdır. Bu bölümde o zinciri halka halka izleyeceğiz: Rio'daki Yeryüzü Zirvesi'nden Bursa'daki ilk konseye, 5393 sayılı kanunun 76. maddesinden 2006 yönetmeliğinin 16/A maddesine, oradan da Türkiye'de hiç Porto Alegre tipi bir katılımcı bütçe yapılamamasının nedenine.

Bir uyarı: Zinciri izlemek, zincirin içindeki insanları küçümsemek değildir. Yerel Gündem 21 sürecinde çalışan, ilk kent konseylerini kuran, yönetmeliğe kadın ve gençlik meclislerini yazdıran insanlar çoğunlukla iyi niyetli, katılıma inanan, yerel demokrasiyi geliştirmek isteyen kişilerdi. Sorun niyetlerde değil, niyetlerin içine yerleştirildiği çerçevededir. O çerçeveyi anlamadan içindeki iyi niyet de, kötü kullanım da açıklanamaz.

■ Rio 1992: Katılımın "yönetişim" olarak yeniden tanımlanması

Haziran 1992'de Rio de Janeiro'da toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, "Gündem 21" adlı bir eylem programı kabul etti. Programın 28. bölümü doğrudan yerel yönetimlere sesleniyordu: Her yerel yönetim, kendi halkıyla "danışma sürecine" girerek bir "Yerel Gündem 21" hazırlamalıydı. Bugünkü kent konseyinin dilindeki neredeyse her kavram bu belgeden geliyor: sürdürülebilir kalkınma, paydaş, ortak akıl, danışma, yerel eylem planı ([Bursa Kent Konseyi, Yerel Gündem 21 süreci](#)).

Burada ilk sınıfsal notu düşmek gerekir. Rio çerçevesinde katılım, bir sınıfın ya da bir toplumsal kesimin talebi olarak değil, "yönetişim" olarak tanımlandı. Yönetişim, en sade anlatımla, kamu kararlarının devlet, özel sektör ve sivil toplum arasında "ortaklık" içinde alınması fikridir; 1990'larda Dünya Bankası ve BM kuruluşlarının dilinde egemen oldu (bkz. Bölüm 2). Bu dilde masaya oturan taraflar "paydaş"tır: belediye, sanayi odası, dernek, üniversite, muhtar. Paydaş sözcüğünün kendisi meselenin özetidir. Paydaş, aynı işletmede hissesi olan kişidir; paydaşlar arasında çıkar çatışması değil, ortak çıkar varsayılır. Kentte kira ödeyen ile kira toplayan, belediye şirketinde asgari ücretle çalışan ile o şirketin ihalesini alan, "paydaş" sözcüğünün içinde aynı düzleme yerleşir. Katılımın bu biçimde tanımlanması, kentteki sınıf çatışmasını daha en baştan "uzlaş"ı perdesinin arkasına yerleştirir. Tanık Şengül'ün kent konseylerine yönelik temel eleştirisi tam da budur: Yerel Gündem 21'in paydaş ideolojisi, kentsel rantın dağıtımını belirleyen sınıf ilişkilerini uzlaş"ı perdesiyle örter; katılım, imar kararlarına dokunmadığı sürece meşrulaştırma işlevi görür ([90-araştırma notları, eleştirel literatür](#)).

Rio'nun ardından iki durak daha var. 1994'te Danimarka'nın Aalborg kentinde toplanan Avrupa Sürdürülebilir Kentler Konferansı "Aalborg Şartı"nı kabul etti; imzacı belediyeler Yerel Gündem 21 süreçlerini başlatmayı taahhüt etti ve süreç ICLEI adlı uluslararası belediye ağının koordinasyonuna girdi. 1996 Haziran'ında ise BM'nin ikinci insan yerleşimleri konferansı Habitat II İstanbul'da toplandı. Türkiye ev sahibiydi ve "yerel demokrasi, katılım, yaşanabilir kent" söylemi ilk kez Türkiye'nin resmi belediyecilik diline bu konferansla yerleşti. 1970'lerin toplumcu belediyecilik damarının (bkz. Bölüm 9) 12 Eylül'le kesilmesinden sonra Türkiye'de katılım fikri, işte bu uluslararası kapıdan, yani sınıf mücadelesinin değil kalkınma ajanslarının dilinden yeniden içeri girdi. Bu, kurumun sonraki bütün kaderini belirleyen bir doğum lekesidir.

■ 1997–2005: Proje olarak katılım

Habitat II'nin ertesi yılı, 1997'nin sonunda, UNDP finansmanı ve IULA-EMME'nin (Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatı) koordinatörlüğünde "Türkiye'de Yerel Gündem 21'lerin Teşviki ve Geliştirilmesi Projesi" başladı. Projenin birinci aşaması Aralık 1999'da yaklaşık altmış yerel yönetimle tamamlandı; ikinci aşama Ocak 2000'de başladı; sonra "uzun erimli program"a dönüştürüldü ([Bursa Kent Konseyi; TÜCAUM, Sürdürülebilir Kentler, YG21 ve Bursa Örneği](#)).

"Proje" sözcüğüne dikkat edin. Türkiye'de kent konseyi bir halk talebinin ya da bir siyasal hareketin ürünü olarak değil, dış finansmanlı bir projenin çıktısı olarak doğdu. Projelerin kendi mantığı vardır: bir koordinatör, bir bütçe, bir takvim, bir "çık"ı listesi, bir sonuç raporu. Projeye kurulan bir katılım organı, projenin bittiği yerde sürdürülebilirlik sorunuyla karşılaşır; bu sorunu çözmenin en kolay yolu da organı bir kamu kurumuna, yani belediyeye bağlamaktır. Kent konseyinin belediyeye bağlanması, kanun çıkmadan çok önce, proje mantığının içinde hazırды.

Öncü Bursa'ydı. Bursa Büyükşehir Belediyesi 1994'te "Şehir Danışma ve Dayanışma Konseyi"ni kurdu, 1995'te ICLEI'ye üye olup Aalborg Şartı'nı imzaladı, 1996'da belediye içinde bir Yerel Gündem 21 Şube Müdürlüğü oluşturdu ve 1998'de Türkiye'nin ilk kent konseyini kurdu. 2001–2004 arasında gençlik, kadın, çocuk ve engelli konseyleri eklendi ([Bursa Kent Konseyi](#)). Bursa modelinin özelliği sonraki bütün konseylerin kalıbı oldu: Konsey belediyenin bir şube müdürlüğüyle iç içe doğdu ve "danışma" sözcüğü daha adında yer aldı. Danışma ile karar arasındaki fark, bu dosyanın ana eksen; Bursa'daki ilk konsey, o farkı adında taşıyordu.

■ 2005: Madde 76'nın anatomisi

5393 sayılı Belediye Kanunu 3 Temmuz 2005'te kabul edildi, 13 Temmuz 2005'te Resmî Gazete'de yayımlandı. Kanun, 2004–2005'te çıkan büyükşehir (5216) ve il özel idaresi (5302) kanunlarıyla birlikte, "yerel yönetim reformu" adı verilen bir paketin parçasıydı; paketin dili Avrupa Birliği uyum sürecinin ve "yeni kamu yönetimi" anlayışının diliydi: stratejik plan, performans programı, iç denetim, katılım. Kent konseyi bu paketin 76. maddesine yerleştirildi.

Maddenin metni önemlidir, çünkü sonraki her tartışma bu metne döner. Madde, kent konseyinin "kent yaşamında kent vizyonunun ve hemşehrillik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye" çalışacağını söyler. Konseyin bileşenlerini sayar: kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, sendikalar, noterler, üniversiteler, siyasi partiler, kamu kurum ve kuruluşları, mahalle muhtarları ve sivil toplum örgütleri. Sonra kritik cümle gelir: "Kent konseyinde oluşturulan görüşler belediye meclisinin ilk toplantısında gündeme alınarak değerlendirilir." Ve son fıkra: Konseyin çalışma usul ve esasları İçişleri Bakanlığı'nca hazırlanacak yönetmelikle belirlenir ([Kent Konseyi Yönetmeliği, Lexpers konsolide metin; Maliye, Yerel Demokrasinin Sağlanmasında Katılımcılık Süreci](#)).

Üç şeye dikkat edin. Birincisi, maddede "karar" sözcüğü yoktur; konsey "görüş" oluşturur. İkincisi, o görüşün belediye meclisinde başına gelecek olan şey "değerlendirilmek"tir; kabul edilmek, reddedilmek, oylanmak değil. "Değerlendirmek" hukuken hiçbir sonuca bağlanmamış bir fiildir; meclis görüşü gündeme alır, bir cümleyle anar ve geçer. Üçüncüsü, konseyin kimlerden oluşacağını kanun sayar ve bu listede "mahallede yaşayan hemşehri" diye bir kategori yoktur. Kentli, konseye ancak bir kurumun temsilcisi olarak girebilir: bir odanın, bir sendikanın, bir derneğin, bir partinin. Örgütsüz kentli, yani

kentin nüfusunun büyük çoğunluğu, bu maddede yoktur. İşçi, ancak sendikası varsa ve sendikası temsilci gönderirse vardır; Türkiye'de sendikalaşma oranının işçilerin yaklaşık yedide birinde kaldığı hatırlanırsa, işçi sınıfının büyük kısmının konseyin kapısından içeri giremediği anlaşılır.

Bir de kanunun 76. maddesinin, aynı kanunun bütçe maddeleriyle nasıl bir arada durduğuna bakın. 5393'ün 18. maddesi bütçeyi kabul etme yetkisini belediye meclisine verir; 61 ve 62. maddeler bütçenin belediye başkanınca hazırlanıp encümen ve meclisten geçmesini düzenler. 2003 tarihli 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ise bütün kamu idarelerinin, belediyeler dahil, stratejik plan-performans programı-bütçe zincirini kurar. Bu zincirde halkın bağlayıcı kaynak tahsis yapabileceği hiçbir halka yoktur. Katılım maddesi (76) ile bütçe maddeleri (18, 61, 62) aynı kanunda yan yana durur ve birbirine dokunmaz. Bu, dosyanın ana tezinin yasal biçimidir: Bütçe yetkisi ve mülkiyete dokunma olmadan katılım ritüeldir (bkz. Bölüm 6, Bölüm 18).

Bir de "yerel özerklik" bağlamına bakmak gerekir. Türkiye, Avrupa Konseyi'nin Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nı 1992'de, bir dizi maddeye çekince koyarak onayladı; çekinceler arasında yerel yönetimlere doğrudan ilgilendiren konularda danışılması, yerel yönetimlerin kendi iç örgütlenmelerini serbestçe belirlemesi ve mali kaynaklar üzerindeki hükümlerin bir kısmı vardır (bkz. EK B). Yani 2005'te "katılım ve yerinden yönetim" ilkelerini konseyin görev tanımına yazan devlet, aynı ilkelerin uluslararası bağlayıcı biçimine on üç yıl önce çekince koymuş bir devletti. Kent konseyi, çekinceli bir özerkliğin içine yerleştirilmiş çekinceli bir katılım organıdır. Bunu söylemek merkezi vesayeti tek suçlu ilan etmek değildir; Bölüm 12'de göreceğimiz gibi, konseyi arka bahçe yapan yalnızca merkez değil, belediyenin kendisidir de. Ama merkezin belediye üzerindeki vesayeti ile belediyenin konsey üzerindeki vesayeti aynı zincirin halkalarıdır; birini eleştirip diğerini savunmak tutarlı değildir.

Maddeyi yurttaşın gözüyle okumanın bir örneği Ankara'dan geldi. Solfasol TV'nin Nisan 2024-Mayıs 2025 arasında yayımladığı on altı bölümlük "Yerelde(n) Yeni Siyaset" dizisi, hukuk müşavirleri, belediye meclisi üyeleri, eski belediye başkanları, muhtarlar ve kent konseyi başkanlarıyla 5393'ü madde madde bir "haklar" metni olarak okudu: 9. madde mahalle yönetimi (muhtar ve azaların ortak sorumluluğu), 13. madde hemşehri hukuku, 17-18. maddeler belediye meclisinin görevleri, 24. madde ihtisas komisyonları (meslek odalarının katılımı), 41. madde stratejik plan (katılımcı planlama), 76. madde kent konseyi ("demokrasi okulu") ve 77. madde gönüllü katılım ([Solfasol TV, "Yerelde\(n\) Yeni Siyaset" dizini](#)). Dizinin dosyamız için değeri, yasanın "vesayet" maddelerini görmezden gelmesi değil, o maddelerin içindeki boşlukları bir yurttaş eğitimi programına çevirmesidir: Ankara'da konseyin kapısı kapanınca, yasayı öğretmek bir muhalefet biçimi oldu. Bizim ekimiz şudur: 76. maddede "okul" sözcüğü geçmez; "demokrasi okulu" ifadesi, maddeye sonradan yüklenen bir umuttur ve okulun müfredatını belirleyen, yine okulun bütçesini veren belediyedir.

■ 2006 Yönetmeliği: Vesayetin maddeleri

Kanun çerçevesi çizdi; işleyişi 8 Ekim 2006 tarihli ve 26313 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Kent Konseyi Yönetmeliği belirledi. Yönetmelik 6 Haziran 2009'da (RG 27250) önemli ölçüde değişti: 5, 6, 8, 9, 10, 11, 15 ve 16/A maddeleri yeniden yazıldı; kent konseyi başkanını düzenleyen 11/A ve genel sekreterliği düzenleyen 14/A maddeleri eklendi. 23 Mayıs 2019'da (RG 30782) yapılan son değişiklik ise yalnızca yürütme maddesini (md. 18) ilgilendiriyordu: "İçişleri Bakanı yürütür" ifadesi "Çevre ve Şehircilik Bakanı yürütür"e çevrildi. Bu, Cumhurbaşkanlığı sistemine geçişle Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü'nün İçişleri'nden Çevre ve Şehircilik'e aktarılmasının teknik yansımasıdır; yapısal bir değişiklik değildir ([Lexpera konsolide metin; Alomaliye, yönetmelik metni; 2009 değişiklik yönetmeliği](#)). Bazı kent konseyi sitelerinde başkanlık ve genel sekreterlik maddelerinin 2019'da eklendiği yazıldığı; bu yanlıştır, o maddeler 2009 tarihidir.

Yönetmeliğin maddelerini "kim, neyi, kimin izniyle yapar" sorusuyla okuyalım.

Madde 8 (oluşum). Kent konseyi şunlardan oluşur: mahallin en büyük mülki idare amiri ya da temsilcisi; belediye başkanı ya da temsilcisi; sayısı onu geçmemek üzere illerde valiler, ilçelerde kaymakamlar tarafından belirlenecek kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri; mahalle muhtarları (nüfusu küçük yerlerde tümü, büyük yerlerde kendi aralarından seçecekleri yüzde otuzu); siyasi partilerin temsilcileri; üniversite temsilcileri; meslek kuruluşları, sendikalar, noterler ve baroların temsilcileri; sivil toplum örgütlerinin temsilcileri; kent konseyince kurulan meclislerin ve çalışma gruplarının temsilcileri. Listeye tekrar bakın: İlk iki sırada devlet vardır: vali ya da kaymakam ve belediye başkanı. Kamu kurumu temsilcilerini konseyin kendisi değil, vali ya da kaymakam belirler. Bu madde, katılım organının genel kurulunun daha en başında devletin iki kanadını (merkezi idare ve belediye) kurucu üye yaptığını gösterir.

Madde 9 ve 10 (organlar ve genel kurul). Konseyin organları genel kurul, yürütme kurulu, meclisler ve çalışma grupları ile kent konseyi başkanıdır. Genel kurul yılda en az iki kez, ocak ve eylül aylarında, üyelerin salt çoğunluğuyla toplanır. Ankara'da on yedi ay boyunca genel kurul yapılmadığı (bkz. Bölüm 12) hatırlanırsa, yönetmeliğin bu hükmünün de bir yaptırımının olmadığı görülür. Yönetmelik toplanmayı emreder, ama toplanmayan konseye ne olacağını söylemez; çünkü konseyi denetleyecek makam yine belediyedir.

Madde 11 ve 11/A (yürütme kurulu ve başkan). Yürütme kurulu en az yedi kişiden oluşur ve kadın ile gençlik meclisi başkanlarını da içerir; ilk dönem iki, ikinci dönem üç yıl görev yapar. Başkan genel kurulca seçilir; ilk oylamada üçte iki, ikinci oylamada salt çoğunluk aranır. Burada olumlu bir nokta var: Yönetmelik, belediye başkanının konsey başkanı olmasını açıkça yasaklamaz, ama seçimi genel kurula bırakır. Fakat genel kurulun kimlerden oluştuğunu belirleyen madde 8 ile birlikte okunduğunda, belediyenin kendi "tanıdığı" kurumlarla genel kurulu doldurabildiği bir yapıda bu seçimin ne anlama geldiği görülür.

Madde 12 ve 14 (meclisler, görüşler). Kadın, gençlik, engelli gibi meclisler ve konuya göre çalışma grupları kurulabilir; bunların görüşleri genel kurulda kabul edildikten sonra belediye meclisine sunulur. Madde 14, kanunun 76. maddesindeki cümleyi tekrarlar: Genel kurulca oluşturulan görüşler, belediye meclisinin ilk toplantısında değerlendirildikten sonra belediye tarafından kent konseyine ve kamuoyuna bildirilir. Yani süreç şöyledir: Konsey görüş üretir, belediye meclisi "değerlendirir", belediye sonucu konseye "bildirir". Karar zinciri konseyden başlayıp belediyeden geçip konseye döner; hiçbir noktada konseyin iradesi belediyeyi bağlamaz.

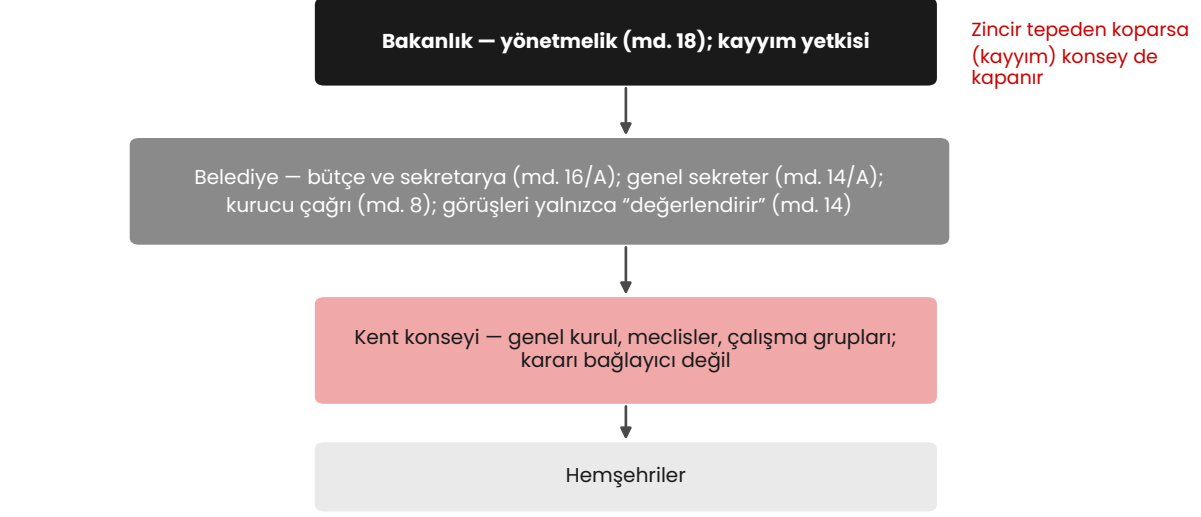
Madde 14/A ve 16/A (sekretarya ve bütçe). Vesayetin asıl kökü bu iki maddededir. Genel sekreter, belediye başkanının önerdiği üç aday arasından yürütme kurulunca seçilir; sekretarya hizmetleri belediye başkanlığınca önerilecek ve yürütme kurulunca kabul edilecek personel tarafından yürütülür. Bütçe için ise 16/A şöyle der: "Belediyeler kent konseylerine, bütçelerinde ödenek ayırmak suretiyle aynı ve nakdi yardım yapar." Konseyin kendi geliri yoktur, olamaz da; tüzel kişiliği yoktur, bağış toplayamaz, üye aidatı alamaz, personel çalıştıramaz. Konseyin kalemi, kâğıdı, binası, toplantı salonu, web sitesi, çay parası belediyeden gelir; genel sekreteri belediye başkanının önerdiği üç kişiden biridir; sekretaryası belediye personeldir. Bu koşullarda konseyin belediyeye karşı bağımsız bir görüş üretmesi, ekonomik olarak kendisine yaşam veren kurumu eleştirmesi demektir. Yönetmelik bunu yasaklamaz; gerek yoktur, çünkü yapının kendisi caydırır.

Madde 18 (yürütme). Yönetmeliği önce İçişleri, 2019'dan bu yana Çevre ve Şehircilik Bakanı yürütür. Zincir tamamlanır: Bakanlık yönetmeliği yazar, belediye konseyi besler, konsey belediyeye görüş sunar, belediye görüşü değerlendirir. Bakanlığın belediye başkanını görevden alma yetkisi (2016

sonrası 674 sayılı KHK ile kayyım rejimi) devreye girdiğinde, zincirin tepeden koparılmasıyla konseyin de yok olduğu görülür (bkz. Bölüm 12: Diyarbakır 2016–2024).

Vesayet zinciri: Kent konseyi kime bağlı?

5393 md. 76 ve Kent Konseyi Yönetmeliği'nin kurduğu hiyerarşi

Kaynak: Bölüm 11; Kent Konseyi Yönetmeliği

Şekil 4. Kent konseyinin vesayet zinciri.

Aşağıdaki tablo yönetmeliğin vaat ettiği ile metninde yazılanı yan yana koyuyor.

Vaat (madde 4'teki ilkeler, kamuoyu söylemi)	Metin (yönetmeliğin düzenlediği)
"Katılım ve yerinden yönetim ilkeleri hayata geçirilir"	Görüşler belediye meclisince "değerlendirilir" (md. 14); bağlayıcılık yok
"Kent'in hak ve hukuku korunur"	İmar, bütçe, ihale, iştirak şirketi kararlarında konseye tanınmış hiçbir usul hakkı yok
"Hesap sorma ve hesap verme"	Konseyin belediyeden bilgi isteme hakkı yönetmelikte düzenlenmemiş; belediye konseye "bildirir"
"Sivil toplumun katılımı"	Genel kurulda kurucu üye olarak vali/kaymakam ve belediye başkanı; kamu kurumu temsilcilerini vali belirler (md. 8)
"Bağımsız bir platform"	Genel sekreter belediye başkanının önerdiği üç adaydan seçilir; sekretarya belediye personeli (md. 14/A)
"Sürdürülebilir kurumsal yapı"	Tüzel kişilik yok; tüm gelir belediyenin ayırdığı ödenek (md. 16/A)
"Herkes açık"	Bireysel hemşehri üyeliği yok; yalnız kurum temsilcileri; örgütsüz kentli dışarıda (md. 8)

Tablonun sağ sütununu okuyunca, konseylerin çoğu yerde belediyenin arka bahçesi olmasının bir "uygulama sapması" değil, metnin kendisinden çıkan sonuç olduğu görülür. İyi örnekler (Fındıklı, Çanakkale; bkz. Bölüm 13) bu metne rağmen vardır; metin sayesinde değil. Ve tam bu nedenle, iyi örnekler başkan gidince kırılındır: Onları taşıyan yasa değil, o günkü belediye yönetiminin iradesidir.

■ Sayılarla kent konseyi: Kaç tane var, kaç yaşıyor?

Bu soruya kesin bir yanıt verilemiyor ve verilememesi, kurum hakkında bir veridir. Türkiye'de 2024 yerel seçimlerine 1.393 belediye girdi: 30 büyükşehir, 51 il, 519 büyükşehir ilçe, 403 ilçe ve 390 belde belediyesi ([Marmaris Manşet, Mart 2024](#)). 5393'ün 76. maddesi kent konseyini bir kurum olarak tanımlar; ama kurmayan belediyeye bir yaptırım öngörmez ve hangi belediyede konsey bulunduğunu izleyen bir resmî envanter, yönetmeliği yürüten bakanlığın kamuya açık sayfalarında yoktur. Türkiye Kent Konseyleri Birliği de üye sayısını yayımlamaz; 2010'da Bursa'daki kuruluş toplantısına 58 konsey katılmış, 2011'de Kocaeli'de 47 il konseyi kuruluş belgesini imzalamıştı ([Soygüzel, 2015](#)); Birliğin dönem başkanlığı Aralık 2024'te el değiştirdi ve 27 Ağustos 2026'da Balıkesir Kent Konseyi'nin 18. dönem başkanlığına seçilmesiyle bir kez daha devredildi ([Yalova Kent Konseyi, Aralık 2024; Hürsöz, 27 Ağustos 2026](#)). Yani 2011'den bu yana on sekiz dönem başkanı değiştirmiş bir ağın kaç üyesi olduğu bile kamuya açık değildir. Marmara Belediyeler Birliği'nin araştırması Marmara'da 120 belediye ve 24 konseyle sınırlıdır ve Türkiye toplamı vermez (MBB). Balıkesir örneği durumu somutlar: Büyükşehir konseyi ancak Kasım 2019'da kurulmuştur ve büyükşehir belediye başkanı 2025'te hâlâ "20 ilçemizde kent konseylerimizin kurulmasını yürekten istiyor ve destekliyorum" diyordu; yani yirmi ilçenin bir bölümünde konsey yoktu ([Karadeniz'de Son Nokta](#)).

Buradan iki şey çıkar. Birincisi, "kurulu" ile "aktif" ayrımı: Bir konseyin web sitesi olması, genel kurulunun yılda iki kez toplandığı, yürütmesinin çalıştığı ya da belediye meclisine tek bir görüş sunduğu anlamına gelmez; Ankara'da on yedi ay genel kurul yapılmadığı yönündeki adayın anlatımı (bkz. Bölüm 12) böyle bir "kurulu ama uyuyan" konseyin görüntüsüdür. İkincisi, sayım yapmayan devlet: Belediye şirketlerinin cirosunu, ihalelerini, personel sayısını kuruşuna kadar bilen bir idari sistem, katılım organlarının kaç tane olduğunu bilmiyorsa, bu, o organların idare için ne kadar önemli olduğunun ölçüsüdür. Dosyamızın izleme görevlerinden biri (bkz. Bölüm 20) bu boşluğu doldurmak olmalı: Hangi ilde, hangi ilçede konsey var, son genel kurulu ne zaman, kaç görüş üretti, kaç meclise gitti.

■ Kadın ve gençlik meclisleri: İkinci katman

Yönetmeliğin 12. maddesi konseylere "görev alanına giren konularda meclis ve çalışma grupları" kurma yetkisi verir; meclislerin çalışma usulünü genel kurul belirler; meclislerde oluşan görüşler önce konsey genel kurulundan geçer, sonra "değerlendirilmek üzere" belediye meclisine sunulur ([Lexpera konsolide metin](#)). Kadın ve gençlik meclisi başkanları yürütme kurulunun doğal üyesidir (md. 11). Yani kadın ve gençlik meclisleri, zincirin bir halka daha altındadır: Görüşleri iki kez süzülür (önce konsey, sonra belediye) ve hiçbir aşamada bağlayıcı değildir.

İşleyişe iki saha çalışmasıyla bakalım. Çiğdem Akman'ın Söke Kent Konseyi Kadın Meclisi üzerine incelemesi (2018), 4 Nisan 2007'de kurulan meclisin on yılda (2007-2017) 106 etkinlik yaptığını gösterir: Etkinliklerin yüzde 33'ü özel günleri anma ve kutlama, yüzde 16'sı eğitim, yüzde 13'ü sosyal yardım, yüzde 11'i el emeği pazarı, yüzde 9'u kadına yönelik şiddet. Meclis başkanları eğitilmiş ve çoğunlukla emekli kadınlardan (dış hekimi, öğretmen, hemşire) seçilmiş; ilçenin 59 bin kadından 524'ü meclisin iletişim ağındaydı; meclisin kararları "tavsiye niteliğinde" olduğundan belediye meclisi kararlarını doğrudan etkilemiyordu ([Akman, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 2018](#)). Yeliz Karadeniz'in Sakarya Kent Konseyi Gençlik Meclisi üyeleriyle 2025'te yaptığı mülakatlar ise gençlerin meclisi "fikirlere ifade ettikleri" bir platform olarak gördüğünü, ama "karar alma gücünün sınırlı" olduğunu, bürokratik engellerle, yetersiz kaynakla ve "yeterince ciddiye alınmama" duygusuyla karşılaştığını aktarır; mülakat yapılan on üyenin tamamı 18-23 yaş arasında üniversite öğrencisidir ([Karadeniz, Çağdaş Yerel Yönetimler, Ekim 2025](#)).

Bu iki bulgu, dosyamızın sınıfsal sorusunu bir kez daha doğrular. Kadın meclisi, "kadın" kategorisini sınıfsız kurar: Meclisin çalıştığı konular (özel gün, eğitim, el emeği pazarı) kentteki bütün kadınların ortak paydası varsayılır; ama meclise gelebilen kadın, eğitilmiş ve emekli olandır; vardiyalı çalışan, ev işçisi, bakım yükü altındaki kadın, toplantı saatine gelemmez (bkz. Bölüm 2). "El emeği pazarı" ise ev-eksenli kadın emeğini piyasaya bağlayan bir mekanizmadır; kadını üretici yapar, ama ücretli işçi ya da kooperatif ortağı yapmaz. Fatsa'da kadınların komiteyi aile içi şiddete ve kumara karşı bir güç aracı olarak kullanmasıyla (bkz. Bölüm 10) karşılaştırıldığında, fark içeriktedir: Fatsa'nın komitesi kadının hane içindeki sorununu kamusal karar konusu yapmıştı; kent konseyinin kadın meclisi, kadına yönelik şiddeti etkinliklerinin yüzde 9'unda anıyor. Gençlik meclisi için ise Bölüm 12'de Ankara'da göreceğimiz olgu belirleyicidir: Gençlik meclisi gönüllüleri, konsey seçiminde mevcut yönetimin telefon kampanyasını yürüten kadro oldu. Gençlik meclisinin "ciddiye alınmadığı" duygusu ile seçim döneminde en çok işe yarayan organ olması çelişki değildir; ikisi de aynı işlevin, kadro işlevinin, iki yüzüdür.

Bunları kadın ve gençlik meclislerini küçümsemek için yazmıyoruz. Bu meclisler, konsey yapısında örgütsüz kentliye açık tek kapıdır: Kadın meclisine bir derneği temsil etmeden, gençlik meclisine bir kurumun delegesi olmadan girmek çoğu yerde mümkündür. Bir mahalle örgütlenmesi için bu kapı değerlidir (bkz. Bölüm 17). Ama kapıdan girenin, girdiği yerde belediyenin bütçesine, kreş sayısına, belediye şirketindeki kadın işçilerin ücretine dair karar üretemeyeceğini bilmesi gerekir.

■ 2026: Yönetmelik değişecek mi?

Bu dosya için sorduğumuz sorulardan biri, 2026'da yönetmelikte bir değişiklik olup olmadığıydı. Yanıt: Bu satırlar yazılırken (Eylül 2026) Kent Konseyi Yönetmeliği'nin son değişikliği hâlâ 23 Mayıs 2019 tarihlidir; Resmî Gazete'de yayımlanmış yeni bir değişiklik ya da kamuoyuna açıklanmış resmî bir taslak bulamadık ([Lexpera konsolide metin](#)). Değişiklik tartışması, konsey çevrelerinin ve tek tek yurttaşların önerileri düzeyinde sürüyor: Delege listesinin askı süresi, bireysel üyelik, genel sekreterin belediyeden bağımsız seçilmesi, konseye tüzel kişilik ve bütçe gibi öneriler dolaşımında; ama bunları örgütlü bir talep olarak bakanlığın önüne koyan bir kampanya yok. Bu da yukarıda söylediğimizi doğrular: Belediyeye bağımlı konseylerin ağı, belediyeden bağımsızlık talep edecek konumda değildir.

Bizim önerimiz EK F'de ayrıntılıdır; burada asgari listeyi anmakla yetinelim: Bireysel hemşehri üyeliği (md. 8'e "mahalle meclisi delegeleri" kategorisinin eklenmesi); genel sekreterin belediye başkanının önerisi olmadan, genel kurulca seçilmesi (md. 14/A); konseyin belediyeden bilgi ve belge isteme hakkının açıkça yazılması; konsey görüşünün belediye meclisinde "değerlendirilmesi" yerine gerekçeli kararla yanıtlanması zorunluluğu (md. 14); ve bütçe için "ödenek ayırmak suretiyle yardım" (md. 16/A) yerine belediye bütçesinin belirli bir oranının konseye tahsis. Bu değişikliklerin hiçbirisi konseyi iktidar organı yapmaz; bunun için 5393'ün 18. maddesine dokunmak gerekir (bkz. Bölüm 18). Ama arka bahçe olmaktan çıkarır.

Grafik önerisi: Söke Kadın Meclisi'nin 2007-2017 etkinlik dağılımı (özel gün %33, eğitim %16, sosyal yardım %13, el emeği pazarı %11, şiddet %9, diğer) yatay çubuk; yanına "59.000 kadın / 524 ağ üyesi" oranı.

■ Ağlar: Platform ve Birlik

Konseyler zamanla kendi aralarında örgütlenmeye çalıştı. 13 Şubat 2010'da Bursa'da elli sekiz kent konseyinin katıldığı "1. Türkiye Kent Konseyleri Toplantısı" ile Türkiye Kent Konseyleri Platformu kuruldu; 15-17 Nisan 2011'de Kocaeli'de kırk yedi il kent konseyinin "Kuruluş İlkeleri Belgesi"ni imzalamasıyla yapı Türkiye Kent Konseyleri Birliği adını aldı. Birliğin tüzel kişiliği yoktur; dönem başkanlığı her toplantıya ev sahipliği yapan konseye geçen "yumuşak ve yatay bir ağ"dır ([Soygüzel, Paradoks, 2015](#)). Bugün ayrıca "Türkiye Kent Konseyleri Platformu" adıyla dönem başkanlığıyla işleyen bir yapı da var (Ocak 2024'te Esenyurt Kent Konseyi 30. dönem başkanı seçildi); Platform'un Ocak 2024'teki toplantısının "30. Genel Kurul" olarak numaralanması 2010'dan beri süren bir sayımı düşündürüyor, ama Birlik ile Platform'un aynı yapının iki adı mı yoksa ayrılmış iki ağ mı olduğu belgelenmiş değildir ([Vitrin Gazetesi](#)). Birlik tarafında dönem sayımı ayrı yürüyor: Aralık 2024'te 16. dönem devir teslimi yapıldı; 27 Ağustos 2026'da Balıkesir Kent Konseyi başkanı 18. dönem başkanlığına oy birliğiyle seçildi, Tokat Kent Konseyi başkanı başkan yardımcısı, kurucu başkan Necati Binici başkan vekili oldu ([Yalova Kent Konseyi, Aralık 2024](#); [Hüroş, 27 Ağustos 2026](#)). Oy birliği, bu ağların iç işleyişi hakkında da bir şey söyler: Konseylerin kendi genel kurullarındaki yüzde doksan dokuzluk sonuçlar (bkz. Bölüm 12), konseylerin ağında da yeniden üretilir.

Bu ağların işlevi deneyim paylaşımı, çalıştay, ortak bildiri. Yasal bağlayıcılık ya da mali özerklik talebini örgütlü biçimde gündeme getirdiklerine dair belge yok. Bunu bir suçlama olarak yazmıyoruz; ağların üyeleri belediyeye bağımlı konseylerdir ve belediyeye bağımlı konseylerin ağı, belediyelerden bağımsızlık talep edecek konumda değildir. Yapı burada da kendini yeniden üretir.

■ MBB raporu: "Kapasite" çerçevesinin sınırı

Marmara Belediyeler Birliği'nin Kültür Yayınları'ndan çıkan *Türkiye'de Kent Konseyleri: Otuz Yıllık Deneyim ve Konseylerin Geleceği Araştırması*, Marmara Bölgesi'nde 120 belediye ve 24 kent konseyiyle yapılan bir saha çalışmasına dayanıyor; yayın yılı ve yazarları yayınevi sayfasında belirtilmemiştir (MBB Kültür Yayınları). Bulguları tanıdık: kurumsal kapasite, etki düzeyi ve işleyişte konseyden konseye büyük farklar; sürdürülebilirlik sorunu; başkan değişince konseyin sönmesi; sekreteryaya ve bütçe bağımlılığı. Öneriler ise yönetim çerçevesinde kalıyor: konseylerin "yerel demokrasi ve yönetim süreçlerindeki rolünün güçlendirilmesi", kapasite geliştirme, iyi uygulamaların yaygınlaştırılması.

Bu raporun bulgularına itirazımız yok; itirazımız çerçevesine. Rapor, konseyin sorunlarını "kapasite" sorunu olarak kuruyor: Konseyler yeterince eğitilmiş, yeterince donanımlı, yeterince görünür değil; bunlar giderilirse konseyler işlev kazanır. Oysa yukarıda madde madde gösterdiğimiz gibi sorun, konseyin kapasitesinde değil, yasal bağlayıcılığın ve mali özerkliğin yokluğundadır. Kapasitesi en yüksek konsey bile, görüşü "değerlendirilen" ve bütçesi belediyeden gelen bir konseydir. Kapasite çerçevesi, sorunu yapıdan alıp konseyin kendisine yükler; böylece belediyenin ve merkezî idarenin sorumluluğu görünmez olur. Yönetişim dilinin işlevi budur: Yapısal çelişkiyi teknik eksikliğe çevirmek (bkz. Bölüm 2). Bu dosyanın MBB raporuyla diyalogu şu tek soruda toplanır: Kapasitesi artırılmış bir konsey, belediye meclisinin bütçe yetkisinin bir parçasını devralabilecek mi? Rapor bu soruyu sormuyor; sormadığı sürece de bulgularının ötesine geçemiyor.

■ Katılımcı bütçe: Türkiye'de neden hiç yapılmadı?

Kent konseyi tartışmasının en somut sınav alanı bütçedir. Porto Alegre'de 1989'dan itibaren mahalle meclislerinin delegeleri belediye yatırım bütçesinin bağlayıcı önceliklerini belirledi; kanalizasyon erişimi yüzde 75'ten yüzde 98'e çıktı; PT yönetimden gidince katılımcı bütçenin payı yüzde 17'den yüzde 0,17'ye düştü (bkz. Bölüm 6). Kerala'da plan fonunun yüzde 35–40'ı yerel organlara devredildi (bkz. Bölüm 8). Türkiye'de bu tipte, yani halkın bağlayıcı kaynak tahsis yaptığı bir uygulama hiç olmadı. Olmamasının nedeni belediye başkanlarının isteksizliği değil, en azından yalnızca o değil; yasadır. 5018 ve 5393'ün bütçe zinciri belediye meclisi dışında hiçbir organa kaynak tahsis yetkisi tanımaz; bir belediye başkanı istese bile, mahalle meclisinin kararını bütçeye "bağlayıcı" olarak yazamaz, ancak "dikkate alarak" yazabilir. Bu koşullarda Türkiye'deki her katılımcı bütçe denemesi, tanım gereği danışma niteliğinde kalmıştır.

Denemelerin kendisi yine de öğreticidir; aşağıda kısaca, Bölüm 13'te ayrıntısıyla.

Çanakkale'de Ülgür Gökhan yönetimi 2009–2010'da mahalle toplantılarıyla bütçe önceliklerini belirlemeyi dener; TEPAV'ın 2010 tarihli raporu bunu Türkiye'nin ilk sistematik katılımcı bütçe denemesi olarak sundu ([TEPAV, İyi Yönetişim İçin Örnek Bir Model](#)). Raporun adına dikkat: "iyi yönetim için örnek bir model". 2026'da Muharrem Erkek yönetimi "Bütçe Benim" adıyla bir çevrimiçi anket başlattı (24–31 Ağustos 2026); mahalle ve kent ölçeğinde yatırım önceliği sıralaması isteniyor; "zorunlu harcamalar dışında önemli bir bölüm" katılımla planlanacak deniyor, oran açıklanmıyor ([Burası Çanakkale](#)).

Nilüfer'de Mustafa Bozbey döneminde (1999–2019) her mahallede seçilmiş mahalle komiteleri kuruldu; Bozbey 2013'te katılımcı bütçenin 2010'da bütçenin yüzde 56'sını, 2011'de yüzde 100'ünün kapsadığını söyledi. Bu ifade sıkça "Türkiye'de yüzde yüz katılımcı bütçe" diye aktarılır; yanlıştır. Bozbey'in söylediği, performans programının 2011'den itibaren bütçenin tamamını kapsamaya ve mahalle komitelerinin taleplerinin bu programa girdi olmasıdır. Yani "yüzde 100", halkın kaynak tahsis ettiği bir mekanizmanın değil, stratejik plan–performans programı–bütçe zincirinin kapsamının ölçüsüdür ([Nilüfer Belediyesi, 30 Kasım 2013](#)).

Şişli'de 2021'de "Benim Bütçem" projesiyle 25 mahallede Mahalle Bütçe Komiteleri seçildi (28 Temmuz–12 Ağustos 2021, yedi yaş üstü herkesin oyuyula); Kasım 2021'de bir Katılımcı Bütçe Konferansı yapıldı; 2022 bütçesinin "harcanabilir kısmının belirli bir yüzdesi" ayrıldı, oran açıklanmadı ([BirGün, 16 Ağustos 2021](#)). İzmir Büyükşehir'de katılım, "Şeffaf İzmir" belgeleri ve açık veri portalıyla bütçe şeffaflığı ile stratejik plan çalışmaları düzeyinde kaldı ([Bizİzmir](#)). Diyarbakır Bağlar'da 2025'ten itibaren "Katılımcı Bütçe Bağlar Modeli" adıyla mahalle ölçeğinde, ev ziyaretleri ve halk oylamasıyla proje seçen bir uygulama yürüyor; Türkiye'deki denemeler içinde Porto Alegre mantığına usulen en yakın olanı budur, ama o da belediye meclisinin bütçe yetkisi içinde, seçilmiş projelerin bütçeye "yansıtılması" biçiminde işler (bkz. Bölüm 13).

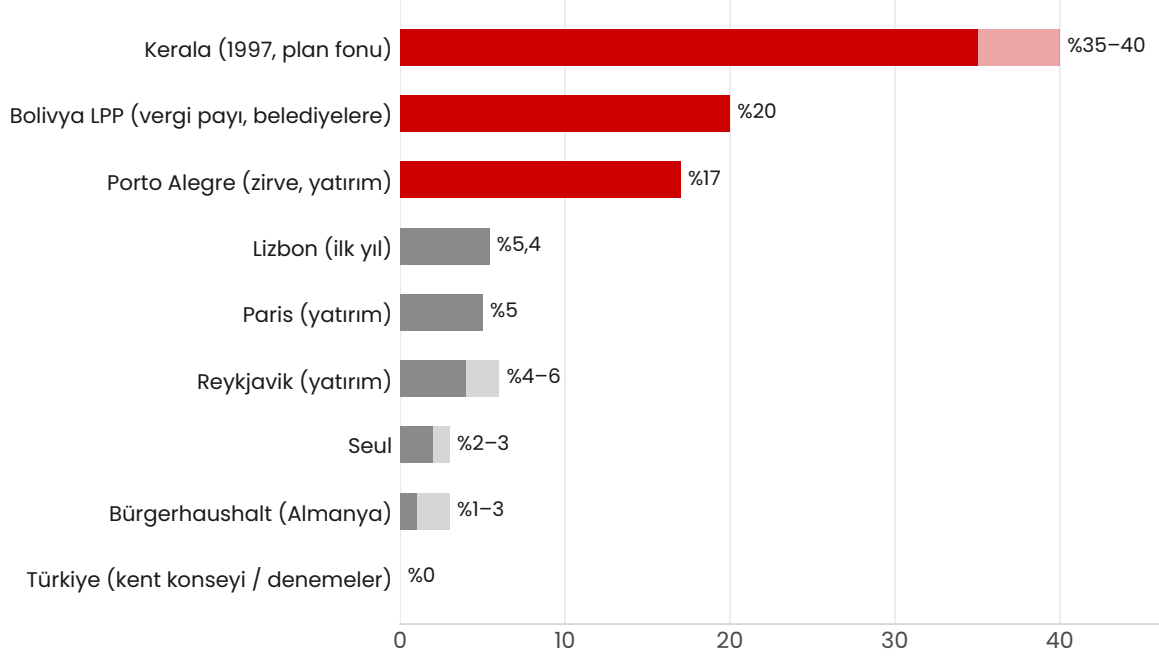
Ankara Büyükşehir Belediyesi de 2020'de bir katılımcı bütçe çağrısı yaptı; Solfasol'daki "Katılımın Sürdürülebilirliği" dizisi bu çağrıyı, dünyada on iki bine yakın uygulaması olan katılımcı bütçenin Porto Alegre, Paris (2015'ten itibaren bütçenin yüzde 5'i), Seul ve Utrecht örnekleriyle yan yana koyarak güncel bir umut olarak andı ([Sine Çelik, "Katılımın Sürdürülebilirliği – 3", Solfasol, 17 Ekim 2020](#)). Çağrının ardından seçilmiş mahalle delegeleri, bağlayıcı bir tahsis ya da açıklanmış bir bütçe oranı izlediğine dair kamuya açık bir kayıt bulamadık; 2026'daki 7. genel kurulda açıklanan "433 tavsiye kararı" (bkz. Bölüm 12) bütçe tahsis değil, görüş sayısidir. Çağrının akıbeti, 25 Eylül forumunda Ankara'ya sorulacak ilk sorulardan biri olmalı.

Deneme	Yıl	Mekanizma	Halka devredilen kaynak	Bağlayıcı mı?
Çanakkale	2009–2010; 2026	Mahalle toplantıları; 2026'da çevrimiçi anket	Oran açıklanmadı	Hayır (danışma)
Nilüfer	2010–2011	Mahalle komiteleri → performans programı	"Yüzde 100" = programın kapsamı; tahsis yok	Hayır
Şişli	2021	Seçilmiş mahalle bütçe komiteleri, konferans	"Belirli bir yüzde", açıklanmadı	Hayır
İzmir BŞB	2020'ler	Şeffaflık belgeleri, çalıştay, anket	Yok	Hayır
Bağlar	2025–2026	Ev ziyareti, mahalle toplantısı, sandık ve çevrimiçi oylama; proje seçimi	Seçilen 3–4 proje bütçeye yansıtılıyor; oran açıklanmadı	Meclis kararıyla; usulen değil fiilen
Porto Alegre (karşılaştırma)	1989–2004	Mahalle meclisi delegeleri, bütçe konseyi	Yatırım bütçesinin yaklaşık yüzde 17'si (zirvede)	Fiilen evet
Kerala (karşılaştırma)	1996–	Halk Planı, gram sabha	Plan fonunun yüzde 35–40'ı	Evet

Sayıştay Dergisi'ndeki Türkiye–Portekiz karşılaştırması ve İstanbul Üniversitesi'nin "Katılımcı Bütçeleme: Eleştirel Bir Yaklaşım" makalesi aynı sonuca varıyor: Türkiye'de katılım "daha çok bütçenin hazırlık aşamasına görüş bildirmek suretiyle" gerçekleşiyor; Porto Alegre tipi bağlayıcı kaynak tahsis, mahalle delegeleri ve izleme yok; uygulamalar başkanın iradesine bağlı ve seçim döngüsüyle kesiliyor ([Sayıştay Dergisi](#); [İÜ, Katılımcı Bütçeleme: Eleştirel Bir Yaklaşım](#)).

Halkın kararına bağlanan bütçe payı

Farklı tanımlar (plan fonu, yatırım bütçesi, vergi payı) – büyüklük sırası için karşılaştırma, yüzde

Kaynak: Bölüm 6–8 ve 16 kaynakları

Şekil 5. Halkın kararına bağlanan bütçe payı: dünya ve Türkiye.

Göstermelik katılımla samimi katılımı ayırt etmek için bir ölçüt de şehir plancısı Akın Atauz'un 2024 yerel seçimi öncesinde Solfasol'da yazdığı metindedir. Atauz, İstanbul Büyükşehir'in ulaşım komisyonunu, kararın çoktan verilmiş olduğu bir "danışma" örneği olarak, İzmir'in kıyı tasarımı sürecini ise tasarının katılımla değiştiği bir örnek olarak karşı karşıya koyar; katılımın ölçek büyüdükçe zorlaştığını, teknikleştirdiğini ve katılan grupların sürekliliğinin en zayıf halka olduğunu ekler ([Atauz, "Demokrasi, Katılım, Katılımcı Demokrasi Üzerine Düşünmek", Solfasol, 18 Mart 2024](#)). Bu üç gözlemin üçü de dosyamızın beş sorusuna tercüme edilebilir: "Karar çoktan verilmiş mi" bağlayıcılık sorusudur; "ölçek" mahalle meclisi sorusudur; "süreklilik" ise kriz geçince ne olur sorusudur.

■ Sınıfsal okuma: Tasarımın ne anlattığı

Zincirin bütününe bakınca ne görüyoruz? Türkiye'de kent konseyi, 1990'ların uluslararası kalkınma dilinden, dış finansmanlı bir projeyle, belediyenin içinden doğdu; 2005'te bir "yerel yönetim reformu" paketinin içinde, bütçe yetkisine hiç dokunmayan bir madde olarak yasalaştı; 2006'da genel kurulunun kurucu üyesi devlet, genel sekreteri belediye başkanının adayı, bütçesi belediyenin ödeneği olan bir organ olarak düzenlendi. Bu tasarının sınıfsal anlamı açıktır. Belediye, bu dosyanın ilk bölümünde tanımladığımız anlamda "yerel devlet"tir: İmar yetkisiyle kent rantını dağıtır, ihaleleriyle sermayeyi besler, şirketleriyle binlerce işçi çalıştırır. Bu yetkilerin hiçbirinin katılım organına devredilmemesi, katılımın yerel devletin sınıfsal karakterine dokunmaması demektir. Konsey, belediyenin kentteki mülk sahipleriyle, meslek odalarıyla, derneklerle "ortak akıl" ürettiği bir zemin olarak tasarlandı; imar rantına, ihale düzenine ya da belediye işçisinin ücretine dair karar üretebilecek bir organ olarak değil.

Bu tespit, konseyi terk etmenin gerekçesi değildir. Bir kurumun tasarımı bilmek, onun içinde nerede durulacağını, neyin istenip neyin istenemeyeceğini bilmektir. Yönetmelik, örgütlü kentiye bir kapı açar: Sendika, dernek, meslek odası temsilcisi olarak genel kurula girmek, çalışma grubu kurmak, görüş üretmek, o görüşü belediye meclisinin gündemine sokmak mümkündür. Bu kapıdan girilerek yapılabilecek şeyler vardır; ama kapının arkasında bütçe yetkisi olmadığını bilerek girilmelidir. Fındıklı'nın yaptığı da tam olarak budur: Yönetmeliğin dışında, ama yasanın içinde bir Halk Meclisi kurup belediye meclisinin gündemine sabit bir madde olarak "konsey tavsiye kararları"nı yazdırmak (bkz. Bölüm 13). Bu, tasarının sınırlarını bir belediye yönetiminin iradesiyle zorlamaktır; kalıcı olması için o iradenin yerini örgütlü halkın kendi organlarının alması gerekir (bkz. Bölüm 17).

Sonraki bölüm, tasarının nasıl işlediğini bir başkentte, adlarla ve sayılarla izleyecek.

■ Bu bölümden dersler

- Türkiye'de kent konseyi bir halk talebinden değil, Rio 1992'nin "yönetişim" dilinden ve UNDP finansmanlı bir projeden doğdu; "paydaş" kavramı kentteki sınıf çatışmasını daha en baştan uzlaşı perdesinin arkasına yerleştirdi.
- 5393'ün 76. maddesi konseye "görüş" yetkisi verir, "karar" yetkisi vermez; görüş belediye meclisince yalnızca "değerlendirilir". Aynı kanunun bütçe maddeleri (18, 61, 62) ve 5018, halka bağlayıcı kaynak tahsis hakkı tanımaz.
- 2006 yönetmeliği vesayeti maddelere yazdı: Genel kurulda kurucu üye olarak vali ve belediye başkanı (md. 8), belediye başkanının önerdiği genel sekreter (md. 14/A), belediyenin ayırdığı ödenek (md. 16/A). Arka bahçe olması arıza değil, tasarımdır.
- Yönetmelik 2009'da yapısal, 2019'da yalnızca teknik (yürütme maddesi) değişti; başkanlık ve genel sekreterlik maddeleri 2009 tarihli.
- Türkiye'de kaç kent konseyinin kurulu ve kaçının aktif olduğu bilinmiyor: 1.393 belediyeye karşılık resmî envanter yok, Birlik üye sayısı yayımlanıyor, Balıkesir gibi büyükşehirlerde bile bazı ilçelerde konsey yok. Sayılmayan kurum, idare için önemsiz kurumdur; sayımı yapmak

dosyanın izleme görevlerinden biridir.

- Kadın ve gençlik meclisleri zincirin bir halka daha altındadır (görüş iki kez süzülür). Söke Kadın Meclisi'nin on yıllık etkinliğinin üçte biri özel gün kutlaması, yüzde 9'u şiddet; başkanları eğitimli-emekli kadınlar; Sakarya Gençlik Meclisi üyeleri "ciddiye alınmadıklarını" söylüyor. Bu meclisler örgütsüz kentliye açık tek kapıdır, ama kapının arkasında karar yoktur.
- Konsey ağları (Platform 2010, Birlik 2011; Birlik'te Ağustos 2026'da 18. dönem) deneyim paylaşır; yasal bağlayıcılık ve mali özerklik talebini örgütlü biçimde gündeme getirmemiştir, çünkü üyeleri belediyeye bağımlıdır. Eylül 2026 itibarıyla yönetmelikte 2019'dan sonra değişiklik yoktur; değişiklik tartışması tekil öneriler düzeyindedir.
- MBB raporu gibi "kapasite" çerçeveleri sorunu yapıdan alıp konseyin kendisine yükler; asıl soru konseyin bütçe yetkisinin bir parçasını devralıp devralamayacağıdır.
- Türkiye'de Porto Alegre tipi katılımcı bütçe hiç yapılmadı; denemeler (Çanakkale, Nilüfer, Şişli, İzmir, Bağlar) ya danışma düzeyinde kaldı ya da belediye meclisinin yetkisi içinde "yansıtma" biçiminde işledi. "Nilüfer yüzde 100" ifadesi performans programının kapsamıdır, kaynak devri değil.

■ Kaynaklar

- Bursa Kent Konseyi — Bursa Yerel Gündem 21 Süreci
- Ankara Üniversitesi TÜCAUM — "Sürdürülebilir Kentler, Yerel Gündem 21 ve Bursa Örneği" (PDF)
- Kent Konseyi Yönetmeliği — Lexpera konsolide metin · Alomaliye — yönetmelik metni (8 Ekim 2006) · 2009 değişiklik yönetmeliği (RG 27250) · mevzuat.gov.tr
- Hazine ve Maliye Bakanlığı — "Yerel Demokrasinin Sağlanmasında Katılımcılık Süreci" (PDF) · Hazine ve Maliye Bakanlığı — "Yönetimden Yönetişime: Katılımcı Bütçeleme" (PDF)
- Hasan Soygüzel, "Kent Konseylerinin Arasında İletişim ve İşbirliği: Türkiye Kent Konseyleri Birliği Örneği", Paradoks, 2015 · Vitrin Gazetesi — Esenyurt Kent Konseyi Platform 30. dönem başkanı · Türkiye Kent Konseyleri Birliği
- Hürsöz Gazetesi — Kent Konseyleri Birliği'nde yeni başkan seçildi (27 Ağustos 2026) · Yalova Kent Konseyi — TKKB 16. dönem devir teslim töreni (Aralık 2024)
- Marmaris Manşet — Türkiye'de toplam kaç belediye var? (Mart 2024) · Karadeniz'de Son Nokta — "Balıkesir'de Kent Konseyi atağı"
- Çiğdem Akman, "Kent Konseylerinde Kadın Eli: Söke Kent Konseyi Kadın Meclisi Üzerinden Bir Değerlendirme", Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi 1(3), 2018 · Yeliz Karadeniz, "Kent Konseyi Meclislerinin Yönetişim, Katılımcılık ve Toplumsal Katkı Rolü: Sakarya Kent Konseyi Gençlik Meclisi Örneği", Çağdaş Yerel Yönetimler 34(4), Ekim 2025
- MBB Kültür Yayınları — Türkiye'de Kent Konseyleri: Otuz Yıllık Deneyim ve Konseylerin Geleceği Araştırması
- Yerelde Katılımcı Demokrasi Bağlamında Kent Konseyleri (ResearchGate) · Büyükşehirlerde Kent Konseyi Sorunsalı · Mahalli idarelerde halk katılımı bağlamında kent konseyleri (PDF)
- TEPAV — İyi Yönetişim İçin Örnek Bir Model: Katılımcı Bütçeleme (2010, PDF) · Burası Çanakkale — "Bütçe Benim" (Ağustos 2026)
- Nilüfer Belediyesi — "Bozbey katılımcı bütçeyi anlattı" (30 Kasım 2013)
- BirGün — Şişli mahalle bütçe komiteleri seçimi tamamlandı (16 Ağustos 2021)
- Bizİzmir — Şeffaf İzmir
- Gönen Orhan, "Katılımcı bütçe ve Bağlar Modeli", Yeni Arayış, 12 Mayıs 2026
- Sayıştay Dergisi — Katılımcı Bütçeleme: Türkiye ve Portekiz Karşılaştırması · İstanbul Üniversitesi — Katılımcı Bütçeleme: Eleştirel Bir Yaklaşım
- Solfasol: "Yerelde(n) Yeni Siyaset" video dizini (2024–2025) · Sine Çelik, "Katılımın Sürdürülebilirliği – 3" (17 Ekim 2020) · Akın Atauz, "Demokrasi, Katılım, Katılımcı Demokrasi Üzerine Düşünmek" (18 Mart 2024)

Bölüm 12. Arka Bahçe: Belediye Konseyi Neden Sever, Neden Korkar?

Bu bölüm dosyanın polemik kalbi; ama polemik, kavga demek değildir. Burada adı geçecek insanların çoğu, 25 Eylül forumunda aynı salonda oturacak, aynı mikrofonu paylaşacak kişiler: kent konseyi yöneticileri, semt meclisi gönüllüleri, akademisyenler, belediye çalışanları. Bu bölüm onlara karşı değil, onlarla birlikte düşünmek için yazıldı. Eleştirdiğimiz şey kişiler değil, bir yapının işleyişi; ve o yapının içinde iyi niyetle çalışan insanların çoğunun, yapının kendilerine ne yaptığını görmesini istiyoruz. Bunu yaparken olgulara adıyla, kişilere saygıyla yaklaşacağız; kimseyi hedef tahtasına koyan bir dil bu dosyada yoktur.

Önceki bölümde kent konseyinin tasarımı okuduk. Şimdi soru şu: Bu tasarım bir belediye yönetiminin elinde nasıl işliyor? Belediye, kendisine bağımlı bir katılım organını neden ister, neyi ondan bekler ve hangi noktada ondan korkmaya başlar? Yanıtı bir başkentini iki genel kurulunda, bir Anadolu kentinin yürütme kurulu listesinde, kayyım atanmış bir büyükşehirin boş konsey binasında ve bir Ege kentinin işten çıkarma kararında arayacağız.

■ İki işlev: Meşruiyet ve kadro

Belediye yönetimi için kent konseyi iki şeye yarar.

Birincisi meşruiyettir. Belediye meclisinde çoğunluğu olan bir yönetim, kararlarını zaten alabilir; konseye ihtiyacı yoktur. Konseyin sağladığı, kararın "ortak akılla" alındığı görüntüsüdür. "Bir milyon üç yüz bin hemşehri süreçlere katıldı" cümlesi, bir belediye meclisi kararının önüne yazıldığında, o kararı partinin kararı olmaktan çıkarıp kentin kararı hâline getirir. Bu, Bölüm 2'de tartıştığımız yönetim ideolojisinin belediye ölçeğindeki gündelik biçimidir: Sınıfsal içeriği olan bir kararı (bir imar planı, bir ihale, bir su tarifi, bir toplu sözleşme) "paydaşların uzlaşısı" olarak sunmak.

İkincisi kadrodur. Yönetmelik gereği genel kurulun kimlerden oluşacağını belirleyen kurumsal liste, belediyenin elinden geçer; hangi derneğin "kentte faaliyet gösteren" sayılacağı, hangi başvurunun "yönergeye uygun" bulunacağı belediye ve konsey yürütmesinin takdirindedir. Bu takdiri kullanabilen bir yönetim, konseyi kendi gönüllü ve seçmen ağını örgütlediği bir ön büroya çevirir: yetmiş yedi kişilik yürütme kurulu, altmış dokuz kişilik danışma kurulu, yetmiş beş kişilik yüksek istişare kurulu, altı kişilik onur kurulu; iki yüzden fazla unvan, iki yüzden fazla "biz sizi önemsiyoruz" mesajı, iki yüzden fazla kentte etkili kişinin belediyeye bağlanması. Konsey burada bir katılım organı değil, bir ilişki yönetimi aracıdır.

Bu iki işlev için konseyin görünür, kalabalık ve unvanlı olması gerekir; ama karar alması gerekmez. Konsey görüş üretmeye başladığında, üstelik belediyenin bütçesine, imar planına, iştirak şirketlerindeki ücretlere dair görüş üretmeye başladığında, arka bahçe olmaktan çıkar ve tehlikeli hâle gelir. Belediyenin konseyi sevdiği yer ile korktuğu yer arasındaki sınır tam buradadır: Konsey belediyeyi süslediği sürece sevilir, belediyeyi denetlemeye kalktığında korkulur.

Belediye konseyi neden sever	Belediye konseyden neden korkar
Kararlara "ortak akıl" damgası vurur	Kararlara "hayır" diyebilir
Kentteki etkili kişileri unvanla belediyeye bağlar	Kentteki örgütlü kesimleri belediyeye karşı birleştirebilir
Genel kurul fotoğrafı, katılım rakamı, etkinlik sayısı üretir	Bütçe, imar, ihale, toplu sözleşme gündemine girer
Gençlik ve kadın meclisleri seçim dönemi gönüllü havuzu olur	Belediye işçisinin grevini gündemine alabilir
Bütçesi belediyeden gelir; sadakati güvence altındadır	Kendi bileşenlerinden bağımsız bir yaşam kurabilir
Başkanlığına belediyenin yakını seçilir	Başkanlığına belediyeye itiraz eden biri aday olur

Tablonun sağ sütununun neredeyse tamamı Türkiye'de çok az yerde gerçekleşmiştir. Bunun nedeni, sol sütunu güvence altına alan tasarımdır (bkz. Bölüm 11). Ama tasarım tek başına bir şey yapmaz; onu işleten bir yönetim gerekir. Ankara'ya bakalım.

■ Ankara 2024–2026: Bir genel kurulun anatomisi

Bu öyküyü, yaşayan bir kişinin kendi anlatımına dayanarak aktaracağız; kimliğini bilerek anmıyor, onu yalnızca "aday" diye anıyoruz. Yıllardır Ankara'da semt ölçeğinde gönüllü çalışan bu kentli, 2024'te Ankara Kent Konseyi başkanlığına tek imzalı bir dilekçeyle aday oldu ve yaşadıklarını kamuya açık biçimde ayrıntısıyla yazdı. Aşağıdaki anlatım, aksi belirtilmedikçe onun anlatımıdır ve öyle okunmalıdır.

Adayın anlatımına göre 7 Temmuz 2024'teki seçimli genel kurul için delege listesinin, konsey yönergesi gereği seçimden en az on beş gün önce askıya çıkması gerekiyordu; liste seçimden yalnızca üç gün önce, askıya değil "masaya" kondu. Aday olarak delegelerin kurumsal iletişim adreslerine ulaşması, onlara bir e-posta göndermesi mümkün olmadı; diğer aday ise gençlik meclisi gönüllülerinin desteğiyle her delegeye telefonla ulaştı. Seçimden üç gün önce delege listesini kontrol etmeye gittiğinde bir yürütme kurulu üyesinin kendisine söylediğini şöyle aktarıyor: "Neden aday oluyorsunuz, kazanamayacaksınız. 2.700 delegenin 2.600'ünü tanıyoruz, 150 tanesini sadece ben yazdırdım." Seçimden iki gün önce genel kurul için hazırladığı çözüm önerilerini içeren dilekçeyi vermek üzere gittiği konsey binasının bahçesine dahi alınmadığını, kapıdaki görevlinin bunun başkanın talimatı olduğunu söylediğini yazıyor.

Genel kurul gününe dair anlatımı da şöyle: Divanda hem önceki dönemin başkan vekilleri hem de yeni dönem için yürütme kuruluna aday olanlar oturuyordu; usule aykırılık itirazı dikkate alınmadı. Divan başkanı adaylık dilekçesini okudu, ama kürsüde konuşma talebini reddetti. Divanın oluşumundan "genel kurul tamamlandı" ilanına kadar geçen süre yaklaşık otuz dakikaydı; bu sürede bir başkan, 77 yürütme kurulu, 69 danışma kurulu, 75 yüksek istişare kurulu ve 6 onur kurulu üyesi "seçildi". Adayın aktardığına göre 2.717 kurumsal yapı katılım başvurusu yapmıştı; bu rakam bağımsız kaynaklarda yer almıyor ve yalnızca onun anlatımına dayanıyor. Yine adayın aktardığına göre Solfasol'un, yani Ankara'nın 2011'den bu yana yayımlanan bağımsız kent gazetesinin delege gönderme talebi "kurumsal yapısı yönergeye uymuyor" gerekçesiyle reddedildi; bu olguyu Solfasol'un kendi yayınlarında ya da başka bir bağımsız kaynaktan bulamadık, adayın anlatımı olarak kaydediyoruz. Aday, genel kurulun büyükşehir belediye başkanının davetiyle yapılmış olmasını yönetmeliğe aykırı bularak iptalini ve konseyin kendi davetiyle yenilenmesini istedi; bunun için Kamu Denetçiliği Kurumu'na başvurdu. Yine onun aktarımına göre, yönetmeliğin yılda iki genel kurul hükmüne karşın Ankara'da 2024 genel kurulundan önce on yedi ay boyunca genel kurul toplanmamıştı; bu bilgi bağımsız kaynaklarda yer almıyor ve yalnızca adayın anlatımına dayanıyor.

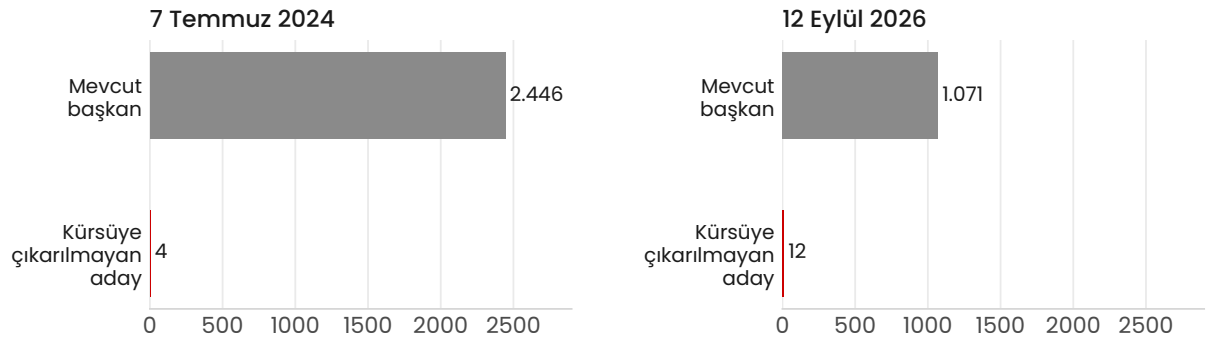
Bağımsız kaynaklar şunu doğruluyor: 6. Olağan Genel Kurul 7 Temmuz 2024'te Nazım Hikmet Kültür Merkezi'nde yapıldı; 2.450 delege katıldı; mevcut başkan Halil İbrahim Yılmaz 2.446, kürsüye çıkarılmayan aday 4 oy aldı (T24, 7 Temmuz 2024; Habertürk). İki yıl sonra, 12 Eylül 2026'da Kocatepe

Kültür Merkezi'ndeki 7. Olağan Genel Kurul'da 1.083 delege oy kullandı; Yılmaz 1.071, aday 12 oy aldı. Aynı genel kurulda konseyin 3.400 bileşenden oluştuğu, 2019'dan bu yana 1,3 milyon Ankaralının süreçlere katıldığı, 433 tavsiye kararının 311'inin belediye meclisinden geçtiği açıklandı ([Manşet Haber, 12 Eylül 2026; Başkent Postası](#)).

	2024 (6. Genel Kurul)	2026 (7. Genel Kurul)
Tarih ve yer	7 Temmuz, Nazım Hikmet KM	12 Eylül, Kocatepe KM
Katılan / oy kullanan delege	2.450	1.083
Mevcut başkanın oyu	2.446	1.071
Adayın oyu	4	12
Delege listesi askı süresi (adayın anlatımına göre)	3 gün (yönerge: en az 15)	—
Adayın kürsüde konuşması	Reddedildi (adayın anlatımına göre)	—
Divanın oluşumundan kapanışa süre (adayın anlatımına göre)	Yaklaşık 30 dakika	—
Açıklanan bilanço	—	3.400 bileşen; 433 tavsiye kararı, 311'i meclisten geçti; "1,3 milyon katılımcı"

Ankara Kent Konseyi başkanlık seçimleri

Katılımcı demokrasiyi savunan adayın aldığı oy; 2024'te kürsüde konuşma talebi karşılanmadı

Kaynak: T24 (7.7.2024); Manşet Haber (12.9.2026)

Şekil 6. Ankara Kent Konseyi başkanlık seçimleri, 2024 ve 2026.

Bu öyküden ne çıkarmalıyız? Önce çıkarmamamız gerekeni söyleyelim: Bu, bir başkanın ya da bir yürütme kurulu üyesinin kötü niyetinin öyküsü değildir. Kendi anlatımıyla bile adaya söylenen cümle ("2.600'ünü tanıyoruz") bir tehdit değil, bir durum tespitidir; söyleyen kişi muhtemelen kendi yaptığı işi doğal buluyordu. Konsey yürütmesi, genel kurulun bileşenlerini "tanıdığı" kurumlarla doldurmayı, delegelerle telefonla ilişki kurmayı, gençlik meclisi gönüllülerini seferber etmeyi katılım örgütlemek sanıyordu. Yapının kendisi, katılım örgütlemekle sadakat örgütlemek arasındaki farkı silmişti. 2.446'ya 4 ve 1.071'e 12 gibi sonuçlar, gerçek bir tercihi değil, bileşimi kimin belirlediğini ölçer. Bir seçimde yüzde 99'un üstünde oy alan bir yönetimin ilk sorması gereken şey, o yüzde 99'un nasıl oluştuğudur.

İkinci ders, adayın nasıl bir eleştirmen olduğuyla ilgili. Aday sınıf siyaseti yapan biri değil; konseyi "demokrasi okulu" olarak gören, "duyarlı ve aktif yurttaşlık" diliyle konuşan bir kentli; yönetmeliğin her maddesini bilen, itirazını dilekçeyle, Kamu Denetçiliği Kurumu'na başvuruyla, yani kurumun kendi kurallarıyla yapan biri. Katılım mekanizmasının en ılımlı, en kurallara bağlı, en "sistem içi" eleştirmeni bile kürsüye çıkarılmıyorsa, kürsünün kime açık olduğunu anlamışsınızdır. Bir sendikanın, bir kiracı örgütünün, belediye şirketinde çalışan bir işçi temsilcisinin o kürsüde ne kadar yer bulacağını buradan hesaplayın.

Üçüncü ders, delege sayısının düşüşüyle ilgili: 2024'te 2.450, 2026'da 1.083. Konsey yönetimi bunu nasıl açıklıyor bilmiyoruz; ama bir katılım organının iki yılda delegelerinin yarısından fazlasını yitirmesi, o organın kendi bileşenleri için bile bir anlam taşımadığının işaretidir. İnsanlar bir kurumun onlara bir şey yaptırmadığını anladıklarında gelmeyi bırakırlar. Savaş Zafer Şahin'in Hirschman'a dayanarak söylediği tam da bu: İtiraz kanalları kapandığında sadakat çürür ve insanlar terk eder ([Şahin, Perspektif, Ağustos 2026](#)).

Ankara'nın ilçesi Çankaya'da da benzer bir tablo var. Adayın aktarımına göre 15 Eylül 2024'teki Çankaya Kent Konseyi genel kurulunda divan başkanı ve bir divan üyesi son dönemin yürütme kurulu üyeleri; yürütme kurulu çarşaf liste ve sandık yerine blok liste ve açık oylamayla belirlendi; hiçbir aday kendini tanıtmadı; salondan "adayları tanımak istiyoruz" diyenlere divan başkanı, adayların seçimden sonra kendilerini tanıtabileceğini söyledi. Blok liste, açık oylama ve seçimden sonra tanıtım: Bunların üçü de, bir seçimin sonucunu seçimden önce belirlemenin usul araçlarıdır. Çankaya'nın aynı zamanda Türkiye'nin en canlı semt meclisi pratiklerinin (Çayyolu, Ayrancı; bkz. Bölüm 13) ilçesi olması, çelişkiyi büyüttü: Semt meclisleri tabandan gönüllü emekle çalışırken, onları çatısı altında toplayan konseyin genel kurulu blok listeye otuz dakikada tamamlanıyor.

Ankara Kent Konseyi'nin kapısının kimlere kapandığını gösteren daha eski bir kayıt da var ve bu kez anlatan, aday değil, kentin en çok dava açan meslek örgütüdür. 10 Temmuz 2021'de Altınpark'ta yapılan 4. Olağan Genel Kurul'da söz alan Mimarlar Odası Ankara Şube Başkanı Tezcan Karakuş Candan, bir önceki yıl odanın genel kurula davet edilmediğini, bunun üzerine yasal itiraz yoluna gittiklerini ve ancak yazılı tebliğ sonrasında katılabilirdiklerini anlattı; odanın bütün çalışma gruplarında çalışacağını, ama yürütme kuruluna aday olmayacağını açıkladı: "Katılım ve kent savunması dediğinizde unutulmayacak ilk örgütlerden birisidir TMMOB." Aynı genel kurulda mevcut başkan 1.147 oyla yeniden seçildi ([AA, 10 Temmuz 2021](#)). Bu olgu, yukarıda anlattığımız "kadro" işlevinin öbür yüzüdür: Yönetmeliğin 8. maddesi meslek odalarını genel kurulun doğal bileşeni sayar; ama bileşen listesini konsey yürütmesi hazırladığında, Atatürk Orman Çiftliği ve TOGO davalarını yürüten, yani büyükşehir yönetimini yargı önüne çıkaran oda listeden düşebilir; listeye geri dönmek için mahkeme yolu gerekir (odanın dava hattı için bkz. Bölüm 14 ve 15). Odanın yürütmeye aday olmayıp çalışma gruplarında kalmayı seçmesi de öğreticidir: Genel kurula girmek için hukuka başvurmak zorunda kalan bir bileşen, yürütme kurulunda yer almanın o

yürütmeyi değiştirmeyeceğini görmüştür. Bir not daha: Mevcut başkanın oyu 2021'de 1.147, 2024'te 2.446, 2026'da 1.071'di. Bu dalgalanmayı açıklayan bir veri elimizde yok; ama bileşen listesinin kimin elinde olduğunu bilen okur, sayının neden üç yılda ikiye katlanıp iki yılda yarıya indiğini sormalıdır.

Konseyin "çalıştığı" anlara da bakmak gerekir; arka bahçe tezi konseyin hiçbir şey yapmadığını değil, ne yaptığını söyler. Solfasol arşivinde Ankara Kent Konseyi'ne dair tek somut olumlu kayıt 2021'dendir: Büyükşehir'in Haziran 2020'de başlattığı, 91 binayı kapsayan "İçkale 1. Etap Sokak Sağıklaştırma Projesi" için konsey, Ankara Kalesi Meclisi ve yürütme kurulu aracılığıyla sivil toplum kuruluşlarını ve kale esnafını bir araya getirdi; aydınlatma, otopark, güvenlik ve ulaşım konuşuldu (Tunçer, "Ankara İç Kale Dokusu Onarılacak", Solfasol, 16 Nisan 2021). Bu, konseyin fiili işlevinin en iyi tanımıdır: belediyenin kararlaştırdığı bir projeye paydaş toplamak. Proje konseyden çıkmadı; konsey projeyi tartışmaya değil, uygulamayı kolaylaştırmaya çağırıldı. Aynı yıl Büyükşehir, Ulus'taki 1967 tarihli 100. Yıl Çarşısı için deprem güvenliği gerekçesiyle yıkım kararı aldığı anda meslek odaları güçlendirme istedi; belediyenin dayandığı akademik kurulum bir üyesi fizibilite değerlendirmesi yapmadığını söyledi; ayrıntılı raporlar odalarla, üniversiteyle ve derneklerle paylaşılmadı (Yılmaz, "100. Yıl Çarşısının Yıkım Kararı", Solfasol, 17 Eylül 2021). Kararın konseyde tartışıldığına dair bir kayıt bulamadık. 2023'te ise Beşevler'de eski Turizm Okulu ve konservatuvar arazisine cami yapılmasını öngören plan değişikliği, 2020'deki mahkeme iptaline rağmen Büyükşehir meclisinden AKP, CHP, MHP ve İYİ Parti oylarıyla, oy birliğiyle geçti; plan 2024'te yeniden iptal edildi (Elçi, "'Beton Belediyeciliği', Yerelin Talepleri, Katılım...", Solfasol, 24 Şubat 2025). Konseyin 2019'dan bu yana ürettiği 433 tavsiye kararının 311'inin meclisten geçtiği söylendiğinde şunu sormak gerekir: Meclisin oy birliğiyle geçirdiği bu plan değişikliğine karşı konseyden bir tavsiye kararı çıktı mı? Bir not daha: Solfasol TV'nin 2024–2025'te yayımladığı on altı bölümlük "Yerelde(n) Yeni Siyaset" dizisinde kent konseyine ayrılan iki bölümün konukları Nilüfer, İzmir ve Çanakkale kent konseylerinin eski ve yeni başkanlarıydı; Ankara Kent Konseyi'nden konuk yoktu (Solfasol TV, dizi dizini). Nedenini bilmiyoruz; yalnızca kaydediyoruz.

■ Usul demokrasisi: Çarşaf liste, blok liste ve yönetmeliğin sessizliği

Çankaya'daki "çarşaf liste yerine blok liste" dayatması, Türkiye'de örgüt genel kurullarının çoğuna aşına olanlar için sıradan bir ayrıntı gibi görünebilir. Tam da bu yüzden üzerinde durmak gerekiyor: Sıradanlaşan şey, bir seçimin sonucunu seçimden önce belirleyen bir usuldür. Önce iki terimi tanımlayalım.

	Çarşaf liste	Blok liste
Oy pusulasında ne var	Bütün adayların adı, çoğunlukla alfabetik sırayla	Bir grubun önceden belirlediği, seçilecek sayı kadar addan oluşan hazır liste
Seçmen ne yapar	Seçilecek üye sayısı kadar adı tek tek işaretler; farklı gruplardan ad karıştırabilir	Listeyi olduğu gibi onaylar ya da reddeder; ad değiştirme fiilen yoktur ya da geçersiz sayılır
Kim seçilir	Her aday kendi oyuyla; en çok oy alanlar	Liste bütün olarak; listeye giremeyen aday yarışa giremez
Aday olmanın koşulu	Adaylık dilekçesi	Liste yapıcının onayı
Sonuç	Karma, çoğunlukla heterojen kurul	Tek renkli kurul; yarışma listeler arasındadır, adaylar arasında değil
Tipik itiraz	"Tanınmayan aday kazanamaz; anahtar liste dağıtan örgütlü grup yine kazanır"	"Genel kurul seçmez, onaylar; muhalif tek aday bile giremez"

Bir de ikisinin arasındaki biçim var: "Anahtar liste". Çarşaf listeye yapılan bir seçimde bir grubun, kendi desteklediği adayların çarşaf listedeki sıra numaralarını delegelere dağıtmasıdır; CHP'nin 18 Aralık 2010 kurultayında Parti Meclisi bu usulle, yani alfabetik çarşaf liste üzerinden anahtar listelerle seçildi (Beyaz Gazete, 17 Aralık 2010). O kurultaya giderken Deniz Baykal'ın söylediği cümle, tartışmanın iki tarafını özetler: "Blok liste ayırıştırır, çarşaf liste bütünleştirir" (T24, 11 Aralık 2010). Anahtar liste çarşaf listenin sınırını gösterir: Örgütlü grup çarşaf listede de kazanır. Ama arada bir fark vardır ve o fark bu bölümün konusudur: Çarşaf listede örgütlü grubun kazanması için delegeyi tek tek ikna etmesi gerekir; blok listede delegeyi ikna etmesine gerek yoktur, listeyi hazırlaması yeter.

Türkiye'de bu iki usul, örgüt türüne göre yasayla ya da gelenekle dağılmıştır. Sendikalarda usul yasayla belirlenmiştir ve dosyamızdaki en katı örnektir: 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nun 14. maddesine göre genel kurul seçimleri "yargı gözetimi altında serbest, eşit, gizli oy, açık sayım ve döküm esasına" göre yapılır; delege listesi seçimden en az on beş gün önce seçim kurulu başkanlığına verilir, hâkimin onayladığı liste sendika binasında askıya çıkar, itirazlar iki günde karara bağlanır; sandık kurulu başkanı sendika dışından bir kişidir; seçmen, seçim kurulunca mühürlenmiş pusulada adayları tek tek işaretler ve seçilecek sayıdan fazla ad işaretlenmiş pusula geçersizdir (6356 sayılı Kanun, md. 14). Yani sendika seçimi yasa gereği çarşaf liste mantığıyla, gizli oyla ve bir hâkimin gözetiminde yapılır; sendikacılığın bütün sorunlarına rağmen usulün asgarisi burada yazılıdır. Barolarda da benzer: 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun ek 3. maddesi baro organ seçimlerinin gizli oyla ve yargı gözetiminde yapılmasını, aday listelerinin on beş gün önce ilçe seçim hâkimine bildirilmesini, dört yüz üyeye bir sandık kurulmasını emreder (Avukatlık Kanunu, Ek Madde 3); seçmen pusulaya tercih ettiği adları yazdığı için baro seçimleri fiilen çarşaf liste usulüyle yapılır ve baro çevrelerinde bu usulün "farklı görüşten meslektaşların oluşturduğu kurullar" ürettiği, nispi temsil önerilerinin ise gruplaşmayı artıracığı yıllardır tartışılır (Gürseler, "Baro seçimlerinde nispi temsil mi çarşaf liste mi?", 2012).

Derneklerde ise usul yasaya değil tüzüğe bırakılmıştır. Dernekler Yönetmeliği genel kurul çağrısının en az on beş gün önceden yapılmasını ve genel kurula katılma hakkı olan üyelerin listesinin yönetim kurulunca düzenlenip toplantı yerinde hazır bulundurulmasını ister (Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, Genel Kurul İşlemleri); ama oylamanın gizli mi açık mı, çarşaf liste mi blok liste mi olacağını yazmaz. İçişleri Bakanlığı'na bağlı bir kaymakamlığın dernekler için hazırladığı resmî soru-yanıt metni bunu açıkça söylüyor: "Seçimlerde en sağlıklı yöntem kapalı oy açık sayımdır. Açık oylama da yapılabilir. ... Çarşaf liste ya da her aday için ayrı ayrı oylama da yapılabilir. Tüzükte oylamanın nasıl yapılması gerektiği yazılmalıdır" (Eğil Kaymakamlığı, Derneklerin Sık Karşılaştıkları Sorunlar). Türkiye'de dernek, vakıf ve platform genel kurullarının büyük çoğunluğunda blok liste ve açık oylamanın ("listeyi kabul edenler?") kural hâline gelmesi, bu boşluğun sonucudur; kural yoksa, kuralı yönetim koyar ve yönetim kendisini yeniden seçen kuralı koyar.

Kent konseyi tam bu dernek modelinin üstüne kurulmuştur; hatta ondan daha boşluklu. Kent Konseyi Yönetmeliği genel kurulun yılda iki kez ve salt çoğunlukla toplanacağını (md. 10), yürütme kurulunun genel kurulca seçileceğini (md. 11), başkan seçiminde ilk turda üçte iki, ikinci turda salt çoğunluk aranacağını (md. 11/A) yazar; ama oylamanın gizli mi açık mı olacağı, listenin biçimi, delege listesinin kaç gün önce askıya çıkacağı, adayların genel kurulda konuşup konuşamayacağı ve divanın kimlerden oluşamayacağı hakkında tek bir cümle içermez (Kent Konseyi Yönetmeliği, konsolide metin). Bütün bunlar 16. maddeyle konseyin kendi çıkaracağı yönergeye bırakılmıştır. Yönergeyi kim yazar? Genel kurul; genel kurulun gündemini kim hazırlar?

Yürütme kurulu. Yani kent konseyinde seçimin usulünü, seçimi kazanmış olan yürütme belirler. Sendika seçimi bir hâkimin, baro seçimi ilçe seçim kurulunun, kent konseyi seçimi ise seçilecek olanların gözetimindedir. Ankara'da delege listesinin askı yerine "masaya" konması, Çankaya'da divanın önceki yürütmeden oluşması ve blok listenin açık oyla onaylanması, yönetmeliğe aykırı değildir; yönetmelik bu konularda sessizdir. Sorun bir kural ihlali değil, kuralın yokluğudur.

Örgüt	Seçim usulünü kim belirler	Gizli oy	Liste biçimi	Listeye itiraz mercii
Sendika (6356 md. 14)	Yasa	Zorunlu; yargı gözetimi	Aday tek tek işaretlenir (çarşaf mantığı)	Hâkim, iki günde
Baro (1136 Ek md. 3)	Yasa	Zorunlu; yargı gözetimi	Pusulaya ad yazılır (fiilen çarşaf)	İlçe seçim hâkimi
Siyasi parti kurultayı	Tüzük	Genellikle gizli	Çarşaf/anahtar ya da blok, tüzüğe göre	Parti organları, seçim kurulu
Dernek (TMK, Dernekler Yönetmeliği)	Tüzük	Tüzüğe bağlı; açık oy mümkün	Tüzüğe bağlı; çoğunlukla blok	Yönetim kurulu; sonra mahkeme
Kent konseyi (Yönetmelik md. 10, 11, 11/A, 16)	Konseyin kendi yönergesi	Düzenlenmemiş	Düzenlenmemiş	Düzenlenmemiş; fiilen yürütme kurulu

Bu tablodan çıkan sonuç, kent konseyinin Türkiye'deki örgüt türleri içinde seçim usulü en az güvenceli organ olduğudur; oysa "kent'in ortak aklı" olma iddiasındaki organ odur. Bu dosyanın Bölüm 20'de ve EK M'de sıraladığı asgari demokratik talepler (çarşaf liste, sandık ve gizli oy, delege listesinin on beş gün önce askıya çıkması, gündemin önceden ilanı, divanın aday olmayanlardan kurulması) yeni bir şey icat etmiyor; sendika ve baro seçimlerinde yasanın zaten emrettiğini kent konseyinden istiyor. "Usul demokrasisi" derken kastettiğimiz budur: İçeriğin demokratikleşmesi için yeterli değildir, ama onsuz içerik konuşulamaz bile; Çankaya'da adayları tanımak isteyen delegelere "seçimden sonra tanırınız" denmesi, usulün nasıl içeriğin yerine geçtiğinin en kısa örneğidir.

Grafik önerisi: Beş örgüt türü (sendika, baro, parti, dernek, kent konseyi) yan yana; her biri için dört güvence kutusu (yasal usul, gizli oy, çarşaf liste, bağımsız itiraz mercii) dolu ya da boş; kent konseyinin dört kutusu da boş.

■ Kırşehir: Arka bahçenin tüzükte yazılı hâli

Ankara'daki öykü büyük kent, büyük siyaset. Kırşehir daha yalın. Temmuz 2024'teki genel kurulda on üç yıldır konsey başkanlığını yürüten Tahsin Üçgül görevi Müfit Göçen'e devretti; yönetim açık oylamayla belirlendi ve belediyenin kendi haberinin yazdığına göre yeni yönetimin asil üyeleri arasında ilk sırada belediye başkanı Selahattin Ekicioğlu vardı ([Kırşehir Belediyesi](#), [Temmuz 2024](#)). Belediyeye görüş bildirmesi gereken organın yürütmesinde belediye başkanının oturması, "arka bahçe"nin tüzükte yazılı hâlidir; görüşü kim hazırlıyorsa görüşün muhatabı da odur. Ağustos 2026'daki genel kurulda Göçen yeniden seçildi; iki yılda 318 etkinlik yapıldığı açıklandı ([Kırşehir Haber Türk](#), [Ağustos 2026](#)).

Bu arada Kırşehir'in çevresini saran maden projeleri konusunda konsey başkanı basına "madene karşı değiliz, yöneme karşıyız; siyasetle bağımız yok" dedi ([İHA/Malatya Güncel](#)). Belediye başkanının kendi konuşmasında "madencilik tehdidi" dediği bir konuda konseyin belediyeden daha temkinli konuşması, konseyin işlevini gösteriyor: Belediyenin önünde değil, arkasında durmak. Kırşehir'i kötü örnek diye anmıyoruz; küçük bir kentte iyi niyetli insanların "siyaset üstü birliklilik platformu" kurma çabası anlaşılır ve 318 etkinlik az iş değildir. Ama sınıfsal bir çerçeveden bakıldığında "siyaset üstü", sınıfsız demektir; sınıfsız bir konsey de kentteki mülk sahiplerinin ortak paydasında buluşan bir konsey demektir. Madene "yötem" düzeyinde itiraz eden bir konsey, madenin kime kazandırıp kime kaybettirdiğini sormayan bir konseydir.

■ Kayyım: Zincirin tepeden koparılması

Bölüm 11'de kent konseyini bakanlığa, belediyeye ve konseye bağlayan zinciri çizmiştik. Kayyım, o zincirin tepeden koparılmasıdır ve konseye ne olduğunu en açık biçimde gösterir.

1 Eylül 2016 tarihli 674 sayılı KHK ile İçişleri Bakanlığı'na belediye başkanlarını görevden alıp yerine kayyım atama yetkisi verildi. 2014–2019 döneminde DBP'nin 102 belediyesinin 94'üne, 2019–2024 döneminde HDP'nin 65 belediyesinin 52'sine kayyım atandı; 2016'dan bu yana toplam 164 belediye kayyımla yönetildi, bunların 159'u HDP/DBP/DEM belediyeleriydi; 2016–2019'da 9.237 belediye çalışanı işten çıkarıldı ([Medyascope](#), [kayyum haritası](#), [Kasım 2024](#); [VOA Türkçe](#)). Diyarbakır'da kent konseyi kayyım döneminde fiilen işletilmedi; binası Muharip Gaziler Derneği'ne verildi; konsey ancak 6 Temmuz 2024'te, sekiz yıl sonra yeniden toplanabildi ([Artı Gerçek](#); [Mezopotamya Ajansı](#)). Kayyım döneminin 2017–2021 stratejik planı dış katılımı çevrimiçi anketle sınırladı; 13 stratejik alan 7'ye indi ([Academia](#), "Hizmet-Siyaset İkililiğinden Diyarbakır'a Bakmak"). Kayyım yalnızca seçilmişleri değil, katılım mimarisini de tasfiye etti.

■ 2024–2026: Üçüncü dalga

31 Mart 2024 seçimlerinden sonra kayyım üçüncü dalgasına girdi ve bu dalganın iki yeni özelliği var: Kürt illerinin dışına taşı ve seçimden hemen sonra başladı. Basının derlediği listeye göre Eylül 2026 itibarıyla 2024 seçimlerinden bu yana on üç belediyeye kayyım atandı; onu DEM Parti'nin, üçü CHP'nin belediyesiydi ([Cumhuriyet](#); [Kurdistan24](#), [Türkçe](#)):

Belediye	Parti	Kayyım tarihi
Hakkari	DEM	Haziran 2024
Esenyurt (İstanbul)	CHP	31 Ekim 2024
Mardin Büyükşehir	DEM	4 Kasım 2024
Batman	DEM	4 Kasım 2024
Halfeti (Şanlıurfa)	DEM	4 Kasım 2024
Tunceli	DEM	22 Kasım 2024

Belediye	Parti	Kayım tarihi
Ovacık (Tunceli)	CHP	22 Kasım 2024
Bahçeşaray (Van)	DEM	29 Kasım 2024
Akdeniz (Mersin)	DEM	13 Ocak 2025
Siirt	DEM	Ocak-Şubat 2025
Van Büyükşehir	DEM	15 Şubat 2025
Kağızman (Kars)	DEM	24 Şubat 2025
Şişli (İstanbul)	CHP	23 Mart 2025

Van'ın öyküsü bu dalganın özetidir. 31 Mart 2024'te seçimi kazanan Abdullah Zeydan'ın mazbatasını önce ikinci gelen adaya vermek istendi; kentte günlerce süren protestoların ardından mazbata Zeydan'a iade edildi. On bir ay sonra, 11 Şubat 2025'te Diyarbakır 5. Ağır Ceza Mahkemesi'nin verdiği 3 yıl 9 aylık cezanın ardından 15 Şubat 2025'te görevden uzaklaştırıldı ve Van Valisi belediye başkan vekili olarak atandı ([Gazete Oksijen, 15 Şubat 2025](#)). Yani Van halkı bir yıl içinde iki kez aynı belediye için sokağa çıktı: Birincisinde seçimin sonucunu, ikincisinde seçilmişin görevde kalmasını savundu. Van Kent Konseyi'nin Aralık 2024'teki olağanüstü toplantısı, aşağıda anacağımız gibi, bu iki an arasına düşer. Medyascope'un 4 Kasım 2024 tarihli sayımı 2016'dan bu yana kayımla yönetilen belediye sayısını 164 olarak vermişti; o sayımdan sonra listeye giren sekiz belediyeyle (Tunceli, Ovacık, Bahçeşaray, Akdeniz, Siirt, Van Büyükşehir, Kağızman, Şişli) bu sayı, bizim hesabımızla, 170'i geçmiştir. Mart 2025'ten Eylül 2026'ya yeni bir kayıym ataması bulamadık; Şişli'de Mayıs 2026'da yalnızca kayıymın kendisi değişti ([Nöbetçi Gazete, 13 Mayıs 2026](#)).

Ama kayıym, 2025-2026'da seçilmiş yönetimin tasfiyesinin tek biçimi değildi; iki biçim daha işledi. Birincisi tutuklama-vekâlet biçimidir: İstanbul Büyükşehir'de 23 Mart 2025'te, Adana ve Antalya büyükşehirlerinde Temmuz 2025'te belediye başkanları tutuklandı; ama bu belediyelere kayıym atanmadı, belediye meclisleri kendi içlerinden başkan vekili seçti ([Zeydan Karalar, Wikipedia](#)). Aynı fiil (seçilmişin görevden uzaklaştırılması) Kürt illerinde vali atamasıyla, batı büyükşehirlerinde meclis seçimiyle sonuçlanıyor; bu fark, kayıym rejiminin kimin için tasarlandığını gösterir. İkinci parti değiştirme biçimidir: Toplum Çalışmaları Enstitüsü'nün Ağustos 2025 verisine göre 2024 seçimlerinden bu yana 62 belediye el değiştirmiş, bunların 46'sı başkanın AKP'ye geçmesiyle olmuştu ([Karar, 22 Ağustos 2025](#)); Tüm Bel-Sen'in seçimin ikinci yılındaki sayımına göre el değiştiren belediye sayısı 85'e ulaşmıştı ([Türk Havadis, 31 Mart 2026](#)); 2026 yazında buna İzmir'in YENİ Parti'ye geçen belediyeleri eklendi (aşağıda). Kayıym, tutuklama ve transfer: Üç ayrı hukuki biçim, tek bir sonuç. Seçmenin oyu ile belediyeyi yöneten parti arasındaki bağ, hiçbir katılım organından geçmeden, ya merkezî idare ya yargı ya da başkanın kendisi tarafından koparılıyor. Kent konseyi bu üç biçimin hiçbirinde bir aktör değil.

Grafik önerisi: Kayıymın üç dalgası zaman çizgisinde: 2016-19 (94 belediye), 2019-24 (52), 2024-26 (13); üçüncü dalganın yanında iki ek şerit: tutuklama-vekâlet (İstanbul, Adana, Antalya 2025) ve başkan transferi (46 → 85 belediye; İzmir 2026). Altta tek satır: "Katılım organından geçen: 0."

Kayıym artık Kürt illeriyle sınırlı değil. Ovacık'ta, Maçoğlu döneminin halk meclisi pratiğinin (bkz. Bölüm 13) mirasçısı olan belediyenin başkanı Mustafa Sarıgül, 22 Kasım 2024'te bir mahkûmiyet kararı gerekçesiyle görevden alındı ve yerine ilçe kaymakamı kayıym olarak atandı ([Medyascope, 22 Kasım 2024](#); [Sözcü](#)). Aynı gün Tunceli merkeze de kayıym atandı; İçişleri Bakanlığı açıklamasına göre her iki başkan hakkında Tunceli'de yürütülen bir ceza davasında verilen 6 yıl 3 aylık hapis cezası gerekçe gösterildi ve Anayasa'nın 127. maddesi ile 5393'ün 45 ve 47. maddelerine dayanıldı ([Euronews Türkçe, 22 Kasım 2024](#)); kararın kesinleşip kesinleşmediği kaynaklarda belirtilmiyor. Kayıymın belediye emeğine ne yaptığının en somut örneği de Tunceli'dir: Seçilmiş yönetimin 2021 ve 2023'te Genel-İş ile imzaladığı sözleşmeler regl izni, yüzde 85 zam ve 7 saatlik iş günü getirmişti; kayıym yönetiminin 19 Kasım 2025'te aynı sendikayla imzaladığı sözleşmede regl izni kaldırıldı, iş günü 8 saate çıkarıldı, Haziran ikramiyesi iptal edildi ([ANKA, 19 Kasım 2025](#); tek kaynak). Kayıymın ilk işi işten çıkarmadır; ikincisi, seçilmişin işçiye verdiğini geri almaktır (bkz. Bölüm 13 ve 18). Van Kent Konseyi Aralık 2024'te olağanüstü toplanıp kayıymı tanımadığını ilan etti ([Van Belediyesi, 5 Aralık 2024](#)); Fethiye Kent Konseyi Mayıs 2026'da seçilmiş parti organlarına yönelik yargı kararlarını "normalleştirilemez" diye niteledi ([Fethiye Kent Konseyi, 25 Mayıs 2026](#)). Bu karşı çıkışlar değerlidir ve konseylerin, bağımlı yapılarına rağmen bir siyasal özne olabildiğini gösterir.

Kayıymı hukuki ve sınıfsal olarak eleştirmek gerekir. Hukuki olarak: Seçilmiş bir organın, yargı kararı kesinleşmeden idari kararlar görevden alınması, seçme hakkının içini boşaltır. Sınıfsal olarak: Kayıym, belediye bütçesinin yerel denetimden çıkması, müştereklerin (belediye arsaları, tesisleri, kooperatif ilişkileri) tasfiyesi ve belediye emeğinin (9.237 kişi) işten çıkarılmasıdır; yani yerel devletin, sermaye ve merkez lehine, halkın her türlü denetiminden arındırılmasıdır (bkz. Bölüm 1). Kent konseyi bu süreçte "yok sayılır", çünkü zincirin tepesindeki güç için konseyin meşruiyet işlevine bile ihtiyaç kalmamıştır.

■ Sol tabela, sağ pratik: İzmir laboratuvarı

Burada bölümün en zor yerine geliyoruz. "Belediyeler konseyi arka bahçe görüyor" cümlesini yalnızca iktidar partisinin belediyeleri ve kayıymlar için söyleseydik, bu bir muhalefet metni olurdu. Bu dosyanın sınıfsal bir dosya olması için, sol görünümü belediyelerin emek ve katılım karşısındaki tutumunu da adıyla anmak gerekiyor. İzmir bunun laboratuvarı; ve bunu yazarken de kişileri değil, yapıyı hedef alıyoruz.

Karabağlar'da belediyenin iştirak şirketi KARBEL'de örgütlü DİSK Genel-İş, Aralık 2024'te grev kararı astı; belediyenin teklifi, yıllık enflasyonun yüzde 44, asgari ücret artışının yüzde 30 olduğu bir ortamda yüzde 12 zamdı. Sendikanın belediye başkanına çağrısında bir cümle öğreticiydi: İşçiler seçimde bu yönetimi desteklemişti ([İz Gazete, Aralık 2024](#)). Ağustos 2026'da aynı belediyede on beş yıldır sosyolog olarak çalışan Murat Mengirkaon, kadrolu işçilerin altı aylık enflasyon farkından yoksun bırakıldığı toplu sözleşmeye itiraz ettiği için "rotasyon" adıyla temizlik işlerine sürüldü; belediye önünde oturma eylemine başladı, açlık grevi ilan etti ve KESK'ten Halkevleri'ne, TİP'ten EMEP'e uzanan destek üzerine eylemi askıya alıp talebini sürdürdü ([El Yazmaları, 23 Ağustos 2026](#); [El Yazmaları, 7 Eylül 2026](#); BirGün).

Büyükşehir ölçeğinde ise Mayıs 2025'te İzenerji ve İzelman'da 23 bin işçinin grevi başladı; grev bittikten iki hafta sonra belediye yaklaşık 1.030 işçinin işine son verdi. Başkanın gerekçesi, işçi başına aylık işveren maliyetinin 143 bin liradan 180 bin liraya çıkacak olmasıydı ([İzmir BŞB, 28 Mayıs 2025](#); [Memurlar.net, Haziran 2025](#)). Bir işçinin "maliyet kalemi"ne, grevin "bütçe açığı"na, sürgünün "rotasyon"a çevrildiği yerde, sol tabelanın altında sermayenin iş mantığı çalışıyor demektir. İzmir Büyükşehir, yaklaşık 23 bin işçiyle kentin en büyük işverenlerinden biridir (bkz. Bölüm 1); bir işveren olarak davrandığında sınıfsal konumu, tabelasından bağımsız olarak, işveren konumudur.

2026, bu tespiti doğruladı. Mayıs 2025'te işten çıkarılan 1.030 işçinin toplu olarak işe iade edildiğine ya da davalarının sonuçlandığına dair kamuya açık bir bilgi bulamadık; ama aynı belediye 9 Temmuz 2026'da İZENERJİ'de Genel-İş üyesi 79 işçinin sözleşmesini daha feshetti ve gerekçe olarak bu kez işçilerin "fazla sayıda sağlık raporu" almasını gösterdi; sendikaya göre bazı işçiler telefonla şirkete çağrılıp ücretsiz izne çıkarılacakları söylendi (soL, 9 Temmuz 2026). İki ay sonra, 17 Eylül 2026'da, bu işçiler belediye önündeydi; belediyenin alacakların dört taksitte ödenmesi karşılığında davadan feragat teklifini reddetmişlerdi: "Biz tazminat değil, işimizi geri istiyoruz" (İz Gazete, 17 Eylül 2026; BirGün, 17 Eylül 2026). Aynı günlerde Konak Belediyesi çalışanları iki aydır ödenmeyen sosyal denge tazminatı için eylemdeydi ve İZDOĞA'da yaklaşık 3.300 işçiyi kapsayan 2026-2028 toplu sözleşmesinde belediyenin yüzde 16,30'luk zam teklifi reddedilmiş, Yüksek Hakem Kurulu dosyayı "grev yasağı bulunmadığı" gerekçesiyle iade ederek grev yolunu açmıştı (Ege'de Son Söz, 30 Haziran 2026). Sağlık raporu gerekçesiyle işten çıkarma, taksitle feragat teklifi, enflasyonun altında zam: Bunlar bir belediye tutumu değil, bir işveren repertuvarıdır; özel sektörde her gün karşılaşılan ve sol belediyeciliğin tam da karşısında durması beklenen repertuvar. Bir de şunu not edelim: Bu işçilerin hiçbirinin İzmir Kent Konseyi'nin gündemine girdiğine dair bir kayıt yok. Belediyenin kendi işçisinin işten çıkarılması, "kentlin hak ve hukukunu korumak"la görevli organın konusu sayılmıyordur.

Karabağlar'daki sürgün öyküsünün akıbeti de yazılmalı. Oturma eylemi dokuzuncu gününde, 5 Eylül 2026'da sona erdi; işçi, "işten çıkarma tehdidine gerekçe vermemek" için Temizlik İşleri Müdürlüğü'nde göreve başladı ve eski görevine dönmek için hukuki süreci başlattı; 34 kurum ve 118 sanatçı, akademisyen ve yazar ortak bildiriyle görevlendirmenin geri alınmasını, uzmanlık kadrolarına yasal güvence getirilmesini ve mobbing uygulamalarına son verilmesini istedi (Manşetiz, 5 Eylül 2026; El Yazmaları, 7 Eylül 2026). Bu satırlar yazılırken görevlendirme geri alınmış değildi ve dava sürüyordu. Öykünün dosyamız için önemi şurada: On beş yıllık bir belediye sosyoloğunun toplu sözleşmeye itiraz ettiği için temizliğe gönderilmesi, belediyenin kendi uzman emeğine bir "kadro" olarak değil bir "sadakat" olarak baktığını gösterir; Şahin'in aşağıda anacağımız "kimin adamısınız" eleştirisi, burada bir personel işlemi olarak somutlaşır.

Bir de 2026 yazının siyasi depremi var. CHP kurultayının mahkeme kararıyla geçersiz sayılmasının ardından Özgür Özel 24 Temmuz 2026'da 91 milletvekiliyle YENİ Parti'yi kurdu (Euronews, 24 Temmuz 2026). Beş gün sonra Karaburun'da belediye başkanı ve bütün CHP'li meclis üyeleri toplu hâlde partiden istifa etti; ertesi gün İzmir'in on dört ilçe belediye başkanı, aralarında Karabağlar'ın başkanı Heli Kınay da olmak üzere, YENİ Parti'ye geçtiğini açıkladı; Karabağlar meclisinde on yedi üye başkanla birlikte parti değiştirdi (Ege'de Son Söz, 29 Temmuz 2026; Milliyet, 30 Temmuz 2026; Dokuz Eylül).

Bu geçişlerin hiçbirinde seçmene sorulmadı; belediye meclisine bir karar olarak sunulmadı; kent konseyine hiç sorulmadı. Karaburun'a dikkat edin: Her yıl "emek ve emekçiler" temalı bir bilim kongresine ev sahipliği yapan bu ilçede belediye, halkına tek bir soru sormadan tabela değiştirdi. Burada partilerin haklılığını ya da haksızlığını tartışmıyoruz; tartıştığımız şey, seçmenin bir partiye verdiği oyun başka bir partiye devrinin bir başkan kararı olabilmesi ve bu kararın hiçbir katılım organından geçmemesidir. Kent konseyinin bu süreçte hiçbir yerde anılmaması, konseyin nerede durduğunu bütün açıklığıyla söylüyor: Karar verildikten sonra haberdar edilen bir dekor. Bir belediyenin siyasi kimliğinin değişmesi gibi kenti bütünüyle ilgilendiren bir kararda bile gündemine girmeyen bir organ, su tarifesi ya da imar planı gibi "teknik" kararlarda hangi gerekçeyle gündeme girecek?

■ Şahin'in eleştirisiyle diyalog: "Ağ kurucu" yeterli mi?

Savaş Zafer Şahin, Ankara Kent Konseyi çevresinden bir akademisyen olarak, muhalefet belediyelerine dair en açık sözlü içeriden eleştirilerden birini yazdı. Hirschman'ın "terk etme, itiraz, sadakat" üçlemesini kullanarak muhalefet belediyelerinin dış baskı ile iç kapallık arasında bir kısır döngüye hapsediğini söylüyor: "Resmî olarak herkes aday olabilir; gerçekte ise kapıda uzun bir beyanname istenir: Kimlerdensiniz? Kimin adamısınız?" Liyakat yerine hemşehri ağları ve kişisel sadakat zincirleri belirleyicidir; itiraz kanalları kapandığında sadakat çürür, nitelikli insanlar terk eder. Önerileri: Kent konseyi kararlarının belediye bütçesine entegrasyonu; başkanın "kent patronu" değil "ağ kurucu" olması; üniversite, meslek odası ve sivil topluma ortaklık (Şahin, Perspektif, 4 Ağustos 2026).

Bu eleştiriye çok şey borçluyuz; "kimi tanıyorsunuz" sorusu, Ankara'daki "2.600'ünü tanıyoruz" cümlesinin kuramsal karşılığıdır ve içeriden söylenmiş olması değerini artırır. "Kent konseyi kararlarının bütçeye entegrasyonu" önerisi de bu dosyanın bütçe hakkı talebiyle aynı yöne bakar. Ama dürüst bir diyalog, ayrıldığı yer de söylemeyi gerektirir. Şahin'in çerçevesi, sorunu bir yönetim kültürü sorunu olarak kurar: Kapalı ağlar yerine açık ağlar, patron yerine ağ kurucu. Bizim sorumuz şudur: Ağ kimlerden kurulacak? Üniversite, meslek odası, sivil toplum: Bu, yönetmeliğin 8. maddesindeki listedir ve o listede belediye işçisi, kiracı, güvencesiz çalışan, göçmen yoktur. Açık bir ağ da, bileşenleri kentin mülk sahibi ve meslek sahibi kesimleriyse, sınıfsal olarak kapalıdır. İzmir'de 1.030 işçiyi işten çıkaran bir belediye pekâlâ üniversitelerle ve odalarla "ağ kurucu" olabilir; ağ, işçiyi içermediği sürece kararın sınıfsal içeriği değişmez. Yönetim kültürü eleştirisi gereklidir ama yetmez; ona kimin masada olduğu sorusunu, yani sınıf sorusunu eklemek gerekir.

Aynı diyalogu adayla da kurabiliriz. Adayın "demokrasi okulu" olarak konsey fikri, Fındıklı örneğine ve konseyin kendi kurallarına işlerlik kazandırılmasına dayanıyor. Bu taleplerin hepsi haklıdır; askıya çıkan liste, kürsüye çıkabilen aday, otuz dakikada bitmeyen genel kurul, çarşaf liste, sandık: Bunlar bir katılım organının asgari koşullarıdır ve savunulmalıdır (bkz. EK F ve EK M). Ama bu koşullar sağlandığında bile, genel kurul yönetmeliğin 8. maddesiyle kurulmuş bir genel kuruldur ve konseyin görüşü hâlâ "değerlendirilir". Usul demokrasisi, yapı değişmeden içerik demokrasisine dönüşmez. Adayın on iki oyu, usulün yanlışlığını gösterir; ama usul düzelse de, konseyin bütçeye dokunmadığı bir yapıda kürsüden söylenecek sözün sınırı bellidir.

■ Tez: Aynı yapının iki yüzü

Şimdi bölümün tezini kurabiliriz. Kayyım rejiminde konsey yok sayılır; muhalefet belediyelerinde konsey arka bahçe yapılır. Bu iki durum birbirinin karşıtı gibi görünür; oysa aynı yapının iki yüzüdür. Birincisi, yerel devleti merkezden ele geçirir ve katılım organını gereksiz bularak kapatır. İkincisi, yerel devleti seçimle yönetir ama onun sınıfsal karakterini değiştirmez; katılım organını meşruiyet ve kadro işlevleriyle sınırlı tutar, bütçeye, imara, belediye emeğine dokunmasına izin vermez. Her ikisinde de ortak olan şey, konseyin hiçbir zaman bir iktidar organı olmamasıdır. Kayyım bunu açıkça, muhalefet belediyesi örtük olarak yapar.

Bunları anlatmamızın nedeni, CHP'yi, YENİ Parti'yi ya da herhangi bir muhalefet belediyesini kayyım rejimiyle aynı kefeye koymak değildir. Seçilmiş bir yönetimin kayyımdan iyi olduğu, tartışılacak bir konu değildir; Van'daki, Fethiye'deki konseylerin kayyım karşı çıkışı bu farkın kanıtıdır. Ama "kayyımdan iyi" olmak, "sınıfsal olarak farklı" olmak anlamına gelmez. Sosyal demokrasinin tarihsel işlevi tam burada görünür: Kapitalizmi yönetmek, işçiyi maliyet kalemi olarak görmek, katılımı meşruiyet üretimi olarak kullanmak. Kızıl Viyana'nın 64 bin konutu da, GLC'nin ucuz ulaşımı da (bkz. Bölüm 7) sosyal demokrat belediyelerin işiydi; o deneyimlerin gücü, belediyeyi işçi sınıfının örgütlü gücüyle birleştirmelerindeydi. Bugün Türkiye'de sol tabelalı belediyelerin sorunu, o örgütlü güçle bağıni yitirmiş, hatta ona karşı işveren olarak konumlanmış olmasıdır. Karabağlar'da grev kararını asan sendikanın "işçiler seçimde bu yönetimi destekledi" hatırlatması, o kopuşun tek cümlelik özeti.

Bu tespit, muhalefet belediyelerine oy verilmemesi çağrısı değildir; bu dosyanın konusu seçim değil örgütlenmedir. Tespit şudur: Belediyeyi yöneten partinin tabelası, konseyin arka bahçe olup olmayacağını belirlemez. Belirleyen şey, konseyin arkasında belediyeden bağımsız örgütlü bir tabanın olup olmadığıdır. Fındıklı'da konsey çalışıyorsa, Halk Meclisi'nin arkasında meci geleneğiyle örgütlü bir mahalle toplumu olduğu içindir; Ankara'da çalışmıyorsa, konseyin bileşenlerinin belediye tarafından "tanınan" kurumlardan ibaret olması yüzündendir. Birinci durumda belediye konseyden korkar ve onunla çalışmak zorunda kalır; ikinci durumda belediye konseyi sever, çünkü konsey ona aittir.

■ Foruma giderken

Bu bölümün muhatapları 25 Eylül'de aynı salonda olacak. Onlara söyleyeceğimiz şey kısa. Kent konseyi yöneticilerine: Genel kurulunuzda yüzde doksan dokuz oy alıyorsanız, bunun neden böyle olduğunu kendinize sorun; delege listesini on beş gün önce askıya çıkarın; adayın kürsüye çıkmasına izin verin; belediye başkanını yürütmeden çıkarın; sendikaları ve mahalle örgütlerini genel kurula çağırın. Bunlar sizi zayıflatmaz, konseyi güçlendirir. Akademisyenlere: "Kapasite" ve "yönetim kültürü" çerçevelerini bırakmayın, ama onlara sınıf sorusunu ekleyin; ağız kimlerden kurulduğunu, bütçenin kime gittiğini, belediye işçisinin masada olup olmadığını sorun. Semt meclisi gönüllülerine: Yaptığınız iş bu dosyanın en değerli bulduğu şeydir; ama yalnızca itiraz platformu olarak kalırsanız belediye sizi de "taniyacak"tır; mahallenin sınıfsal bileşimini meclise taşımanın yollarını arayın (bkz. Bölüm 13, 15). Belediye yöneticilerine: Konseyden korkmayın; bir konseyin bütçenize "hayır" diyebilmesi, kayıma karşı sahip olabileceğiniz tek kalıcı savunmadır, çünkü halkın kendi kurumu olarak görmediği bir belediyeyi kimse savunmaz (bkz. Bölüm 18).

Ve genç yoldaşlara: Bu bölümdeki olguların hiçbirisi kent konseyinden uzak durmanın gerekçesi değildir. Tam tersine; konseyin nasıl işlediğini bilen biri, ona nereden gireceğini, orada ne isteyeceğini ve ne zaman kendi meclisini kurmak üzere oradan çıkacağını da bilir. Sonraki bölüm, bu yapının içinde ve dışında, yine de bir şeyler yapmayı başaranların bilançosudur.

■ Bu bölümden dersler

- Belediye için kent konseyi iki işlev görür: meşruiyet ("ortak akıl" damgası) ve kadro (unvan ve sadakat ağı). Bu işlevler konseyin görünür ve kalabalık olmasını gerektirir, karar almasını gerektirmez.
- Ankara 2024 (2.446'ya 4) ve 2026 (1.071'e 12) sonuçları, bir tercihi değil bileşimi kimin belirlediğini ölçer; adayın anlattığı süreç (askıya çıkmayan liste, kapalı kürsü, otuz dakikalık divan) usulün nasıl sonucu belirlediğini gösterir. En ılımlı eleştirmene bile kapanan kürsü, kürsünün kime açık olduğunu söyler.
- Usul demokrasisi: Sendika (6356 md. 14) ve baro (1136 Ek md. 3) seçimleri yasa gereği gizli oyla, yargı gözetiminde ve adayların tek tek işaretlendiği pusulayla yapılır; dernek seçimleri tüzüğe, kent konseyi seçimleri ise konseyin kendi yönergesine bırakılmıştır. Çankaya'daki blok liste ve açık oylama yönetmeliğe aykırı değildir; yönetmelik bu konuda sessizdir. Sorun kural ihlali değil, kural yokluğudur; talep, sendika seçiminde zaten var olan güvencenin kent konseyine taşınmasıdır (bkz. Bölüm 20, EK M).
- Kapı yalnızca adaya kapanmadı: 2020'de Mimarlar Odası Ankara Şubesi genel kurula davet edilmedi, yasal itirazla ve yazılı tebliğ sonrasında 2021 genel kuruluna katılabildi. Bileşen listesini yürütme hazırladığında, belediyeyi yargı önüne çıkaran meslek odası bile listeden düşebilir; bu, "kadro" işlevinin öbür yüzüdür.
- Kırşehir'de belediye başkanının konsey yürütmesinde oturması "arka bahçe"nin tüzükte yazılı hâlidir; "siyaset üstü" konsey sınıfsız, dolayısıyla mülk sahiplerinin ortak paydasında bulunan konseydir.
- Kayım, zincirin tepeden koparılmasıdır: Diyarbakır'da konsey sekiz yıl toplanamadı, binası başka derneğe verildi; Ovacık ve Tunceli'de seçilmiş başkanlar Kasım 2024'te görevden alındı; Tunceli'de kayyımın 2025 sözleşmesi seçilmiş yönetimin işçiyeye verdiği regl iznini ve 7 saatlik iş gününü geri aldı. Kayyım hukuken seçme hakkını, sınıfsal olarak belediye bütçesinin ve emeğinin yerel denetimini tasfiye eder.
- Üçüncü dalga (2024-2026): Seçimden sonra on üç belediyeye kayyım (on DEM, üç CHP; Van Büyükşehir 15 Şubat 2025, Şişli 23 Mart 2025); 2016'dan bu yana toplam 170'i aştı. Batı büyükşehirlerinde tutuklanan başkanların yerine kayyım değil meclis vekili geldi; 85'e yakın belediye başkan transferiyle el değiştirdi. Kayyım, tutuklama ve transfer: üç hukuki biçim, tek sonuç; hiçbirisi bir katılım organından geçmiyor.
- Sol tabela sınıfsal karakteri değiştirmez: İzmir'de grev sonrası 1.030 işçi işten çıkarıldı; Temmuz 2026'da 79 işçi daha "sağlık raporu" gerekçesiyle çıkarıldı ve taksitle feragat teklifi reddedildi; İZDOĞA'da yüzde 16,30 teklifle grev yolu açıldı. Karabağlar'da yüzde 12 zam teklifi ve toplu sözleşmeye itiraz edene sürgün; sürgün Eylül 2026'da geri alınmadı, dava sürüyor. 2026 yazında on dört ilçe başkanı seçmene, meclise ve konseye sormadan parti değiştirdi.
- Şahin'in "kimi taniyorsunuz" eleştirisi ve "ağ kurucu" önerisi değerlidir; ama ağ kentin mülk ve meslek sahibi kesimlerinden kurulduğu sürece sınıfsal olarak kapalıdır. Usul demokrasisi yapı değişmeden içerik demokrasisine dönüşmez.
- İktidarın konseyi yok sayması ile muhalefetin konseyi arka bahçe yapması aynı yapının iki yüzüdür; ortak nokta konseyin hiçbir zaman iktidar organı olmamasıdır. Belirleyici olan tabela değil, konseyin arkasında belediyeden bağımsız örgütlü bir tabanın olup olmadığıdır.

■ Kaynaklar

- [T24 — Ankara Kent Konseyi 6. Olağan Genel Kurulu yapıldı \(7 Temmuz 2024\)](#) · [Habertürk — 6. Genel Kurul](#)
- [AA — Ankara Kent Konseyi 4. Olağan Genel Kurulu yapıldı \(10 Temmuz 2021\)](#)
- [Manşet Haber — Ankara Kent Konseyi'nde seçim tamamlandı \(12 Eylül 2026\)](#) · [Başkent Postası — 7. Olağan Genel Kurul](#)
- [Kırşehir Belediyesi — Kent Konseyi Olağan Genel Kurulu \(Temmuz 2024\)](#) · [Kırşehir Haber Türk — Göçen yeniden seçildi \(Ağustos 2026\)](#) · [İHA/Malatya Güncel — "Madene değil yönetime karşıyız"](#)
- [Medyascope — 2016'dan bugüne kayyum haritası \(Kasım 2024\)](#) · [VOA Türkçe — Türkiye'nin kayyum geçmişi](#)
- [Artı Gerçek — Diyarbakır Kent Konseyi 8 yılın ardından toplandı: Mezopotamya Ajansı — Kent Konseyi binası Muharip Gaziler Derneği'ne](#) · [Academia — "Hizmet-Siyaset İkiliğinden Diyarbakır'a Bakmak: DBB Deneyimi 2015-2018"](#)
- [Cumhuriyet — 31 Mart 2024 seçimlerinden bu yana kaç belediyeye kayyum atandı? · \[Kurdistan24 Türkçe — Seçimlerin ardından 13 belediyeye kayyum atandı\]\(#\) · \[Gazete Oksijen — Van Büyükşehir Belediyesi'ne kayyum atandı \\(15 Şubat 2025\\)\]\(#\) · \[Nöbetçi Gazete — Şişli'de kayyum değişti \\(13 Mayıs 2026\\)\]\(#\)](#)
- [Karar — 2024'ten bu yana 62 belediye el değiştirdi \(22 Ağustos 2025\)](#) · [Türk Havadis — 31 Mart seçimlerinden bu yana 85 belediye el değiştirdi \(31 Mart 2026\)](#) · [Zeydan Karalar — Wikipedia \(Temmuz 2025 operasyonu\)](#)

- [Medyascope — Ovacık Belediye Başkanı Mustafa Sarıgül kimdir \(22 Kasım 2024\)](#) · [Sözcü — Kayyum atanan Ovacık Belediye Başkanı](#) · [Euronews Türkçe — Tunceli ve Ovacık belediyelerine kayyum atandı \(22 Kasım 2024\)](#) · [ANKA — Tunceli Belediyesi'nde çalışan haklarını geriye götüren TİS imzalandı \(19 Kasım 2025\)](#)
- [Van Belediyesi — Van Kent Konseyi olağanüstü toplandı \(5 Aralık 2024\)](#) · [Fethiye Kent Konseyi — Kamuoyuna Duyuru \(25 Mayıs 2026\)](#)
- [İz Gazete — Karabağlar'da grev kararı asıldı \(Aralık 2024\)](#) · [El Yazmaları — Karabağlar Belediyesi'nde TİS itirazına sürgün \(23 Ağustos 2026\)](#) · [El Yazmaları — İşçiye örgütlerden destek \(7 Eylül 2026\)](#) · [BirGün — Sürgüne karşı belediye önünde direniş](#)
- [İzmir Büyükşehir Belediyesi — Kamuoyuna Duyuru \(28 Mayıs 2025\)](#) · [Memurlar.net — İzmir'de grev sonrası toplu işten çıkarma \(Haziran 2025\)](#)
- [soL — İzmir Büyükşehir Belediyesi'nde 79 işçi işten çıkarıldı: Gerekçe sağlık raporları \(9 Temmuz 2026\)](#) · [İz Gazete — İzenerji işçileri yeniden belediye önünde \(17 Eylül 2026\)](#) · [BirGün — İzmir'de emekçilerden hak talebi \(17 Eylül 2026\)](#) · [Ege'de Son Söz — İZDOĞA TİS'inde YHK dosyayı iade etti, grev yolu açıldı \(30 Haziran 2026\)](#)
- [Manşetiz — 34 kurum 118 isimden destek: Karabağlar Belediyesi'nde sürgün tartışması \(5 Eylül 2026\)](#)
- [Euronews — Özgür Özel ve 91 milletvekili CHP'den istifa etti \(24 Temmuz 2026\)](#) · [Ege'de Son Söz — Karaburun'da topyekûn geçiş \(29 Temmuz 2026\)](#) · [Milliyet — İzmir'de hangi belediyeler YENİ Parti'ye geçti \(30 Temmuz 2026\)](#) · [Dokuz Eylül — Karabağlar'da siyasi dengeler değişti](#)
- [6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, md. 14 \(mevzuat.gov.tr\)](#) · [1136 sayılı Avukatlık Kanunu, Ek Madde 3 — Seçimlerin yapılması · Gürseler, "Baro seçimlerinde nispi temsil mi çarşaf liste mi?" \(19 Temmuz 2012\)](#)
- [Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü — Genel Kurul İşlemleri \(Dernekler Yönetmeliği md. 14 özeti\)](#) · [Eğil Kaymakamlığı — Derneklerin sık karşılaştıkları sorunlar ve uygulamalar](#) · [Kent Konseyi Yönetmeliği — konsolide metin \(Lexpera\)](#)
- [Beyaz Gazete — CHP Kurultayı: Çarşaf liste ne demek? \(17 Aralık 2010\)](#) · [T24 — Baykal: "Blok liste ayırıştırır, çarşaf bütünleştirir" \(11 Aralık 2010\)](#)
- [Savaş Zafer Şahin, "Terk etmek, itiraz ve sadakat üçlemesinde muhalefet belediyeleri ve siyasetin kısır döngüsü", Perspektif, 4 Ağustos 2026](#)
- [Bilgi Müsterekleri — "Forum Var, Sen de Katıl: Kent Konseyi Kimin Arka Bahçesi?" blog yazısı \(20 Eylül 2026; Ankara, Kırşehir ve İzmir olgularının ilk derlemesi\)](#)
- [Solfasol: Mehmet Tunçer, "Ankara İç Kale Dokusu Onarılacak" \(16 Nisan 2021\)](#) · [Mehmet Onur Yılmaz, "100. Yıl Çarşısının Yıkım Kararı ve Büyükşehirin Büyük Sınavı" \(17 Eylül 2021\)](#) · [Mete Elçi, "'Beton Belediyeciliği, Yerelin Talepleri, Katılım...' \(24 Şubat 2025\)](#) · ["Yerelde\(n\) Yeni Siyaset" dizini](#)

Bölüm 13. Karşı Örnekler: Ovacık, Dikili, Fındıklı, Bağlar, Semt Meclisleri

Önceki iki bölüm karanlık bir tablo çizdi: Tasarımı gereği belediyeye bağımlı bir konsey (Bölüm 11) ve o bağımlılığı meşruiyet ile kadro işlevine çeviren bir belediye pratiği (Bölüm 12). Bu bölüm, o tabloya rağmen bir şeyler yapmayı başaranların bilançosudur. "Rağmen" sözcüğü önemli; bu örneklerin hiçbirisi yönetmelik sayesinde değil, yönetmeliğin dışında ya da kenarında, bir belediye yönetiminin iradesiyle ya da bir mahallenin gönüllü emeğiyle var oldu. Ve tam bu nedenle, hepsinin ortak bir kırılma noktası var: Onları taşıyan irade çekildiğinde ne oldu?

Bu bölümde "ne aziz ne cani" ilkesini özellikle sıkı tutacağız. Ovacık, Dikili ve Fındıklı Türkiye solunda kolayca efsaneleştirilen deneyimlerdir; Bağlar ve Kürt illerindeki halk meclisleri ise ya sessizlikle ya da kutuplaşmış bir dille anılır. Biz her örneğe aynı beş soruyu soracağız ve yanıtları tabloya yazacağız:

- **Kaynak devri var mı?** Belediye bütçesinin ya da kaynaklarının bir bölümü halk organının kararına devredildi mi, yoksa organ yalnızca talep mi iletiyor?
- **Karar bağlayıcı mı?** Halk organının kararı belediye meclisini hukuken ya da fiilen bağlıyor mu, yoksa "değerlendiriliyor" mu?
- **Belediyeden bağımsız yaşıyor mu?** Organın kendi toplantı düzeni, kendi çağrısı, kendi gündemi var mı; yoksa belediye çağırınca mı toplanıyor?
- **Sınıfsal bileşimi ne?** Organda kimler var: mahalle emekçileri, kadınlar, küçük üreticiler, işçiler mi; yoksa meslek sahipleri, dernek yöneticileri, mülk sahipleri mi?
- **Başkan gidince ne oldu?** Deneyimi başlatan belediye başkanı seçimle, kayımla ya da başka nedenle gittiğinde organ yaşamaya devam etti mi?

Beş sorunun toplamı, bu dosyanın ana tezini sınayıcıdır: Bütçe yetkisi ve mülkiyete dokunma olmadan katılım ritüeldir; örgütlü taban olmadan katılım seçimle biter. Örnekler bu tezi hem doğrular hem de ona nüans katar.

■ Ovacık 2014–2019: Halk meclisi ve kooperatif

Tunceli'nin Ovacık ilçesinde Fatih Mehmet Maçoğlu 2014'te TKP adayı olarak belediye başkanı seçildi; Türkiye basını onu "komünist belediye başkanı" diye tanıttı. Mekanizma şuydu: Belediye meclisi toplantısından önce aylık halk meclisi toplanıyordu; kadın, engelli, gençlik ve esnaf komisyonları vardı; projeler halk meclisinde tartışılıp onaylandıktan ya da reddedildikten sonra belediye meclisine gidiyordu. Bu haliyle halk meclisi, hukuken hiçbir yetkisi olmadığı hâlde fiilen belediye meclisi işlevi gördü; belediye meclisi, halk meclisinin kararlarını onaylayan organ oldu (Diken; Bozkurt, sendika.org, 2020).

Şeffaflık simgeseldi ve gerçektir: Belediyenin gelir-gider tablosu büyük pankartlarla belediye binasına asıldı; makam aracı kullanılmadı; makam kapıları söküldü. Toplu taşıma bedava yapıldı (gönüllü bağış kutusuyla); su metreküpü 0,50 liraya, Türkiye'nin en ucuzuna indirildi; başkanın deyişiyle "bedava yapmak istedik, yasa izin vermedi". Asıl ekonomik hamle kooperatifti: Tarımsal Kalkınma Kooperatifi üzerinden 2018'de yaklaşık 600 üreticiyle çalışıldı; kooperatif üzerinden tüketiciye ulaşan bakliyat 2014'te 20 tondan 2018'de 312 tona çıktı; ilçe bakliyat üretimi 40 tondan yaklaşık 400 tona yükseldi; 2018'de 186 sözleşmeli arıcıdan 32 ton bal alındı; Ovacık fasulyesinin yaklaşık yüzde 90'ı aracısız kooperatif üzerinden satıldı (Bozkurt, 2020; Gazete Duvar, Ocak 2019). Bu rakamlar ikincil kaynaklardan geliyor ve birbiriyle tutarlı; ancak "40'tan 400 tona" ilçe üretimini, "20'den 312 tona" tüketiciye ulaşan miktarı ölçer; ikisi karıştırılmamalı. Mali olarak belediye 2013–2017 arasında gelirini yaklaşık 2 milyondan 4 milyon liraya çıkardı, borcunu 1,5 milyondan 400 bin liraya indirdi.

Sınırlar da aynı kaynaklarda yazılı. 2016 OHAL'i ve gözetim korkusu halk meclisi katılımını düşürdü; halk meclisine bağlı alt meclisler kurulamadı. Engin Bozkurt'un değerlendirmesi açık: Demokratik-katılımcı örgütlenme boyutunda eksiklik vardı; üretim boyutu, örgütlenme boyutunun önüne geçti. Kooperatif büyürken halk meclisi büyümedi. Bu, dosyanın ana tezine önemli bir nüans getirir: Mülkiyete, yani üretim ilişkisine dokunan bir belediye pratiği (kooperatif) tek başına katılımı örgütlemeyi; üretim örgütlenmesi ile karar örgütlenmesi ayrı ayrı kurulmak zorundadır. Maçoğlu'nun kendisinin söylediği gibi, "iki belediyeye sosyalizm kurulamaz".

Başkan gidince ne oldu? Maçoğlu 2019'da TKP adayı olarak Tunceli merkezi kazandı ve "Ovacık modeli"ni il ölçeğine taşımayı denedi; 2024'te TKP adayı olarak İstanbul Kadıköy'de yarıştı ve yüzde 10,01 ile üçüncü oldu (Halk TV). Ovacık'ta ise 2019'da belediyeyi Maçoğlu döneminin ekibinden Mustafa Sarıgül CHP adayı olarak kazandı (Habertürk, 2019); Sarıgül 2024'te CHP adayı olarak yüzde 33,64 ile yeniden seçildi ve 22 Kasım 2024'te bir mahkûmiyet kararı gerekçesiyle görevden alınarak yerine ilçe kaymakamı kayyım atandı (Sözcü; Medyascope). Halk meclisinin 2019 sonrasında aynı düzenlilikle sürüp sürmediğine dair sistematik bir belge bulamadık. Bulduğumuz en erken kayıt 17 Haziran 2019 tarihli: Sarıgül belediye meclisini açık havada, yaklaşık 200 kişinin katılımıyla üç saat topladı; halkın misafirhane talebi kabul edildi, doğal malzemeli tabela önerisi encümene sevk edildi, toplantı sosyal medyadan canlı yayımlandı (Cumhuriyet, 17 Haziran 2019); 2021 tarihli bir haber aynı pratiğin sürdüğünü, belediye meclisinin sokakta, halkın katılımına açık toplandığını aktarıyor (Sözcü, 2021). Yani 2019 sonrasında model, "belediye meclisinden önce toplanan komisyonlu halk meclisi"nden "halka açık belediye meclisi"ne kaydı; ikisi aynı şey değildir, çünkü birincisinde gündemi halk kurar, ikincisinde halk kurulmuş gündeme katılır. Kayyım sonrasında ise bu ikincisinin de yaşamadığını varsaymak güç değil. Maçoğlu'nun Tunceli merkezde ne yaptığı ise ayrı bir alt bölümü hak ediyor (aşağıda).

Beş soru	Ovacık 2014–2019
Kaynak devri	Kısmen: Kooperatif üzerinden üretim geliri üreticiye; bütçe kararı fiilen halk meclisinde, hukuken belediye meclisinde
Bağlayıcılık	Fiilen evet (halk meclisi reddettiği projeyi belediye meclisi görüşmedi); hukuken hayır
Belediyeden bağımsız yaşam	Hayır: Halk meclisi belediyenin çağrısıyla, belediye meclisi öncesinde toplandı
Sınıfsal bileşim	Küçük üreticiler, esnaf, kadınlar; OHAL sonrası daralma; alt meclisler kurulamadı
Başkan gidince	Model il ölçeğine taşındı ama Tunceli merkezde komisyonlu halk meclisi kurulmadı; öne çıkan halkla yapım ve işçi sözleşmesi oldu (2019–24). İlçede halk meclisi yerine halka açık belediye meclisi (Haziran 2019, 2021). Kasım 2024'te her iki belediyeye kayyım; kayyım sözleşmesi işçi kazanımlarını geri aldı (Kasım 2025). Maçoğlu belediyeden kooperatif çalışmasına döndü

■ Tunceli 2019–2024: Model il ölçeğine taşındı mı?

Maçoğlu'nun Tunceli merkezdeki beş yılı, Ovacık'ın büyütülmüş kopyası olmadı; bu fark, Bozkurt'un "üretim boyutu örgütlenme boyutunun önüne geçti" tespitini il ölçeğinde doğrular. Ovacık'taki komisyonlu, aylık halk meclisinin Tunceli merkezde kurulduğuna dair belge bulamadık. Bulduğumuz pratik üç biçimdedir: halk toplantısı, halkla birlikte yapım ve işçi sözleşmesi.

İlk biçim, tarifeyle ilişkin halk toplantısıdır. Belediyenin sitesinde su ve ulaşım fiyatlarına dair bir halk toplantısı duyurusu var; öğrenci ulaşımı 2, tam bilet 2,5 lira tutuldu, ekmekte kâr amacı gütmeme ve suda "minimum fiyatlandırma" ilkesi açıklandı. Maçoğlu'nun sorusu şuydu: "Neden kâr edelim, belediye tüccar mı?" (Cumhuriyet TV, 2023). Şubat 2021'de yıllık temsil giderini 1 milyon 271 bin liradan 134 bin liraya indirdiklerini söyledi ve ilkesini tek cümleyle özetledi: "Belediye bütçesi bize ait olan para değil, halka ait paradır" (Medyascope, 6 Şubat 2021). Katılım anlayışını 2018'de şöyle anlatmıştı: "Talimat vermek yerine halkla birlikte çalışmak, hatta işe önce koyulup sonra halkı teşvik etmek, üretimin artmasını beraberinde getiriyor" (Gazete Duvar, 6 Ekim 2018). 2018 sonrası alıntıların hiçbirinde "halk meclisi" sözcüğü geçmiyor; vurgu üretime ve birlikte çalışmaya kaymış.

İkinci biçim, ihale yerine yapımdır. Mart 2021'de belediye park, yol ve kaldırım işlerinde ihaleyi bırakıp kendi araç ve personeliyle çalışmaya geçti; bir örnekte 1 milyon liralık ihale maliyetli iş 450 bin liraya yapıldı; sloganı "Parkımızı, bahçemizi, yolumuzu ve sokağımızı kendimiz yapacağız" idi (Habertürk, 11 Mart 2021). Eylül 2022'de Cumhuriyet (Gazik) Mahallesi'nde kaldırım işi belediyenin çağrısıyla halkın katılımıyla bir haftada bitirildi: "40 günde yapılacak işi halkın katılımıyla 1 haftada tamamladık" (İndigo, 23 Eylül 2022). Fındıklı'nın meclisiyle aynı ailelendir; ama kolektif emek bir uygulama biçimidir, karar organı değil. Kaldırımın nereye döneceğine kimin karar verdiği aynı haberlerde yazmıyor.

Üçüncü biçim, dosyanın en az konuştuğu ama Bölüm 18 için en önemli olanıdır: belediye emeği. 16 Mart 2021'de DİSK Genel-İş ile imzalanan toplu sözleşmede 63 kadrolu işçiye yüzde 20 zam, kadın işçilere regl ve menopoz izni, 8 Mart ve 25 Kasım izni, LGBTİ+ çalışanlara Onur Yürüyüşü günü izni, yemek ve kira yardımıyla yüzde 50-100 artış yer aldı (Diken, 2021; Halk TV). 2023 sözleşmesinde yüzde 85 zam ve günlük çalışma süresinin 7 saate indirilmesi haberleştirildi (Cumhuriyet, 2023). Maçoğlu döneminde işten çıkarma ya da grev haberi bulamadık; sol tabelalı belediyelerin işçi çıkardığı bir dönemde (bkz. Bölüm 12) 7 saatlik iş günü tek başına bir ölçüttür.

Ölçütün maliyeti de yazılmalı. 2024'te belediyeyi devralan DEM Partili yönetim, önceki dönemden kalan borcu 230 milyon 673 bin lira olarak açıkladı (T24, Mayıs 2024); Maçoğlu yanıtında 2019'da 13 milyon dolar karşılığı borç devraldıklarını ve bunu 7 milyon dolara indirdiklerini, işçi ücretlerinin yüzde 1.500 arttığını, ucuz ulaşım, su ve ekmek ile doğalgaz altyapısının gider yarattığını söyledi (Cumhuriyet, 2024). İki taraf farklı birim (lira/dolar) ve farklı tanım kullandığı için rakamlar doğrudan karşılaştırılmaz. Kasım 2025'te ise AA'ya göre İçişleri Bakanlığı mülkiye müfettişleri, Maçoğlu döneminde 145 kişinin usulsüz işe alındığı ve işçi giderinin belediye gelirinin yüzde 84'üne ulaştığı iddiasıyla 86 milyon 620 bin liralık zimmet çıkarıp suç duyurusunda bulundu (AA, 20 Kasım 2025). Bu bir denetim raporu ve suç duyurusudur; dava açılıp açılmadığını ve Maçoğlu'nun yanıtını bulamadık; iddia olarak kalır. Ama "işçi gideri gelirin yüzde 84'ü" cümlesi, 7 saatlik iş günü ve yüzde 85 zamlı birlikte okunduğunda halkçı belediyeciliğin mali sınırını gösterir: Belediye kendi işçisine iyi davrandıkça merkezî denetimin gözünde "usulsüz" görünür; sınır hukuki olduğu kadar sınıfsaldır.

Bir de simge vardı. Belediye meclisi 7 Mayıs 2019'da bina tabelasındaki "Tunceli" ibaresinin "Dersim" olarak değiştirilmesine karar verdi; Valilik dava açtı; Erzincan İdare Mahkemesi 24 Mayıs 2019'da yürütmeyi durdurdu (AA, 24 Mayıs 2019; Evrensel). Esasa ilişkin nihai kararı bulamadık. Tabela davası, Dikili'nin su davası gibi, halkçı belediyeciliğin yasal sınırının yalnızca bütçe değil adda bile çizildiğini gösterir.

Dönemin sonu bir seçim ittifakı tartışmasıyla geldi; bunu mesafeyle aktarıyoruz. Aralık 2023'te Maçoğlu, Sosyalist Meclisler Federasyonu adına birkaç ilde aday çalışması yürütüldüğünü, TİP, HEDEP ve Halkevleri ile görüşmelerin sürdüğünü, hangi partiden aday olacağını netleşmediğini söyledi (Medyascope, 6 Aralık 2023); 7 Ocak 2024'te TKP, Kadıköy'ün "gündeminde olan bir ilçe" olmadığını açıkladı; 16 Ocak'ta Maçoğlu TKP adayı olarak ilan edildi (Bianet, 7 Ocak 2024; Medyascope, 16 Ocak 2024). "TKP'den ayrıldı" iddiası doğru değildir; ama örgütsel zeminin partiden çok Dersim'deki yerel ittifak olduğu kendi ifadesidir. Seçimden sonra Tunceli'deki ittifak koordinasyonunun "sorunlu" olduğunu kabul etti ve bir kooperatifler birliği çalışması yürüttüğünü anlattı (Kısa Dalga, 30 Ağustos 2024); 2026'da Tunceli'ye dönüp arıcılık ve kolektif üretim çalışması yaptığı haberleştirildi (Yeni Ankara, 19 Ağustos 2026). "Başkan gidince" sorusunun Maçoğlu için yanıtı belediyeden kooperatife dönüştür.

Tunceli'ye 22 Kasım 2024'te kayyım atandı. İçişleri Bakanlığı açıklamasına göre gerekçe, belediye başkanı Cevdet Konak hakkında bir ceza davasında verilen mahkûmiyet kararıydı; Anayasa'nın 127. ve 5393'ün 45 ve 47. maddelerine dayanılarak vali görevlendirildi; aynı gün Ovacık'a da kaymakam atandı (Euronews Türkçe, 22 Kasım 2024; Medyascope, 23 Kasım 2024). Kararın kesinleşip kesinleşmediği kaynaklarda yazmıyor (bkz. Bölüm 12). Kayyım yönetiminin işçiye ne yaptığı ise belgelidir: 19 Kasım 2025'te Genel-İş ile imzalanan yeni sözleşmede regl izni kaldırıldı, günlük çalışma 7'den 8 saate çıkarıldı, Haziran ikramiyesi iptal edildi, hafta sonu mesaisi iki yevmiyeden bire indirildi; belediye bunu "sosyal haklarda düzenleme" diye açıkladı (ANKA, 19 Kasım 2025). Tek kaynaklı bir haberdir; ama kayyımın seçilmişin işçiye verdiğini geri aldığını gösteren en somut örnektir.

Sol içi eleştiriler de kayda geçmeli. Tunca Özlen, "tek ilçede sosyalizm" tartışmasında Ovacık'ı SSCB ile karşılaştırmayı reel sosyalizmin mirasını değersizleştiren bir çaba saydı; kapitalist üretim ilişkilerinin belirleyiciliğinin sürdüğünü ve iktidarın Ovacık'a dokunmamasının modeli tehlike görmediğinin işareti olduğunu yazdı (Gazete Duvar, 20 Ocak 2019). TKP içinden Kurtuluş Kılçer, Ovacık'ı değerli bir "gösteri projesi" sayarken taban örgütlenmesi ve dayanışma olmadan belediyenin piyasa tarafından söğürüleceğini, Hopa, Samandağ ve Dikili'nin sürdürülemediğini hatırlattı (sol). Bozkurt'un doktora tezi ise tersini savunur: 1973 sonrası hiçbir sol belediye Ovacık kadar ülke çapında etki yaratmadı (Bozkurt, Ankara Üniversitesi SBE, 2020; hakemli özet: Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi). Üçü birlikte okunduğunda dosyanın tezi çıkar: Etkinin kaynağı modelin görünürlüğüydü; kalıcılığın kaynağı ise halk meclisi değil, kooperatifti.

■ Dikili 1984-94 ve 2004-12: Hizmet fiyatı ile mülkiyet arasındaki fark

İzmir'in Dikili ilçesinde Osman Özgüven (CHP) iki ayrı başkanlık döneminde (1984-94 ve 2004-2012) "sosyal belediyecilik" in Türkiye'deki en bilinen örneğini kurdu. Ayda on tona kadar su bedavaydı, üstü tam ücretliydi; bu, düşük gelirli yaşlıları ve tasarruflu aileleri kayıran bir "pozitif ayrımcılık" olarak tasarlanmıştı. Belediye çalışanlarına yüzde 50 su indirimi, gecikme cezalarının silinmesi, bedava toplu taşıma, ucuz ekmek, belediye sağlık merkezinde 1 liraya muayene ve 6 liraya röntgen (2008 fiyatları), jeotermal ısıtma, evlere kütüphane servisi (Yalçın vd., "Kapitalist Kentte Sosyal Belediyecilik Ne Kadar Mümkün? Dikili Örneği").

Deneyimin tarihe geçmesine neden olay bir davadır. Bedava su ve indirimler "görevi kötüye kullanma" sayılarak Özgüven, eski başkan Yüksel Uçar ve meclis üyeleri olmak üzere 21 sanık hakkında dava açıldı. 29 Mart 2010'da Dikili Asliye Ceza Mahkemesi beraat kararı verdi; savcının cümlesi Türkiye belediyecilik literatürüne geçti: "Kamu yararına yapılan hiçbir iş suç sayılmaz." Özgüven'in yorumu: "Mahkeme suyun bir insan hakkı olduğunu tescil etti" (Cumhuriyet, 29 Mart 2010; İMO). Dürüstlük gereği eklemeliyiz: 2012'de Yargıtay'ın bozması üzerine yeniden yargılamaya yapıldı ve 2013'te bir hapis cezası haberi basına yansıdı (Hürriyet); yani beraat, öykünün sonu değil ortasıydı. Dava, sosyal belediyeciliğin yasal sınırını Türkiye'de yargıda ilk kez test etti ve sınırın hukuken hiç de net olmadığını gösterdi.

Dikili'yi bu bölüme almamızın asıl nedeni, katılımcı bir deneyim olması değil; tersine, katılımın zayıf olduğu bir "halkçı" deneyim olması. Yalçınan ve arkadaşlarının değerlendirmesi açık: Uygulamalar gerçek bir refah etkisi yarattı, ama kaynakların yeniden dağıtımından çok hizmet fiyatlandırması üzerinden ilerledi; katılım mekanizmaları zayıf kaldı; seçmen tercihinde partiden çok "aday" belirleyiciydi (yüzde 59). Dikili bize hizmet fiyatı ile mülkiyet ilişkisi arasındaki farkı öğretir. Bedava su, ucuz ekmek, bedava ulaşım: Bunlar tüketimin kolektif düzenlenmesidir; kentin kimin için üretildiğini, arsanın kimin olduğunu, rantın kime gittiğini değiştirmez. Ovacık'ın kooperatifi üretim ilişkisine dokunmuştu; Dikili'nin suyu tüketim fiyatına dokundu. İkisi de değerlidir, ama aynı şey değildir ve ikisinin de imar rantına dokunmadığı unutulmamalıdır: Türkiye'de imar rantına dokunan bir belediye deneyimi yoktur. Katılımın sınırı burada çizilir.

Başkan gidince ne oldu? Özgüven, Kasım 2012'de başka bir davadaki hapis cezasının onanması üzerine başkanlıktan düşürüldü ve partisi onu 2014'te yeniden aday göstermedi ([Yeşil Gazete, 2012](#); [Ajans Bakırçay](#)); sonraki yönetimlerde bedava su uygulamasının hangi biçimde sürdüğü belgelenmiş değildir. Katılım organı olmadığı için "organ yaşadı mı" sorusunun da yanıtı yoktur: Yaşayacak bir organ kurulmamıştı.

Beş soru	Dikili 1984–94 ve 2004–12
Kaynak devri	Hayır: Kaynak halka değil, hizmet fiyatına aktarıldı (bedava su, ulaşım)
Bağlayıcılık	Uygulanamaz: Halk organı yok
Belediyeden bağımsız yaşam	Uygulanamaz
Sınıfsal bileşim	Politika yoksulu kayırdı; karar başkan ve meclisteydi; seçmen tercihi adaya bağlı (%59)
Başkan gidince	Uygulamaların akıbeti belgelenmiş değil; organ olmadığı için süreklilik sorusu boş

■ Fındıklı 2019–: Halk Meclisi, VİÇEM ve meci

Rize'nin Fındıklı ilçesi, Türkiye'de bugün işleyen en gelişkin halk katılımı pratiğinin yeri. Ercüment Şahin Çervatoğlu (CHP) 31 Mart 2019'da seçildi ve hemen ardından Halk Meclisi kuruldu. Eylül 2019 itibarıyla meclisin 149 temsilcisi ve 14 kişilik yürütme kurulu vardı; temsilciler alt meclislerden (kadın, çocuk, gençlik, esnaf, ticari araç esnafı, engelli, muhtarlar) seçiliyor; sendikalar, meslek örgütleri ve demokratik kitle örgütleri de temsilci gönderiyor; kadın meclisi ve esnaf meclisinin her biri yaklaşık 300 katılımcıyla toplanıyor. Alt meclisler aylık toplanıyor ve belediye meclisi toplantısından önce halk meclisi toplanıp gündemi tartışıyor ([1+1 Express, "Piramiti ters çevirmek", Eylül 2019](#); [T24, Candan Yıldız, Ağustos 2019](#)).

İkinci dönemde yapı genişledi. Ocak 2024'te Çervatoğlu belediye meclisi komisyonlarına paralel 22 mahalle komitesi hedefini açıkladı ([Bianet, Ocak 2024](#)); İnan İzci'nin Şubat 2026 tarihli değerlendirmesine göre bugün 23 çalışma komisyonu var, su tarifi halk tarafından belirleniyor, bütün harcamalar aylık dijital bültenle açıklanıyor, başkanın makam kapısı ve randevu sistemi kaldırıldı, adaylar seçimden önce imzalı istifa dilekçesi vererek bir geri çağırma mekanizmasını kabul ediyor (İzci, Sosyal Demokrat Dergi, 27 Şubat 2026). "23 komisyon" rakamı ("23 farklı alanda kurulan komisyonlar") yalnızca bu kaynakta geçiyor; belediyenin kendi yayınlarında doğrulanmış değildir.

Bir düzeltme: Fındıklı üzerine dolaşan bazı metinlerde "VİÇEM" bir çocuk merkezi olarak anılır; yanlıştır. VİÇEM, Viçe Çevre Meclisi'dir (Viçe, Fındıklı'nın Lazca adı). İzci'ye göre "derin ekoloji" ilkeleriyle çalışan, belediyenin çevre politikalarını yönlendirme ve denetleme yetkisi olan bağımsız bir meclistir ve kararları belediye meclisinde yeniden görüşülmeden politikaya dönüşür. 2025'te TÜPRAG'ın maden arama girişimi sırasında VİÇEM üyeleri belediye başkanıyla birlikte vadiye gitti; Çervatoğlu bu süreçte yürüttüğü kampanyalar nedeniyle hâkim karşısına çıktı ([Elips Haber](#)). Kırşehir Kent Konseyi'nin "madene değil yönetime karşıyız" tutumuyla (bkz. Bölüm 12) karşılaştıran: Fındıklı'da çevre meclisi belediyenin önünde, Kırşehir'de konsey belediyenin arkasında duruyor.

Fındıklı'nın kültürel omurgası "meci"dir: Doğu Karadeniz'in imece geleneği. Yol ve altyapı çalışmaları halkın kolektif emeğiyle tamamlandı; belediye kavramı "Müzakere ederek, El verip çalışarak, Cesaret kazanır, İyiliğe ulaşırız" diye açılıyor ([2mart; Ergülen, BirGün, Ağustos 2026](#)). Bu dosya açısından mecinin anlamı folklorik değil, sınıfsal: Meci, belediyeden bağımsız, belediyeden önce var olan bir kolektif emek örgütlenmesidir; Halk Meclisi'nin belediyeye rağmen değil belediyeye birlikte, ama belediyeye bağımlı olmadan çalışabilmesinin toplumsal zemini budur. Ankara'da konseyin arkasında "tanınan kurumlar" vardı; Fındıklı'da halk meclisinin arkasında birlikte yol yapan mahalleler var.

Kent konseyiyle ilişki de öğreticidir. Fındıklı belediye meclisinin her aylık toplantısının gündeminde sabit bir madde var: "Kent Konseyi tavsiye kararları". Konsey temsilcileri o toplantıda oturuyor, kararlar orada tartışılıyor ([Fındıklı Belediyesi, Katılımcı Bütçe Konferansı](#)). Yönetmeliğin "değerlendirilir" fiilini, bir belediye yönetiminin iradesiyle sabit gündem maddesine çevirmek: Fındıklı'nın yaptığı budur. Yasa değişmedi; ama yasanın boşluğu halk lehine dolduruldu.

Sınırlar: Fındıklı 16 bin nüfuslu, tarımsal, kültürel olarak türdeş bir ilçe; meci geleneği her yerde yok. Deneyim CHP'li bir belediyenin ürünü ve bir başkanın iradesine bağlı; Çervatoğlu 2024'te CHP'de "değişim" kanadında öne çıktı, yani deneyimin kaderi parti içi dengelerle de ilişkili. Ve beşinci sorunun yanıtı henüz yok: Başkan gitmedi. Halk Meclisi'nin, Çervatoğlu gitse de yaşayıp yaşamayacağı, Türkiye'deki en önemli açık sorulardan biridir. Geri çağırma mekanizması (imzalı istifa dilekçesi) ve VİÇEM'in bağımsızlığı bu yönde iyi işaretler; ama meclisin bütçesi, sekreteryası ve toplantı çağırısı hâlâ belediyeden geçiyor.

Fındıklı'nın dışarıdan nasıl görüldüğüne bir örnek: Ecehan Balta, Ocak 2026'da Solfasol'da kent hakkını Fındıklı üzerinden "kentin olanaklarından eşit yararlanma ve yönetim kararlarında kolektif söz" olarak tanımladı ve hakkın sahiplerini somutlaştırdı: gençler için kira danışmanlığı ve gece ulaşımı, kadınlar için "zaman hakkı" (mahalle kreşinin saatleri, sokak aydınlatması), yılda bir milyona yaklaşan mevsimlik tarım işçisi için barınma güvencesi; "geride bırakılanların nerede bırakıldığını görüp oraya anahtar götürmek" ([Balta, "Kadınların, Gençlerin ve Göçmenlerin Kent Hakkı", Solfasol, 11 Ocak 2026](#)). Bu liste, beş sorumuzun dördüncüsünün (sınıfsal bileşim) Fındıklı'da neden olumlu yanıtlandığını gösterir: Meclisin gündemi, mecliste oturmayanların ihtiyacından kuruluyor.

Beş soru	Fındıklı 2019–
Kaynak devri	Kısmen: Su tarifi halk meclisinde belirleniyor; aylık harcama açıklanıyor; bütçenin belirli bir yüzdesinin devri belgelenmiş değil
Bağlayıcılık	VİÇEM kararları yeniden görüşülmeden uygulanıyor; konsey tavsiye kararları belediye meclisinde sabit gündem; hukuken bağlayıcı değil, fiilen büyük ölçüde evet
Belediyeden bağımsız yaşam	Kısmen: Meci geleneği belediyeden önce var; ama meclisin çağırısı ve sekreteryası belediyeden

Beş soru	Fındıklı 2019–
Sınıfsal bileşim	Küçük üreticiler (çay, fındık), esnaf, kadınlar, muhtarlar; sendika ve meslek örgütü temsilcileri; 149 temsilci
Başkan gidince	Henüz test edilmedi; geri çağırma taahhüdü ve VİÇEM'in bağımsızlığı olumlu işaret

■ Bağlar ve Kürt illeri: Halk meclisleri, kayyım, katılımcı bütçe

Bu alt bölümü yasal çerçevede ve betimleyici olarak yazıyoruz; kaynaklarımız belediye açıklamaları, kent konseyi haberleri, stratejik plan belgeleri ve akademik ile basın metinleridir.

Diyarbakır'da 2004–2014 arasında Osman Baydemir döneminde çok dilli belediyecilik ve kadın kotası uygulamaları gelişti. Ekim 2007'de kurulan Demokratik Toplum Kongresi (DTK), belediyeleri, partiyi, sivil toplum örgütlerini ve mahalle meclislerini kapsayan bir çatı olarak tasarlandı; 14 Temmuz 2011'de "demokratik özerklik" ilan etti. Modelin kurumsal tarifi şuydu: mahalle, köy, ilçe ve kent meclisleri, eşbaşkanlık; belediyeler bu modelin yasal kabuğu olarak konumlandı ([Hürriyet, 2011](#)). Mahallede toplanan meclisler delegeleriyle ilçe ve kent meclislerine, oradan belediye kararlarına bağlanacaktı. Diyarbakır Büyükşehir'in 2015–2019 stratejik planı bu anlayışla, 188 toplantı, yaklaşık 11 bin yurttaş, 7.800 hane anketi ve 15 tematik forumla hazırlandı; 13 stratejik alan içinde "demokratik öz yönetim", çok kültürlülük, toplumsal cinsiyet eşitliği ve ekoloji yer aldı ([Academia, "Hizmet-Siyaset İkiliğinden Diyarbakır'a Bakmak: DBB Deneyimi 2015-2018"](#)). Bağlar ve Sur'da mahalle halk meclisleri ve kadın meclisleri çalıştı; araştırma notlarımız Bağlar'da 2014–2016 arasında bir katılımcı bütçe denemesinin tartışıldığını aktarıyor, ancak bu döneme ait birincil belge bulamadık; deneme belgelenmiş değildir.

2004–2014 döneminin somut mirası, meclislerden çok kurumlardı. Duygu Canan Öztürk'ün ODTÜ'de yaptığı yüksek lisans çalışması Diyarbakır'daki belediyelerin mekânsal pratiklerini sıralar: kültür-sanat merkezleri, çamaşırhaneler, tandir evleri, mahalle evleri, Sümerpark sosyal yaşam alanı, kadın merkezleri, gençlik kütüphaneleri, eğitim destek evleri; çalışma, ilçeler arasındaki eşitsiz gelişmeyi ve belediyenin refah ile piyasa arasında denge aramak zorunda kalışını da not eder ([Öztürk, ODTÜ, 2013](#)). Zeynep Gambetti bu dönemin başında belediye eliyle kamusal alanın dönüşümünü inceledi ([Gambetti, *New Perspectives on Turkey* 32, 2005](#)); Nicole Watts ise 1999–2009 belediyelerini "kurum içinde aktivizm" olarak kavramsallaştırıp yasal sınırla sürekli gerilimi belgeledi ([Watts, *Activists in Office*, 2010](#)). Bu gerilimin en açık örneği çok dilli hizmettir: Sur Belediye Meclisi 6 Ekim 2006'da Türkçe yanında Kürtçe, Arapça ve Süryanice hizmet kararı aldı; İçişleri Bakanlığı'nın başvurusu üzerine Danıştay 8. Dairesi 14 Haziran 2007'de başkanın görevden alınmasına ve meclisin feshine karar verdi, gerekçe uygulamanın Anayasa ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı kapsamında bir hak sayılamayacağıydı; karar 19 Ekim 2007'de kesinleşti ([BirGün, 19 Ekim 2007; Evrensel](#)). Dikili'nin su davasıyla yan yana koyun: Biri hizmetin fiyatını, öbürü hizmetin dilini yargı önüne çıkardı; ikisi de belediyenin yetki sınırının merkezce çizildiğini gösterdi. Aynı damar 2014'te Mardin'de sürdü: Ahmet Türk ve Februniye Akyol döneminde tabelalar ve hizmetler dört dilde verildi, Mayıs 2015'te dört dilli kreş açıldı; kayyım sonrasında kreş "Türkçe dışı eğitim" gerekçesiyle kapatıldı, tabelalar tek dile indi ([Agos, "Kayyım çokdilliliği de vurdu"](#)). Çok dilli Zarakistan kreşleri de 2014'te açılıp kayyımla kapatıldı ([Agos](#)).

Kadın temsili bu dönemin ikinci ayağıdır ve dosyanın "sınıfsal bileşim" sorusuyla doğrudan ilgilidir. Handan Çağlayan'ın anlatımıyla 2005'te parti kadın kolları yerine özerk kadın meclisleri, yüzde 40 kota ve kotayı kimin dolduracağına kadınların karar vermesi ilkesi benimsendi; eş başkanlık 2014'te belediyelerde fiilen uygulandı ([Çağlayan, Heinrich Böll, 13 Kasım 2014; FeministBellek](#)). Eş başkanlık 5393'te tanınmaz; hukuken bir kişi seçilmiş başkandır, diğeri parti içi eş başkandır. Berrin Sönmez'e göre 2019'da seçilen 45 kadın belediye başkanının 24'ü HDP'liydi ([Gazete Duvar](#)). Kota bir temsil kuralıdır, katılım organı değildir; ama kadın meclisleri, kadın merkezleri ve büyükşehirlerdeki Kadın Politikaları Daire Başkanlıkları, katılımın kimin zamanına göre kurulduğu sorusunu (bkz. Bölüm 2) Türkiye'de ilk kez kurumsal düzeyde yanıtlamaya çalıştı.

Sonra kesinti geldi. 2015–2016'daki çatışmalar ve sokağa çıkma yasakları Sur'un tarihi dokusunu büyük ölçüde yıktı; 674 sayılı KHK ile 2016'dan itibaren kayyımlar atandı; DBP'nin 102 belediyesinin 94'ü kayyımla yönetildi; 2017–2021 kayyım stratejik planı dış katılımı çevrimiçi anketle sınırladı, 13 stratejik alan 7'ye indi ve ağırlık altyapı-inşaata kaydı (bkz. Bölüm 12). Bağlar'da 2016'da kayyım atandı; 2019 seçimini kazanan HDP adayına mazbata verilmedi ve ikinci sıradaki aday başkan oldu, Şubat 2020'ye kadar meclis üyelerinin bir kısmı da görevden uzaklaştırıldı ([Gazete Duvar, Şubat 2020](#)). 2024'te DEM Parti'nin adayları Sıraç Çelik ve Leyla Ayaz yüzde 71,83 ile seçildi; yeni yönetim kasanın boş ve yalnızca bir aylık personel SGK borcunun 51 milyon lira olduğunu açıkladı ([Munzur Press](#)).

Kayyımın neyi kapattığının kısa envanteri, bu kurumların belediye tüzel kişiliğine ne kadar bağlı olduğunu gösterir. HDP'nin Şubat 2019 tarihli raporuna göre Van, Mardin ve Batman'da anadilde kreşler kapatıldı ve 39 kreş çalışanı işten çıkarıldı, Şehir Tiyatrosu'ndan 31 oyuncu görevden alındı, kadın danışma merkezleri kursa çevrildi, çok dilli tabelalar indirildi ([Gazete Duvar, 28 Şubat 2019](#)); DBP kaynaklı bir sayım 43 kadın kurumundan 36'sının kapatıldığını ya da adının değiştirildiğini, DİKASUM'un "Lokal"e çevrildiğini yazar ([Evrensel, 17 Ekim 2018](#)). Bunlar parti raporlarıdır ve rakamlar bağımsız doğrulanmadı; ama kapatmanın kendisi belediye açıklamalarıyla da sabittir. Bu envantere bir istisna var ve beşinci sorumuz için öğreticidir: 1999'da belediye tiyatrosu olarak yeniden kurulan, 2009'dan itibaren yalnızca Kürtçe oynayan Amed Şehir Tiyatrosu, 2017'de ödeneği kesilince topluluk olarak yirmi gün içinde özel tiyatroya dönüştü ve yaşadı ([Mimesis, Ocak 2024](#)). Kayyımla kapatılan onlarca kurum içinde belediyeden bağımsız yaşayabilen tek örnek, kendi emeğine dayanan bir topluluktu; kreş, kadın merkezi ve halk meclisi değil.

Ve bugün Bağlar, Türkiye'nin usulen en ileri katılımcı bütçe denemesini yürütüyor. "Katılımcı Bütçe Bağlar Modeli" 2025'te Bağcılar ve Kaynaratepe mahallelerinde pilot olarak başladı; belediye meclisinde 7 kişilik bir Katılımcı Bütçe Komisyonu kuruldu, 60 kişilik saha ekibi ve 22 sivil toplum örgütü sürece katıldı; ev ziyaretleriyle yaklaşık 8 bin haneye ve 50 bin kişiye ulaşıldı; "Halk toplantısı → öneri toplama → müzakere → oylama → komisyon denetimi" zinciriyle 57 öneri 15'e indirildi ve dört proje (madde bağımlılığı merkezi, kütüphane, çocuk parkı, yüzme havuzu) belediye bütçesine yansıtıldı ([Orhan, Yeni Arayış, 12 Mayıs 2026; Gazete Detay](#)). Yeniköy ve Yunus Emre mahallelerinde bir haftalık oylamaya 4.104 kişi katıldı; sandık ve çevrimiçi platform birlikte kullanıldı; yüzme havuzu 1.137, bağımlılıkla mücadele merkezi 789, kadın üretim ve dayanışma merkezi 332 oy aldı; belediye seçilen projelerin planlama, yapım ve izlemesi için mahalle komisyonları kurulacağını açıkladı ([Med Gündem](#)). Mayıs 2026'da Oğlaklı mahallesinde yüzlerce öneriden gruplanan 19 proje oylamaya sunuldu ([Güneydoğu Güncel, 8 Mayıs 2026](#)).

Bağlar, 2024 sonrasının tek örneği değil; ama bağlayıcı usul kuran tek örneği. DEM Parti'nin 18 Şubat 2024'te açıkladığı seçim bildirgesi "yerel demokrasi ile özgür kentlere" başlığı altında meclis toplantılarının halka açılmasını, yerel meclisleri ve yurttaş forumlarını, eş başkanlığı, kadınlara yüzde 50 istihdam kotasını, kooperatifleri ve halk mutfaklarını vaat etti ([DEM Parti, 18 Şubat 2024](#)); Van'daki Demokratik Yerel Yönetimler Çalıştayı (3–4 Ağustos 2024) 78 belediye ve 144 belediye meclisindeki 1.424 üyeyi topladı ([DEM Parti](#)). Sonraki ara dönem toplantısının bildirgesinde ise dikkat çekici bir talep var: "mahalle meclisleri ve kent konseyleri için yasal güvence" ([DEM Parti, ara dönem bildirgesi](#)). Yani hareket, 2015–2016'nın fiili meclisleri

yerine 2024 sonrasında yasal çerçeve içindeki konseyi öne çıkarıyor; bu, Bölüm 20'de tartışacağımız "yasal statü" talebinin Türkiye'de ilk kez bir parti belgesine girmesidir.

Uygulama, vaadin gerisinde ama boş değil. Van Büyükşehir 2025–2029 stratejik planını hazırlarken Ağustos 2024'te her gün altı mahallede eş zamanlı halk toplantıları yaptı ([Van Sesi, 9 Ağustos 2024](#)); toplantıların toplam sayısını ve plana nasıl yansıdığını bulamadık. Eş başkanların on aylık bilançosunda 270 kilometre asfaltın yanında kadınlar için ücretsiz ulaşım kartı, akşam saatlerinde otobüsten durak dışı iniş hakkı, günde 5.000 yemek ve kent konseyinin yeniden kurulması sayılıyor ([Gazete Van](#)); belediyenin kendi raporudur. Van Kent Konseyi 26 Kasım 2024'te sekiz yıl aradan sonra yeniden kuruldu ([Van Belediyesi, 26 Kasım 2024](#)); 15 Şubat 2025'te büyükhşehre kayyım atandı (bkz. Bölüm 12). Diyarbakır'da Büyükşehir, mahallelerde "Söz Sizde" başlıklı halk buluşmaları yürütüyor; 14 Temmuz 2026'da Bağlar Özdemir Mahallesi'nde talepler sinyalizasyon, su, durak ve parkeydi ve eş başkanın yanıtı "planlı bir şekilde, peyderpey" idi ([Gazete Detay, 14 Temmuz 2026](#)). Diyarbakır Kent Konseyi 33. Olağan Genel Kurulu'nu 1 Temmuz 2026'da "kentte bağımlılık" gündemiyle topladı ([Gazete Detay, 1 Temmuz 2026](#)); gündem, Bağlar oylamasında ikinci gelen bağımlılıkla mücadele merkeziyle örtüşüyor. Kurumlar da geri geliyor: DİKASUM sekiz yıl sonra yeniden açıldı ve 2025'te 1.742 başvuru aldı, 17 bin kadına aylık ulaşım desteği verildi, 11 kadın otobüs şoförü işe alındı ([Diyarbakır Büyükşehir, 29 Aralık 2025](#)); Zarokistan kreşleri Eylül 2024'te yeniden açıldı ([İlke TV, Ağustos 2024](#)); 13 Temmuz 2026'da 235 milyon liralık Halk Ekmek fabrikası açıldı, 210 gramlık ekmek 10 lira, günde 40 bin ekmek, 43 büfe ([Mücadele Gazetesi, 13 Temmuz 2026](#)). Yaklaşık 80 örgütün Temmuz 2024'te hazırladığı "Diyarbakır Yerel Hizmetlerde Neleri Kaybediyor" raporu ise kaybedilen hizmetleri ve "katılım mekanizmalarının yok olması"nı sıralayıp stratejik plana katılımcı yönetim ve sosyal konut önerdi ([STGM, Temmuz 2024](#)). Beş sorumuzla bakınca tablo nettir: Halk buluşması ve mahalle toplantısı "talep dinleme"dir, karar organı değil; kent konseyi yasal çerçevede tavsiye organıdır; bağlayıcı usul yalnızca Bağlar'da var. Halk Ekmek ve DİKASUM ise Dikili'nin su tarifesini gibi tüketime ve bakımın kolektif düzenlenmesidir; değerli, ama katılım değil.

Bu modeli sınıfsal gözle nasıl okumalı? Olumlu yanı açık: Türkiye'de ilk kez ev ziyareti, mahalle toplantısı, sandık ve mahalle izleme komisyonu zinciriyle Porto Alegre mantığına yaklaşan bir usul kuruldu; oylamaya katılanlar meslek odası temsilcileri değil, mahallenin kendisi. Sınırları da açık: Halka devredilen bütçe payı açıklanmadı; seçilen projeler belediye meclisi kararıyla bütçeye "yansıtılıyor", yani 5018 ve 5393'ün çerçevesi içinde kalıyor (bkz. Bölüm 11); mahalle başına üç-dört proje, bütçenin bütünü değil, bir dilimi. Ve en önemlisi, beşinci soru: Bağlar 2016'da ve 2019'da kayyımı yaşadı; 2024'te yeniden seçimde geldi. Model belediye yönetimine bağlı olduğu sürece, bir sonraki kayyım kararı onu da kesebilir. 2015–2016 halk meclislerinin nasıl kesildiği hatırlanırsa, Bağlar'daki katılımın kalıcılığının belediyenin değil, mahalle komisyonlarının kendi ayakları üzerinde durup duramayacağına bağlı olduğu görülür.

Bir de "parti hegemonyası" sınırı var ve bunu tarafsız yazmak gerekir. Kürt illerindeki halk meclisleri, DTK çatısı altında ve bir siyasal hareketin programı içinde kuruldu; bu, onlara Türkiye'nin başka yerlerinde görülmeyen bir örgütlü taban ve süreklilik verdi, ama aynı zamanda meclislerin partiden bağımsız bir yaşam kurmasını da güçleştirdi. Araştırma notlarımızın ifadesiyle halk meclisleri partinin ve DTK'nın hegemonyasında kaldı; öz yönetim ilanları silahlı çatışmayla iç içe geçince belediyeceilik pratiği güvenlik rejimi altında ezildi. Bu dosya şiddeti ilkesel olarak reddeder ve katılımın önkoşulunun siyasal özgürlük olduğunu savunur; 2015–2016'nın gösterdiği şey, çatışma ortamının katılım mimarisini her taraftan tasfiye ettiğidir. Akademik literatür bu meclis modelini bir siyasal hareketin program metinleri üzerinden inceler (Akkaya ve Jongerden, "[Confederalism and autonomy in Turkey](#)", 2014); biz o literatürü yalnızca meclis modelinin kurumsal tarifi için, mesafeyle anıyoruz. Bize göre hegemonya sorununa bir sorun daha eklenmelidir: kurumsal hafızanın kayyımla iki kez sıfırlanması. 2004–2016 kurumları belediye tüzel kişiliğine bağlı olduğu için tek idari kararla kapatılabildi; 2024 sonrası yeniden kurulanların hepsi de belediye çağrısıyla ve yasal çerçeve içinde işliyor. Her kesintide deneyim değil, deneyimi taşıyan insanlar kalıyor; kurum kalmıyor.

Bilançonun öbür yüzü emektir ve bunu, İzmir gibi (bkz. Bölüm 12), tabelaya bakmadan yazmak gerekir. Kasım–Aralık 2024'te Diyarbakır Büyükşehir ve ilçe belediyelerinde 532 kişiye işten çıkarma tebligatı gönderildi; toplamda 778 kişinin işine son verildiği yazıldı; Hizmet-İş ve Memur-Sen'e bağlı sendikalar belediye önünde çadır kurdu ([Hürriyet, 4 Aralık 2024](#); [AA, 19 Kasım 2024](#)). Eylem 2026'da 720. gününü geçti; işçiler mahkeme kararlarının uygulanmadığını iddia ediyor ([Gazete Detay, 2026](#)); belediyelerin gerekçesini (kayyım dönemi alımları, mali yük) haberlerde açıkça bulamadık. İki şeyi yorumsuz vermek gerekir: Kayyımın işe aldığı personelin seçilmiş yönetimce çıkarılması, kayyım rejiminin belediye emekçisini iki yönetim arasında sıkıştıran yapısal sonucudur; sendikal aidiyetin tarafları belirlemesi ise işçi hakkı sorununu parti çizgisine indirger. İşveren hangi partiden olursa olsun işverendir; Bölüm 18'in "sendika-mahalle ortak kurulu" maddesi bu boşluk için yazıldı. Hareketin kendi medyasından gelen bir öz eleştiri de makası belgeliyor: İlke TV'nin iki yıllık değerlendirmesine göre DEM'li 62 belediyeden yalnızca ikisi (Diyarbakır Büyükşehir ve Kayapınar) çok dilli kreş açtı, 46 belediyenin sitesi yalnızca Türkçe, bildirgedeki "dil koruma müdürlüğü" vaadini yalnızca Büyükşehir yerine getirdi ([İlke TV](#)). Vaat ile pratik arasındaki makas, parti kararının değil, mali ve idari kapasitenin belirleyici olduğunu gösterir; ve bu, dosyanın "bütçe olmadan katılım" tezinin bir başka kanıtıdır.

Beş soru	Bağlar / Diyarbakır (2014–2016 halk meclisleri; 2025– katılımcı bütçe)
Kaynak devri	2025–: Mahalle başına 3–4 seçilmiş proje bütçeye yansıtılıyor; pay açıklanmadı. 2014–16: Belgelenmiş değil
Bağlayıcılık	Belediye meclisi komisyon kararıyla bütçeye alıyor; fiilen evet, hukuken belediye meclisinde
Belediyeden bağımsız yaşam	2014–16 meclisleri DTK çatısındaydı, belediyeden bağımsız ama partiye bağlı; 2025– mahalle komisyonları henüz kuruluyor
Sınıfsal bileşim	Kentin en yoksul ilçelerinden birinin mahalleleri; ev ziyaretiyle 50 bin kişi; oylamada 4.104 katılımcı
Başkan gidince	2016 ve 2019'da kayyımla kesildi; kreşler, kadın merkezleri ve kent konseyi kapatıldı, belediyeden bağımsız yaşayan tek kurum özel tiyatroya dönüşen Amed Şehir Tiyatrosu oldu; 2024'te seçimle yeniden başladı; kalıcılık kayyım riskine bağlı

■ Çankaya semt meclisleri: Aşağıdan gönüllü emek, yukarıda blok liste

Ankara'nın Çankaya ilçesinde kent konseyinin çatısı altında "semt meclisleri" var; yönetmelikte böyle bir organ yok, konseyin "meclis ve çalışma grubu" kurma esnekliğiyle yaratılmış bir alt ölçek ([Çankaya Kent Konseyi, Semt Meclisleri](#)). Çayyolu Semt Meclisi gönüllülük temelli; sloganı "Hiçbirimiz hepimiz kadar güçlü değiliz"; bir yürütme kurulu ve on civarında çalışma grubu (çevre ve kent planlama, eğitim hakkı, engelli, esnaf, gençlik, hayvan hakları, kadın, kültür-sanat, ulaşım hakkı, spor-sağlık) var; kampanyaları imar planı itirazları, çevre temizliği, kültürel etkinlikler ([Çayyolu Semt Meclisi](#)). Ayrancı Semt Meclisi beş mahalleyi kapsıyor, Ayrancı Derneği ile eşgüdüm içinde çalışıyor; gündemini hayat pahalılığı, kamusal alanların ticarileşmesine karşı korunması ve "örgütlü mahalle" olarak tanımlıyor; yaşlı desteği, burs, çocuk merkezi, sokak hayvanları gibi somut öneriler üretiyor ([Ayrancı, "Ayrancı Semt Meclisi ne yapmalı"](#)).

Bu meclislerin değeri, Türkiye'de belediyenin çağırmasını beklemeden, mahallenin kendi gönüllü emeğiyle kurulmuş nadir yapılar olmalarıdır; gönüllü çağırıcıları yıllardır bu pratiği yazıyor ve savunuyor. Sınırları da kendi konularından geliyor. Çayyolu ve Ayrancı, Ankara'nın eğitilmiş, meslek sahibi, büyük ölçüde orta sınıf semtleri; meclisler bir "itiraz ve müzakere platformu" niteliğinde: İmar planına itiraz eder, kamusal alanı savunur, kültürel etkinlik düzenler; ama kaynak devri, bağlayıcı karar ya da belediye işçisinin toplu sözleşmesi gündeminde değildir. Gönüllülerin aktarımına göre Çayyolu'nda yürütme kurulu "belirlenen, seçilmeyen" bir organ olarak eleştirildi ve semt meclislerinin genel kurul ve seçim usulleri (çarşaf liste talebi, iki günlük genel kurul) tartışma konusu oldu; bu ayrıntılar gönüllülerin anlatımına dayanır ve bağımsız kaynaklarda doğrulanmış değildir. Üstelik bu meclisleri çatısı altında toplanan Çankaya Kent Konseyi'nin 15 Eylül 2024 genel kurulu blok liste ve açık oylamayla tamamlandı (bkz. Bölüm 12). Aşağıda gönüllü emek, yukarıda blok liste: Semt meclisleri konseyin en canlı hücreleri, ama konseyin yönetimi üzerinde belirleyici değil.

Tarihleri de yazalım, çünkü bu meclisler bir seçim dönemiyle sınırlı değil. Çayyolu Semt Meclisi 16 Şubat 2014'te kuruldu ve sonraki semt meclislerinin referans modeli oldu. Ayrancı Semt Meclisi'nin kuruluş genel kurulu Ekim 2021'e planlandı; Ayrancı, Aziziye, Güvenevler, Güzeltepe ve Remzi Oğuz Arık mahallelerini (yaklaşık elli bin nüfus) kapsayan bu meclisin kurulması kararı, mahallelerin çağırıcılığı üzerine Çankaya Kent Konseyi Yürütme Kurulu'nun ilk toplantısında alındı; semt meclisi önerileri konsey aracılığıyla Çankaya Belediye Meclisi'nin ilk toplantısında gündeme alınma hakkına sahip (Solfasol, "Duyduk Duymadık Demeyin Ayrancı Semt Meclisi Kuruluyor...", 27 Eylül 2021). Meclisin ne yaptığına iki örnek: Temmuz 2024'te Büyükşehir, Dupçek Parkı'ndaki çocuk oyun alanının yanına, Cinnah Caddesi'nden geçen resmî araçların kış sirkülasyonu gerekçesiyle trafo yapma kararı aldığı Ayrancı Semt Evi belediye önünde basın açıklaması yaptı ve itiraz dilekçesi verdi; belediye temsilcileri konunun meclis gündemine alınacağını söyledi (Solfasol, 11 Temmuz 2024). 2025-2026'da ise Şimşek Sokak'taki bir parselin konuttan ticarete çevrilip özel bir hastaneye tahsis edilmesine karşı beş yüz kişilik gösteri ve 980 imzayla itiraz edildi; Büyükşehir'in kendi komisyon raporu "trafik, gürültü, altyapı yetersizliği" dediği hâlde meclis planı oy birliğiyle onaylamıştı; Ankara 4. İdare Mahkemesi "burası konut bölgesidir" diyerek planı iptal etti, hastane kararı istinafta bozdu; orta refüjdeki ağaçların kesilmesi mahallelinin fiilî direnişiyle durduruldu; kırk beş yıldır park olarak kullanılan ama tapuda "arsa" görünen İkizler Parkı için 3.500 imzayla yeşil alan tescilli istendi, belediye reddetti (Alyanak, "Ayrancı'nın Güven Hastanesi ile İmtihanı", Solfasol, 16 Temmuz 2026). Bu iki örnek, semt meclisinin yapabildiğini ve yapamadığını aynı anda gösterir: İmza toplar, dava açar, ağacın önünde durur; ama plan değişikliğini meclise oy birliğiyle geçiren mekanizmaya dokunamaz.

Cahit Akın'ın mahalle meclisleri üzerine üç sorunu burada da geçerli: mahallenin sınıfsal-demografik yapısını yansıtmayan temsil; danışma toplantısından öteye geçemeyen işleyiş; başkanın yakın çevresinin beklentilerine göre şekillenme (Akın, "Temsilden özyönetime mahallede demokrasi"). Semt meclisleri ilk sorunu çözemedi, ikincisini kısmen aştı, üçüncüsünden büyük ölçüde bağımsız.

Beş soru	Çankaya semt meclisleri (Çayyolu, Ayrancı)
Kaynak devri	Hayır
Bağlayıcılık	Hayır: İtiraz ve öneri platformu
Belediyeden bağımsız yaşam	Evet: Gönüllü emek, kendi çağırısı, kendi gündemi; ama konsey çatısı altında
Sınıfsal bileşim	Eğitilmiş, meslek sahibi orta sınıf ağırlıklı; mahalle emekçileri ve kiracılar zayıf temsil
Başkan gidince	Belediyeden bağımsız olduğu için başkan değişimi doğrudan etkilemiyor; ama konsey yönetimi meclisleri "tanıyabiliyor"

■ Nilüfer, Çanakkale, Bursa: Belediye eliyle katılım

Üç örnek daha, üçü de belediyenin kendi eliyle kurduğu katılım yapıları.

Nilüfer'de (Bursa) Mustafa Bozbey döneminde (1999-2019) Türkiye'de ilk kez her mahallede seçilmiş mahalle komiteleri kuruldu; komiteler mahalle önceliklerini belirleyip belediyeye iletliyordu; Nilüfer Kent Konseyi ve Halk Evi bu yapının çatısıydı. Bozbey'in 2013'te söylediği "2010'da yüzde 56, 2011'de yüzde 100" ifadesi, Bölüm 11'de açıkladığımız gibi, performans programının bütçenin tamamını kapsamı ve komite taleplerinin bu programa girdi olmasıdır; halkın oyla kaynak tahsis ettiği bir sistem değildir (Nilüfer Belediyesi, 2013). Komiteler belediyenin kurduğu, belediyenin çağırısıyla toplanan organlardı. Bozbey 2024'te Bursa Büyükşehir'i kazanınca modeli büyükhşire taşımaya vaat etti (Bursa BB); Nilüfer'de komitelerin 2019-2024 arasında aynı düzenlilikle sürüp sürmediği belgelenmiş değildir; ama yapı yaşadı: Aralık 2024'te yeni yönetim döneminde dijital oylamayla 7.713 kişinin katıldığı seçimde 770 komite üyesi seçildi (Nilüfer Belediyesi, Aralık 2024).

Çanakkale Kent Konseyi kendini "idari açıdan belediyeye bağlı ama işleyişte özerk" olarak tanımlıyor; belediye başkanı genel kurulda diğer üyelerle eşit tek bir oya sahip; 72 kişilik yürütme kurulunun altında 11 çalışma grubu ve mahalle meclisleri çalışıyor (Çanakkale Kent Konseyi). Başkanın tek oyu, Kırşehir'in tam karşılığı bir usul tercihidir ve önemlidir. Ama konsey 2009-2010 katılımcı bütçe denemesinin ve 2026 "Bütçe Benim" anketinin çerçevesinde kaldı; kaynak devri yok, oran açıklanmadı (bkz. Bölüm 11).

Bursa'da Bozbey 2024'te seçilir seçilmez kent konseyinin yapısını değiştireceğini açıkladı: Konsey başkanı artık meclis üyesi ya da belediye başkanı olmayacak, yönetim on yedi ilçeden gelen delegasyonlarla seçilecek (Bursa Hakimiyet, Nisan 2024). Temmuz 2026'da yeni başkan seçildi; dokuz ilçe konseyiyle ortak toplantılar ve mevsimlik tarım işçileri için saha çalışması gibi adımlar duyuruldu (Bayrak Haber, Ağustos 2026). Belediye başkanının yürütmeden çıkması bir adımdır; ama Türkiye'nin ilk kent konseyinin, kuruluşundan yirmi sekiz yıl sonra hâlâ "başkan yürütmede olmasın" tartışmasında olması, tasarının ne kadar dayanıklı olduğunu da gösterir.

Beş soru	Nilüfer 1999-2019	Çanakkale 2004-	Bursa 2024-
Kaynak devri	Hayır (performans programı girdisi)	Hayır (anket)	Hayır
Bağlayıcılık	Hayır	Hayır	Hayır
Belediyeden bağımsız yaşam	Hayır: Belediyenin kurduğu komiteler	Kısmen: "İşleyişte özerk", başkan tek oy	Hayır
Sınıfsal bileşim	Mahalle ölçeği geniş; veri yok	STK ve meslek örgütü ağırlıklı	STK ve ilçe delegasyonları; tarım işçisi saha çalışması yeni
Başkan gidince	Komiteler sürdü (Aralık 2024'te 770 üye yeniden seçildi); model büyükhşire "taşındı"	Başkan değişti (2019), konsey sürdü	Henüz test edilmedi

■ Belediyesiz örnekler: Beş soru nasıl değişir?

Buraya kadarki örneklerin hepsinde bir belediye vardı; halk organı ya belediyenin kurduğu ya belediyeye karşı kurulan ama belediyeye muhatap olan bir yapıydı. Şimdi belediyenin hiç olmadığı ya da geri planda kaldığı dört deneyime bakacağız: 2013'ün park forumları, 2023 depreminin dayanışma ağları, kent hakkı hareketleri ve Halkevleri ile Mahalle Afet Gönüllüleri'nin mahalle çalışması. Bunlar bir belediye yönetiminin iradesiyle değil, bir kriz ya da bir tehdit karşısında, mahallenin kendi emeğiyle doğdu. Beş sorumuzun ilk ikisi (kaynak devri, bağlayıcılık) bu örneklerde çoğu kez "uygulanamaz" olacak, çünkü belediye bütçesine hiç dokunmadılar; ama üçüncü, dördüncü ve beşinci soru tam da bu örnekler için sorulmuştur. Belediyeden bağımsız yaşayan bir mahalle örgütü nasıl doğar, kimlerden oluşur ve kriz geçince neden söner ya da yaşar? Bölüm 6'da Arjantin'in 2001 meclisleri ile El Alto'nun FEJUVE'sini karşılaştıran sorduğumuz sorunun Türkiye'deki yanıtı buradadır. Beşinci soruyu bu alt bölümlerde "başkan gidince" değil, "kriz geçince" diye okuyacağız.

■ Gezi 2013: Park forumları neden söndü?

15 Haziran 2013'te Gezi Parkı boşaltıldıktan birkaç gün sonra İstanbul'un parklarında forumlar başladı. 19 Haziran'da Bianet üç forumu haber veriyordu: Beşiktaş Abbasağa, Kadıköy Yoğurtçu ve Cihangir; her akşam saat 21.00'de toplanıyor, Abbasağa'nın Facebook grubunda 1.100'ü, Yoğurtçu'nunkinde 2.200'ü aşkın üye vardı ([Bianet, 19 Haziran 2013](#)). Birkaç hafta içinde forumlar İstanbul'un onlarca parkına, Ankara'ya ve başka kentlere yayıldı. Usul hemen her yerde aynıydı ve İspanya'nın 15M meydanlarından ve Occupy'nin genel kurullarından alınmıştı: Moderatör, üç dakikalık söz hakkı, alkış yerine el işaretleri, kadınlara söz önceliği, mümkün olduğunda uzlaşmayla karar; kentsel dönüşüm, medya, hukuk, güvencesizlik gibi başlıklarda çalışma grupları ([Özinanır, Mülkiye Dergisi 37\(3\), 2013](#)). Türkiye'de ilk kez binlerce insan, bir belediyenin ya da bir partinin çağrısı olmadan, mahalle ölçeğinde ve açık havada, düzenli olarak bir araya gelip kentin gündemini tartıştı.

Forumların bir öncesi vardı ve o önce, forumlardan daha az anılır. Taksim Meydanı'nı ve Gezi Parkı'nı hedef alan projelere karşı 2012'de, yani Gezi'den bir yıl önce, meslek odaları, sendikalar, mahalle dernekleri ve siyasal grupların bir araya geldiği Taksim Dayanışması kuruldu ([Sessiz Kalma, Mucella Yapıcı profili](#)). Platformun sözcülerinden, Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Genel Sekreteri mimar Mucella Yapıcı, 2014'te bu yapıyı "farklı siyasî hareketler arasında ideolojik uzlaşma gerektirmeden iş birliğini mümkün kılan bir çeviri mekanizması" olarak tanımladı ve bunun Türkiye solunda ender bir başarı olduğunu söyledi ([Emek.org.tr, Haziran 2014](#)). Dayanışmanın omurgası bir dava hattıydı: Mimarlar Odası, Şehir Plancıları Odası ve Peyzaj Mimarları Odası, İBB'nin 17 Ocak 2012 tarihli plan değişikliklerine karşı dava açtı; İstanbul 6. İdare Mahkemesi 7 Mayıs 2013'te Gezi Parkı projesi için yürütmeyi durdurdu; İstanbul 1. İdare Mahkemesi 6 Haziran 2013'te, yani direnişin ortasında, plan değişikliklerini "şehircilik ilkelerine, koruma kurulu kararlarına ve planlama esaslarına uygun olmadığı" gerekçesiyle iptal etti; Danıştay 6. Dairesi 29 Nisan 2014'te iptali onadı, ancak 16 Temmuz 2015'te karar düzeltme yoluyla kendi onamasını bozarak yeni bir bilirkişi incelemesi istedi; Topçu Kışlası'na ilişkin koruma kurulu kararına karşı açılan ayrı davada ise ret kararı 6 Mayıs 2016'da Danıştay'dan geçti ([Arkitera, 8 Mayıs 2014](#); [Dünya, 6 Mayıs 2014](#); [Politeknik, 15 Temmuz 2015](#); [Diken, 13 Mayıs 2016](#)). Bu kronoloji dosyamız için iki şey söyler: Gezi bir "kendiliğinden patlama" olarak anılır, ama parkın hukuki savunması bir yıl önce, meslek odalarının dilekçesiyle başlamıştı; ve o hukuki savunma, sokak çekildikten sonra yüksek yargıda geri adım attı. Mahkeme, burada da sahadaki dengeyi yaratmadı, tutanağını tuttu.

Sönüş de hızlıydı ve iyi belgelenmiştir. Abbasağa Forumu'nun içinden yazılan bir değerlendirme, ilk haftalarda beş-altı bin kişiyi bulan katılımın Eylül-Ekim 2013'te 60-80 kişiye düştüğünü aktarır. Forum üç parçalıydı: Amfi düzeninde, kürsülü ve serbest kürsü işleyen bir ana forum; eğitim, medya, kent, emek, kadın gibi çalışma grupları; çalışma gruplarının temsilcilerinden oluşan bir "park meclisi". Yazarın teşhisi sert ama öğreticidir: Ana forum bir öz örgütlenme değil, "siyasal bir meydan" gibi çalıştı; öfke boşaltma yerini stratejik tartışmaya bırakmadı; forum mahallenin somut sorunlarından koptu ve kendi içine kapandı; sonbaharda bazı sol grupların forumu ele geçirme rekabeti zaten zayıflamış yapıyı iyice yordu. Aynı yazı iki istisnayı olumlu anar: Acıbadem ve Yeldeğirmeni dayanışmaları, semt okullarının imam hatibe dönüştürülmesine karşı mahalle ölçeğinde bir mücadele örgütleyebildi; çünkü somut, yerel ve gündelik bir soruna bağlanmışlardı ([Taylan Doğan, art-izan, 8 Kasım 2013](#)). Akademik çalışmalar da benzer bir sınır çizer: Abbasağa, Yoğurtçu, Cihangir ve Maçka forumlarının katılımcıları ile örgütleyicileri arasındaki sınıf farkı hiç sorunsallaştırılmadı; forumlar Beşiktaş, Kadıköy ve Cihangir'in eğitimli orta sınıfının mekânı olarak kaldı ([Brunel Üniversitesi doktora tezi, Akçalı'ya atflla](#)).

Şimdi Bölüm 6'daki Arjantin'i hatırlayalım. Buenos Aires'in 2002'de üç yüzü aşan mahalle meclisleri de iki yılda söndü ve Ouvia'nın üç nedeni orada da geçerliydi: Kurumsal karşılık yoktu, sol partilerin ele geçirme rekabeti orta sınıfı kaçırdı, kriz geçince orta sınıf çekildi. Türkiye'nin park forumları bu üç nedeni neredeyse birebir yaşadı. Ama bir fark var ve o fark Türkiye'nin aleyhinedir: Arjantin'in meclisleri ortak mutfaklar (ollas populares), takas kulüpleri ve geri kazanılmış fabrikalarla bir maddi bağa sahipti; sönerken geriye dörtlüye yakın işletme bıraktılar. Park forumlarının ise kriz anında yönetecek bir şeyi yoktu; corralito'nun Türkiye karşılığı olmadı. Forumların bağlandığı tek şey, parkın kendisi ve bir siyasal öfkeydi; öfke dinince, park boşaldı.

Bu yüzden, forumlardan geriye ne kaldığına bakmak öğreticidir; çünkü kalanlar, tam da bir gündelik ihtiyaca ya da bir somut mekâna bağlananlardır. **Yoğurtçu Kadın Forumu** 26 Haziran 2013'te İstanbul Feminist Kolektif'in çağrısıyla kuruldu, o günden bu yana her çarşamba toplanıyor ve salgın döneminde çevrimiçi sürdü; forumların içinden çıkıp on üç yıldır kesintisiz yaşayan tek yapı bir kadın forumudur ([Feminist Bellek](#)). **Kuzey Ormanları Savunması** ilk eylemini 7 Temmuz 2013'te Garipçe'de yaptı ve her cuma Abbasağa forumunun bir alt forumu olarak toplanarak doğdu; "Gezi'nin çocuğu" diye anılır ve bugün hâlâ ayakta (aşağıda ayrıca ele alacağız; [Algül, Marmara İletişim Dergisi 22, 2014](#)). **Caferağa Mahalle Evi** ve **Yeldeğirmeni Dayanışması**, boş bir binayı mahalle evine çevirerek 2015 sonuna kadar yaşadı; katılımcılarının kendi değerlendirmesine göre onları çoğu forumdan uzun ömürlü kılan şey fiziksel bir mekâna sahip olmalarıydı, sonlarını getiren ise aktivistlerin öncelikleri ile mahallelinin gündelik beklentileri arasındaki açının kapatılamamasıydı ([Topuz, Gazete Duvar, Ocak 2021](#)). **Kadıköy Kooperatifi**, "forumlar ve dayanışmalar vardı ama kalıcı örgüte dönüşmüyordu" tespitiyle 2014'te tartışılmaya başlandı, 2015'te tek bir üreticiden haftalık elli paketle denemeye geçti ve 2018'de yirmi üç ortak, kırkı aşkın gönüllüyle çalışan bir tüketim kooperatifi olarak kurumsallaştı ([Sosyal Ekonomi, Eylül 2018](#)). Ve 27 Haziran 2014'te Kuzey Ormanları Savunması, Kent Hareketleri ve İstanbul park forumları **İstanbul Kent Savunması** adıyla bir eşgüdüm platformu kurdu ([Bianet, Haziran 2014](#)). Aynı aylarda, Mart 2014 yerel seçimleri öncesinde sekiz kişinin kurduğu Oy ve Ötesi, otuz üç bin sandık için otuz bine yakın gönüllü buldu ([Hürriyet, Ekim 2015](#)); forumların bir ürünü değildi, ama forumların ürettiği gönüllü enerjisinin nereye aktığını gösterir: sandığa.

Forumların sönüşünü yalnızca iç nedenlerle açıklamak eksik olur; meslek odası damarı yargı önüne çıkarıldı ve süreç on iki yıl sürdü. Kronoloji yalnızca mahkeme ve basın kaynaklarına dayanır. 8 Temmuz 2013'te Taksim Dayanışması temsilcileri dahil 49 kişi gözaltına alındı; aralarında tabip, mühendis ve şehir plancısı odalarının yöneticileri vardı; tutuklama istemiyle sevk edilen 12 kişinin tümü serbest bırakıldı ([Politeknik; TTB](#)). 2014'te 26 kişi hakkında "suç işlemek amacıyla örgüt kurmak" iddiasıyla açılan ilk davada İstanbul 33. Asliye Ceza Mahkemesi 29 Nisan 2015'te tüm sanıkları beraat ettirdi ([Habertürk, 29 Nisan 2015](#)). 2019'da kabul edilen ikinci iddianameyle açılan "Gezi davası"nda İstanbul 30. Ağır Ceza Mahkemesi 18 Şubat 2020'de Yapıcı dahil dokuz sanığı beraat ettirdi; istinaf 22 Ocak 2021'de bu kararı bozdu; İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi 25 Nisan 2022'de Yapıcı'ya "hükümeti ortadan kaldırmaya teşebbüse yardım" iddiasıyla 18 yıl hapis cezası verdi ve tutukladı; Yargıtay 3. Ceza Dairesi 28 Eylül 2023'te bu cezayı

bozdu ve Yapıcı 17 ay kaldığı cezaevinden tahliye edildi; yeniden yargılamada aynı mahkeme 11 Şubat 2025'te "açık, kesin ve yeterli delil" bulunmadığı gerekçesiyle beraat kararı verdi ([Medyascope kronolojisi, 28 Ocak 2025](#); [Medyascope, 25 Nisan 2022](#); [Gazete Duvar, 28 Eylül 2023](#); [bianet, 11 Şubat 2025](#)). Bu son kararın kesinleşip kesinleşmediğine dair bir bilgi bu satırlar yazılırken elimizde yoktu. Yapıcı 2019'daki savunmasında, hukuka aykırı projelere karşı çıkmayı meslek odasının görevi olarak tanımlamış ve Taksim Dayanışması'nın "mahkemelerde kazanılan davalar dahil yasal kanallardan" çalıştığını söylemişti ([Diken, 24 Haziran 2019](#)). Bu dosya kimseyi kahramanlaştırmaz; ama bir imar planı davasının bir ağır ceza dosyasına dönüşebilmesi, "belediyersiz katılım"ın Türkiye'deki maliyetinin bir ölçüsüdür (bkz. Bölüm 14).

Yapıcı'nın forumlar ve katılım üzerine söyledikleri, forumların içinden yazılan değerlendirmeye şaşırtıcı biçimde örtüşür. 2014'te Gezi'nin "zihinlerimizin hapishanelerini açtığını", insanların "hiç de yalnız değiliz" duygusunu yaşadığını söylerken, dayanışma platformlarını kalıcı kurumlar değil birer katalizör olarak gördüğünü ve sistemi değiştirmenin sürekli bir siyasal örgütlenme gerektirdiğini ekliyordu ([Emek.org.tr, 2014](#)). 2020'de İBB'nin Taksim Meydanı tasarımı yarışmasını değerlendirirken kurduğu cümle ise bu dosyanın katılım ölçütünün özetidir: "Yarışmalarla karar almak çok önemlidir ama bundan daha önemlisi öncesinde altyapıyı oluşturmak gerekir"; "meydanlar demokratik alanlardır" ve bir meydanın "siyasi, demokratik ve sosyal hafızası" şartnameye yazılmadıkça yarışma katılımı yerine geçmez ([bianet, 17 Ekim 2020](#)). Katalizör ile kurum arasındaki fark, Abbasağa'nın beş bin kişiden seksen kişiye inişinin de açıklamasıdır.

Buradan çıkan ders bu dosyanın omurgasıdır. Forumlar Türkiye'nin gördüğü en geniş "belediyersiz katılım" deneyimiydi ve beş sorumuzun üçüncüsüne (bağımsız yaşam) tam bir "Evet" verirler; ama birinci ve ikinci soruya hiç muhatap olmadılar: Hiçbir forum, kendi ilçesinin belediye bütçesini gündemine almadı, hiçbir belediye meclisinin kapısını çalmadı; oysa Kadıköy ve Beşiktaş belediyeleri o yıllarda muhalefetin elindeydi ve 2014'te ikisinde de seçim vardı. Forumların 2014 yerel seçimlerini bir "belediyeyi zorlama" fırsatı olarak değil, seçimden uzak durulacak bir "temsil" alanı olarak görmesi, Arjantin'in "hepsi gitsin" tutumunun bir yansıydı ve aynı sonucu verdi. Sönmeyenler ise iki ortak özelliği paylaşıyor: Gündelik bir ihtiyaca ya da somut bir mekâna bağlandılar (gıda, kadın dayanışması, bir orman, bir mahalle evi) ve tek bir siyasal öfkeye değil, bir sürekli işe dayandılar. Bölüm 17'de önereceğimiz mahalle meclisinin ilk işini "afet hazırlığı ve gıda" olarak seçmemizin nedeni budur.

Beş soru	Gezi park forumları 2013-14
Kaynak devri	Uygulanamaz: Belediye bütçesi hiç gündeme gelmedi
Bağlayıcılık	Uygulanamaz: Belediyeye muhatap olunmadı; 2014 seçimi fırsat değil, uzak durulacak alan sayıldı
Belediyeden bağımsız yaşam	Evet: Tamamen; belediye, parti ve konsey dışı
Sınıfsal bileşim	Beşiktaş, Kadıköy, Cihangir'in eğitimli orta sınıfı; katılımcı-örgütleyici arasındaki sınıf farkı sorunsallaştırılmadı
Kriz geçince	Aylar içinde söndü (Abbasağa: 5-6 binden 60-80'e); kalanlar gündelik ihtiyaca ya da mekâna bağlananlar: kadın forumu, kooperatif, KOS

Grafik önerisi: "Bir forumun ömrü": Abbasağa Forumu'nun Haziran-Ekim 2013 katılım eğrisi (5-6 bin → 60-80) ile yanına Arjantin 2002-03 meclis sayısı eğrisi (300+ → sönme); altta forumlardan kalan yapıların (Yoğurtçu Kadın Forumu 2013-, KOS 2013-, Caferağa/Yeldeğirmeni 2013-15, Kadıköy Kooperatifi 2015-) zaman çubukları.

■ 6 Şubat 2023: Dayanışma ağları, yaşam merkezleri ve afet meclisleri

6 Şubat 2023 depremlerinin ilk günlerinde devlet aygıtının nerede olmadığı, mahallenin nerede olduğu belgelendi. Türk Tabipleri Birliği'nin Adıyaman'da 14-18 Şubat 2023'te yaptığı hızlı değerlendirme, ilk günlerde kriz koordinasyonunun Yenimahalle Cemevi'nden ve Pir Sultan Abdal Kültür Derneği çevresinden yürütüldüğünü, köylere günlük gezici sağlık ekiplerinin buradan gönderildiğini, köylerin ilk günlerde AFAD'dan ve Kızılay'dan yardım görmediğini, su tankeri taleplerinin yantısız kaldığını, Mimar Sinan'daki Roman mahallesinin kendi ortak tuvaletini kazdığını, Suriyeli çadır alanlarının resmi yardımın tümüyle dışında kaldığını yazar; raporun somut önerisi ise "aşevleri azalıyor, halk mutfakları kurulmalı" cümlesidir (TTB Adıyaman Hızlı Değerlendirme Raporu, Şubat 2023). Hak İnişiyatifi'nin Malatya'da dördüncü ve otuz üçüncü günde yaptığı gözlem de aynı tabloyu çizer: Arama-kurtarmanın büyük bölümünü siviller yaptı, kamu kurumları yetersiz kaldı; kampta yardım dağıtımı, malzeme yeterli olduğu hâlde sorunlu kaldı; kampta Suriyeliler ve Romanlarla öteki gruplar arasında gerilim doğdu ([Hak İnişiyatifi Malatya Raporu](#)). Bu iki rapor, dosyamız açısından iki şeyi kanıtlar: İlk yetmiş iki saatte mahalle kendini kendisi yönetti; ama kendini yönetirken kendi içindeki en yoksulları (göçmenleri, Romanları) dışarıda bıraktı. Mahalle örgütü kendiliğinden eşitlikçi değildir; eşitliği örgütlemek gerekir.

Hatay'da ise en uzun soluklu deneyim, gönüllü emeğiyle kurulan yaşam merkezleridir. Halkevleri, depremin ilk haftasında Aşağıokçular'da, ilk ayında Yeşilpınar'da ve yedinci ayında Harbiye'de birer yaşam merkezi açtı; merkezlerin işleyişini mahallelinin katıldığı "yaşam meclisleri" belirliyor. Bir merkezde günde yaklaşık dört yüz kişiye yemek çıkıyor; üç arıtma istasyonu günde iki ton içme suyu üretiyor; üç çamaşırhane beş yüz haneye hizmet veriyor; kırk çocukluk okul öncesi grubu, atölyeler ve şenliklerle dört bine yakın çocuğa ulaşıldı; bin öğrenciye kırtasiye dağıtıldı; kadınlar için atölye evi, sağlık taramaları, film günleri kuruldu ([Halkevleri, Yaşam Merkezleri](#)). Deprem Dayanışması Derneği, 2023'te dernekleşen bir gönüllü ağı olarak Serinyol'daki Zeytin Çocuk ve Yaşam Alanı, Defne ve Çekmece merkezleri ile Samandağ Sveydiye yerleşkesinde çalışıyor; kadın çalışmasında 119 atölyeyle 1.800, çocuk ve gençlik çalışmasında 277 atölyeyle 2.282, kent kültürü ve ekoloji çalışmasında 48 atölyeyle 1.200 katılımcıya ulaştığını, Samandağ'da Rimmen Kadın Kooperatifi'ni kurduğunu açıklıyor ([Deprem Dayanışması Derneği](#)). Depremzedelerin kendi örgütü olan Hatay Depremzedeler Derneği, birinci yılda yayımladığı raporda Antakya, Defne, Samandağ, Kırkhan, İskenderun ve Arsuz'un "özel afet bölgesi" ilan edilmesini ve bütçeden pay ayrılmasını talep etti ([Anka, Şubat 2024](#)). Bir siyasal partinin girişimiyle Şubat 2025'te Defne'de açılan "halk temsilcileri meclisi" de bu alanda çalışan bir başka yapıdır ([Halk Meclisleri, Defne](#)); bu dosya onu, parti eliyle kurulan bir mahalle organı olarak, Bölüm 13'ün "parti hegemonyası" sınırıyla birlikte okur.

Bilanço iki yüzliktir. Bir yanda, Türkiye'de bugün belediyeden ve devletten bağımsız, mahalle ölçeğinde, gündelik yeniden üretime (yemek, su, çamaşır, çocuk bakımı, kadın emeği) doğrudan bağlanmış ve üç yılı aşkın süredir yaşayan örgütlenmeler var; Bölüm 6'daki ölçütle söylersek, El Alto'ya park forumlarından çok daha yakın bir yapı. Öte yanda sınırlar da açık. Birincisi, kaynak: Bu ağlar bağışla ve dışarıdan gelen gönüllü emeğiyle yaşıyor; hiçbirinin belediye bütçesinde bir kalemi yok ve hiçbir belediye kararını bağlamıyor. İkincisi, devlet: Defne Kaymakamlığı'nın 2024'te bir dayanışma tiyatrosunu "belge eksikliği" gerekçesiyle yasaklaması gibi olaylar, bağımsız örgütlenmenin idari sürtünmeyle karşılaştığını gösteriyor ([Kültürhane, Deprem Belleği, Kasım 2024](#)). Üçüncüsü, nüfus: Halkevleri'nin ikinci yıl raporuna göre Hatay'da 24.147 kişi öldü, 80.323 yapı yıkıldı ya da ağır hasar gördü, 563.751 kişi yerinden oldu ve yüz binden fazlası geri dönmedi; Antakya'da sağlık çalışanı sayısı yarıya indi ([Sözcü, 7 Şubat 2025](#)). Mahallesi dağılan bir mahalle örgütü, ne kadar iyi örgütlenirse örgütlenin, üyesini kaybeder. Dördüncüsü ve dosyamız açısından en önemlisi: Bu ağlar afetin

yeniden inşa kararlarına, yani rezerv alan ilanlarına, imar planlarına, konut tahsislerine, kısacası kentin yeniden kimin için üretileceğine dair kararlara dokunamadı. Dayanışma mutfağı yeniden üretimi örgütler; mülkiyeti örgütlemes. Bu sınırı aşmanın yolu, dayanışma ağının bir mahalle meclisine, mahalle meclisinin de belediyeye karşı bir talep organına dönüşmesidir; Bölüm 17'nin "ilk yıl" takvimi bunun için yazıldı.

Beş soru	6 Şubat 2023 dayanışma ağları (Hatay, Adıyaman, Malatya)
Kaynak devri	Hayır: Bağış ve gönüllü emek; belediye bütçesinde kalem yok
Bağlayıcılık	Hayır: Yeniden inşa kararlarına (rezerv alan, imar, konut tahsisi) dokunulamadı
Belediyeden bağımsız yaşam	Evet: Devletten ve belediyeden bağımsız; yaşam meclisleri kendi çağrısıyla toplanıyor
Sınıfsal bileşim	Evet: Afetzedede emekçi mahalleler, kadınlar, çocuklar; ama göçmenler ve Romanlar ilk günlerde dışarıda kaldı
Kriz geçince	Kısmen: Gündelik ihtiyaca bağlananlar üç yılı aştı ve dernekleşti; nüfus kaybı ve idari sürtünme sürekliliği aşındırıyor

■ Kent hakkı hareketleri: Validebağ, Kuzey Ormanları, Kazdağları, Akbelen, İkizdere

"Kent hakkı" kavramını Lefebvre ve Harvey'den (bkz. Bölüm 3) ödünç alıyoruz: Kentin kimin için üretileceğine, mekânın nasıl kullanılacağına o mekânda yaşayanların karar vermesi. Türkiye'de bu hak, yönetmelikte değil, nöbet çadırında yazıldı. Beş örnek, iki tür:

Validebağ Korusu (Üsküdar-Kadıköy sınırında 354 bin metrekare) için mahalleliler 2001 dolaylarında Validebağ Gönüllüleri Derneği'ni kurdu; dernek çeyrek yüzyıldır koruda gündelik bakım yapıyor ve her yapılaşma girişiminde nöbete duruyor. 2014'te korunun yönetiminin İstanbul Büyükşehir'e devri, 2018'de "millet bahçesi" önerisi ve 2021'de Üsküdar Belediyesi'nin elli milyon liralık "rehabilitasyon" projesi, üç ayrı nöbet dalgası doğurdu ([Serbestiyet, Haziran 2021](#)). Gönüllülerin Mart 2021'de açtığı dava, İstanbul 6. İdare Mahkemesi'nin koruma amaçlı imar planını ve millet bahçesi projesini oy birliğiyle iptal etmesiyle sonuçlandı; bilirkişi raporu projenin koruyucu "orman" ve "doğal yeşil alan" statüsünden "park"a indireceğini yazdı ([BirGün, 4 Ocak 2023](#)). **Kuzey Ormanları Savunması** yukarıda anlattığımız gibi Abbasağa forumundan doğdu; sözcüsü olmayan, yatay ve herkese açık bir hareket olarak 3. köprü, 3. havalimanı ve Kanal İstanbul'a karşı 2014'te bini aşkın kişilik yürüyüşler ve 350-450 kişilik kamplar düzenledi ([Algül, 2014](#)); on üç yıl sonra hâlâ Şile'de orman sınırı değişikliklerini ve Melen havzasındaki maden aramalarını izliyor ([Bianet, KOS etiketi](#)). Bu iki örnek kentli orta sınıfın kent hakkı hareketidir: Gücü hukuk bilgisi, dilekçe ve dava; sınırı, Çankaya semt meclisleri için yazdığımız sınırın aynısı.

Bu birinci türün İstanbul'daki asıl taşıyıcısı, dernekten çok meslek odasıdır. Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'nin 2014-2015 çalışma raporu, iki yılda yürütülen dosyaları sıralar: **Validebağ**'da 26 Eylül 2014 suç duyurusu, 24 Ekim 2014 müdahale ve Danıştay 6. Dairesi'nin 16 Aralık 2014'te oy birliğiyle verdiği plan iptali (yani 2021'deki davanın yedi yıl önceki öncülü); **Emek Sineması**'nın AVM'ye dönüştürülmesine karşı 21 Şubat 2014 suç duyurusu ve 19 Aralık 2014 yürütmeyi durdurma; **Salıpazarı Kruvaziyer Limanı (Galataport)** için 23 Eylül 2013'ten 14 Ekim 2014'teki yürütmeyi durdurmaya uzanan bir dava zinciri; **3. Havalimanı** için 7 Haziran 2014 temel atmadan üç ay sonra, 12 Eylül 2014'te açılan dava; **Haydarpaşa Garı ve liman alanı** için Kasım 2014 ve Mayıs 2015 basın toplantıları, yürüyüş ve nöbetler ([Mimarlar Odası İstanbul BK Şubesi, 43. Dönem Çalışma Raporu, "Kentleşme ve Planlama"](#)); tarihler şubenin kendi özetine dayanır. 3. Köprü bu listede ayrı bir dava değil, Kuzey Ormanları Savunması'nın 26 Mart 2015 tarihli raporunun kurduğu bağdır: Rapor, havalimanını, köprüyü ve Kanal İstanbul'u tek bir gayrimenkul spekülasyonu olarak niteler ([Sendika.org, 26 Mart 2015](#)). Haydarpaşa ise bu türün en uzun soluklu örneğidir: Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın garı "kültür-sanat alanı"na dönüştürme projesine karşı Haydarpaşa Dayanışması 7 Kasım 2024'te yeniden açıklama yaptı; Yapıcı projenin garı "ayrıcalıklı bir azınlığa hizmet eden bir kültür endüstrisi bölgesine" çevirmeyi amaçladığını söyledi ve yirmi yıllık mücadelenin tam tren işletmesi geri gelene dek süreceğini açıkladı ([BirGün, Kasım 2024](#)). Dökümün anlamı şudur: Kentin kamusal altyapısı (gar, liman, sinema, koru, orman) piyasaya açılırken karşısında duran, belediye ya da kent konseyi değil, kamu adına denetim yetkisi taşıyan ve bütçesi üyelerinden gelen, yani belediyeden tümüyle bağımsız meslek odalarıydı. Bu bağımsızlığın bedelini Gezi davaları kronolojisinde yazdık.

İkinci tür, köylü küçük üreticinin geçim alanını savunduğu ve kentli desteğin ona eklendiği hareketlerdir. **Kazdağları**'nda Kirazlı'da Alamos Gold'un altın madeni için, nöbet koordinasyonunun sayımına göre yaklaşık iki yüz bin ağacın kesilmesi üzerine 26 Temmuz 2019'da başlayan Su ve Vicdan Nöbeti 425 gün sürdü; şirketin işletme ruhsatı 13 Ekim 2019'da doldu ve yenilenmedi; Alamos 21 Nisan 2021'de Türkiye'ye karşı bir milyar dolarlık tahkim davası açtı; nöbet koordinasyonunun asıl talebi olan ruhsat iptalleri ise gerçekleşmedi ve Koza ile Cengiz Holding'in bölgedeki madenleri sürdü ([Medyascope, Ekim 2019](#); [Bianet, Mayıs 2021](#)). **Akbelen**'de (Muğla, Milas) 2014'te 2,67 milyar dolara özelleştirilen Yeniköy ve Kemerköy termik santrallerinin kömür ihtiyacı için 740 hektarlık orman Kasım 2020'de şirkete tahsis edildi; İkizköylüler Temmuz 2021'de hem dava açtı hem ormanda nöbete başladı ve nöbet kesimi iki yıl durdurdu; 24 Temmuz 2023'te jandarma eşliğinde kesim yapıldı; 12 Mart 2024'te 190 parsel, 9 Ocak 2026'da yedi köyde 679 parsel tarım arazisi için "acele kamulaştırma" kararı çıktı; Danıştay 6. Dairesi 28 Nisan 2026'da "acelelik koşulu oluşmadı" gerekçesiyle yürütmeyi durdurdu ve 16 Eylül 2026'daki duruşmanın esas kararı bu satırlar yazılırken bekleniyordu ([Teyit, Akbelen dosyası; Cumhuriyet, Mayıs 2026; Cumhuriyet, 16 Eylül 2026](#)). Bilgi Müşterekleri'nin 16 Eylül 2026 tarihli "Kamu Kimin?" yazısı bu süreci bir mülksüzleştirme anatomisi olarak okur: Devlet 2014'te kendi malını şirkete sattı; şirketin işi yürümeyince köylünün malını alıp şirkete verdi; adı kamulaştırma, yönü özelleştirme. Ve **İkizdere**'de (Rize) 2020'de 1,719 milyar liraya ihale edilen İyidere lojistik limanı için Cengiz İnşaat'a verilen taş ocağı, İşkencedere vadisinde Cevizlik ve Gürdere köylülerinin 21 Nisan 2021'de iş makinelerinin önüne oturmasıyla ülkenin gündemine girdi; jandarma ve biber gazı, kadınların önde durduğu bir vadi nöbeti ([Diken, Mayıs 2021](#)). Rize İdare Mahkemesi "ÇED gerekli değildir" kararını beş yıl sonra, 13 Ocak 2026'da iptal etti; davacı avukatın cümlesi bu türün bütün bilançosudur: "Davayı kazandık, ama korumaya çalıştığımız coğrafya bitti" ([dokuz8, Ocak 2026](#)). İkizdere'nin komşu ilçesi Fındıklı'da Halk Meclisi'nin çevre kararlarını VİÇEM'e devretmiş olmasını bu ışıktaki yeniden okuyun: Aynı ilde, aynı şirketler grubuna karşı, biri belediyeyle biri belediyesiz iki savunma hattı.

Beş sorumuz bu harekete uygulandığında ilginç bir sonuç çıkar. Kaynak devri sorusu anlamsızdır; çünkü kent hakkı hareketinin talebi belediye bütçesinden pay değil, bir tahsis, ruhsat ya da kamulaştırma kararının geri alınmasıdır; yani doğrudan mülkiyete dokunur. Bu dosyada "mülkiyete dokunmadan katılım ritüeldir" dedik; kent hakkı hareketleri, Türkiye'de mülkiyet kararına dokunan tek katılım biçimidir ve tam bu nedenle jandarmayla karşılaşan tek katılım biçimidir. Bağlayıcılık ise mahkeme üzerinden kısmen sağlanır, ama İkizdere'nin gösterdiği gibi mahkeme kararı sahadaki güç dengesini yaratmaz, tutanağını tutar: Akbelen'de kesimi iki yıl durduran şey mahkeme değil nöbetti; mahkeme üçüncü kez "hayır" dedikten sonra jandarma geldi. Sınıfsal bileşim, hareketin ömrünü belirler: Validebağ'ın derneği yirmi beş yıldır yaşıyor çünkü mahallelinin gündelik bakım emeğine bağlı; Akbelen'in nöbeti beş yılı aştı çünkü zeytinlik köylünün geçimidir; Kazdağları'nın nöbeti ise 425 günde bitti, çünkü kentli desteğin yerel geçimle bağı gevşetti. Ve süreklilik sorusunun yanıtı burada "başkan gidince" değil, "şirket gidince"dir: Alamos gitti, Koza kaldı; hareketin ömrü, tehdidin değil, mahallenin ömrüne bağlandığı ölçüde uzar.

Bir de bu hareketlerin belediye ve muhtarlıkla ilişkisi var ve bu, Bölüm 17 için doğrudan derstir. İkizköy muhtarı Nejla Işık, Akbelen mücadelesinin yüzü oldu; muhtarlık, köylünün elindeki tek yasal makam olarak bir savunma kürsüsüne dönüştü (bkz. Bölüm 1 ve 15). Fındıklı'da belediye VİÇEM üyeleriyle birlikte vadiye gitti. Validebağ'da ise belediye (Üsküdar) tehdidin kendisiydi. Kent hakkı hareketi belediyeye üç ilişki kurabilir: Belediyeyi karşısına alır, belediyeyi yanına alır ya da belediyenin en küçük hücrelerini (muhtarlığı) kendisi kullanır. Üçü de Türkiye'de denendi; hiçbir hareketi belediye bütçesinin kararına ortak etmedi.

Beş soru	Kent hakkı hareketleri (Validebağ, KOS, Kazdağları, Akbelen, İkizdere)
Kaynak devri	Uygulanamaz: Talep bütçe payı değil, tahsis/ruhsat/kamulaştırma kararının geri alınması; doğrudan mülkiyete dokunur
Bağlayıcılık	Kısmen: Mahkeme kararıyla (Validebağ 2023, İkizdere 2026, Akbelen YD 2026); ama karar sahadaki dengeyi yaratmaz, tutanağını tutar
Belediyeden bağımsız yaşam	Evet: Belediye kimi yerde karşıda (Üsküdar), kimi yerde yanda (Fındıklı), kimi yerde muhtarlık kürsü (İkizköy)
Sınıfsal bileşim	İki tür: Kentli orta sınıf (Validebağ, KOS) ve köylü küçük üretici + kentli destek (Kazdağları, Akbelen, İkizdere)
Kriz geçince	Geçime ve mekâna bağlananlar yaşıyor (Validebağ 25 yıl, Akbelen 5+ yıl nöbet, KOS 13 yıl); kampanya bitince söneler var (Su ve Vicdan Nöbeti 425 gün)

Ankara'nın kent hakkı mücadeleleri bu listede daha az görünür, çünkü çoğu bir ormanı değil bir meydanı, bir vadiyi, bir kampüs yolunu savunur ve ulusal basına daha az düşer. Solfasol on beş yıldır bunların tutanağını tutuyor. 2022'de Büyükşehir'in ODTÜ arazisinden geçen yol projesine karşı kampüs bileşenleri "#RantYolunaHayır" kampanyası ve imza standıyla direndi (Solfasol, [Sokaktan Canlı Yayın dizini](#), Ağustos-Ekim 2022). 2024'te Çiğdem Mahallesi'ndeki yaklaşık 120 bin metrekaRELİK Dışişleri Bakanlığı arazisinin (otuz-kırk yıllık sedir, badem ve karaçam ağaçlarıyla) imar planıyla yapılaşmaya açılmak istenmesine karşı mahalleli plan iptali ve arazi satışına karşı yasal yola başvuracağını açıkladı; plan 180 bin metrekaRE ek inşaat alanı yaratıyordu (Solfasol [Takipte](#), "[Çiğdem Mahallesi Ranta Karşı Ayakta](#)", 14 Eylül 2024). Eylül 2026'da Ulus'taki yarım asırlık bit pazarı, İtfaiye Meydanı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın Gökçek döneminde temeli atılmış projesiyle yıkılmaya başlandı; elli yıllık esnafa alternatif alan sunulmadı ve yazının asıl eleştirisi Büyükşehir'in sessizliğineydi: yönetim "hiçbir açık itirazda bulunmadı, kamuoyuna tatmin edici bir açıklama dahi yapmadı" (Yılmaz, "[Bir Hafıza Daha Sessizce Siliniyor: İtfaiye Meydanı Yıkılıyor!](#)", Solfasol, 5 Eylül 2026); aynı gazete aynı meydanı 2011'de "Önce İtfaiye Meydanı Vardı!" başlığıyla belgelemişti (Solfasol, 7 Ekim 2011). İtfaiye Meydanı örneği, kent hakkı hareketlerinin sınıfsal haritasına bir düzeltme getirir: Validebağ'ı savunan orta sınıfın imza gücü, bit pazarındaki esnafın ve alıcıların elinde yoktu; meydan sessizce gitti. Kent hakkı, kimin savunacak zamanı ve dilekçe alışkanlığı varsa onun hakkı olarak kaldığında, en yoksulun mekânı en az savunulan mekân olur.

■ Halkevleri'nin mahalle çalışması ve Mahalle Afet Gönüllüleri

Son iki örnek, bir kriz ya da tehdit olmadan da mahallede duran, yani "kriz geçince" sorusuna yapısal bir yanıt arayan iki örgüt modelidir. İkisi de kusursuz değildir ve ikisinin sınırı birbirinin aynasıdır.

Halkevleri, 19 Şubat 1932'de kurulan, 1951'de Demokrat Parti'nin kanunıyla kapatılan, 1963'te bağımsız bir dernek olarak yeniden açılan, 1980 darbesiyle bir kez daha kapatılan ve 1987'de yeniden kurulan bir halk örgütüdür; kendi anlatımıyla ilk döneminde 478 şubeyle on milyon insana ulaşmıştı, bugün çoğu emekçi mahallelerinde 73 şubesi var (Halkevleri, [Hakkımızda](#); Wikipedia, [Halkevleri](#)). 2000'lerin ortasından itibaren "halkın hakları mücadelesi" adıyla mahalle ölçeğine yerleşti: parasız eğitim, sağlık, barınma, ulaşım, su hakkı. Bu dosya açısından en öğretici aracı "barınma hakkı bürosu"dur. Ankara Dikmen Vadisi'nde 2006'da başlayan gecekondu direnişinde, belediyenin "bilgilendirme bürosu"na karşı mahalleli kendi eşyasıyla vadinin ortasında bir Barınma Hakkı Bürosu kurdu; yaklaşık 2.400 haneden 1.900'ü belediyenin koşullarını kabul etti, 550 hane dokuz yıl direndi; 24 saat nöbet, meşaleli yürüyüşler, pazar toplantıları, yaş gruplarına göre görev bölüşümü, aktivistlerin çocuklarına kadınların bakması; 2009'da projeyi mahkeme durdurdu, ardından alan "afet riskli" ilan edilerek yargı kararının etrafından dolaşıldı ve 2013-2014'te yıkım özel şirketlere ihale edildi (Yılmaz, [Mülkiye Dergisi](#) 39(2), 2015). Aynı araç Ocak 2025'te Antalya Kızılalık'ta yeniden kuruldu: Yüz yıldır oturdukları mahallenin bir vakfa ait sayılması üzerine ecrimisil bedelleri yüz katına çıkan mahalleli Ekim 2024'te Kızılalık Barınma Platformu'nu kurdu ve Halkevleri'nin desteğiyle büro açtı (Halkevleri, [Ocak 2025](#)). Hatay'daki yaşam merkezlerini yukarıda anlattık; Van depreminden sonra kurulan çocuk evi de aynı hattın örneğidir.

Halkevleri modelinin gücü, mahalleye bir kriz olmadan da giren, barınma ve gündelik hak üzerinden örgütlenen, devletten ve belediyeden bağımsız ve doksan yılı aşkın kurumsal hafızası olan bir yapı olmasıdır; Bölüm 17'de önerdiğimiz mahalle meclisinin Türkiye'de en yakın öncüdür. Sınırı da açıkça yazılmalı, "ne aziz ne cani" ilkesine. Birincisi ölçek: 73 şube, elli bin mahallenin yanında bir öncü çekirdektir, mahalle ağı değildir. İkincisi, siyasal hat: Halkevleri belirli bir sol çizginin örgütüdür; bu ona süreklilik ve kadro verir, ama "mahallenin örgütü" ile "örgütün mahallesi" arasındaki çizgiyi de her zaman ince tutar; Dikmen Vadisi'nde 550 hanenin direnip 1.900 hanenin uzlaşması, siyasal hat ile mahallelinin çıkar hesabı arasındaki açının ne kadar büyük olabileceğini gösterir. Üçüncüsü, belediyeye ilişki: Halkevleri'nin mahalle çalışması belediyeye hemen her yerde karşıdan bakar; Dikmen'de doğru olan bu tutum, Fındıklı ya da Bağlar gibi yerlerde belediyeyi zorlayan bir taban gücüne dönüşme fırsatını da kaçırabilir. Karabağlar'da sürgün edilen belediye işçisine verilen destek (bkz. Bölüm 12 ve 14), bu ilişkinin bir üçüncü biçimini, belediye emeğiyle mahallenin buluşmasını işaret ediyor.

Mahalle Afet Gönüllüleri (MAG) ise tam karşı uçtan gelir: Siyasal hattı olmayan, devletle işbirliği içinde, dış fonla kurulmuş bir mahalle örgütü. 1999 Marmara depreminden sonra İsviçre Kalkınma ve İşbirliği Ajansı (SDC), ilk yetmiş iki saatte profesyonel ekiplerin yetmeyeceği tespitinden yola çıkarak Ekim 2000'de İzmit'te, Kocaeli Valiliği ve Büyükşehir itfaiyesiyle birlikte pilot programı başlattı; Haziran 2001'de yaklaşık 400 gönüllü 32 saatlik standart eğitimi (afet bilinci, yangın söndürme, ilk yardım, hafif arama-kurtarma) tamamlamıştı, 2002'de eğitilen gönüllü sayısı 2.500'ü aştı ve mahallelere on iki malzeme konteyneri yerleştirildi (Silier ve Meriç, [Adalı Dergisi](#), Mart 2023; [MAG-AMEDER](#), [Tarihçe](#)). Sonrası bu dosyanın ana tezinin bir başka kanıtıdır: SDC'nin çekilmesinden sonra programı taşımak için kurulan MAG Vakfı yeterli iş dünyası desteği bulamadı, 2014'te MAG gruplarına desteğin sürdürülemeyeceğini açıkladı ve 2017'de dağıldı; belediyelerin, merkezî kurumların ve ideolojik örgütlerin afet alanındaki rekabeti birleşik bir yapıyı engelledi. Fonu çekilen örgüt, iradesi çekilen belediye organı gibi söndü. Ama tümüyle değil: Kocaeli, İstanbul, Yalova, Bursa, İzmir ve Tekirdağ'da MAG dernekleri kuruldu; 2010'da kurulan MAG-AMEDER 2020'de AFAD akreditasyonu aldı; 6 Şubat 2023'te dört yüzü aşkın MAG üyesi sahaya indi ve depremde sonra on bine yakın yeni üyelik başvurusu geldi; Samsun'da 2023'te 150 mahalle gönüllüsü ve 32 ileri müdahaleci eğitildi; Datça'da 60 operasyon personeli ve 230 mahalle gönüllüsü var ([Buğday Derneği](#), Eylül 2026). Heybeliada'da 2005-2006'da kurulup sönen MAG grubu, 2019'da mahallelinin kendi topladığı parayla yeniden canlandı; yani fon çekildiğinde yaşayan gruplar, mahallenin kendi kaynağıyla sahiplendiği gruplardı.

MAG'ı bu dosyaya almamızın nedeni siyasal yakınlık değil, yöntemdir. MAG, Türkiye'de mahalle ölçeğinde, eğitilmiş, görev bölüşümü belli, malzemesi mahallede duran ve "ilk yetmiş iki saat" gibi somut bir işe bağlı bir örgüt şablonunun işlediğini kanıtladı; 6 Şubat'ta işlemeden ne olduğunu da gösterdi: Bu şablon ülke çapına yayılmamıştı. Sınırı ise tasarımıdadır: MAG kendini "kurumun yerine geçmeyen", AFAD eşgüdümünde görevlendirilen bir yapı

olarak tanımlar; afet öncesinde kentin nasıl inşa edildiğine, imar affına, rezerv alana, müteahhitin kim olduğuna dair sorusu yoktur. Yeniden üretimi örgütler, mülkiyeti sormaz. Halkevleri mülkiyeti sorar ama mahalle ölçeğinde şablonu yoktur; MAG'ın şablonu vardır ama sorusu yoktur. Bölüm 17'deki mahalle meclisi önerisinin ilk somut işlevini "afet hazırlığı" olarak seçmemizin nedeni budur: MAG'ın şablonunu, Halkevleri'nin sorusuyla birleştirmek. Bunu ilk yapan mahalle, Türkiye'de belediyeyi beklemeden kurulan ilk kalıcı meclisi kurmuş olacak.

Beş soru	Halkevleri mahalle çalışması (barınma hakkı büroları, yaşam merkezleri)	Mahalle Afet Gönüllüleri (2000–)
Kaynak devri	Hayır: Belediyeye karşı talep; bütçe payı gündemde değil	Hayır: Dış fon (SDC), sonra bağış ve mahalle kaynağı
Bağlayıcılık	Hayır: Direniş ve mahkemeye kısmi kazanım (Dikmen 2009), sonra yargı kararının etrafından dolaşıldı	Hayır: AFAD eşgüdümünde görevlendirilen yardımcı yapı
Belediyeden bağımsız yaşam	Evet: Doksan yıllık dernek; belediyeye çoğunlukla karşıdan	Kısmen: Valilik/İtfaiye/AFAD ile birlikte; mahalle grupları kendi başına
Sınıfsal bileşim	Evet: Gecekondulu ve emekçi mahalleleri (Dikmen, Kızılark, Hatay)	Karma: Mahallenin kendisi; siyasal ve sınıfsal soru sorulmaz
Kriz geçince	Evet: Örgüt kalıcı, ama mahalle çalışması siyasal hat ile mahalleli hesabı arasındaki açığa bağlı (Dikmen: 550'ye karşı 1.900 hane)	Kısmen: Fon çekilince vakıf dağıldı (2017); mahallenin sahiplendiği gruplar yaşadı (Heybeliada 2019); 2023'te 10 bin başvuru

■ Isı haritası: On beş örnek, beş soru

Aşağıdaki tablo bölümün özeti. Her hücre üç düzeyde: **Evet, Kısmen, Hayır**; boş hücre "uygulanamaz" ya da "henüz bilinmiyor". İlk dokuz satır belediye örnekleridir ve Şekil 7'de görselleştirilmiştir; belediyesiz altı örnekte "başkan sonrası" sütunu "kriz geçince" diye okunmalıdır.

Örnek	Kaynak devri	Bağlayıcılık	Bağımsız yaşam	Emekçi bileşim	Başkan sonrası süreklilik
Ovacık 2014–19	Kısmen	Kısmen (fiilen)	Hayır	Kısmen	Hayır (kayım 2024)
Dikili 1984–94 ve 2004–12	Hayır	—	—	—	—
Fındıklı 2019–	Kısmen	Kısmen (fiilen)	Kısmen	Evet	Bilinmiyor
Bağlar 2025–	Kısmen	Kısmen	Kısmen (kuruluyor)	Evet	Bilinmiyor (kayım riski)
Bağlar/DTK 2014–16	Bilinmiyor (belgelenmiş değil)	Hayır	Kısmen (parti çatısı)	Evet	Hayır (kayım)
Çankaya semt meclisleri	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Evet
Nilüfer 1999–2019	Hayır	Hayır	Hayır	Bilinmiyor	Kısmen (komiteler 2024'te yeniden seçildi)
Çanakkale	Hayır	Hayır	Kısmen	Hayır	Evet
Bursa 2024–	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Bilinmiyor
Ankara (karşılaştırma)	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	—
Gezi park forumları 2013–14	—	—	Evet	Hayır	Hayır (aylar içinde söndü; kadın forumu, kooperatif, KOS kaldı)
Taksim Dayanışması 2012– (meslek odaları dava hattı)	— (talep plan iptali)	Kısmen (2013 iptal; 2015 Danıştay bozma)	Evet	Hayır (oda, sendika, dernek temsilcileri)	Kısmen (platform yaşıyor; 2013–2025 ceza davaları)
6 Şubat dayanışma ağları 2023–	Hayır	Hayır	Evet	Evet	Kısmen (dernekleşenler yaşıyor; nüfus kaybı)
Kent hakkı hareketleri (Validebağ, KOS, Kazdağları, Akbelen, İkizdere)	— (mülkiyet kararına doğrudan)	Kısmen (mahkeme)	Evet	Kısmen (iki tür)	Kısmen (geçime bağlananlar yaşıyor)
Halkevleri mahalle çalışması	Hayır	Hayır	Evet	Evet	Evet (örgüt kalıcı; mahalle çalışması değişken)
Mahalle Afet Gönüllüleri 2000–	Hayır	Hayır	Kısmen	Kısmen	Kısmen (fon çekilince vakıf dağıldı; mahallenin sahiplendiği gruplar yaşadı)

Türkiye'deki örnekler, beş soru

"Kaynak devri" sütununda hiç "Evet" yok; ? = belgelenmemiş, — = uygulanamaz

	Kaynak devri	Bağlayıcılık	Bağımsız yaşam	Emekçi bileşim	Başkan sonrası süreklilik
Ovacık 2014–19	Kısmen	Kısmen	Hayır	Kısmen	Hayır
Dikili	Hayır	—	—	—	—
Fındıklı 2019–	Kısmen	Kısmen	Kısmen	Evet	?
Bağlar 2025–	Kısmen	Kısmen	Kısmen	Evet	?
Bağlar 2014–16	?	Hayır	Kısmen	Evet	Hayır
Çankaya semt meclisleri	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Evet
Nilüfer 1999–2019	Hayır	Hayır	Hayır	?	Kısmen
Çanakkale	Hayır	Hayır	Kısmen	Hayır	Evet
Bursa 2024–	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	?
Ankara (karşılaştırma)	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	—

Kaynak: Bölüm 13

Şekil 7. Türkiye'deki örnekler: beş soru ısı haritası.

■ Örneklerin ortak dersi

Tabloya bakınca dört şey görünür.

Birincisi, "kaynak devri" sütununda tam bir "Evet" yoktur. Türkiye'deki en ileri örnekler bile (Fındıklı'nın halk eliyle belirlenen su tarifesini, Bağlar'ın mahalle başına seçilmiş projeleri, Ovacık'ın fiilen belediye meclisi gibi işleyen halk meclisi) bütçe yetkisini belediye meclisinden almış değildir; alamaz, çünkü yasa buna izin vermez (bkz. Bölüm 11). Bu örnekler, yasanın boşluğunu bir belediye yönetiminin iradesiyle halk lehine dolduruyor. Değerlidir; ama iradeye bağlı olan şey, irade değişince değişir.

İkincisi, "bağımsız yaşam" ile "başkan sonrası süreklilik" sütunları birlikte hareket eder. Belediyeli örnekler içinde belediyeden bağımsız yaşayan tek yapı olan Çankaya semt meclisleri, başkan değişiminden etkilenmeyen tek yapıdır; ama aynı meclisler kaynak devri ve bağlayıcılık sütunlarında "Hayır"dır, çünkü belediyeden bağımsız olmak belediye üzerinde güç sahibi olmak anlamına gelmez. Belediye eliyle kurulan yapılar (Nilüfer, Ovacık, Bağlar 2014–16) ise başkan gidince ya sönmüş ya belgesiz kalmış ya kayımla kesilmiştir. Kalıcılık ile etki arasında bir gerilim var: Bağımsız olan etkisiz, etkili olan bağımlı. Bu gerilimi çözen tek şey, belediyeden bağımsız olup belediyeyi zorlayabilen bir taban örgütüdür; Fındıklı'nın meclisi ve Bağlar'ın ev ziyaretleriyle ulaştığı mahalleler, bu yönde en umut verici işaretlerdir ve Bölüm 17'deki modelin çıkış noktasıdır.

Üçüncüsü, "emekçi bileşim" sütunu, hangi örneklerin sınıfsal olarak anlamlı olduğunu söyler. Çankaya'nın orta sınıf semtleri, Çanakkale'nin ve Bursa'nın STK ağırlıklı konseyleri, sınıfsal bileşim açısından Ankara Kent Konseyi'nden çok farklı değildir; farkları usulde ve iyi niyettedir. Fındıklı'nın çay üreticileri ve esnafı, Bağlar'ın yoksul mahalleleri, Ovacık'ın küçük üreticileri ise katılımı bir sınıfın gündelik yeniden üretimine (su, yol, ürünün satışı, bağımlılık merkezi, kadın üretim merkezi) bağlıdır. Katılım, hayatın kendisiyle bağlandığı yerde yaşar; "kent vizyonu" tartışmasıyla bağlandığı yerde söner.

Dördüncüsü, tablonun alt altı satırı, yani belediyesiz örnekler, ilk dokuz satırın tam tersi bir profil çizer: "Bağımsız yaşam" sütununda hemen hepsi "Evet", "kaynak devri" ve "bağlayıcılık" sütunlarında hepsi "Hayır" ya da "uygulanamaz". Belediyeli örneklerde etki var, bağımsızlık yok; belediyesiz örneklerde bağımsızlık var, belediye üzerinde etki yok. Bu iki yarım, birbirinin eksiksidir ve Türkiye'de henüz hiçbir yerde birleşmemiştir: Fındıklı'nın halk meclisi ile Hatay'ın yaşam meclisi, Bağlar'ın mahalle komisyonu ile Akbelen'in nöbeti, MAG'ın şablonu ile Halkevleri'nin sorusu aynı mahallede hiç buluşmadı. Belediyesiz örneklerin kendi içindeki fark ise Bölüm 6'nın dersini doğrular: Bir öfkeye bağlananlar (park forumları, Su ve Vicdan Nöbeti) kriz geçince söndü; gündelik yeniden üretime ya da geçime bağlananlar (yaşam merkezleri, kadın forumu, kooperatif, Validebağ, Akbelen, mahallenin sahiplendiği MAG grupları) yaşadı. Ve belediyesiz örneklerin en önemli ortak sınırı, kent hakkı hareketleri dışında hiçbirinin mülkiyet kararına dokunmamış olmasıdır; dokunan tek tür de bunu belediye üzerinden değil, jandarma karşısında ve mahkeme önünde yaptı.

Bu örneklerin hiçbirisi kent konseyinin yeterli olduğunu göstermez; hepsi birden, bir belediye yönetiminin iradesiyle bile ne kadar ileri gidilebileceğini ve o iradenin ötesinde neyin gerektiğini gösterir. Bir sonraki bölüm, bu örnekleri savunan ve inceleyen damarın haritasını çıkaracak; ondan sonraki kitap ise "belediyeyi beklemeden" sorusuna yanıt verecek.

■ Bu bölümden dersler

- Türkiye'deki karşı örneklerin hiçbirisi yönetmelik sayesinde değil, yönetmeliğin dışında ya da kenarında, bir belediye yönetiminin iradesi ya da bir mahallenin gönüllü emeğiyle var oldu; bu nedenle hepsi irade çekildiğinde kırılgandır.

- Ovacık, üretim ilişkisine dokunan (kooperatif) ama karar örgütlenmesini büyütemeyen bir deneyimdir; Bozkurt'un tespitiyle üretim boyutu örgütlenme boyutunun önüne geçti. Halk meclisi fiilen belediye meclisi işlevi gördü, hukuken hiçbir yetkisi yoktu; OHAL katılımı düşürdü; 2024'te ilçeye kayyım atandı.
- Tunceli 2019–2024, modelin il ölçeğinde neye dönüştüğünü gösterir: Komisyonlu halk meclisi kurulmadı; halk toplantısı, ihale yerine halkla yapım ve işçi sözleşmesi (2021'de regl izni, 2023'te yüzde 85 zam ve 7 saatlik iş günü) öne çıktı. Borç tartışması ve müfettiş iddiası (iddia düzeyinde) halkçı belediyeçiliğin mali sınırını, "Dersim" tabelası davası da adının bile merkezce çizildiğini gösterdi. Kayyım (Kasım 2024) bir yıl içinde işçi kazanımlarını geri aldı; Maçoğlu belediyeden kooperatife döndü.
- Dikili, hizmet fiyatı ile mülkiyet arasındaki farkı öğretir: Bedava su tüketimin kolektif düzenlenmesidir, kentin kimin için üretildiğini değiştirmez; katılım organı kurulmadığı için başkan gidince yaşayacak bir şey kalmadı. Beraat (2010) öykünün sonu değil ortasıydı.
- Fındıklı, bugün işleyen en gelişkin pratiktir: 149 temsilcili Halk Meclisi (2019), VİÇEM (Viçe Çevre Meclisi), halkın belirlediği su tarifi, aylık harcama bülteni, geri çağırma taahhüdü, belediye meclisinde sabit "konsey tavsiye kararları" gündemi. Gücü meci geleneğine dayanan tabandan geliyor; "başkan gidince" sorusu henüz yantısız.
- Bağlar'ın 2025–2026 katılımcı bütçesi (ev ziyareti, mahalle toplantısı, sandık, 4.104 oy, mahalle izleme komisyonu) Türkiye'de Porto Alegre usulüne en yakın deneme; ama pay açıklanmadı, projeler belediye meclisi kararıyla bütçeye giriyor ve ilçe 2016 ile 2019'da kayyımı yaşadı. Kürt illerinin halk meclisleri örgütlü taban sağladı, ama partiden bağımsız yaşam kuramadı ve çatışma ortamı katılım mimarisini tasfiye etti.
- Kürt illerinde 2004–2016 mirası meclislerden çok kurumlardı (kreşler, kadın merkezleri, çok dilli hizmet, kadın kotası ve eş başkanlık); Sur'un çok dilli hizmet kararı 2007'de Danıştay'la, Mardin'in dört dilli kreşi kayyım ile kapandı. Belediyeye bağlı kurum tek idari kararla kapatılabildi; belediyeden bağımsız yaşayan tek örnek, yirmi günde özel tiyatroya dönüşen Amed Şehir Tiyatrosu'ydü. 2024 sonrası yeniden açılanlar (DİKASUM, Zarokistan, kent konseyleri, Halk Ekmek) ve "Söz Sizde" buluşmaları değerli, ama talep dinleme düzeyinde; bağlayıcı usul yalnızca Bağlar'da var. DEM'in "halk meclislerine yasal güvence" talebi ve "62 belediyeden 2 kreş" öz eleştirisi vaat-pratik makasını belgeler; Diyarbakır'daki 2024–25 işten çıkarmaları ve 720 günü aşan işçi eylemi, tabelanın işveren işveren olmaktan çıkarmadığını bir kez daha gösterir.
- Çankaya semt meclisleri belediyeden bağımsız yaşayan tek yapı; bu yüzden kalıcı, ama aynı nedenle etkisiz ve sınıfsal olarak orta sınıf. Kalıcılık ile etki arasındaki gerilimi yalnızca belediyeden bağımsız olup belediyeyi zorlayabilen bir taban örgütü çözer.
- Beş soru tablosunda "kaynak devri" sütununda tam bir "Evet" yoktur; "bağımsız yaşam" ile "başkan sonrası süreklilik" birlikte hareket eder; "emekçi bileşim" hangi örneklerin sınıfsal olarak anlamlı olduğunu söyler. Katılım, hayatın gündelik yeniden üretimine bağlandığı yerde yaşar.
- 2013 park forumları Türkiye'nin en geniş belediyesiz katılım deneyimiydi ve Arjantin 2001'in üç nedeniyle (kurumsal karşılık yok, ele geçirme rekabeti, orta sınıfın çekilmesi) aylar içinde söndü; Arjantin'in ortak mutfakları ve fabrikaları gibi bir maddi bağı da yoktu. Kalanlar gündelik ihtiyaca ya da mekâna bağlananlardı: Yoğurtçu Kadın Forumu, Kuzey Ormanları Savunması, Kadıköy Kooperatifi. Hiçbir forum kendi ilçesinin belediye bütçesini gündemine almadı.
- Gezi'nin bir öncesi vardı: 2012'de kurulan Taksim Dayanışması, meslek odalarının dava hatıyla parkın hukuki savunmasını direnişten bir yıl önce başlattı (6 Haziran 2013 plan iptali; 2015'te Danıştay'ın geri adımı). Bu damar 2013'ten 2025'e uzanan ceza davalarıyla karşılaştı; 2015, 2020 ve 2025 beraatları ile 2022'deki 18 yıllık ceza ve 17 aylık tutukluluk, belediyesiz katılımın Türkiye'deki maliyetinin ölçüsüdür. Yapıcı'nın "yarışmadan önce altyapı" ve "platform kalıcı kurum değil katalizördür" tespitleri, forumların neden söndüğünü de açıklar.
- 6 Şubat 2023'ün ilk yetmiş iki saatinde mahalle kendini kendisi yönetti (Adıyaman'da cemevi, Hatay'da yaşam merkezleri), ama göçmenleri ve Romanları dışarıda bıraktı; Hatay'daki yaşam meclisleri ve dernekleşen ağlar üç yılı aşarak belediyeden bağımsız örgütlenmenin mümkün olduğunu kanıtladı; sınırı, yeniden inşa kararlarına (rezerv alan, imar, konut tahsis) dokunamamasıdır. Dayanışma mutfağı yeniden üretimi örgütler, mülkiyeti örgütlemeyiz.
- Kent hakkı hareketleri (Validebağ, KOS, Kazdağları, Akbelen, İkizdere) Türkiye'de mülkiyet kararına doğrudan dokunan tek katılım biçimidir ve bu yüzden jandarmayla karşılaşan tek biçimdir; mahkeme sahadaki dengeyi yaratmaz, tutanağını tutar ("davayı kazandık, vadi bitti"). Ömürleri, tehdide değil, mahallenin geçimine bağlandıkları ölçüde uzar.
- Halkevleri'nin barınma hakkı büroları (Dikmen 2006, Kızılalık 2025) ve yaşam merkezleri mülkiyeti soran, kriz olmadan da mahallede duran bir modeldir; sınırı ölçek (73 şube) ve siyasal hat ile mahalleli hesabı arasındaki açıdır. MAG ise soru sormayan ama işleyen bir mahalle şablonudur; fonu çekilince vakfı dağıldı, mahallenin sahiplendiği grupları yaşadı. Bölüm 17'nin önerisi ikisini birleştirmektedir: MAG'ın şablonu, Halkevleri'nin sorusu.

■ Kaynaklar

- Diken — Ovacık'ta komünist belediye başkanı etkisi · Engin Bozkurt, "Toplumcu belediyeçilik politikalarının Ovacık Belediyesi örneği üzerinden değerlendirilmesi", sendika.org, Temmuz 2020 · Gazete Duvar — Ovacık Belediyesi'nin öğrettikleri (Ocak 2019) · BirGün — Komünist belediyenin organik ürünleri (2017)
- Halk TV — Maçoğlu Kadıköy'de ne kadar oy aldı (2024) · Sözcü — Kayyum atanan Ovacık Belediye Başkanı Mustafa Sarıgül kimdir · Medyascope — Mustafa Sarıgül kimdir (22 Kasım 2024) · Cumhuriyet — Ovacık'ta halka açık meclis (17 Haziran 2019) · Sözcü — Belediye meclisini sokakta toplayan başkan (2021)
- Tunceli 2019–2024: Gazete Duvar — İrfan Aktan, Maçoğlu söyleşi: "Modelimiz Ovacık'la sınırlı kalmayacak" (6 Ekim 2018) · AA — Mahkeme Tunceli Belediyesi'nin "Dersim" kararının yürütmesini durdurdu (24 Mayıs 2019) · Evrensel — Belediye tabelasına "Dersim" yazılmasına durdurma · Medyascope — Maçoğlu ile söyleşi: "Benzini kendim alıyorum" (6 Şubat 2021) · Habertürk — "Komünist başkan"dan yeni icraat: İhale sistemi kaldırıldı (11 Mart 2021) · İndigo — Maçoğlu çağrı yaptı, halk 40 günlük işi bir haftada bitirdi (23 Eylül 2022) · Cumhuriyet — Maçoğlu Cumhuriyet TV'de: "Neden kâr edelim, belediye tüccar mı?" (2023) · Diken — Komünist başkanın toplu sözleşmesi: İşçiye 8 bin lira maaş (2021) · Halk TV — Tunceli Belediyesi'nden işçilerine yüzde 20 zam (2021) · Cumhuriyet — Maçoğlu imzayı attı: Yüzde 85 maaş artışı (2023) · T24 — TKP'den DEM Parti'ye geçen Tunceli Belediyesi'nin borcu açıklandı (Mayıs 2024) · Cumhuriyet — Maçoğlu'ndan borç iddialarına yanıt (2024) · AA — Eski Tunceli Belediye Başkanı Maçoğlu'na kamu zararı iddiasıyla zimmet çıkarıldı (20 Kasım 2025) · Euronews Türkçe — Tunceli ve Ovacık belediyelerine kayyum atandı (22 Kasım 2024) · Medyascope — Ovacık ve Tunceli belediyelerine kayyum atandı (23 Kasım 2024) · ANKA — Tunceli Belediyesi'nde çalışan haklarını geriye götüren TİS imzalandı (19 Kasım 2025)
- Maçoğlu 2023–2026 ve sol içi tartışma: Medyascope — Maçoğlu: Tunceli'den ayrılıyor mu? (6 Aralık 2023) · Bianet — TKP'den Maçoğlu açıklaması: Kadıköy gündemimizde değildi (7 Ocak 2024) · Medyascope — Maçoğlu Kadıköy'den aday oldu (16 Ocak 2024) · Kısa Dalga — İbrahim Ekinci, "Maçoğlu kooperatifler birliği projesi üzerinde çalışıyor" (30 Ağustos 2024) · Yeni Ankara — Maçoğlu şimdi ne yapıyor (19 Ağustos 2026) · Tunca Özlen, "Ovacık modeli: Tek ilçede sosyalizm", Gazete Duvar, 20 Ocak 2019 · Kurtuluş Kılçer, "Belediyeçilik, sosyalizm ve Ovacık", sol · Engin

- Bozkurt, 2000 Sonrası Türkiye'de Toplumcu Belediyecilik Politikalarının Değerlendirilmesi: Ovacık Belediyesi Örneği, doktora tezi, Ankara Üniversitesi SBE, 2020 · Bozkurt, Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi (hakemli özet)
- Cumhuriyet — Dikili'deki su davası sanıkları beraat etti (29 Mart 2010) · İMO — Özgüven beraat etti, kamu yararı kazandı · Hürriyet — Suyu bedava dağıtan başkana hapis · Yalçınan vd., "Kapitalist Kentte Sosyal Belediyecilik Ne Kadar Mümkün? Dikili Örneği"
 - 1+1 Express — "Piramiti ters çevirmek" (Eylül 2019) · T24 — Candan Yıldız, "Fatsa'dan Fındıklı'ya fikri takip" (Ağustos 2019) · Bianet — Çervatoğlu: Mahalle komiteleriyle katılımcılığı artıracağız (Ocak 2024) · İnan İzci, "Halkçı Belediyecilikte Bir İlham Kaynağı: Fındıklı Deneyimi", Sosyal Demokrat Dergi, 27 Şubat 2026 · Elips Haber — Çervatoğlu hâkim karşısına çıktı · 2mart — Fındıklı'da altyapı meci kültürüyle tamamlandı · Haydar Ergülen, "Meci", BirGün, Ağustos 2026 · Fındıklı Belediyesi — Katılımcı Bütçe Konferansı · Medyascope — Çervatoğlu söyleşi (Ekim 2024)
 - Hürriyet — DTK'dan demokratik özerklik kararı (2011) · Academia — "Hizmet-Siyaset İkiliğinden Diyarbakır'a Bakmak: DBB Deneyimi 2015-2018" · Medyascope — Kayyum haritası (Kasım 2024) · Gazete Duvar — Bağlar'da kayyum (Şubat 2020) · Munzur Press — Kayyum Bağlar Belediyesi'nin kasasını boşaltmış (2024)
 - Kürt illeri 2004-2016, kurumlar ve kayyum envanteri: Duygu Canan Öztürk, "Socio-Spatial Practices of the Pro-Kurdish Municipalities", ODTÜ yüksek lisans tezi, 2013 · Zeynep Gambetti, "The conflictual (trans)formation of the public sphere in urban space: the case of Diyarbakır", New Perspectives on Turkey 32, 2005 · Nicole F. Watts, Activists in Office: Kurdish Politics and Protest in Turkey, University of Washington Press, 2010 · Akkaya ve Jongerden, "Confederalism and autonomy in Turkey" (2014) · BirGün — Çokdillili belediye feshedildi (19 Ekim 2007) · Evrensel — Demirbaş Danıştay'a itiraz etti (2007) · Agos — "Kayyum çokdilliliği de vurdu" · Agos — "Zarokistan'a Türkçe darbesi" · Handan Çağlayan, "Barış Süreci'nde Kürt Kadın Hareketi", Heinrich Böll Stiftung, 13 Kasım 2014 · FeministBellek — Eş başkanlık · Berrin Sönmez, "Eşbaşkanlık sisteminin kadın eşitlik mücadelesine katkısı", Gazete Duvar — HDP'den kayyum raporu: Borç ve asimilasyon (28 Şubat 2019) · Evrensel — Kayyumlar Diyarbakır'da 43 kadın merkezini kapattı (17 Ekim 2018) · Mimesis — Amed Şehir Tiyatrosu (Ocak 2024)
 - Kürt illeri 2024-2026: DEM Parti — Seçim bildirgesi: "Yerel demokrasi ile özgür kentlere" (18 Şubat 2024) · DEM Parti — Demokratik Yerel Yönetimler Çalıştay'ı sonuç bildirgesi (Van, Ağustos 2024) · DEM Parti — Demokratik Yerel Yönetimler ara dönem toplantısı sonuç bildirgesi · Van Sesi — Büyükşehir'in halk toplantılarına yoğun ilgi (9 Ağustos 2024) · Gazete Van — Van Büyükşehir 10 aylık çalışmasını paylaştı · Van Belediyesi — Kayyum sonrası yeniden Van Kent Konseyi ilk toplantısını gerçekleştirdi (26 Kasım 2024) · Gazete Detay — Diyarbakır'da halk buluşması: Mahallenin sorunları masaya yatırıldı (14 Temmuz 2026) · Gazete Detay — Diyarbakır Kent Konseyi 33. Olağan Genel Kurulu (1 Temmuz 2026) · Diyarbakır Büyükşehir — Kadın çalışmaları 2025 faaliyet raporu (29 Aralık 2025) · İke TV — Zarokistan yeniden açılıyor (Ağustos 2024) · Mücadele Gazetesi — Diyarbakır Büyükşehir Halk Ekmek fabrikası açtı (13 Temmuz 2026) · STGM — "Diyarbakır Yerel Hizmetlerde Neleri Kaybediyor" özet raporu (Temmuz 2024, PDF) · Hürriyet — Diyarbakır'da DEM Partili belediyelerde 532 kişiye işten çıkarılma tebliğati (4 Aralık 2024) · AA — Diyarbakır'da işten çıkarılan işçilerin eylemi sürüyor (19 Kasım 2024) · Gazete Detay — 720 gündür direnen işçilerden DEM Partili belediyelere tepki (2026) · İke TV — DEM Partili belediyelerin Kürtçe karnesi: 62'sinden 2'si kreş açtı
 - Gönen Orhan, "Katılımcı bütçe ve Bağlar Modeli", Yeni Arayış, 12 Mayıs 2026 · Gazete Detay — Bağlar'da bütçeyi yeniden halk belirliyor · Med Gündem — Bağlar'da halk kararını verdi: İlk 3 proje belirlendi · Güneydoğu Güncel — Bağlar Modeli'nde 19 proje halk oylamasına gidiyor (8 Mayıs 2026) · Bağlar Bütçe platformu
 - Çankaya Kent Konseyi — Semt Meclisleri · Çayyolu Semt Meclisi · Ayrancım — Ayrancı Semt Meclisi ne yapmalı · Cahit Akın — Temsilden özyönetime mahallede demokrasi
 - Nilüfer Belediyesi — Bozbey katılımcı bütçeyi anlattı (2013) · Bursa BB — Bozbey: Bursa katılımcı yönetimin kalesi olacak · Bursa Hakimiyet — Kent Konseyi'nin yapısı değişecek mi? (Nisan 2024) · Bayrak Haber — Bursa Kent Konseyi'nde yeni dönem (Ağustos 2026)
 - Çanakkale Kent Konseyi — Kentin, kentlinin konseyi ne iş yapar
 - Gezi park forumları: Bianet — Gezi Parkı forumları Facebook'ta (19 Haziran 2013) · Can Irmak Özınar, "Gezi Direnişi'nden Forumlara: Saatlerin Ayarını Bozan", Mülkiye Dergisi 37(3), 2013 · Taylan Doğan, "Park forumları nasıl bir evrim izledi: Bir örnek olarak Abbasağa", art-izan, 8 Kasım 2013 · Brunel Üniversitesi doktora tezi — İstanbul'da Occupy sonrası aktivizm coğrafyaları · Feminist Bellek — Yoğurtçu Kadın Forumu · Eren Topuz, "Gezi'nin bakiyesi: Caferağa ve Yeldeğirmeni'nde yatay örgütlenme deneyimi", Gazete Duvar, Ocak 2021 · Sosyal Ekonomi — Kadıköy Tüketim Kooperatifi (Eylül 2018) · Bianet — İstanbul Kent Savunması kuruldu (Haziran 2014) · Hürriyet — Oy ve Ötesi hakkında bilinmeyenler (Ekim 2015)
 - Taksim Dayanışması ve Gezi davaları: Sessiz Kalma — Mücella Yapıcı profili · Emek.org.tr — Mücella Yapıcı ile röportaj: Sermayenin krizi ve kentlerin yağmalanması (Haziran 2014) · Emek.org.tr — Yüksek mimar Mücella Yapıcı ile söyleşi (2014) · Arkitera — Taksim'de Topçu Kışlası tarihihe gömüldü (8 Mayıs 2014) · Dünya — Taksim Yayalaştırma Projesi iptal (6 Mayıs 2014) · Politeknik — Danıştay Topçu Kışlası iptal kararını bozdu (15 Temmuz 2015) · Diken — Gezi Parkı'na Topçu Kışlası projesi Danıştay'dan da geçti (13 Mayıs 2016) · Politeknik — Taksim Dayanışması üyeleri Çağlayan'da (Temmuz 2013) · TTB — 8 Temmuz 2013 gözaltıları açıklaması · Habertürk — Gezi Parkı davasında tüm sanıklar beraat etti (29 Nisan 2015) · Diken — Mücella Yapıcı'nın savunması (24 Haziran 2019) · Medyascope — Gezi davası kronolojisi (28 Ocak 2025) · Medyascope — Gezi davasında karar (25 Nisan 2022) · Gazete Duvar — Mücella Yapıcı tahliye edildi (28 Eylül 2023) · bianet — Yapıcı, Altınay ve Ekmekçi beraat etti (11 Şubat 2025) · bianet — Mücella Yapıcı: Yerel yönetim meydana vazgeçmiş (17 Ekim 2020)
 - 6 Şubat 2023: TTB — Adıyaman Hızlı Değerlendirme Raporu, 14-18 Şubat 2023 · Hak İnişiyatifi — Malatya Gözlem, İnceleme ve Tespit Raporu · Halkevleri — Yaşam Merkezleri · Deprem Dayanışması Derneği · Anka — Hatay Depremzede Derneği deprem raporu (Şubat 2024) · Halk Meclisleri — Defne · Kültürhane — Deprem Belleği (11 Kasım 2024) · Sözcü — Halkevleri'nden Hatay deprem raporu (7 Şubat 2025) · Hallumoğlu ve Oflazoğlu Dora, "Deprem Sonrası Yerel Aktörlerin Toplumsal Dayanıklılık ve Yerel Ekonomiler Üzerindeki Rolü: Hatay Örneği", Afet ve Risk Dergisi 8(3), 2025
 - Kent hakkı hareketleri: Serbestiyet — "Korunun park ve bahçe olmaya ihtiyacı yok" (Haziran 2021) · BirGün — Validebağ direnişi zafere doymuyor (4 Ocak 2023) · Figen Algül, "Yeni toplumsal hareketler ve sosyal medya: Kuzey Ormanları Savunması", Marmara İletişim Dergisi 22, 2014 · Bianet — Kuzey Ormanları Savunması etiketi · Medyascope — Su ve Vicdan Nöbeti Koordinasyon Kurulu açıklaması (15 Ekim 2019) · Bianet — Alamos Gold gitti, Kazdağları'nda maden tehdidi bitmedi (Mayıs 2021) · Teyit — Geçmişten bugüne Akbelen Ormanı · Cumhuriyet — Danıştay'dan Akbelen için kritik karar (Mayıs 2026) · Cumhuriyet — Akbelen davası: "Emsal karar herkese umut olacak" (16 Eylül 2026) · Bilgi Müsterekleri, "Kamu Kimin? Akbelen'de Danıştay Günü ve Bir Müksüzleştirme Anatomisi", 16 Eylül 2026 · Diken — 9 soruda İkizdere'de ne oluyor? (Mayıs 2021) · dokuz8 — İkizdere'de taş ocağı kararına 5 yıl sonra iptal (Ocak 2026) · Mimarlar Odası İstanbul BK Şubesi — 43. Dönem Çalışma Raporu, Kentleşme ve Planlama (PDF) · Sendika.org — 3. Havalimanı yaşama dair ne varsa yok edecek (26 Mart 2015) · BirGün — Haydarpaşa Dayanışması: Garları sermayeye peşkeş çektiğimiziz (Kasım 2024)
 - Halkevleri ve MAG: Halkevleri — Hakkımızda · Wikipedia — Halkevleri · İ. Yılmaz, "Gecekondu Direnişi: Dikmen Vadisi Örneği", Mülkiye Dergisi 39(2), 2015 · Halkevleri — Kızılark halkı Barınma Hakkı Bürosu'nu açtı (Ocak 2025) · Orhan Silier ve Zeynel Meriç, "Mahalle Afet Gönüllülüğü: Türkiye'de

ve Adalar'da", Adalı Dergisi 213, Mart 2023 · MAG-AMEDER — Tarihçe · Buğday Derneği — Afetlere karşı yurttaş dayanışması (Eylül 2026)

- Solfasol: Ecehan Balta, "Kadınların, Gençlerin ve Göçmenlerin Kent Hakkı" (11 Ocak 2026) · "Duyduk Duymadık Demeyin Ayrancı Semt Meclisi Kuruluyor..." (27 Eylül 2021) · "Ayrancı Halkı ABB Önünde" (11 Temmuz 2024) · Aykut Alyanak, "Ayrancı'nın Güven Hastanesi ile İmtihanı" (16 Temmuz 2026) · "Çiğdem Mahallesi Ranta Karşı Ayakta" (14 Eylül 2024) · Mehmet Onur Yılmaz, "Bir Hafıza Daha Sessizce Siliniyor: İtfaiye Meydanı Yıkılıyor!" (5 Eylül 2026) · "Önce İtfaiye Meydanı Vardı!" (7 Ekim 2011)

Bölüm 14. Katılımı Savunanlar: Bir Damarın Haritası

Bu dosya boşlukta yazılmıyor. Türkiye'de yerel yönetime halk katılımını savunan, bunun için kitap yazan, dernek kuran, genel kurula aday olan, semt meclisi toplayan, gazete çıkaran, grev kararı asan bir damar var. Yaşı elli yılı aşiyor; 1970'lerin belediye danışmanlarından bugünün Ankara semt meclisi gönüllülerine uzanıyor. Bu bölüm o damarın haritasını çıkarıyor. Amacımız övgü ya da yergi değil; kimin ne söylediğini, hangi soruyu sorduğunu, hangi soruyu sormadığını dürüstçe kaydetmek. Çünkü 25 Eylül forumunda bu damarın hemen bütün kolları aynı salonda olacak ve dosyamızın kendi konumu ancak bu haritada gösterilebilir.

Haritanın ana çizgisi baştan söylenmeli: Bu damar iki koldan akıyor. Birinci kol katılımı bir **yönetişim** sorunu olarak görür; sorun "kapasite", "iyi uygulama", "kurumsallaşma", "farkındalık" sözcükleriyle tanımlanır, çözüm daha iyi yönetmelik, daha iyi eğitim, daha iyi başkandır. İkinci kol katılımı bir **sınıf** sorunu olarak görür; sorun bütçe yetkisi, mülkiyet, örgütlü taban sözcükleriyle tanımlanır, çözüm halkın belediyeden bağımsız kendi organlarını kurmasıdır. Bu dosya ikinci koldadır. Ama birinci kolun biriktirdiği bilgi, deneyim ve iyi niyet olmadan ikinci kolun konuşacak bir zemini de olmazdı. Bu yüzden bölümün tonu eleştirel diyalogdur: kişilere saygı, yapıya eleştiri.

■ Damarın kökü: 1970'lerin danışmanlarından kent konseyine

Damarın nereden çıktığını bilmeden kollarını anlamak zor. Kök, 1973–1977 toplumcu belediyeçilik hareketindedir (bkz. Bölüm 9). Dalokay'ın Ankara'sı, İsvan'ın İstanbul'u ve Köse'nin İzmit'i, Türkiye'de ilk kez belediyeyi bir sınıf politikası aracı olarak düşünen kentleşme uzmanlarını, planlamacıları ve iktisatçıları çevresine topladı. 1976'da Ankara Belediyesi öncülüğünde kurulan Devrimci Belediyeler Derneği ve hareketin yayın organı *Devrimci Belediyeler Dergisi*, Cevat Geray gibi adların ve Gültepe Belediye Başkanı Aydın Erten'in kuramsal yazılar yazdığı bir okul işlevi gördü. İlhan Tekeli ve Önder Şenyapılı "başkanlık danışmanı" olarak çalıştı. Batuman'ın beş ilkesi (demokratik, üretici, tüketimi düzenleyici, birlikçi, kaynak yaratıcı belediye) bu okulun programıydı.

1977'de partinin kendi başkanlarını tasfiye etmesi ve 1980 darbesi bu kökü ikiye böldü. Bir kol, uzmanlar ve planlamacılar üzerinden akademiye ve uluslararası kurumlara aktı: 1990'larda Habitat II, Yerel Gündem 21 ve "yönetişim" diliyle geri döndü; 2005'te kent konseyi olarak yasalaştı (bkz. Bölüm 11). Öteki kol, gecekondular örgütlenmeleri üzerinden Fatsa'ya aktı; 1980'de kesildi ve bir daha kurumsal biçim alamadı. Bugünkü yönetişimci kol birinci akışın, sınıfsal kol ikinci akışın mirasçısıdır. İkisinin de aynı kökten çıktığını hatırlamak, diyalogun zemindir: Keleş'in özerklik savunusu ile Fatsa'nın halk komiteleri, 1970'lerin aynı belediye deneyiminden doğdu.

Bu kökün bir de çoğu zaman ayrı yazılan, ama haritada yer alması gereken bir dalı var: Kürt illerindeki belediyeçilik deneyimi. 1999'dan itibaren HADEP, DTP, BDP ve DBP'nin yönettiği belediyeler, kamuya açık akademik ve basın kaynaklarının anlattığı biçimiyle, katılımı stratejik plan düzeyine taşıdı: Diyarbakır Büyükşehir'in 2015–2019 stratejik planı 188 toplantı, yaklaşık 11.000 yurttaş, 7.800 hane anketi ve 15 tematik forumla hazırlandı; kadın kotası ve çok dilli hizmet belediye pratiğine girdi; Bağlar'da halk meclisleri üzerinden katılımcı bütçe denemesi tartışıldı (bkz. Bölüm 13). Bu deneyimin sınırı, halk meclislerinin parti hegemonyasında kalması ve 2016 sonrasında kayımla kesilmesi idi; kayımlı stratejik planı katılımı çevrimiçi ankete indirdi. "Hizmet-Siyaset İlişkilerinden Diyarbakır'a Bakmak" gibi akademik çalışmalar bu deneyimi belgeliyor. Dosyamız bu dalı, yasal çerçevede, kurumsal düzeyde ve betimleyici olarak ele alıyor; damarın haritasında yeri, belediye ölçeğinde katılımın parti aracılığıyla nereye kadar gidebildiğini ve merkezî iktidar karşısında ne kadar kırılgan olduğunu göstermesidir.

■ Akademik damar: Altı isim, iki kuşak

Ruşen Keleş, Türkiye'de yerel yönetim düşüncesinin en uzun soluklu adıdır. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yarım yüzyılı aşan çalışması, *Yerinden Yönetim ve Siyaset* ve *Kentleşme Politikası* gibi kitaplarla, yerel yönetimi bir teknik idare meselesi olmaktan çıkarıp demokrasi meselesi olarak kurdu. Keleş'in ısrarla savunduğu iki şey var: Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın Türkiye'nin koyduğu çekinceler kaldırılarak uygulanması ve kent konseylerinin "danışma organı" olmanın ötesine geçmesi. İDEALKENT'in Keleş özel sayısı bu birikimi özetler. Keleş'in dili özerklik, yerinden yönetim ve demokratikleşme dilidir; yerel devletin sınıfsal karakteri onun sorusu değildir. Ama Şart'ın çekinceleri konusundaki ısrarı, dosyamızın Ek B'de yeniden aldığı somut bir hukuki talebe dönüşür: Merkezin belediye üzerindeki vesayeti daralmadan yerel katılım genişleyemez.

İlhan Tekeli, 1970'lerde toplumcu belediyeçilik hareketinin danışmanlarından biriydi; Ahmet İsvan'ın İstanbul'unda ve Vedat Dalokay'ın Ankara'sında kentleşme uzmanı olarak çalıştı (bkz. Bölüm 9). Sonraki kırk yılda "katılımcı planlama", "temsili demokrasinin yetersizliği" ve "müzakereci demokrasi" üzerine yazdı; 1996 Habitat II sürecinde etkindi. Adını taşıyan Şehircilik Kültürü Vakfı, 25 Eylül forumunun afişindeki kurumlardan biri ve Nisan 2026'daki "kent konseylerinin yirmi yıllık bilançosu" çalışmasının paydaşı. Tekeli'nin çizgisi, 1970'lerin "uzman-başkan" ekseninden bugünün "müzakere" eksenine uzanan bir çizgidir. Bölüm 9'da gösterdiğimiz gibi, 1973–77 hareketinin en büyük sınırı da tam buydu: katılım uzmanla başkan arasında kaldı, gecekondular halkının kendi organı olmadı. Tekeli'nin müzakereci demokrasinin vurgusu bu boşluğu görür, ama onu "yurttaş" kavramıyla doldurur; müzakere masasında ev sahibi ile kiracının, müteahhit ile belediye işçisinin aynı sandalyeye oturduğunu varsayar.

Tarık Şengül, ODTÜ'de *Kentsel Çelişki ve Siyaset* ile ikinci kolun kuramsal temelini attı. Şengül'e göre "yönetişim", sınıf çatışmasını "uzlaş" perdesiyle örten bir ideolojidir; kent konseyi gibi kurumlar, kentsel rantın dağıtımını belirleyen sınıf ilişkilerini "paydaş" diliyle görünmez kılar; katılım, imar kararlarına dokunmadığı sürece meşrulaştırma işlevi görür. Şengül'ün önerisi, katılımın kentsel emekçi sınıfları örgütlü gücüne dayanmasıdır. Dosyamızın Bölüm 2'deki "yönetişim" eleştirisi büyük ölçüde bu hattan beslenir. Şengül'ün açık bıraktığı soru ise pratiktir: Örgütlü güç nasıl kurulur, hangi organda toplanır, belediyeyle nasıl ilişkilendirir? Bu soruya Bölüm 17'de yanıt vermeye çalıştık.

Bülent Batuman, Mülkiye dergisindeki makalesiyle 1973–1977 "Yeni Belediyeçilik" hareketini beş ilkeyle tanımladı: demokratik, üretici, tüketimi düzenleyici, birlikçi, kaynak yaratıcı belediye. Batuman'ın katkısı, hareketin gecekondular sakinlerini "kent emekçileri" olarak siyasal özne hâline getirdiğini göstermesi ve tasfiyenin içeriden, partinin kendi merkezi tarafından geldiğini belgelemesidir. Bu, dosyamızın bir tezini tarihsel olarak doğrular: Başkana ve partiye bağlı katılım, başkan ve parti değişince biter.

Erbatur Çavuşoğlu ve Murat Cemal Yalçın, Dikili örneği üzerine çalışmalarında "kapalist kente sosyal belediyeçilik ne kadar mümkün" sorusunu sordular. Bulguları dürüst: Bedava su, ucuz ulaşım, bir liralık muayene gerçek bir refah etkisi yarattı; ama bu, kaynakların yeniden dağıtımından çok **hizmet fiyatlandırması** üzerinden ilerledi; katılım mekanizmaları zayıf kaldı; seçmen tercihinde partiden çok aday belirleyiciydi. Bu bulgu, dosyamızın Bölüm 13'te kullandığı "hizmet fiyatı ile mülkiyet arasındaki fark" ayrımının kaynağıdır.

Savaş Zafer Şahin (Atılım Üniversitesi), akademik damarın Ankara Kent Konseyi çevresine en yakın duran ismi. Hirschman'ın "terk etme–itiraz–sadakat" üçlüsünü kullanarak muhalefet belediyelerini eleştirir: kapalı adaylık ağları ("kimi tanıyorsunuz?"), itiraza tahammülsüzlük, siyasetin kısır döngüsü.

Önerisi, kent konseyi kararlarıyla belediye kararları arasındaki bağı güçlendirmek ve başkanı "kent patronu" değil "ağ kurucu" olarak konumlandırmak. Şahin'in özgünlüğü, eleştiriyi yalnızca merkeze değil muhalefetin kendi kapalı yapılarına yöneltmesidir; adayın yaşadıklarını kavramsal bir dile çevirir. Ama önerisi bir "iyi başkan" modelinde kalır; ağın kimin ağı olduğu, ağ kurucunun kime hesap verdiği sorulmaz.

İsim	Sorduğu soru	Sormadığı soru	Kol
Keleş	Merkez belediyeye ne kadar özerklik bırakıyor?	Belediye kimin için özerk?	Yönetişimci (hukuki)
Tekeli	Planlama nasıl katılımcı olur?	Masada kim oturuyor?	Yönetişimci (müzakereci)
Şengül	Yönetişim neyi gizliyor?	Örgütlü güç hangi organda toplanır?	Sınıfsal
Batuman	1973-77 neden tasfiye edildi?	Bugün ne yapmalı?	Sınıfsal (tarihsel)
Yalçınan vd.	Sosyal belediyecilik nereye kadar?	Mülkiyete nasıl dokunulur?	Sınıfsal (ampirik)
Şahin	Muhalefet belediyesi neden kapalı?	Ağ kimin ağı?	Yönetişimci (eleştirel)
Ercan	Kent nasıl metalaşır?	Devlet üretime nasıl katılır?	Sınıfsal (değer kuramı)

Akademik damarın içinde, şehircilik ve kamu yönetimi kökenli çalışmaların yanında Marksist iktisadın da bir yeri vardır ve Fuat Ercan bunun somut örneğidir. Marmara Üniversitesi İktisat Bölümü'nde profesör olan Ercan, Türkiye'de sermaye birikimini değer kuramıyla inceleyen *Praksis-SAV-Dipnot* çevresinin adlarından biridir; *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi* (Dipnot, 2006) derlemesinin editörleri arasındadır ve kenti "kent hakkı" diliyle değil, kullanım değeri / değişim değeri ve metalaşma kavramlarıyla okur (bkz. Bölüm 2 ve 21). Kent muhalefetiyle ilişkisi etkinlik ve yayın düzeyindedir: 15 Mayıs 2016'da Kadıköy Kent Dayanışması'nın "Kadıköy Neden ve Nasıl Dönüşüyor?" panelinde "Dönüşümün Kirli Yüzü" başlıklı konuşmayı yaptı; 6 Mayıs 2017'de TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi'nin 11. İstanbul Buluşmaları'nda ("Huzursuz Kentin Geçici Halleri") "El Değiştirme" oturumunda konuştu; Kadıköy Belediyesi Kültür Yayınları'nın Kasım 2021'de çıkardığı *Haydarpaşa Kitabı: Kent, Mekân, Mücadele*'ye Haydarpaşa Garı'nın dönüşümünü demiryollarının yeniden yapılanması içinde okuyan bir yazıyı katıldı. Bu son örnek, dosyamızın "belediye ile eleştirel işbirliği" dediği şeyin küçük ama gerçek bir biçimidir: Bir ilçe belediyesinin kültür yayını, Haydarpaşa Dayanışması'nın ve Marksist bir iktisatçının sözünü aynı kapağın altına alabilmiştir. Ercan aynı zamanda "Bu Suça Ortak Olmayaçaz" bildirisinin ilk imzacılarından biridir ve 2018'de bu imza nedeniyle İstanbul 34. Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılandı; mahkemeye sunduğu beyanda "barış isteğim/duygum öyle bir önyargılı okumaya dönüşmüş ki, halkı kine teşvik etme olarak yorumlanmış" diyordu. Akademik damarın Türkiye'de hangi koşullarda yazdığını hatırlatmak için bu kadarı yeter.

■ Gönüllü damar: Semt meclisleri ve kürsüye çıkarılmayan aday

Akademik damar kitap yazar; gönüllü damar toplantı yapar. Ankara'da bu ikisi birbirine yakın durur ve 25 Eylül forumu tam bu yakınlığın ürünüdür.

Giriş'te ve Bölüm 12'de anlattığımız **adayı**, kimliğini anmadan, burada bir tip olarak ele alalım: "aktif yurttaşlık" dilinde konuşan, yıllardır semt ölçeğinde gönüllü çalışan, 2024'te ve 2026'da Ankara Kent Konseyi başkanlığına tek imzalı dilekçeyle aday olan bir kentli. Sınıf siyaseti yapmıyor; konseyi "demokrasi okulu" olarak görüyor. Onun öyküsünün dosyamız için değeri, bir kişinin değil bir **tipin** öyküsü olmasıdır: kurallara bağlı, iyi niyetli, sistem içi eleştirmen. Bu tipe bile kürsünün kapatılması, arka bahçe tezimizden en güçlü kanıttır.

Çayyolu Semt Meclisi, Çankaya Kent Konseyi'nin çatısı altında, yönetmelikte yer almayan bir alt ölçek yaratmanın örneğidir: yürütme kurulu, on civarında çalışma grubu (çevre ve kent planlama, eğitim hakkı, ulaşım hakkı, kadın, engelli, esnaf, gençlik), imar planı itirazları, çevre kampanyaları. Sloganı "Hiçbirimiz hepimiz kadar güçlü değiliz" (Çayyolu Semt Meclisi). **Ayrancı Semt Meclisi** beş mahalleyi kapsıyor; gündemini hayat pahalılığı, kamusal alanların ticarileşmesine karşı korunması ve "örgütlü mahalle" olarak tanımlıyor; yaşlı desteği, burs, çocuk merkezi gibi somut öneriler üretiyor. Bölüm 13'te bu meclislere beş sorumuzu sorduk; yanıt kısaca şuydu: kaynak devri yok, karar bağlayıcı değil, belediyeden görece bağımsız, sınıfsal bileşim orta sınıf, başkan değişiminden doğrudan etkilenmiyor ama konsey yönetiminin "tanınmasına" bağlı. Ama bir şey daha var: Bu meclisler, Bölüm 12'de anlattığımız adaylık gibi, kent konseyinin içinden konseyin kapısını zorlayan tek örgütlü güçtür. Çankaya'nın Eylül 2024 genel kurulunda blok liste ve açık oylamaya itiraz edenler bu meclislerden çıktı.

Bu gönüllü damarın üç inisiyatifli forumun arkasında duruyor. **Yerel Demokrasi girişimi** kendini "yerel katılımı güçlendirmek, kent konseylerini desteklemek" amacıyla çalışan bir topluluk olarak tanımlıyor; sitesindeki "Hatırlayalım" metni kent konseyinin "danışma vitrini"ne indirgenme tehlikesini açıkça yazıyor ve konseyin "belediyenin yanında duran" bir yapı olmaktan çıkıp "kent içinde yaşayan bir ortak yönetim alanı" olmasını öneriyor. "Merak Ettiklerimiz" sayfasındaki altı eksenle "bütçe hakkı" ve "mekânsal adalet" başlıklarının bulunması, bu girişimi birinci kolun sınırında ikinci kola bakan bir yere koyar. **Ankara Semt Kültürü İnisiyatifi**, semt hafızası ve kamusal mekân mücadelesi üzerinden çalışıyor; Nisan 2026'da Gazi Üniversitesi, Sosyoloji Derneği, İlhan Tekeli Vakfı, Ankara Barosu Kent ve Çevre Merkezi ve Türkiye Kent Konseyleri Birliği gönüllüleriyle on sekiz ay boyunca her hafta toplanarak "kent konseylerinin yirmi yıllık bilançosu" forumunu hazırladı. **Solfasol**, adını Altındağ'daki Solfasol mahallesinden alan ve kendini "Ankara'nın Gayriresmî Gazetesi" olarak tanımlayan bağımsız bir kent gazetesi. İlk sayısı 1 Mayıs 2011'de, doğrudan 1 Mayıs mitinginde dağıtılarak çıktı; basılı gazete aylık yayımlandı, gelirini esas olarak abonelerden sağladı ve mali tablolarını her ay gazetede açıkladı (Haziran 2020'de 975 bireysel, 13 kurumsal abone); bugün bir eğitim kooperatifi çatısı altında yayımlanıyor ve ağırlığı Solfasol TV'ye kaydı: sitede yirmi yedi video programı, doksanı aşkın yazar imzası ve 2011'den bu yana bütün basılı sayıların PDF arşivi var (Mehmet Said Aydın, "Altı çizilesi gayriresmî gazete: Solfasol", Gazete Duvar, 30 Haziran 2020; Solfasol, Programlar). Esat Semt Hali, İtfaiye Meydanı, İmrahor Vadisi, 100. Yıl Çarşısı gibi kamusal mekân mücadelelerinin ve "Ankara'nın Semtleri" çalışmasının taşıyıcısı; Bölüm 12'de anlattığımız adayın aktarımına göre 2024'te Ankara Kent Konseyi'ne delege gönderme talebi "kurumsal yapısı yönergeye uymuyor" gerekçesiyle reddedildi (bu olguyu Solfasol'un kendi yayınlarında bulamadık). **Kent Araştırmaları Enstitüsü** bağımsız bir araştırma ve etkinlik platformu olarak bu çevrenin kuramsal beslenme noktalarından biri.

Solfasol'un dosyamız için asıl önemi, gönüllü damarın kendi eğitim programını kurmuş olmasıdır. Solfasol TV'nin Nisan 2024-Mayıs 2025 arasında yayımladığı on altı bölümlük "Yerelde(n) Yeni Siyaset" dizisi, 2024 yerel seçiminin hemen ardından başladı ve bir yıl boyunca aynı soruyu farklı konuklara sordu: Yerelde siyaset yeniden nasıl kurulur? Konuklar arasında eski Çankaya Belediye Başkanı ve şehir plancısı Bülent Tanık, dört mahalle muhtarı (Metin Oktay, Bağcılar, Seyranbağları, Esatoğlu), Türk Tabipleri Birliği çevresinden hekimler, Nilüfer, İzmir ve Çanakkale kent konseylerinin eski ve yeni başkanları, Ürgüp'ün önceki belediye başkanı ve Turkuaz Mahallesi'nin muhtar yardımcısı vardı; bölüm başlıkları "Kent Konseyi Nedir, Ne Değildir?", "Belediye İhtisas Komisyonları Nedir, Nasıl İşler?", "Belediye Başkanı Kimdir, Ne İş Yapar?", "Mahallede Değişim için Hep Beraber Kim Ne Yapabilir?" gibi, yasayı ve kurumu yurttaşla öğretmeyi amaçlayan sorulardı (Solfasol TV, "Yerelde(n) Yeni Siyaset" dizini). Dizinin Temmuz 2025'teki toplu değerlendirmesi 5393'ü bir "haklar" metni olarak okudu (bkz. Bölüm 11). Aynı gazetede Eylül 2026'da yayımlanan bir yazı ise sorunun çözümünü tabandan örgütlenmede arıyor: seçim dönemine bağlı olmayan, parti kartı şartı taşımayan kalıcı mahalle meclisleri; muhtarlığı, belediye hizmetini, kamu

yatırımını ve kentsel rantı izleme görevi; kalıcı başkanlık yerine dönemsel sözcülük (Ali Onat Çetin, "Yeni Siyasal Mimari ve Yerinden Örgütlenmenin Olanakları", Solfasol, 17 Eylül 2026). Bölüm 17'deki modelimizle bu önerinin örtüştüğü ve ayrıştığı yerleri orada tartışıyoruz. Bir de sınıfsal okuma var: Aydın Şimşek, Şubat 2026'da Jansen planının kamu merkezli Ankara'sından 1980 sonrası'nın "birikim aracı" kentine geçişi bir sınıf krizi olarak okudu ve mahalle meclisleri, katılımcı bütçe ve doğrudan halk denetimi istedi; "kent bir şirket gibi yönetilemez, kent bir sözleşmedir" (Şimşek, "Ankara'yı Yeniden Kurmak: Rantın Başkentinden Halkın Kentine", Solfasol, 20 Şubat 2026). Gönüllü damarın içinde ikinci kolun dilini konuşan bir çizgi var; bu dosya o çizgiye yakın durur.

Bu damarın gücü ve sınırı aynı yerde: Ankara'nın eğitilmiş, örgütlenmeye alışık, zamanı olan orta sınıfına dayanıyor. Çayyolu'nda bir imar itirazı örgütlemek için gereken hukuk bilgisi, dilekçe yazma alışkanlığı ve toplantı zamanı, Sincan'daki bir organize sanayi işçisinin elinde yok. Gönüllü damar bunu biliyor; "Merak Ettiklerimiz"deki "yurttaşlık ve katılım kültürü" eksenini tam da bu farkın üstünü bir kültür sorunu olarak örtüyor. Bizim eklememiz şu: Bu bir kültür değil, zaman ve güvence sorunudur. Vardiya işçinin katılamaması eğitimsizlikten değil, mesai saatinden gelir.

■ Dernek damarı: SODEV, SODEM ve "toplumcu belediyeçilik"

Sosyal demokrasinin kendi yerel yönetim literatürü var ve bu literatür küçümsenecek gibi değil. SODEV (Sosyal Demokrasi Vakfı) ve Ankara'daki Sosyal Demokrasi Derneği, *Toplumcu Belediyeçilik: Yerel Yönetimlerde Sosyal Demokrasi* başlıklı kolektif kitabı ve YAYED bildirgesini üretti; 1973-77 mirasını, Nilüfer ve Çanakkale gibi deneyimleri kuramsal bir çerçeveye oturtmaya çalıştı. SODEM (Sosyal Demokrat Belediyeler Derneği) CHP'li belediyelerin çatı örgütü olarak "Yerel Demokrasi ve Temel Hizmetlere Erişim" başlıklı çalışmalar yayımlıyor. İnan İzci'nin Sosyal Demokrat Dergi'deki Fındıklı yazısı, dosyamızın Fındıklı'ya dair en ayrıntılı kaynağıdır: VİCEM'in belediyenin çevre politikasını yönlendiren bağımsız bir meclis olduğunu, su tarifesinin halk tarafından belirlendiğini, adayların seçim öncesi imzalı istifa dilekçesiyle geri çağırma taahhüdü verdiğini bu yazıdan öğreniyoruz. Haydar Ergülen, BirGün'deki "Meci" yazısında Fındıklı'yı Köy Enstitüsü geleneğinin belediyeçilikteki güncel biçimi olarak okuyor.

Bu literatürün değeri, "toplumcu belediyeçilik" kavramını yaşatması ve iyi örnekleri belgelemesidir. Sınırı ise yapısaldır: Sosyal demokrat literatür, sosyal demokrat belediyelerin emek karşısındaki tutumunu kendi çerçevesine almaz. Aynı derneğin çatısı altındaki bir büyükşehir belediyesi 2025'te grev sonrası bin otuz işçiye işten çıkardığında, Karabağlar'da toplu sözleşmeye itiraz eden bir çalışan "rotasyon" adıyla temizlik işine sürüldüğünde, bu literatürde bir sayfa açılmaz (bkz. Bölüm 12). "Toplumcu belediyeçilik" kavramı, belediye işçisinin toplu sözleşmesini kapsamıyorsa, tüketimi düzenleyen ama üretimi işverenin mantığına bırakan bir belediyeçilik olarak kalır. Bu, Batman'ın beş ilkesinden "üretici belediye" ilkesinin bugün nasıl okunması gerektiği sorusudur ve sosyal demokrat literatürün kendi içinden yanıtlaması gereken bir sorudur. Biz bu soruyu düşmanca değil, yoldaşça soruyoruz: Fındıklı'yı yazan kalem, Karabağlar'ı da yazabilirdi.

Politikoyol'da Utku Nar'ın "Toplumcu belediyeçilik veya belediye sosyalizmi nedir, ne değildir" dizisi bu literatürün tarihsel ufkunu genişletiyor: Paris Komünü, Chamberlain'in Birmingham'ı, Britanya'nın "gaz ve su sosyalizmi", Kızıl Viyana. Dizi, "belediye sosyalizmi" kavramının Türkiye'de neredeyse hiç kullanılmamış bir tarihini gündeme taşımaya bakımından önemli. Dosyamızın Bölüm 7'si bu tarihin yüz elli yıllık bilançosunu çıkarırken aynı soruyu soruyor: Belediye sosyalizmi, mülkiyete dokunmadan nereye kadar gider?

■ Sendika damarı: Belediye emeği hattı

Bu haritada en az yazan ama en çok iş yapan kol sendikalar. Belediye, kentin en büyük işverenlerinden biridir; İzmir Büyükşehir'in iştirak şirketlerinde 23 bin işçi çalışıyor. Bu işçilerin örgütü olan DİSK Genel-İş, Belediye-İş ve kamu emekçileri için KESK (ve içindeki Eğitim Sen, Tüm Bel-Sen gibi sendikalar), yerel demokrasi tartışmasının sınıfsal içeriğini fiilen taşıyan yapılarıdır.

Bu hattın son iki yılı öğreticidir. Aralık 2024'te Karabağlar Belediyesi'nin iştirak şirketi KARBEL'de örgütü Genel-İş grev kararı astı; belediyenin teklifi yüzde 44 enflasyon ortamında yüzde 12 zamdı. Sendikanın çağrısı yalındı: İşçiler seçimde bu yönetimi desteklemişti; "bu kenti yönetmek isteyen başkan masaya gelsin". Mayıs 2025'te İzenerji ve İzelman'da 23 bin işçinin grevi, grevden iki hafta sonra yaklaşık 1.030 işçinin işine son verilmesiyle sonuçlandı. Ağustos 2026'da Karabağlar'da toplu sözleşmeye itiraz eden Murat Mengirkaon'un sürgünü, KESK'ten Halkevleri'ne, TİP'ten EMEP'e uzanan bir destek halkası doğurdu.

Sendika hattının bu dosya için önemi ikilidir. Birincisi, belediye emeği tartışması "yerel demokrasi" başlığının dışında değil, tam ortasıdır: Belediye işçisinin toplu sözleşmesi, kentin hizmet kalitesinin ve bütçesinin en büyük kalemidir; bu kalem kent konseyinin gündemine girmiyorsa konsey kentin bütçesini konuşmuyor demektir. İkincisi, sendikalar yasal olarak kent konseyinin bileşenidir (Yönetmelik md. 8), ama pratikte konseylerde ya yok ya da temsilî düzeydedir. Bu bir yasa boşluğu değil, örgütlenme boşluğudur. Bölüm 17'de önerdiğimiz sendika-mahalle ortak kurulu bu boşluğu doldurmak içindir.

Sendika hattının kendi sınırı da yazılmalı: Belediye sendikacılığı büyük ölçüde toplu sözleşme sendikacılığıdır; işçinin hizmet planlamasında söz hakkı, belediye şirketlerinin işçi denetimi, taşerona karşı kooperatif nüvesi gibi başlıklar sendika gündeminde seyrek yer bulur. Sendika kent konseyine "gelmiyor" çünkü konseyde ücret konuşulmuyor; konseyde ücret konuşulmuyor çünkü sendika gelmiyor. Bu döngüyü kırarak olan, sendikanın kenti kendi meselesi olarak görmesidir.

■ Kadın damarı: Kadın Koalisyonu ve "kim yönetiyor, bütçe kime" sorusu

Bu haritada uzun süre ayrı bir kol olarak görülmeyen, ama beş sorumuzun dördüncüsünü (bileşim) herkesten önce soran bir damar var: kadın örgütleri. Kadın Koalisyonu, 2000'lerin başında kurulan ve üç yüzü aşkın kadın örgütünü bir araya getiren bir ağ; başından beri yerel yönetimi kadın hareketinin asıl siyasal alanı olarak seçti. Koalisyonun *Belediyelerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi* raporu, 2021-2022 döneminde dokuzu büyükşehir olmak üzere 41 belediyeyi izledi. Bulgular çıplaktır: Karar organlarında kadın oranı yüzde 27,5; belediyelerin yüzde 65,5'i komisyonlarda üçte bir kadın temsilini sağlamıyor; yüzde 72,4'ünün kent konseyinde bir kadın meclisi var ama yalnızca yarısında bir eşitlik birimi, yüzde 31'inde cinsiyete duyarlı bütçeleme, yüzde 3,4'ünde herkesin okuyabileceği biçimde sunulmuş bütçe; belediyeler belirlenen standartların yalnızca yüzde 33,8'ini karşılıyor (Kadın Koalisyonu, *Belediyelerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Raporu*). 31 Mart 2024 seçimlerinde 81 ilin 11'inde büyükşehir ya da il belediye başkanlığını kadınlar kazandı; 2019'da bu sayı dörttü (Hürriyet, Nisan 2024; ayrıntılı çözümleme için KA.DER 2024 raporu).

Bu damarın dosyamız için önemi, sorduğu sorunun biçimindedir. "Cinsiyete duyarlı bütçeleme" talebi, kent konseyi literatürünün hemen hiç sormadığı şeyi sorar: Bütçe kime gidiyor? Kadın meclislerinin yüzde 72,4'te var olup eşitlik biriminin yüzde 50'de, bütçenin yüzde 31'de kalması, Bölüm 11'de anlattığımız "meclis var, yetki yok" tablosunun cinsiyet üzerinden fotoğrafıdır. Kadın Koalisyonu bu tabloyu bir "farkındalık" sorunu olarak değil, bir izleme ve hesap sorma sorunu olarak kurar; bu, onu yönetişimci kolun içinde sınıfsal kola en yakın duran yere koyar. Sınırı da yazılmalı: İzleme raporu belediyeyi izler, mahalleyi örgütlemeyiz; "kadın dostu kent" ölçütleri belediyenin iyi niyetine seslenir, kadın emekçinin vardiya saatine ve bakım yüküne

(bkz. Bölüm 2 ve 15) ancak dolaylı dokunur. Bölüm 13'te anlattığımız Yoğurtçu Kadın Forumu ile Hatay'daki kadın atölyeleri ve kooperatifi, bu damarın belediye izlemeyen, mahallede kendi başına duran öteki ucudur; iki uç arasında köprü henüz kurulmuş değildir.

■ Mahalle ve afet damarı: Halkevleri, MAG ve kriz olmadan da duran örgüt

Bölüm 13'te iki örgüt modelini ayrıntısıyla anlattık; burada yalnızca haritadaki yerlerini işaretleyelim. **Halkevleri**, doksan yılı aşkın tarihiyle bu haritanın en eski kurumu ve "halkın hakları mücadelesi" adıyla mahalleye yerleşmiş tek sol örgüttür; barınma hakkı büroları (Dikmen Vadisi 2006, Antalya Kızılark 2025) ve Hatay'daki yaşam merkezleri, mülkiyeti soran bir mahalle çalışmasının Türkiye'deki en somut biçimidir (**Halkevleri, Hakkımızda**). Haritadaki yeri açıkça sınıfsal koldadır; sınırı, 73 şubelik ölçeği ve belediyeye çoğunlukla karşıdan bakan tutumudur. **Mahalle Afet Gönüllüleri (MAG)** ise haritanın öteki ucundadır: 1999 depreminden sonra İsviçre Kalkınma ve İşbirliği Ajansı'nın desteğiyle 2000'de İzmit'te başlayan, 2002'de 2.500'ü aşkın gönüllü eğiten, fonu çekilince vakfı dağılan (2017), ama derneklerinin AFAD akreditasyonu (2020) ve 6 Şubat sonrasında on bine yakın yeni başvuruyla yaşadığı görülen bir mahalle şablonu (**Silber ve Meriç, Adalı Dergisi, Mart 2023**). MAG siyasal bir soru sormaz; ama mahalle ölçeğinde eğitilmiş, görev bölüşümü belli, malzemesi mahallede duran bir örgütün işleyebildiğini kanıtladı. Haritada MAG'ı yönetişimci kolun en tabana inmiş biçimi olarak, Halkevleri'ni sınıfsal kolun en mahalleye inmiş biçimi olarak işaretliyoruz. İkisi de forum salonunda seyrek bulunur; ikisi de 25 Eylül'de o salonda olmalıdır, çünkü "belediye beklemeyen ne yapılır" sorusunun Türkiye'deki iki yarım yanıtı onlardır.

■ Meslek odası damarı: TMMOB Şehir Plancıları Odası, Mimarlar Odası Ankara Şubesi ve kent hakkı inisiyatifleri

Bir de "uzman" damarı var ve onu yalnızca akademik damarın uzantısı saymak haksızlık olur; çünkü bu damar dilekçe değil dava yazar. **TMMOB Şehir Plancıları Odası (ŞPO)**, Türkiye'de imar planlarına karşı en çok dava açan kurumlardan biridir. Ankara Şubesi'nin Atatürk Orman Çiftliği için yürüttüğü hukuk mücadelesi, Ankara 5. İdare Mahkemesi'nin 2015'te AOÇ koruma amaçlı imar planını ve bağlı ulaşım projelerini iptal etmesiyle sonuçlandı (**Politeknik, Ağustos 2015**); Validebağ'daki millet bahçesi davası, Kanal İstanbul ve 3. havalimanı planlarına itirazlar bu hattın parçalarıdır. ŞPO'nun 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 50. Kolokiyumu, 6-8 Kasım 2026'da İstanbul'da "Miras, Mücadele, Umut" temasıyla toplanıyor ve çağrı metni meslektaşların yanı sıra "kent hakkı mücadelesi veren yurttaşları" planlamanın "kamusal, bilimsel ve demokratik niteliğini" büyötmeye davet ediyor (**ŞPO, DŞG 50 çağırısı**). Bu cümle, meslek odasının kendi konumunu nasıl gördüğünü söyler: Plan, halkın hakkıdır; planlamacı onun teknik vekilidir.

Aynı damarın Ankara'daki öteki kolu **TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi**'dir ve bu şubeyi anlatmak için 2010'ların ortasından Kasım 2023'e kadar başkanlığını yürüten mimar **Tezcan Karakuş Candan**'ın izini sürmek gerekir; çünkü bir meslek odasının belediyeye, merkezî iktidarla ve kent konseyiyle kurabileceği bütün ilişki biçimleri bu on yılda tek bir dosyada toplanır. Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ni 1989'da bitiren Candan, 1993'ten itibaren Çankaya Belediyesi'nde mimar olarak çalıştı; belediyenin Yerel Gündem 21 sürecinin genel sekreterliğini, yani bugünkü kent konseyinin kurumsal öncülünün (bkz. Bölüm 11) mutfağını yürüttü; Ankara Üniversitesi'nde Latin Amerika çalışmaları alanında yüksek lisans yaptı (**Ankara Masası**). Şube sekreterliğinden başkanlığa geçti; Şubat 2022'de tek listeye yeniden seçildi (**Yeni Şafak, 21 Şubat 2022**); Kasım 2023'te Çankaya Belediye Başkanlığı için CHP'den aday aday olmak üzere görevi bıraktı (**Yeşil Gazete; ANKA**). Parti Şubat 2024'te başka bir adayı gösterdi (**Medyascope, 13 Şubat 2024**); kent mücadelesinden belediye siyasetine geçmek isteyen bir meslek odası başkanının parti aygıtının kapalı aday belirleme usulüyle (bkz. Bölüm 15) karşılaşması, haritada ayrıca not edilmesi gereken bir olgudur.

Şubenin bu dönemdeki çalışma biçimi, dilekçeden çok dava dosyasıdır. Candan'ın Mayıs 2026'daki kendi bilançosuna göre şube yalnızca Atatürk Orman Çiftliği için yaklaşık 350 hukuki süreç başlattı; 2012'de kurulan Başkent Dayanışması uyu görüntüleriyle ağaç kesimini belgeledi ve alanı sembolik olarak mühürledi (**Kısa Dalga, 4 Mayıs 2026**). TOGO kulelerindeki gizli emsal artışı, Ulus tarihi kent merkezi planı, Sıraçoğlu Mahallesi lojmanlarının ranta açılması, İmrahor Vadisi'ndeki "Kanal Ankara", Güvenpark'ın büfe ve durakla işgali, Ankara Kalesi surlarındaki çatlaklar ve Maltepe Havagazı Fabrikası yıkımındaki asbest: Her biri bir dava, bir suç duyurusu ya da bir bilirkişi raporuyla kayda geçti; bunların rant ve kamu arazisi bakımından anlamını Bölüm 15'te tartışıyoruz. Bizim için burada önemli olan, odanın bu davaları hangi sıfatla açtığıdır. Candan, ODTÜ yolu davası vesilesiyle odanın dava ehliyetinin Anayasa'dan kaynaklandığını yargı kararlarıyla tescillendiğini vurgular (**Kısa Dalga, 31 Ağustos 2026**). Yani meslek odası, kentin plan kararlarına karşı yargıya gidebilen, yasayla tanınmış az sayıdaki kamusal özneden biridir; bu, dosyamızın Bölüm 17'de mahalle meclisi için istediği "dava hakkı'nın Türkiye'de bugün yalnızca uzmanın elinde olduğu anlamına gelir.

Bu damarı haritada ayırt edici kılan şey, eleştirisinin tabelaya göre değişmemesidir. Gökçek döneminde AOÇ, Havagazı ve Ankapark için açılan davalar, 2019'da yönetim değiştiğinde kapanmadı; oda bu kez Yavaş yönetiminin AOÇ'nin birinci derece doğal sit alanından geçirdiği Beytepe-Bağlıca-Ankara Bulvarı yolu için aynı dili kullandı: "Gökçek'in planladığı yolu, Mansur Yavaş inşa ediyor" (**bianet, 13 Nisan 2021**). Aralık 2020'de Büyükşehir meclisinde bir AOÇ arazisi plan değişikliğinin sekizinci kez gündeme gelmesi üzerine Candan meclis üyelerini bu kararın yargılanma konusu olacağı yönünde uyardı (**Hürriyet, Aralık 2020**); Eylül 2021'de Mimarlar, Şehir Plancıları ve Harita ve Kadastro Mühendisleri odalarının Ankara şubeleri ODTÜ yolu ihalesine karşı birlikte dava açtı ve odanın açıklaması siyasi sorumluluğu doğrudan belediye başkanına yükledi (**Medyascope, 21 Eylül 2021**; kampüs kampanyası için bkz. Bölüm 13). Beş yıl sonra, Eylül 2026'da ODTÜ arazisine asfalt dökmeye başlandığında Candan'ın sorusu, dosyamızın "başkan sonrası" sorusunun meslek odası dilindeki karşılığıdır: "Yönetim değişmişti; peki kentin kaderini belirleyen zihniyet değişmiş miydi?" (**Kısa Dalga, 31 Ağustos 2026**). Bu tutum, meslek odası damarının dosyamızın "tabela sınıfsal karakteri belirlemez" tezine en yakın duran kol yapar. "Ne aziz ne cani" ilkesi burada da geçerlidir: Aynı oda, Yavaş yönetiminin TOGO inşaatını mühürlemesini ve Bakanlığın 2026 AOÇ planına itiraz etmesini de kayda geçirmiştir (bkz. Bölüm 15).

Bu dava hattının bedeli de kayda geçmelidir ve burada iddia diliyle konuşacağız. Aralık 2021'de, TOGO projesinin ortağı olan eski bir milletvekilinin şikâyeti üzerine İçişleri Bakanlığı, Candan hakkında Çankaya Belediyesi'ndeki memuriyetinde "işe gitmeden maaş aldığı" iddiasıyla soruşturma başlattı; Candan soruşturmayı TOGO davalarına karşı bir cezalandırma girişimi olarak niteledi (**Cumhuriyet, 21 Aralık 2021**). Danıştay 1. Dairesi 7 Temmuz 2022'de Bakanlığın soruşturma iznini oybirliğiyle iptal etti (**Cumhuriyet, 7 Temmuz 2022**); buna karşın 6 Eylül 2022'de Bakanlığın Yüksek Disiplin Kurulu Candan'ı memuriyetten çıkardı (**bianet, 6 Eylül 2022; T24**). Candan işe iade davası açtı; Kasım 2023'te dava sürüyordu (**ANKA, 13 Kasım 2023**). Aynı dönemde odanın Emre Madran Basın Ödülleri'nde bir televizyon muhabirine ödül vermesi nedeniyle yedi yöneticisi "terör örgütü propagandası" iddiasıyla yargılandı; Ankara 25. Ağır Ceza Mahkemesi 24 Şubat 2023'te Candan dahil yöneticilere 1 yıl 8 ay hapis cezası verdi (**soL, 24 Şubat 2023**); Ankara Bölge Adliye Mahkemesi 19. Ceza Dairesi Kasım 2023'te bu kararı bozarak beraat verdi (**ANKA, 13 Kasım 2023**). Haziran 2023'te hususi pasaportu iptal edildiği için Uluslararası Mimarlar Birliği'nin Kopenhag kongresine delege olarak katılmadı (**bianet, 22 Haziran 2023**). Şubat 2024'teki şube seçiminde Candan'ın listesi, basının iktidara yakın olarak tanımladığı "Yenilikçi Mimarlar" listesine karşı 807'ye 1.033 oyla kaybetti; Candan kamudaki yöneticilerin mimarlara oy baskısı yaptığı duyularını aktardı, BirGün çevre illerden otobüsle seçmen taşıdığı iddiasını yazdı (**T24, 26 Şubat 2024; BirGün**); Şubat 2026 seçiminde yönetim aynı listede kaldı, muhalif "Mor Liste" denetleme kurulunda çoğunluğu aldı (**soL, 16 Şubat 2026**). İhraç

kararı ve seçim baskısı iddiaları hakkında bu satırlar yazılırken kesinleşmiş bir yargı tespiti yoktur; olgu şudur ki, Danıştay kararına rağmen verilen bir ihraç, beraatle biten bir ceza davası, bir pasaport iptali ve oda seçimine dönük baskı iddiaları, aynı beş yıl içinde, aynı dava dosyalarını yürüten kişi ve kurumun üzerinde birikmiştir. Bölüm 1'de merkezi devletin belediye personeli üzerindeki disiplin gücünü anlattık; burada gördüğümüz, o gücün meslek odası damarına nasıl uzandığıdır. Meslek odası mahalle meclisinin teknik vekili olabilir; ama vekilin kendisinin korunmaya muhtaç olduğu bir düzende, o vekâletin güvencesi de ancak vekili savunan örgütlü bir taban kadardır.

Bu damarın kent konseyiyle ilişkisi ise dosyamız için ayrıca öğreticidir. Candan'ın Yerel Gündem 21 genel sekreterliği, kent konseyinin öncülü olan mekanizmanın içinden gelen bir kent savunucusu olduğunu gösterir; ama şube başkanlığı döneminde Ankara Kent Konseyi ile ilişkisi bir gerilim öyküsüdür: 2020'deki genel kurula Mimarlar Odası davet edilmedi, oda yasal itiraz yoluna gitti ve ancak yazılı tebliğ sonrasında 2021 genel kuruluna katılabildi (bkz. Bölüm 12). Candan'ın kendi katılım söylemi de kent konseyi üzerinden değil, "örgütlü belediyeçilik" ve kapı kapı örgütlenme üzerinden kurulur ([Gazete Duvar, 21 Aralık 2023](#)); Mayıs 2026'da Çayyolu'nda on bir mahalle muhtarının, çoğu kadın, rant planlarına karşı ortak bir etkinlik düzenlemesini belediyelerin bile gösteremediği bir duyarlılık örneği olarak kaydeder ([Kısa Dalga, 11 Mayıs 2026](#)). Kent konseyi ve mahalle meclisi üzerine sistematik bir metnine ulaşamadık; katılım bu damarda dava ehliyeti, muhtar ve mahalleli örgütlenmesi ve kamu arazisinin savunusu olarak düşünülür. Bu, damarın sınırını da gösterir: Kent hakkı, Candan'ın tanımıyla, yerel yönetimlerin kentlilere verdiği bütün hakların kullanılmasıdır ([Gazete Duvar, 21 Aralık 2023](#)); yani hakkın kaynağı hâlâ yönetimdir, hakkı kullanan ise uzmanın vekâletindeki kentlidir. Bu tanım, Lefebvre ve Harvey'in "kenti değiştirerek kendini değiştirme hakkı" tanımından daha dardır; ama Türkiye'de bu dar tanımı bile mahkeme kapısına kadar götüren ve bedelini ödeyen damar budur.

Kent hakkı hareketinin örgütlü biçimleri de bu damara komşudur. 27 Haziran 2014'te Kuzey Ormanları Savunması, Kent Hareketleri ve İstanbul park forumlarının TMMOB İstanbul Şubesi'nde ilan ettiği **İstanbul Kent Savunması**, "kenti savunan direniş odakları arasında iletişim, birlik ve dayanışmayı güçlendirecek bir eşgüdüm platformu" olarak kuruldu ([Bianet, Haziran 2014](#)); **Validebağ Gönüllüleri Derneği** çeyrek yüzyıldır bir korunun bekçiliğini yapıyor; **Mekânda Adalet Derneği** kent hakkı mücadelelerinin belgesini ve hukukunu üretiyor ([Mekanda Adalet](#)). Bölüm 13'te bu hareketlere beş sorumuzu sorduk; yanıt, Türkiye'de mülkiyet kararına doğrudan dokunan tek katılım biçiminin bu olduğuydu.

Bu damarın gücü hukuk ve bilgidir; sınırı da aynı yerdedir. Dava, bir güç dengesinin tutanağını tutar, dengeyi yaratmaz: İkizdere'de "ÇED gerekli değildir" kararı beş yıl sonra iptal edildiğinde vadi çoktan bitmişti (bkz. Bölüm 13). Meslek odası, planı halkın hakkı sayar ama plan yapma yetkisini uzmanda tutar; "katılımcı planlama" bu damarda çoğu kez "uzmanın halkı dinlemesi" anlamına gelir, "halkın uzmanı görevlendirmesi" değil. Kerala'nın gönüllü teknik desteği (bkz. Bölüm 8) ile Türkiye'nin meslek odası arasındaki fark burada: Orada uzman mahalle meclisinin emrindeydi, burada mahalle uzmanın davacısı. Bu fark kapanmadan ŞPO'nun "kent hakkı mücadelesi veren yurttaşlar" çağrısı, salona davet olmaktan öteye geçemez. Yine de çağrının yapılmış olması, bu damarın Bölüm 17'de önerdiğimiz mahalle meclisine teknik vekil olabileceğinin işaretidir.

Damar	Sorduğu soru	Sormadığı soru	Kol
Kadın Koalisyonu	Bütçe ve karar organı kadına ne kadar açık?	Vardiyalı kadın işçi toplantıya nasıl gelir?	Yönetişimci (izleme), sınıfsala en yakın
Halkevleri	Barınma, su, eğitim kimin hakkı?	Belediyeyi zorlayan taban nasıl kurulur?	Sınıfsal (mahalle)
MAG	İlk yetmiş iki saatte mahalle ne yapar?	Kent neden böyle inşa edildi?	Yönetişimci (taban)
ŞPO ve kent hakkı inisiyatifleri	Plan kimin için, rant kime?	Plan yetkisi halka nasıl geçer?	Sınıfsal (uzman-hukuk)
Mimarlar Odası Ankara Şubesi (Candan dönemi)	Kamu arazisi kimin; yönetim değişince zihniyet değişti mi?	Mahalle, uzmanı nasıl görevlendirir; hakkı yönetim değil halk nasıl tanımlar?	Sınıfsal (uzman-hukuk), kamucu-cumhuriyetçi

■ Kurumsal damar: Kent konseyleri birliği ve MBB

Kent konseylerinin kendi ulusal ağı var ve tarihini doğru yazmak gerekiyor. Hasan Soygüzel'in [Paradoks'taki makalesine](#) göre **Türkiye Kent Konseyleri Platformu**, 13 Şubat 2010'da Bursa'da 58 kent konseyinin katıldığı "1. Türkiye Kent Konseyleri Toplantısı" ile kuruldu; 15–17 Nisan 2011'de Kocaeli'de 47 il kent konseyinin "Kuruluş İlkeleri Belgesi"ni imzalamasıyla **Türkiye Kent Konseyleri Birliği** adını aldı. Birlik tüzel kişiliği olmayan, dönem başkanlığıyla işleyen "yumuşak ve yatay bir ağ"dır. Bugün ayrıca "Türkiye Kent Konseyleri Platformu" adıyla dönem başkanlığı sistemi süren bir yapı var; Ocak 2024'te Esenyurt 30. dönem başkanı seçildi. Birlik ile Platform'un aynı yapının iki adı mı, yoksa ayrılmış iki ağ mı olduğu belgelenmiş değildir ([Vitrin Gazetesi](#)).

Bu ağın değeri, kent konseylerinin belediyeden bağımsız bir kimlik arayışının ilk kurumsal biçimi olmasıdır; Bursa'nın 1998'den gelen öncülüğünün (bkz. Bölüm 11) ulusal ölçeğe taşınmasıdır. Sınırı da aynı yerdedir: Birliği kuran konseyler, sekreteryası ve bütçesi belediyeden gelen konseylerdir; ağ, üyelerinin bağımlılığını aşamaz. Nitekim 25 Eylül forumunun afişinde Birlik'in bulunmaması eleştirisi, Birlik'in kendisinin de kent konseyi yöneticileri kadrosuyla özdeşleştiğini gösteriyor.

Marmara Belediyeler Birliği'nin Türkiye'de Kent Konseyleri: Otuz Yıllık Deneyim ve Konseylerin Geleceği Araştırması (tarihsiz; Marmara'da 120 belediye ve 24 kent konseyiyle anket) bu kurumsal damarın en kapsamlı ürünü. Bulguları tanıdık: kurumsal kapasite, etki düzeyi ve süreklilik konseyden konseye uçurum gibi değişiyor; başkan değişince konsey sönüyor; sekreteryası ve bütçe bağımlılığı var. Raporun çerçevesi ise yönetişimcidir: sorun "kapasite" olarak tanımlanır, öneri "yerel demokrasi ve yönetim süreçlerindeki rolün güçlendirilmesi"dir. Bizim itirazımız rapora değil, çerçeveye: Yasal bağlayıcılığı olmayan, mali özerkliği bulunmayan, sınıfsal temsili sorgulanmayan bir kurumun sorunu kapasite değildir. Bir binanın temeli yoksa, kaç kat ekleneceğini tartışmak kapasite tartışması değildir.

Yönetişimci kolun sorusu	Sınıfsal kolun sorusu
Konseyin kurumsal kapasitesi nasıl artar?	Konseyin görüşü neden bağlayıcı değil?
İyi uygulamalar nasıl yaygınlaşır?	Kaynak neden devredilmiyor?
Farkındalık nasıl yükselir?	Vardiyalı işçi neden katılmıyor?
Başkan nasıl "ağ kurucu" olur?	Ağ kimin ağı, başkan kime hesap veriyor?
Konsey belediyeyle nasıl uyumlu çalışır?	Konsey belediyeden bağımsız nasıl yaşar?
Kent konseyi nasıl güçlenir?	Halk kendi meclisini nasıl kurar?

■ Eleştirel literatürün kendi haritası

Akademik dergilerde kent konseyi üzerine onlarca alan araştırması var ve bulguları şaşırtıcı biçimde tutarlı: Görüşlerin bağlayıcı olmaması katılımı danışmaya indirger; konsey başkanı çoğu yerde belediye başkanının yakınından seçilir; sekreteryaya belediye personeli; bileşim STK ve meslek odası temsilcisi ağırlıklı, orta sınıf ve erkektir; mahalle yoksulları, göçmenler, güvencesiz işçiler yoktur; büyükşehirlerde ilçe ve büyükşehir konseyleri arasında yetki belirsizliği vardır; birçok konsey kâğıt üstündedir. Kütahya, Kahramanmaraş ve büyükşehir alan araştırmaları bu tabloyu tekrar tekrar çizer. **Cahit Akın**'ın "Temsilden özyönetime mahallede demokrasi" yazısı mahalle meclislerinin üç sorununu özetler: mahallenin sınıfsal-demografik yapısını yansıtmayan temsil, danışma toplantısından öteye geçemeyen işleyiş, başkanın yakın çevresine göre şekillenme. Sayıştay Dergisi'ndeki Türkiye-Portekiz karşılaştırması ve İstanbul Üniversitesi'nin eleştirel katılımcı bütçeleme çalışması, Türkiye'de katılımın "bütçenin hazırlık aşamasına görüş bildirmek" düzeyinde kaldığını, Porto Alegre tipi bağlayıcı tahsisin hiç uygulanmadığını gösterir.

Yani eleştirel bulgular ortada; eksik olan bulgu değil, bulgudan çıkarılan sonuçtur. Aynı veriden yönetişimci kol "kapasite artırılmalı" sonucunu, sınıfsal kol "yasal bağlayıcılık, mali özerklik ve sınıfsal temsil talep edilmeli; bunlar verilmiyorsa halk kendi organını kurmalı" sonucunu çıkarır. Fark veride değil, sorudadır.

■ Beş soru damara sorulunca

Dosyanın yöntemi olan beş soruyu (kaynak devri, bağlayıcılık, bağımsızlık, sınıfsal bileşim, başkan sonrası) deneyimlere sorduk; şimdi damarın kendisine, yani önerilerine soralım. Her kolun "en iyi hâlini" alıyoruz: yönetişimci kolun en ileri önerisi Bursa-Çanakkale-Fındıklı çizgisidir (başkan yürütmeden çıkar, konsey görüşü meclise sabit gündemle gelir, halk meclisi tanınır); sınıfsal kolun önerisi ise bu dosyanın Dördüncü Kitabıdır (mahalle meclisi, bağlayıcı bütçe payı, sendika-mahalle kurulu).

Kaynak devri. Yönetişimci kolun en ileri önerisinde bile bütçe yetkisi belediye meclisindedir; Fındıklı'da su tarifesini halk belirler, ama bütçenin bir yüzdesi halka devredilmiş değildir. Sınıfsal kol asgari yüzde yirmi ister; 5018 buna izin vermediği için bunu meclisin kendini bağlayan siyasal taahhüdü olarak kurar (bkz. Ek B). İkisi de yasal sınırın içindedir; fark, sınırı görünür kılıp kılmamaktadır.

Bağlayıcılık. Yönetişimci kol "değerlendirilir"i "gerekçeli yanıt verilir"e çevirmek ister; bu, yönetmelik değişikliğiyle mümkün ve değerli bir taleptir. Sınıfsal kol bağlayıcılığı yasadan değil örgütten türetir: Meclisin kararı, meclisin gücü kadar bağlayıcıdır. İkisi birbirini dışlamaz; ikincisi olmadan birincisinin kâğıtta kalacağını Porto Alegre gösterdi.

Bağımsızlık. Yönetişimci kolun önerdiği her organ (kent konseyi, halk meclisi, mahalle komitesi) belediyenin tanınmasıyla vardır; Nilüfer'in komiteleri belediyenin çağrısıyla toplanırdı. Sınıfsal kolun mahalle meclisi belediye tanımasa da vardır. Bu, iki kol arasındaki en keskin farktır ve kayyım deneyimi bu farkın hayati olduğunu gösterdi.

Sınıfsal bileşim. Yönetişimci kol bileşimi "farkındalık" ve "kültür" sorunu olarak görür; sınıfsal kol zaman, güvence ve ücretli izin sorunu olarak. Kerala'nın küçük grup tartışması, kotalı bileşen planı ve gönüllü teknik desteği ikinci yaklaşımın işlediğini gösterir; ama Kerala'da bile orta sınıf üçüncü yıldan itibaren "bu yoksulların işi" diyerek çekildi. Bileşim sorusu iki kol için de çözülmüş değil.

Başkan sonrası. Yönetişimci kolun bütün kazanımları başkanla başlar ve başkanla biter; kolun kendi verisi bunu söyler. Sınıfsal kol bu yüzden meclisi belediyeden önce kurar. Ama sınıfsal kolun da başkan sonrasını sinadığı bir Türkiye deneyimi yoktur; Fatsa dokuz ayda kesildi, Ovacık'ın halk meclisi Maçoğlu'yla gitti. Meslek odası damarının tanıklığı bu soruya tersten bir kanıt ekler: Ankara'da 2019'da başkan değişti, ama AOÇ ve ODTÜ yolu dava dosyaları değişmedi; başkan sonrasını sinayabilen tek şey, belediyenin dışında duran ve dosyayı elinde tutan örgüttü.

Soru	Yönetişimci kolun en ileri önerisi	Sınıfsal kolun önerisi	Ortak zemin
Kaynak devri	Yok; tarife belirleme	Asgari %20, siyasal taahhüt	Açık bütçe
Bağlayıcılık	"Gerekçeli yanıt" talebi	Örgütün gücü kadar	Yönetmelik md. 14 değişikliği
Bağımsızlık	Belediyenin tanınmasıyla	Belediye tanımasa da	Kent konseyi yönergesiyle alt ölçek
Sınıfsal bileşim	Farkındalık, kültür	Zaman, güvence, izin	Toplantı saati ve çocuk bakımı
Başkan sonrası	Başkanla biter	Meclis önce kurulur	Sınanmamış

Tablonun son sütunu bu bölümün asıl önerisidir: İki kolun üzerinde birlikte çalışabileceği somut bir zemin var. Açık bütçe, yönetmelik md. 14'ün "gerekçeli yanıt" biçiminde değiştirilmesi, kent konseyi yönergesiyle mahalle ölçeğinin kurulması, toplantıların emekçi zamanına göre düzenlenmesi: Bunlar sınıfsal kolun asgari, yönetişimci kolun azami talepleridir. Forum bu ortak zemini bulursa boşa geçmemiş olur.

■ Dosyanın konumu ve diyalogun kuralları

Bu dosya ikinci koldadır ve bunu gizlemez. Ama birinci kolla konuşmanın kurallarını da açıkça koyar.

Birincisi, olgular ortaktır. Adayın anlatımına da Şahin'in çerçevesine de MBB'nin anketine de aynı özenle bakıyoruz; yanlış aktardıysak düzeltiriz.

İkincisi, kişiler hedef değildir. Bir yürütme kurulu üyesinin "2.600'ünü tanıyoruz" demesi kişisel bir kusur değil, yapının sözcüğe dökülmüş hâlidir. Kırşehir'de konsey başkanının "siyasetle bağımız yok" demesi kötü niyet değil, "siyaset üstü'nün sınıfsız, sınıfsızın ise mülk sahiplerinin ortak paydası demek olmasıdır.

Üçüncüsü, yönetişimci kolun kazanımları gerçektir. Çanakkale'de başkanın tek oyu, Bursa'da başkanın yürütmeden çekilmesi, Fındıklı'da sabit gündem maddesi, Nilüfer'de mahalle komiteleri: Bunların her biri birinci kolun içinden çıktı. Biz bunları küçümsemiyoruz; yetersiz buluyoruz. Yetersiz bulmanın gerekçesi de birinci kolun kendi verisinde yazılı: Başkan gidince hepsi sönüyor.

Dördüncüsü, ikinci kolun kendi eksiği de yazılmalı. Sınıfsal kol Türkiye'de kuramda güçlü, pratikte zayıftır. Fatsa'dan bu yana halkın belediyeyi kendi organlarıyla yönettiği bir deneyim yok; Ovacık'ta bile üretim örgütlenmenin önüne geçti (bkz. Bölüm 13). Şengül'ün "örgütlü güç" çağrısına kırk yıldır somut bir mahalle meclisi modeliyle yanıt verilmedi. Bu dosyanın Dördüncü Kitabı bu eksiği kapatma denemesidir; deneme başarısız olabilir, ama sorunun yerini doğru gösterdiğinden eminiz.

Beşincisi, forumda karşılaşacağız. 25 Eylül 2026'daki Yerel Demokrasi ve Kent Konseyleri Forumu'nda Keleş'in öğrencileri, Tekeli'nin vakfı, Şahin'in çerçevesi, adayın dilekçesi, Solfasol'un yurttaş eğitimi dizisi, Genel-İş'in grev kararı aynı salonda olacak; Kadın Koalisyonu'nun izleme raporunun,

Halkevleri'nin barınma hakkı bürosunun, MAG'ın mahalle gönüllüsünün ve ŞPO'nun davacısının o salonda olup olmayacağı ise bu satırlar yazılırken belli değil. Bu dosya o salona bir soru götürüyor: "Danışma vitrini" eleştirisini hepimiz yapıyoruz; vitrinin neden vitrin olduğunu kim söyleyecek? Yanıtımız Bölüm 12'de ve Bölüm 17'de. Başka yanıtları dinlemeye hazırız; forumun bulunduğu ortak zemini ve bulamadığı şeyi, Bölüm 20'de üstlendiğimiz izleme göreviyle bir sonraki sürümde yazacağız. Haritayı çıkarmanın amacı bir salonu tarif etmek değil; salondan çıkınca kimin kiminle, hangi mahallede çalışabileceğini görmektir.

■ Bu bölümden dersler

- Türkiye'de katılımı savunan damar elli yaşını aşmıştır ve iki koldan akar: yönetişimci kol sorunu "kapasite", sınıfsal kol sorunu "bütçe, mülkiyet, örgüt" olarak tanımlar.
- Akademik damar (Keleş, Tekeli, Şengül, Batuman, Yalçın, Şahin) hem eleştirel bulguları hem de kavramsal araçları üretmiştir; fark veride değil, veriden çıkarılan sonuçlardır.
- Gönüllü damar (bireysel adaylıklar, semt meclisleri, Yerel Demokrasi, Semt Kültürü İnisiyatifi, Solfasol) kent konseyinin içinden kapıyı zorlayan tek örgütlü güçtür; sınırı orta sınıf bileşimidir ve bu bir kültür değil, zaman ve güvence sorunudur.
- Sosyal demokrat literatür "toplumcu belediyeçilik" kavramını yaşatır ama sosyal demokrat belediyelerin emek karşısındaki tutumunu kendi çerçevesine almaz; Fındıklı'yı yazan kalem Karabağlar'ı da yazabilirdi.
- Sendika hattı yerel demokrasi tartışmasının sınıfsal içeriğini fiilen taşır; belediye işçisinin toplu sözleşmesi kent konseyinin gündemine girmiyorsa konsey kentin bütçesini konuşmuyor demektir.
- Kent konseyleri birliği ve MBB raporu kurumsal damarın en kapsamlı ürünleridir; itirazımız veriye değil, sorunu "kapasite"ye indirgeyen çerçevedir.
- Sınıfsal kolun kendi eksiği pratiktir: Fatsa'dan bu yana halkın belediyeyi kendi organlarıyla yönettiği bir deneyim yoktur; Dördüncü Kitap bu eksiği kapatma denemesidir.
- Kadın damarı (Kadın Koalisyonu, 300'ü aşkın örgüt) "bütçe kime gidiyor" sorusunu kent konseyi literatüründen önce sordu: 41 belediyede karar organlarında kadın oranı yüzde 27,5, cinsiyete duyarlı bütçeleme yüzde 31, standartların karşılanma oranı yüzde 33,8. İzleme raporu belediyeyi izler ama mahalleyi örgütlemeyiz; Yoğurtçu Kadın Forumu ile Hatay'ın kadın atölyeleri bu damarın öteki ucudur.
- Halkevleri (mülkiyeti soran mahalle çalışması) ile MAG (soru sormayan ama işleyen mahalle şablonu) haritanın en tabana inmiş iki ucudur; "belediyeyi beklemeden" sorusunun iki yarım yanıtı onlardadır ve ikisi de forum salonunda seyrek bulunur.
- Meslek odası damarı (ŞPO, Mimarlar Odası Ankara Şubesi, İstanbul Kent Savunması, Validebağ Gönüllüleri, Mekânda Adalet) dava yazar ve mülkiyet kararına dokunur; sınırı, davanın güç dengesini yaratmayıp tutanağını tutması ve plan yetkisini uzmanda tutmasıdır. ŞPO'nun Kasım 2026 kolokiyumunda "kent hakkı mücadelesi veren yurttaşlar"a yaptığı çağrı, uzmanın mahalle meclisine teknik vekil olabileceğinin işaretidir.
- Mimarlar Odası Ankara Şubesi'nin Candan dönemi (AOÇ için yaklaşık 350 hukuki süreç, TOGO, Ulus, ODTÜ yolu) iki şeyi kanıtlar: Eleştirisi tabelaya göre değişmeyen tek damar budur ("Gökçek'in planladığı yolu Yavaş inşa ediyor"); ve dava ehliyeti Anayasa'dan gelse de vekilin kendisi korunmasıdır: Danıştay kararına rağmen ihraç, beraatle biten ceza davası, pasaport iptali ve oda seçimine dönük baskı iddiaları aynı beş yılda birikti. Kent konseyiyle ilişkisi ise davetsizlik ve dava öyküsüdür (bkz. Bölüm 12).

■ Kaynaklar

- [İDEALKENT — "Ruşen Keleş'in Birikiminden Geleceğe"](#)
- [Batuman, "Toplumcu Bir Belediyeçilik Modeli: Yeni Belediyeçilik Hareketi 1973-1977", Mülkiye · Tam metin, Bilkent](#)
- [Yalçın vd., "Kapitalist Kentte Sosyal Belediyeçilik Ne Kadar Mümkün? Dikili Örneği"](#)
- [Savaş Zafer Şahin, "Terk etmek, itiraz ve sadakat üçlemesinde muhalefet belediyeleri" — Perspektif](#)
- [Çankaya Kent Konseyi — Semt Meclisleri · Çayyolu Semt Meclisi · Ayrancım — Ayrancı Semt Meclisi ne yapmalı](#)
- [Yerel Demokrasi — Hakkımızda · Hatırlayalım · Merak Ettiklerimiz · Yerel Demokrasi — Kamu Politikalarında Yurttaşın Sözü](#)
- [Gazete Solfasol · Kent Araştırmaları Enstitüsü](#)
- [SODEV · SODEM — Yerel Demokrasi ve Temel Hizmetlere Erişim · Toplumcu Belediyeçilik: Yerel Yönetimlerde Sosyal Demokrasi \(kolektif kitap\)](#)
- [İnan İzci, "Halkçı Belediyeçilikte Bir İlham Kaynağı: Fındıklı Deneyimi" — Sosyal Demokrat Dergi · Haydar Ergülen, "Meci" — BirGün](#)
- [Utku Nar, "Toplumcu belediyeçilik veya belediye sosyalizmi nedir, ne değildir" — Politikayol](#)
- ["Karabağlar'da grev kararı asıldı" — İz Gazete, Aralık 2024 · "Karabağlar Belediyesi'nde TİS İtirazına 'Sürgün'" — El Yazmaları · "Karabağlar Belediyesi İşçisine Örgütlerden, Aydınlardan Destek" — El Yazmaları · "İzmir'de grev sonrası toplu işten çıkarma" — Memurlar.net](#)
- [Soygüzel, "Kent Konseylerinin Arasında İletişim ve İşbirliği: Türkiye Kent Konseyleri Birliği Örneği", Paradoks · Esenyurt Kent Konseyi, Platform 30. dönem başkanı — Vitrin Gazetesi · Türkiye Kent Konseyleri Birliği](#)
- [MBB Kültür Yayınları — Türkiye'de Kent Konseyleri: Otuz Yıllık Deneyim](#)
- [Cahit Akın, "Temsilden özyönetime mahallede demokrasi"](#)
- [Kütahya Kent Konseyi örneği · Kahramanmaraş — Yerel Demokrasi ve Kent Konseyleri · Büyükşehirlerde Kent Konseyi Sorunsalı · Yerelde Katılımcı Demokrasi Bağlamında Kent Konseyleri](#)
- [Sayıştay Dergisi — Katılımcı Bütçeleme: Türkiye ve Portekiz · İstanbul Üniversitesi — Katılımcı Bütçeleme: Eleştirel Bir Yaklaşım](#)
- [Kadın Koalisyonu · Kadın Koalisyonu — Belediyelerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Raporu \(Rapor Bülteni özeti\) · Hürriyet — 81 ilden 11'ini kadınlar yönetecek \(Nisan 2024\) · KA.DER — 31 Mart 2024 Yerel Seçimleri Raporu \(Gülşin Erdoğan Tosun\)](#)
- [Halkevleri — Hakkımızda · Silier ve Meriç, "Mahalle Afet Gönüllülüğü: Türkiye'de ve Adalar'da", Adalı Dergisi, Mart 2023 · MAG-AMEDER — Tarihçe](#)
- [Politeknik — ŞPO Ankara Şubesi: AOÇ'deki tüm planlar iptal \(Ağustos 2015\) · TMMOB ŞPO — Dünya Şehircilik Günü 50. Kolokiyumu "Miras, Mücadele, Umut" \(6-8 Kasım 2026\) · Bianet — İstanbul Kent Savunması kuruldu \(Haziran 2014\) · Mekânda Adalet Derneği — Validebağ Korusu'nu korumak · BirGün — Validebağ direnişi zafere doymuyor \(Ocak 2023\)](#)
- [Mimarlar Odası Ankara Şubesi ve Tezcan Karakuş Candan: Ankara Masası — Tezcan Karakuş Candan kimdir · Yeni Şafak — Yeniden şube başkanı seçildi \(21 Şubat 2022\) · Yeşil Gazete — Çankaya için aday oluyor \(Kasım 2023\) · ANKA — Çankaya aday adaylığını açıkladı · Medyascope — CHP Parti Meclisi Çankaya adayını açıkladı \(13 Şubat 2024\) · Gazete Duvar — "Biz mücadelede el yükseltmeye geldik" \(21 Aralık 2023\) · Kısa Dalga — 101. yılında AOÇ ve bilançosu \(4 Mayıs 2026\) · Kısa Dalga — Gökçek'ten Yavaş'a turnusol: ODTÜ yolu \(31 Ağustos 2026\) · Kısa Dalga — Rant](#)

- [yoluna çevrilen Çayyolu \(11 Mayıs 2026\)](#) · [bianet](#) — "[Melih Gökçek planladı, Mansur Yavaş inşa ediyor](#)" (13 Nisan 2021) · [Hürriyet](#) — [Mecliste gündem Mimarlar Odası'ydı \(Aralık 2020\)](#) · [Medyascope](#) — [Meslek odaları ODTÜ yolu projesini yargıya taşıdı \(21 Eylül 2021\)](#)
- [Candan hakkındaki soruşturma, ihraç, ceza davası ve oda seçimleri: Cumhuriyet — Candan'a soruşturma \(21 Aralık 2021\)](#) · [Cumhuriyet](#) — [Soruşturma izni Danıştay'dan döndü \(7 Temmuz 2022\)](#) · [bianet](#) — [İçişleri Bakanlığı Candan'ı memuriyetten çıkardı \(6 Eylül 2022\)](#) · [T24](#) — [Memuriyetten çıkarıldı · soL — Beş yöneticiye 1 yıl 8 ay hapis \(24 Şubat 2023\)](#) · [ANKA](#) — [İstinaf cezası bozdu \(13 Kasım 2023\)](#) · [bianet](#) — [Candan'ın pasaportu iptal edildi \(22 Haziran 2023\)](#) · [T24](#) — [Mimarlar Odası Ankara'da Candan kaybetti \(26 Şubat 2024\)](#) · [BirGün](#) — [Mimarlar Odası ve EMO Ankara şube seçimleri \(Şubat 2024\)](#) · [soL](#) — [Mimarlar Odası Ankara seçimlerinin ardından \(16 Şubat 2026\)](#)
 - [Solfasol: Mehmet Said Aydın, "Altı çizilesi gayriresmi gazete: Solfasol", Gazete Duvar \(30 Haziran 2020\)](#) · [Programlar](#) · ["Yerelde\(n\) Yeni Siyaset" dizini · Ali Onat Çetin, "Yeni Siyasal Mimari ve Yerinden Örgütlenmenin Olanakları" \(17 Eylül 2026\)](#) · [Aydın Şimşek, "Ankara'yı Yeniden Kurmak" \(20 Şubat 2026\)](#)
 - [Kadıköy Kent Dayanışması, "Kadıköy Neden ve Nasıl Dönüşüyor?" paneli, 15 Mayıs 2016 — Arkitera.](#)
 - [TMMOB ŞPO İstanbul Şubesi, 11. İstanbul Buluşmaları "Huzursuz Kentin Geçici Halleri", 6 Mayıs 2017 — Arkitera.](#)
 - [Haydarpaşa Kitabı: Kent, Mekân, Mücadele \(ed. Ayça Yüksel\), Kadıköy Belediyesi Kültür Yayınları, 2021 — bianet, 18 Kasım 2021.](#)
 - [bianet, "Barış imzacıları Marmara Üniversitesi'nin ceza talebini tesadüfen öğrendi", 23 Aralık 2016; bianet, "Fuat Ercan'ın beyanı", 4 Ekim 2018.](#)
 - [Demet Yılmaz, Ferhat Akyüz, Fuat Ercan vd. \(der.\), Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi, Dipnot, 2006.](#)

Bölüm 15. Rant, Hanedan ve Çete: Belediyenin Karanlık Yüzü

■ Bu bölüm neden yazıldı

Buraya kadar belediyeyi bir yerel devlet olarak tanımladık (bkz. Bölüm 1), katılım organlarının neden arka bahçe olduğunu anlattık (bkz. Bölüm 11-12) ve bu yapının içinde ve dışında bir şeyler yapmayı başaranların bilançosunu çıkardık (bkz. Bölüm 13-14). Şimdi, öneri kitabına (Bölüm 16-20) geçmeden önce, bir kapıyı daha açmamız gerekiyor: Belediyenin kamuya dönük "hizmet" yüzünün arkasında duran, her seçim döneminde gazete manşetlerine yansıyan ama çoğu zaman bireysel skandal olarak okunup geçilen karanlık yüzü. Rant, hanedan, çete: Bu üç sözcük bir suçlama listesi değil, bir yapının üç görünümüdür.

Bu bölümü yazarken üç kural koyduk. Birincisi, her olgu ya bir yargı kararına, ya bir resmî rapora (Sayıştay, TBMM, Anayasa Mahkemesi), ya da yaygın ve güvenilir basın haberine dayanacak; hüküm giymemiş kişiler için "iddia" ve "soruşturma" dilini bırakmayacağız. İkincisi, kişiler değil mekanizmalar anlatılacak; isim, yalnızca kamuya mal olmuş ve kaynaklı olgularda geçecek. Üçüncüsü ve en önemlisi, bu bölümün konusu "kötü belediyeçiler" değildir. Anlatacağımız şeylerin hiçbirisi bir ahlak sorunu değildir; rant ekonomisinin ve yerel devletin sınıf karakterinin sonuçlarıdır. Parti farkı biçimi değiştirir, özü değiştirmez. Bunu bölüm boyunca, AKP'li, CHP'li ve MHP'li belediyelerden örneklerle göstereceğiz; çünkü dosyamızın sınıfsal bir dosya olması, tabelaya değil yapıya bakmasını gerektirir.

Bir de şu uyarıyı baştan yapalım: Bu bölüm okuyanı belediyeden uzaklaştırmak için değil, belediyeye nereden bakması gerektiğini göstermek için yazıldı. Karanlık yüzü tanımayan, aydınlık yüzü de kuramaz.

■ Rant makinesi: Plan tadilatı, emsal ve "parsel parsel"

Bölüm 1'de kentsel rantı, kolektif emeğin ürettiği mekânsal değer farkının arsa sahibine akması olarak tanımlamış, bu farkın büyüklüğünü belirleyen kamu yetkisinin imar olduğunu söylemiştik. Şimdi bu mekanizmanın çarklarını yakından görelim.

Rantı üreten üç temel işlem vardır. **Plan tadilatı:** Bir parselin imar planındaki kullanım türünün değiştirilmesi; tarım alanının konut alanına, konutun ticarete, yeşil alanın "özel proje alanı"na dönmesi. **Emsal artışı:** Aynı parsel üzerine yapılabilecek inşaat alanının (kat sayısı, yoğunluk) artırılması; bir arsa üzerine dört kat yerine on iki kat yapılabildiğinde arsanın değeri emek harcanmadan katlanır. **Kamu yatırımı:** Metro, köprü, yol, hastane gibi kamu yatırımlarının bir bölgeye yönlendirilmesi; yatırım kamu bütçesinden çıkar, değer artışı arsa sahibine kalır. Bu üç işlem de belediye meclisinin (büyükşehirlerde iki kademeli olarak ilçe ve büyükşehir meclislerinin) oyuyla, bazen de merkezî idarenin (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı) doğrudan onayıyla yapılır. Hiçbiri üretim gerektirmez; hepsi bir imza gerektirir.

Bu yüzden belediye meclisi üyeliği, Türkiye'de bir kamu hizmeti olmaktan çok bir yatırım pozisyonudur. Meclislerde müteahhit, emlakçı, arsa sahibi ve inşaat mühendisi oranı, nüfustaki oranlarının kat kat üstündedir; bunun sistematik bir sayımı yapılmamıştır, ama herhangi bir ilçe belediye meclisinin üye listesine ve beyan edilen mesleklerle bakan herkes bu tabloyu görür. Meclis, kentin mülk sahibi sınıfının temsil organıdır; rant, o organın kendi sınıfına dağıttığı şeydir.

Türkiye siyasetinde bu mekanizmanın en ünlü ifadesi "parsel parsel" deyimidir ve kaynağını bilmek öğreticidir. 24 Mart 2015'te dönemin Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, Bakanlar Kurulu sonrası basın toplantısında, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek için "Paralel yapıya Ankara'yı parsel parsel satmıştır" dedi ([Milliyet, 24 Mart 2015](#)). Bu ifade iki nedenle önemlidir. Birincisi, sözü söyleyen bir muhalefet lideri değil, aynı partinin en üst düzey isimlerinden biriydi; yani rant iddiası partinin içinden geldi. İkincisi, ifadenin akıbeti: Gökçek hakkında bu iddiayla yürütülen soruşturma takipsizlikle sonuçlandı ([bianet, 2015](#)); Gökçek'in Arınç'a açtığı tazminat davası ise, sözlerin "kamu yararına ilişkin tartışma" olduğu gerekçesiyle reddedildi ([BirGün](#)). Yani hukuk, hem "parsel parsel satış" iddiasını kovuşturmadı hem de bu iddianın söylenebilir bir kamu tartışması olduğunu tescil etti. Bu ikili sonuç, rant tartışmasının Türkiye'de hangi düzeyde yürüdüğünü özetler: Herkes bilir, kimse kanıtlayamaz, hiç kimse hesap vermez. Bu bir bireyin suçluluğu ya da masumiyeti sorunu değildir; yargının, imar kararlarının sınıfsal içeriğini kovuşturacak bir araca sahip olmaması sorunudur. Bir plan tadilatı yasaldır; yasal olan bir işlemin kime yaradığı, ceza hukukunun konusu değildir.

Rantın ikinci kaynağı, belediyelerin kendi arsalarını satmasıdır. Belediye mülkü, kentin müşterek varlığıdır; bir kez satıldığında geri gelmez. Bu satış tabeladan bağımsızdır. AKP'li Başakşehir Belediyesi 2022'de Atatürk Olimpiyat Stadi'nin kuzeyindeki 64,5 dönümlük arsayı, tahmini 1 milyar 518 milyon lira bedelle hasılat paylaşımı modeliyle satışa çıkardı; meclisteki CHP'li üye, belediye bütçesinin yaklaşık yarısının arsa satışıyla döndürüldüğünü söyledi ([ANKA, Kasım 2022](#)). CHP'li Ankara Büyükşehir Belediyesi ise Emlak ve İstimlak Dairesi'nin satış ilanlarına göre 2024'ten 25 Ağustos 2026'ya kadar 651 taşınmazı, toplam tahmini 30 milyar 901 milyon lira bedelle satışa koydu; ilanların çoğunda satış gelirinin hangi yatırıma gideceği belirtilmiyordu ([Yeni Şafak, 7 Eylül 2026](#)). Bu haberin kaynağı iktidara yakın bir gazetedir ve siyasi amaçla yazıldığı açıktır; ama verdiği rakamlar belediyenin kendi ilanlarından derlenmiştir ve doğrulanabilir. Bizim için önemli olan yön şudur: Belediye gelirinin yüzde 74'ünün merkezden geldiği, İller Bankası payının borca karşılık kesildiği bir mali yapıda (bkz. Bölüm 1), arsa satışı her partiden belediye için "bütçeyi döndürme" aracına dönüşür. Kentin müşterek mülkü, merkeze mali bağımlılığın bedeli olarak parça parça elden çıkar. "Parsel parsel" bir suçlama olmaktan çıkıp bir bütçe tekniğine dönüşür.

Ankara bu makinenin başkentidir ve Solfasol arşivi makinenin parçalarını tek tek gösterir. Plan tadilatı: 2025'te Büyükşehir, Ayrancı'da Şimşek Sokak'taki bir parseli konuttan ticarete çevirip özel bir hastaneye açtı; belediyenin kendi komisyon raporu "trafik, gürültü, altyapı yetersizliği" dediği hâlde meclis planı oy birliğiyle onayladı; Ankara 4. İdare Mahkemesi planı iptal etti, hastane kararı istinafta bozdurdu ([Alyanak, Solfasol, 16 Temmuz 2026](#)). Kamu arazisi: Çiğdem Mahallesi'ndeki yaklaşık 120 bin metrekaRELİK Dışişleri Bakanlığı arazisi 2024'te imar planıyla yapılaşmaya açılmak istendi; plan 180 bin metrekaRE ek inşaat alanı yaratıyordu (Solfasol Takipte, 14 Eylül 2024). Plan-proje çelişkisi: 2023 Nazım İmar Planı'nda "ağaçlandırılacak alan / özel proje alanı" olan İmrahor Vadisi, Ankara'nın imara açılmamış son vadisi, parçacıl projelerle açıldı; yaklaşık 200 hektarlık bir konut projesi ve vadinin 1,25 kilometrelik kısmının 30 metre genişliğinde beton kanala alınması ([Tunçer ve Aytekin, "Ankara'nın Son Vadisi İmrahor Vadisi", Solfasol, 15 Ekim 2020](#)); aynı gazete 2014'te "İmrahor'da Rant Hırsı Sınır Tanıymıyor, Hedef Eymir Gölü!" diye yazmıştı. Bütünün adı: Aydın Şimşek'in Şubat 2026'daki çözümlmesiyle, Jansen planının kamu merkezli Ankara'sından 1980 sonrası "birikim aracı" kentine geçiş; Çankaya-Mamak ayrışması, Dikmen ve Portakal Çiçeği Vadisi projelerinin yoksul mahalleleri yerinden etmesi, boş lüks rezidanslara karşı öğrencinin, emeklinin ve asgari ücretlinin merkezden dışlanması ([Şimşek, Solfasol, 20 Şubat 2026](#)). Bu örneklerin ortak noktası, her birinde bir belediye meclisi kararının ve çoğunda bir oy birliğinin bulunmasıdır; rant makinesi partiler üstüdür.

Solfasol'un tutanağını tuttuğu makinenin bir de mahkeme dosyası var ve onu Mimarlar Odası Ankara Şubesi tutuyor (odanın dava hattı ve bedeli için bkz. Bölüm 14). Üç rant işleminin üçü de bu dosyada tarihli birer yargı kararıyla duruyor. Emsal artışı: TOGO ikiz kuleleri için odanın Nisan 2019'da açtığı davada, plan değişikliğine gizli bir emsal artışının işlendiği, inşaat alanının 20 bin metrekaREden 120 bin metrekaREye çıkarıldığı ileri sürüldü; yerel

mahkeme ve istinaf planı iptal etti, Danıştay 6. Dairesi 12 Şubat 2021'de kararı onadı; Büyükşehir inşaatı Aralık 2019'da mühürlemişti ([Gazete Duvar, 12 Şubat 2021](#)). Eylül 2022'de yıkım ihalesine mahkemeden yürütmeyi durdurma geldi ve bu kez belediye karara itiraz etti ([Medyascope, 2 Eylül 2022](#)); yani kule, iptal kararından sonra da yerinde durmaya devam etti. Plan tadilatı: Danıştay 6. Dairesi 20 Mart 2019'da, Gökçek dönemi Ulus Tarihi Kent Merkezi koruma amaçlı nazım imar planının iptalini onadı; oda, kararın Ulus'un tarihine saygısı olmayan bütün projeleri de veto anlamına geldiğini söyledi ([Gazete Duvar, 20 Mart 2019](#)). Kamu yatırımı: 2017'de Gökçek döneminde başlayan Bilkent-İncek bağlantı yolu ODTÜ arazisinden ve AOÇ'den geçiyordu; Büyükşehir, 25 Ağustos 2021'de yolu 54 milyon liraya yeniden ihale etti ([soL, 6 Eylül 2026](#)); Mimarlar, Şehir Plancıları ve Harita ve Kadastro Mühendisleri Odaları Eylül 2021'de iptal davası açtı ([Medyascope, 21 Eylül 2021](#)); yürütmeyi durdurma kararına belediyenin itirazı reddedildi ([AOÇ Mücadelesi](#)); Eylül 2026'da ODTÜ arazisine asfalt döktüldü ve bazı uyumsuzluklar Anayasa Mahkemesi'nde bireysel başvuru aşamasındaydı ([soL, 6 Eylül 2026](#)); kampüs kampanyası ve İtfaiye Meydanı için bkz. Bölüm 13). Aynı yönetim, AOÇ'nin birinci derece doğal sit alanından geçen Beytepe-Bağlıca-Ankara Bulvarı yolunu da sürdürdü; odanın Nisan 2021'deki cümlesi bu bölümün tezinin tek satırlık özeti: "Gökçek'in planladığı yolu, Mansur Yavaş inşa ediyor" ([bianet, 13 Nisan 2021](#)). Yol, kamu bütçesinden çıkar ve ulaşımı "rahatlatır"; ama yukarıda tanımladığımız üçüncü rant işleminin özü, güzergâh çevresindeki arazinin emek harcanmadan değerlendirilmesidir. Bir yolun planlayana ile ihale edeni farklı partilerden olabilir; arazinin değerlendirilmesi partiye bakmaz.

Grafik önerisi: "Rant üçgeni" şeması: Üst köşede belediye meclisi (plan tadilatı, emsal, arsa satışı), sol köşede müteahhit ve arsa sahibi (değer artışı), sağ köşede kenti emekçi (kira, kentsel dönüşümle yerinden edilme, altyapıyı ödeyen vergi). Oklar: Kamu yatırımı ve imar hakkı yukarıdan sola akar; bedel sağdan yukarıya çıkar.

■ Hülle: Devletin arazisi devlet eliyle nasıl özelleşir

Rant makinesinin ikinci ve daha az görünen katmanı, kamu arazisinin kamu kurumları üzerinden özel sektöre aktarılmasıdır. Buna, dinî nikâhi geçerli kılmak için başvuru alan geçici evliliğe atfla halk arasında "hülle" denir: Mülk doğrudan satılmaz; önce bir kamu kurumuna (TOKİ, Emlak Konut, belediye, vakıf) devredilir, orada "gecekondü önleme bölgesi", "rezerv yapı alanı" ya da "özel proje alanı" ilan edilir, sonra hasılat paylaşımı ya da kat karşılığı modeliyle özel şirkete geçer. Her adım yasalıdır; sonuç, halkın müşterek varlığının şirket bilançosuna aktarılmasıdır.

Bunun en iyi belgelenmiş örneklerinden biri Maslak 1453'tür. Sarıyer Ayazağa'daki ormanlık alan, 12 Kasım 2008'de İçişleri ve Maliye bakanlıklarınca, askeri tesis inşaatı karşılığında TOKİ'ye devredildi; TOKİ 2010'da alanı "gecekondü önleme bölgesi" ilan etti; sonra TOKİ-Emlak Konut-Ağaoğlu ortaklığıyla 1.453 konutluk proje başladı. İmar planları Şubat 2013'te İstanbul 8. İdare Mahkemesi'nce iptal edildi, 2014'te yürütme durduruldu, Ağustos 2021'de Danıştay plan kararlarını bir kez daha iptal etti; mahkeme dosyalarında deprem tehlikesi, dik yamaçlar ve zemin etüdü eksikliği vurgulanıyordu. İnşaat Ağustos 2012'de başladı; Eylül 2016'da konutlara oturuldu; yani proje, nihai yargı kararından önce bitmişti ([Diken](#); [Mimarlar Odası](#)). Burada "hülle" zinciri bütün halkalarıyla görünür: Bakanlık → TOKİ → "gecekondü önleme bölgesi" → Emlak Konut → özel şirket; her halkada bir kamu imzası, sonda bir özel mülk.

İkinci örnek Ataköy sahilidir. İstanbul'un son doğal koylarından birindeki eski otel arazisi TOKİ eliyle özel geliştiricilere geçti; Bakırköy Belediyesi "apart otel" ruhsatı verdi; 513 daire ve 71 ticari birimden oluşan proje 2013'te TOKİ ile hasılat paylaşımı modeliyle başladı. Bir yurttaşın 2013'te açtığı dava, 2024'te İstanbul 2. İdare Mahkemesi'nde reddedildi; Mayıs 2026'da Danıştay 6. Dairesi bu kararı bozdu ve belediyenin apart otel ruhsatında yasanın öngördüğü satış ve kullanım kısıtlamalarını yeterince incelemeyi saptadı ([BirGün, 2026](#)). On üç yıl sonra gelen bir yargı freni, bitmiş ve satılmış bir projeyi geri getirmez; ama zincirin nasıl kurulduğunu belgeler.

Üçüncü örnek, kamu arazisinin doğrudan belediye ruhsatıyla nasıl "yasallaştığını" gösterir. Zeytinburnu'ndaki üç kule (137, 123 ve 108 metre), Tarihî Yarımada silüetini bozduğu için meslek odalarınca dava konusu oldu; İstanbul 4. İdare Mahkemesi planları ve ruhsatı iptal etti, Danıştay 14. Dairesi 2014'te tıraşlama kararını onadı; Zeytinburnu Belediyesi'nin açtığı yıkım ihalesine kimse girmedi; dönemin Başbakanı "Yıkın dedim, yapmadılar, o yüzden küstüm" dedi. Sonra, 3 Ocak 2018'de, aynı mahkeme İBB'nin "önceki kararı veren hâkim ve bilirkişiler FETÖ üyesiydi" gerekçeli başvurusunu kabul ederek yargılamayı yeniledi ve Aralık 2009 tarihli ruhsatın "kesin ve geçerli" olduğuna hükmetti ([bianet, Ocak 2018](#); [Hürriyet, 19 Ocak 2018](#)). Kuleler bugün yerinde duruyor. Bu öykünün dersi, hukukun ranta karşı işlemeyi değil, hukukun rant karşısında gecikmeli ve geri alınabilir bir araç olduğudur: Bina bitince yargı kararı kâğıt üstünde kalır; kâğıt da bir sonraki kararla değişebilir.

Dördüncü örnek, en büyük ölçekli olanıdır: Kanal İstanbul çevresi. Cumhuriyet gazetesinin tapu kayıtlarına dayanan haberine göre, dönemin Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak 2012'de, babası ise 2003'te, Arnavutköy Boyalık'ta kanal güzergâhı üzerinde toplam yaklaşık 16 dönüm tarla satın almıştı; bu parseller, Bakanlığın 2020'deki çevre düzeni planı değişikliğiyle konut alanına dönüştü. Albayrak'ın avukatı arazinin "kâr hesabıyla" alınmadığını, haberin algı yaratma amacı taşıdığını söyledi ve hukuki yola başvuracaklarını açıkladı ([Gazete Duvar, 20 Ocak 2020](#); [BirGün](#)). Biz burada kimsenin niyetini yargılamıyoruz; olgu şudur: Bir kamu kararı (çevre düzeni planı değişikliği) tarım alanını konut alanına çevirdiğinde, o alandaki her parselin sahibi, üretmediği bir değeri elde eder. Bu sahiplerin arasında karar vericilere yakın kişilerin bulunması, mekanizmanın arızası değil, mekanizmanın nasıl işlediğine dair bilgiye kimin önce ulaştığının göstergesidir. TMMOB Mimarlar Odası'nın Kanal İstanbul "Yenişehir rezerv yapı alanı" planlarına açtığı davalarda, Temmuz 2026'da İstanbul 19. İdare Mahkemesi'ne sunulan bilirkişi raporu, Arnavutköy Yassıören'deki 61,8 hektarlık planların "teknik olarak kusurlu" olduğunu ve farklı ölçekteki planların birbirinin büyütülüp küçültülmesiyle üretildiğini saptadı ([Halk TV, 2026](#)). Plan, rant için yapıldığında planlama tekniği bile gereksizleşir.

Beşinci ve süregiden örnek, orman ve mera vasfının değiştirilmesidir. 6831 sayılı Orman Kanunu'nun ek 16. maddesi, Cumhurbaşkanlığı kararıyla orman alanlarının "orman sınırları dışına çıkarılmasına" olanak verir. 19 Mayıs 2026 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 11346 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararıyla 23 ilde yaklaşık 936 bin metrekare orman alanı sınır dışına çıkarıldı; uzmanlar bu kararların yasadışı işgalleri meşrulaştırdığı ve orman bütünlüğünü parçaladığı uyarısını yaptı ([Karar, Mayıs 2026](#)). Orman vasfı düşen arazi önce Hazine'ye, sonra "2B" satışıyla ya da tahsisle özel ellere geçer; bu, Bölüm 1'de 6360 sayılı yasa için söylediğimiz "ilkel birikimin yasal biçimi"nin merkezî devlet eliyle işleyen biçimidir. Belediyenin rolü, bu arazilerin imar planına "konut" ya da "turizm" olarak işlenmesidir; yani hüllenin son halkası yine belediye meclisinden geçer.

Ankara'dan üç ek örnek, hüllenin hem en eski hem en güncel biçimlerini gösterir. Birincisi, "devlet arazisini devlet devreder" biçimi: Beşevler'de eski Turizm Okulu ve konservatuvar arazisi 2016-2017'de Diyanet'e devredildi; 2020'de idare mahkemesi cami planını iptal etti, buna rağmen konservatuvar binası yıkıldı; 2023'te plan değişikliği Büyükşehir meclisinden dört partinin oy birliğiyle geçti; 2024'te yeniden iptal edildi; ardından Bakanlık yüzde 39 cami, yüzde 54 üniversite, yüzde 6 park içeren yeni bir plan hazırladı ([Elçi, Solfasol, 24 Şubat 2025](#)). Mahkeme her iptal ettiğinde plan yeniden yapılır; hülle bir kez değil, iptal sayısı kadar tekrarlanır. İkincisi, "devlet taşınır, arazi kalır" biçimi: Milî Savunma Bakanlığı, Genelkurmay, kuvvet komutanlıkları ve Dışişleri'nin Etimesgut'a taşınması; Etimesgut askeri havalimanının VIP havalimanına dönüşmesi; Ankara Şeker Fabrikası

arazisinin konut projesine açılması; Saray ile yeni kurumlar arasındaki hızlı yolun çevresinin imara açılması. Merkezî devlet, kentin coğrafyasını belediyeden bağımsız yeniden çiziyor ve her taşınma, geride bir "boşalan kamu arazisi" bırakıyor ([Aksoyoğlu, "Devlet 55 Kilometre Kadar Batı İstikametine Kayıyor", Solfasol, 12 Aralık 2025](#)). Üçüncüsü, tarihin en uzun hüllesi: Atatürk Orman Çiftliği 1924'te 20 bin dönümle başladı, 80 bin dönüme ulaştı, 11 Haziran 1937'de Hazine'ye bağışlandı ve 1950 kanunuyla bugünkü adını aldı; bağışın koşulu çiftliğin bütünlüğüydü ([Kaynar, "Orman Çiftliği'nden AOÇ'ye", Solfasol, 5 Şubat 2025](#)). Çiftliğin sonraki yetmiş yılda parça parça nasıl tahsis edildiğini Bölüm 14'te ŞPO ve Mimarlar Odası Ankara Şubesi'nin davaları üzerinden anlattık; İtfaiye Meydanı'nın 2026'daki yıkımını ise Bölüm 13'te. Bu üç örnekte belediyenin payı bazen imza, bazen sessizliktir; ikisi de yasaldir.

AOÇ'nin hülle dosyası, Türkiye'de kamu arazisinin hangi halkalarla el değiştirdiğini tarihli kararlarla gösterdiği için ayrıca yazılmayı hak eder. Bilanço, Mimarlar Odası Ankara Şubesi'nin eski başkanının kendi aktarımıdır: Şube, çiftlik için yaklaşık 350 hukuki süreç başlattı; 28 Kasım 2008'de koruma amaçlı nazım imar planı iptal edildi; 5 Şubat 2014'te idare mahkemesi yürütmeyi durdurdu; Haziran 2015'te Danıştay, çiftlik arazisine ilişkin "kentsel dönüşüm" kararını iptal etti; Ağustos 2015'te ana planlar iptal edildi ([Kısa Dalga, 4 Mayıs 2026](#)). Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nın çiftlik arazisine yapılması bu dosyanın en büyük halkasıdır: Anayasa Mahkemesi, mahkeme kararlarına rağmen süren inşaatla ilişkin bireysel başvuruyu 12 Aralık 2014'te "kabul edilemez" buldu; oda o gün 35 davanın sürdüğünü ve AİHM'e gidileceğini açıkladı ([Cumhuriyet, 12 Aralık 2014](#)); 15 Eylül 2015'te yapılan AİHM başvurusunda mahkeme 2022'de yargılamayı başlattı ve dostane çözüm önerdi, oda müzakereye hazır olduğunu açıkladı ([soL, Medyascope, 5 Mayıs 2022](#)); Danıştay 6. Dairesi ise inşaatın hukuki zeminini oluşturan 2014 tarihli Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ilke kararını iptal etti ([Cumhuriyet](#)). Bina bugün yerinde duruyor; Zeytinburnu kuleleri için söylediğimiz şey burada devlet ölçeğinde geçerlidir: Bitmiş yapı, yargı kararını kâğıt üstünde bırakır.

Aynı dosyanın küçük halkaları hüllenin bütün biçimlerini sergiler. Tahsis: 26 Şubat 2020'de Ankara 7. İdare Mahkemesi'nin bilirkişi raporu, çiftlik içinde bir özel üniversiteye yapılan 550 bin metrekarelik tahsis için birinci derece doğal sit alanına özel üniversite yapılamayacağını söyledi; aynı gün Ankara 4. İdare Mahkemesi Çukurambar'daki TOKİ konut-ticaret plan değişikliğine yürütmeyi durdurma verdi ve çiftliği bölen 50 metrelik bağlantı yollarını "toprak bütünlüğü" gerekçesiyle kısmen iptal etti ([soL, 26 Şubat 2020](#)). Kiralama: Gökçek yönetiminin 2015'te bir vakfa kiraladığı çiftlik alanına mescit ve Kur'an kursu öngören plan, 14 Aralık 2022'de Ankara Bölge İdare Mahkemesi 5. İdari Dava Dairesi'nce iptal edildi ([bianet, 14 Aralık 2022](#)). Vasıf değişikliği: Temmuz 2026'da Bakanlık, çiftlikteki yaklaşık 21 hektar yeşil alanı "kamu hizmet ve resmî kurum alanı"na çeviren ve yaklaşık 200 bin metrekare yapılaşma öngören bir plan hazırladı; Büyükşehir plana itiraz etti ([Kısa Dalga, 20 Temmuz 2026](#)). Lojman: 8 Ağustos 2014'te Bakanlar Kurulu kararıyla Saraçoğlu Mahallesi'ndeki kamu lojmanlarının tahsisleri kaldırıldı; oda, Kızılay'ın "nefes alma alanı" dediği mahallenin ranta açılmasına karşı dava açtı ([soL, 8 Ağustos 2014](#)). Bağış koşulu bütünlük olan bir çiftlik, üniversiteye tahsis, vakfa kiralama, TOKİ'ye plan, yol için bölme ve vasıf değişikliğiyle parçalanır; her halkada bir kamu imzası vardır ve halkaların çoğu, iptal edildikten sonra yeni bir imzayla yeniden kurulur. Bu dosyada belediyenin üçüncü bir tutumu da görünür: 2026 planına itiraz eden Büyükşehir, imza ve sessizliğin yanına itirazı ekledi. Ama Bölüm 14'te gösterdiğimiz gibi, aynı yönetim çiftliğin sit alanından geçen yolu da sürdürdü; itiraz, dosyayı elinde tutan örgüt kadar güçlüdür, belediyenin niyeti kadar değil.

Bu örnekler arasındaki ortak yapı şudur: Kamu mülkü hiçbir zaman "satıldı" diye çıkmaz karşımıza; "devredildi", "tahsis edildi", "rezerv alan ilan edildi", "hasılat paylaşımı yapıldı" diye çıkar. Her aşamada yasal bir işlem, her aşamada bir kamu imzası vardır. Bu yüzden rant, yolsuzluk hukukuyla değil, sınıf çözümlemesiyle anlaşılır: Yasal olan şey, sınıfsal olarak yağımadır.

■ İmar afları: Yetmiş yılda yirmi af ve 6 Şubat

Rantın üçüncü kaynağı, mevcut kaçak yapının yasallaştırılmasıdır. Türkiye'de imar affı, 1948'den 2018'e kadar aralıklarla ama düzenli olarak çıkarılmış, kaçak yapıyı "sorun" olmaktan çıkarıp seçim öncesi "müjde"ye çeviren bir siyaset tekniğidir. Aşağıdaki tablo, basında "70 yılda 20 af" olarak anılan listeyi verir ([Ajans Bizim, Habertürk](#)). Bazı kalemler doğrudan "af" değil, af hükmü içeren bütçe ya da başka yasalardır; listenin değeri, sıklığı ve sürekliliği göstermesindedir.

Yıl	Yasa	Ne yaptı
1948	5218	Ankara'daki gecekonduları ilk kez yasallaştırdı
1948	5228	Bina Yapımını Teşvik Kanunu; affı ülke geneline yaydı
1949	5431	Ruhsatsız yapıların yıkımı ve istisnaları
1953	6188	Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılar Kanunu
1959	7367	Hazine arazilerinin belediyelere devri
1966	775	Gecekondu Kanunu; "islah, tasfiye, önleme"
1976	1990	Gecekondu Kanunu'na geçici madde; yeni af
1983	2805	İmar ve gecekondu mevzuatına aykırı yapılar
1984	2981	En kapsamlı af; "islah imar planı" dönemi
1986	3290	2981'in kapsamını genişletti
1987	3366	Usul değişiklikleri, tanım genişlemesi
1988	3414	Yetkiyi ilçe belediyelerine devretti
2001	4706	Hazine taşınmazlarının değerlendirilmesi
2003	4833	2003 bütçe yasasında af hükmü
2004	5027	2004 bütçe yasasında af hükmü
2005	5377	TCK değişikliği; imar kirliliği suçunun kapsamı
2005	5398	Özelleştirme mevzuatı değişikliği
2008	5784	Elektrik Piyasası Kanunu değişikliği; kaçak yapıya abonelik
2012	6306	Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi
2018	7143	"İmar barışı"; Yapı Kayıt Belgesi

2018 "imar barışı" bu dizinin en büyüğüdür. 7143 sayılı yasayla 3194 sayılı İmar Kanunu'na eklenen geçici 16. madde, 31 Aralık 2017'den önce yapılmış kaçak ya da ruhsata aykırı yapılara, malikin beyanıyla ve belirli bir bedel karşılığında "Yapı Kayıt Belgesi" verilmesini öngördü. Bakanlığın verilerine göre 3 milyon 141 bin 821 başvuru yapıldı, 7 milyon 238 bin 50 bağımsız bölüm için belge verildi ve 25 milyar 592 milyon lira tahsil edildi; 2019 kuruyula yaklaşık 4,5 milyar dolar. Yasa bu gelirin kentsel dönüşümde kullanılacağını söylüyordu; iktisatçı Çiğdem Tokar'ın sorusu bugün hâlâ yanıtsızdır: Bu para kentsel dönüşüme mi gitti? ([Artı Gerçek, 22 Şubat 2023](#)). Bakan Murat Kurum'un CHP'li milletvekili Mahmut Tanal'ın soru önermesine verdiği yanıtla göre iptaller sonrası belge sayısı 3 milyon 109 bin 979, bağımsız bölüm sayısı 7 milyon 85 bin 969'du; 96 bin belge usulsüz bulunarak iptal edilmişti; en çok belge İzmir (330 bin), İstanbul (318 bin), Muğla (178 bin), Antalya (164 bin) ve Ankara'daydı ([Euronews, 7 Mart 2023](#)). İzmir'in birinci sırada olması, imar affının tabeladan bağımsız bir kent olgusu olduğunu tek başına anlatır.

Af mekanizmasının yalnızca gecekonduya değil, tek bir yüksek yapıya da uyarlanabildiğini Ankara'dan bir örnek gösterir. Ekim 2022'de TBMM'ye sunulan bir imar affı teklifine Mimarlar Odası Ankara Şubesi, teklifin "kent suçlarını yasallaştıracağını", Danıştay kararıyla yıkımı kesinleşen TOGO kulelerini kurtarmayı amaçladığını ve doğal afetlerde can güvenliğini tehlikeye atacağını söyleyerek karşı çıktı; odanın cümlesi, imar affının hukuki ve sınıfsal içeriği arasındaki farkı tek satırda kurar: "Yasal olan her şey toplumun vicdanında meşru değildir" ([Gazete Duvar, 20 Ekim 2022](#)). Teklifin TOGO'yu kurtarmak için hazırlandığı odanın iddiasıdır; ama afların seçimden önce çıktığı ve en büyük kaçak yapıya en büyük değeri kazandırdığı bu bölümün kendi verisidir.

Üç buçuk ay sonra 6 Şubat 2023 geldi. Depremi vurduğu on ilde, 2018 verilerine göre 294 bin 165 yapı Yapı Kayıt Belgesi'yle yasal statü kazanmıştı ([Türkiye Raporu](#)). Depremden önceki seçim mitinglerinde Cumhurbaşkanı, Kahramanmaraş'ta "İmar barışıyla 144 bin 556 Maraşlı vatandaşımızın sorununu çözdük", Malatya'da "88 bin 577 vatandaşımızın sıkıntısını çözdük", Hatay'da "toplam 205 bin Hataylı vatandaşımızın sorununu çözdük" demişti ([Karar](#)). Depremden iki ay sonra, 12 Nisan 2023'te aynı Cumhurbaşkanı canlı yayında imar affını "affedilemez suçlar" arasına alacaklarını söyledi: "Bu işin affı maffi olmaz" ([Cumhuriyet, 12 Nisan 2023](#)).

Şunu açıkça söylemek gerekir: Yıkılan binaların kaçının Yapı Kayıt Belgesi taşıdığına dair resmî, il il bir sayı kamuya açıklanmadı; TBMM soru önergelerine verilen yanıtlar il toplamlarını verdi, yıkılanlar arasındaki payı vermedi. Bu yüzden "yıkılan binaların şu kadarı imar barışından yararlanmıştı" biçiminde bir oran veremiyoruz ve verenlere de temkinle yaklaşılmalıdır. Ama bilinen şey yeterince ağırdır: Yapı Kayıt Belgesi hiçbir teknik inceleme yapılmadan, yalnızca malik beyanıyla verildi ve yasa "yapının depreme dayanıklılığı malikin sorumluluğundadır" dedi. Anayasa Mahkemesi 23 Temmuz 2024'te (E. 2023/74, K. 2024/141; RG 3 Aralık 2024) bu cümleyi iptal etti: Devlet, yaşam hakkını koruma yükümlülüğünü bir yasa hükmüyle yurttaş devredemez; belge beyana dayalı verildiği için devletin denetim yükümlülüğü sürer; sorumluluğu malike yükleyen kural etkili başvuru hakkını da ortadan kaldırır ([Anayasa Mahkemesi basın duyurusu](#); [Alomaliye](#)). Yani imar barışı, hukuken de, devletin kendi denetim görevini para karşılığı sattığı bir işlem olarak tescil edildi. Bu iptal, 53 binden fazla insanın ölümünden bir buçuk yıl sonra geldi.

İmar affının sınıfsal içeriği iki katmanlıdır. Birinci katmanda af, gecekondusu sahibi yoksul için bir güvence gibi görünür ve bu görünüm bütünüyle yanlış değildir; 1948'den 1980'lere kadar çıkan aflar, kente göçen emekçinin kendi eliyle kurduğu barınağı yasallaştırdı. Ama aynı af, gecekondusu arsasını piyasaya açtı; islah imar planlarıyla dört kat hakkı gelince gecekondusu yıkılıp apartmana döndü, arsa müteahhidi geçti, ilk sahibi bir daireye razı olup kentin çeperine gitti. İkinci katmanda, 2018 affı artık gecekonduyu değil, bütün ülkedeki ruhsata aykırı katları, kapatılmış balkonları, kıyıya ve ormana yapılmış villaları, sanayi tesislerini yasallaştırdı; İzmir, Muğla ve Antalya'nın başı çekmesi bu yüzdendir. Af, kâğıt üzerinde "vatandaşın sorununu çözer"; gerçekte kaçak yapı stokunu değerli mülke çevirir ve bu değer en büyük payı, en büyük kaçak yapıya sahip olana gider. Deprem, bu mülkün altında kalanların kim olduğunu gösterdi.

Grafik önerisi: Zaman çizelgesi 1948–2018, her imar affı bir çentik; çentiklerin üstüne genel seçim ve yerel seçim yılları işaretlenir. Görsel tez: Afların büyük çoğunluğu seçimden önceki on sekiz ay içinde çıkar. (Üretim ekibi seçim tarihlerini YSK'dan doğrulayarak yerleştirir.)

■ Ruhsatı kim verdi? Belediyenin yapı denetim sorumluluğu ve parti körlüğü

İmar affı merkezî bir yasadır; ama kaçak katın yapılmasına göz yuman, ruhsatı ve iskânı veren, projeyi onaylayan kurum belediyedir. 3194 sayılı İmar Kanunu'na göre yapı ruhsatı ve yapı kullanma izni (iskân) belediyenin yetkisindedir; 4708 sayılı Yapı Denetimi Kanunu'yla denetim özel yapı denetim şirketlerine devredilmiş olsa da, ruhsat ve iskân belediyeden çıkar ve belediye, imara aykırı yapıyı yıkmaya yetkisine de sahiptir. 6 Şubat sonrası açılan davalar, bu yetkinin nasıl kullanıldığını ilk kez sistemli olarak yargı önüne taşıdı; ve bu davaların partiler üstü bir tablo çizmesi, dosyamız için öğreticidir.

Osmaniye'de 105 kişinin öldüğü Bilge Sitesi davasında, Osmaniye 1. Ağır Ceza Mahkemesi 8 Ocak 2025'te, binanın ruhsatını veren dönemin MHP'li Belediye Başkanı ile dönemin imar müdürlüğü görevlisini, projeyi dört kat yerine on kat olarak çizen teknik görevliyi ve proje mühendisini "bilinçli taksirle ölüme neden olma" suçundan 21'er yıl hapse mahkûm etti; gerekçeli karar binanın "deprem tarafından değil, bilim ve fennin gerektirdiği teknik şartlara aykırı davranılarak" yıkıldığını söyledi. Karar kesinleşmiş değildir; sanıklardan üçü üst mahkemece tahliye edildi ([Gazete Duvar](#); [Diken](#)). Hatay Kırkhan'da 26 kişinin öldüğü Yağmur Apartmanı davasında, Adana Bölge İdare Mahkemesi'nin soruşturma izni vermesiyle, Kırkhan Belediyesi'nin eski başkan yardımcısı ve imar müdürü dahil on kamu görevlisi hakkında Ağustos 2025'te iddianame kabul edildi; iddianame, birinci derece deprem bölgesinde yönetmeliğin uygulanmamasının sonucunun "öngörülebilir" olduğunu söylüyordu ([ANKA, Ağustos 2025](#)). Antakya'da altı kişinin öldüğü Göçmen 2 Apartmanı için Antakya Belediyesi'nin bir başkan yardımcısı ve yapı kontrol ile ruhsat birimlerinden dört teknik personel hakkında Ocak 2025'te dava açıldı ([ANKA, Ocak 2025](#)). Adana Çukurova'da on kişinin öldüğü Beluk Apartmanı davasında Seyhan Belediyesi'nin eski imar müdürü ve yardımcısı dahil yedi görevli hakkında Aralık 2024'te soruşturma izni verildi; mahkeme, zemin sorunu bulunmadığını ama 1975 Deprem Yönetmeliği'ne uyulmadığını saptadı ([Halk TV](#)). Bu binaların ruhsat ve iskân işlemleri farklı yıllarda, farklı partilerin yönettiği belediyelerden geçti; Osmaniye MHP'li, Kırkhan AKP'li bir belediyeydi; Antakya ve Seyhan farklı dönemlerde farklı partilerce yönetildi. Yıkılan binanın ruhsatının hangi partinin imzasını taşıdığı, binanın altında kalanlar için hiçbir şey değıştirmidi.

Asıl tablo ise kamu görevlilerinin ne kadar az yargılandığıdır. ANKA'nın Kasım 2024'te çıkardığı bilanço'ya göre, 6 Şubat depremlerine ilişkin davalarda soruşturma izni verilen kamu görevlisi sayısı toplam 42'yd; bunların 11'i Kahramanmaraş Ebrar Sitesi K Blok, 9'u Hatay Nilüfer Apartmanı, 8'i Kahramanmaraş Saitbey Sitesi davasındandı ve Saitbey ile Nilüfer dosyalarında izin önce reddedilip itiraz üzerine verilmişti ([ANKA, 1 Kasım 2024](#)). İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Mart 2024 raporuna göre sekiz ilde 883 müteahhit, yapı sorumlusu ve teknik personel yargılanırken, rapor tarihinde soruşturma izni verilen kamu görevlisi sayısı üçtü; 11 valilikten 7'si bilgi vermeyi reddetmiş, 45 kaymakamlığın çoğu yanıt vermemişti ([HRW, 27 Mart 2024](#)). bianet'in Şubat 2025 derlemesine göre, incelenen 21 binada 3.427 kişi ölmüştü; bu binalara ilişkin davalarda 26 tutuklu vardı, 8 sanık firariydi ve tutuklu sanıklar arasında tek bir kamu görevlisi yoktu ([bianet, 3 Şubat 2025](#)). 1999 Marmara depremi için avukat Cihat Açıkalin'in verdiği rakam ise sıfırdır: Ceza alan kamu görevlisi sayısı sıfır, hapis yatan tek müteahhit sonra aflatmış ([Cumhuriyet, 17 Ağustos 2026](#)).

Burada 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun devreye girer: Kamu görevlisinin görev sırasındaki eylemi için soruşturma, amirinin (belediye görevlisi için valinin, belediye başkanı için İçişleri Bakanı'nın) izniyle açılabilir. İzin verilmediğinde dosya idare mahkemesine gider; süreç yıllar alır. Müteahhit doğrudan yargılanır, ruhsatı veren görevli izinle yargılanır. Bu asimetri bir yasa tekniği değil, yerel devletin kendini koruma biçimidir: Belediye, bir sermaye grubu olarak müteahhidi feda edebilir; ama kendi imza zincirini feda edemez, çünkü o zincir rant makinesinin kendisidir.

Meslek odalarının deprem sonrası okuması, bu asimetriyi bir adım geriye, denetimin kendisinin nasıl kurulduğuna götürür. Mimarlar Odası Ankara Şubesi Başkanı Tezcan Karakuş Candan'ın 13 Şubat 2023'te, depremden bir hafta sonra yazdığına göre, 1999 depreminin ardından 595 sayılı KHK ile başlayan ve 4708 sayılı yasayla süren düzen, yapı denetimini özel yapı denetim şirketlerine devrederek denetimi parçaladı ve bir yolsuzluk alanı açtı; meslek örgütlerinin bilimsel itirazları soruşturma, dava ve gözaltıyla karşılandı; enkazın numune alınmadan kaldırılması ise hesap sorma olanağını daha baştan yok etti. Yazının başlığı bölümümüzün diliyle örtüşür: "Kentsel cinayetin adı: Deprem"; ve tezi yalındır: "Deprem bahane, amaç belli kesimlere rant sağlamak" (Kısa Dalga, 13 Şubat 2023). Aynı günlerde iktidara yakın gazeteler, odanın deprem öncesinde açtığı imar davalarını "kentsel dönüşüm takozculuğu" başlığıyla sundu (Takvim, 27 Şubat 2023; Sabah, 27 Şubat 2023); bunlar polemik metinlerdir, ama işlevleri açıktır: Denetimin yokluğunu belgeleyen uzman, denetimsizliğin sorumlusu olarak gösterilir (odaya yönelik ihraç ve ceza davası için bkz. Bölüm 14).

Belediyenin denetim sorumluluğu yalnızca ruhsat verdiği binalarda değil, kendi yıktığı binalarda da ortaya çıkar ve bu ikinci alan neredeyse hiç konuşulmaz. 2017'de Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin Maltepe Havagazı Fabrikası'nı yıkımı sırasında yaklaşık 350 ton asbestli malzemenin açığa çıktığı ileri sürüldü; mahkemeye sunulan bilirkişi raporu karantina önlemlerinin yetersiz olduğunu ve alanın yakın çevre için "yakın tehlike kaynağı" oluşturduğunu saptadı; 22 Mart 2017'de Mimarlar Odası Ankara Şubesi ile Ankara Tabip Odası, dönemin belediye başkanı hakkında çevreyi kasten kirlenme (TCK 181) ve görevi kötüye kullanma (TCK 257) suçlarından suç duyurusunda bulundu (Cumhuriyet, 22 Mart 2017; BirGün; CNN Türk). Bu bir iddiadır ve bir suç duyurusudur; hüküm değildir. Ama mekanizma bakımından öğreticidir: Ruhsatı veren de belediyedir, yıkan da belediyedir; ikisinde de belediyeyi denetleyen bir kamu organı yoktur, yalnızca sonradan dava açan bir meslek odası vardır. Aynı yönetim Haziran 2016'da Marmara Köşkü'nü ve Çubuk Barajı Gazinosu'nu yıktığında oda bunu "mimari vandalizm" olarak nitelemişti (Diken, Haziran 2016). Yıkım, çoğu zaman rant makinesinin ilk işlemidir: Boşalan arsa, bir sonraki planın konusu olur.

Yapı denetimindeki ihmalin tabeladan bağımsız olduğunu gösteren bir başka dosya İstanbul'dan. 17 Mayıs 2022'de Anadolu Cumhuriyet Başsavcılığı'nın yürüttüğü soruşturmada, CHP'li Kadıköy Belediyesi'nde ruhsat ve denetim işlemlerinde rüşvet ve sahtecilik iddiasıyla 224 kişi hakkında gözaltı kararı verildi; bunların 54'ü kamu görevlisiydi; 32 kişi tutuklandı (Diken; AA). Bu satırlar yazılırken davanın kesinleşmiş bir hükmüne ulaşamadık; iddialar iddia olarak kalır. Ama iddianın konusu öğreticidir: Kentin en "sol" tabelalı ilçelerinden birinde bile ruhsat ve iskân, yani imar makinesinin kılcal damarları, rüşvet iddiasının odağıydı. Çünkü ruhsat, rantın tapusudur; tapunun geçtiği masada her zaman bir bedel vardır.

■ Hanedan belediyeler: Soyadı değişmeyen koltuklar

Belediyenin karanlık yüzünün ikinci görünümü, koltuğun aile içinde el değiştirmesidir. Bu, Türkiye'nin taşrasında bir istisna değil, sessiz bir kuraldır ve bir tek partiyle sınırlı değildir.

Trabzon'un Of ilçesinde belediye 1874'te kuruldu; o günden 2024'e kadar görev yapan on dört belediye başkanının hepsi aynı aileden, Soyadı Kanunu öncesinde Sarıalioğlu, sonrasında Saral ve Sarıalioğlu soyadını taşıyan aileden geldi. İlk başkan elli iki yıl görev yaptı; bugünkü AKP'li başkan ilk başkanın torununun torunu. "Belediye başkanlarının isimleri değişti, soyadları hep aynı kaldı" (Milliyet, 15 Şubat 2024). Diyarbakır Çınar'da baba 1968-1980 arasında üç dönem, oğul 1989'dan itibaren dört dönem belediye başkanlığı yaptı; baba Anavatan'dan, oğul sonradan AKP'den; toplam yedi dönem (Milliyet, 31 Mart 2004). Siirt Tillo'da dede 1958-1963 ve 1968-1973'te Demokrat Parti'den, baba 1989-1999'da Refah'tan belediye başkanıydı; torun 2019'da AKP'den aday aday oldu ve "atalarının siyasi hayatında önemli yeri olan ilçemizde var olmak istedim" dedi (T24, Kasım 2018). Aynı miras mantığı CHP'de de işler: 2013'te eski Bakırköy Belediye Başkanı ve Sağlık Bakanı'nın oğlu, "siyasi yolculuğuma Bakırköy'den başlamak istiyorum" diyerek babasının koltuğuna CHP'den aday aday oldu (Milliyet, Ağustos 2013).

Bu örneklerde partiler DP'den Refah'a, Anavatan'dan AKP'ye, CHP'ye kadar değişir; soyadı değişmez. Bunun açıklaması bireysel hırs değildir. Taşrada belediye, kentin en büyük işvereni, en büyük ihale makamı ve tek imar otoritesidir; bu üç yetkinin toplamı, bir ailenin kuşaklar boyu biriktirebileceği bir servet ve sadakat ağıdır. Aile, partiden bağımsız olarak bu ağın sahibidir; parti, hangi tabelayla seçime girileceğine karar verir. Taşra belediyesi, feodal mülkiyetin seçimle yenilenen biçimidir.

Güneydoğu'da bu biçim açıkça aşiret adını alır. 2024'te Şanlıurfa Siverek'te AKP Bucak aşiretinden, Yeniden Refah İzol aşiretinden aday gösterdi; Bucak aşiretinin adayı 45.369, İzol aşiretinin adayı 45.305 oy aldı; 64 oy farkla sonuçlanan seçim itiraz ve yeniden sayımla YSK'ya kadar gitti. İzol aşireti yirmi iki yıl AKP'yle birlikte yürümüş, 2022'de CHP'ye geçmiş, 2024'te Yeniden Refah'tan aday çıkarmıştı; 2019'da CHP'nin Siverek adayı da bir Bucak'tı. sol'un tespitiyle, "aşiretler neredeyse bütün düzen partileriyle ilişki kuruyor" (sol, Nisan 2024; Gazete Pencere). Burada parti, aşiretin siyasi kıyafetidir; seçmen, aşiretin oy bloğudur; belediye, aşiretin devlet içindeki uzantısıdır. Bunu "geri kalmışlık" olarak okumak yanlıştır: Aşiret, toprak mülkiyetinin ve sulama-tarım rantının örgütlenme biçimidir; belediye de kentsel rantın. İkiyi aynı masaya oturduğunda ortaya çıkan şey, kendini seçimle yenileyen bir mülk sahipleri ittifakıdır.

Hanedanın ve aşiretin kapısı, partilerin aday belirleme usulüdür. Türkiye'de hiçbir partide belediye başkan adayı, o belediyenin seçmenin ya da üyelerinin oyuyla belirlenmez; genel merkezin "temayül yoklaması", "anket" ve "istişare" adını verdiği kapalı süreçlerle belirlenir. Bu kapallılık, yerel bir ailenin, aşiretin ya da sermaye grubunun genel merkezle doğrudan pazarlık yapmasına olanak verir; mahalle örgütü, il yönetimi ve üye, bu pazarlığın dışında kalır. Bölüm 12'de Şahin'in "Kimlerdensiniz? Kimin adamsınız?" sorusuyla anlattığı kapallılık, hanedanın giriş kapısıdır. Aday belirlemenin kapalı olduğu her yerde, koltuk kalıtsallaşmaya eğilimlidir.

■ Solun sağdan adayı: Hatay 2024 ve transfer siyaseti

Kapalı aday belirlemenin sol partide aldığı biçim, sağdan aday devşirmektir. Bunun en pahalı örneği Hatay'dır.

Lütfü Savaş 2009-2014 arasında AKP'den Antakya ve Hatay Büyükşehir belediye başkanlığı yapmış, 2014'te CHP'ye geçmiş ve CHP'den iki dönem daha büyükşehir başkanı seçilmişti. 6 Şubat 2023 depremi Hatay'ı yerle bir etti; kentin bütün deprem öncesi ruhsat, iskân ve denetim tarihi, on dört yıl boyunca aynı başkanın imzasından geçmişti. 6 Şubat 2024'teki anma töreninde kalabalık başkana "istifa" diye bağırdı; parti tabanından, meslek odalarından ve deprem dernekleriyle Hataylı kamuoyundan gelen "yeniden aday olmasın" çağrılarına rağmen CHP Genel Merkezi Savaş'ı yeniden aday gösterdi. Hatay Barosu'ndan avukat Cihat Açıkalin'in deyişiyle, "halk açık mesajlar verdi, genel merkez okumayı reddetti". 31 Mart 2024'te AKP adayı Mehmet Öntürk yüzde 0,43 farkla, yaklaşık 2.500 oyla kazandı; CHP itiraz etti, fark kapanmadı; 261 binden fazla kayıtlı seçmen sandığa gitmedi,

38.903 oy geçersiz sayıldı ([Medyascope, 24 Nisan 2024](#); [Euronews, 31 Mart 2024](#)). CHP'nin ülke genelinde birinci parti olduğu bir seçimde, depremin en çok vurduğu ili kaybetmesi, kişisel bir yenilgi değildir; aday belirlemenin kapallılığı ile deprem sorumluluğunun birleştiği yerde tabanın sandığa gitmemesinin sonucudur. Siyaset bilimci Tanju Tosun'un tespitiyle, aday belirleme tartışmasının kendisi, adayla ona oy verebilecek seçmen arasına mesafe koydu.

Hatay tekil değildir. Aynı seçimde CHP, Ankara'nın Polatlı ilçesinde MHP'nin aday göstermediği MHP'li belediye başkanını, Gölbaşı'nda bir eski MHP'liyi, Kızılcahamam ve Kalecik'te eski İYİ Parti ilçe başkanlarını aday gösterdi; bazı ilçelerde aday belirleme yetkisi doğrudan büyükşehir başkanına bırakıldı ([T24, 26 Ocak 2024](#)). Bu adayların bir bölümü kazandı; seçim tekniği açısından "başarılı" bir transferdi. Ama sınıfsal olarak sorun şudur: Sağ partiden devşirilen aday, sağ partide biriktirdiği sadakat ağını, müteahhit ilişkilerini ve rant alışkanlıklarını beraberinde getirir; tabela değişir, belediyenin sınıfsal bileşimi değişmez. Bunun kanıtı iki yıl sonra geldi. Mayıs 2026'daki "mutlak butlan" kararı ve Temmuz 2026'da YENİ Parti'nin kuruluşunun ardından, CHP'den seçilmiş on dört belediye başkanı AKP'ye geçti; İzmir'de CHP'nin 2024'te kazandığı 28 belediyeden 22'si, Kayseri'de dördünden üçü CHP'nin elinden çıktı; partinin sözcüsü "bu kişilerin hangi yöntem ve referanslarla aday yapıldığını" sorguladı ([Medyascope, 10 Eylül 2026](#)). Sağdan alınan aday, koşullar değişince sağa döner; çünkü sadakati partiye değil, belediyenin sağladığı konumadır. Bölüm 12'de anlattığımız "seçmene sorulmadan parti değiştiren on dört ilçe başkanı" öyküsünün öbür yüzü budur: Seçmene sorulmadan aday olan, seçmene sorulmadan parti değiştirir.

Sol bir parti için doğru soru "hangi aday kazanır" değil, "hangi aday kimin adaydır" sorusudur. Kazanma ihtimali yüksek olduğu için sağdan devşirilen bir adayla kazanılan belediye, kazanıldığı andan itibaren sağ bir belediyedir. Bu tespit, dosyamızın "belediye tabelası sınıfsal karakteri belirlemez" tezinin aday belirleme düzeyindeki karşılığıdır.

■ Herkesin belediyesi mi? Cemevi, mabet ve tek inançlı etkinlik

Belediye, yasaya göre "belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını" karşılayan kurumdur; bütün sakinlerinin. Uygulamada belediye, inanç ve görüş bakımından çoğunluğun kurumdur ve azınlığa "hizmet" adı altında, çoğunluğun dinî ve ideolojik takvimini dayatır.

Bunun en somut alanı cemevidir. Yargıtay 3. Hukuk Dairesi 17 Ağustos 2015'te, "bir yerin ibadethane olup olmadığına yalnızca o inancın mensupları karar verir" diyerek cemevini ibadethane olarak tanıdı; bir gün önce AİHM de Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı davasında Türkiye'nin cemevlerine elektrik giderleri konusunda ayrımcılık yaptığına hükmetmişti; AİHM Büyük Dairesi 26 Nisan 2016'da İzzettin Doğan ve Diğerleri davasında Alevilerin din özgürlüğünün ve ayrımcılık yasağının ihlal edildiğini saptadı ([Diken, 2015](#); [HUDOC](#); [Alevi Ocağı, AİHM izleme raporu](#)). Bu kararlara rağmen cemevi, yasal olarak hâlâ ibadethane değildir. 2022'de Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı kuruldu; Alevi kurumlarının büyük bölümü bunu "cemevi ibadethanedir, kültür tesisi değildir" diyerek reddetti ([Platform24](#)). 2026 bütçesinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na 174 milyar lira ayrıldı ([Diken, 2025](#)); Diyanet, tek bir inancın yorumunu kamu bütçesiyle finanse eden bir kurumdur ve cemevine bu bütçeden pay yoktur.

Belediyenin bu tablodaki yeri belirleyicidir. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesine 6360 sayılı yasayla eklenen hükümlerle belediyeler "mabetlerin yapımı, bakımı ve onarımını" yapabilir; ama "mabet" in ne olduğuna belediye karar veremez. 16 Ocak 2020'de İBB Meclisi'nde CHP ve İYİ Parti gruplarının cemevlerine ibadethane statüsü verilmesi, böylece cami, kilise ve havrayla eşit hizmet alması önerisi AKP ve MHP oylarıyla reddedildi; komisyon "bunun belediye meclisinin yetki alanında olmadığını, TBMM'nin işi olduğunu" söyledi; meclis, cemevlerine "talep hâlinde temizlik ve benzeri hizmet" verilmesini kabul etti ([Diken, 16 Ocak 2020](#)). Yani belediye camiye arsa tahsis edebilir, cemevine temizlik hizmeti verebilir. Bu, bir yerel devletin eşitlik ilkesini nasıl uyguladığının en açık örneğidir: Yetkisi olan şeyi eşitsiz kullanır, eşitliği ise "yetkim yok" diyerek merkeze havale eder.

Aynı eşitsizlik, belediye etkinliklerinin takviminde görünür. AKP'den CHP'ye geçen İzmit Belediyesi'nin yeni başkanı 2019'da, önceki yönetimin bir yılda sokak iftarlarına 1 milyon, mehteran takımına 163 bin lira harcadığını encümeninde açıkladı ([Artı Gerçek, 2019](#)). Ramazan çadırı, Kutlu Doğum programı, umre çekilişi, mehter konseri: Bunlar bir inancın takvimini belediye bütçesiyle kamusal takvime çevirir. Sol tabelalı belediyelerde tersi olur: Belediye "laik" kimliğini bir kültürel sembol repertuvarıyla (konserler, festivaller, anma programları) kurar ve bu da dindar yurttaşın belediyeyi "kendisinin" görmemesine yol açar. Her iki durumda da belediye, bir inanç ya da yaşam biçimi topluluğunun bayrağını taşır; öbür topluluk, belediyeye vergi verir ama belediyede kendini görmez. Alevi, laik ve dindar yurttaşın belediye karşısındaki konumu bu yüzden simetrik değildir: Cemevi hukuken tanınmadığı için Alevi, belediyenin hangi tabelayla yönetildiğinden bağımsız olarak, eşit hizmet alamayan tek büyük inanç topluluğudur.

Sosyalist bir belediye programı için buradan çıkan ilke basittir ve Bölüm 18'de yeniden ele alınacaktır: Belediye hiçbir inancın ve hiçbir ideolojinin kültürel bayrağını taşımaz; ibadethanelere ve kültür kurumlarına eşit ve şeffaf ölçütle hizmet verir; ne iftar çadırıyla ne konser sahnesiyle "bizden olanı" belirler. Belediyenin tek ideolojisi, kentin bütün emekçilerine ait olmasıdır.

■ Çeteleşme: Belediyenin gölgesinde enformel güç

Belediyenin karanlık yüzünün üçüncü görünümü, resmî örgütün etrafında oluşan enformel güç gruplarıdır. Bu bölümde "çete" sözcüğünü hukuki anlamıyla, yani yargıya yansımı "suç işlemek amacıyla örgüt kurma" iddiası ya da hükmü anlamında kullanıyoruz; siyasi bir sıfat olarak değil.

Yargıya yansımı örneklerin ortak paydası, belediyenin üç işlevi etrafında kümelenmesidir: ihale, ruhsat ve kamu alanı (otopark, hafriyat, pazar yeri, tabela). Şırnak 1. Ağır Ceza Mahkemesi 6 Ocak 2022'de, 2011-2012 yıllarındaki içme suyu ve inşaat ihalelerinde "ihaleye fesat karıştırma" ve rüşvet suçlarından, dönemin AKP'li Uludere ve Hilal belediye başkanları ile Şenoba belediye başkanına 3 ile 4,5 yıl arasında hapis cezası verdi; mahkeme, kesinleşme beklenmeden görevden uzaklaştırılmalarına hükmetti, ama başkanlar görevde kaldı; kararlar o tarihte kesinleşmemişti ([T24, Ocak 2022](#)). Nisan 2026'da Birecik Cumhuriyet Başsavcılığı, Şanlıurfa Halfeti Belediyesi'nde 2019-2024 arasındaki ihale usulsüzlükleri iddiasıyla, dönemin AKP'li belediye başkanı dahil 49 kişiyi "suç işlemek amacıyla örgüt kurma" ve "ihaleye fesat karıştırma" şüphesiyle gözaltına aldı; soruşturma içişleri müfettişi, MASAK ve Vergi Denetim Kurulu raporlarına dayanıyordu; bunlar iddiadır, hüküm değil ([Medyascope, 24 Nisan 2026](#)).

Muhalefet belediyelerine yönelik 2025 operasyonları aynı sözcüklerle yürütüldü: İBB, Beşiktaş, Beykoz, Şişli, Beylikdüzü, Avcılar, Antalya, Adana, Adıyaman ve başka belediyelerde "ihaleye fesat", "rüşvet", "suç örgütü kurma" iddiaları; 11 Kasım 2025'te kabul edilen yaklaşık 3.900 sayfalık ana iddianamede 402 sanık; 19 Mart 2025'te gözaltına alınan ve 23 Mart'ta tutuklanan İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı için 2.430 yıla kadar hapis istemi ([ANKA, Aralık 2025](#)). Bu dosyalar da iddiadır; bu satırlar yazılırken kesinleşmiş bir hüküm yoktur ve operasyonların zamanlaması, kapsamı ve siyasi bağlamı kamuoyunda yaygın olarak tartışılmaktadır. Bizim buradan çıkardığımız sonuç, kimin suçlu kimin masum olduğu değildir; bunu yargı söyleyecek. Sonuç şudur: İhale, ruhsat ve kamu alanı, her belediyede enformel bir güç ekonomisi üretir; bu ekonomi bazen gerçekten çeteleşir, bazen de iktidar tarafından muhalefeti tasfiye etmek için "çete" olarak adlandırılır. İki durum arasında ayırım yapabilecek tek güvenilir araç, belediyenin bütün ihale, ruhsat ve tahsis kayıtlarının halka açık olması ve halkın kendi denetim organlarına sahip olmasıdır (bkz. Bölüm 17 ve 19). Kapalı belediye, hem çeteyi hem çete suçlamasını besler.

Enformel gücün ikinci biçimi, belediyenin kentteki müdahalelerine karşı direnenlere yönelik "sivil" şiddettir. Burada dil özellikle temkinli olmalı, çünkü bu tür olaylarda faillerin kimliği çoğu zaman yargı önünde netleşmez. Netleşen bir örnek Eskişehir'dendir: 2-3 Haziran 2013 geces, Gezi protestolarından kaçan on dokuz yaşındaki üniversite öğrencisi Ali İsmail Korkmaz, polisler ve sivil kişilerce dövüldü, otuz sekiz gün komada kaldıktan sonra öldü; mahkeme iki polise 10 yıl 10 ay ve 10 yıl, üç sivil kişiye 6'şar yıl 8'er ay hapis cezası verdi; Yargıtay kararları 2016'da ve Aralık 2023'te onadı; hiçbir sanık kasten öldürmeden mahkûm olmadı ([bianet, 2026](#)). Bu davanın belediyeyle doğrudan ilişkisi yoktur; ama polis ile sivil saldırganın aynı gece aynı sokakta birlikte hareket ettiğinin yargı kararıyla tescillendiği tek örnek olduğu için, "sivil" şiddetin hangi zeminde işlediğini gösterir. Belediyeyle doğrudan ilgili bir örnek Validebağ'dır: 21 Eylül 2021 sabahı AKP'li Üsküdar Belediyesi, birinci derece doğal sit alanı olan ve hakkında üç yürütmeyi durdurma kararı bulunan Validebağ Korusu'na polis eşliğinde moloz ve kum döktü; koruyu korumak için toplanan mahalleliler belediye personeline darp edildi, darp raporu alıp suç duyurusunda bulundu; belediye görevlilerinden biri, koruma kurulu kararını gösteren yurttışa "o sizin yorumunuz" dedi ([T24, 21 Eylül 2021](#); Validebağ nöbeti için bkz. Bölüm 13). 2025 baharındaki Saraçhane protestolarında ise İçişleri Bakanlığı verilerine göre Mart sonuna kadar yaklaşık 1.879 kişi gözaltına alındı, 260'ı tutuklandı; biber gazı, plastik mermi ve TOMA kullanıldı; en az dokuz gazeteci gözaltına alındı ([Wikipedia, 2025-2026 Türkiye protestoları](#); [Medyascope, 23 Mart 2025](#)). Bu protestolarda örgütlü sivil grupların eylemcilere saldırdığına dair, yargıya yansımış ya da güvenilir basınca doğrulanmış bir olgu bulamadık; bu yüzden böyle bir iddiayı yazmıyoruz. Bildiğimiz şey, kent hakkı için sokağa çıkanın karşısında önce resmî zorun durduğudur; "sivil" zor, yargı kararıyla belgelenen örneklerde bile resmî zorun gölgesinde işler.

Bu olgulardan bir ilke çıkarıyoruz ve dosyamızın başından beri söylediğimizi yineliyoruz: Şiddeti, kimden gelirse gelsin, ilkesel olarak reddediyoruz. Mahalle meclisi, sendika ve kent hakkı hareketi, belediyenin gölgesindeki enformel güce karşı tek meşru yanıtı verir: Örgütlü, açık, kalabalık ve şiddetsiz bir taban. Çete karanlıkta çalışır; halk denetimi ışıktır.

■ Belediye ne yapabilir: Çıkar repertuarı

Buraya kadar anlattığımız mekanizmaların hepsi, belediyenin elindeki somut araçlarla işler. Bu araçları bir repertuar olarak sıralamak, karşısına konulacak halk denetimi araçlarını da görünür kılar. Aşağıdaki tablo, her mekanizma için bir kaynaklı örnek ve bir denetim aracı verir; denetim araçlarının ayrıntısı Bölüm 17, 18 ve 19'dadır.

Belediyenin rant ve çıkar mekanizması	Kaynaklı örnek	Halkın denetim aracı
Plan tadilatı ve emsal artışı	Zeytinburnu kuleleri: iptal edilen ruhsat, 2018'de yeniden "geçerli"	Her plan tadilatının askıya çıkmadan önce mahalle meclisinde görüşülmesi; imar komisyonunda mahalle temsilcisi; plan değişikliğiyle oluşan değer artışının kamuya dönmesi (değer artış payı)
Belediye arsalarının satışı	Başakşehir 1,5 milyar (2022); Ankara BŞB 30,9 milyar (2024-26)	Belediye taşınmaz envanterinin açık veri olarak yayımlanması; satışın meclis çoğunluğuyla değil nitelikli çoğunluk ve mahalle meclisi onayıyla yapılması; satış yerine kooperatif ve sosyal konut tahsis (bkz. Bölüm 16)
Kamu arazisinin kurumlar arası devirle özelleşmesi ("hülle")	Maslak 1453: Bakanlık → TOKİ → Emlak Konut → şirket; AOÇ: bağış → tahsis, kiralama, plan, vasıf değişikliği (yaklaşık 350 hukuki süreç)	Kamu arazisinin her devrinin belediye meclisi gündemine zorunlu bilgi olarak girmesi; meslek odalarıyla ortak izleme; dava hakkının mahalle meclisine tanınması
İmar affı ve beyana dayalı ruhsat	2018: 3,1 milyon belge, 25,6 milyar lira; AYM iptali 2024	Yapı stoku envanterinin mahalle ölçeğinde açık olması; riskli yapı listesinin yayımlanması; ruhsat ve iskân dosyalarına yurttış erişimi
Ruhsat ve iskânda rüşvet	Kadıköy 2022 soruşturması (iddia)	Ruhsat sürecinin tamamen dijital ve izlenebilir olması (bkz. Bölüm 19); rastgele bağımsız denetim; ihbarcı koruması
İhale kayırmacılığı ve parçalı doğrudan alım	Yunak: meclis üyesinin şirketinden doğrudan alım (Sayıştay 2024); Balıkesir: parçalanmış alımlar	Bütün ihale ve doğrudan alımların gerçek zamanlı yayımı; meclis üyesi ve yakınlarının belediyeyle ticaret yasağı; ihale komisyonunda sendika ve mahalle gözlemcisi
Belediye şirketleri üzerinden kaynak aktarımı	İzmir: faaliyet dışı şirkette 11 yönetim kurulu üyesine 2,3 milyon lira huzur hakkı (Sayıştay); Fatih: iki şirketten aynı kişilere ödeme	Belediye şirketlerinin bütçe, kadro ve yönetim kurulu bilgilerinin belediye bütçesiyle birlikte meclise ve halka açılması; şirket yönetim kurulunda işçi temsilcisi (bkz. Bölüm 16)
Usulsüz ve sadakate dayalı istihdam	Kocaeli: "geçici" statüde 3-24 yıl çalıştırılan 11 kişi (Sayıştay)	Kadro ve şirket istihdamının açık ilanla, sınavla, sendika gözetiminde yapılması; norm kadro ve gerçek istihdamın karşılaştırmalı yayımı
Reklam ve medya gücü	2009: dört büyükşehirde yaklaşık 2 milyar lira reklam-tanıtım (İSMMM)	Reklam ve tanıtım harcamalarının kalem kalem yayımı; yerel basına verilen ilanın kural bağlı ve eşit dağıtımı; belediye yayın organlarının mahalle meclislerine açılması
Tehdit, sürgün ve mobbing	Karabağlar: toplu sözleşmeye itiraz eden belediye sosyoloğunun temizliğe sürülmesi (bkz. Bölüm 12)	Sendikal güvence; görevlendirme ve rotasyon kararlarının gerekçeli ve itiraz edilebilir olması; mahalle meclisinin belediye emekçisini savunma yükümlülüğü
Vakıf ve derneklere örtülü aktarım	Gaziantep: vakfa 2,8 milyon lira nakit (Sayıştay)	Belediyeden herhangi bir dernek, vakıf ve kulübe yapılan her aktarımın adli, tutarlı ve gerekçeli yayımı

Tablodaki Sayıştay örnekleri, 2022 ve 2024 yılı denetim raporlarından basına yansıyan bulgulardır ([soL, Sayıştay raporları derlemesi](#); [Sözcü; T24, Konya ilçe belediyeleri, Kasım 2025](#); [Hürriyet, İSMMM araştırması, 2009](#)). Aynı raporlarda AKP'li Gaziantep, Balıkesir, Erzurum, Kocaeli, Malatya, Konya ve Fatih; MHP'li Karaman; CHP'li İzmir; kayıymılı Diyarbakır yan yana durur. Sayıştay raporunun değeri şudur: Bir muhalefet belgesi değil, devletin kendi denetim organının belgesidir ve her partiden belediyede aynı repertuarı bulur. Sayıştay raporları TBMM'ye sunulur, belediye meclisinde okunur ve çoğu zaman orada kalır; hiçbir yaptırım mekanizması yoktur. Bu raporları mahalle meclisinin gündemine taşımak, dosyamızın önerdiği en ucuz ve en etkili denetim araçlarından biridir (bkz. Bölüm 17).

Grafik önerisi: "Repertuar haritası": Belediyenin dört yetki alanı (imar, ihale, istihdam, iletişim) dört kutu; her kutunun altında Sayıştay ve yargı kaynaklı üç örnek, parti renkleriyle (AKP, CHP, MHP, kayyım) işaretli. Görsel tez: Her kutuda her renk var.

■ Sınıfsal çözümleme: Ahlak değil yapı

Şimdi bölümün tezine gelelim. Rant, hanedan ve çete, üç ayrı "kötülük" değildir; yerel devletin sınıf karakterinin üç görünümüdür ve aynı mekanizmadan türer.

Bölüm 1'de belediyeyi, imar yetkisi aracılığıyla kentsel rantı dağıtan ve şirketleri aracılığıyla işveren olan yerel devlet olarak tanımlamıştık. Bu tanımdan üç sonuç çıkar. Birincisi, rant, belediyenin arzısı değil işlevidir. Belediye bütçesinin merkeze bağımlı olduğu, öz gelirinin emlak vergisi, imar harcı,

ruhsat ve arsa satışından geldiği bir yapıda, belediye rant üretmeden yaşayamaz; "temiz" bir belediye başkanı da plan tadilatı yapar, arsa satar, hasılat paylaşımına gider, çünkü maaşları ödemenin başka yolu yoktur. Sermayenin ikinci devresi (bkz. Bölüm 1), belediyeyi kendi organı olarak kurmuştur. İkincisi, hanedan, rantın zamana yayılmış biçimidir. Rant, tek seferlik bir kazanç değil, kuşaklar boyu biriktirilebilen bir konumdur; aile, aşiret ve sadakat ağı, bu konunun mülkiyet biçimidir. Kapalı aday belirleme, bu mülkiyetin partiler arası sözleşmesidir. Üçüncüsü, çete, rantın enformel biçimidir. İhale, ruhsat ve kamu alanı etrafında biriken değer, resmî kurallar yetmediğinde enformel kurallarla paylaşılır; "çete", bu paylaşımın yargıya yansımış adidir. Rantın yasal biçimi (plan tadilatı) ile yasadışı biçimi (ihaleye fesat) arasındaki fark, sınıfsal bir fark değil, usul farkıdır: İki de kolektif emeğin ürettiği değerın mülk sahibine akmasıdır.

Bu çözümleme, parti farkının anlamını da netleştirir. Parti farkı biçimi değiştirir: AKP'li belediyede rant iftar çadırıyla, MHP'li belediyede mehteranla, CHP'li belediyede festivalle meşrulaştırılır; birinde cami arsası, ötekinde konser bütçesi. Ama öz aynı kalır: İzmir imar barışında birinci, Ankara arsa satışında 30 milyar, Başakşehir hasılat paylaşımında 1,5 milyar; Osmaniye'de MHP'li, Kırıkhan'da AKP'li, Kadıköy'de CHP'li belediyenin ruhsat masası. Bunu söylemek "hepsi aynı" demek değildir; kayımla seçilmiş yönetimi aynı kefeye koymadığımızı Bölüm 12'de açıkça yazdık. Söylediğimiz şey şudur: Belediyenin sınıfsal karakteri, onu yöneten partinin programında değil, belediyenin kendisini yeniden üretme biçiminde yazılıdır; ve o biçim, hangi parti gelirse gelsin, ranttır. Bir sosyalist belediye programı (bkz. Bölüm 18) bu biçimi değiştirmeyi hedeflemedikçe, tabelanın altındaki rant makinesini yalnızca daha "temiz" işler.

Bireysel ahlak açıklaması neden yetmez? Çünkü ahlak açıklaması, çözümü "iyi insan" seçmekte arar ve bu arayış, kapalı aday belirlemeyi, hanedanı ve transfer siyasetini olduğu gibi bırakır. "Dürüst başkan" arayan seçmen, dürüst olduğu söylenen kişiyi seçer; o kişi, aynı bütçe yapısı, aynı meclis bileşimi, aynı ihale mevzuatı ve aynı müteahhit baskısı altında, öncekinin yaptığını daha az gürültüyle yapar. Ahlak, yapının içinde bir değişkendir; yapıyı değiştirmez. Yapıyı değiştiren şey, belediyenin dışında örgütlenen ve belediyeye bütçe, imar ve istihdam konularında "hayır" diyebilen bir sınıf gücüdür; dosyamızın tezi budur ve Bölüm 17-18 bu gücün kurumsal biçimini önerir.

Bir de dürüst bir diyalog notu. Bu bölümde adı geçen kişilerin ve partilerin savunma hakkı vardır ve hükmün olmadığı yerde kimseye "suçlu" demedik. Ama bir şeyi de söylemek gerekir: Bu bölümde anlatılan olguların hiçbirisi gizli değildi. Sayıştay raporları yayımlandı, mahkeme kararları verildi, seçim öncesi "imar barışı müjdeleri" televizyonda söylendi, Of'un 150 yıllık soyadı Milliyet'te çıktı. Bunların bilinmesi hiçbir şeyi değiştirmede; çünkü bilmek ile denetlemek arasında, örgütlenme adında bir mesafe var. Bu bölüm o mesafeyi göstermek için yazıldı.

■ Genç yoldaşlara somut görevler

Bu bölümün olguları bir eylem programına dönüşebilir. Mahalle ölçeğinde, yasal ve açık yollarla:

- Mahallenizin son beş yılda belediye meclisinden geçen bütün plan tadilatlarını çıkarın: Belediye meclis kararları ve askı ilanları kamuya açıktır; her tadilatın hangi parseli, kimin adına, kaç kattan kaç kata çevirdiğini bir tabloya yazın. Bu tablo, mahalle meclisinin ilk imar dosyasıdır (bkz. Bölüm 17).
- Belediyenizin son iki Sayıştay denetim raporunu indirin (sayistay.gov.tr); bulguları mahalle toplantısında okuyun; belediye meclis üyelerine yazılı soru olarak gönderin. Yanıt gelmezse bunu da kaydedin.
- Mahallenizdeki yapı stokunda Yapı Kayıt Belgesi taşıyan binaların sayısını ve riskli yapı tespitlerini belediyeden bilgi edinme başvurusuyla isteyin; deprem toplanma alanlarıyla birlikte haritalayın (bkz. Bölüm 17, afet örgütlenmesi).
- Belediyenizin taşınmaz satış ilanlarını izleyin; her satışta "bu gelir hangi yatırıma gidiyor" sorusunu meclise ve kent konseyine yazılı olarak sorun.
- Belediye emekçisine yönelik sürgün ve mobbing olaylarında sendikanın yanında durun; Karabağlar örneğinde görüldüğü gibi (bkz. Bölüm 12), kamuoyu desteği tek koruyucu güçtür.
- Hiçbir olayda şiddete, tehdide ve kişisel karalamaya başvurmayın; olgu, kaynak ve kalabalık, bu bölümde anlatılan bütün mekanizmalara karşı en güçlü araçtır.

■ Bu bölümden dersler

- Rant, belediyenin arızası değil işlevidir: Plan tadilatı, emsal artışı ve arsa satışı, merkeze mali bağımlılığın bedelini kentin müşterek mülküyle ödeyen bir bütçe tekniğidir ve tabeladan bağımsızdır (Başakşehir 1,5 milyar, Ankara 30,9 milyar).
- "Parsel parsel" iddiası partinin içinden geldi, kovuşturulmadı ve "kamu yararına tartışma" sayıldı: Hukuk, yasal bir imar işleminin sınıfsal içeriğini kovuşturacak araca sahip değildir.
- Kamu arazisi hiçbir zaman "satılmaz"; devredilir, tahsis edilir, rezerv alan ilan edilir, hasılat paylaşımına konu olur. Maslak 1453, Ataköy sahili, Zeytinburnu kuleleri ve Kanal İstanbul çevresi, "hülle" zincirinin belgelenmiş örnekleridir; yargı gecikmeli ve geri alınabilir bir frendir.
- Ankara'da rant makinesinin dava dosyası tabeladan bağımsızdır: TOGO'daki gizli emsal artışını Danıştay 2021'de tescilledi, Ulus planı 2019'da iptal edildi, AOÇ için yaklaşık 350 hukuki süreç açıldı ve Saray inşaatı yargı kararlarına rağmen bitti; Gökçek'in planladığı ODTÜ yolunu Yavaş yönetimi 2021'de yeniden ihale etti ve 2026'da asfaltladı. Meslek odasının dava ehliyeti, Türkiye'de mülkiyet kararına dokunan tek katılım aracıdır ve bedeli ihraç, ceza davası ve pasaport iptali olarak ödenmiştir (bkz. Bölüm 14).
- Yetmiş yılda yirmi imar affı; 2018'de 3,1 milyon belge ve 25,6 milyar lira; depremin vurduğu on ilde 294 bin belgeli yapı; Anayasa Mahkemesi 2024'te "depreme dayanıklılık malikin sorumluluğundadır" kuralını iptal etti. İmar affı, devletin kendi denetim görevini para karşılığı satmasıdır.
- 6 Şubat davalarında 883 müteahhit yargılanırken soruşturma izni verilen kamu görevlisi 42'de kaldı; 1999 depreminde ceza alan kamu görevlisi sayısı sıfırdır. Osmaniye'de MHP'li, Kırıkhan'da AKP'li, Kadıköy'de CHP'li belediyenin ruhsat masası aynı asimetrisinin içindedir. Meslek odasının okumasıyla, 1999 sonrası yapı denetiminin özel şirketlere devri denetimi parçaladı; enkazın numune alınmadan kaldırılması hesap sormayı olanaksızlaştırdı. Belediye yalnızca ruhsat verirken değil, kendi yitkiği binada da denetimsizdir (Havagazı Fabrikası asbest suç duyurusu, 2017).
- Hanedan (Of'ta 150 yıl, Çınar'da yedi dönem, Tillo'da üç kuşak) ve aşiret (Siverek'te 64 oy farkla iki aşiret) belediyeciliği, rantın kuşaklara yayılmış mülkiyet biçimidir; kapısı partilerin kapalı aday belirleme usulüdür.
- Sol partinin sağdan aday devşirmesi (Hatay 2024, Ankara ilçeleri) seçim tekniği olarak kazandırabilir, ama belediyenin sınıfsal bileşimini değiştirmez; 2026'da CHP'den AKP'ye geçen on dört başkan bunun kanıtıdır. Seçmene sorulmadan aday olan, seçmene sorulmadan parti değiştirir.
- Belediye, yetkisi olan şeyi (cami arsası, iftar çadırı, mehteran, festival) eşitsiz kullanır, eşittiği "yetkim yok" diyerek merkeze havale eder (İBB 2020 cemevi oylaması). Alevi yurttaş, tabeladan bağımsız olarak eşit hizmet alamayan tek büyük inanç topluluğudur.
- Çete, rantın enformel biçimidir ve ihale-ruhsat-kamu alanı üçgeninde oluşur; kapalı belediye hem çeteyi hem de muhalefete yönelik "çete" suçlamasını besler. Tek güvenilir ayırıcı, açık kayıt ve halk denetimidir. Şiddet, kimden gelirse gelsin, ilkesel olarak reddedilir.

- Bütün bunlar bireysel ahlak sorunu değil, rant ekonomisinin ve yerel devletin sınıf karakterinin sonucudur; parti farkı biçimi değiştirir, özü değiştirmez. Yapıyı değiştiren şey, belediyenin dışında örgütlenen ve bütçeye, imara, istihdama "hayır" diyebilen sınıf gücüdür.

■ Kaynaklar

- [Milliyet — Arıncı: "Ankara'yı parsel parsel sattı" \(24 Mart 2015\)](#) · [bianet — Gökçek'e "parsel parsel" soruşturmasında takipsizlik](#) · [BirGün — Arıncı-Gökçek davası](#)
- [ANKA — Başakşehir Belediyesi'nden milyarlık arsa satışı \(2022\)](#) · [Yeni Şafak — ABB 3 yılda 30,9 milyarlık taşınmazı satışa koydu \(7 Eylül 2026\)](#)
- [Diken — Maslak 1453'ün imar planı yine iptal](#) · [Mimarlar Odası — Maslak 1453 planları yedinci kez iptal](#)
- [BirGün — Ataköy sahilindeki projeye Danıştay'dan bozma \(2026\)](#)
- [bianet — 16/9 kuleleri için tıraşlama kararı bozuldu \(Ocak 2018\)](#) · [Hürriyet — 16/9 tıraştan kurtuldu \(19 Ocak 2018\)](#) · [Habertürk — Onaltı Dokuz kuleleri neden tıraşlanamıyor \(2014\)](#)
- [Gazete Duvar — Albayrak Kanal İstanbul güzergâhında arazi almış \(20 Ocak 2020\)](#) · [BirGün — Albayrak'ın arazisi konut ve ticaret alanı oldu](#) · [Halk TV — Kanal İstanbul planları mevzuata aykırı çıktı \(2026\)](#)
- [Karar — Bir gecede 936 bin metrekare orman daha sınır dışı \(Mayıs 2026\)](#)
- [Ajans Bizim — 70 yılda 20 imar affı](#) · [Habertürk — İmar affı hangi yıllarda çıktı](#)
- [Artı Gerçek — İmar barışından toplanan 85 milyar lira nerede kullanıldı? \(22 Şubat 2023\)](#) · [Euronews — İmar barışı: Hangi ilde kaç bina yararlandı \(7 Mart 2023\)](#) · [Türkiye Raporu — Enkazların temelini atmak: İmar barışı](#)
- [Karar — Erdoğan'ın Malatya, Hatay ve Kahramanmaraş imar barışı müjdeleri](#) · [Cumhuriyet — "Bu işin affı maffi olmaz" \(12 Nisan 2023\)](#)
- [Anayasa Mahkemesi — Yapı Kayıt Belgesi ve depreme dayanıklılık kuralının iptali \(E. 2023/74, K. 2024/141\)](#) · [Alomaliye — AYM kararı metni \(RG 3 Aralık 2024\)](#)
- [Gazete Duvar — Bilge Sitesi davasında gerekçeli karar](#) · [Diken — Bilge Sitesi davası: MHP'li eski başkana tahliye](#)
- [ANKA — Yağmur Apartmanı davası: 10 kamu görevlisi yargılanacak \(Ağustos 2025\)](#) · [ANKA — Göçmen 2 Apartmanı: 5 belediye görevlisi yargılanacak \(Ocak 2025\)](#) · [Halk TV — Beluk Apartmanı davasında kamu görevlilerine soruşturma izni](#)
- [ANKA — 6 Şubat davalarında sadece 42 kamu görevlisine soruşturma izni \(1 Kasım 2024\)](#) · [HRW — Türkiye: Deprem ölümlerinde yetkililerin yargılanması geciktiriliyor \(27 Mart 2024\)](#) · [bianet — Deprem yargılamaları ne durumda? \(3 Şubat 2025\)](#) · [Cumhuriyet — 17 Ağustos'tan 6 Şubat'a depremde adalet mücadelesi \(17 Ağustos 2026\)](#)
- [Diken — Kadıköy Belediyesi'ne rüşvet operasyonu \(17 Mayıs 2022\)](#) · [AA — Kadıköy Belediyesi'ndeki rüşvet operasyonunda 32 kişi tutuklandı](#)
- [Milliyet — 150 yıldır tek ailenin yönettiği ilçe: Of \(15 Şubat 2024\)](#) · [Milliyet — Babadan oğula 7 dönem belediye başkanlığı: Çınar \(2004\)](#) · [T24 — Babası ve dedesinin başkanlık yaptığı ilçede aday adayı oldu: Tillo \(2018\)](#) · [Milliyet — Babasının koltuğuna aday: Bakırköy \(2013\)](#)
- [soL — Seçimlerde "aşiret savaşları": Siverek örneği \(2024\)](#) · [Gazete Pencere — Siverek'te iki aşiret yarışıyor](#)
- [Medyascope — Türkiye'de kazanan CHP, Hatay'da neden ve nasıl kaybetti? \(24 Nisan 2024\)](#) · [Euronews — Hatay'da Öntürk, Savaş'ı geride bıraktı \(31 Mart 2024\)](#) · [T24 — CHP'nin Ankara adaylarında eski MHP'li ve İyi Partili ağırlığı \(26 Ocak 2024\)](#) · [Medyascope — Mutlak butlandan sonra CHP'de kalan belediye başkanları AKP'ye geçiyor \(10 Eylül 2026\)](#)
- [Diken — Yargıtay: Cemevlerine ibadethane statüsü \(2015\)](#) · [HUDOC — Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı / Türkiye](#) · [Alevi Ocağı — AİHM kararları izleme raporu 6](#) · [Diken — Cemevlerine ibadethane statüsü İBB Meclisi'nde reddedildi \(16 Ocak 2020\)](#) · [Platform24 — Alevi Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı ne iş yapar?](#) · [Diken — 2026 bütçesi: Diyanet'e 174 milyar lira](#) · [Artı Gerçek — İzmit: İftara 1 milyon, mehterana 163 bin lira \(2019\)](#)
- [T24 — Şırnak'ta ihaleyle fesat cezası alan belediye başkanları \(Ocak 2022\)](#) · [Medyascope — Halfeti Belediyesi'ne operasyon: 49 gözaltı \(24 Nisan 2026\)](#) · [ANKA — 2025'te CHP'li belediyelere yönelik operasyonlar ve iddianame \(Aralık 2025\)](#)
- [bianet — Ali İsmail Korkmaz davasında 13 yılda neler yaşandı \(2026\)](#) · [T24 — Validebağ Korusu'nda gerginlik: Belediye koruya moloz döktü \(21 Eylül 2021\)](#) · [Medyascope — Saraçhane'de 4. gün \(23 Mart 2025\)](#) · [Wikipedia — 2025–2026 Turkish protests](#)
- [soL — Belediyelerde ortaya çıkan usulsüzlükler: Sayıştay raporları](#) · [Sözcü — Sayıştay raporundan çıkanlar](#) · [T24 — Sayıştay'dan Konya'da ilçe belediyelerinde usulsüzlük tespiti \(Kasım 2025\)](#) · [Hürriyet — 4 belediyenin reklam harcaması: İSMMMO araştırması \(2009\)](#)
- [Mimarlar Odası Ankara Şubesi dava hattı: Gazete Duvar — Danıştay'dan TOGO kararı \(12 Şubat 2021\)](#) · [Medyascope — TOGO yıkım ihalesinde yürütmeyi durdurma, ABB itiraz etti \(2 Eylül 2022\)](#) · [Gazete Duvar — Ulus Tarihi Kent Merkezi planı iptaline onay \(20 Mart 2019\)](#) · [soL — Gökçek'ten Yavaş'a değişmeyen yol: ODTÜ \(6 Eylül 2026\)](#) · [Medyascope — Meslek odaları ODTÜ yolunu yargıya taşıdı \(21 Eylül 2021\)](#) · [AOÇ Mücadelesi — ODTÜ yolu itirazı reddedildi](#) · [bianet — "Melih Gökçek planladı, Mansur Yavaş inşa ediyor" \(13 Nisan 2021\)](#) · [Gazete Duvar — Mimarlardan imar affı teklifine tepki \(20 Ekim 2022\)](#)
- [AOÇ ve Saray: Kısa Dalga — 101. yılında AOÇ ve bilançosu \(4 Mayıs 2026\)](#) · [Cumhuriyet — AYM Saray başvurusunu kabul edilemez buldu \(12 Aralık 2014\)](#) · [soL — Mimarlar Odası: AİHM yargılama sürecini başlatıyor](#) · [Medyascope — "Müzakere sürecine hazırız" \(5 Mayıs 2022\)](#) · [Cumhuriyet — Danıştay 6. Dairesi'nin Cumhurbaşkanlığı Sarayı kararı](#) · [soL — AOÇ'de yargıdan üç karar birden \(26 Şubat 2020\)](#) · [bianet — AOÇ alanına mescit ve Kur'an kursu yapılamaz \(14 Aralık 2022\)](#) · [Kısa Dalga — AOÇ'de yeni betonlaşma \(20 Temmuz 2026\)](#) · [soL — Saraçoğlu Mahallesi mahkemelik oldu \(8 Ağustos 2014\)](#)
- [Deprem ve yıkım: Kısa Dalga — Candan, "Kentsel cinayetin adı: Deprem" \(13 Şubat 2023\)](#) · [Takvim \(27 Şubat 2023\)](#) · [Sabah \(27 Şubat 2023\)](#) · [Cumhuriyet — Havağazı Fabrikası: Gökçek hakkında suç duyurusu \(22 Mart 2017\)](#) · [BirGün — Havağazı Fabrikası bilirkişi raporu](#) · [CNN Türk — Mimarlar Odası ve Tabip Odası'ndan suç duyurusu](#) · [Diken — Marmara Köşkü'nden sonra Çubuk Barajı Gazinosu da yıkıldı \(Haziran 2016\)](#)
- [Karabağlar sürgün ve İzmir işten çıkarma olguları için bkz. Bölüm 12 kaynakları; Validebağ nöbeti ve kent hakkı hareketleri için bkz. Bölüm 13; muhtarlık, rant ve belediye şirketleri kavramları için bkz. Bölüm 1.](#)
- [Solfasol: Aykut Alyanak, "Ayrancı'nın Güven Hastanesi ile İmtihani" \(16 Temmuz 2026\)](#) · ["Çiğdem Mahallesi Ranta Karşı Ayakta" \(14 Eylül 2024\)](#) · [Mehmet Tunçer ve Öznur Aytekin, "Ankara'nın Son Vadisi İmrakor Vadisi" \(15 Ekim 2020\)](#) · [Aydın Şimşek, "Ankara'yı Yeniden Kurmak" \(20 Şubat 2026\)](#) · [Mete Elçi, "'Beton Belediyeciliği'..." \(24 Şubat 2025\)](#) · [Eren Aksoyoğlu, "Devlet 55 Kilometre Kadar Batı İstikametine Kayıyor" \(12 Aralık 2025\)](#) · [İhsan Seddar Kaynar, "Orman Çiftliği'nden AOÇ'ye" \(5 Şubat 2025\)](#)

Bölüm 16. Mülksüzleştirme ve Dayanışma: Gecekondu dan Kentsel Dönüşüme

Bir önceki bölüm belediyenin rant makinesi olarak nasıl çalıştığını anlattı: imar planı, hanedan, çete. Bu bölüm o makinenin öteki ucuna, kentte yaşayan emekçinin barınma biçimine bakıyor. Türkiye'de işçi sınıfının kentle ilişkisi yetmiş yıldır tek bir sorunun etrafında döner: Başını sokacak bir yer nasıl bulunur ve o yer nasıl elde tutulur? 1950'lerde bu sorunun yanıtı gecekonduydu; 1980'lerde gecekondu nun apartmana dönüşmesi; 2000'lerden bu yana ise "kentsel dönüşüm" adı verilen ve gecekondu kuşağının mülkiyetini büyük emlak sermayesine aktaran bir süreç. Her aşamada mahalle, kendi kaderine karar vermek için örgütlendi: 1970'lerin halk komiteleri, 2000'lerin mahalle dernekleri, bugünün kentsel dönüşüm mağduru platformları. Bu bölüm o örgütlenmelerin bilançosudur.

Bölümün çerçevesi, Bölüm 3'te tanıttığımız iki kavramla kurulur. Birincisi, Harvey'in "mülksüzleştirme yoluyla birikim" kavramı: Sermayenin yalnızca fabrikada artık değere el koyarak değil, insanların elinde olanı (toprak, konut, kamu malı, müşterek) onlardan alarak da biriktiği fikri. Kentsel dönüşüm, bu birikim biçiminin Türkiye'deki en açık örneğidir. İkincisi, "barınma hakkı": Konutun bir yatırım aracı değil, yaşamın yeniden üretiminin koşulu olduğu fikri. Bu iki kavram arasındaki gerilim, bölümün her alt başlığında yeniden karşımıza çıkacak. Ve her örneğe, Bölüm 13'te kullandığımız beş soruyu soracağız: Kaynak devri var mı, karar bağlayıcı mı, belediyeden bağımsız yaşıyor mu, sınıfsal bileşimi ne, kriz geçince ne oldu?

■ Gecekondu neydi: kendi evini yapan işçi

Gecekondu, sözcüğün yasal tanımıyla, "imar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata bağlı kalınsız, kendisine ait olmayan arazi veya arsalar üzerinde, sahibinin rızası alınmadan yapılan izinsiz yapı"dır; bu tanım 1966 tarihli 775 sayılı Gecekondu Kanunu'nun ikinci maddesinde yazılıdır ([775 sayılı Kanun](#), md. 2). Sınıfsal tanımı ise şudur: Kırdan kente gelen ve sanayinin ya da inşaatın ücretli işçisi olan insanın, ücretinin konut piyasasında bir ev kiralamaya ya da satın almaya yetmemesi üzerine, kamuya ait bir toprağa kendi emeğiyle kurduğu barınak. Gecekondu, işgücünün yeniden üretim maliyetinin bir bölümünü sermayenin ve devletin değil, işçinin kendisinin karşıladığı bir düzenlemeydi. Sermaye düşük ücret ödedi; devlet konut yapmadı; işçi hazine arazisine ev kurdu ve ücretinin kiraya gitmeyen bölümüyle geçindi. Bu, herkes için ucuz bir çözümdü ve tam da ucuz olduğu için otuz yıl sürdürüldü.

Sayılar bunun ne ölçekte olduğunu gösterir. Gecekondu sayısı 1948'de 30 bin, 1953'te 80 bin, 1960'ta 240 bin, 1965'te 430 bin ve 1980'de 1 milyon 250 bin olarak hesaplanıyor ([Çakır, SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi 23, 2011](#)). 1965'te 430 bin gecekondu da 2 milyon 365 bin kişi yaşıyordu; bu, kenti nüfusun yüzde 21,8'iydi. Ankara'da oran çok daha yüksekti: 1965'te 979 bin kişilik kentin 460 bini (yüzde 47), 1970'te 1 milyon 250 bin kişilik kentin 750 bini (yüzde 60) gecekondu da oturuyordu; İzmir'de 1970'te oran yüzde 65'ti ([Karaboran, "Dünyada ve Türkiye'de Gecekondu Sorunu"](#)). Başkent'in ve üçüncü büyük kentin nüfusunun yarısından çoğu, kendi yaptığı, tapusuz, izinsiz evde oturuyordu. Bölüm 9'da anlattığımız 1973 seçimini bu sayılarla birlikte okuyun: Gecekondu sola oy verdiğinde, kentin yarısı sola oy vermişti.

Gecekondu iki yüzlü bir olguydu. Bir yüzü dayanışmaydı: Ev bir gecede, hemşehrilerin ve komşuların imceciyle kuruluyordu; su, yol, elektrik mahallenin ortak talebi ve ortak emeğiyle geliyordu. Öteki yüzü ise piyasaydı: Hazine arazisini "parselleyip" gecekondu kuracaklara satan arsa mafyası daha 1960'larda ortaya çıkmıştı; muhtar, siyasetçi ve "arsa sahibi" arasında kurulan ilişki, gecekondu mahallesinin ilk rant ağıydı ([Cumhuriyet, Eylül 2026](#)). 1970'lerin sol örgütlenmesi tam bu iki yüz arasındaki çatışmadan doğdu: Arsa mafyasına para ödemeyi reddeden ve toprağı eşit parsellere bölüp parasız dağıtan halk komiteleri, dayanışma yüzünü piyasa yüzüne karşı örgütledi. Birazdan 1 Mayıs Mahallesi'nde bunun nasıl olduğunu göreceğiz.

■ Yasa gecekonduya nasıl baktı: 775'ten 2981'e

Devlet gecekonduyu yetmiş yılda üç ayrı gözle gördü: önce önlenmesi gereken bir suç, sonra affedilip vergilendirilecek bir olgu, en son da dönüştürülüp piyasaya sürülecek bir arsa stoku. Bu üç bakışın her biri bir kanunda cisimleşti.

Yıl	Düzenleme	Ne yaptı	Sınıfsal anlamı
1948	5218 sayılı Kanun	Ankara'da hazine arsalarının gecekondu sahiplerine verilmesi; ilk doğrudan gecekondu yasası	Gecekondu fiilen tanındı; kent yoksulunun barınması devlet toprağıyla sübvansede edildi
1966	775 sayılı Gecekondu Kanunu	İslah, tasfiye ve önleme bölgeleri; hazine ve vakıf arazilerinin belediyeye devri; "gecekondu önleme bölgesi"nde sosyal konut	Gecekondu üç sınıfa ayrıldı: İslah edilecek, yıkılacak, önlenecek; Tozkoparan gibi işçi siteleri bu kanunla kuruldu
1983–1984	2805 ve 2981 sayılı kanunlar	Mevcut gecekonduların affı, yeni gecekondu yasağı; "tapu tahsis belgesi"; İslah imar planı	Gecekondu sahibine tapu benzeri bir belge verildi; mahalle, imar planıyla dört-beş katlı apartman alanına dönüştü
1986	3290 ve 3414 sayılı kanunlar	Tahsis edilen arsa ve konutların devrine izin	Tapu tahsis belgesi alınıp satılabilir hale geldi; gecekondu arsası piyasaya girdi
2005	5366 sayılı Kanun	"Yıpranan tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması"	Sulukule ve Tarlabası bu kanunla yenileme alanı ilan edildi; koruma adıyla yıkım
2012	6306 sayılı Kanun	Afet riski altındaki alanların dönüştürülmesi; riskli alan, riskli yapı, rezerv alan	Deprem gerekçesiyle mülkiyete el koyma yetkisi; kentsel dönüşümün ana aracı
2023	7471 sayılı Kanun	6306'da değişiklik: Kentsel Dönüşüm Başkanlığı, salt çoğunluk, 90 günlük tahliye, mevcut yerleşimlerin rezerv alan sayılması	Malik çoğunluğunun direnme gücü kırıldı; tahliye kolluk eşliğinde

Kaynaklar: [775 sayılı Kanun](#); [2981 sayılı Kanun](#); [Çakır, 2011](#); [6306 sayılı Kanun](#); [Esin Avukatlık, 7471 değerlendirmesi](#).

Bu tablonun dönüm noktası 1984'tür. 20 Temmuz 1966'da kabul edilen 775 sayılı Kanun ([Resmî Gazete, 30 Temmuz 1966](#)) gecekonduyu bir kamu sorunu olarak gördü ve İslah bölgelerindeki hazine arazilerinin bedel karşılığı belediyelere devrini öngördü; yani gecekonduyu belediye eliyle düzeltmeyi hedefledi. 1984'teki 2981 sayılı Kanun ise gecekonduyu bir mülkiyet sorununa çevirdi: "Yeminli özel teknik bürolar" eliyle her gecekondu için bir "tapu tahsis belgesi" düzenlendi ve İslah imar planlarıyla gecekondu bölgeleri apartman alanına dönüştürüldü ([Çakır, 2011](#)). Tapu tahsis belgesi tapu değildi; ama 1986 değişiklikleriyle devredilebilir hale gelince fiilen tapu gibi alınıp satıldı. Sonuç, kentin emekçi tarihindeki en büyük mülkiyet devriydi: Bir gecekondu sahibi, arsasını bir müteahhide "kat karşılığı" verdi; müteahhit dört-beş katlı bir apartman dikti, iki-üç dairesini gecekondu sahibine bıraktı,

gerisini sattı. Gecekondu sahibi bir gecede küçük mülk sahibi oldu; müteahhit sermaye biriktirdi; belediye imar planıyla bu alışverişin hakemi ve ortağı oldu. Bölüm 15'te anlatılan rant makinesinin ilk ham maddesi, 1984'te tapu tahsis belgesine bağlanan gecekondu arsasıydı.

Bu dönüşümün sınıfsal sonucu üç katmanlıdır. Birincisi, gecekondu mahallesinin dayanışma dokusu çözüldü: Kat karşılığı sözleşme, her hanenin kendi arsasıyla kendi başına pazarlık ettiği bireysel bir ilişkidir; mahallenin ortak talebi (su, yol, okul) yerini hanenin bireysel kazancına (kaç daire alacağım) bıraktı. İkincisi, mahalleye kiracı girdi: Yeni apartmanların satılan daireleri, gecekondu kuramayan yeni göçmenlere kiralandı; 1990'ların gecekondu mahallesi, artık ev sahibi eski gecekonducular ile kiracı yeni gelenler diye ikiye bölünmüştü. Üçüncüsü, bu mahalleler 2000'lerde kentsel dönüşümün hedefi olduğunda, mülkiyeti parçalı ve tapusu kusurlu olduğu için en kolay yutulana alanlar oldu. 1984'ün küçük mülk sahibi, 2012'nin "hak sahibi"ne dönüştü; ve hak sahipliği, birazdan göreceğimiz gibi, mülkiyetten daha zayıf bir statüdür.

Grafik önerisi: "Gecekondu'dan hak sahibine": Üst şeritte gecekondu sayısının 1948–1980 eğrisi (30 bin → 1,25 milyon); alt şeritte aynı zaman çizgisinde yasal statü değişimi (1966 ıslah/tasfiye → 1984 tapu tahsis belgesi → 2012 riskli alan/hak sahibi → 2023 salt çoğunluk); her aşamada mülkiyetin kimde olduğu bir ok ile gösterilir: işçi → küçük mülk sahibi → müteahhit/TOKİ.

■ 1 Mayıs Mahallesi 1977: planlı gecekondu ve halk komitesi

Gecekondu'nun dayanışma yüzünün en örgütlü örneği, İstanbul'un Anadolu yakasında, o zamanki Ümraniye'nin (bugün Ataşehir ile Ümraniye sınırında) Kapanağılı mevkiinde kuruldu. Sosyolog Şükrü Aslan'ın 2004'te İletişim'den çıkan ve bugün sekizinci baskısında olan "1 Mayıs Mahallesi: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent" kitabı bu deneyimin temel kaynağıdır ([İletişim Yayınları](#)). Aslan'ın anlatımıyla, 1960'larda mandıralar ve taş ocaklarından ibaret olan alanda 1976'da gecekondulaşma başladı; arsa mafyası araziyi parselleyip gelenlerden "arsa parası" istiyordu. Mahalleye yerleşen devrimci gençler bu ödemeyi reddetti; toprağın kamuya ait olduğunu, dolayısıyla kimseye para ödenmeyeceğini savundu ve mahalleli bu tutumun etrafında toplandı ([Altan, elyazmaları.com, 2 Eylül 2026](#)).

Mayıs 1977'de mahalleli oyla sekiz kişilik bir Halk Komitesi seçti: beşi devrimci gençlerden, üçü mahallenin öteki kesimlerinden. Komite, arsaların dağıtımını, yapı denetimini, sağlık hizmetini, okuma-yazma kurslarını ve malzeme teminini üstlendi. Mahallenin adı, 1 Mayıs 1977 Taksim katliamından sonra "1 Mayıs Mahallesi" olarak konuldu. Bu deneyimi Türkiye gecekondu tarihinde benzersiz kılan, planlanmış olmasıdır: Parseller eşit büyüklükteydi, sokak genişlikleri belliydi, okul ve sosyal tesis yerleri baştan ayrılmıştı; mühendis ve üniversite öğrencilerinin gönüllü katkısıyla bir kentsel plan uygulandı ([Bianet, "1 Mayıs Mahallesi'nin İnşası", Temmuz 2017](#)). Gecekondu, ilk kez, kendiliğinden bir yığılma değil, kolektif bir tasarımın ürünüydü. Bölüm 9'daki İzmit "Yeni Yerleşimler Projesi" ile Batıkent'in belediye ve kooperatif eliyle yapmaya çalıştığını, 1 Mayıs Mahallesi belediyesiz ve tapusuz, mahallenin kendi komitesiyle yaptı.

2 Eylül 1977'de devlet mahalleye yıkım için girdi. Aslan'ın anlatımıyla tanklar, dozerler, yüzlerce polis ve komando eşliğinde yapılan yıkım girişimi çatışmaya dönüştü ve on kişi öldü (Aslan, "İki Eylül", [Numedya24](#)); kimi kaynaklar ölü sayısını yedi, kimi on bir olarak verir ([Cumhuriyet, Eylül 2026](#)). Aslan bunu Türkiye kent tarihinde "evlerin yıkımıyla birlikte can kaybının da yaşandığı" istisnai bir olay olarak nitelendirir ve 12 Eylül'ün gölgesinde kalmış bir 2 Eylül'den söz eder. Bu dosya, o günü bir "direniş destanı" olarak değil, bir kamu şiddeti olarak kaydeder: Yıkım, hukukun içinde kalınarak da yapılabilirdi; devlet çatışmayı seçti. Şiddeti ilkesel olarak reddeden bu dosyanın 2 Eylül'den çıkardığı ders, silahın değil, örgütün dersidir: Yıkımdan sonra mahalle yeniden kuruldu ve bu kez de planla kuruldu; halk komitesi, devlet şiddetine rağmen mahallenin meşru organı olarak çalışmaya devam etti. 12 Eylül 1980'den sonra mahallenin adı "Mustafa Kemal Mahallesi" olarak değiştirildi, komite dağıtıldı; ama mahalleli bugün hâlâ 1 Mayıs adını kullanır ([İletişim Yayınları](#)).

Sonrası, gecekondu'nun ikinci ve üçüncü katmanının öyküsüdür. Mahalle 1984 affıyla tapu tahsis belgesine, 1990'larda apartmana kavuştu; 2000'lerde Ataşehir'in finans merkezi projesine komşu bir "değerli arazi" oldu ve dönüşüm baskısı altına girdi; Aslan, mahallenin bugün "hem özgünlüğünü hem sesini yitirmiş", çevresi yüksek bloklarla çevrili bir yer olduğunu yazar. Aynı yıllarda mahalleye uyuşturucu ve çete girdi, bir "kalekol" kuruldu ([Altan, 2026](#)). 1977'de halk komitesinin yönettiği mahalle, 2020'lerde İstanbul Büyükşehir'in Mustafa Kemal ve Aşık Veysel mahalleleri için hazırladığı nazım imar planının konusudur ([İBB Şehir Planlama, Mustafa Kemal ve Aşık Veysel Mahalleleri NİP](#)). Beş sorumuza göre 1 Mayıs Mahallesi'nin yanıtı açıktır: Kaynak devri yoktu, çünkü belediye yoktu; komitenin kararı mahallede fiilen bağlayıcıydı; komite tümüyle bağımsızdı; bileşimi inşaat işçisi, hamal, tekstil işçisi ve onların aileleriydi; ve deneyim bir başkan gidince değil, bir darbe gelince bitti. Türkiye'de mahalle ölçeğinde "kaynak devri olmadan bağlayıcı karar" alan tek örnek budur ve tam bu nedenle yaşatılamadı: Devletin tanımadığı bir organ, devletin gücü karşısında ancak devlet mûsamaha ettiği sürece yaşar.

■ Emlak sermayesi gecekonduyla karşılaşıyor: Ayazma, Sulukule, Tarlabaşı, Başibüyük

2000'lerin başında iki şey aynı anda oldu. Bir yanda, 1984'te tapu tahsis belgesi alan gecekondu kuşağı, kentin büyümesiyle kentin ortasında kalmış ve arsası değerlendirilmişti. Öte yanda, 2003'te Toplu Konut İdaresi'ne (TOKİ) hazine arazilerini kullanma, imar planı yapma ve gecekondu bölgelerini dönüştürme yetkisi verildi. Sonuç, gecekondu'nun büyük emlak sermayesiyle ilk doğrudan karşılaşmasıydı. Dört örnek, dört ayrı mekanizmayı gösterir.

Ayazma (Küçükçekmece), mekanizmanın en yalın biçimidir: Gecekondu yıkılır, sakinler kent çeperindeki TOKİ bloklarına borçlandırılarak taşınır, boşalan arsa lüks konut projesine verilir. Ayazma ve Tepeüstü'nde yaklaşık 1.730 kişi 2007'de Bezirganbahçe'deki TOKİ konutlarına taşındı; boşalan alanda Ağaoğlu'nun "My World Europe" projesi yükseldi. Gecekondu olmayan on sekiz kiracı aile hak sahibi sayılmadı, iki yıl derme çatma barakalarda yaşadı; TOKİ onlardan 10-15 bin liralık peşinat istedi, kira yardımıyla geçinen ailelerin ödeyemeyeceği bir tutar ([Adanalı, "Bir Kentsel Aklama Hikâyesi", Politeknik; Baysal, "Ayazma\(n\)'dan Bezirganbahçe'ye Tutunamayanlar"](#)). Yaşar Adanalı'nın kavramıyla bu bir "kentsel aklama"dır: Müteahhit reklam bütçesinden eğitime bağış yapar, "herkes iyi yaşamayı hak eder" der ve bunu, yoksulun iyi yaşadığı yeri ondan alarak yapar.

Sulukule (Fatih), mekanizmanın "koruma" adıyla işleyen biçimidir. Bin yıllık Roman mahallesi 2006'da 5366 sayılı Kanun'la yenileme alanı ilan edildi; yıkımlar 2006'dan 2010'a sürdü; yaklaşık beş bin kişi yerinden edildi; hak sahibi sayılanlara kentin kırk kilometre uzağındaki Taşoluk TOKİ konutları önerildi ([sendika.org, Eylül 2019](#)). Sulukule Platformu, mahalle derneği, meslek odaları ve akademisyenlerin birlikte kurduğu ilk kentsel muhalefet koalisyonuydu ([Yılmaz, "Yeni Bir Kentsel Muhalefet Biçimi Olarak Sulukule Platformu"](#)). Hukuk şöyle işledi: İstanbul 4. İdare Mahkemesi projesi 26 Nisan 2012'de iptal etti; Koruma Kurulu 25 Temmuz 2012'de neredeyse aynı içerikte yeni bir proje onayladı; İstanbul 9. İdare Mahkemesi Ağustos 2019'da bu ikinci projeyi de "5366'ya aykırı, kamu yararı yok, fiilen koruma yok" gerekçesiyle iptal etti. On iki yıl sonra gelen bu kararın uygulanacağı bir mahalle yoktu; dahası, mahkeme dava açan üç Roman sakini, mülkiyetleri zaten ellerinden alındığı için "dava ehliyeti olmayan" saydı ([T24, Eylül 2019](#)). Hukuk, mülksüzleştirmeyi yasadışı buldu; ama mülksüzleştirilenin hak arama yetkisini de mülkiyetle birlikte yok saydı.

Tarlabaşı (Beyoğlu), aynı kanunun kent merkezindeki uygulamasıdır. 2006'da 20 bin metrekarelik alan yenileme alanı ilan edildi; 269 binanın 209'u tescilli kültür varlığıydı; 2007'de Beyoğlu Belediyesi Çalık Holding'e bağlı GAP İnşaat'la sözleşme imzaladı; belediye meclisi projeyi 2008'de oy birliğiyle onayladı; yıkımlar 2011'de başladı; alan "Taksim 360" adıyla otel, ofis, rezidans ve alışveriş merkezine dönüştü. Danıştay 2013'te mülk sahiplerinin sürece katılmasını zorunlu gören bir karar verdi; nihai karar 2020'de, tapu iptalleri 2022'de geldi; ama iade edilecek yapı kalmamıştı. Mülk sahibine iki seçenek bırakıldı: GAP İnşaat'tan güncel değer üzerinden bedel almak ya da yeni projede hisse sahibi olmak; ve bu seçenekler yalnızca dava açılmış, yani avukat tutabilmiş olanlar için geçerliydi (Diken, "Tarlabaşı'nda Çalık'a geçen tapular iptal ama iade edilecek yapı kalmadı"; T24, "Danıştay kararı"). Tarlabaşı'nın öğrettiği şey Sulukule'ninkinin aynısıdır: Mahkeme, sahadaki dengeyi yaratmaz, tutanağını tutar; kararı beklerken bina yıkılır ve karar, olmayan binaya gelir. Bölüm 13'te ikizdere için yazdığımız cümle burada da geçerlidir.

Başıbüyük (Maltepe), gecekonduların mahallesinin ilk örgütlü direnişidir. 2006'da TOKİ, İstanbul Büyükşehir ve Maltepe Belediyesi arasında imzalanan protokol, mahallenin kenarına TOKİ blokları yapılmasını, gecekonduların yıkılmasını ve sakinlerin borçlandırılarak bloklara taşınmasını öngörüyordu. Mahalleli 2008 baharında şantiyenin önünde nöbete başladı; 2 Nisan 2008'de parktaki otuz yıllık üç ağacın kesilmesine karşı çıkan mahalleliye polis müdahale etti, yedi kadın ve üç çocuk yaralandı; basın direnişi "gecekondu terörü" diye adlandırdı (Bianet, Nisan 2008). Mahallelinin talebi dikkat çekicidir: Yıkım ve borçlandırma yerine, oturdukları arsının bedelini ödeyip tapu almak. Yani gecekondulu, 1984'ün mantığını (arsayı mülke çevirmek) savunuyor, TOKİ ise 2012'nin mantığını (mülkü borca çevirmek) dayatıyordu. Başibüyük Derneği, 5 Ocak 2008'de İstanbul Büyükşehir Belediyesi önünde kurulduğu ilan edilen İstanbul Mahalle Dernekleri Platformu'nun on yedi kurucusundan biriydi; platformda Armutlu, Derbent, Gülsuyu-Gülensu, Okmeydanı, Kuzguncuk ve Karanfilköy gibi mahalleler, Mimarlar Odası ve Şehir Plancıları Odası'nın desteğiyle "insanların yerinden yurdundan atılmadığı bir planlama" talep etti (MİMDAP, İMDP basın açıklaması). Platform 2004-2012 arasında İstanbul'da kentsel muhalefetin çatısı oldu; Fırat Genç'in çözümlemesiyle bu hareketlerin savunduğu şey, mahallenin kolektif emeğiyle üretilmiş müştereklerdi; sınırı ise mahallenin kendi içindeydi: Mülk sahibi sakinlerin bir bölümü rant artışından pay almak istedi ve bu beklenti kolektif direnişi içeriden çözdü (Genç, "İstanbul'da Kentsel Muhalefet ve Müşterekler Politikası", 2018). Bu sınır, 1984'ün mirasıdır: Tapu tahsis belgesi mahalleliye bir mülk verdi ve mülk, mahalleliyi mahalleden ayırdı.

Aynı yıllarda Ankara'da Dikmen Vadisi'nde kurulan Barınma Hakkı Bürosu'nu ve 550 hanenin dokuz yıllık direnişini Bölüm 13'te anlattık; oradaki 1.900'e karşı 550 oranı, Genç'in Başibüyük için yazdığı iç bölünmenin Ankara'daki ölçüsüdür. İzmir'in Gültepe'si ise (bkz. Bölüm 9) 2020'de 300 hektar ve on dört mahalleyi kapsayan bir kentsel dönüşüm planının konusu oldu; Aydın Erten'in 1970'lerdeki belediyesini hatırlayan mahalleli, "örgütlü toplumsal yapının dağılmasından" korktuğunu söyledi ve Çınartepe Halkevi mahalle toplantıları düzenledi (soL, Eylül 2020). Toplumcu belediyeciliğin gecekondular tabanı, elli yıl sonra dönüşümün nesnesidir.

■ Riskli alan mekanizması: 6306, 7471 ve "Yarısı Bizden"

2012'ye kadar dönüşümün hukuki aracı dağınıktı: 5366 tarihli alanlar için, 775 gecekondular için, belediye kanunu "kentsel dönüşüm ve gelişim alanı" için. 16 Mayıs 2012'de kabul edilen 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun bu dağınıklığa son verdi ve dönüşümü tek bir gerekçeye bağladı: deprem. Kanun üç kavram kurdu. "Riskli yapı", lisanslı bir kuruluşun raporuyla yıkılması gereken bina; "riskli alan", Cumhurbaşkanı (o zaman Bakanlar Kurulu) kararıyla ilan edilen ve içindeki tüm yapıların dönüşüme tabi olduğu bölge; "rezerv yapı alanı", dönüşümde kullanılmak üzere ayrılan yeni yerleşim alanı (6306 sayılı Kanun). Deprem gerekçesi, dönüşümün kamu yararı tartışmasını kapattı: Bir alan riskli ilan etmek için tek tek binaların incelenmesi gerekmiyordu; Tozkoparan'da 5.560 bağımsız birimlik alanda yalnızca on dört bina incelenerek riskli alan kararı verildi ve Danıştay savcılığı bu raporu "bilimsel ve kapsamlı olmaktan uzak" buldu (dokuz8, "Tozkoparan'daki milyonluk imar rantının öyküsü").

6306 ile 7471 arasında, 2018'de, mekanizmanın tersine işleyen bir halkası var: "İmar Barışı". Deprem gerekçesiyle sağlam mahalleleri "riskli" ilan eden devlet, aynı yıllarda ruhsatsız ya da ruhsata aykırı yapılara yapı kayıt belgesi vererek onları yasallaştırdı. Bu çelişkinin en açık eleştirisi, 6 Şubat 2023 depreminden sonra bir cezaevinden geldi. Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'nden mimar Mücella Yapıcı, Gezi davasında 25 Nisan 2022'de "hükümeti ortadan kaldırmaya teşebbüse yardım" iddiasıyla verilen 18 yıllık cezayla tutuklu bulunduğu Bakırköy Kadın Kapalı Cezaevi'nden, depremin beşinci gününde şu çağırışı yaptı: Arama-kurtarma bittikten sonra enkaz kaldırılmadan önce "her enkaza savcı ve bilirkişi gelmeli, beton ve demir numuneleri delil olarak alınmalı"; baroların, partilerin, meslek örgütlerinin ve sivil toplumun süreci izlemesi gerekir (bianet, 11 Şubat 2023). Aynı hafta cezaevinde verdiği söyleşide 2018 İmar Barışı'yla "10 milyondan fazla kusurlu binaya ruhsat verildiğini" ve bunun deprem bölgesinde 294 bin yapıyı yasallaştırdığını söyledi; 2018 öncesinde önerilen "ucuz ve hızlı güçlendirme planları"nın rafa kaldırıldığını ekledi ve sorumluluğu tek tek müteahhitlere değil sisteme yükledi: "Müteahhitler bu çarpık sistemin sadece tetikçileri ve yiyicileri" (Gazete Duvar, 16 Şubat 2023). Bu sayılar Yapıcı'nın ifadesidir; bu dosya onları bağımsız olarak doğrulamadı. Aynı söyleşide TMMOB'nin Hatay için hazırladığı raporların dikkate alınmadığını anlattı ve Hatay Havalimanı örneğinden hareketle Trakya'daki havalimanı için de benzer bir uyarı yaptı (bianet, Şubat 2023; Politika Haber, 19 Şubat 2023). Yargıtay 28 Eylül 2023'te cezayı bozdu, Yapıcı 17 ay sonra tahliye edildi ve 11 Şubat 2025'te beraat etti (kronoloji için bkz. Bölüm 13). Dosyamız için önemli olan kişi değil, tablodur: Enkazın delil olarak korunmasını isteyen ses, meslek odasının afet komisyonundan geliyordu; o komisyonun bir üyesi bu çağırışı cezaevinden yapıyordu; ve odanın Hatay raporları, Bölüm 13'te anlattığımız dayanışma ağlarının yeniden inşa kararlarına dokunamaması gibi, imar kararlarına dokunamamıştı. "Riskli alan" ile "imar barışı" aynı mülkiyet rejiminin iki yüzüdür: Rant getirecek mahalle riskli ilan edilir, oy getirecek yapıyorsa mahalleli; ikisinde de karar mahallenin değil, merkezin elindedir.

6 Şubat 2023 depreminden dokuz ay sonra, 9 Kasım 2023'te yürürlüğe giren 7471 sayılı Kanun mekanizmayı sertleştirdi. Yeni kurulan Kentsel Dönüşüm Başkanlığı riskli yapı tespiti, denetimi ve tahliyesinin tek yetkilisi oldu. Rezerv alan tanımı değişti: Daha önce yalnızca yeni yerleşim alanları rezerv alan olabiliyordu; artık "mevcut yerleşim alanları" da rezerv alan ilan edilebiliyor, yani oturan bir mahalle, hiç riskli olmasa da, dönüşümde "kullanılmak üzere" ayrılabilir. Maliklerin karar yeter sayısı üçte iki çoğunluktan salt çoğunluğa indi: Bir apartmanda yüzde 50,1 hisse sahibi olanlar dönüşüme karar verdiğinde geri kalan yüzde 49,9 buna uymak zorunda. Tahliye süresi doksan günle sınırlandı ve tahliye direnen yapının kolluk eşliğinde boşaltılması hükme bağlandı. Ve en önemlisi, kanun "sözleşme borcu"nu açıkça düzenledi: Yeni konutun değeri eskisinin değerini aşarsa hak sahibi bu farkı borçlanır ve mülkiyet, borç tümüyle ödenene kadar ona geçmez (Esin Avukatlık, Kasım 2023; Alomaliye, 7471 metni). Bu son hüküm, kentsel dönüşümün sınıfsal özünü bir cümlede toplar: Dönüşüm, mülk sahibini, kendi mülkü üzerinde borçlu bir kiracıya çevirir.

"Yarısı Bizden" kampanyası bu mekanizmanın piyasa yüzüdür. Bakanlığın İstanbul'un otuz dokuz ilçesindeki riskli yapılar için 2023 sonunda başlattığı kampanya, ilk konut için hibe ve kredi, ek konutlar için yalnızca kredi veriyor; taşınma yardımı tek seferlik; kredi geri ödemesi ruhsattan iki yıl sonra başlıyor, on yıl sürüyor, ilk yıl faizsiz, sonraki yıllarda TÜFE'nin yarısı oranında artıyor; 2024-2027 için ayrılan bütçe 611 milyar lira (Yeni Şafak, Yarısı Bizden 2025). Eylül 2026 itibarıyla tutarlar konut başına 875 bin lira hibe, 875 bin lira kredi ve 125 bin lira taşınma desteği; kampanyaya 435.683 bağımsız birim kaydolmuş, süre 2027 sonuna uzatılmış durumda (Takvim, 16 Eylül 2026). Kampanyanın koşulları arasında iki madde, kimin yararlanabileceğini belirler: Maliklerin yüzde 50,1'inin onayı ve bir müteahhitle anlaşma; ve yeni yapının eskisinin 1,5 katını aşmaması. Yani kampanya, kendi müteahhidini bulabilen, hibe ve krediyle inşaat maliyetinin geri kalanını karşılayabilen ve komşularının çoğunluğunu ikna edebilen mülk sahipleri

içindir. İstanbul'da 100 metrekarelik bir dairenin ortalama kirasının 57 bin lira olduğu bir kentte (bkz. Bölüm 17), 125 bin liralık taşınma desteği iki aylık kiradır; kiracı ise kampanyanın hiçbir maddesinde yoktur.

Bu noktada TOKİ'nin rolünü sayılarla yazmak gerekir. İstanbul Planlama Ajansı'nın Şubat 2024 raporuna göre TOKİ 2002'den bu yana İstanbul'da 98.846 konutluk proje üstlendi, 60.632'sini tamamladı; 2018–2023 arasında yılda ortalama yalnızca üç bin konut bitirdi; tamamlanan konutların yaklaşık yüzde 80'i orta ve üst gelir gruplarına yönelikti; kentsel dönüşüm konutları TOKİ'nin toplam üretiminin yüzde 15,2'siydi; 2019–2023 arasında başlanan 25.490 konutluk dönüşüm projesinin yalnızca yüzde 10'u tamamlandı ve 2.539 konut teslim edildi. Raporun cümlesiyle TOKİ "ürettiği konutun dokuz katı TOKİ mağduru üretti"; 2000–2019 arasında kamu arazilerinin imara açılmasıyla yaklaşık 85 milyar dolarlık rant yaratıldı ve bu rant az sayıda şirkete gitti; Emlak Konut'un yirmi yılda ürettiği 90 bini aşkın konutun yüzde 69'u lüks konuttu (İPA, "Her Yıl 200–250 Bin Konut: Kentsel Dönüşüm Vaat Analizi"; Bianet, Şubat 2024). Bu sayılar İstanbul Büyükşehir'in kurumundan geliyor ve bu dosya onları, Bölüm 12'de İBB'ye yönelttiğimiz eleştiriye unutmadan aktarıyor; ama sayıların söylediği şey açıktır: 2003'te "sosyal konut" kurumu olarak yetkilendirilen TOKİ, yirmi yılda kamu arazisini lüks konuta çeviren bir geliştiriciye dönüştü.

■ Hak sahipliği hesabı: metrekare nasıl küçülür

Kentsel dönüşümün mağduru olmak için evinizin yıkılması gerekmez; "hak sahibi" olmanız yeter. Hak sahipliği, 6306'nın hukuki dilinde, riskli alandaki taşınmazın maliki ya da belirli koşullarda kiracısı ve sınırlı aynı hak sahibi olmaktır. Uygulamada ise hak sahipliği, bir hesap tablosudur ve bu tablo neredeyse her örnekte aynı yönde çalışır: hak sahibinin aleyhine.

Vaat	Gerçek
"Evinizin yerine yeni ve depreme dayanıklı ev"	Fikirtepe'de hak sahibine inşaat hakkının yüzde 50'si: 160 metrekare inşaat hakkı olan, 80 metrekare daire alır (Hürriyet)
"Borçsuz, anahtar teslim"	7471 md.: Yeni konutun değeri eskisini aşarsa fark borçlanılır; mülkiyet borç bitene kadar geçmez. Tozkoparan'da 45–110 metrekarelik daireler için en az 180 bin lira "yenileme bedeli" istendi; İnşaat Mühendisleri Odası bunun gerçek inşaat maliyetinin üstünde olduğunu yazdı (dokuz8)
"İnşaat süresince kira yardımı"	Fikirtepe'de aylık 1.500 lira, en çok 48 ay; kiracıya iki aylık toplu ödeme (3.000 lira). On iki yıl evsiz kalanlar oldu (ForumCAD)
"Kimse yerinden edilmeyecek"	Sulukule'den Taşoluk (40 km), Ayazma'dan Bezirganbahçe; Ayazma'da on sekiz kiracı aile hak sahibi sayılmadı ve iki yıl barakada kaldı
"Mahalle yerinde dönüşecek"	Tozkoparan'da 900 hane 1.600 daireye çıkarıldı: 700 daire piyasaya; Tarlabası'nda 269 bina otel, ofis ve AVM'ye
"Malik çoğunluğu karar verecek"	2023'ten beri salt çoğunluk; yüzde 49,9 azınlık tahliye uymak zorunda; doksan günde kolluk eşliğinde tahliye
"Riskli bina yıkılacak"	Tozkoparan'da 5.560 birimlik alanda on dört bina incelendi; Cerrahpaşa uzmanları binaları sağlam buldu; Danıştay yürütmeyi durdurdu, tahliye yine yapıldı (Evrensel, Tozkoparan)

Bu tablonun her satırı bir mülkiyet devridir ve devrin yönü hep aynıdır: hak sahibinden müteahhide ya da TOKİ'ye. Yüzde 50 kuralı, hak sahibinin inşaat hakkının yarısını müteahhide bırakması demektir; müteahhit o yarıyı satarak inşaatı finanse eder ve kâr eder. Bu, 1984'ün kat karşılığı sözleşmesinin devlet eliyle standartlaştırılmış biçimidir; fark şudur: 1984'te gecekondulu müteahhitle pazarlık ediyordu, 2012'den beri pazarlık payı kanunla belirleniyor ve 2023'ten beri komşularının yarısı "evet" dediğinde pazarlık hakkı da kalmıyor. Kira yardımı ise, gerçek kiranın onda biri düzeyindeyken bir yardım değil, hak sahibinin inşaat süresince kendi cebinden ödediği bir sübvansiyondur. Ve kiracı: Kentsel dönüşümün her belgesinde kiracı ya yoktur ya iki aylık bir toplu ödemeye "tasfiye edilir". Bölüm 17'nin kiracı örgütlenmesi tam bu boşluk için yazıldı.

Grafik önerisi: "Bir dairenin yolculuğu": Sol kutuda 1984 (gecekondu arsa → kat karşılığı → 2 daire hak sahibinde, 3 daire müteahhitte); orta kutuda 2012 (160 m² inşaat hakkı → yüzde 50 → 80 m² daire + kira yardımı 1.500 TL/ay); sağ kutuda 2023 (salt çoğunluk → 90 gün tahliye → sözleşme borcu → mülkiyet borç bitince). Her kutunun altında mülkiyetin kimde olduğunu gösteren bir çubuk: hak sahibi payı her adımda küçülür.

■ Fikirtepe, Tozkoparan, Sarıgöl: on beş yıl sürünen mağduriyet

Üç örnek, riskli alan mekanizmasının üç ayrı yüzünü gösterir: parçalı müteahhitlik, işçi sitesinin rantı ve ilçe ölçeğinde ilan.

Fikirtepe (Kadıköy), Türkiye'nin en uzun süren kentsel dönüşüm mağduriyetidir. Alan 2005'te "özel proje alanı", 2007'de "kentsel dönüşüm alanı" ilan edildi; 2011'de nazım planı onaylandı; yüksek emsal önce verildi, planlama sonra yapıldı; alan 300'ü aşkın müteahhide parça parça dağıtıldı; 2013'te riskli alan ilan edildi; 2019'da mahkeme planları iptal etti; 2020'de Bakanlık süreci devraldı ve Emlak Konut'a verdi; 2026'da Bakanlık ikinci ve üçüncü etapları sürdürmeyeceğini açıkladı. Yirmi bir yılda yedi bakan geçti, yaklaşık 60 bin kişi etkilendi, kimi hak sahipleri on iki yıl evsiz kaldı (ForumCAD, "Fikirtepe Kentsel Dönüşümü: 21 Yıl, 7 Bakan, 60.000 Mağdur"). Emlak Konut'un 2020'de devraldığı proje 15 bin konut ve 5 milyar liralık yatırım öngörüyordu; hak sahibine yüzde 50 pay ve ayda 1.500 lira kira yardımı sunuldu (Hürriyet). Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi'nin değerlendirmesiyle "emsal artışı yalnızca piyasa dinamiğine göre verildi, altyapı kapasitesi ve bilimsel planlama ilkeleri göz ardı edildi" (Gazete Kadıköy). Fikirtepe Platformu'nun sloganı sürecin özetidir: "Dönüşüm değil, hak gaspı" (Gazete Kadıköy). Fikirtepe'nin dosyamız için önemi şudur: Mağduriyet, kötü bir müteahhidin değil, tasarının ürünüydü. Yüksek emsal, arsa değerini bir gecede katladı; arsa değeri katlanınca her hane kendi başına en iyi müteahhidi aradı; müteahhitler iflas etti; ve on beş yıl boyunca hak sahiplerini bir araya getirecek bir mahalle organı yoktu, çünkü emsal artışı mahalleyi daha ilk günden bireysel yatırımcılara bölmüştü.

Tozkoparan (Güngören), riskli alan mekanizmasının bir işçi sitesine uygulansıdır. Mahalle 1965'te, 775 sayılı Kanun'un mantığıyla, dar gelirli için Fransız ve Sovyet toplu konut modellerinden esinlenen bir "gecekondu önleme bölgesi" olarak kuruldu; 45 ile 110 metrekare arasında dairelerde tekstil işçileri, emekçiler, memurlar oturuyordu; yaklaşık 900 hane. 21 Nisan 2020'de Resmî Gazete'de riskli alan ilan edildi; Güngören Belediyesi ertesi gün, 22 Nisan'da, bir inşaat şirketiyle sözleşme imzaladı; 22 Aralık 2020'de sakinlere bir ay içinde boşaltma tebligatı gönderildi. Ocak 2021'de yürütme durduruldu, Mayıs 2021'de bölge idare mahkemesi kararı kaldırdı, Haziran 2021'de dava sürerken zorla tahliye yapıldı. Proje 900 haneyi 1.600 daireye çıkarıyor, yani 700 daire piyasaya gidiyor; hak sahibinden en az 180 bin lira isteniyor (dokuz8; Mekanda Adalet Derneği). Mahallenin derneği TOZDER, 2014'te ilk riskli alan kararını Danıştay'da iptal ettirmişti (sendika.org, Haziran 2014); 2020'de karar yeniden alındı. Sulukule'deki desen burada da işledi: Mahkeme iptal eder, idare aynı kararı yeniden alır, mahalle yeniden dava açar, bu arada yıkım yapılır. Tozkoparan'ın öğrettiği bir şey daha var: 1966'nın

"önleme bölgesi" olarak devletin kendi yaptığı sosyal konut, 2020'de devletin kendi "riskli alanı"dır. Kamu konutu, kamunun elinde rant stoku olarak bekletildi.

Sarıgöl ve Gaziosmanpaşa, mekanizmanın ilçe ölçeğinde uygulanışdır. 26 Ocak ve 15 Aralık 2013 tarihli Resmî Gazete kararlarıyla Gaziosmanpaşa'nın on dört mahallesinde 4,3 milyon metrekare riskli alan ilan edildi; alanda yaklaşık 120 bin kişi, sekiz okul, on dokuz cami, iki mezarlık ve bir hastane vardı. Sarıgöl, Yenidoğan, Pazariçi, Merkez, Yıldıztabya ve Küçükköy bu listedeydi. Barınma Hakkı Meclisi onlarca dava açtı; Danıştay Aralık 2014'te bazı mahalleler için yürütmeyi durdurdu; belediye başkanı yıkım tebligatları gönderdi, "kaçak yapı" ilanları yaptı, evlerden zorla beton numunesi alındı; mahalleli belediye görevlileri hakkında suç duyurusunda bulundu (Bianet, "[Gaziosmanpaşa'da Kentsel Dönüşümün Dört Yılı](#)", Aralık 2017). Sarıgöl'ün riskli alanı bugün belediyenin sitesinde "Bölge 12B 1. Etap" adıyla, Yenidoğan'ınki "Bölge 6D" adıyla anılıyor ([Gaziosmanpaşa Belediyesi, Sarıgöl Riskli Alanı](#)). Mahalle adları etap numaralarına dönüştüğünde, mahallenin öznesi de hak sahibi listesine dönüşmüş demektir. Gaziosmanpaşa'nın dosyamız için önemi ölçektir: Bir ilçenin nüfusunun yarısına yakını tek bir kararname ile "riskli" ilan edildiğinde, mahalle derneği düzeyindeki direniş yetmez; ilçe ölçeğinde bir barınma hakkı örgütü gerekir ve Barınma Hakkı Meclisi tam bu boşlukta kuruldu.

Ankara'nın dönüşüm tarihi İstanbul'unkinden daha az yazıldı; Solfasol arşivi bu boşluğu kısmen doldurur ve dört ayrı biçimi gösterir. Soylulaştırma biçimi: Altındağ Hamamönü'nde "sağlıklaştırma" adıyla yürütülen projede kırk-elli yıllık sakinlerin evleri kamulaştırıldı; tescilli evlerin "uygun fiyatla" belediye yöneticilerine ve bürokratlara satıldığı iddia edildi; mahkeme kararıyla tahliye edilen aileler çeperdeki bloklara yerleştirildi; şikâyetçilerin "tehdit ve yıldırma"yla karşılaştığı yazıldı ([Gündüzalp, "Kent'in Bir Parçasını Yağma Etmenin Öyküsü: Hamamönü'nde Kentsel Dönüşüm"](#), Solfasol, 1 Nisan 2012). Vadi biçimi: Dikmen ve Portakal Çiçeği Vadisi projeleri, Şimşek'in çözümlemesiyle, yoksul mahalleleri yerinden edip yerine boş lüks rezidanslar koydu (bkz. Bölüm 15); Dikmen'deki dokuz yıllık direniş Bölüm 13'te anlattık. Yıkım biçimi: Nisan 2026'da Ayrancı'da, TBMM'ye on metre uzaklıktaki Güvenlik Caddesi 49'da kentsel dönüşüm yıkımı sırasında bina kontrolsüz biçimde yan apartmanın üzerine devrildi; dokuz günü aşan usulsüz yıkım, asbest riski ve ilçe ile büyükşehir belediyelerinin denetim eksikliği kamera önünde belgelendi ([Solfasol Takipte, "Ankara'da Yıkım Skandalı"](#), 28 Nisan 2026). Dönüşüm, riskli binayı yıkarken sağlam binayı riske attı; denetim, ruhsatı veren kurumdaydı. Bir de fırsat biçimi var ve dosyamız için en öğretici olan budur: Tunalı Hilmi-Esat Caddesi kavşağında dönüşüm yıkımlarıyla boşalan iki parsel, Kızılay-Dikmen metrosunun ilk durağının yanında, özel yapılaşma yerine kamusal meydan olarak düzenlenebilirdi; Çankaya Belediyesi "parseller özel mülk, altyapı Büyükşehir'in yetkinde" diyerek yetkisizlik bildirdi; yazar takas, kamulaştırma ya da özel imar seçenekleriyle iki belediyenin, mülk sahiplerinin ve mahallelinin ortak çalışmasını önerdi ([Yılmaz, "Esat Dörtöl Uzağdan Görünür mü?"](#), Solfasol, 2 Şubat 2025). Aynı semtte Esat Semt Hali binasının yıkılmadan yeniden kullanımı için 2022'de mahalle buluşması yapıldı ([Solfasol, 10 Temmuz 2022](#)). İki belediye arasındaki yetki topu, dönüşümün en sessiz mekanizmasıdır: Kimse "hayır" demez, herkes "benim yetkim değil" der ve parsel piyasaya kalır.

■ 6 Şubat sonrası: rezerv alan ve "yerinde dönüşüm"

6 Şubat 2023 depremi, riskli alan mekanizmasının test edildiği değil, mekanizmanın kendisinin depremle gerekçelendirildiği bir dönemi açtı. Bölüm 13'te dayanışma ağlarının yeniden inşa kararlarına dokunamadığını yazdık; burada o kararların ne olduğunu yazıyoruz.

Rakamlar Teyit'in birinci yıl dosyasından: 319 bin konutun bir yılda teslim edileceği vaat edildi; 8 Şubat 2024'e kadar 36.336 konut teslim edildi, Mart 2024'e kadar 75.364'e ulaşıldı; bu, bir yıllık vaadin yaklaşık dörtte biri ve tespit edilen 680 bin hasarlı konutun yüzde 11'iydi. TOKİ konutu alan hak sahibi, maliyetin yüzde 40'ını iki yıl ödemesiz, yirmi yıl vadeli, faizsiz krediyle ödüyor; devlet yüzde 60'ını karşılıyor. "Yerinde dönüşüm" seçeneğini, yani kendi arsasında yeniden yapmayı seçen hak sahibi hibe ve kredi alıyor ama TOKİ konutu hakkında vazgeçiyor; Şubat 2024'e kadar 255 bini aşkın yerinde dönüşüm başvurusu yapılmıştı ([Teyit, "Birinci yılında 6 Şubat depremleri \(III\)"](#)). Hatay Barosu, Antakya'da ilan edilen rezerv alanların 50 bini aşkın kişi için "kamulaştırma riski" taşıdığını yazdı. Üçüncü yılda, Eylül 2026'da, Hatay'da hem yerinde dönüşümüne hem TOKİ'ye başvuruların bir bölümünün "hak sahipliğiniz sonlandırıldığı için yeniden hak sahibi olamazsınız" yanıtı aldığı, hangi kuruma (AFAD, Bakanlık, valilik) başvuracaklarını bilemedikleri haberleri geliyor ([Şehr-i Hatay, 7 Eylül 2026](#)).

Bu tabloda mülksüzleştirmenin üç katmanı iç içedir. Birincisi, kiracı ve tapusuz: Hak sahipliği tapuya bağlı olduğu için, Antakya'nın kiracıları, hisseli tapuda oturanlar ve tapusuz eski gecekonduların sakinleri ya hak sahibi olamadı ya "hak sahipliği sonlandırıldı". İkincisi, rezerv alan: 7471 ile mevcut yerleşimlerin rezerv alan ilan edilebilmesi, depremde yıkılan bir mahallenin, sahipleri geri dönmeden yeni bir imar planıyla başka bir kullanıma açılabilmesi demektir. Üçüncüsü, borç: TOKİ konutunun yüzde 40'ı ve yerinde dönüşümün kredisi, kentini, işini ve çoğu kez ailesinin bir bölümünü kaybetmiş insanın yirmi yıllık borcudur. Harvey'in kavramını Türkiye'ye uyarlayan akademik çalışmalar, 6 Şubat sonrasını tam bu nedenle "mülksüzleştirme yoluyla birikim" in bir örneği olarak okuyor ([ResearchGate, "6 Şubat Depremleri Sonrası Mülksüzleştirme Yoluyla Birikim"](#)); Bölüm 13'te Akbelen için yazdığımız "adı kamulaştırma, yönü özelleştirme" cümlesi, Antakya'nın rezerv alanları için de geçerlidir.

■ Mülksüzleşmenin sayıları: kim ev sahibi, kim kiracı

Kentsel dönüşüm tek tek mahallelerde yaşanır; ama toplamı ülke ölçeğinde bir mülkiyet kaymasıdır ve bu kayma TÜİK'in Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'nda görünür. Türkiye'de ev sahibi hanelerin oranı yirmi yılda yüzde 61'den yüzde 56'ya indi; kiracı hanelerin oranı yüzde 23'ten yüzde 28'e çıktı (bkz. Bölüm 17). Son on yılın verisi daha da nettir: 2014'ten 2024'e ev sahipliği yüzde 61,1'den yüzde 56,1'e düştü; kiracı sayısı yüzde 36 arttı, oysa nüfus yüzde 10 artmıştı. Ve düşüş sınıfsaldır: Düşük gelirli hanelerde ev sahipliği yüzde 57,8'den yüzde 45,8'e indi; orta gelirli hanelerde yüzde 58,6'dan yüzde 56,3'e; üst gelirli hanelerde yüzde 65,4'ten yüzde 61,4'e. Düşük gelirli kiracı oranı yüzde 24,5'ten yüzde 36,7'ye çıktı. Son bir yılda orta ve üst gelirli haneler yeniden ev almaya başlarken düşük gelirli haneler yüzde 5 daha kaybetti (TÜİK 2024 verisi, [Ataşehir Gazetesi](#) aktarımı). 2025 verisi ev sahipliğini yüzde 57,1 olarak veriyor; 2020'de yüzde 57,8 idi ([Euronews, Eylül 2026](#)). Yani toplam oran son bir yılda bir puan toparlanmış görünüyor, ama toparlanma üst ve orta gelirde; en alttaki hanelerin mülksüzleşmesi sürüyor.

Bu sayıları gecekondularla birlikte okuyun. 1965'te Ankara nüfusunun yüzde 47'si kendi yaptığı evde oturuyordu; tapusuzdu ama mülksüz değildi. 1984 affı bu kuşağı tapulu küçük mülk sahibine çevirdi ve Türkiye'nin ev sahipliği oranını dünyanın en yükseklerinden biri yaptı. 2000'lerden bu yana ise o kuşağın çocukları ve torunları, aynı mahallelerde, kentsel dönüşümle yanı metrekareye ya da borca, kira artışıyla kiracılığa geçiliyor. Düşük gelirli hanelerde ev sahipliğinin on yılda on iki puan düşmesi, tam olarak gecekondular kuşağının mülksüzleşmesidir. Marksist çerçevede bunun adı, sınıfın yeniden üretim koşullarının sermayeye devridir: Gecekondular, ücretin kiraya gitmeyen bölümüydü; kentsel dönüşüm o bölümü müteahhide, kira artışı ise ev sahibine aktardı. Fabrikadaki artık değere ek olarak, mahallede bir ikinci el koyma katmanı kuruldu.

Grafik önerisi: "Kim kaybetti?": Üç gelir grubu için 2014→2024 ev sahipliği değişimi yatay çubuklarla (düşük: 57,8→45,8; orta: 58,6→56,3; üst: 65,4→61,4); yanında düşük gelirli kiracı oranı 24,5→36,7. Altta tek satır: "Nüfus +%10, kiracı +%36."

■ Dayanışmanın biçimleri: halk komitesinden mağdur platformuna

Bu bölümün örnekleri boyunca mahalle her seferinde örgütlendi; ama örgütlenmenin biçimi, her seferinde karşısındaki mülksüzleştirme biçimine göre değişti. 1970'lerin biçimi **halk komitesi**ydi: Toprağı dağıtan, yapıyı denetleyen, sağlık ve eğitim örgütleyen, mahalleyi fiilen yöneten bir organ. Gücü, karşısında henüz mülkiyetin olmamasından geliyordu; toprak hazineye aitti, mahalle onu müşterek olarak kullanıyordu ve komite müşteregin yönetimi. Zayıflığı da aynı yerdedi: Devlet tanımadı ve darbe ile bitti. 1980'ler ve 90'ların biçimi **kooperatif ve dernekti**; kat karşılığı sözleşmenin bireyselleştirdiği mahallede, kalan ortak işler (cami, okul, park) için kurulan hemşehri ve mahalle dernekleri. 2000'lerin biçimi **mahalle derneği ve platformdu**: Başbüyük, Gülsuyu, Tozkoparan ve Sulukule derneklerinin 2008'de kurduğu İstanbul Mahalle Dernekleri Platformu, meslek odaları ve akademisyenlerle kurulan koalisyon. Bu biçimin gücü hukuk bilgisi ve kamuoyuydu; sınırı ise Genç'in yazdığı gibi mahallenin kendi içindeki mülk sahibi beklentisiydi. 2010'ların biçimi **mağdur platformudur**: Fikirtepe Platformu, Barınma Hakkı Meclisi, Kızılark Barınma Platformu. Bunlar mahallenin değil, bir hukuki statünün (hak sahipliği) örgütleridir; talepleri kira yardımının güncellenmesi, inşaatın bitmesi, riskli alan kararının iptalidir. Gücü, somut ve acil bir mağduriyete bağlı olmasıdır; sınırı, mağduriyet sona erdiğinde ya da hak sahipleri tek tek anlaştığında dağılmasıdır.

Bu çizginin yönü dikkat çekicidir: Örgütlenme, mahalleyi yönetmekten (1977) mahalleyi savunmaya (2008), mahalleyi savunmaktan hak sahibini savunmaya (2015) daraldı. Daralmanın nedeni örgütçülerin yetersizliği değil, mülkiyetin biçimidir. Müşterek toprak, komiteyi mümkün kılar; tapu tahsis belgesi, derneği; hak sahipliği, platformu. Her mülkiyet biçimi kendi örgüt biçimini üretir ve mülkiyet bireyselleştikçe örgüt daralır. Bölüm 17'deki mahalle meclisi önerisi bu daralmayı tersine çevirmeyi hedefler: Hak sahibi platformunu mahalle örgütüne, mahalle örgütünü karar organına geri taşımak. Bunun için önerinin kiracı kolunun neden vazgeçilmez olduğu da burada anlaşılır: Kiracı, hak sahipliği hesabının dışında kalan tek kesimdir ve tam bu nedenle mülk beklentisiyle bölünmeyen tek kesimdir.

■ Turkuaz Mahallesi: TOKİ sitesinden halk meclisine

Bu bölümü hazırlarken "Turkuaz Mahallesi dayanışması" adıyla anılan bir deneyimi araştırdık. Bulduğumuz şey, gecekondu kuşağının değil, gecekondu sonrası kuşağın mahallesidir ve tam bu nedenle öğreticidir.

Turkuaz Mahallesi, Ankara'nın Etimesgut ilçesinde, Eskişehir yolu üzerinde, TOKİ'nin "Turkuaz Vadisi" toplu konut projesinin kurduğu bir mahalledir. Proje üç bölgeden oluşuyor: 1. Bölge 1.152, 3. Bölge 1.272, 4. Bölge 726 konut; yani 3.150 konut. TOKİ'nin Ekim-Aralık 2018 açık satış ilanında 4+1 dairelerin fiyatı 376 ile 403 bin lira arasında, ödeme koşulları yüzde 10 peşinatla 240 ay ya da yüzde 25 peşinatla 144 ay vadeydi ([TOKİ, Turkuaz Vadisi satış ilanı](#); [Turkuaz Vadisi Konutları site yönetimi](#)). Mahalle idari olarak Nisan 2016'da, Etimesgut Belediye Meclisi'nin Eskişehir yolu üzerindeki toplu konut alanlarından beş yeni mahalle (Atayurt, Ulupınar, Etiyaşam, Orhun, Turkuaz) kurma kararıyla doğdu ([Hürriyet](#), 11 Nisan 2016); nüfusu 2018'de 9.409, 2025'te 10.739 (ADNKS verisi, [nufusune.com](#)). Yani on yıllık, on bin nüfuslu, tümüyle toplu konut bloklarından oluşan, sakinlerinin büyük çoğunluğunun TOKİ'ye borçlu olduğu bir mahalle: gecekonduyun tam karşısı, ama gecekonduyun torunlarının oturduğu yer.

Bu mahallede iki oluşum var. "Turkuaz Mahalle Dayanışması" adlı grup sosyal medya hesapları üzerinden çalışıyor ve Evrensel gazetesinde eğitimde şiddet üzerine bir açıklamasına rastladık ([Turkuaz Mahalle Dayanışması, Facebook](#)); "Turkuaz Mahallesi Halk Meclisi" ise kendi internet sitesinde kültür ve sanat çalışma grubu gibi alt birimler ilan eden bir yapı ([Turkuaz Mahallesi Halk Meclisi](#)). Bu satırlar yazılırken her iki yapının da sitelerine ve hesaplarına erişemedik; kuruluş tarihlerini, üye sayılarını, muhtarlık ve belediyeyle ilişkilerini ve somut kampanyalarını doğrulayamadık. Bu nedenle Turkuaz'ı bir "örnek" olarak değil, bir "işaret" olarak yazıyoruz ve sözlü tarih çağrımızın (EK J) listesine ekliyoruz. İşaret şudur: Türkiye'de mahalle örgütlenmesi, gecekondu mahallesinden TOKİ sitesine taşınıyor. TOKİ sitesinin sakini kiracı değil borçlu mülk sahibidir; mahallesi bir imeceyle değil bir ihaleyle kurulmuştur; komşusunu mahallede değil site yönetimi toplantısında tanır. Bu koşullarda "halk meclisi" adıyla bir yapı kurulması, Bölüm 17'deki modelin en zor zeminde denendiği anlamına gelir. Beş soruya yanıtımız bu nedenle eksiktir; ama "sınıfsal bileşim" sorusunun yanıtı bellidir: Yirmi yıllık TOKİ borcu ödeyen memur, işçi ve emekli haneleri. Bu bileşim, Çiğdemim'in birazdan göreceğimiz bileşiminden farklıdır ve bu fark, Ankara'nın iki ucundaki iki mahalle örgütünün neden farklı işler yaptığını açıklar.

Aynı adı taşıyan başka mahalleler de var; "Turkuaz" adı Türkiye'de birçok ilçede toplu konut alanlarına verilmiş bir mahalle adıdır. Bulabildiğimiz tek belgeli dayanışma ve halk meclisi girişimi Etimesgut'takidir; başka bir Turkuaz Mahallesi'ndeki bir deneyimi bilen okur bize yazsın.

■ Çiğdemim: otuz yıllık mahalle derneği ve sınırları

Ankara'nın öteki ucunda, Çankaya'nın Konya yolu üzerindeki Çiğdem Mahallesi'nde ise Türkiye'nin en uzun ömürlü mahalle derneklerinden biri var ve 25 Eylül forumunun afişindeki "otuz yıllık mahalle derneği" budur (bkz. Giriş). Çiğdem Eğitim, Çevre ve Dayanışma Derneği, kısa adıyla Çiğdemim, 1995'te başlayan bir mahalle girişiminin 12 Nisan 1996'da on dört kurucu üyeyle dernekleşmesiyle kuruldu; Mayıs 2026'da otuzuncu yılını kutladı ([Sönmez, "Çiğdemim Vahası", Haziran 2025; Çiğdemim Sesi, Mayıs 2026, sayı 121](#)). Mahalle, ODTÜ ormanının kuzeyinde, Kızılay'a beş kilometre uzaklıkta, 12.346 nüfuslu bir yerleşim; 2008'de "Çiğdem Mahallesi" adını aldı ([Çiğdemim, Mahallemiz](#)).

Derneğin otuz yılda kurduğu şey, bir mahallenin kendi kamusal altyapısıdır. 2016'da açılan Oğuz Tansel Kütüphanesi 32 bin kitaba ulaştı ve KOHA açık kaynak kütüphane yazılımıyla çalışıyor; Can Yücel Parkı'nda açık hava sineması, İsmail Hakkı Tonguç Salonu'nda toplantılar; Türk müziği koroları, film gösterimleri, okuma grupları, fotoğraf grubu, müze gezileri, öğrenci bursları, hayvan hakları çalışması ve bir çocuk meclisi; her ay yayımlanan "Çiğdemim Sesi" bülteni Mayıs 2026'da 121. sayındaydı; on yedi yıldır mayısta bir Mahalle Günü şenliği. Gelir kaynakları üyelik aidatı, bağış, AB fonlu projeler, geri dönüşüm malzemesi satışı ve pazar geliri ([Sönmez, 2025; Çiğdemim, Kütüphanemiz](#)). Derneğin kendi bildirdiği üye sayısı 610 ile 864 arasında değişiyor; e-posta grubunda 4.214 kişi var ([Çiğdemim, Derneğimiz](#)). 2020'de STGM'nin AB fonlu kurumsal destek programı kapsamında ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi öğrencilerinin Prof. Savaş Zafer Şahin'in yürütücülüğünde hazırladığı "Bir Mahalle Monografisi Denemesi", Türkiye'de bir dernek için yapılan ilk monografidir; monografiler daha önce belediyeler için yazılırdı ([STGM, Ağustos 2020; Çiğdemim, monografi sayfası](#)). Şahin'in Bölüm 14'te anlattığımız "kentsel yönetim" çerçevesiyle Çiğdemim arasındaki bu bağ rastlantı değil; Ankara'nın akademik damarı ile gönüllü damarı, tam da bu mahallede buluşur.

Bu dosya Çiğdemim'i "iyi örnek" olarak kaydediyor ve nedenini açıkça yazıyor: Otuz yıl, bir belediye başkanının ya da bir siyasal partinin iradesine bağlı olmadan, mahallelinin kendi aidatı ve emeğiyle yaşamış; kütüphane, park ve salon gibi kalıcı kamusal altyapı kurmuş; belediyeyle işbirliği yapmış ama ona bağımlı olmamış; bir çocuk meclisi kurmuş; ve kendini bir monografiyle belgeleyecek kadar kurumsallaşmış bir mahalle derneği, Türkiye'de nadirdir. Beş sorumuzun üçüncüsüne (bağımsız yaşam) ve beşincisine (kriz geçince) Çiğdemim'in yanıtı "evet"tir ve bu iki "evet", Bölüm 13'teki on dört örneğin çoğunda yoktur.

Sınırları da aynı açıklıkla yazılmalı; "ne aziz ne cani". Birincisi, sınıfsal bileşim: Çiğdem Mahallesi, ODTÜ'ye komşu, Kızılay'a beş kilometre, kooperatif ve orta sınıf konutlarından oluşan bir mahalledir; derneğin etkinlik listesi (koro, fotoğraf, müze gezisi, Vietnam-Kamboçya seyahati) bu bileşimin

göstergesidir. Bu bir kusur değil, bir olgudur: Çiğdemim, Bölüm 13'te Çankaya semt meclisleri ve Validebağ için yazdığımız türün, yani kentli orta sınıfın mahalle örgütünün en gelişkin örneğidir. Bu tür, gündelik kültürel ihtiyaca bağlandığı için uzun yaşar; ama mülkiyet sorusunu sormaz, çünkü üyeleri mülkiyet tehdidi altında değildir. İkincisi, kaynak devri ve bağlayıcılık: Otuz yılda belediye bütçesinin hiçbir kalemi mahallenin kararına devredilmedi; dernek talep iletir, belediye "değerlendirir". Üçüncüsü, işlev: Dernek kütüphane ve park kurdu; kira haritası, tahliye nöbeti ya da dönüşüm izleme birimi kurmadı, çünkü mahallesinin ihtiyacı bu değildi. Çiğdemim'in Bölüm 17'deki mahalle meclisine öğrettiği şey biçimdir: aidatla yaşayan, bülten çıkaran, kütüphane işleten, otuz yıl süren bir kurumsallık. Öğretemediği şey içeriktir: Bu biçim Fikirtepe'de, Sarıgöl'de ya da Turkuz'da kurulduğunda ilk işi kütüphane değil, hak sahipliği hesabı olacaktır.

■ Beş soru: gecekondü ve dönüşüm örnekleri

Bölüm 13'ün tablosuna bu bölümün örneklerini ekliyoruz. Beşinci sütun burada "başkan gidince" değil, "tehdit geçince ya da mahalle dağılınca" diye okunmalı.

Örnek	Kaynak devri	Bağlayıcılık	Belediyeden bağımsız yaşam	Sınıfsal bileşim	Tehdit geçince / mahalle dağılınca
1 Mayıs Mahallesi halk komitesi (1977–80)	Uygulanamaz: Belediye yok; müşterek toprak komitenin yönetiminde	Fililen evet: Parsel dağıtımı, yapı denetimi komite kararıyla	Evet: Tümüyle bağımsız; devlet tanımadı	İnşaat, tekstil ve liman işçileri, aileleri	Darbeyle bitti; mahalle 1984'te tapuya, 2000'lerde dönüşüm baskısına girdi
Sulukule Platformu (2006–2019)	Hayır	Kısmen: İki iptal kararı (2012, 2019), ikisi de yıkımdan sonra	Evet: Dernek + meslek odası + akademi koalisyonu	Roman emekçiler; kentli destek	Mahalle dağıldı; platform belgeleme ve dava işlevini sürdürdü
Başbüyük ve İMDP (2006–2012)	Hayır	Hayır: Protokol uygulandı	Evet: 17 mahalle derneği platformu	Gecekondü kuşağı ev sahipleri	Mülk sahibi beklentisi içeriden bölündü; platform 2012'den sonra söndü
Fikirtepe Platformu (2013–)	Hayır	Hayır: Bakanlık 2026'da etapları bıraktı	Evet ama hak sahibi örgütü, mahalle örgütü değil	Hak sahipleri; kiracılar dışında	Hak sahipleri anlaştıkça daralıyor; 21 yıldır sürüyor
TOZDER (Tozkoparan, 2010–)	Hayır	Kısmen: 2014 Danıştay iptali; 2020'de karar yeniden alındı; YD kararına rağmen tahliye	Evet: Belediyeye karşı	İşçi sitesi: tekstil işçisi, emekli, memur	Yıkıma rağmen sürüyor; mahalle dağılıyor
Barınma Hakkı Meclisi (Gaziosmanpaşa, 2013–)	Hayır	Kısmen: Bazı mahalleler için YD (2014)	Evet	14 mahalle, 120 bin kişi; gecekondü kuşağı	Etaplar ilerledikçe mahalle mahalle daralıyor
Turkuz Mahallesi Halk Meclisi / Dayanışması (Etimesgut)	Bilinmiyor	Bilinmiyor	Görünüşe göre evet	TOKİ borçlusu memur, işçi, emekli	Bilinmiyor; sözlü tarih listesinde
Çiğdemim Derneği (1996–)	Hayır	Hayır: Talep iletir, belediye değerlendirir	Evet: Aidat, bağış, proje; 30 yıl	Kentli orta sınıf; ODTÜ komşusu	Evet: Tehdit olmadan da yaşıyor; çünkü gündelik kültürel ihtiyaca bağlı

Tablonun deseni Bölüm 13'ünkünden farklıdır ve fark öğreticidir. Bölüm 13'te "kaynak devri" ve "bağlayıcılık" sütunlarında birkaç "kısmen" vardı; burada tek bir "evet" var ve o da 1977'de, beledisiz ve tapusuz bir mahallede. Mülkiyet ilişkisi kurulduğu andan itibaren, mahalle örgütünün mülkiyet kararına dokunma gücü sıfırına iner; tek aracı mahkemedir ve mahkeme yıkımdan sonra konuşur. "Bağımsız yaşam" sütunu ise neredeyse tümüyle "evet"tir: Bu örgütlerin hiçbirisi belediyenin çağrısıyla toplanmadı; hepsi belediyeye ya da devlete karşı kuruldu. Bölüm 13'ün belediye örneklerinin tam tersi. Ve son sütun, ömrün neye bağlı olduğunu gösterir: Tehdide bağlanan örgüt tehditle birlikte söner ya da tehdit sürdükçe daralır; gündelik ihtiyaca bağlanan örgüt (Çiğdemim'in kütüphanesi, Halkevleri'nin yaşam merkezleri) tehdit olmadan da yaşar. Bölüm 17'deki modelin "afet hazırlığı" ve "kiracı kolu" gibi gündelik işlevlerle başlamasının nedeni tam olarak budur: Mahalle meclisi, tehdit gelmeden önce var olmalı ki tehdit geldiğinde platform değil, meclis olarak karşılansın.

■ Kimin dönüşümü: mülksüzleştirme yoluyla birikim

Şimdi çerçeveye dönelim. Harvey, "Yeni Emperyalizm'de (2003) Marx'ın "ilkel birikim" kavramını günümüze taşıdı: Kapitalizmin başlangıcında köylüyü topraktan koparan çitleme, bitmiş bir tarihsel aşama değil, süregelen bir birikim biçimidir; kamu malının özelleştirilmesi, müştereklerin çitlenmesi, borç yoluyla mülkiyetin el değiştirmesi ve kentsel yeniden yapılanma bu biçimin güncel araçlarıdır ([Wikipedia, Accumulation by dispossession](#)). Türkiye'de kavramı sınavan çalışmalar, onun doğrudan aktarılamayacağını, Türkiye'de "özgür ve özgür olmayan emek biçimlerinin mevcut üretim tarzı tarafından sürekli yeniden üretildiğini" yazıyor ([Erdölek Kozal, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, 2017](#)). Bu uyarıyı ciddiye alıyoruz; ama bu bölümün olguları kavramın Türkiye'deki kent versiyonunu oldukça net çiziyor. Beş adım:

Harvey'in kavramını Türkiye'ye taşıırken bir uyarıya ihtiyaç var ve bu uyarı Marksist iktisatçı Fuat Ercan'dan gelir. Gezi günlerinde yazdığı "[Kışla ve AVM'ye karşı üç beş ağaç](#)" (2013), kentsel dönüşümü devlet ile sermaye arasında rantın nasıl bölüşüldüğü sorusuna indirgeyen okumaya karşı çıkar: "Kentsel alanın metalaşma süreci devlet ile sermayedarlar arasındaki bölüşüm ilişkisi üzerinden tek başına analiz edilemez." Ercan'a göre TOKİ, rantı dağıtan bir aracı değil, arsayı, inşaatı ve krediyi örgütleyerek "üretim sürecine katılan devlet" in kendisidir ve "her meta üretimi sadece sermayedar ile emeği üretmez ama aynı zamanda devleti de yeniden üretir." Mülksüzleştirmenin somut mekanizması da bu yüzden yalnızca yıkım değildir; borçtur. Ercan'ın Başak Ergüder ile 2009'da yazdığı "[İstanbul Üzerine Düşünürken-Hissederek](#)" yazısında aktarılan Ayazma örneği bunu gösterir: Ayazma'da 77 hane yıkılıp aileler Bezirganbahçe'ye taşındı; yazarların aktardığına göre bir yıl içinde 120 aile taksitlerini ödeyemeyip icralık oldu. Gecekondü sahibi, "hak sahibi" sıfatıyla bir apartman dairesine ve bir taksit borcuna kavuştu; borcu ödeyemeyince daireyi de kaybetme yoluna girdi. Aynı yazı, TOKİ'nin o tarihte Türkiye çapındaki 12 milyar YTL'lik yatırımının 4 milyar YTL'den fazlasını İstanbul'dan kazandığını aktarır. Mülksüzleştirme yoluyla birikim, Türkiye'de, devletin bizzat müteahhit ve alacaklı olduğu bir biçim aldı; bu biçimde "rant paylaşımı" sonuçtur, neden değil. Bu ayrımın pratik sonucu Bölüm 17'de görülecek: Mahalle meclisinin dönüşümde talebi, ranttan pay değil, üretimin kendisi (kim yapacak, kim borçlanacak, kim oturacak) üzerinde karardır.

Birinci adım, müşteregin tanınması: Hazine arazisi işçiye gecekondü yeri olarak bırakıldı, çünkü ucuz işgücünün yeniden üretimi için gerekliydi. İkinci adım, müşteregin mülke çevrilmesi: 1984 affı müşteregi tapu tahsis belgesine, mahalleyi bireysel mülk sahiplerine böldü. Üçüncü adım, mülkün

değerlenmesi: Kent büyüdü, gecekondu kuşağı kentin ortasında kaldı, arsası değerlendirildi; 2000–2019 arasında kamu arazileri üzerinden 85 milyar dolarlık rant yaratıldı. Dördüncü adım, mülkün "risk" adıyla borca çevrilmesi: 6306 ve 7471, mülk sahibini yüzde 50 kuralı, salt çoğunluk ve sözleşme borcuyla kendi mülkünün borçlusuna dönüştürdü; TOKİ ve Emlak Konut bu dönüşümün kamu eliyle yürütücüsü oldu. Beşinci adım, kiracının tasfiyesi: Mülk olmayan, hesabın dışında kaldı; Ayazma'nın on sekiz ailesi, Fikirtepe'nin iki aylık toplu ödemesi, Antakya'nın "hak sahipliği sonlandırılan" kiracıları. Her adımda sermaye (müteahhit, GYO, TOKİ'nin ihale verdiği şirketler) birikti; her adımda emekçi mahalle daha az mülkiyet, daha çok borç ve daha az örgütte kaldı.

Buradan kentsel dönüşümün "kimin dönüşümü" olduğu sorusuna yanıt çıkar: Kentsel dönüşüm, kentin dönüşümü değil, kentteki mülkiyetin dönüşümüdür; ve dönüşümün yönü, emekçi hanelerden emlak sermayesine doğrudur. Deprem gerekçesi gerçektir; Türkiye'nin konut stoku risklidir ve 6 Şubat bunu, İçişleri Bakanlığı'nın resmi sayısıyla 53.537 ölümlü kanıtladı ([TRT Haber, Şubat 2024](#)). Ama deprem gerekçesinin gerçekliği, mekanizmanın sınıfsal yönünü değiştirmez; tam tersine, o yönü tartışılmaz kılar. Sosyalist bir belediye programının konut maddesinin (bkz. Bölüm 18) neden "arsa satılmaz, kamu kiralık konut, boş konut envanteri, yerinde ve borçsuz dönüşüm" olduğu burada anlaşılır: Bu maddeler, beş adımın her birini tersine çevirmeyi hedefler.

Barınma hakkı bu çerçevede bir slogan değil, bir mülkiyet talebidir. Konut bir yatırım aracı olduğu sürece, kentsel dönüşüm bir birikim aracı olacaktır; konut yaşamın yeniden üretiminin koşulu sayıldığında ise dönüşümün ölçütü emsal değil, mahallenin yerinde ve borçsuz kalmasıdır. Türkiye'de bu talebi ilk kez 1977'de sekiz kişilik bir komite, sonra 2008'de on yedi mahalle derneği, bugün ise hak sahibi platformları dile getirdi. Hiçbiri kazanmadı; ama hepsi, mahallenin kendi kaderine karar verme iddiasını bir sonraki kuşağa devretti. Bölüm 17, o iddiayı platformdan meclise geri taşımanın yolunu anlatıyor.

■ Bu bölümden dersler

- Kentsel dönüşümü rant bölüşümüne indirgemek yanlıtır (Ercan): TOKİ "üretim sürecine katılan devlet"tir, mülksüzleştirilmenin mekanizması yıkım kadar borçtur (Ayazma-Bezirganbahçe); talep ranttan pay değil, üretim üzerinde karardır.
- Gecekondu, işgücünün yeniden üretim maliyetinin bir bölümünü işçinin kendisinin karşıladığı bir düzenlemeydi; 1965'te Ankara nüfusunun yüzde 47'si, 1970'te yüzde 60'ı gecekonduya oturuyordu. 1973'te sola oy veren gecekondu, kentin yarısıydı.
- 1984'teki 2981 sayılı af, müşterek toprağı tapu tahsis belgesiyle bireysel mülke çevirdi; kat karşılığı sözleşme mahalleyi bireysel yatırımcılara böldü ve 2000'lerin kentsel dönüşümü bu bölünmüş mülkiyetin üzerine kuruldu. Her mülkiyet biçimi kendi örgüt biçimini üretir: müşterek toprak komiteyi, tapu tahsis belgesi derneği, hak sahipliği platformu.
- 1 Mayıs Mahallesi (1977), Türkiye'de mahalle ölçeğinde kaynak devri olmadan bağlayıcı karar alan tek örnektir ve belediyesiz, tapusuz bir müşterekte kuruldu; devletin tanımadığı organ, devlet müsamaha ettiği sürece yaşadı. 2 Eylül 1977 bir direniş destanı değil, hukuk içinde kalınarak kaçınılabilecek bir kamu şiddetidir.
- 6306 (2012) ve 7471 (2023), deprem gerekçesiyle mülkiyete el koyma mekanizmasıdır: yüzde 50 kuralı, salt çoğunluk, doksan günde kolluk eşliğinde tahliye ve mülkiyetin borç bitene kadar geçmemesi. Kentsel dönüşüm, mülk sahibini kendi mülkünün borçlusuna, kiracıyı ise hiç kimseye çevirir.
- 2018 İmar Barışı, aynı mülkiyet rejiminin öteki yüzüdür: Rant getirecek mahalle "riskli" ilan edilirken ruhsatsız yapı yasallaştırıldı. 6 Şubat 2023'ten sonra "her enkaza savcı ve bilirkişi" çağırısı ve Hatay raporlarının dikkate alınmadığı uyarısı, meslek odasının afet komisyonundan ve bir cezaevinden geldi; enkazın delil olarak korunması talebi bile mahallenin değil, merkezin kararına bağlı kaldı.
- Mahkeme sahadaki deneyi yaratmaz, tutanağını tutar: Sulukule (2012, 2019), Tarlaşahı (2020, 2022), Tozkoparan (2014, 2021) kararları yıkımdan sonra geldi ve Sulukule'de mahkeme, mülkü alınanın dava ehliyetini de yok saydı.
- Mülksüzleşme ölçülebilir: Düşük gelirli hanelerde ev sahipliği on yılda yüzde 57,8'den 45,8'e indi, kiracı oranı yüzde 24,5'ten 36,7'ye çıktı; toplam ev sahipliği toparlanırken en alttakiler kaybetmeye devam ediyor.
- Tehdide bağlanan mahalle örgütü tehditle söner, gündelik ihtiyaca bağlanan yaşar: Çiğdemim otuz yıldır kütüphane ve parkla, Halkevleri yaşam merkeziyle ayakta; ama ikisi de bütçe ve mülkiyet kararına dokunmuyor. Bölüm 17'deki mahalle meclisi, Çiğdemim'in biçimini Tozkoparan'ın sorusuyla birleştirmeyi önerir ve bunu tehdit gelmeden önce yapmayı şart koşar.

■ Kaynaklar

- 775 sayılı Gecekondu Kanunu, konsolide metin ([Lexpera](#))
- 2981 sayılı İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler Hakkında Kanun ([Lexpera](#))
- 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ([Lexpera](#))
- 7471 sayılı Kanun metni (Alomaliye) - [Esin Avukatlık, 7471 değişikliklerinin değerlendirmesi, Kasım 2023](#)
- [Sabri Çakır, "Türkiye'de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar", SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 23, 2011](#)
- [H. Hilmi Karaboran, "Dünyada ve Türkiye'de Gecekondu Sorunu: Gecekondu, Slamlar ve Bidonevler" \(Ankara Üniversitesi TÜCAUM\)](#)
- [Şükrü Aslan, "1 Mayıs Mahallesi: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent", İletişim Yayınları, 2004 \(8. baskı\) - Şükrü Aslan, "İki Eylül", Numedya24](#)
- [Soner Sert, "1 Mayıs Mahallesi'nin İnşası", Bianet, Temmuz 2017 - Mehmet Emir Altan, "Kapanağılı Mevkii'nden 1 Mayıs Mahallesi'ne", elyazmaları.com, 2 Eylül 2026](#)
- [Cumhuriyet, "Hazine arazilerini evsiz kent yoksullarına yüksek bedelle satan mafyanın 70'lerde hızı kesildi", Eylül 2026](#)
- [İBB Şehir Planlama Müdürlüğü, Ataşehir Mustafa Kemal ve Aşık Veysel Mahalleleri NİP](#)
- [Yaşar Adanalı, "Bir Kentsel Aklama Hikâyesi: Ağaoğlu My World Europe", Politeknik - Cihan Uzunçarşılıoğlu Baysal, "Ayazma\(n\)'dan Bezirganbahçe'ye Tutunamayanlar", İstanbul Bilgi Üniversitesi](#)
- [T24, "Sulukule'de kentsel dönüşüm kararı 12 yıl sonra iptal edildi", Eylül 2019 - sendika.org, Sulukule iptal kararı, Eylül 2019 - Evrim Yılmaz, "Yeni Bir Kentsel Muhalefet Biçimi Olarak Sulukule Platformu"](#)
- [Diken, "Tarlaşahı'nda Çalık'a geçen tapular iptal ama iade edilecek yapı kalmadı" - T24, "Danıştay kararı: Tarlaşahı Yenileme Projesi hukuka aykırı"](#)
- [Bianet, "Başbüyük'te Çocuklar Ailelerinin Coplanışını Seyrederek Büyüyor", Nisan 2008 - MİMDAP, İstanbul Mahalle Dernekleri Platformu basın açıklaması, Ocak 2008](#)
- [Fırat Genç, "İstanbul'da Kentsel Muhalefet ve Müşterekler Politikası", Müşterekler, Aralık 2018](#)

- soL, "İzmir Gültepe'de kentsel dönüşüm", Eylül 2020
- ForumCAD, "Fikirtepe Kentsel Dönüşümü: 21 Yıl, 7 Bakan, 60.000 Mağdur" · [Hürriyet](#), "Evi dönüşene yüzde 50 pay, her ay 1.500 lira kira yardımı" · [Gazete Kadıköy](#), "Fikirtepe'de dönüşümle geçen yıllar" · [Gazete Kadıköy](#), "Fikirtepe Platformu: Dönüşüm değil, hak gaspı"
- dokuz8, "Tozkoparan'daki milyonluk imar rantının öyküsü" · [Mekanda Adalet Derneği](#), "Kentsel Dönüşümün Adaletsizliğine Karşı Durmak: Tozkoparan Mahallesi" · [Evrensel](#), "Tozkoparan halkının mücadelesi sonuç verdi: Yürütmeyi durdurma kararı" · [sendika.org](#), "Riskli alan kararını iptal ettiren TOZDER", Haziran 2014
- Bianet, "Gaziosmanpaşa'da Kentsel Dönüşümün Dört Yılı", Aralık 2017 · [Gaziosmanpaşa Belediyesi](#), Sarıgöl Mahallesi Riskli Alanı (Bölge 12B 1. Etap)
- İstanbul Planlama Ajansı, "Her Yıl 200-250 Bin Konut: Kentsel Dönüşüm Vaat Analizi", Şubat 2024 · [Bianet](#), "TOKİ ürettiği konutun 9 katı TOKİ mağduru üretti", Şubat 2024
- Yeni Şafak, "Yarısı Bizden Kampanyası 2025" · [Takvim](#), "Yarısı Bizden kampanyası uzatıldı", 16 Eylül 2026
- Teyit, "Birinci yılında 6 Şubat depremleri (III): Deprem konutları vaadi ne durumda?" · [Şehr-i Hatay](#), "Hak sahipleri, şimdi haklarını arıyorlar", 7 Eylül 2026 · "6 Şubat Depremleri Sonrası Mülksüzleştirme Yoluyla Birikim" (ResearchGate)
- TRT Haber, "6 Şubat depremlerinde 53 bin 537 canımızı yitirdik", Şubat 2024
- TÜİK 2024 Gelir ve Yaşam Koşulları verisi, [Ataşehir Gazetesi](#) aktarımı · [Euronews Türkçe](#), "Türkiye ev sahipliği oranında dünyada ne durumda?", 11 Eylül 2026
- TOKİ, Ankara Turkuaz Vadisi Toplu Konut Uygulaması satış ilanı, 2018 · [Turkuaz Vadisi Konutları site yönetimi](#) · [Hürriyet](#), "5 yeni mahalle kuruldu, Etimesgut kabağuna sığmıyor", 11 Nisan 2016 · [Turkuaz Mahallesi nüfusu \(ADNKS, nufusune.com\)](#) · [Turkuaz Mahallesi Halk Meclisi](#) · [Turkuaz Mahalle Dayanışması \(Facebook\)](#)
- Çiğdem Eğitim, Çevre ve Dayanışma Derneği, "Derneğimiz" · "Mahallemiz" · "Kütüphanemiz" · "Bir Mahalle Monografisi Denemesi" · [Çiğdem Sesi](#), Mayıs 2026, sayı 121 · [STGM](#), "Çiğdemim Derneği'nden Bir Mahalle Monografisi Denemesi", Ağustos 2020 · [Savaş Sönmez](#), "Çiğdemim Vahası", Haziran 2025
- Özge Erdölek Kozal, "Harvey'in Mülksüzleştirme Yoluyla Birikim Kavramına Eleştirel Bir Bakış: Türkiye Örneği", [Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar](#), 2017 · [Accumulation by dispossession \(Wikipedia\)](#)
- Solfasol: Tanju Gündüzalp, "Kentin Bir Parçasını Yağma Etmenin Öyküsü: Hamamönü'nde Kentsel Dönüşüm" (1 Nisan 2012) · "Ankara'da Yıkım Skandalı" (28 Nisan 2026) · Mehmet Onur Yılmaz, "Esat Dörtöl Uzakdan Görünür mü?" (2 Şubat 2025) · "Esat Semt Halinin Yeni Yaşamı için Buluşma" (10 Temmuz 2022)
- İmar Barışı ve 6 Şubat: [bianet](#) — Mücella Yapıcı: Her enkaza savcı gelmesi şart (11 Şubat 2023) · [Gazete Duvar](#) — Mücella Yapıcı: Derhal görevlerinizi etik insanlara terk edip gidin (16 Şubat 2023) · [bianet](#) — Mücella Yapıcı: Hatay raporlarımız dikkate alınmadı (Şubat 2023) · [Politika Haber](#) — Hatay için raporlar hazırlandı, dikkate almadılar (19 Şubat 2023)
- Fuat Ercan (Toplumsol), "Kışla ve AVM'ye karşı üç beş ağaç: Kent ve metalaşma üzerine notlar", [sendika.org](#), Temmuz 2013.
- Başak Ergüder – Fuat Ercan, "İstanbul Üzerine Düşünürken-Hissederek", [İktisat Dergisi](#) 500 (2009).

Dördüncü Kitap — Öneri: Halk Kendi Meclisini Kurar

Bölüm 17. Belediyeyi Beklemeden: Mahalle ve İşyeri Meclisi Modeli

Bu dosyanın önceki üç kitabı bir bilanço çıkardı. Dünya deneyimleri (Bölüm 4–8) katılımın kaderini tüzüklerin değil sınıf güçlerinin belirlediğini gösterdi; Türkiye deneyimi (Bölüm 9–14) kent konseyinin neden çoğu yerde belediyenin arka bahçesine dönüştüğünü anlattı. Bu bölümden itibaren soru değişiyor: Bilanço buysa ne yapmalı? Yanıtımız kısa: Belediyenin çağırmasını beklemeden, mahallede ve işyerinde kendi meclisini kurmak. Bu bölüm o meclisin modelini, hukuki zeminini ve ilk adımlarını anlatıyor. Bölüm 18 sosyalist bir belediyenin programını, Bölüm 19 ise dijital araçların bu meclislere nasıl hizmet edebileceğini ele alacak.

■ Neden beklememeli: başkana bağlı model seçimle biter

Türkiye'de katılım deneyimlerinin ortak yazgısı Bölüm 13'te beş soruyla incelendi. O sorulardan sonuncusu, "başkan gidince ne oldu", en acımasız olanıydı. Nilüfer'in mahalle komiteleri, Ovacık'ın halk meclisi, Seferihisar'ın kent konseyi modeli, Bağlar'ın halk meclisleri: hepsi ya başkan değişince söndü, ya kayımla kesildi, ya da başka bir ölçeğe "taşınmaya" çalışırken dağıldı. Bu bir rastlantı değil, bir yapının sonucudur. Belediyenin kurduğu, belediyenin çağırısıyla toplanan, sekreteryası ve salonu belediyeden gelen bir organ, belediyeyi yönetenin iradesiyle yaşar ve o irade değişince ölür.

Dünya deneyimi aynı şeyi daha büyük ölçekte gösterdi. Porto Alegre'nin katılımcı bütçesi on beş yıl boyunca dünyanın en ileri örneğiydi; kanalizasyon bağlantısı %75'ten %98'e çıktı, yatırım bütçesinin yaklaşık %17'si mahalle delegelerinin kararıyla dağıtıldı. Ama mekanizma yasaya değil belediye yönetmeliğine dayanıyordu; İşçi Partisi seçimi kaybedince pay önce %1'in altına, 2023–24'te %0,14–0,17'ye düştü ([Cambridge, "Time of Closure"](#)). Seul'de Park Won-soon'un ölümünden sonra maeul destek merkezi kapatıldı, bütçesi 2021'de 31 milyar wondan 2023'te sıfıra indirildi (bkz. Bölüm 8). Madrid'de sağ yönetim gelince belediye Consul platformunun sorumluluğunu bıraktı (bkz. Bölüm 7 ve 17).

Buna karşılık, yukarıdan kurulmamış örgütler seçim döngüsünü aştı. El Alto'daki FEJUVE, mahalle cuntalarının federasyonu, 1979'da kuruldu ve bugün hâlâ ayakta; 2003'te kenti fiilen yönetti, barikat kurdu, ortak mutfak açtı, hükümeti düşürdü, 2005'te su özelleştirmesini geri aldırdı (FEJUVE). Aynı kıtada Arjantin'in 2001 krizinde doğan üç yüze yakın mahalle meclisi ise iki yılda dağıldı. İkisi arasındaki farkı anlamak, bu bölümün modelini anlamaktır. FEJUVE'nin gücü ideolojisinden değil, gündelik yeniden üretimle kurduğu bağdan geliyordu: arsa tapusu, su bağlantısı, okul, yol; bunların hepsi junta üyeliğinden geçiyordu. Katılım bir görüş bildirme eylemi değil, yaşamı sürdürmenin koşuluydu. Arjantin meclisleri ise krizin öfkesiyle doğdu; öfke dinince, banka hesaplarındaki dondurma kalkınca, meclisin gündelik hayatta karşılığı kalmadı.

Marksist çerçevede buna "toplumsal yeniden üretim" diyoruz: Emek gücünün her gün yeniden üretildiği alan; barınma, su, ulaşım, gıda, çocuk ve yaşlı bakımı, afet güvenliği. Sermaye işyerinde artık değere el koyar; ama emekçinin işyerine her sabah gidebilmesi kentte, mahallede, evde sağlanır. Kira, su faturası, servis güzergâhı, kreş ücreti: Bunlar "belediye hizmeti" değil, sınıfın yeniden üretim maliyetinin kalemleridir. Kalıcı bir mahalle örgütü, bu kalemlerin üzerinde durur; kalıcı olmayan, kentin estetiği üzerinde.

Türkiye'nin son on yılı bu dersi iki kez daha verdi. 2016'dan bu yana 164 belediyeye kayyım atandı, 159'u HDP/DBP/DEM belediyesiydi ([Medyascope kayyum haritası](#)); Diyarbakır'da kent konseyi sekiz yıl toplanamadı, binası bir derneğe verildi. 2026 yazında İzmir'in on dört ilçe belediye başkanı, seçmene de meclise de kent konseyine de sormadan parti değiştirdi (bkz. Bölüm 12). Bir durumda merkez, diğerinde başkan: İkisinde de halkın "katılımı" karar verildikten sonra haberdar edilen bir dekindi. Kayyım ve parti değiştirme çağında seçilmiş yönetimden daha kalıcı tek şey, halkın kendi meclisleridir.

■ Modelin omurgası

Aşağıdaki model bir şablon değil, bir çerçevedir. Mahalleden mahalleye, ilçeden ilçeye biçimi değişir; değişmemesi gereken ilkeleri var.

Ölçek: 200–400 hane. Katılımın işlediği yer küçüktür. Venezuela'nın consejo comunal'ları kentte 200–400 aile, kırsal 20 aile ölçeğinde kuruldu; Şili'nin JAP'ları mahalle bakkalı ölçeğinde çalıştı; Fatsa'da ilçe 11 bölgeye ayrılmış, her bölgede halk toplantılarında 3–7 kişilik komiteler seçilmişti ([Gazete Duvar](#)). Türkiye'nin kentsel mahalleleri ise çoğu yerde bu ölçeğin çok üstündedir; on binlerce nüfuslu mahalleler sıradandır. Bu yüzden modelin temel birimi idari mahalle değil, birbirini tanıyabilecek büyüklükteki yerleşim parçasıdır: bir sokak grubu, birkaç apartman bloğu, bir site, bir gecekondu bölgesinin bir yamacı, bir toplu konut adası. 200–400 hane, herkesin toplantıya çağrılabilirdiği, kapı kapı dolaşılabilirdiği, kimin kiracı kimin ev sahibi olduğunun bilindiği ölçektir. İdari mahalle ise bu birimlerin delegelerinin bir araya geldiği ikinci kademedir.

Delege, sözcüdür. Her birim, mahalle meclisine delege gönderir. Delege, Paris Komünü'nden bu yana bilinen ilkeyle bağlıdır: Kendi adına değil, gönderenin kararı adına konuşur; kararı geri götürür; yeni bir konuda birimine sormadan taahhütte bulunmaz. Marx'ın Komün için yazdığı "bağlayıcı vekâlet" (mandat impératif) tam olarak budur (bkz. Bölüm 3). Bu ilke Türkiye'de kent konseyi genel kurullarında yaşananın tam tersidir: 2024'te Ankara'da 2.450 delege, kimin adına ne oy verdiğini bilmeden otuz dakikalık bir divanın önüne konmuştu (bkz. Bölüm 12).

Rotasyon. Delegelik ve sözcülük dönüşümlüdür; altı ayda ya da bir yılda değişir; aynı kişi üst üste iki dönemden fazla aynı görevi almaz. Zapatistaların Juntas de Buen Gobierno'sunda rotasyon haftalık ölçeğe kadar indirilmişti; bu belki fazla, ama yönü doğru. Rotasyonun amacı verimlilik değil, yönetme yeteneğinin yayılmasıdır. Gramsci'nin fabrika konseylerinden beklediği de buydu: İşçinin yönetmeyi öğrendiği okul. Latin Amerika deneyiminde delege tabakasının hızla profesyonelleşmesi (Porto Alegre'de görev sınırının kaldırılması, Medellín'in JAC'ları) rotasyonun neden ilke düzeyine çıkarılması gerektiğini gösterdi (bkz. Bölüm 6).

Geri çağırma. Delege, gönderen birimin toplantısında, basit çoğunlukla, gerekçe bildirerek her an geri çağrılabilir. Bu usul üst organın onayına bağlanmaz. Türkiye mevzuatında belediye meclis üyesi ya da başkan için geri çağırma yoktur; ama kendi meclisimiz için kendi tüzüğümüzü yazabiliriz.

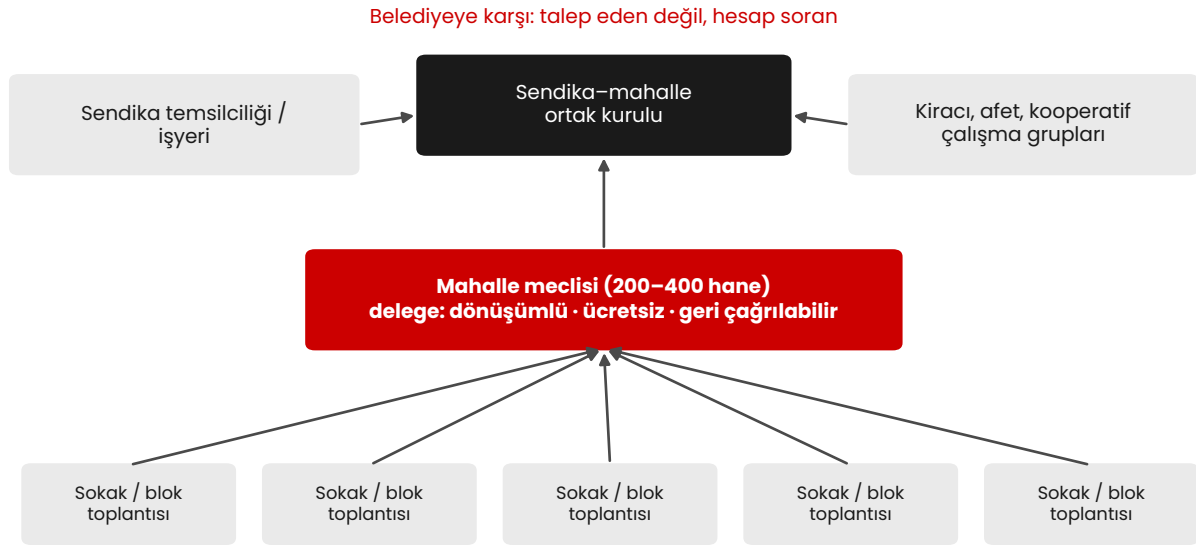
Ücretsizlik. Delegelik ücretli bir görev değildir; Küba'nın belediye delegeleri kırk yılı aşkın süredir ücretsiz çalışır ve kendi işlerini sürdürür. Bu ilke bürokratlaşmaya karşı tek gerçek panzehirdir; ama bir bedeli var: Vardiyalı işçi, iki işte çalışan, ev içi emeğin altındaki kadın, ücretsiz görev için zaman bulamaz. Bu yüzden ücretsizlik, toplantıların iş çıkışı ve hafta sonu yapılması, çocuk bakımının kolektif örgütlenmesi ve masrafların (ulaşım, kırtasiye, salon) ortak kasadan karşılanmasıyla tamamlanmalıdır. Aksi hâlde ücretsiz delegelik, zamanı olanların, yani emeklilerin ve serbest meslek sahiplerinin delegeliğine dönüşür; Japonya'nın chōnaikai'lerinin yaşlı, erkek, mülk sahibi liderliği bunun uyarısıdır (bkz. Bölüm 8).

Beş kol. Mahalle meclisi tek başına durmaz; beş kolla beslenir:

- **İşyeri ve sendika temsilciliği.** Mahallede oturan sendikacıların, işyeri temsilcilerinin ve belediye işçilerinin meclise tüzel olarak katılımı. Mahalle meclisi "sakin" örgütüdür; "çalışan" örgütü olmadan yarım.

- **Kiracı örgütlenmesi.** Berlin'de 2021'de 240 bin dairenin kamulaştırılması için %59,1 evet oyu çıkaran kampanyanın öncüsü klasik işçi örgütleri değil, kiracı inisiyatifleriydi (bkz. Bölüm 7). Türkiye'de kiracı oranının yüksek olduğu her mahallede kira, tahliye, aidat ve kentsel dönüşüm gündemi, meclisin en canlı damarı olacaktır.
- **Afet dayanışması.** 2023 depremi sonrası dayanışma ağları Arjantin meclislerine benzedi: hızlı, yaygın, kısa ömürlü. Bir mahalle meclisi, afet toplanma alanını, bina risk listesini, komşu yaşlıların adreslerini bilen tek yerel organ olduğunda, kalıcılığını afetten önce kazanır.
- **Kooperatif.** Ovacık'ta kooperatif üzerinden tüketiciye ulaşan bakliyat 2014'te 20 tondan 2018'de 312 tona çıktı (Bozkurt, sendika.org); ama aynı kaynağın uyarısı da kayıtlı: Üretim, örgütlenmenin önüne geçti. Tüketim kooperatifi, gıda topluluğu, bakım kooperatifi meclise maddi gövde verir; meclisin yerine geçmemelidir.
- **Muhtarlıkla mesafeli işbirliği.** Muhtar, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 9. maddesine göre mahallenin idari temsilcisidir; meclisin muhatabıdır, sahibi değil. Muhtarın meclise katılması iyi; meclisin muhtarlık odasında ve muhtarın gündemiyle toplanması kötüdür. Bölüm 8'deki gözetim uyarısı burada geçerlidir: Muhtarlık-kolluk-bekçi hattı, mahalle örgütlenmesinin devletin en ucuz istihbarat aygıtına dönüşebileceğini gösterir.

Belediyeyi beklemeden: mahalle meclisi modeli

Kaynak: Bölüm 15

Şekil 8. Mahalle meclisi modeli.

Bu omurga yalnız değil; Ankara'da aynı yönde düşünen ve deneyen başkaları var, ayrıştırdığımız yerleri de yazalım. Eylül 2026'da Solfasol'da yayımlanan bir öneri, otoriter rejimin yalnızca baskıyla değil "siyaseti soyut bir ritüele dönüştüren eski yapılarla" da sürdüğünü söyleyerek çözümü tabanda arıyor: seçim dönemine bağlı olmayan, parti kartı şartı taşımayan kalıcı mahalle meclisleri; muhtarlığı, belediye hizmetini, kamu yatırımını ve kentsel rantı izleme görevi; kalıcı başkanlık yerine dönemsel sözcülük; mahalle temsilcisinin karar verici değil yürütme koordinatörü olması (Çetin, "Yeni Siyasal Mimari ve Yerinden Örgütlenmenin Olanakları", Solfasol, 17 Eylül 2026). Bu dört ilke bizim omurgamızla örtüşür. Ayrıştırdığımız yer, meclisin nereden başlayacağıdır: Öneri bir parti örgütünün içinden yazılmıştır ve aynı yazar bir yıl önce Çiğdem Mahallesi'nde bunu denemişti. Temmuz 2025'te mahalle örgütü bir komisyon kurup katılımcı delege seçim yönergesi hazırladı; 15 Ağustos'ta adaylar tanıtıldı ve bir "iyi niyet taahhütnamesi" imzalandı; 17 Ağustos'ta çarşaf listeye önseçim yapıldı: 428 üyeden 115'i, yaklaşık yüzde otuz katıldı; altı delege "mahalle örgütü listesi" olarak resmî seçime girdi; amaç, modeli üst kurullara sunup öteki mahallelere yaymaktır (Çetin, "Mahallemizde Delege Seçimlerini Nasıl Yaptık?", Solfasol, 24 Ağustos 2025). Bu deney, Bölüm 12'de Çankaya Kent Konseyi için eleştirdiğimiz blok listeye karşı çarşaf listenin bir parti örgütünün kendi içinde bile mümkün olduğunu gösterir; değerlidir. Sınırı da açıktır: Katılanlar parti üyesidir, mahalleli değil; yüzde otuzluk katılım, üye olmayanların sıfır katılımının yanında bir başlangıçtır. Bizim modelimiz bu sıranın tersini önerir: Önce mahallenin meclisi, sonra partinin delegesi. Bir parti örgütü mahalle meclisine üye olabilir; mahalle meclisi bir parti örgütünün alt birimi olamaz. Aynı dizide muhtarların da sesi var: Solfasol TV'nin Mart 2025'teki "Mahallede Değişim için Hep Beraber Kim Ne Yapabilir?" bölümünde Esatoğlu muhtarı ve Turkuaz Mahallesi'nin muhtar yardımcısı, muhtarlığın mahalle örgütlenmesiyle nasıl bir işbölümü kurabileceğini konuştu (Solfasol TV, 5 Mart 2025); Turkuaz'ı Bölüm 16'da anlattık, muhtarlıkla ilişkiyi hemen aşağıda tartışıyoruz.

■ Muhtarlıkla ilişki: adaylık bir araç mı?

Beş kolun sonuncusu, muhtarlık, aynı bir başlığı hak ediyor; çünkü Türkiye'de "mahalle" sözcüğü geçince aklı ilk gelen kurum odur ve genç yoldaşların en sık soracağı sorulardan biri şudur: Mahalle meclisi kurmak yerine muhtar adayı olsak olmaz mı?

Önce kurumun ne olduğuna bakalım. Şehir ve kasabalardaki mahalle muhtarlığı 10 Nisan 1944 tarihli, 4541 sayılı Kanun'la düzenlenir; muhtar ve ihtiyar heyeti "bir muhtar ile dört azadan" oluşur, dört de yedek üyesi vardır (4541 sayılı Kanun). Kanunun 3. maddesindeki görev listesi kurumun karakterini anlatır: nüfus ve askerlik işlemleri, ikametgâh ve yoksulluk belgesi, seçim işleri, salgın hastalık bildirimi ve, dikkat çekici biçimde, "şüpheli kişiler hakkında bilgi verme". Muhtar, 1944'te devletin mahalledeki gözü ve kâtibi olarak tasarlanmıştır; 18. maddeye göre vali ya da kaymakamın uyarısına rağmen görevini yapmayan muhtarın görevine idare kurulu kararıyla son verilebilir. Yani seçilmiş olmasına karşın muhtar, hukuken merkezî idarenin bir uzantısıdır. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 9. maddesi bu tabloya belediye ayağını ekler: Mahalle, muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından yönetilir; muhtar mahallenin ortak ihtiyaçlarını belirler, belediye hizmetlerinin geliştirilmesine katkıda bulunur, belediye ise muhtarlığın ihtiyaçlarını bütçesinden karşılar

(5393, md. 9). Muhtarlığın kendi bütçesi, kendi personeli, kendi karar organı yoktur; ihtiyar heyeti pratikte çoğu mahallede toplanmaz. Mart 2024 seçimi öncesinde Türkiye'de köy ve mahalle muhtarlarının toplamı 50.498'di ve bunların yalnızca 1.134'ü, yani her yüz muhtardan ikisi kadındı; mahalle muhtarlarında oran %3 dolayındaydı (Cumhuriyet, Kasım 2023). Bölüm 1'de anlatılan bu kurumun sınıfsal karakteri için tek bir sayı yeter: Kadın oranı belediye meclislerinin bile beşte biri.

Şimdi soruya dönebiliriz. Muhtar adaylığı bir araç olabilir; ama hangi koşulda olduğunu bilmek gerekir. Lehine üç şey var. Muhtarlık seçimi partisizdir; adaylar bağımsızdır, ihtiyar heyeti listesiyle birlikte seçilir; bir mahalle meclisinin kendi içinden çıkardığı bir aday, meclisin kararlarıyla bağlı bir liste hâlinde seçime girebilir. Muhtar, kent konseyi genel kurulunun doğal bileşenidir (Yönetmelik md. 8) ve belediye meclisi ihtisas komisyonlarına görüş bildirme hakkı vardır (5393 md. 24); mahalle meclisinin kent konseyine ve belediyeye açılan resmî kapısı böylece kendiliğinden açılır. Ve muhtarlık binası, mührü ve "resmî" sıfatı, kapı kapı dolaşan bir meclisin mahallede tanınmasını kolaylaştırır. Aleyhine de üç şey var ve daha ağırlar. Birincisi, muhtar seçildiği anda 4541'in görevlerini üstlenir: İkametgâh yazar, yoksulluk belgesi verir, koluğa bilgi verir; Bölüm 8'deki gözetim uyarısı burada somutlaşır; mahalle meclisinin sözcüsü ile devletin mahalledeki kâtibi aynı kişi olduğunda, meclisin bağımsızlığı ilk çelişkide sınanır. İkincisi, muhtarlık dört yıllık, kişiye bağlı, geri çağırılmaz bir makamdır; rotasyon ve geri çağırma ilkeleriyle çelişir. Üçüncüsü ve en önemlisi, muhtarlığa yatırılan enerji meclisi kurutabilir: Seçimi kazanmak bir kampanya, kaybetmek bir yenilgi, kazanıp mührü almak da meclisin muhtarlık odasına taşınması demektir. Bu dosyanın önerisi şudur: Önce meclis, sonra belki muhtarlık; meclisin adayı ancak meclis bir yıl yaşamış, tüzüğünü yazmış, ilk kampanyasını vermişse ve adaylık kararını meclis kendisi almışsa gündeme gelir. Kazanırsa muhtar, meclisin delegesidir; meclis, muhtarın danışma kurulu değildir.

İşbölümü şöyle özetlenebilir:

Muhtar ve ihtiyar heyeti (4541, 5393 md. 9)	Mahalle meclisi (kendi tüzüğü)
Devletin ve belediyenin mahalledeki idari temsilcisi; görevleri kanunla sayılı	Mahallede oturan ve çalışanların kendi kurduğu karar organı; görevleri kendi yazdığı yönergeyle belirli
Dört yılda bir, kişi seçilir; geri çağırma yok	Delegeler altı ayda ya da yılda bir dönüşür; her an geri çağırılabilir
Bütçesi yok; ihtiyaçlarını belediye karşılar	Ortak kasa; masraflar üyelere ve kooperatiften
Kent konseyi ve ihtisas komisyonlarına resmî erişim	Bu erişimi dernek/platform ya da muhtar aracılığıyla kullanır
İkametgâh, yoksulluk belgesi, koluğa bilgi: hane verisinin tutucusu	Haritayı kendisi çıkarır; kişisel veriyi kâğıtta ve meclisin elinde tutar
Mahallenin "ortak ihtiyaçlarını" belediyeye iletir	Belediyeye ne yaptığını sorar, kararını bildirir, hesabını ister

■ Kadın ve bakım emeği: kim toplantıya gelebilir?

Bölüm 2'de katılımın zamanı sorusunu sormuştuk: Toplantı akşam sekizde yapılıyorsa, o saatte çocuk yatıran, yemek yapan, yaşlı bakan kim? Ücretsizlik ilkesinin bedelini anlatırken de uyardık: Zamanı olanın meclisi, emeklinin ve serbest meslek sahibinin meclisidir. Bu uyarıyı üç somut kurala çevirmek gerekiyor, aksi hâlde uyarı olarak kalır.

Toplantıda çocuk bakımı. Her meclis toplantısında, toplantı mekânının bir köşesinde, dönüşümlü olarak iki üyenin sorumluluğunda bir çocuk alanı kurulur; bu görev de rotasyona tabidir ve erkek üyeler de sıraya girer. Bu bir "hizmet" değil, meclisin bileşimini belirleyen bir karardır: Çocuk bakımı örgütlenmemiş bir toplantıya kadınların gelmemesi bir tercih değil, bir olanaksızlıktır. Kerala'da Kudumbashree'nin mahalle gruplarının kadın katılımını kırk yılda kitleselleştirmesinin arkasında, toplantının bakımla birlikte tasarlanması vardı (bkz. Bölüm 8).

Vardiyaya göre saat. Tek bir sabit toplantı saati, tek bir çalışma düzenini varsayar. Mahallede üç vardiyalı fabrika işçisi, gece çalışan güvenlik görevlisi, hafta sonu çalışan market ve kafe emekçisi varsa, meclis ayda iki oturum yapar (biri hafta içi akşam, biri hafta sonu gündüz) ve ikisinde de aynı gündemi görüşür; karar, iki oturumun toplamıyla alınır. Bu, işi ikiye katlar; ama bir mahalle meclisinin vardiyalı işsiz kalması, sınırsız kalmasıdır.

Kota. Delegelerin ve sözcülerin en az yarısı kadın olur; bu, çekirdek ekipten başlar ve tüzüğe yazılır. Kotaya karşı klasik itiraz, "yeterince kadın gelmiyor" cümlesidir; bu cümle kotasının gerekçesidir, karşı gerekçesi değil. Gelmeyen kadının neden gelmediğini yukarıdaki iki kural yanıtlar.

Türkiye'de bu alandaki belediye pratiği yine yukarıdan aşağı biçimde ortaya çıkıyor. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi'nin "Mahalle Senin, Söz Senin" sloganıyla 2025'te başlattığı kadın mahalle meclisleri, Çorlu'nun mahallelerinde kadınları muhtar, meclis üyesi, psikolog ve sosyologla bir araya getiriyor ve talepleri yerel eşitlik eylem planına taşımayı amaçlıyor (Trakya Gazetesi). Bu değerli bir başlangıçtır; ama Bölüm 13'ün beş sorusunu geçemez: Toplantıyı belediye çağırır, gündemi belediye yazar, kararı belediye "değerlendirir". Bakım emeğinin asıl kolektif kurumu olan kreş ise 2024'ten bu yana bir çekişmenin konusudur: Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Kasım 2024'te, Anayasa Mahkemesi'nin 2007 tarihli bir kararına dayanarak belediye kreşlerinin mevzuata aykırı olduğunu bildiren bir yazı gönderdi; muhalefet belediyelerinin 653 kreşinde yaklaşık 60 bin çocuk vardı ve aylık ücret özel kreşin onda biri düzeyindeydi (Gazete Duvar; Medyascope). 27 Haziran 2026'da yayımlanan yönetmelikle belediye kreşleri Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın iznine bağlandı; açık olan yaklaşık 785 kreşin altı ay içinde izin alması, alamayanın kapanması öngörüldü (bianet). Bu olay, mahalle meclisi için bir gündemdir: Mahallede kaç çocuk kreş bekliyor, belediye kreşi izin aldı mı, alamadıysa neden; ve kreş bir "belediye hizmeti" değil, kadın emeğinin işgücüne katılımının koşuludur. Kreş merkezî idare kapatabiliyorsa, kreş talebini de merkezî idareye karşı örgütlemek gerekir; bu da mahalleden başlar.

■ Belediyeye ilişki: talep eden değil, hesap soran

Türkiye'de mahalle örgütlerinin belediyeye ilişkisi çoğunlukla dilekçe ilişkisidir: Mahalle ister, belediye verir ya da vermez. Cahit Akın'ın mahalle meclisleri için saptadığı üç sorun, danışma toplantısından öteye geçemeyen yukarıdan aşağı işleyiş, temsil etmeyen bileşim ve başkanın yakın çevresine göre şekillenme, bu ilişkinin sonuçlarıdır (Akın, "Temsilden özyönetime mahallede demokrasi"). Modelimiz ilişkiyi tersine çevirir: Meclis belediyeden bir şey istemez, belediyeye ne yaptığını sorar; sonra ne yapması gerektiğini söyler.

Bunun hukuki araçları vardır ve azımsanmamalıdır. Belediye Kanunu'nun 13. maddesi, "hemşehri hukuku" başlığı altında, herkesin belediye karar ve hizmetlerine katılma ve belediye faaliyetleri hakkında bilgilendirme hakkı olduğunu söyler. 20. maddeye göre belediye meclisi toplantıları halka açıktır. 24. maddeye göre mahalle muhtarları ve ilgili sivil toplum örgütlerinin temsilcileri, kendi alanlarına giren konuların görüşüldüğü ihtisas komisyonu toplantılarına oy hakkı olmaksızın katılıp görüş bildirebilir. 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, belediyenin bütçe, ihale, sözleşme ve harcama belgelerini istemenin yoludur; 3071 sayılı Dilekçe Hakkı Kanunu, yanıt verme yükümlülüğü getirir. Fındıklı'da belediye meclisi toplantısından önce halk meclisinin toplanması ve belediye meclisi gündeminde sabit bir "halk meclisi kararları" maddesinin bulunması (bkz. Bölüm 13), bu ilişkinin iyi niyetli bir belediyeye nasıl kurumsallaşabileceğini gösterir. İyi niyetli olmayan belediyeye ise ilişki, yukarıdaki maddelerin ısrarla kullanılmasıyla kurulur: Her ay

meclis toplantısına giden, her ihtisas komisyonuna görüş bildiren, her bütçe döneminde bilgi edinme başvurusu yapan bir mahalle meclisi, belediyenin yok sayamayacağı bir muhatap olur.

■ Kent konseyini kullan, ona bağlanma

Mahalle meclisi ile kent konseyi arasındaki ilişki, bu dosyanın en çok tartışılacak sorusudur. Bölüm 11 ve 12 kent konseyinin neden tasarım gereği belediyeye bağımlı olduğunu anlattı: Sekreteryası ve bütçesi belediyeden gelir, görüşleri belediye meclisince yalnızca "değerlendirilir" (Yönetmelik md. 14), genel kurul bileşimi belediyenin tanıdığı derneklerden oluşur. Buna rağmen kent konseyi, Türkiye'de yasal statüsü olan tek katılım organıdır ve içindeki boşluklar kullanılabilir.

Girmek için üç kapı vardır. İlki, konseyin genel kuruluna bileşen olarak katılmaktır: Yönetmeliğin 8. maddesine göre dernekler, vakıflar, sendikalar, meslek odaları ve mahalle muhtarları genel kurulun doğal bileşenidir; mahalle meclisi bir dernek ya da bir sendika şubesi üzerinden temsil edilebilir. İkincisi, çalışma grubu kurmaktır: Konseyler "meclisler ve çalışma grupları" oluşturabilir; Çankaya Kent Konseyi'nin semt meclisleri, yönetmelikte adı geçmeyen bir alt ölçeğin bu esneklikle nasıl yaratılabildiğini gösterdi (bkz. Bölüm 13). Üçüncüsü, genel kurul delegesi olmaktır; bu yol Ankara'da nasıl tıkandığını gördüğümüz yoldur, ama tıkanmanın kendisi kamuoyu önünde bir olguya dönüştürülebilir (Bölüm 12 ve EK F).

İkinci kapının Ankara'da nasıl açıldığını Solfasol 2021'de adım adım yazdı: Ayrancı'nın beş mahallesi çağrıcı oldu, Çankaya Kent Konseyi Yürütme Kurulu ilk toplantısında semt meclisinin kurulmasına karar verdi, kuruluş genel kurulu Ekim 2021'e planlandı ve semt meclisi önerilerinin konsey aracılığıyla Çankaya Belediye Meclisi'nin ilk toplantısında gündeme alınma hakkı kayda geçirildi; referans model, 16 Şubat 2014'te kurulan Çayyolu Semt Meclisi'ydı (Solfasol, 27 Eylül 2021). Mahalle meclisi kuracaklar için bu öykünün iki dersi var. Birincisi, kapı mahallenin çağrısıyla açıldı, konseyin davetiyle değil; çağrıcı olmadan yürütme kurulu karar almazdı. İkincisi, "belediye meclisinin ilk toplantısında gündeme alınma hakkı" kâğıt üstünde önemli bir kazanımdır ama Bölüm 13'te anlattığımız Güven Hastanesi örneğinde bu hakkın, oy birliğiyle geçen bir plan değişikliğini durdurmaya yetmediği görüldü. Gündeme girmek, karara girmek değildir.

Girdikten sonra ne için kullanılır? Üç şey için: Belediye belgelerine ve meclis gündemine erişim; başka mahallelerin ve sendikaların temsilcileriyle düzenli temas; konseyin "tavsiye kararı" mekanizmasını, mahalle meclisinin kararlarını belediye meclisinin gündemine sokan bir kanal olarak işletmek. Ne için kullanılmaz? Meclisin kendi toplantı takvimini, gündemini ve kararlarını konseye bağlamak için. Konsey bir kanaldır; kaynak değil.

Ne zaman terk edilir? Aşağıdaki tabloyu bir ölçüt olarak öneriyoruz; sol sütun kullanmaya devam etmenin, sağ sütun çıkmanın gerekçesidir.

Kent konseyini kullanmaya devam et	Kent konseyini terk et (ve terk ettiğini açıkla)
Genel kurul delege listesi askıya çıkıyor, itiraz süresi işliyor	Liste askıya çıkmıyor, itiraz yolu kapalı (Ankara 2024–2026 örneği)
Belediye başkanı ve meclis üyeleri konsey yürütmesinde değil	Belediye başkanı konsey yürütmesinde oturuyor ya da yürütmeyi belirliyor (Kırşehir örneği)
Konsey tavsiye kararları belediye meclisinde görüşülüyor ve tutanağa geçiyor	Kararlar meclise ulaşmıyor ya da "değerlendirildi" notuyla arşive gidiyor
Çalışma grubu kurma serbest, kendi gündemini belirliyor	Çalışma grubu kurmak yürütmenin onayına bağlı, gündem yukarıdan geliyor
Konsey belediye emeği (grev, toplu sözleşme, işten çıkarma) konusunda söz üretiyor	Konsey belediye işçisinin sorununu "kendi konusu değil" sayıyor (İzmir 2025 örneği)
Genel kurul tartışmalı, süre yeterli, muhalif aday kürsüye çıkıyor	Genel kurul otuz dakikalık divan, tek liste, kürsü kapalı

Terk etmek, bir teşhir jesti değildir; gerekçesi yazılı, kamuoyuna açık bir karardır ve terk eden meclisin kendi ayaklarının üzerinde durabildiğini varsayar. Bu yüzden sıralama önemlidir: Önce mahalle meclisi, sonra kent konseyi. Konseye girmek için kurulan bir meclis, konseyin arka bahçesinde bir çiçek olur.

■ Sendika–mahalle ortak kurulu

Bölüm 3'te Gramsci'nin fabrika konseyi ile mahalle konseyi arasında kurduğu bağı anlattık; Bölüm 8'de Kerala'nın KSSP'si ve Japonya'nın sendika–mahalle hareketi gibi "katılımın sınıfsal aracı" örneklerini gördük. Türkiye'de bu bağın en somut zemini belediye emeğidir. Belediye, kentin en büyük işverenlerinden biridir: İzmir Büyükşehir'in iki şirketinde Mayıs 2025'te 23 bin işçi greve çıktı; grev bittikten iki hafta sonra belediye yaklaşık 1.030 işçinin işine son verdi ([memurlar.net](#)). Karabağlar'da Aralık 2024'te belediye şirketi işçilerine %12 zam teklif edildi, Ağustos 2026'da toplu sözleşmeye itiraz eden bir çalışan "rotasyon" adıyla temizlik işine sürüldü ([El Yazmaları](#)). Bu olayların hiçbirinde bir mahalle örgütü, bir kent konseyi ya da bir semt meclisi taraf olmadı. Çöpü toplayan işçinin ücreti, çöpün toplandığı mahallenin sorunu sayılmadı.

Sendika–mahalle ortak kurulu bu kopukluğu gidermek için kurulur. Bileşimi basittir: Mahalle meclisinin delegeleri ile o mahalleye hizmet veren belediye şirketinin (temizlik, ulaşım, park-bahçe, su) sendika temsilcileri. Gündemi üç başlıktır: Hizmetin planlanması (hangi güzergâh, hangi saat, kaç işçiyle), ihale ve taşeron kararları (5393 md. 67 kapsamındaki hizmet alım ihaleleri, belediye şirketleri), ve toplu sözleşme dönemlerinde mahallenin işçinin yanında durması. Karşılığında sendika, mahallenin taleplerini (servis saati, su kesintisi, çöp toplama düzeni) işyerinde gündem yapar. Bu kurul, Bölüm 18'de anlatılacak sosyalist belediye programının "işçi denetimi" maddesinin tohumudur; belediye sosyalist olmadan önce de kurulabilir ve kurulmalıdır.

■ Afet: mahalle meclisinin ilk somut işlevi

Beş kol arasında afet dayanışmasını saymıştık; şimdi neden "ilk" olduğunu söyleyelim. Bir mahalle meclisi kurulduğunda, mahallenin büyük çoğunluğu için henüz soyut bir şeydir: toplantı, tüzük, delege. Afet hazırlığı, bu soyutluğu ilk kıran iştir; çünkü mahalledeki herkesin, ev sahibi ya da kiracı, sağcı ya da solcu, aynı binada aynı riski paylaştığı tek konu budur ve 6 Şubat 2023'ten sonra kimse bunu tartışmıyor (bkz. Bölüm 13).

Türkiye'de bunun denenmiş bir modeli var: Mahalle Afet Gönüllüleri. 1999 depremlerinden sonra İsviçre Kalkınma ve İşbirliği Ajansı ile İzmit Kent Konseyi'nin ortak girişimiyle Temmuz 2000'de tasarlandı; Ekim 2000'de İzmit'in iki mahallesinde başladı; 2001'de Gölçük, Körfez ve Derince'de yaklaşık 400 gönüllü eğitildi, on iki ekipman konteyneri dağıtıldı; 2002 sonunda Kocaeli'de 17, Yalova'da 5, İstanbul'da 39 MAG grubu ve 2.500'ü aşkın eğitilmiş gönüllü vardı. Standart eğitim otuz iki saattir: afet bilinci, afet psikolojisi, temel yangın söndürme, ilkyardım, hafif arama-kurtarma ([Adalı Dergisi](#)). Modelin sonrası, bu dosyanın tanıdığı bir öyküdür: 2007'de kurulan MAG Vakfı dış finansmana bağımlıydı, 2014'te desteğin sürdürülemediği açıklandı, 2017'de vakıf tasfiye edildi. Yaşayan parça, gönüllülerin kendi kurduğu MAG Acil Müdahale Derneği (2010) oldu; 2013'te 85 mahallede örgütlüydü ve 6 Şubat 2023'te 400'ü aşkın üyesi sahaya indi, 102 kişiyi enkazdan sağ çıkardı (aynı kaynak). 2025 tarihli bir akademik değerlendirme

MAG örgütlenmesinin 41 ilde bulunduğunu, ama tanınırlığının düşük kaldığını not ediyor ([Usta ve Uluggergerli, Resilience 2025](#)). Ders açık: Dış fonla kurulan vakıf öldü, mahallede kurulan dernek yaşadı; MAG'ın gücü konteynerinde değil, konteynerin anahtarının mahalledeki bir komşuda olmasındaydı.

Devletin kendi modeli ise AFAD Gönüllülük Sistemi'dir: On beş yaşını doldurmuş yurttaşlar e-Devlet üzerinden başvurur, temel-destek-uzman düzeyinde eğitim alır; eğitimlere ve tatbikatlara katılana puan ve "küçük hediyeler" verilir ([AFAD](#)). Bölüm 19'da eleştirdiğimiz BizPuan mantığının afet biçimidir bu: Gönüllü, kurumun listesindeki bir bireydir; mahalle ölçeği yoktur; komşusunun adresini bilmez. 31 Aralık 2025'te yayımlanan yeni Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği ise mahalle meclisi için iki somut dayanak veriyor: Toplanma alanlarını ve geçici barınma yerlerini belediyeler belirler; bu alanlar erişilebilir biçimde işaretlenmek zorundadır ve eşdeğer bir alan gösterilmeden başka amaçla kullanılamaz ([Yönetmelik, Lexpera](#)). AFAD'ın belirlediği 31 bin toplanma alanı (İstanbul'da 5.577'si) e-Devlet'ten sorgulanabiliyor ([BHA](#)).

Buradan mahalle meclisinin afet kolunun ilk dört işi çıkar. Birincisi, toplanma alanı denetimi: Mahallenin listedeki toplanma alanları gerçekten boş mu, otopark ya da inşaat mı olmuş, imar planı değişikliğiyle daraltılmış mı; daraltılmışsa bu, yukarıdaki imar itirazı kampanyasının konusudur ve yönetmelik artık meclisin elinde bir dayanaktır. İkincisi, bina ve hane haritası: Onuncu adımdaki haritanın afet katmanı; hangi bina kaç yaşında, riskli yapı tespiti var mı, hangi dairede yalnız yaşayan yaşlı, engelli, bebekli aile var; bu liste kâğıtta ve meclisin elinde tutulur, hiçbir kuruma teslim edilmez. Üçüncüsü, MAG tipi eğitim: Otuz iki saatlik program bir dernek ya da itfaiye işbirliğiyle mahallede tekrarlanabilir; eğitim alanlar meclisin afet ekibidir ve rotasyona tabidir. Dördüncüsü, ortak malzeme: Bir konteyner ya da bir bodrum, anahtarı iki komşuda; MAG'ın 2001'deki on iki konteynerinin bugünkü karşılığı. Bu dört iş, meclisin mahallede "ne işe yaradığını" afetten önce gösterir; ve afet gelirse mahalle, 6 Şubat'ta Hatay'da olduğu gibi devleti beklemek zorunda kalmaz.

■ Kiracı örgütlenmesi: kira krizinin sınıfsal haritası

Beş kolun ikincisi olan kiracı örgütlenmesi için önce krizin boyutunu yazmak gerekiyor; çünkü bu kriz Türkiye'de mahalle örgütlenmesinin son yarım yüzyıldaki en büyük fırsattır ve şimdiye kadar büyük ölçüde kullanılmamıştır.

Rakamlar şöyle. Türkiye'de kiracı hanelerin oranı yirmi yılda %23'ten %28'e çıktı; ev sahipliği %61'den %56'ya indi ([İndigo Dergisi, TÜİK verisinden](#)). Büyük kentlerde bu oran çok daha yüksektir. 2022'de %25'lik yasal kira artış tavanı getirildi; tavan 1 Temmuz 2024'te kaldırıldı ve yasal artış on iki aylık TÜFE ortalamasına döndü; Eylül 2026 için bu oran %31,79'dur; Ağustos 2026'da yıllık enflasyon %31,51, "konut, su, elektrik, gaz" grubunda ise %39,77 olarak açıklandı ([TÜİK verisi, Fotomac aktarımı](#)). Merkez Bankası'nın Yeni Kiracı Kira Endeksi Ağustos 2026'da yıllık %26,4 arttı; reel olarak %3,9 geriledi, yani yeni kiracı için artış hızı 2023–24'ün zirvesinden inmiş durumda, ama düzey inmemiştir (TCMB, KFE-YKKE bülteni). Düzey şudur: Endeksa'nın Eylül 2026 verisine göre İstanbul'da 100 metrekaresel bir dairenin ortalama kirası 57.100 lira; Kadıköy'de 65.100, Esenyurt'ta 22.800 lira ([Yeni Birlik, Endeksa verisinden](#)). 2026 net asgari ücreti 28.075 liradır ([Resmî Gazete, uzmanmuhasebe aktarımı](#)). İstanbul'un ortalama kirası iki asgari ücret; en ucuz ilçesinin kirası bir asgari ücretin %80'i. Marksist çerçevede bunun adı açıktır: Kira, işçinin ücretinden toprak sahibine akan bir ranttır; ücret fabrikada pazarlık edilir, rant mahallede ödenir; ve mahallede pazarlık edecek bir örgüt yoktur.

Örgüt olmadığı için de kriz, bireysel hukuk yoluna sıkıştı. 1 Eylül 2023'ten bu yana kira uyuşmazlıklarında dava açmadan önce arabuluculuk zorunludur ([Kulaçoğlu Hukuk](#)); boş tarihli tahliye taahhütnamesi, "ihtiyaç nedeniyle tahliye" davası ve kentsel dönüşüm tahliyesi her mahallede tek tek kiracının başına gelen ve tek tek kaybedilen davalardır. Buna karşı ilk kolektif tepki beklenmedik bir yerden geldi: Ocak 2023'te Antalya'da, Halk Ekmek fabrikasında asgari ücretle çalışan üç çocuk babası bir işçinin başlattığı Kiracılar Dayanışması, haftalar içinde dört bin üyeye ulaştı, Ankara, İstanbul, İzmir ve Mersin'e yayıldı; talepleri boş tarihli tahliye taahhütnamesinin yasaklanması, asgari ücrete endeksli bölgesel kira tavanı ve sözleşmelerin e-Devlet üzerinden kayıt altına alınmasıydı ([sendika.org](#)). Hareket 2025'te Kiracılar Dayanışma Derneği (KİRA-DER) olarak dernekleşti ve İstanbul'da ilçe koordinatörleri, Adana, Eskişehir, Malatya, Sivas gibi illerde temsilcilikler kurdu ([Antalya Körfez](#)). Bu deneyim değerlidir ve sınırı da açıktır: Örgütlenme sosyal medya grubu ve basın açıklaması düzeyindedir, mahalle ölçeğine inmemiştir, talepleri merkezî yasaya yöneliktir ve Berlin'deki gibi mülkiyet sorusunu (kimin elinde kaç daire var) sormamıştır.

Mahalle meclisinin kiracı kolu tam bu boşluğu doldurur; çünkü kira ilişkisi mahallede yaşanır ve ancak mahallede görünür kılınabilir. Kolun ilk üç işi şunlardır. Birincisi, kira haritası: Onuncu adımdaki haritanın kiracı katmanı; birimde kaç hane kiracı, kim kaç kira ödüyor, kaç dairenin sahibi mahallede oturuyor, kaç daire boş, hangi şirket ya da kişi kaç daireye sahip; bu harita tapu kayıtlarıyla değil kapı kapı çıkarılır ve kimlik bilgisi tutulmadan, yalnızca toplu sayı olarak yayımlanır. Berlin'de kamulaştırma kampanyasını "kimin kaç dairesi var" listesi başlattı (bkz. Bölüm 7). İkincisi, tahliye nöbeti: Bir kiracıya tahliye taahhütnamesi ya da ihtiyaç davası geldiğinde, meclis onu yalnız bırakmaz; arabuluculuk toplantısına iki komşu eşlik eder, meclisin anlaştığı bir avukat dosyaya bakar, gerektiğinde mahalle bir basın açıklamasıyla ev sahibinin kim olduğunu ve kaç dairesi olduğunu kamuoyuna açıklar. Bu, bireysel davayı kolektif bir olguya çevirir. Üçüncüsü, belediyeye soru: 4982 ile belediyeden kentsel dönüşüm kiracı yardımı ödemeleri, boş konut sayısı, belediyenin kiralık konut stoku ve arsa satışları istenir; Bölüm 18'in konut maddesi (arsa satılmaz, kamu kiralık konut, boş konut envanteri) mahalle meclisinin talep listesi olarak bu soruların üzerine kurulur. Kiracı kolu, mahalle meclisinin sınıfsal bileşimini de belirler: Kiracı örgütlenmesi olmayan bir meclis, kaçınılmaz olarak ev sahiplerinin ve site yönetimlerinin meclisi olur.

■ Türkiye hukuku içinde yasal biçimler

Mahalle meclisi kurmak için izin gerekmez. Anayasa'nın 34. maddesi herkese önceden izin almadan silahlı ve silahlı toplantı hakkı tanır; 33. madde dernek kurma hakkını aynı biçimde güvenceye alır. Ancak "izin gerekmez" ile "hiçbir kural yok" aynı şey değildir ve genç yoldaşların bu ayrımı iyi bilmesi gerekir. Aşağıda dört yasal biçim ve iki sınır kanunu özetleniyor; ayrıntı EK E'de.

Tüzel kişisiz topluluk. En basit biçim. Bir grup komşu, bir kahvede, bir apartman toplantı odasında, bir dernek lokalinde toplanır; tüzel kişiliği yoktur, banka hesabı açamaz, dava açamaz, kent konseyine bileşen olamaz. İlk aylar için yeterlidir; kalıcılık için yetersizdir.

Dernek (5253 sayılı Dernekler Kanunu). Yedi gerçek kişi kurucuyla, mülki amire kuruluş bildirimiyle kurulur; izin değil bildirim esasına dayanır. Tüzel kişilik, banka hesabı, salon kiralama, dava ehliyeti, kent konseyi genel kuruluna bileşen olma hakkı sağlar. Bedeli: Yıllık beyanname, genel kurul, defter ve denetim yükümlülükleri; tüzüğe yazılan amaç dışına çıkıldığında iddiasıyla soruşturma riski. Öneri: Derneği "mahalle meclisinin tüzel kabuğu" olarak kurmak, meclisin kendisini dernek organlarına indirgememek. Dernek yönetim kurulu meclisin kararlarını uygular; meclis derneğin genel kurulu değildir.

Platform (5253 md. 25). Dernekler, sendikalar, vakıflar ve benzeri kuruluşlar, ortak bir amaç için yetkili organlarının kararıyla platform oluşturabilir; platformun tüzel kişiliği yoktur ama yasal tanınırlığı vardır. Mahallede zaten var olan bir dernek (spor kulübü, hemşehri derneği, kadın derneği) ile bir sendika şubesinin ortak kararıyla "mahalle meclisi platformu" kurmak, sıfırdan dernek kurmaktan hızlı ve çoğu zaman daha kapsayıcıdır. Sendika–mahalle ortak kurulu için de en uygun biçim budur.

Kent konseyi çalışma grubu ya da semt meclisi. Yönetmeliğin verdiği esneklikle konsey çatısı altında kurulur; salon, duyuru ve belediye belgelerine erişim kolaylaşır. Bedeli yukarıda anlatıldı: Konseyin, dolayısıyla belediyenin gölgesi. Çayyolu ve Ayrancı semt meclisleri bu biçimin hem olanağını hem sınırını gösterdi (bkz. Bölüm 13).

Kooperatif (1163 sayılı Kooperatifler Kanunu). Tüketim, konut, bakım ya da üretim kooperatifi, meclisin ekonomik koludur; meclisin yerine geçmemesi kaydıyla en kalıcı yasal biçimlerden biridir.

2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu. Kapalı yerlerde, kanunlara uygun olarak kurulmuş dernek, sendika ve benzeri kuruluşların kendi tüzüklerine göre yaptıkları toplantılar bu kanunun kapsamı dışındadır (md. 4) ([2911 sayılı Kanun](#)). Açık havada yapılacak mahalle toplantısı, park forumu ya da yürüyüş için ise düzenleme kurulunun en az kırk sekiz saat önce mülki amire bildirimde bulunması gerekir (md. 10); bildirimsiz açık hava toplantısı dağıtılabılır ve düzenleyenler hakkında işlem yapılabilir. Pratik sonuç: Düzenli meclis toplantıları kapalı mekânda ve bir dernek/platform çatısı altında yapılmalı; açık hava etkinlikleri bildirimli olmalı; bildirim bir izin dilekçesi değil, bir hakkın kullanımının duyurusudur.

Bu çerçevenin bütünü bir gerçeği gösterir: Türkiye hukuku mahalle meclisini tanımaz, ama yasaklamaz da. Meclis, tanınmış biçimlerin (dernek, platform, kooperatif, konsey çalışma grubu) içinden ve arasından geçerek yaşar. Hukuki biçim bir araçtır; meclisin kendisi tüzüğünü kendisi yazar.

■ Bir mahalle meclisi kurmanın on adımı

Aşağıdaki sıra zorunlu değil, önerilidir; ama atlanan her adımın bedeli sonradan ödenir.

- Birimi seç, haritasını çıkar.** İdari mahalleyi değil, 200–400 haneyi kapsayan somut bir yerleşim parçasını seç. Kaç bina, kaç daire, kaç kiracı, kaç işyeri, kaç çocuk, kaç yaşlı; hangi apartmanda yönetici kim; hangi sokakta su basıyor. Bu harita meclisin ilk belgesi ve ilk gücüdür.
- Çekirdeği kur: en az beş, en çok on beş kişi.** Farklı binalardan, farklı yaşlardan, en az yarısı kadın, en az biri o mahalleye hizmet veren bir belediye ya da başka bir işyerinde çalışan sendikalı. Tek bir siyasi çevrenin çekirdeği, tek bir siyasi çevrenin meclisini üretir.
- Sorunu değil, üç sorunu belirle.** Kapı kapı dolaşarak ya da kısa bir anketle mahallenin en yakıcı üç sorununu tespit et; ikisi yeniden üretim alanından olsun (su, kira, ulaşım, kreş, afet). "Her şeyi konuşan" meclis hiçbir şeyi çözmez.
- İlk açık toplantıyı çağır.** Kapalı mekânda (dernek lokali, kahve, apartman toplantı odası, muhtarlık dışında bir yer). Çağrı elden, kapı kapı; sosyal medya yalnızca destek. Gündem tek sayfa: Neden toplanıyoruz, üç sorun, nasıl çalışacağız, bir sonraki toplantı ne zaman.
- Çalışma ilkelerini birlikte yaz ve oyla.** Tek sayfalık bir yönerge: Toplantı sıklığı (ayda bir, sabit gün ve saat), söz düzeni, karar usulü (basit çoğunluk, açık oy; kişi seçimlerinde gizli oy), delegelerin görev süresi ve rotasyonu, geri çağırma usulü, ücretsizlik, masrafların karşılanması, kimin üye sayılacağı (birimde oturan ya da çalışan herkes; mülkiyet ve tapu koşulu yok). Örnek yönerge EK E'de.
- Delegeleri ve sözcüleri seç.** Gizli oy, açık sayım; Fatsa'nın halk toplantılarında yapıldığı gibi. İki sözcü (biri kadın), bir kasa sorumlusu, bir tutanak sorumlusu; hepsi dönüşümlü.
- Yasal kabuğa karar ver.** Var olan bir dernek ya da sendika şubesiyle platform mu, yeni dernek mi, şimdilik tüzel kişisiz mi. Kararı meclis verir; kabuk meclisi yönetmez.
- Belediyeye ilk teması "soru" olarak kur.** 4982 sayılı kanun kapsamında ilk bilgi edinme başvurusu: Mahalleyle ilgili son iki yılın yatırım kalemleri, su ve ulaşım tarife kararları, bekleyen imar planı değişiklikleri. Yanıt, meclisin ikinci belgesidir.
- Beş kolu bağla.** Mahalledeki sendikalıları, kiracı sorunları yoğun apartmanları, afet gönüllülerini, varsa gıda topluluğu ya da kooperatif meclise çağır; muhtarı davet et ama gündemi ona bırakma.
- Kayıt tut ve dışarı aç.** Her toplantının tutanağı, her kararın kaydı, her belediye yazışması bir yerde (basit bir web sayfası ya da Bölüm 19'da anlatılan platformun bir alanı) ve kâğıt olarak. Hafızası olmayan meclis her toplantıda sıfırdan başlar.

■ İlk üç ay

Kuruluş coşkusu üç ay sürer; üçüncü ayın sonunda meclisin ya bir alışkanlığı vardır ya da yoktur.

Birinci ay: tanıma. Harita tamamlanır, ilk açık toplantı yapılır, üç sorun belirlenir, yönerge oylanır. Bu ayın ölçütü katılımcı sayısı değil, kaç kapının çalındığıdır. Yüz kapıdan yirmi kişi gelirse başarıdır; sosyal medyada bin beğeniden beş kişi gelirse değildir.

İkinci ay: kurma. Delegeler seçilir, yasal kabuk kararlaştırılır, ilk bilgi edinme başvurusu yapılır, sendika ve kiracı kollarıyla ilk ortak toplantı düzenlenir, belediye meclisinin aylık toplantısına iki delege gönderilir ve tutanak tutulur. Bu ayın ölçütü, meclisin kendi dışında bir kurumla (belediye, sendika, kent konseyi) yazılı bir ilişki kurmuş olmasıdır.

Üçüncü ay: ilk kampanya. Üç sorundan biri kampanyaya dönüştürülür (aşağıda). Kampanya bir talep dilekçesi değil, bir süreçtir: bilgi, imza, toplantı, belediye meclisine başvuru, sonuç, hesap. Bu ayın ölçütü, mahallede meclisin adını duymuş ama toplantısına gelmemiş insanların, kampanya sayesinde meclisine ne olduğunu anlamış olmasıdır.

Üçüncü ayın sonunda meclis kendi kendini değerlendirir: Kim geldi, kim gelmedi, neden. Kadınların, kiracıların, gençlerin, göçmenlerin oranı mahalledeki oranlarının altındaysa, dördüncü ay bunun nedenleriyle başlar. Bölüm 8'deki Solo bulgusu unutulmamalı: Yanlılık uygulama aşamasında değil, talep aşamasında doğar; yoksul mahalleler öneri bile yapmaz. Eşit "açık kapı", eşitsiz sonuç verir.

■ İlk yıl takvimi

İlk üç ay bir alışkanlık kurar; ilk yıl bir kurum. Aşağıdaki takvim bir öneridir; ayrıntılı kontrol listesi EK L'dedir. İlke şudur: Her ayın bir ürünü olur ve o ürün mahalleye gösterilir; ürünü olmayan ay, meclisin kaybettiği aydır.

Ay	Ana iş	Ölçüt (ay sonunda elde olan)
1	Harita, çekirdek, üç sorun, ilk açık toplantı	Kapı kapı çıkarılmış hane haritası; çalınan kapı sayısı
2	Yönerge oylaması, delege ve sözcü seçimi, yasal kabuk kararı	Tek sayfalık yönerge; gizli oyla seçilmiş delegeler; kadın kotası sağlanmış
3	İlk bilgi edinme başvurusu; belediye meclisi oturumuna iki delege; sendika ve kiracı kollarıyla ilk ortak toplantı	Belediyeden gelen ilk yazılı yanıt; ilk tutanak
4	Afet kolu: toplanma alanı denetimi, bina ve hane haritasının afet katmanı	Toplanma alanı raporu; risk listesi (kâğıtta)

Ay	Ana iş	Ölçüt (ay sonunda elde olan)
5	İlk kampanya seçimi ve başlangıcı (tarife, imar ya da toplu sözleşme)	Kampanya planı; imza ve toplantı takvimi
6	Kampanyanın belediye meclisine taşınması; ihtisas komisyonuna görüş; altı aylık öz değerlendirme	Komisyon tutanağı; "kim geldi, kim gelmedi" sayımı; ilk delege rotasyonu
7	Kiracı kolu: kira haritası, tahliye nöbeti, avukat anlaşması	Toplu kira verisi (kimliksiz); nöbet listesi
8	MAG tipi afet eğitimi; ortak malzeme; muhtarla ilk resmi görüşme	Eğitim almış afet ekibi; muhtarlıkla yazılı işbölümü
9	Kent konseyine giriş kararı (hangi kapıdan, hangi ölçütle çıkılacak)	Yazılı giriş ve çıkış ölçütleri; konseye bildirilmiş delege
10	Sendika-mahalle ortak kurulunun kuruluşu; belediye şirketi işçileriyle ilk gündem	Ortak kurul tutanağı; hizmet planı talep listesi
11	Bütçe dönemi: belediye bütçesinin okunması, mahalleye düşen yatırım kaleminin hesaplanması (Bölüm 18'deki %20 hesabı)	Mahalleye açıklanmış bütçe raporu
12	İlk kampanyanın hesabı; yıllık genel toplantı; delegelerin tam rotasyonu; ikinci yıl planı	Yazılı hesap; yeni delegeler; kooperatif ya da muhtar adaylığı gibi ikinci yıl kararları

Takvimin üç ilkesi var. Birincisi, kampanyadan önce harita ve kollar gelir; haritasız kampanya sloganla yürür. İkincisi, altıncı ve on ikinci aylardaki öz değerlendirme atlanmaz; kadınların, kiracıların, vardiya işçilerin oranı mahalledeki oranlarının altındaysa sonraki altı ayın ilk işi budur. Üçüncüsü, on ikinci ayda meclis kendi kararıyla ikinci yıla geçer; kooperatif kurmak, muhtar adayı çıkarmak ya da kent konseyini terk etmek gibi büyük kararlar ilk yıla değil ikinci yıla aittir.

Grafik önerisi: İlk yıl takvimi, on iki aylık bir zaman çizelgesi olarak; her ayın üstünde "ürün" simgesi (harita, yönerge, yazı, rapor); altıncı ve on ikinci aylarda "öz değerlendirme" işareti; beş kolun (sendika, kiracı, afet, kooperatif, muhtarlık) hangi ayda devreye girdiği renkli şeritlerle.

■ İlk üç kampanya

Aşağıdaki üç kampanya hem yeniden üretim alanına dokunur, hem Türkiye hukuku içinde somut bir işlem yoluna sahiptir, hem de sendika-mahalle bağıni kurar. Meclis üçünü aynı anda yürütmez; birini seçer, bitirir, hesabını verir, sonrakine geçer.

Su ve ulaşım tarifesı. Belediye Kanunu'nun 18. maddesine göre ücret tarifelerini belediye meclisi belirler; büyükşehirlerde su tarifesı 2560 sayılı kanunla kurulan su ve kanalizasyon idaresinin genel kurulu (büyükşehir meclisi) tarafından, toplu taşıma tarifesı ise 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun 9. maddesindeki UKOME tarafından belirlenir. Kampanyanın adımları: Son üç yılın tarife kararlarını ve gerekçelerini bilgi edinme yoluyla almak; mahallede hane başına su ve ulaşım harcamasını hesaplamak; Dikili'nin ayda 10 tona kadar bedava su uygulamasının 2010'da beraatle sonuçlandığını, savcının "kamu yararına yapılan hiçbir iş suç sayılmaz" dediğini ([Cumhuriyet](#)) ve Fındıklı'da su tarifesinin halk meclisinde belirlendiğini (bkz. Bölüm 13) kamuoyuna hatırlatmak; tarife görüşülmeden önce ilgili ihtisas komisyonuna 24. madde uyarınca görüş sunmak; belediye meclisinin tarife oturumuna mahalleden kalabalık gitmek. Sonuç ne olursa olsun, meclis tarifenin nasıl belirlendiğini öğrenmiş olur; bu bilgi bir dahaki yıl güçtür.

İmar planı itirazı. 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 8. maddesine göre onaylanan imar planları bir ay süreyle askıya çıkarılır ve bu süre içinde itiraz edilebilir; itirazlar belediye meclisinde on beş gün içinde karara bağlanır; reddedilen itiraz için idare mahkemesinde iptal davası yolu açıktır (dava süresi altmış gün). Kampanyanın adımları: Belediyenin ilan panosunu ve web sitesini her hafta kontrol eden bir "askı nöbeti" kurmak; mahalleyi ilgilendiren bir plan değişikliğinde (yeşil alanın ticarete çevrilmesi, kat artışı, okul alanının kaldırılması) mimar ve şehir plancısı odalarından teknik destek almak; itiraz dilekçesini bireysel değil toplu, gerekçeli ve kamuya açık vermek; reddedilirse dava için ortak kasa açmak. Bu kampanya meclise Türkiye'de katılımın en sert sınırını öğretir: Kent rantına dokunan tek bir belediye deneyimi yoktur (bkz. Bölüm 13); imar itirazı, mahallenin ranta ilk kez müdahalesidir.

Belediye işçisinin toplu sözleşmesi. Belediye şirketi işçilerinin toplu sözleşme dönemi geldiğinde sendika-mahalle ortak kurulu toplanır; sendikanın taleplerini mahalleye, mahallenin hizmet taleplerini sendikaya taşır; belediye meclisinin ilgili oturumuna işçilerle birlikte gider; grev kararı asılırsa mahalle grev yerine yemek ve çocuk bakımı örgütler; işten çıkarma olursa mahalle meclisi bunu kendi sorunu sayar ve öyle açıklar. Karabağlar'da sendikanın belediye başkanına çağrısı öğreticiydi: İşçiler seçimde bu yönetimi desteklemişti (bkz. Bölüm 12). Bu kampanyanın hedefi bir zam oranı değil, "sol tabela, sağ pratik" ile "sol tabela, sol pratik" arasındaki farkı belediyeye mahallenin gözü önünde ödetmektir.

■ Vaat ve gerçek: bu modelin sınırları

"Ne aziz ne cani" ilkesi kendi önerimiz için de geçerlidir. Mahalle meclisi her derde deva değildir ve dürüst olmak gerekir.

Modelin vaadi	Modelin gerçeği
Belediyeden bağımsız yaşar	Belediyenin salonu, duyurusu ve bütçesi olmadan yaşamak yorucudur; Saillans'taki gönüllü yorgunluğu (bkz. Bölüm 7) burada da bekler
Sınıfın meclisidir	Zamanı olan gelir; kadınlar, vardiya işçiler, göçmenler için özel çaba gösterilmezse emekli ve serbest meslek meclisi olur
Geri çağırma ve rotasyon bürokratlaşmayı önler	Rotasyon deneyimi dağıtır; her altı ayda yeniden öğrenen bir meclis, öğrenmiş bir belediye bürokrasisi karşısında zayıftır
Kent konseyini kullanır, bağlanmaz	Konseyin olanakları cazip, kullanmakla bağlanmak arasındaki çizgi incedir; Çayyolu deneyimi bunu gösterir
Kampanya kazandırır	Tarife ve imar kampanyalarının çoğu ilk turda kaybedilir; kazanım örgütün büyümesidir, kararın değişmesi değil
Kayyım ve parti değiştirme karşısında kalıcıdır	Baskı ortamında katılım düşer; Ovacık'ta bile OHAL halk meclisini seydetti (bkz. Bölüm 13); kalıcılık kendiliğinden değildir
Afet ve kira, mahalleyi kendiliğinden birleştirir	MAG Vakfı dış fon bitince öldü; Kiracılar Dayanışması mahalleye inemedi; birleştirici konu, örgütleyen emek olmadan gündem olarak kalır
Muhtarlık meclisin resmi kapısı olur	Muhtar 4541'in kâtibidir; meclisin sözcüsüyle devletin mahalledeki gözü aynı kişi olduğunda bağımsızlık ilk çelişkide sınanır

Bu sınırlar modeli çürütmez; onu ciddiye almanın koşuludur. Fatsa'nın halk komiteleri dokuz ay yaşadı ve devlet kırk yıl unutmadı; kalıcılığın ölçüsü takvim değil, sınıfın yönetmeyi öğrenip öğrenmediğidir.

■ Bu bölümden dersler

- Belediyenin kurduğu katılım organı belediye başkanıyla birlikte gider; kalıcı olan, gündelik yeniden üretimle (kira, su, ulaşım, afet, bakım) bağ kurmuş, kendi tüzüğünü kendisi yazan mahalle örgütüdür. FEJUVE 45 yıl, Arjantin meclisleri 2 yıl yaşadı; fark budur.
- İşleyen katılım küçük ölçeklidir: 200–400 hanelik birimler, bağlayıcı vekâletle bağlı, dönüşümlü, geri çağrılabilir, ücretsiz delegeler; idari mahalle ikinci kademedir.
- Belediyeye ilişki talep değil hesap ilişkisidir; 5393'ün 13, 20 ve 24. maddeleri ile 4982 sayılı kanun, iyi niyetli olmayan bir belediyeyi bile muhatap olmaya zorlayan araçlardır.
- Kent konseyi kullanılır, ona bağlanılmaz; kullanmaya devam etmenin ve terk etmenin ölçütleri önceden yazılır; sıralama her zaman önce meclis, sonra konseydir.
- Mahalle meclisi "sakin" örgütüdür; sendika–mahalle ortak kurulu olmadan belediye emeğinin sorunu mahallenin sorunu sayılmaz ve meclis yarım kalır.
- Türkiye hukuku mahalle meclisini tanımaz ama yasaklamaz; dernek, platform, kooperatif ve konsey çalışma grubu biçimleri araçtır; 2911'in açık hava bildirim kuralı ve 5253'ün yükümlülükleri bilinerek çalışılır.
- Modelin sınırları gerçektir: gönüllü yorgunluğu, temsil yanlılığı, baskı altında sönme. Bunları bilmek, modeli terk etmenin değil, ciddiye almanın gerekçesidir.
- Muhtarlık 1944 tarihli 4541 sayılı Kanun'la devletin mahalledeki idari uzantısıdır; kadın oranı %2'dir; muhtar adaylığı ancak bir yıl yaşamış bir meclisin kendi kararıyla araç olabilir, önce meclis sonra muhtarlık.
- Kim toplantıya gelebilir sorusu üç kuralla yanıtlanır: toplantıda çocuk bakımı, vardiya göre iki oturum, delegelerde en az yarı kadın kotası; kreş, belediye hizmeti değil, bakım emeğinin kolektif kurumudur ve 2026'da merkezi iznin konusudur.
- Afet, meclisin ilk somut işlevidir: MAG'ın otuz iki saatlik eğitimi, toplanma alanı denetimi (31 Aralık 2025 yönetmeliği), hane risk haritası; dış fonla kurulan vakıf öldü, mahallede kurulan dernek 6 Şubat'ta 102 kişiyi kurtardı.
- Kira, ücretten ranta akan paydır: kiracı oranı %28, İstanbul'da ortalama kira iki asgari ücret; Kiracılar Dayanışması krizin ilk kolektif yanıtıydı ama mahalleye inemedi; kira haritası, tahliye nöbeti ve belediyeye soru meclisin kiracı koludur.
- İlk yılın her ayının bir ürünü olur; altıncı ve on ikinci ayda kim gelmedi sayılır; kooperatif, muhtar adaylığı, konseyi terk gibi büyük kararlar ikinci yıla aittir.

■ Genç yoldaşlara somut görevler

- Bu hafta: Oturduğunuz binadan başlayarak 200–400 hanelik bir birimin haritasını çıkarın; kaç kiracı, kaç yaşlı, kaç çocuk, kaç sendikalı. Harita meclisten önce gelir.
- Bu ay: Farklı binalardan, en az yarısı kadın, en az biri sendikalı beş kişilik bir çekirdek kurun; üç sorunu belirleyin; ilk açık toplantıyı kapalı bir mekânda, kapı kapı çağırıyla yapın.
- Üç ay içinde: Tek sayfalık yönergeyi oylayın, delegeleri gizli oyla seçin, belediyeye ilk bilgi edinme başvurusunu yapın, belediye meclisinin bir oturumuna iki delege gönderip tutanak tutun.
- Altı ay içinde: Su/ulaşım tarifi, imar itirazı ya da belediye işçisinin toplu sözleşmesinden birini kampanyaya dönüştürün; sendika–mahalle ortak kurulunu kurun; sonucu ve hesabını mahalleye yazılı olarak verin.
- Sürekli: Kent konseyine hangi kapıdan girdiğinizi ve hangi ölçütle çıkacağınızı yazılı olarak belirleyin; her toplantının tutanağını kâğıt ve dijital olarak saklayın; kimin gelmediğini sayın.
- Dördüncü ayda: Mahallenizin e-Devlet'teki toplanma alanlarını yerinde gezin; boş mu, işaretli mi, imar değişikliğiyle daraltılmış mı; raporu meclise ve muhtara yazılı verin.
- Yedinci ayda: Birimdeki kiracı hanelerin sayısını ve toplu kira düzeyini (kimlik tutmadan) çıkarın; bir tahliye taahhünamesi ya da ihtiyaç davası gelen komşuya arabuluculuk toplantısında iki kişi eşlik edin.
- Her toplantıda: Çocuk köşesi kurun, sorumluluğu erkek üyeler dahil dönüşümlü tutun; vardiyalı işçi varsa ikinci oturumu açın; delegelerin yarısının kadın olup olmadığını her seçimde sayın.
- Muhtar adaylığını ilk yıl gündeme almayın; ikinci yılda meclis isterse, meclisin listesiyle ve yazılı işbölümüyle alın.

■ Kaynaklar

- Cambridge, "Time of Closure? Participatory Budgeting in Porto Alegre after the Workers' Party Era": <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-latin-american-studies/article/time-of-closure-participatory-budgeting-in-porto-alegre-brazil-after-the-workers-party-era/44EC7210668F4E4CC82853961C5133E9>
- FEJUVE (Wikipedia): <https://en.wikipedia.org/wiki/FEJUVE>
- Sadık Güleç, "Terzi Fikri nasıl hâlâ yaşayabiliyor?", Gazete Duvar: <https://www.gazeteduvar.com.tr/terzi-fikri-nasil-hala-yasayabiliyor-haber-1575670>
- Medyascope, "2016'dan bugüne kayyum atanan belediyeler" (infografik): <https://medyascope.tv/2024/11/04/kayyum-atanan-belediyeler-infografik/>
- Engin Bozkurt, "Toplumcu belediyeçilik politikalarının Ovacık Belediyesi örneği üzerinden değerlendirilmesi", sendika.org: <https://sendika.org/2020/07/toplumcu-belediyeçilik-politikalarinin-ovacik-belediyesi-ornegi-uzerinden-degerlendirilmesi-engin-bozkurt-591708>
- Cahit Akin, "Temsilden özyönetime mahallede demokrasi": <https://cahitakin.substack.com/p/temsilden-ozyonetime-mahallede-demokrasi>
- Çankaya Kent Konseyi, Semt Meclisleri: <https://www.cankayakentkonseyi.org/semtmeclisleri-14-meclis-detay>
- İnan İzci, "Halkçı belediyeçilikte bir ilham kaynağı: Fındıklı deneyimi", Sosyal Demokrat Dergi: <https://www.sosyaldemokratdergi.org/halkci-belediyeçilikte-bir-ilham-kaynagi-findikli-deneyimi/>
- Cumhuriyet, "Dikili'deki su davası sanıkları beraat etti" (29.3.2010): <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dikilideki-su-davasi-saniklari-beraat-etti-131408>
- memurlar.net, "İzmir'de grev sonrası toplu işten çıkarma kararı alındı": <https://www.memurlar.net/haber/1138097/izmir-de-grev-sonrasi-toplu-isten-cikarma-karari-alindi.html>

- El Yazmaları, "Karabağlar Belediyesi'nde TİS itirazına 'sürgün'" (23.8.2026): <https://www.elyazmalari.com/2026/08/23/karabaglar-belediyesinde-tis-itirazina-surgun/>
- İz Gazete, "Karabağlar'da grev kararı asıldı" (Aralık 2024): <https://www.izgazete.net/karabaglarda-grev-karari-asildi-bu-kenti-yonetmek-isteyen-baskana-son-cagrimiz-masaya-gel>
- Lexpera, Kent Konseyi Yönetmeliği (konsolide metin): <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/yonetmelikler/kent-konseyi-yonetmeli>
- Deutsche Wohnen & Co. enteignen (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/Deutsche_Wohnen_%26_Co._enteignen
- 4541 sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun (mevzuat.gov.tr): <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.4541.pdf> ; 5393 sayılı Belediye Kanunu tam metni: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf>
- Cumhuriyet, "Eşit temsiliyetten uzak: 50 bin 498 muhtardan sadece 1134'ü kadın" (19.11.2023): <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/esit-temsiliyetten-uzak-turkiye-genelinde-toplam-50-bin-498-muhtardan-2142500>
- Trakya Gazetesi, "Kadınların sesi Mahalle Meclislerinde yükseliyor" (Tekirdağ BB, 2025): <https://www.trakyagazetesi.com.tr/haber/28039964/kadinlarin-sesi-mahalle-meclislerinde-yukseliyor>
- Gazete Duvar, "Belediyelere kreş yasağı: 60 bin çocuk etkilenir" (Kasım 2024): <https://www.gazeteduvar.com.tr/belediyelere-kres-yasagi-on-binlerce-aile-60-bin-cocuk-etkilenir-haber-1737829> ; Medyascope, "Kreş tartışması" (25.11.2024): <https://medyascope.tv/2024/11/25/kres-tartismasi-belediyelerin-kresleri-kapatilacak-mi-kim-ne-diyor/> ; bianet, "Kreşlerde yetki değişikliği" (3.7.2026): <https://bianet.org/haber/kreslerde-yetki-degisikligi-denetim-ve-izin-sureci-bakanliga-gecti-321151>
- Adalı Dergisi, "Mahalle Afet Gönüllülüğü: Türkiye'de ve Adalar'da" (Mart 2023): <https://adalidergisi.com/tum-sayilar/2023/mart-sayi-213/mahalle-afet-gonullulugu-turkiyede-ve-adalarda/> ; Usta ve Uluggerli, "Mahalle Afet Gönüllüleri; Kentsel Dirençlilik ile İlişkisi", Resilience 9(1), 2025: <https://dergipark.org.tr/en/pub/resilience/issue/93556/1592870> ; Mahalle Afet Gönüllüleri: <https://mahalleafetgonullulugu.org/>
- AFAD, Gönüllülük Projesi: <https://www.afad.gov.tr/afad-gonulluluk-projesi> ; Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği (Karar 10809, RG 31.12.2025), Lexpera: <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/yonetmelikler/afet-ve-acil-durum-mudahale-hizmetleri-yonetmeli> ; BHA, "Türkiye'nin 31 bin afet toplanma noktası e-Devlet'te": <https://www.bha.net.tr/gundem/turkiyenin-31-bin-afet-toplanma-noktası-artık-e-devlette/437891>
- İndigo Dergisi, "Türkiye'de kiracı oranı ne durumda?" (Ağustos 2025): <https://indigodergisi.com/2025/08/turkiye-kiraci-orani/> ; Fotomaç, TÜİK Eylül 2026 kira artış oranı (3.9.2026): <https://www.fotomac.com.tr/haberler/2026/09/03/tuik-kira-artisi-ne-oldu-kira-zammi-yuzde-kac> ; TCMB, Konut Fiyat Endeksi ve Yeni Kiracı Kira Endeksi (Ağustos 2026): <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/8bbac42a-c854-4c58-8b0c-e7e55c35ec2d/KFE.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-8bbac42a-c854-4c58-8b0c-e7e55c35ec2d-n> ; Yeni Birlik, "İstanbul'da ortalama kira 57 bin 100 TL oldu" (Endeksa, 11.9.2026): <https://www.gazetebirlik.com/ekonomi/istanbulda-ortalama-kira-57-bin-100-tl-oldu-en-pahalı-ve-en-ucuz-ilceler-belli-oldu/1091377> ; 2026 asgari ücret: <https://uzmanmuhassebe.net/mevzuat/2026-asgari-ucret/>
- sendika.org, "Kiracılar Dayanışması Antalya'dan yurdun dört bir yanına yayılıyor" (Haziran 2023): <https://sendika.org/2023/06/ortak-magduriyetten-ortak-mucadeleye-acilan-bir-yol-kiracilar-dayanismasi-antalyadan-yurdun-dort-bir-yanina-yayiliyor-686470> ; Antalya Körfez, "KİRA-DER büyüyor": <https://www.antalyakorfez.com/kira-der-buyuyor-yeni-temsilcilerle-saha-kadrosu-guclendi> ; Kulaçoğlu Hukuk, "Kira uyuşmazlıklarında zorunlu arabuluculuk": <https://kulacoglu.av.tr/kira-tespit-ve-tahliye-davalarinda-zorunlu-arabuluculuk/>
- Mevzuat: 5393 sayılı Belediye Kanunu (md. 9, 13, 18, 20, 24, 67, 76, 77); 4541 sayılı Kanun (md. 3, 18); 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu (md. 9); 2560 sayılı İSKİ Kanunu; 3194 sayılı İmar Kanunu (md. 8); 5253 sayılı Dernekler Kanunu (md. 25); 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu (md. 4, 10); 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu; 3071 sayılı Dilekçe Hakkı Kanunu; 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu; 7445 sayılı Kanun (kira uyuşmazlıklarında dava şartı arabuluculuk); Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği (2025).
- Solfasol: Ali Onat Çetin, "Yeni Siyasal Mimari ve Yerinden Örgütlenmenin Olanakları" (17 Eylül 2026) · Ali Onat Çetin, "Mahallemizde Delege Seçimlerini Nasıl Yaptık?" (24 Ağustos 2025) · "Mahallede Değişim için Hep Beraber Kim Ne Yapabilir?" (5 Mart 2025) · "Duyduk Duymadık Demeyin Ayrancı Semt Meclisi Kuruluyor..." (27 Eylül 2021)

Bölüm 18. Sosyalist Bir Belediye Nasıl Yönetilir? Program Taslağı

Bölüm 17, belediyeyi beklemeden kurulacak meclisi anlattı. Bu bölüm bir adım ileri gidiyor: Diyelim ki o meclisler büyüdü, bir seçimde sosyalist bir aday ya da bir ittifak belediyeyi aldı. Ertesi sabah ne yapılır? Soru yeni değil. 1871'de Paris, 1919'da Viyana, 1921'de Poplar, 1979'da Fatsa, 1989'da Porto Alegre, 2014'te Ovacık, 2015'te Barselona aynı sabahı yaşadı ve her biri farklı bir yanıt verdi. Bölüm 3'te bu yanıtlardan bir ilkeler sözlüğü çıkarmıştık. Bu bölüm o ilkeleri Türkiye'nin bugünkü mevzuatına ve sınıf ilişkilerine çeviriyor: On bir maddelik bir program taslağı; her madde için bir dünya ve bir Türkiye örneği; her madde için mevzuatın açtığı kapı ve kapattığı kapı. Sonunda iki uyarı var: "Tek belediyede sosyalizm" yanılışı ve kayyım karşısında savunma.

Bir sözcük hakkında not. "Program" derken parti programı ya da seçim beyannamesi kastetmiyoruz; bir belediyenin ilk dört yılında yapabileceği ve yapamayacağı şeylerin listesini kastediyoruz. Yapamayacağı şeylerin listesi, yapabileceklerin listesi kadar önemlidir; çünkü bir sosyalist belediyenin en büyük tehlikesi, yapamadığını yapabilmiş gibi vaat edip sonra "mevzuat izin vermedi" demektir. Ovacık'ta Maçoğlu'nun suyu bedava yapmak isteyip yasanın izin vermediğini söylemesi (bkz. Bölüm 13) dürüst bir cümleydi; program, o cümlemin nerede söyleneceğini önceden bilmektir.

■ Komün ilkelerinden bugünün maddelerine

Marx'ın *Fransa'da İç Savaş'ta* Komün için saydığı ilkeler (bkz. Bölüm 3) yüz elli yıl sonra hâlâ ölçüttür: Seçilmişlerin her an geri çağrılabilmesi, yöneticinin işçi ücreti alması, yasama ile yürütmenin aynı organda birleşmesi, kamu görevinin ayrıcalık olmaktan çıkması. Bu ilkeler bir belediye programına doğrudan yazılamaz; belediye, devletin bir parçasıdır ve devletin yasaları içinde çalışır. Ama her ilkenin bugünkü mevzuat içinde bir karşılığı, bir "en yakın mümkün" biçimi vardır. Aşağıdaki tablo bu çeviriyi özetliyor; sonraki başlıklar her satırı açıyor.

Komün ilkesi (1871)	Bugünkü karşılığı (program maddesi)	Türkiye mevzuatında durum
Yürütme meclise tabidir	Başkan "kent patronu" değil delegedir (a)	5393 başkanlık odaklı; meclis yetkileri (md. 18) ve tüzük düzeyinde taahhülle daraltılabilir
Yönetici işçi ücreti alır	Yönetici ücreti = ortalama belediye işçisi ücreti (b)	Başkan ödeneği yasayla sabit (md. 39); fark bağışlanabilir, düşürülemez
Her an geri çağrılabilir	Geri çağırma tüzükle taahhüt (c)	Mevzuatta yok; siyasal taahhüt ve imzalı istifa pratiği
Komün halkın kendi işidir	Bütçenin asgari %20'si mahalle meclislerinin bağlayıcı kararına (d)	5018 ve 5393 md. 18: bütçeyi meclis kabul eder; "bağlayıcılık" siyasal, "onaylama" hukuki
Kamu işi kamuya açıktır	Açık bütçe, aylık harcama açıklaması (e)	4982 ve 5018 şeffaflık ilkesi olanak; makine okunabilir veri zorunlu değil
Üretim üreticininindir	Belediye şirketlerinde işçi denetimli kooperatif nüvesi (f)	md. 70 şirket; 696 KHK; TTK; işçi temsili ana sözleşmeyle mümkün
Komün yerel ekonomiyi düzenler	Çapa kurum satın alması, yaşam ücreti koşulu (g)	4734 ihale ilkeleri sınırlayıcı; yerli istekli avantajı ve şartname olanağı
Boş konut komünündür	Arsa satılmaz, kamu kiralık konut, boş konut vergisi, kooperatif konut (h)	md. 18(e) ve 69 olanak; boş konut vergisi için yasa gerekir (1319)
Fırın gece çalışmaz, ekmek herkesindir	Su, ulaşım, ekmek: kolektif düzenleme (i)	md. 18(f) tarife yetkisi; 2560 ve 5216 büyükşehir kısıtı; Dikili beraati
Hizmet halkın denetimindedir	Kullanıcı denetiminde hizmet, SAAL modeli (j)	md. 76–77 ve ortak hizmet projeleri (md. 75) olanak
Komün kendini savunur	Kayyım karşısında hukuki ve toplumsal savunma (k)	md. 45 (674 KHK/6758) kayyım fıkrası; savunma hukuki ve toplumsal

■ Yürütme meclise tabi: başkan delegedir

Türkiye'de belediye, kanunda yazandan daha çok "başkanlık" rejimidir. 5393'ün 38. maddesi başkanı belediyenin başı, temsilcisi ve yürütme organı olarak tanımlar; encümenin (md. 33–34) yarısı başkanın atadığı birim amirlerinden oluşur; gündemi başkan belirler (md. 21); personel, ihale, şirket yönetimi fiilen başkanın elindedir. Meclisin yetkileri (md. 18: bütçe, tarife, imar planı, taşınmaz alım-satımı, borçlanma, şirket kurma) kâğıt üstünde geniş; pratikte meclis çoğunluğu başkanın listesinden geldiği için meclis başkanı denetlemez, onaylar. 2026 yazında on dört ilçe başkanının seçmene sormadan parti değiştirmesi ve meclislerin buna eşlik etmesi (bkz. Bölüm 12), bu yapının en çıplak görüntüsüdür.

Sosyalist bir belediyede başkan, meclisin ve mahalle meclislerinin delegesidir; kararı onlar verir, başkan uygular. Dünya örneği Zapatistaların "mandar obedeciendo" (itaat ederek yönetmek) ilkesi ve Küba'nın belediye meclisinin başkanı seçip görevden alabilmesidir (bkz. Bölüm 4 ve 6). Türkiye örneği Fındıklı'dır: Belediye meclisi toplanmadan önce halk meclisi toplanır, belediye meclisi gündeminde halk meclisi kararları sabit bir maddedir, VİCEM'in çevre kararları belediye meclisinde yeniden görüşülmeden politika hâline gelir (İzci, Sosyal Demokrat Dergi). Ovacık'ta da tüm projeler önce halk meclisinde onaylanıp reddedildikten sonra belediye meclisine gidiyordu (bkz. Bölüm 13).

Mevzuat ne diyor? Başkanın yetkilerini kanun verir, meclis alamaz. Ama üç şey yapılabilir: Meclis, 18. maddedeki yetkilerini fiilen kullanır (bütçeyi, tarifeyi, planı başkanın getirdiği hâliyle değil, mahalle meclislerinden gelen hâliyle görüşür); başkan, encümene atayacağı birim amirlerini meclisin görüşüne sunar; ve belediye meclisi, 15. maddenin (b) bendindeki yönetmelik çıkarma yetkisiyle bir "katılım yönetmeliği" kabul ederek halk meclisi kararlarının gündeme alınmasını usule bağlar; ancak bu yetki "kanunların belediyeye verdiği yetki çerçevesinde" tanınmıştır, dolayısıyla böyle bir yönetmelik başkanın kanuni yetkilerini daraltamaz ve kapsamı idare hukuku açısından tartışmaya açıktır (5393 sayılı Kanun, md. 15(b)). Bunların hiçbirisi hukuken başkanı bağlamaz; başkanı bağlayan, seçilmeden önce imzaladığı ve kamuoyuna açıkladığı taahhüttür.

■ Yönetici ücreti: ortalama belediye işçisinin ücreti

Komün'ün ikinci ilkesi, yöneticinin işçi ücreti almasıydı. Marinaleda'da Sánchez Gordillo otuz yılı aşkın belediye başkanlığında öğretmen maaşıyla yaşadı; Saillans'ta 2014–2020 yönetimi seçilmişlerin ödeneklerini eşitledi (bkz. Bölüm 7). Türkiye'de Ovacık'ta makam aracı kullanılmadı, makam kapıları söküldü; Fındıklı'da "makam kapısı" aynı biçimde kaldırıldı (bkz. Bölüm 13).

Mevzuat burada nettir ve program bu netliği bilerek yazılmalıdır: Belediye başkanının ödeneği 5393'ün 39. maddesinde nüfusa göre kademeli gösterge rakamlarıyla yasayla belirlenir; meclis üyelerinin huzur hakkı 32. maddede düzenlenir. Başkan ödeneğini düşüremez; yasa öyle der. Yapabileceği şey, ödeneğin belediyede çalışan işçilerin ortalama ücretini aşan kısmını her ay kamuya açık biçimde bir mahalle meclisi fonuna, bir kooperatife ya da bir dayanışma sandığına bağışlamaktır. Bu bir hayır işi değil, bir ilkenin mevzuat içindeki tek mümkün biçimidir; başışın alıcısını da miktarını da başkan değil,

meclis belirler. Aynı ilke başkan yardımcılarını, şirket genel müdürleri ve danışmanlar için geçerlidir: Belediye şirketlerinde yönetici ücretleri 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu çerçevesinde şirket genel kurulunca belirlenir ve belediye tek ortak olduğu için bu ücretleri belediye meclisi kararıyla işçi ücretine bağlamak hukuken mümkündür.

■ Geri çağırma: tüzükle taahhüt

Türkiye mevzuatında seçilmiş belediye başkanının ya da meclis üyesinin seçmen tarafından geri çağırılması diye bir kurum yoktur. Başkanlığın düşmesi (md. 44) ancak meclisin feshi, mahkûmiyet ya da Danıştay kararıyla olur; geri çağırmanın tek uygulayıcısı, ironik biçimde, İçişleri Bakanlığı'dır (aşağıda, kayyım başlığında). Dünya örnekleri ise bol: Komün, 1918 Sovyet Anayasası, Yugoslavya'nın 1974 delege sistemi, Küba'nın rendición de cuentas toplantıları (bkz. Bölüm 4), Venezuela'nın 1999 Anayasası'ndaki geri çağırma referandumu (bkz. Bölüm 6).

Türkiye'de yapılabilecek olan, siyasal taahhüttür ve bunun bir örneği vardır: Fındıklı'da adaylar seçim öncesinde imzalı istifa dilekçesi vermiş, halk meclisinin belirli koşullarda bu dilekçeyi işleme koyabileceği açıklanmıştır ([İzci](#)). Hukuken önceden imzalanmış istifanın bağlayıcılığı tartışmalıdır; istifa iradesinin istifa anında var olması gerekir ve başkan dilekçeyi geri alabilir. Bu yüzden asıl bağlayıcılık siyasaldır: Programda, mahalle meclislerinin belirli bir çoğunluğunun (örneğin kayıtlı seçmenin %10'unun kâğıt üzerinde imzası) talebi hâlinde başkanın ve meclis üyelerinin istifa edeceği yazılır; taahhüt seçim öncesi imzalanır; ihlal hâlinde meclisler bunu kamuoyu önünde bir olguya dönüştürür. Ayrıca parti tüzükleri de burada bir araçtır: Aday olan kişinin partisine verdiği taahhüt, partinin onu aday göstermemesiyle sonuçlanır. Bölüm 3'te uyarımiştık: Geri çağırma prosedürü seçmen toplantısında başlatılabilmeli, üst organın onayına bağlı olmamalı. Parti tüzüğü bu ilkeyi bozarsa geri çağırma, halkın değil parti merkezinin aracı olur; Venezuela'da olan buydu.

■ Bütçenin asgari %20'si mahalle meclislerinin bağlayıcı kararına

Bu, programın kalbidir; ana tezimizin üçüncü cümlesini hatırlayalım: Bütçe yetkisi olmadan katılım ritüeldir. Dünya deneyiminin ölçütleri açıktır. Kerala'da eyalet plan fonunun %35-40'ı 1.214 yerel öz-yönetim kurumuna doğrudan devredildi; ilk yıllarda 3 milyon yurttaş katıldı (bkz. Bölüm 8). Porto Alegre zirvesinde yatırım bütçesinin yaklaşık %17'sini mahalle delegelerinin kararıyla dağıttı; Bolivya'nın 1994 Halk Katılımı Yasası ulusal vergi gelirlerinin %20'sini belediyelere nüfusa göre devretti (bkz. Bölüm 6). Bunların karşısında Paris'in yılda 80 milyon avroluk katılımcı bütçesi yatırımların yaklaşık %5'idir, Reykjavik'te %4-6, Seul'de %2-3, Almanya'nın Bürgerhaushalt'larında daha az; ve Türkiye'de sıfır. İBB'nin "Bütçe Senin"i 2022'de 14.834 oyla 28 projeyi seçti, ama bütçe payı açıklanmadı (bkz. Bölüm 11 ve 17).

Program, iki eşik koyar: Asgari %20, hedef Kerala düzeyinde %35. Yüzde neyin yüzdesidir? Personel ve zorunlu giderler düşüldükten sonra kalan yatırım ve hizmet bütçesinin. Nasıl dağıtılır? Porto Alegre'nin ihtiyaç ağırlıklı formülüyle: Her mahallere nüfus ve yoksunluk endeksine (kıracı oranı, altyapı eksikliği, gelir düzeyi) göre pay; mahalle meclisi bu payın nereye harcanacağına karar verir; karar belediye meclisinde değiştirilmeden onaylanır.

Mevzuat burada hem engel hem olanaktır. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile 5393'ün 61-65. maddeleri bütçe yetkisini belediye meclisine verir; mahalle meclisinin kararı hukuken bir "görüş"tür. Ama belediye meclisi, mahalle meclislerinden gelen kararları olduğu gibi bütçeye işlemeyi taahhüt edebilir; 5018'in stratejik plan-performans programı-bütçe zinciri (md. 9), mahalle kararlarını performans programının hedefleri olarak yazmaya elverişlidir; Nilüfer'in "%100 katılımcı bütçe" dediği şey tam olarak buydu (bkz. Bölüm 13 ve 91-teyit). Fark şurada: Nilüfer'de mahalle komiteleri talep etti, belediye seçti; programda mahalle meclisi seçer, belediye meclisi onaylar. Bu farkı yasa değil, siyasal taahhüt ve açıklanmış bir formül kurar. Formül yayımlanmalı, her yıl mahalle bazında gerçekleşme raporu verilmelidir; aksi hâlde "%20" bir yıl sonra "%2"ye iner ve kimse fark etmez.

■ Yasal olarak nasıl bağlanır: stratejik plan, performans programı, bütçe

"Bağlayıcılık siyasaldır" cümlesi doğrudur, ama eksiktir. Türkiye mevzuatında mahalle meclisinin kararını belediye bütçesine bağlayan hukuki bir zincir vardır ve bu zincir bilinirse "%20" bir dilek olmaktan çıkar, belediyenin kendi belgelerinde izlenebilir bir yükümlülüğe dönüşür. Zincirin dört halkası var.

Birinci halka: stratejik plan (5393 md. 41; 5018 md. 9). Nüfusu 50.000'i aşan belediyeler, yerel seçimden itibaren altı ay içinde, "kalkınma planı ve programı ile varsa bölge planına uygun olarak" beş yıllık stratejik plan hazırlamak zorundadır; plan "üniversiteler ve meslek odaları ile konuyla ilgili sivil toplum örgütlerinin görüşleri alınarak" hazırlanır ve belediye meclisinin kabulüyle yürürlüğe girer. 5018'in 9. maddesi bütün kamu idarelerinin stratejik planı "katılımcı yöntemlerle" hazırlamasını emreder; Stratejik Planlama Yönetmeliği'nin 5. maddesi, idarenin hizmetlerinden yararlananların ve sivil toplum kuruluşlarının katılımının sağlanmasını ve katkılarının alınmasını öngörür (STGM, Belediye Stratejik Planı bilgi notu; 5393, md. 41). Programın ilk hukuki adımı buradadır: Seçimden sonraki altı ay içinde hazırlanacak stratejik plana, ayrı bir stratejik amaç olarak, "yatırım bütçesinin asgari %20'sinin mahalle meclislerinin kararıyla dağıtılması" hedefi, her mahalle için dağıtım formülü ve gerçekleşme göstergeleriyle birlikte yazılır. Bu bir meclis kararıdır; beş yıl geçerlidir; değiştirilmesi yine meclis kararı ister ve her değişiklik kamuya açık bir belgede iz bırakır. Kadıköy'ün 2020-2024 planı için "Anlat Kadıköy" platformu ve mahalle toplantılarıyla görüş toplaması (bkz. Bölüm 19), bu halkanın danışma düzeyinde nasıl kullanıldığını gösterir; fark, görüşün planda bağlayıcı bir hedefe dönüşüp dönüşmemesidir.

İkinci halka: performans programı (5018 md. 9; 5393 md. 41). Stratejik plan yıllık performans programına çevrilir; program, her hedef için o yılın faaliyetlerini, göstergelerini ve kaynak ihtiyacını yazar. Kanunun kilit cümlesi şudur: "Stratejik plan ve performans programı bütçenin hazırlanmasına esas teşkil eder ve belediye meclisinde bütçeden önce görüşülerek kabul edilir." Yani mahalle meclislerinin o yıl için aldığı kararlar, performans programına "faaliyet" olarak, mahalle adıyla ve tutarıyla yazılır; program meclisten geçtiğinde o faaliyetler bütçenin dayanağı hâline gelir. Nilüfer'in "%100 katılımcı bütçe" dediği şeyin teknik karşılığı buydu (bkz. Bölüm 13); Şişli'nin 2021'de 25 mahallede seçtiği mahalle bütçe komiteleri de 2022 bütçesinin "harcanabilir kısmının belirli bir yüzdesi" için aynı zinciri kullandı, ama yüzde açıklanmadı ([BirGün, Ağustos 2021](#)). Programın farkı, yüzdenin ve formülün performans programında yazılı olmasıdır.

Üçüncü halka: bütçe (5393 md. 61-65; Mahalli İdareler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği). Bütçe, başkanca hazırlanır, encümen ve plan-bütçe komisyonundan geçer, meclis Kasım ayında görüşüp kabul eder. Burada teknik bir engel vardır ve dürüstçe yazılmalıdır: Analitik bütçe sınıflandırmasında "mahalle" bir bütçe birimi değildir; harcamalar kurumsal, fonksiyonel ve ekonomik kodlarla izlenir, mahalle bazlı kod yoktur. Çözüm, mahalle meclisi kararlarını proje bazlı kalemler olarak bütçeye işlemek ve her projeye mahalle etiketi vermektir; Bölüm 19'daki açık bütçe dönüştürücüsünün en emek isteyen işi tam olarak budur. İkinci engel, yıl içi aktarmalardır: Meclis kabul ettikten sonra bütçe kalemleri arasında aktarma yetkisi belli sınırlar içinde başkana ve encümene aittir; mahalle kalemlerinden başka kalemlere aktarma yapılamayacağı, meclisin bütçe kararına ayrı bir madde olarak yazılır.

Dördüncü halka: faaliyet raporu ve kesin hesap (5393 md. 56, 64). Başkan her yıl Nisan'da faaliyet raporunu, kesin hesabı ise Mayıs'ta meclise sunar; rapor, stratejik plan ve performans programı hedeflerine göre gerçekleşmeyi göstermek zorundadır. Mahalle bazlı gerçekleştirme raporu bu belgenin bir bölümü olur; "%20" o yıl "%12" olarak gerçekleşmişse bu rapora yazılır ve meclis, mahalle meclisleri ve kent konseyi bunu görür. Ayrıca kent konseyi görüşlerinin belediye meclisinin ilk toplantısında gündeme alınıp "değerlendirilmesi" zorunluluğu (Kent Konseyi Yönetmeliği md. 14), mahalle meclisi kararlarını konsey üzerinden meclise taşımak için ikinci bir kanaldır; Bölüm 17 bu kanalın nasıl kullanılıp nasıl bağlanmayacağını anlattı.

Zincirin sınırı ikidir. Birincisi, her halka belediye meclisinin çoğunluğuna bağlıdır; çoğunluk değişirse plan revize edilir, program değişir; Diyarbakır'da kayyımın 2017–2021 stratejik planı on üç stratejik alanı yediye indirdi (bkz. Bölüm 12). İkincisi, zincirin tamamı "belediyenin kendi bütçesi" içindedir; İller Bankası payı, merkezî vergi gelirleri ve 6360 sonrası büyükşehir-ilçe paylaşımı bu zincirin dışında, merkezin elindedir (bkz. Bölüm 1). Bu yüzden yasal bağlama siyasal taahhüdün yerine geçmez; onu belgeye çevirir. Belgeye çevrilmiş taahhüt, ihlal edildiğinde kanıtı kendi içinde taşır.

Halka	Belge	Yasal dayanak	Programın yazacağı şey
1	Stratejik plan (5 yıl)	5393 md. 41; 5018 md. 9	"%20 mahalle kararı" stratejik amaç; dağıtım formülü; göstergeler
2	Performans programı (yıllık)	5393 md. 41; 5018 md. 9	Mahalle meclisi kararları mahalle adı ve tutarıyla faaliyet olarak
3	Bütçe (yıllık)	5393 md. 61–65; Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği	Proje bazlı mahalle kalemleri; aktarma yasağı maddesi
4	Faaliyet raporu, kesin hesap	5393 md. 56, 64	Mahalle bazlı gerçekleştirme; sapmanın gerekçesi

Grafik önerisi: Dört halkalı bir zincir şeması: stratejik plan → performans programı → bütçe → faaliyet raporu; her halkada mahalle meclisinin girdiği nokta (karar, faaliyet, kalem, gerçekleştirme) kırmızıyla; zincirin dışında kalan kaynaklar (İller Bankası payı, merkezî vergi payı) gri bir çerçevede.

■ Açık bütçe ve aylık harcama açıklaması

Şeffaflık katılımı değildir; ama katılımın ön koşuludur. Neyin %20'sini tartıştığını bilmeyen karar veremez. Ovacık'ta gelir ve gider büyük pankartlarla belediye binasına asıldı; Fındıklı'da aylık dijital harcama bülteni yayımlanıyor (bkz. Bölüm 13). İzmir'in "Şeffaf İzmir"i bütçe belgelerini yayımlıyor ama makine okunabilir değil, ihale sözleşmeleriyle bağlantılı değil (bkz. Bölüm 19).

Programın maddesi: Her ayın ilk haftasında bir önceki ayın tüm harcamaları, kalem kalem, mahalle mahalle, ihale ihale, makine okunabilir biçimde (CSV ve açık API) yayımlanır; her ihalenin sözleşmesi, her belediye şirketinin bilançosu, her meclis oturumunun oy dökümü aynı yerde bulunur; planlanan ile gerçekleşen yan yana gösterilir. Mevzuat bunu yasaklamaz; 5018'in mali saydamlık ilkesi (md. 7) ve 4982 sayılı kanun bunu destekler. Engel hukuki değil, teknik ve kurumsaldır: Türkiye'de belediye mali yazılımları birkaç kapalı tedarikçide yoğunlaşmıştır ve veri şeması bile kamuya açık değildir (bkz. Bölüm 19). Programın ilk yılı bu kilidi kırmaya ayrılır: Yeni sözleşmelerde veri dışı aktarım maddesi, açık formatta yayın zorunluluğu, Bölüm 19'da anlatılan açık bütçe görselleştirme katmanı.

■ Belediye şirketleri ve 696 sonrası işçinin konumu

Programın (f) maddesini anlamak için önce belediye emeğinin bugünkü hukuki biçimini yazmak gerekiyor; çünkü Türkiye'de "belediye işçisi" dendiğinde artık çoğunlukla belediyenin değil, belediyenin şirketinin işçisinden söz ediyoruz. 24 Aralık 2017 tarihli 696 sayılı KHK, merkezî idaredeki taşeron işçileri kamu kadrosuna alırken, belediyelerdeki taşeron işçileri belediyelerin kurduğu ya da kuracağı şirketlere "işçi statüsünde" geçirdi; geçişler 2018 baharında tamamlandı. Aynı KHK'nın yarattığı ikili yapı bugün de sürüyor: Belediye şirketi işçileri, 2024'te bir eylem sırasında dile getirildiği biçimiyle, yaklaşık 650 bin kişidir; belediyelerin kendi kadrolu işçisi ise yaklaşık 34 bin. Şirket işçisi 4857 sayılı İş Kanunu'na tabidir; toplu sözleşmesini belediyeyle değil şirkette yapar; mahkemeler belediye şirketini kamu kurumu değil özel hukuk tüzel kişisi saydığı için kadrolu işçinin aldığı "ilave tediye" gibi kamu haklarından yararlanamaz; kadrolu işçiyle aynı işi yapan şirket işçisi arasındaki ücret farkı ortalama %30–40, bazı birimlerde %70–80'e ulaşır ([sendika.org](#), "[Belediye şirket işçileri anlatıyor](#)"). Aynı işçilerin kendi cümlesi durumu özetler: Taşeron sistemi kaldırılmadı, belediye şirketleri eliyle kalıcılaştırıldı.

Bu emeğin örgütlülüğü üç sendikada toplanır: Hak-İş'e bağlı Hizmet-İş, Türk-İş'e bağlı Belediye-İş ve DİSK'e bağlı Genel-İş. Temmuz 2026 istatistiğine göre genel işler işkolunda Hizmet-İş 286.094 üyeyle Türkiye'nin en büyük sendikasıdır ([ÇSGB istatistiği](#), [Haber Ekspres aktarımı](#)). Sendikanın hangisi olduğu çoğu belediyede işçinin değil, belediye başkanının partisinden tercihidir; 2019 ve 2024 seçimlerinden sonra el değiştiren belediyelerde toplu sendika değiştirme dalgaları bunun kanıtıdır ve Karabağlar örneğindeki "sürgün" (bkz. Bölüm 12), belediye şirketinde işverenin belediye başkanı olmasının ne demek olduğunu gösterir. Bölüm 17'deki sendika-mahalle ortak kurulu ve aşağıdaki (f) maddesi, bu tablodan hareket eder: İşçinin işvereni "sol belediye" olduğunda da işveren işverendir; işçi denetimi ancak yapıya yazılırsa vardır.

Programın 696 sonrası duruma dair ilk taahhüdü bu yüzden basit ve ölçülebilirdir: Şirket işçisi ile kadrolu işçi arasındaki ücret ve hak farkı, belediye meclisi kararı ve şirket genel kurulu kararıyla dört yıl içinde kapatılır; şirketin toplu sözleşmesi, belediyenin kendi toplu sözleşmesiyle aynı masada ve aynı tarihte görüşülür; sendika seçimi işçinin kendi oyuyla olur ve belediye yönetimi bu seçime karışmaz. Bunlar için yasa değişikliği gerekmez; gereken, belediye başkanının kendi şirketinde patron gibi davranmamayı taahhüt etmesidir.

Bunun mevzuat içinde yapılabildiğinin Türkiye'de bir kanıtı var. Tunceli Belediyesi'nin Genel-İş ile 2021'de imzaladığı toplu sözleşmede yüzde 20 zam, kadın işçilere regl ve menopoz izni, yemek ve kira yardımında yüzde 50–100 artış; 2023 sözleşmesinde yüzde 85 zam ve günlük çalışma süresinin 7 saate indirilmesi yer aldı ([Diken, 2021](#); [Cumhuriyet, 2023](#)). Maliyeti de biliniyor: Sonraki yönetim ve müfettiş raporu işçi giderinin gelire oranını gerekçe gösterdi (iddia düzeyinde; bkz. Bölüm 13) ve kayyım yönetimi Kasım 2025'te aynı sendikayla imzaladığı sözleşmede regl iznini kaldırıp iş gününü 8 saate çıkardı ([ANKA, 19 Kasım 2025](#)). Program bu iki gerçeği birlikte taşır: 7 saatlik iş günü bir belediye kararıyla mümkündür; mali sınırı ve kayyım riski de aynı kararın içindedir. Uyarı öbür yönden de gelir. Kasım–Aralık 2024'te Diyarbakır'da DEM Partili büyükşehir ve ilçe belediyeleri 532 kişiye işten çıkarma tebligatı gönderdi; işçilerin eylemi 2026'da 720. gününü geçti ([Hürriyet, 4 Aralık 2024](#); [Gazete Detay, 2026](#)). Çıkarılanların kayyım döneminde alındığı biliniyor; ama bu, programın ilkesini değiştirmez: İzmir'de olduğu gibi burada da "sol tabela" işvereni işveren olmaktan çıkarmadı, ve kayyım rejiminin belediye emekçisini iki yönetim arasında sıkıştırması, işçinin değil rejimin sorunudur. (f) maddesindeki sendika-mahalle ortak kurulu, işe alım ve çıkarma kararının başkanın tek başına verdiği bir karar olmaktan çıkması içindir.

■ Belediye şirketlerinde işçi denetimli kooperatif nüvesi

Türkiye'de belediye emeğinin biçimi 2017'de değişti: 696 sayılı KHK ile taşeron işçilerin büyük bölümü belediye şirketlerine geçirildi; bugün İzmir'in İzenerji ve İzelman'ı, Ankara ve İstanbul'un onlarca şirketi, kentin en büyük işverenleri arasındadır. Şirket biçimi, işçiyi 4857 sayılı İş Kanunu'na tabi kılar; toplu sözleşme, grev, işten çıkarma hep bu zeminde yaşanır. İzmir'de 23 bin işçinin greviyle biten 2025 sürecinin ardından yaklaşık 1.030 işçinin işten çıkarılması, gerekçesi "işçi başına aylık maliyetin 143 bin liradan 180 bin liraya çıkacak olması" olan bir başkan kararıydı (bkz. Bölüm 12). Sol tabelanın altında sermayenin iş mantığı çalışıyordu.

Programın maddesi, şirket biçimini bir gecede kaldırmak değildir; bu mümkün değildir. Maddenin üç adımı var. İlki, şirket ana sözleşmelerine işçi temsilcilerinin yönetim kurulu üyeliğinin yazılmasıdır; belediye tek ortak olduğundan bu, belediye meclisi kararıyla genel kurulda yapılabilir; 6102 sayılı TTK bunu yasaklamaz. İkincisi, şirket yönetim kurulunun ücret, işe alım, işten çıkarma ve hizmet planlaması kararlarını Bölüm 17'de anlatılan sendika-mahalle ortak kuruluna danışmadan almamasıdır. Üçüncüsü, belirli hizmet alanlarında (park-bahçe, gıda, bakım, geri dönüşüm) işçi kooperatifleri kurulup belediye şirketinin bu hizmetleri kooperatiften almasıdır; kooperatif, şirketin taşeronu değil, şirketin yerine geçecek biçimin nüvesidir. Preston'da belediye ortaklı kooperatif geliştirme ağı ve Kerala'da Kudumbashree'nin 4,5 milyon kadınlık üretim ve bakım kooperatifleri bunun ölçeklenebileceğini gösterdi (bkz. Bölüm 7 ve 8). Sınır da açıktır ve dürüstçe yazılmalıdır: Ovacık'ta "üretim örgütlenmenin önüne geçti"; kooperatif, işçi denetiminin yerine geçerse, bir işçinin iki patronu (belediye ve kooperatif yönetimi) olur.

■ Kooperatif mevzuatı ve belediye-kooperatif ortaklığının yolları

Kooperatif, bu programda üç yerde geçiyor: işçi kooperatifi (f), konut kooperatifi (h) ve Bölüm 17'deki tüketim ve bakım kooperatifleri. Üçü de aynı yasaya tabidir ve o yasanın ne dediğini bilmeden "kooperatif" sözcüğü bir dilek olarak kalır.

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu 1969 tarihli. Kooperatif, en az yedi ortağın imzaladığı ana sözleşmeyle kurulur (md. 2); ortaklık payı şahsidir, her ortağın bir oyu vardır ve bu ilke kooperatifi şirketten ayıran şeydir: Sermaye değil, kişi oy verir. Kanunun 9. maddesi bu dosya için en önemli hükümdür: "Kamu ve özel hukuk tüzel kişileri amaçları bakımından ilgilendikleri kooperatiflerin kuruluşlarına yardımcı olabilir, önderlik edebilir ve ortak olabilirler" (1163 sayılı Kanun). Belediye bir kamu tüzel kişisidir; dolayısıyla kanun, belediyenin bir kooperatifin kuruluşuna yardım etmesine, öncülük etmesine ve ortak olmasına açıkça izin verir. 26 Ekim 2021'de Resmî Gazete'de yayımlanan 7339 sayılı Kanun, elli yıllık yasada en kapsamlı değişikliği yaptı: Kooperatif Bilgi Sistemi (KOOPBİS) yasal statü kazandı ve mali tablolar, genel kurul belgeleri ve ortak bilgileri bu sisteme yüklenir oldu; belirli büyüklüğün üzerindeki kooperatiflere bağımsız dış denetim zorunluluğu geldi (md. 69); genel kurulun elektronik ortamda yapılması mümkün kılındı (md. 45); yönetim ve denetim kurulu üyelerine seçildikten sonra dokuz ay içinde kooperatifçilik eğitimi alma yükümlülüğü getirildi; ortaklarının çoğunluğu kadın olan kooperatifler tescil harcı ve oda aidatından muaf tutuldu (Sosyal Ekonomi; 7339 sayılı Kanun, Resmî Gazete). Bu değişikliklerin bir yüzü şeffaflıktır (KOOPBİS ve dış denetim, Batıkent tipi büyük kooperatiflerde yöneticinin hesap vermesini kolaylaştırır), öbür yüzü bürokratik yükür (bakanlık temsilcisi zorunluluğu, denetim maliyeti, eğitim koşulu küçük mahalle kooperatifini zorlar). Programın kooperatif maddelerini yazan, bu yükü bilerek yazar ve belediyenin kooperatife vereceği ilk desteğin çoğu zaman para değil, muhasebe, hukuk ve KOOPBİS işlemleri için personel olduğunu bilir.

Belediye ile kooperatif arasında Türkiye hukukunda beş yol vardır; hepsi bugün açık değildir ve programın her birini adıyla yazması gerekir.

- **Ortaklık (1163 md. 9).** Belediye, meclis kararıyla bir kooperatife ortak olabilir. Uygulamada bu yol az kullanılmıştır ve idari vesayet organlarının yorumları tartışmalıdır; 2025'te gündeme gelen bir Belediye Kanunu değişiklik taslağı, belediyelerin kooperatif kurmasını ve sermayesinin yarısından fazlasına sahip olmasını bakanlık iznine bağlayan bir hüküm içeriyordu (Mevzuat Takip); taslak yasalarsa ortaklık yolu merkezî izne bağlanmış olacaktır. Programın tercihi, belediyenin çoğunluk ortağı değil azınlık ortağı olmasıdır: Belediye kooperatifi yönetmez, güvence verir; kooperatif belediyeye değil ortaklarına aittir; aksi hâlde "kooperatif" adlı bir belediye şirketi doğar.
- **Satın alma (4734 md. 22 ve şartname).** Belediyenin ve şirketlerinin gıda, temizlik, bakım, bahçe gibi alımlarını kooperatiflerden yapması; doğrudan teminle küçük alımlar, daha büyük alımlarda ise şartnameye sendikali ve kooperatif üretimi koşulunun yazılması. Yukarıdaki Preston başlığında sınırları anlatıldı. İzmir Büyükşehir'in 2019–2024 döneminde üretici kooperatiflerinden alım yaparak kurduğu tarım modeli, ölçeğin mümkün olduğunu gösterdi: 2021'de üreticilere toplam 338,6 milyon liralık alım garantisi verildi (154,6 milyonu süt, 97 milyonu et) ve alımlar piyasanın %15–20 üzerinde fiyatla yapıldı (İzmir BB, İzmir Tarımı); aynı belediyenin 2025'te kendi şirket işçilerini işten çıkarması ise kooperatif alımının işçi denetimi olmadığını gösterdi (bkz. Bölüm 12).
- **Taşınmaz tahsis (5393 md. 18/e ve 69).** Belediye meclisi, belediye taşınmazının kiralınmasına karar verir; konut kooperatiflerine arsa tahsis 69. maddeyle mümkündür. Sınır: Tahsis 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu'nun kiralama usullerine tabidir ve 75. maddedeki bedelsiz tahsis olanağı kooperatifleri kapsamaz (aşağıda, SAAL başlığı). Programın maddesi, arsanın satılmaması ve konut kooperatiflerine uzun süreli, geri satışı sınırlanmış tahsisidir.
- **Ortak hizmet projesi (5393 md. 75).** Bu madde meslek kuruluşları, kamu yararına dernekler ve vergi muafiyetli vakıflarla ortak proje yapmaya izin verir; kooperatifleri saymaz. Programın "merkezî mücadele listesi"ne yazılacak ilk kalemlerden biri, 75. maddeye kooperatiflerin eklenmesidir.
- **Hizmet devri değil, hizmet nüvesi.** Belediye şirketinin bir hizmeti kooperatiften alması ile o hizmeti kooperatife "devretmesi" farklıdır; ikincisi, 5393'ün 67. maddesindeki hizmet alımı biçimine, yani taşeronu geri döndürür. Programın (f) maddesindeki kooperatif, şirketin taşeronu değil, işçilerin şirket içinde kurduğu ve şirketin yerine geçmeye aday olan biçimdir; işçi kooperatifin ortağıdır, kooperatif işçinin patronu değil.

Yol	Yasal dayanak	Bugün açık mı
Belediyenin kooperatife ortak olması	1163 md. 9; belediye meclisi kararı	Açık; az kullanılmış; 2025 taslağı bakanlık iznine bağlamayı öngörüyor
Kooperatiften satın alma	4734 md. 22 (doğrudan temin), şartname koşulları	Kısmen; sosyal ölçütlü şartname KİK kararlarıyla netleşmedi
Arsa ve taşınmaz tahsis	5393 md. 18/e, 69; 2886	Açık; ihale usulüne tabi; bedelsiz tahsis yok
Ortak hizmet projesi	5393 md. 75	Kapalı; kooperatifler sayılmıyor, yasa değişikliği gerekir
Şirket içinde işçi kooperatifi nüvesi	6102 TTK, şirket ana sözleşmesi, 1163	Açık; belediyenin tek ortak olarak genel kurul kararıyla

■ Çapa kurum satın alması: Preston modeli, yaşam ücreti koşuluyla

Preston'da altı "çapa kurum" (belediye, il meclisi, polis, üniversite, kolej, konut derneği) satın alma harcamalarını yerel tedarikçilere yönlendirdi; Preston içinde kalan pay 2013'te %5'ten 2016'da %18,2'ye, Lancashire genelinde %39'dan %81'e çıktı; "gerçek yaşam ücreti" koşulu ve işçi kooperatifleri kurma programı eşlik etti (CLES/Preston). Türkiye'de bir büyükşehir belediyesi, şirketleriyle birlikte, yılda on milyarlarca liralık alım yapar; bu alımın nereye gittiği bir sınıf politikası sorusudur.

Mevzuat burada dardır. 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu'nun 5. maddesi rekabet, eşit muamele ve saydamlık ilkelerini koyar; "yerel tedarikçiye öncelik" doğrudan yazılamaz. Ama üç olanak vardır: Yerli istekli lehine 63. maddedeki fiyat avantajı (yerli mali için %15'e kadar); teknik şartnamelere yaşam ücreti, sendikali işçi çalıştırma ve iş güvenliği koşullarının yazılması (ihale mevzuatının "işin niteliğine ilişkin" koşul olarak kabul ettiği ölçüde; bu tür sosyal kriterlerin şartnameye yazılabilirliği Kamu İhale Kurulu kararlarıyla netleşmiş değildir ve rekabeti kısıtlayıcı bulunma riski taşır); ve doğrudan temin (md. 22) ile küçük alımların kooperatiflere yönlendirilmesi. Bunların ötesi yasa değişikliği gerektirir ve programın "merkezî mücadele" bölümüne yazılır: Avrupa Birliği ihale direktiflerindeki "sosyal hususlar" ve "ayrılmış ihale" (kooperatif ve sosyal işletmelere özgü ihale) hükümlerinin Türkiye mevzuatına alınması. Preston'ın kendi sınırı da unutulmamalı: Yerel sermayeyi güçlendirmek işçi denetimi değildir; koşul yaşam ücreti ve sendikadır, "yerel" değil.

■ Konut: arsa satılmaz, kamu kiralık konut, boş konut vergisi, kooperatif konut

Kızıl Viyana 1919–34 arasında lüks vergileriyle ve artan oranlı konut inşaat vergisiyle (Wohnbausteuer) 64 bin daire yaptı; kira hane gelirinin yaklaşık %4'ü düzeyindeydi, çünkü arsa maliyeti ve faiz kirayı yüklemiyordu (Red Vienna). Marinaleda'da toprak işgali ve spekülasyon yasağıyla ucuz konut; Berlin'de 2021'de %59,1 oyla 240 bin dairenin kamulaştırılması kararı ve 13 Mart 2026'da kabul edilen, Mart 2028'de yürürlüğe girecek Toplumsallaştırma Çerçeve Yasası (bkz. Bölüm 7 ve 91-teyit). Türkiye'de ise Bölüm 13'ün en sert bulgusu şuydu: İmar rantına dokunan tek bir belediye deneyimi yoktur. Batıkent (Kent-Koop, 1979) kooperatif konutun büyük ölçekli tek örneğidir (bkz. Bölüm 9).

Programın dört alt maddesi ve her birinin mevzuattaki yeri:

- **Belediye arsası satılmaz.** Taşınmaz alım-satımı belediye meclisinin yetkisindedir (md. 18/e); meclis, belediye arsa stokunun satılmayacağını, yalnızca kiralacağını ya da kooperatiflere uzun süreli tahsis edileceğini karara bağlayabilir. Bu, mevcut mevzuatla yapılabilir olan en güçlü konut kararıdır.
- **Kamu kiralık konut.** 5393'ün 69. maddesi belediyeye arsa, konut ve işyeri üretme, satma ve kiralama yetkisi verir; 14. madde konutu belediye görevleri arasında sayar. Belediye, sattığı değil kiraladığı, kirayı hane gelirine bağladığı bir stok kurabilir; engel hukuki değil, finansmandır (İller Bankası kredisi ve merkezî pay).
- **Boş konut vergisi.** Emlak vergisi 1319 sayılı kanunla merkezî olarak düzenlenir; belediye oran belirleyemez; boş konut vergisi ancak yasayla konabilir. Bu madde programın "merkezî mücadele" listesine yazılır; belediye yalnızca boş konut envanteri çıkarıp yayımlayabilir, ki bu bile önemli bir siyasal adımdır.
- **Kooperatif konut.** Belediye arsasının konut kooperatiflerine tahsisi (md. 69 ve 1163 sayılı kanun) mümkündür; koşul, kooperatif konutunun piyasaya yeniden satılmasını sınırlandıran şehirlerdir; aksi hâlde Batıkent'in sonradan yaşadığı gibi kooperatif konutu bir kuşak sonra ranta döner.

■ Su, ulaşım, ekmek: temel tüketimin kolektif düzenlenmesi

Dikili'de ayda 10 tona kadar su bedavaydı, toplu taşıma bedavaydı, ekmek ucuzdu; 21 sanıklı "görevi kötüye kullanma" davası 29 Mart 2010'da beraatle bitti; Yargıtay'ın bozması sonrası 2013'te yeni bir yargılamada ceza haberleri de var, programın bu sonraki süreci bilmesi gerekir (bkz. 91-teyit). Ovacık'ta toplu taşıma bağış kutusuyla bedava, su 0,50 TL/m³ idi; Tunceli'de öğrenci ulaşımı 2, tam bilet 2,5 lira tutuldu ve ilke tek soruyla açıklandı: "Neden kâr edelim, belediye tüccar mı?" (Cumhuriyet TV, 2023). 1970'lerin toplumcu belediyeciliği Halk Ekmek ve tanzim satışı yarattı (bkz. Bölüm 9). Bütün bunlar mevzuat içinde yapılabilir: Tarife yetkisi belediye meclisindedir (md. 18/f); tarife kademeli olabilir, ilk dilim sıfıra yakın olabilir. Büyükşehirlerde iki engel vardır: 6360 sayılı kanunla su ve kanalizasyon hizmeti büyükşehir ve 2560 sayılı kanunla kurulan idareye geçmiştir; ulaşım tarifesini 5216'nın 9. maddesindeki UKOME'de belirlenir; ilçe belediyesinin bu ikisinde yetkisi yoktur. Bir ilçe belediyesi programı, bu iki alanda yalnızca büyükşehir meclisinde mücadele ve mahalle meclisleriyle kampanya vaat edebilir; fazlasını vaat etmek dürüst değildir.

Asıl ders Bölüm 13'ün beşinci dersi: Bedava su bir hizmet fiyatlandırmasıdır, mülkiyet ilişkisine dokunmaz. Yalçınan ve arkadaşlarının Dikili değerlendirmesi bunu açıkça yazdı: Gerçek refah etkisi vardı, ama kaynakların yeniden dağıtımından çok fiyatlandırma üzerinden ilerledi (bkz. Bölüm 13). Program, tüketimin kolektif düzenlenmesini bir başlangıç sayar, varış sayamaz; suyun kimin elinde olduğu (Barselona ve Paris'in su hizmetini yeniden belediyeleştirmesi, El Alto'nun Suez sözleşmesini iptal ettirmesi), ekmeğin kimin fırınında piştiği (Halk Ekmek'in kooperatif ve işçi denetimine açılması), ulaşımın kimin şirketinde çalıştığı (belediye şirketi, madde f) soruları fiyatın arkasından gelir.

■ Kullanıcı denetiminde hizmet: SAAL modeli

Portekiz'de 1974 devriminden sonra SAAL programı, mahalle komisyonu + mimar ekibi + devlet finansmanı üçlüsüyle sakinlerin kendi mahallelerini yerinde yeniden inşa etmesini sağladı; 1976'ya kadar yaklaşık 170 proje ve 40 bin hane; sonra belediyelere devredilip söndürüldü (bkz. Bölüm 4). Kerala'da 4 binden fazla emekli mühendis ve teknisyen Gönüllü Teknik Koloru'ya yazıldı (bkz. Bölüm 8). Fındıklı'da "meci" (imece), yol ve altyapı işlerinin halkın kolektif emeğiyle tamamlanması, aynı ailedendir (bkz. Bölüm 13). Tunceli'de 2021'de belediye park, yol ve kaldırım işlerinde ihaleyi bırakıp kendi personeliyle çalışmaya geçti; bir örnekte 1 milyon liralık ihale maliyetli iş 450 bin liraya yapıldı; 2022'de bir mahallenin kaldırım belediyesinin çağrısıyla halkın katılımıyla bir haftada döşendi (Habertürk, 11 Mart 2021; İndigo, 23 Eylül 2022). İhale yerine yapım, 4734'ün istisnaları içinde kalır ve belediyesinin kendi araç parkı ile personelini gerektirir; aşağıdaki maddenin "belediye öder ve denetler" ayağının somut biçimidir.

Programın maddesi: Her mahalle yatırımı (park, kreş, sağlık ocağı, afet toplanma alanı, kentsel dönüşüm) üç ayaklı bir kurulla yürütülür: Mahalle meclisinin seçtiği sakin komisyonu, belediyesinin ya da meslek odalarının görevlendirdiği teknik ekip, ve belediye bütçesinden ayrılan fon. Sakin komisyonu ihtiyaç belirler ve tasarımı onaylar; teknik ekip çizer ve uygular; belediye öder ve denetler. Mevzuat bunu destekler: 76. madde kent konseyini, 77. madde belediye hizmetlerine gönüllü katılımı, 75. madde kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kamu yararına çalışan dernekler ve vergi muafiyeti tanınmış vakıflarla ortak hizmet projelerini düzenler; kooperatifler bu maddede sayılmaz (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı notu). Sınır, 77. maddenin "gönüllü" sözcüğündedir: Meci ile bedava emek arasındaki çizgi incedir; Japonya'nın chōnaikai'leri devletin yeniden üretim maliyetini haneye yıkan bir "gönüllülük" örneğidir (bkz. Bölüm 8). Programda sakin komisyonu tasarımı sahibidir, inşaatın ücretsiz işçisi değil.

■ Kayyım karşısında savunma

Bu madde diğerlerinden farklıdır; bir hizmet değil, bir varoluş sorusudur. 1 Eylül 2016 tarihli 674 sayılı KHK (sonra 6758 sayılı kanun) 5393'ün 45. maddesine bir fıkra ekledi: Terör suçlarından görevden uzaklaştırılan başkanların yerine İçişleri Bakanı ya da vali görevlendirme yapar. 2016'dan bu yana 164 belediye bu fıkra ile yönetildi; Diyarbakır'da 2017–2021 kayyım stratejik planı katılımı çevrimiçi anketle sınırladı, on üç stratejik alan yediye indirdi, kent konseyi sekiz yıl toplanmadı (bkz. Bölüm 12 ve 13). Kayyım yalnızca seçilmiş değil, katılım mimarisini tasfiye eder.

Tarih üç savunma biçimi gösterir. Poplar 1921'de otuz meclis üyesi, yoksullar adına vergi eşitliği için hapse girmeyi göze aldı ve kazandı; Parlamento Kasım 1921'de yükü eşitleyen yasayı çıkardı (bkz. Bölüm 7). Kızıl Viyana 1934'te silahla savunuldu; Karl-Marx-Hof topa tutuldu; savunma geç kalmıştı, çünkü on beş yıl boyunca federal düzeyde iktidar sosyal demokratların elinde değildi. GLC 1986'da direnmeden feshedildi; Fares Fair'e karşı ödememe kampanyası işçi koordinasyonsuzluğundan çıktı, rate-capping'e direnişten geri adım diğer belediyeleri yalnız bıraktı (bkz. Bölüm 7). Üç örneğin ortak dersi: Belediyenin savunması, halkın belediyeyi kendi kurumu olarak görüp görmediğine bağlıdır; bu da ancak katılımın gerçek karar yetkisi taşıdığı yerde olur.

Programın savunma maddesi iki katmanlıdır. **Hukuki katman:** Görevden uzaklaştırma kararlarına karşı idari yargı; Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru; Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın Türkiye'nin çekince koymadığı maddelerine dayanan başvurular; kayyım döneminde yapılan taşınmaz satışları, sözleşmeler ve işten çıkarmaların sonradan iptali için belge arşivi (bugünden tutulmalı). **Toplumsal katman:** Mahalle meclislerinin belediyeden bağımsız yaşaması (Bölüm 17), çünkü platform kapatılabilir, konsey kapatılabilir, meclis kapatılamaz; belediye şirketi işçilerinin sendikal örgütlülüğü, çünkü kayyımın ilk işi işten çıkarmadır (2016-2019'da 9.237 belediye çalışanı); açık bütçe ve aylık harcama açıklamasının kayyım döneminde de talep edilmesi, çünkü şeffaflık talebi kayyımı gayrimeşrulaştırmanın en sade yoludur; ve komşu belediyelerle, sendikalarla, meslek odalarıyla önceden kurulmuş dayanışma protokolleri. Şiddet bu programın hiçbir yerinde yoktur; Viyana'nın dersi, silahın değil, on beş yıl boyunca kurulmamış merkezî ittifakın dersidir.

■ "Tek belediyede sosyalizm" yanılığı

Bu programın on bir maddesi uygulanırsa bile ortaya çıkan şey sosyalizm değildir; sosyalist ilkelere yönetilen, kapitalist bir devletin içindeki bir belediyedir. Bunu söylemek moral bozmak değil, moral korumaktır; çünkü yanılığın bedeli ağırdır. Barcelona en Comú'nun 2015'te iktidara gelip 2023'te "kurumlar seni çok daha fazla değiştirir" itirafıyla ayrılması (bkz. Bölüm 7), belediyenin kira tavanı koyamaması, suyu yeniden belediyeleştirememesi, %30 sosyal konut kuralının ancak birkaç yüz daire üretmesi; Madrid'de merkezî hükümetin "harcama kuralı"nın katılımcı bütçeyi boğması; Grenoble'da yurttaş oylamasının mahkemece iptali; Ovacık'ta kooperatifin büyüyüp halk meclisinin büyümemesi ve modelin il ölçeğinde kayyımla kesilmesi (bkz. Bölüm 13): Hepsi aynı sınırı anlatır. Belediye, sermayenin ve merkezî devletin ölçeğinde değil, onların içinde çalışır. İller Bankası payı, merkezî vergi gelirlerinden aktarılan pay, İçişleri vesayeti, ihale mevzuatı, emlak vergisi oranları, kayyım fıkrası: Bu ipler belediyenin elinde değildir.

O hâlde neden uğraşmalı? Üç nedenle, ve Bölüm 20 bunları genişletecek. Birincisi, gündelik yeniden üretim: Kiranın, suyun, ulaşımın, kreşin, afet güvenliğinin belediye ölçeğinde kolektif düzenlenmesi, sınıfın bugünkü yaşamında somut bir fark yaratır ve bu farkı kimse "reformizm" diye küçümsemez. İkincisi, okul: Gramsci'nin konseylerden beklediği gibi, sınıf yönetmeyi yöneterek öğrenir; Fındıklı'nın 149 temsilcisi, Fatsa'nın on bir bölge komitesi, Kerala'nın 100 bin gönüllüsü bir belediye programından çok daha uzun yaşayan bir yetenek biriktirdi. Üçüncüsü, sığınak ve sığrama tahtası: Kızıl Viyana on beş yıl boyunca Avrupa işçi hareketinin laboratuvarıydı; Kerala'nın Halk Planı, karşı cephenin bile sürdürmek zorunda kaldığı bir kitleselliğe ulaştı; El Alto 2003'te bir hükümeti düşürdü. Yerel iktidar merkezî mücadelenin ikamesi değil, okulu ve dayanağıdır; program bunu ilk sayfasına yazar ve her yıl mahalle meclislerine bu cümleyi hatırlatır.

"Tek belediyede sosyalizm" yanılığının bir de ters yüzü vardır: "Belediye zaten bir şey yapamaz" tembelliği. Bu ikisi aynı yanılığın iki hâlidir; birincisi belediyeyi devletten koparır, ikincisi belediyeyi devlete teslim eder. Dikili'nin bedava suyu bir yargılamayla, Poplar'ın vergi isyanı bir yasayla, Berlin'in kiracı kampanyası bir çerçeve yasasıyla sonuçlandı: Belediye ölçeğinde başlayan bir mücadele, merkezî ölçekte bir sonuç üretebilir. Programın "merkezî mücadele listesi" (boş konut vergisi, sosyal ihale, geri çağırma hakkı, mahalle meclislerinin yasal statüsü, bütçe payının kanunla güvencesi, kayyım fıkrasının kaldırılması) tam olarak bu köprüdür.

■ Vaat ve gerçek

Programın vaadi	Mevzuatın ve sınıf ilişkilerinin gerçeği
Başkan delegedir	Kanun başkanı yürütmenin başı yapar; delegelik siyasal taahhülle ve meclisin yetkilerini fiilen kullanmasıyla kurulur
Yönetici işçi ücreti alır	Ödenek yasayla sabittir, fark bağışlanır, düşürülemez
Geri çağırma vardır	Mevzuatta yoktur; imzalı istifa ve parti tüzüğüyle siyasal bağlayıcılık kurulur
Bütçenin %20'si mahallenin	Bütçeyi hukuken belediye meclisi yapar; %20 taahhüt ve açıklanmış formülle yaşar, gerçekleştirme raporu olmadan olur
Belediye şirketinde işçi denetimi	Şirket biçimi kalır; yönetim kuruluna işçi temsilcisi ve ortak kurul danışması mümkün, tam denetim değil
Şirket işçisi ile kadrolu işçi eşitlenir	696 sonrası ikili yapı yasadan gelir; ücret farkı belediye ve şirket genel kurulu kararıyla kapatılabilir, "ilave tediye" gibi kamu hakları için yasa gerekir
Kooperatif belediyenin ortağı olur	1163 md. 9 açık; 75. madde kooperatifi saymaz; 2025 taslağı ortaklığı bakanlık iznine bağlamayı öngörüyor
%20 bütçeye yazılır	Stratejik plan-performans programı-bütçe zinciriyle belgeye çevrilebilir; mahalle bir bütçe birimi değildir, proje etiketiyle izlenir; zincir meclis çoğunluğuna bağlıdır
Yerel ve sendikali tedarik	4734 daraltır; şartname ve doğrudan temin olanağı sınırlı, sosyal ihale için yasa gerekir
Boş konut vergisi	Yasa gerekir; belediye yalnızca envanter çıkarılabilir
Bedava su	İlçe belediyesi büyükşehirde yetkisiz; büyükşehirde kademeli tarife mümkün; mülkiyete dokunmaz
Kayyım karşı savunma	Hukuki yollar dar; asıl savunma halkın belediyeyi kendi kurumu görmesi

■ Bu bölümden dersler

- Komün ilkeleri bugünün belediyesine doğrudan yazılamaz, ama her ilkenin mevzuat içinde bir "en yakın mümkün" biçimi vardır; programın işi bu biçimleri bulmak ve sınırlarını açıkça yazmaktır.
- Programın kalbi bütçe payıdır. Asgari %20, hedef %35; ihtiyaç ağırlıklı dağıtım; belediye meclisinde değiştirilmeden onay; yıllık gerçekleştirme raporu. Bunlar olmadan diğer maddeler süstür.
- Yönetici ücreti, geri çağırma ve başkanın delegeliği hukuken değil siyasal taahhülle kurulur; taahhüt seçim öncesi imzalanır ve ihlali kamuoyu önünde olguya dönüştürülür.

- Belediye emeği programının sınavıdır: Şirket yönetim kurulunda işçi temsili, sendika-mahalle ortak kurulu ve kooperatif nüvesi olmadan "sol belediye" İzmir 2025'te ve Diyarbakır 2024'te olduğu gibi işçi çıkarır. Tunceli 2021-2023 (regl izni, yüzde 85 zam, 7 saatlik iş günü) bunun tersinin belediye kararıyla mümkün olduğunu, kayyımın 2025 sözleşmesi ise aynı kazanımın bir yılda geri alınabildiğini gösterdi.
- Mülkiyete dokunmayan program güzelleştirme programıdır: Arsa satmamak ve kamu kiralık konut bugün mümkündür; boş konut vergisi ve sosyal ihale merkezî mücadele listesine yazılır.
- Kayyım karşısında tek kalıcı savunma, halkın belediyeyi kendi kurumu olarak görmesidir; bu da mahalle meclislerinin belediyeden bağımsız yaşaması, işçilerin örgütlülüğü ve önceden kurulmuş dayanışma protokolleriyle olur.
- "Tek belediyede sosyalizm" ile "belediye zaten bir şey yapamaz" aynı yanlış iki hâlidir; yerel iktidar merkezî mücadelenin okulu ve dayanağıdır, ikamesi değil.
- 696 sayılı KHK taşeronu kaldırmadı, belediye şirketi biçiminde kalıcılaştırdı: yaklaşık 650 bin şirket işçisine karşı 34 bin kadrolu işçi, %30-40 ücret farkı; programın ilk ölçülebilir taahhüdü bu farkı dört yılda kapatmak ve sendika seçimine karışmamaktır.
- Kooperatif bir dilek değil bir yasadır: 1163'ün 9. maddesi belediyenin kooperatife ortak olmasına izin verir, 7339 (2021) KOOPBİS ve dış denetim getirdi; belediye-kooperatif ilişkisinin beş yolundan ikisi (75. madde ortaklığı, sosyal ölçütü ihale) bugün kapalıdır ve merkezî mücadele listesine yazılır.
- "%20" siyasal bir taahhüt olarak kalmaz; stratejik plan (md. 41), performans programı, bütçe ve faaliyet raporu zinciriyle belediyenin kendi belgelerine yazılır; belgeye yazılmış taahhüt ihlal edildiğinde kanıtını kendi içinde taşır.

■ Genç yoldaşlara somut görevler

- Kendi belediyenizin son bütçesini alın (1982 ile isteyin ya da meclis kararlarından bulun); personel ve zorunlu giderleri düştükten sonra kalan yatırım bütçesinin %20'sinin kaç lira olduğunu hesaplayın ve bunu mahallenizde açıklayın. Bu rakam, katılımcı bütçe tartışmasının Türkiye'deki ilk somut sayısı olacaktır.
- Belediyenizin şirketlerinin adlarını, işçi sayılarını, sendikalarını ve yönetim kurulu üyelerini listeleyin; işçi temsilcisi var mı bakın; yoksa bunu sendika şubesine ve mahalle meclisine gündem olarak taşıyın.
- Belediyenizin son beş yılda sattığı taşınmazların listesini isteyin; "arsa satılmaz" kararını bir sonraki meclis oturumuna öneri olarak götürecek bir dilekçe hazırlayın.
- Seçim öncesinde adaylardan bu bölümdeki on bir maddeyi imzalamalarını isteyin; imzalamayanların hangi maddeyi neden imzalamadığını yazılı olarak alın ve mahallede açıklayın.
- Kayyım atanmış ya da atanma riski olan bir belediyede yaşıyorsanız, bugünden belge arşivi tutun: Taşınmaz satışları, sözleşmeler, işten çıkarmalar, kent konseyi ve halk meclisi tutanakları.
- Belediyenizin yürürlükteki stratejik planını ve son performans programını indirin (yayımlamak zorundadır); içinde "mahalle", "katılım" ve "kent konseyi" sözcüklerinin geçtiği hedefleri ve bunlara ayrılan tutarı bulun; bulamıyorsanız bunu bir sonraki plan döneminin (seçimden sonraki altı ay) gündemi olarak yazın.
- Belediye şirketinde çalışan bir komşunuzun bordrosuyla aynı işi yapan kadrolu işçinin bordrosunu (izinleriyle) yan yana koyun; farkı mahalle meclisinde ve sendika şubesinde okuyun.
- Mahallenizde kurulacak bir tüketim ya da bakım kooperatifi için yedi kurucuyu belirleyin; belediyeden para değil, KOOPBİS, muhasebe ve hukuk desteği isteyin; belediyenin 1163 md. 9 ile azınlık ortağı olup olamayacağını yazılı sorun.

■ Kaynaklar

- Marx, "The Civil War in France" (1871): <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1871/civil-war-france/>
- İnan İzci, "Halkçı belediyecilikte bir ilham kaynağı: Fındıklı deneyimi", Sosyal Demokrat Dergi: <https://www.sosyaldemokratdergi.org/halkci-belediyecilikte-bir-ilham-kaynagi-findikli-deneyimi/>
- Engin Bozkurt, Ovacık değerlendirmesi, sendika.org: <https://sendika.org/2020/07/toplumcu-belediyecilik-politikalarinin-ovacik-belediyesi-ornegi-uzerinden-degerlendirilmesi-engin-bozkurt-591708>
- Cumhuriyet, Dikili su davası beraat (29.3.2010): <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dikilideki-su-davasi-saniklari-beraat-etti-131408> ; Hürriyet, sonraki süreç: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/suyu-bedava-dagitana-baskana-hapis-21932947>
- Yalçın vd., "Kapitalist Kentte Sosyal Belediyecilik Ne Kadar Mümkün? Dikili Örneği": <https://www.academia.edu/270771/>
- Red Vienna (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/Red_Vienna ; Huberman, "Red Vienna" (PSE): https://www.pseweb.eu/ydepot/seance/514442_Huberman_Red_Vienna_PSE.pdf
- Preston City Council, "What is the Preston Model?": <https://www.preston.gov.uk/article/1339/What-is-Preston-Model> ; CLES, "How we built community wealth in Preston": https://www.preston.gov.uk/media/1792/How-we-built-community-wealth-in-Preston/pdf/CLES_Preston_Docu
- Poplar Rates Rebellion (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/Poplar_Rates_Rebellion ; Socialist Review, "Poplar 1921": <http://socialistreview.org.uk/297/poplar-1921-guilty-and-proud-it>
- Fares Fair (Wikipedia): https://en.wikipedia.org/wiki/Fares_Fair ; Socialist Worker, "The real record of the GLC": <https://socialistworker.co.uk/in-depth/the-real-record-of-the-glc/>
- Berlin.de, "House of Representatives adopts framework law on socialisation" (13.3.2026): <https://www.berlin.de/en/news/10260619-5559700-house-of-representatives-adopts-framework.en.html>
- Participedia, Kerala People's Campaign: <https://participedia.net/case/35> ; Franke, "Local Planning: The Kerala Experiment": <https://msuweb.montclair.edu/~franker/KeralaExperiment.pdf>
- Cambridge, Porto Alegre "Time of Closure": <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-latin-american-studies/article/time-of-closure-participatory-budgeting-in-porto-alegre-brazil-after-the-workers-party-era/44EC7210668F4E4CC82853961C5133E9>
- Paris.fr, budget participatif (2025 rehberi): https://cdn.paris.fr/paris/2025/01/06/le-guide-du-depot-2025_vf-A7AW.pdf
- CCA, "The SAAL Process: Housing in Portugal 1974-76": <https://www.cca.qc.ca/en/events/3501/the-saal-process-housing-in-portugal-197476>
- Waging Nonviolence, "Lessons from Barcelona en Comú" (2023): <https://wagingnonviolence.org/2023/05/lessons-barcelona-en-comu-ada-colau/>

- Medyascope, kayyum haritası: <https://medyascope.tv/2024/11/04/kayyum-atanan-belediyeler-infografik/> ; Özgürlük için Hukukçular, "Kent hakkı bağlamında kayyum": <https://ozgurlukicin hukukcular.org/tr/detay/kent-hakki-baglaminda-kayyum-uygulamaları>
- memurlar.net, İzmir işten çıkarma: <https://www.memurlar.net/haber/1138097/izmir-de-grev-sonrasi-toplu-isten-cikarma-karari-alindi.html>
- Tunceli Belediyesi-Genel-İş toplu sözleşmeleri: Diken (2021): <https://www.diken.com.tr/bu-da-komunist-baskanin-toplu-sozlesmesi-isciye-8-bin-lira-maas/> ; Cumhuriyet (2023): <https://www.cumhuriyet.com.tr/ekonomi/komunist-baskan-fatih-mehmet-macoglu-imzayi-atti-yuzde-85-maas-artisi-2067058> ; ANKA, kayyum dönemi TİS (19.11.2025): https://ankahaber.net/haber/detay/tunceli-belediyesinde-calisan-haklarini-geriye-goturen-tis-imzalandi_274409
- Tunceli'de ihale yerine yapım: Habertürk (11.3.2021): <https://www.haberturk.com/son-dakika-komunist-baskan-dan-yeni-icraat-o-sistemi-kaldirdi-3001628> ; İndigo (23.9.2022): <https://indigodergisi.com/2022/09/macoglu-cagri-yapti-halk-40-gunluk-isi-bir-haftada-bitirdi/> ; Cumhuriyet TV söyleşisi (2023): <https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/tunceli-belediye-baskani-fatih-mehmet-macoglu-cumhuriyet-tv-yayinina-katildi-neden-kar-edelim-belediye-tuccar-mi-2114422>
- Diyarbakır'da DEM Partili belediyelerde işten çıkarmalar: Hürriyet (4.12.2024): <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/diyarbakirda-dem-partili-belediyelerde-532-kisiye-isten-cikarilma-tebligati-42615332> ; Gazete Detay, 720. gün (2026): <https://gazetedetay.com/720-gundur-direnen-iscilerden-dem-partili-belediyelere-sert-tepki>
- Kent-Koop kurumsal: <https://www.kent-koop.org.tr/kurumsal>
- sendika.org, "Belediye şirket işçileri anlatıyor: Taşeron sistemi belediye şirketleri eliyle kalıcılaştırıldı" (Haziran 2024): <https://sendika.org/2024/06/belediye-sirket-iscileri-anlatiyor-taseron-sistemi-belediye-sirketleri-eliyle-kalicilastirildi-onlara-da-kadro-mucadelesi-dustu-706778> ; ÇSGB Temmuz 2026 sendika istatistikleri (Haber Ekspres aktarımı): <https://www.haberexpres.com.tr/iskollarinda-en-fazla-uyeye-sahip-sendikalar-belli-odu/166752>
- 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu (mevzuat.gov.tr): <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1163.pdf> ; 7339 sayılı Kanun, Resmî Gazete (26.10.2021): <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/10/20211026-2.htm> ; Sosyal Ekonomi, "Kooperatifler Kanunu değişikliği ne getiriyor?": <https://sosyalekonomi.org/kooperatifler-kanunu-degisikligi-ne-getiriyor/> ; Mevzuat Takip, "Belediyeler kooperatif kurabilecek ve ortak olabilecekler" (taslak): <https://mevzuattakip.com.tr/haber/belediyeler-kooperatif-kurabilecek-ve-ortak-olabilecekler>
- İzmir Büyükşehir Belediyesi, "İzmir Tarımı" (kooperatif alım garantileri): <https://www.izmir.bel.tr/tr/izmirtarimi>
- STGM, "Belediyelerin Stratejik Planlama Süreçlerine Katılım" bilgi notu (2020): <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/belediye-stratejik-plan-bilgi-notu-final.pdf> ; 5393 sayılı Belediye Kanunu tam metni: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf>
- BirGün, "Şişli'de katılımcı bütçe: mahalle bütçe komitelerinin seçimi tamamlandı" (16.8.2021): <https://www.birgun.net/haber/sisli-de-katilimci-butce-projesi-kapsaminda-mahalle-butce-komiteleri-nin-secimi-tamamlandi-355386>
- Mevzuat: 5393 sayılı Belediye Kanunu (md. 14, 15, 18, 21, 32-34, 38, 39, 41, 44, 45, 56, 61-65, 67, 69, 70, 75-77); 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu (md. 9); 6360 sayılı Kanun; 2560 sayılı İSKİ Kanunu; 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (md. 7, 9); Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (md. 5); Mahalli İdareler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği; Kent Konseyi Yönetmeliği (md. 14); 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu (md. 5, 22, 63); 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu; 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu; 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu (md. 2, 9, 24, 45, 69); 7339 sayılı Kanun; 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu; 4857 sayılı İş Kanunu; 696 sayılı KHK; 674 sayılı KHK / 6758 sayılı Kanun; Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı.

Bölüm 19. Dijital Doğrudan Demokrasi: Araç, Efendi Değil

Bölüm 17 mahalle meclisini, Bölüm 18 sosyalist belediye programını anlattı. Bu bölüm ikisinin de sekretaryasını konuşuyor: Dijital araçlar. Başlıktaki cümle bölümün tezidir. Yazılım, meclisin hafızası, gündem defteri ve duyuru panosu olabilir; meclisin yerine geçtiği anda, ya bir hizmet uygulamasına ya da bir plebisit makinesine dönüşür. Aşağıda önce dünyadaki platformları ve olguları, sonra Türkiye'nin dijital tablosunu, sonra sorunları, sonra dokuz ilke ve yedi katmandan oluşan modeli, en sonda da Bilgi Müşterekleri'nin somut önerisi olan "Açık Belediye Paketi"ni anlatıyoruz. Bölüm boyunca bir soru tekrar edecek: Hangi araç, hangi sınıfsal koşulda, kimin sunucusunda, ne kadar bağlayıcı bir kararla çalışıyor?

■ Platformlar ve olgular

Decidim (Barselona, 2016-). 15M hareketinden gelen kadroların Barcelona en Comú ile belediyeyi kazanmasının ardından, Şubat 2016'da belediye öncülüğünde başlatıldı. Bugün 33 ülkede 511 kurulum, 318 kamu kurumu, 182 örgüt, 925 binden fazla katılımcı, 100 bini aşkın öneri (decidim.org/usedby). Ruby on Rails üzerinde modüler bir çerçeve: "Katılım alanları" (süreçler, meclisler, girişimler, danışmalar) ve "bileşenler" (öneri, katılımcı bütçe, toplantı, anket, hesap verebilirlik). Kod AGPL v3, içerik CC BY-SA, veri ODbL; projenin kendi yönetişi Metadecidim adlı bir Decidim kurulumunda ve Decidim Özgür Yazılım Derneği'nin kurullarında yürütülür (Decidim Docs). Kilit tespit, Computational Culture'ın makalesinden: Decidim'in başarısı kodda değil, Barselona'nın kooperatif geleneğine kök salmış geliştirici ve aktivist ağında, yani "yumuşak altyapı"dadır; kod kopyalanabilir, bu ağ kopyalanamaz (Computational Culture). 2023'te belediye yönetimi değişince platform küçüldü ama kapanmadı; dernek yapısı ve AGPL lisansı onu bir belediyeden bağımsız yaşatabildi.

Consul Democracy (Madrid, 2015-). Ahora Madrid döneminde geliştirildi; "Decide Madrid" olarak öneri, tartışma, oylama, katılımcı bütçe ve işbirlikçi mevzuat yazımı modülleriyle çalıştı; bugün 250'den fazla şehir ve örgüt kullanıyor (consuldemocracy.org). İki ders. Birincisi eşik: Bir önerinin oylamaya gitmesi için seçmen sicilinin %1'i (27.662 destek) gerekiyordu; 25 bini aşkın öneriden yalnızca ikisi bu eşiği aştı (diario.madrid.es). İkincisi 2019: Sağ yönetim gelince belediye projenin sorumluluğunu bıraktı, geliştirme ekibi dağıldı; kodun sürmesi için kurulan Consul Democracy Vakfı'nın tek kamu sponsoru Münih'tir, yılda 20.000 avro (OSOR vaka çalışması). Açık kaynak platformun hayatta kalmasını garanti etti, belediyede katılımın hayatta kalmasını garanti etmedi.

pol.is ve vTaiwan. pol.is bir oylama aracı değil, görüş haritalama aracıdır: Katılımcılar kısa ifadeler yazar, diğerleri katılıyor/katılmıyor der, yanıt verme seçeneği yoktur, makine öğrenmesiyle görüş kümeleri ve kümeler arası ortak ifadeler öne çıkarılır. vTaiwan 2014 Ayçiçeği hareketinden sonra g0v sivil hacker topluluğuyla hükümet arasında kuruldu; Ağustos 2015'te UberX düzenlemesinde tarafların ortak kabul ettiği ilkeler yasaya girdi; 200 binden fazla katılımcıya ulaştı (compdemocracy.org). Sınırları da açık: Yasal olarak bağlayıcı değil, gündemi ağırlıkla dijital ekonomi, kurumsallaşmadan çok Audrey Tang'ın kişiliğine bağlı; taksi şoförleri sürecin dışında kaldı; 2018 sonrası sönümlendi (bkz. Bölüm 8). Konsensüs haritalama, çıkarların uzlaşmaz olduğu sınıfsal çatışmaları "ortak zemin" retorisiyle görünmez kılma riski taşır.

LiquidFeedback (Alman Korsan Partisi, 2009-2013). Sıvı demokrasi: Her üye her konuda kendisi oy verir ya da oyunu konu bazlı, geçişli ve her an geri alınabilir biçimde devreder. 13.836 kayıtlı kullanıcıyla dünyanın en büyük delegatif demokrasi deneyi oldu; 2013'te fiilen bitti. Çöküşün nedenleri Kling ve arkadaşlarının veri analizinde ve parti tarihinde kayıtlı: Geçişli devir oyları küçük bir "süper delege" grubunda yığıldı; aktif kullanıcılar küçük ve temsili olmayan bir azınlıktı; açık oy geniş kesimleri caydırdı; sonuçların bağlayıcı olup olmadığı hiç netleşmedi; parti çökünce platform sustu (arXiv 1503.07723; Agora). Araç, örgütün siyasal yaşamından bağımsız değildir.

Rousseau (Beş Yıldız Hareketi, İtalya). Aday seçimi, program oylaması ve koalisyon kararları özel bir şirketin (Casaleggio Associati) mülkiyetindeki kapalı kodlu bir platformda yapıldı. 2017'de hacklendi; İtalyan Veri Koruma Kurumu (Garante) 4 Nisan 2019'da yetersiz güvenlik önlemleri gerekçesiyle 50.000 avro ceza kesti. 2021'de parti ile şirket arasındaki üye verisi kavgasında parti Garante'ye başvurdu; 1 Haziran 2021 kararıyla verinin sahibinin parti olduğu tescillendi; Rousseau 5 Haziran 2021'de işlevlerini durdurdu (Privacy International; Open; bkz. 91-teyit). Ders: Gündemi kim belirliyor, soruyu kim yazıyor, sayımı kim doğruluyor; bu üç soru yanıtsızsa oylama plebisittir.

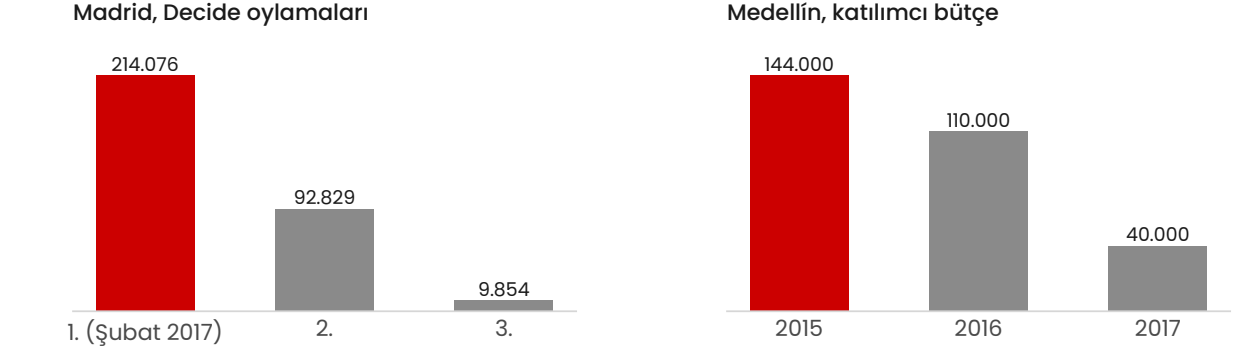
Better Reykjavik (2010-). Citizens Foundation'ın açık kaynak Your Priorities platformu üzerinde; her fikrin yanında "lehte" ve "aleyhte" sütunları; 120 bin nüfuslu kentte 70 binden fazla katılımcı; yaklaşık 700 fikir belediyece hayata geçirildi; "Benim Mahallem" katılımcı bütçesi sermaye yatırım bütçesinin %4-6'sı (citizens.is). Canlı kalmasının nedeni bir kurumsal yükümlülük: Belediye her ay en çok oy alan 10-15 fikri resmen görüşmek zorunda.

Kura meclisleri. Ostbelgien'de 2019'dan beri kalıcı, kurayla seçilen 24 üyeli Bürgerrat gündem belirliyor, konu bazlı yurttaş meclisleri topluyor; parlamento tavsiyeleri görüşüp gerekçeli yanıt vermek zorunda (Deliberative Democracy Digest). İrlanda'da 99 kurayla seçilmiş yurttaşın kürtaşı yasağı üzerine tavsiyesi 2018'de referandumla %66,4 kabul edildi; gücü referanduma bağlanmış olmasındandı. Fransa İklim Yurttaş Konvansiyonu'nda 150 kişi 149 öneri üretti, Macron 146'sını "filtresiz" ileteceğini söyleyip üç "joker" kullandı (temettü vergisi dahil); 2021 yasa önerilerinin yaklaşık %40'ını, çoğunu sulandırarak içerdi; üyeler hükümete 10 üzerinden 3,3 verdi (Wikipedia). Ders: Bağlayıcılık olmayınca kura meclisi meşruiyet sağlayıcıya dönüşür; sınıfsal çıkarı doğrudan karşısına alan öneriler "joker"le elenir.

Estonya. 2005'ten beri yasal bağlayıcı internet oyu; 2023 seçiminde oy kullananların %51,1'i internetten oy verdi (valimised.ee). Dijital katılımın yaygın olabileceğini gösterir; ama bu bir temsil aracıdır, doğrudan demokrasi aracı değil; ve güvenlik tartışması (2014 Halderman ekibi raporu) kapanmadı.

Bağlayıcı olmayan katılım kendi kendini eritir

Oy veren kişi sayısı

Kaynak: MDPI (2020); El Tiempo

Şekil 9. Bağlayıcı olmayan katılımın sönmesi: Madrid ve Medellín.

■ Türkiye'nin tablosu

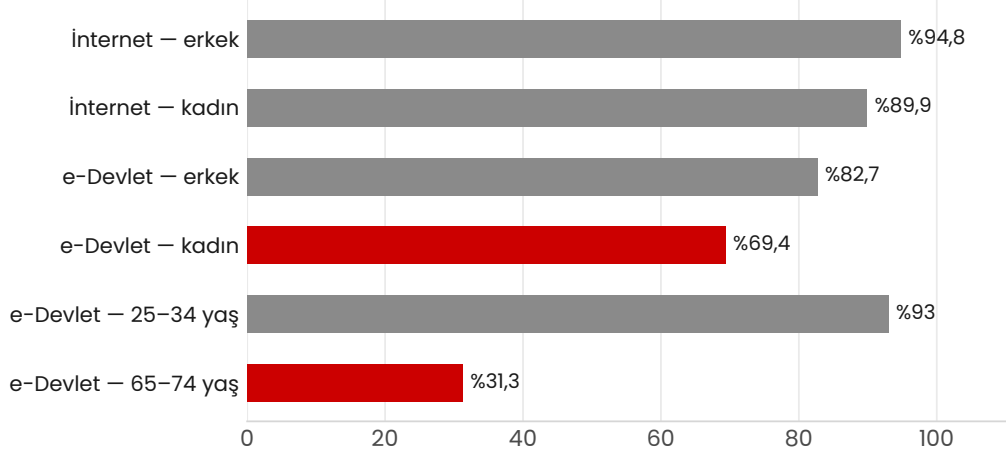
Türkiye'de dijital katılım tartışması bir yanılsamayla başlar: Herkes internette, o hâlde herkes katılabilir. TÜİK'in 6 Ağustos 2026'da yayımladığı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması'na göre 16-74 yaşta internet kullanımı %92,3 (erkek %94,8, kadın %89,9), e-Devlet kullanımı %76,0 (erkek %82,7, kadın %69,4); 25-34 yaşta e-Devlet kullanımı %93,0, 65-74 yaşta %31,3 (Cumhuriyet, 6.8.2026; 2025 bütteni: TÜİK). İki uçurum yan yana duruyor: Yaş (65-74'te üç kişiden ikisi e-Devlet kullanmıyor) ve cinsiyet (kadınlar 13 puan geride). Bunlara kırsal ve yoksul hanelerde cihaz paylaşımı, vardiyalı işçinin zamanı ve dil eklenir. "Uygulamadan oy ver" tasarımı, sandık başına gelemeyeni değil, telefonu olmayanı dışlar; genç, kentli, erkek, eğitilmiş katılımı aşırı temsil eder.

Mevcut araçlar bu uçurumun ötesinde bir de nitelik sorunu taşır. CİMER 2025'te 5,5 milyon başvuru aldı ve %96,8'ini yanıtladı (İletişim Başkanlığı); ama yapı dikey ve bireyseldir, kamuoyuna açık değildir, kolektif gündem oluşturmaz. Ankara'nın Başkent 153'ü 2023'ün ilk yedi ayında 2 milyonu aşkın çağrı ve 631 bin kayıtlı talep aldı (Ankara BB); çukur, çöp, su arızası: Bu bir çözüm merkezidir, yani müşteri hizmetidir; katılım değil. İBB'nin "Bütçe Senin"i Türkiye'nin ilk büyükşehir katılımcı bütçesiydi: 2023 bütçesi için 670 öneri, elemenden 77'si oylamaya çıktı, 14.834 İstanbullu oy verdi, 28 proje kabul edildi (ANKA). On altı milyonluk kentte 15 bin oy, binde birdir. Arıkboğa'nın üç dönemlik değerlendirmesi katılım oranının düşüklüğü yanında uygulama izlemenin zayıf, maliyet tahminlerinin gerçek dışı ve bütçe payının geç açıklanmış olduğunu not eder (Arıkboğa, 2024). İzmir'in Bizİzmir'i "Duy-Paylaş-Katıl" üçlüsüne BizPuan'ı ekledi: Anket doldurana ve gönüllü olana puan, puana konser bileti. Katılım, emek karşılığı ödül mantığına, yani oyunlaştırılmış bir müşteri sadakat programına dönüştü. e-Devlet Kapısı'nın kendisi de bu tablonun parçasıdır: Belediye borç sorgulama, imar durumu, afet toplanma alanı sorgulama gibi hizmetler tek kimlikle sunuluyor; AFAD'ın 31 bin toplanma alanı 2025'ten bu yana buradan görülebiliyor (turkiye.gov.tr; bkz. Bölüm 17). Bu, devletin yurttaşla tek pencereden "hizmet vermesi"dir; yurttaşın devlete tek pencereden söz söylemesi değil. Ve mahalle meclisinin kimlik doğrulama için e-Devlet'e yaslanması bedeli, aşağıda KVKK başlığında anlatılan profil riskidir.

Bağlayıcı dijital oylama için yasal çerçeve yoktur. YSK 12 Kasım 2024'te yurt içi seçimlerde elektronik oy çalışması olmadığını açıkladı; Türkiye'de sayım ıslak imzalı tutanağa dayanır, SEÇSİS yalnızca sonuç aktarım sistemidir (AA). Açıklamanın arka planı çelişkilidir: Aynı günlerde YSK Başkanı, Rusya, Azerbaycan ve ABD örneklerinin incelendiğini, teknik hazırlığın tamamlandığını, Ankara Üniversitesi ile çalışıldığını, kararın TBMM'ye ait olduğunu ve uygulamanın "2028 sonrasında, belki daha erken" mümkün olabileceğini söylemişti (LOG, 12.11.2024). Bu dosyanın yazıldığı Eylül 2026'da 298 sayılı Kanun'da elektronik oyu yurt içinde mümkün kılan bir değişiklik yapılmış değildir; e-oy tartışması, kurulun "çalışma yok" ile başkanın "hazırız" cümleleri arasında durmaktadır. Rivest ve arkadaşlarının aşağıda anlatılan uyarısı, bu tartışma yeniden açıldığında Türkiye için de geçerlidir: İncelenen üç örnekten ikisi, seçimin denetlenebilirliği açısından örnek gösterilemeyecek ülkelerdir. Belediye düzeyinde bir "mahalle oylaması" ise bugün de hukuken bir anket olarak kalır. Ve 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) bir riskin adıdır: Belediye platformlarında kimlik doğrulama T.C. kimlik numarası ve e-Devlet ile yapılıyor; oy tercihinin siyasi görüş sayılıp 6. maddedeki "özel nitelikli kişisel veri" kapsamına girmesi tartışması bakidir. Kimin oy verdiğinin ve neye oy verdiğinin aynı sunucuda tutulması, yönetim değişiminde ya da kayyım atamasında bir profil listesine dönüşebilir. Bu, Rousseau dersinin Türkiye çevirisidir.

Kim dijital olarak katılabilir?

16–74 yaş, 2026 (yüzde) – 65–74 yaşta üç kişiden ikisi e-Devlet kullanmıyor

Kaynak: TÜİK Hanehalkı BT Kullanım Araştırması (6.8.2026), Cumhuriyet aktarımı

Şekil 10. Dijital uçurum: internet ve e-Devlet kullanımı, 2026.

■ Türkiye’de Decidim ya da Consul var mı? Belediye platformlarının envanteri

Bu sorunun yanıtı kısa: Bilinen bir kurulum yok. Decidim’in kendi kullanım listesinde (511 kurulum, 33 ülke) Eylül 2026’da Türkiye’den tek bir kurum bulunmuyor (decidim.org/usedby); Consul Democracy’nin "250’den fazla şehir ve örgüt" dediği kullanıcı topluluğunun sergilediği örnekler arasında da Türkiye yok (consuldemocracy.org). Gözüküş’in Ağustos 2024’teki gözlemi ("Türkiye’de bir Decidim girişimiyle karşılaşmadım") iki yıl sonra da geçerlidir. Bu, Türkiye’de belediyelerin dijital katılım aracı olmadığı anlamına gelmiyor; aracın olduğu, ama açık kaynaklı, belediyeler arası paylaşılan ve bağlayıcı bir tasarımın olmadığı anlamına geliyor. Envanter şöyle:

- **İBB "Bütçe Senin" (2021–).** Türkiye’nin ilk büyükşehir katılımcı bütçesi; kendi geliştirdiği bir site üzerinde (butcesenin.istanbul). Arıkboğa’nın verileriyle: 2022 bütçesi için 843 başvuru ve 27 proje, 2023 için 512 başvuru ve 28 proje, 2024 için 378 başvuru ve 20 proje; 2024 turunda kabul edilen projelerin toplam tutarı yaklaşık 467 milyon lira ([Arıkboğa, 2024](https://arıkboğa.2024)). Başvuru sayısı üç yılda yarıya inmiştir. 2025’te açılan yeni turda başvurular 29 Temmuz–10 Ağustos arasında alındı, tema gençlik olarak belirlendi, projeler İBB birimleri ve İstanbul Kent Konseyi’nce elendikten sonra "tüm Türkiye’deki vatandaşların" oyuna açıldı ve uygulama 2026’ya bırakıldı; ayrılan bütçe yine açıklanmadı ([Gazete Pencere](https://gazetepencere.com)). İstanbul’un bütçesi için İstanbul dışından oy verilebilmesi, oylamanın bir karar değil bir kampanya aracı olarak tasarlandığını gösterir.
- **Kadıköy "Anlat Kadıköy".** Kadıköy Belediyesi’nin 2020–2024 stratejik planının hazırlığında açtığı dijital danışma platformu; afetten atık yönetimine 33 başlıkta görüş toplandı, 21 mahalleyi kapsayan on bölge toplantısı ve odak gruplarla desteklendi ([Kadıköy Belediyesi](https://kadikoy.bel.tr)); 2025–2029 planı için aynı adreste yeni bir katılım anketi açıldı ve 19 mahalle bazında görüş isteniyor (anlat.kadikoy.bel.tr). Türkiye’de stratejik plan zincirine (bkz. Bölüm 18) dijital danışmayı en sistemli bağlayan örnekler; ama platformun yazılımı hakkında kamuya açık bilgi yoktur, kaynak kodu yayımlanmamıştır ve çıktısı bir anket sonucudur, karar değil.
- **Nilüfer Açık Veri Platformu (26 Şubat 2026).** Bursa’nın ilk ilçe açık veri portalı; belediye hizmetleri, çevre, ulaşım ve demografi veri setlerini makine okunabilir biçimde yayımlıyor, olmayan verinin talep edilmesine olanak veriyor ([Nilüfer Belediyesi](https://nilufer.bel.tr)). Bir katılım platformu değil, katılımın ön koşulu olan şeffaflık katmanıdır (aşağıda Katman 1); Nilüfer’in mahalle komiteleri deneyiminin (bkz. Bölüm 13) dijital mirası budur.
- **İzmir Bizİzmir, Ankara Başkent 153, CİMER.** Yukarıda anlatıldı: Çözüm merkezi, sadakat puanı ve dikey başvuru; katılım değil hizmet arayüzü.
- **Çankaya ve Tekirdağ.** Çankaya’nın semt meclisleri fiziksel toplantıya dayanır ve dijital katmanı bir web sitesiyle sınırlıdır (bkz. Bölüm 13); Tekirdağ’ın kadın mahalle meclisleri de yüz yüze toplanır (bkz. Bölüm 17).

Araç	Sahibi ve kodu	Girdi	Çıktı	Bağlayıcılık
Bütçe Senin (İBB)	Belediye; kapalı	Proje önerisi, oy	Seçilen projeler (2024: 20 proje, ~467 milyon TL)	Yok; pay açıklanmıyor
Anlat Kadıköy	Belediye; kapalı	Anket, görüş	Stratejik plan girdisi	Yok; "değerlendirilir"
Nilüfer Açık Veri	Belediye; veri açık	Veri talebi	Veri setleri	Katılım aracı değil
Bizİzmir / Başkent 153 / CİMER	Belediye ve İletişim Başkanlığı; kapalı	Bireysel talep	Bireysel yanıt	Yok
Decidim / Consul kurulumu	Yok	—	—	—

Envanterden çıkan sonuç Bölüm 17’nin gerekçesini tekrarlar: Türkiye’de eksik olan yazılım değildir; Decidim’in kurulumu bir hafta sonu işidir. Eksik olan, kurulumu kendi tutanağı ve gündemi için isteyen bir mahalle meclisi, bir sendika şubesi, bir kent konseyi çalışma grubudur. Aşağıdaki paket ve yol haritası bu boşluğa yazılmıştır.

■ Sorunlar: teknik olanla siyasal olanın iç içeliği

Dijital uçurum yalnızca erişim değildir. Zaman, beceri, güven ve dil uçurumudur. Vardiyalı işçi, ev içi emek yükü altındaki kadın, mevsimlik tarım işçisi, göçmen: Çevrimiçi katılım pencereleri bu gruplara göre tasarlanmadı. Katılımcı bütçe oylamalarının demografik çarpıklığı literatürde standart bulgudur ([Digital Government: Research and Practice, 2024](https://digitalgovernment.org/research-and-practice)). Çözüm dijitali kaldırmak değil, çok kanallı ve asenkron tasarımıdır.

Platform sahipliği ve veri: kimin sunucusu? Üç model vardır. Tedarikçi SaaS'ta belediye kiralar, veri şirkette kalır; sözleşme bitince tarihçe gider (Rousseau ve birçok Türkiye belediye uygulaması). Belediye kendi barındırırsa yönetim değişince platform gider (Madrid 2019). Müşterek (dernek, vakıf, kooperatif) barındırırsa finansman gider (Consul Vakfı). En dayanıklı görünen karışım: Belediye barındırır, kod ve veri şeması müşterektir, dış aktarım sözleşmeyle zorunludur.

Tedarikçi kilidi. Free Software Foundation Europe'un "Public Money? Public Code!" kampanyası kamu parasıyla yazılan yazılımın özgür lisansla yayımlanmasını, ihalede özgür yazılım zorunluluğunu ve uzun vadeli finansmanı talep ediyor; 200'den fazla örgüt destekliyor; Schleswig-Holstein eyaleti Microsoft'tan LibreOffice ve Linux'a geçti (publiccode.eu; FSFE 2025). Türkiye'de belediye yazılımlarının büyük bölümü kapalıdır, birkaç tedarikçiye yoğunlaşmıştır; veri şeması bile kamuya açık değildir. Barcelona'nın ihalelere koyduğu "veri egemenliği maddesi" (yüklenici ürettiği veriyi belediyeye açık formatta verir) doğrudan uyarlanabilir; incelenen 15 sözleşmenin çoğunda böyle bir hüküm yoktu (UCL IIPP).

Astroturf ve manipülasyon. Sahte hesap, koordineli seferberlik (bir dernek ya da şirket üyelerini yönlendirir; yasal ama temsili bozar), bot ve troll kirliliği. Siyasi astroturfun dünya çapındaki koordinasyon örüntüleri belgelenmiştir (Scientific Reports, 2022). Daha ince bir sorun: Oylama arayüzü tarafsız değildir; onay oyu, sıralama ve puan dağıtımı katılımcı bütçede farklı projeleri kazandırır (arXiv 2401.12423). Kimin hangi yöntemi seçtiği bir siyasal karardır.

Blokszincir oylama. Park, Specter, Narula ve Rivest'in makalesi "Kötüden Daha Kötüye" başlığını taşır: İnternet oyu, kâğıda göre iki nedenle daha tehlikelidir; saldırı ölçeklenebilir (bir satır kodla milyonlarca oy) ve tespit edilemez (bellekte yaşayan kötücül yazılım). Blokszincir bunları çözmez, kötüleştirir: Cihaz ele geçirmeyi engellemez, gizli oyu korumaz, yamalar dağıtık sistemde yavaş dağıtılır (Journal of Cybersecurity, 2021). İki kavram önemli: Yazılım bağımsızlığı (tespit edilmeyen bir yazılım hatası, tespit edilmeyen bir sonuç değişikliğine yol açmamalı) ve kanıta dayalı seçim (denetlenebilir iz ve fiilen denetim). Sonuç: Bağlayıcı, yüksek riskli kararlar kâğıt ve gözlemciyle; danışma ve önceliklendirme çevrimiçi olabilir, ama kâğıt yedeğiyle.

Kimlik ve anonimlik. Doğrulama sıklaştıkça sahte hesap azalır ama katılım düşer ve profil riski artar; gevşedikçe astroturf artar. LiquidFeedback açık oyla katılımı öldürdü. Ara çözüm: Doğrulamayı ayrı bir servis yapmak (belediye kimliği doğrular, platform yalnızca "doğrulandı" jetonunu görür), oy içeriğiyle kimliği ayrı sunucularda tutmak, mahalle ölçeğinde fiziksel doğrulama.

Tıklama örgütlenmenin yerine geçer mi? Zeynep Tufekci'nin *Twitter and Tear Gas*'taki tespiti: Ağlar hızlı seferber eder ama kolektif karar kapasitesi (taktik esneklik, temsil, müzakere) inşa etmez. "Öneri gönder, oy ver" döngüsüne indirgenen katılımda yurttaş hizmet müşterisine dönüşür; BizPuan bunun ödüllü hâlidir.

Katılım belediyeden bağımsız mı? Barcelona 2023, Madrid 2019, Seul 2022: Katılım altyapısı yasal statü, bütçe payı ve bağımsız barındırma olmadan bir seçim dönemi ömürlüdür. Bu, Bölüm 17'nin gerekçesini teknik alanda tekrarlar: Platform kapatılabilir, meclis kapatılamaz.

Vaat	Gerçek
"Herkes telefondan oy verir, katılım patlar"	İBB: 16 milyonda 14.834 oy; 65–74 yaşta e-Devlet %31,3
"Açık kaynak platform katılımı güvenceye alır"	Madrid: kod yaşadı, katılım öldü; 25 bin öneriden 2'si eşiği geçti
"Doğrudan demokrasi platformu tabana söz verir"	Rousseau: özel şirket, kapalı kod, 50.000 € ceza, kapanış
"Sıvı demokrasi hiyerarşiyi kaldırır"	LiquidFeedback: süper delegeler, %1'lik aktif azınlık, açık oy caydırdı
"Kura meclisi partileri aşar"	Fransa: 149 öneriden %40'ı yasaya, üyelerin notu 3,3/10
"Blokszincir oylamayı güvenli kılar"	Rivest vd.: kötüden daha kötüye
"Yapay zekâ ortak zemini bulur"	Habermas Machine: gerekçe alışverişi yok, uzlaşmaz çatışma düzleşir

■ "Akıllı şehir": Kim akıllı, kim şehir?

Bu dosya yazılırken devlet kendi dijital kent tasarısını ilan etti. 18 Eylül 2026 tarihli 2026/11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi'yle "2030 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı" yürürlüğe kondu; 19 Eylül'de Resmî Gazete'de yayımlandı. Plan, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı koordinasyonunda hazırlandı; 2020–2023 dönemini kapsayan ilk stratejinin "uygulama dönemi sona ermiş", yeni plan "bu tecrübeye" dayandırılmıştır; 81 ili yapay zekâ, büyük veri, nesnelerin interneti ve dijital ikizlerle dönüştürmeyi hedefliyor: dört stratejik amaç, sekiz hedef, otuz iki eylem, 297 uygulama adımı, elli akıllı şehir uygulaması, yüzde 80 yerlilik (Alomaliye, genelge metni, 19 Eylül 2026; Hürriyet, 19 Eylül 2026). Genelge, "ilgili kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, üniversiteler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının katkılarıyla" hazırlandığını söylüyor ve "dijital güvenlik tedbirlerinin en üst düzeyde tutularak" veri yönetimi ve "yapay zekâ destekli karar alma mekanizmaları" istiyor. Metinde "vatandaş", "halk", "muhtar" ve "kent konseyi" sözcükleri geçmiyor; "kapsayıcı" sözcüğü geçiyor ama kapsanacak olanın karar sürecine nasıl gireceği yazılmıyor.

Teknoloji basınının ilk eleştirisi teknik ve mali oldu. Mehmet Taşnikli'nin değerlendirmesine göre plan iki büyük dönüşümü aynı fiber altyapısına yaslıyor (5G'nin yaygınlaştırılması ve 81 ilin akıllı şehre dönüştürülmesi); fiber uzunluğu 2023'te 562 bin kilometreydi, 2028 hedefi bir milyon kilometre; fiberin sabit geniş banttaki payı yüzde 34, hedef yüzde 46, OECD ortalaması 2024'te yüzde 47. Genelge toplam yatırım büyüklüğünü söylemiyor; 81 ilin mali kapasitesi birbirinden çok farklı; "81 il ayrı ayrı ihale açar ve farklı şirketlerden sistem satın alırsa Türkiye'nin karşısına 81 farklı dijital ada çıkabilir"; verilerin nerede tutulacağı, yapay zekâ modellerinin kime ait olacağı ve belediyenin tedarikçi değiştirme özgürlüğü belirsiz; sistemleri işletecek veri mühendisi, siber güvenlik ve coğrafi bilgi sistemi uzmanı kadroları belediyelerde yok. Yazının sonucu: "2030 Akıllı Şehirler Stratejisi'nin kaderini muhtemelen yapay zekâdan önce fiber, finansman ve uygulama kapasitesi belirleyecek" ([Taşnikli, "Türkiye 2030 Akıllı Şehir Planını Açıkladı Ama Temel Soru Ortada: Altyapı ve Para Hazır mı?", Turk-internet, 22 Eylül 2026](http://Taşnikli, 'Türkiye 2030 Akıllı Şehir Planını Açıkladı Ama Temel Soru Ortada: Altyapı ve Para Hazır mı?', Turk-internet, 22 Eylül 2026)).

Bu eleştiri doğrudur ve eksiktir. Doğrudur, çünkü bu bölümde platform sahipliği ve tedarikçi kilidi için söylediğimiz her şey akıllı şehir için de geçerlidir: 81 ayrı ihale, 81 ayrı veri deposu, 81 ayrı sözleşme; kamu parasıyla kurulan sistemin kodu ve verisi şirkette kalır, sözleşme bitince tarihçe gider. Eksiktir, çünkü altyapı ve para hazır olsa bile ortada bir soru kalır: Bu sistem kimin sorusuna yanıt verecek? Akıllı şehir, dünyada bir ürün kategorisi olarak doğdu; 2008 krizinden sonra IBM, Cisco ve Siemens'in belediyelere sattığı "şehir işletim sistemi" paketlerinin adıdır. Güney Kore'nin sıfırdan kurulan Songdo'su, on beş yılda hedeflediği nüfusun yarısına ulaşamadı; Toronto'da Google'ın kardeş şirketi Sidewalk Labs'ın Quayside projesi, mahalleliye ait olması gereken sensör verisinin kime ait olacağı sorusu yanıtlanamayınca, üç yıllık tartışmanın ardından Mayıs 2020'de terk edildi (Sidewalk Toronto — Wikipedia); Barcelona'da 2015–2019 arasında dijital dönüşümü yöneten Francesca Bria, "akıllı şehir"in karşısına "teknolojik egemenlik" kavramını koydu: veri kentin müşteresidir, kod açık olmalıdır, platform belediyeye ve yurttaşla aittir, şirkete değil; Decidim bu anlayışın ürünüdür (Bria ve Morozov,

Rethinking the Smart City, Rosa Luxemburg Stiftung, 2018). Ben Green'in *The Smart Enough City* kitabındaki tespit dosyamız için daha da doğrudan: Akıllı şehir söylemi siyasal soruları teknik sorulara çevirir; "trafik nasıl akar" sorusu "kent kimin için kurulur" sorusunun yerine geçer (Green, MIT Press, 2019).

Türkiye'nin 2020–2023 stratejisi ve belediyelerin kendi "akıllı şehir" tasarımları da aynı örüntüyü izledi: İstanbul'un İSBAK'ı, Ankara ve İzmir'in "akıllı şehir" birimleri kamera, sensör, trafik yönetimi ve mobil uygulama kurdu; hiçbirisi bir mahalle meclisine bir bütçe kalemi ya da bir plan değişikliğinde veto hakkı vermedi. Bölüm 1'de yazdığımız Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanı yetkisi (5393 md. 73), Bölüm 15'teki plan tadilatı mekanizması ve Bölüm 16'daki riskli alan ilanı, dijital ikizle daha hızlı, daha "veriye dayalı" ve daha az itiraz edilebilir hâle gelir; verinin sahibi olan yönetim, "rakamlar böyle diyor" diyerek kürsüyü kapatabilir. Kayyım atanan bir belediyenin kamera ağı kime hizmet eder; işten çıkarılan belediye işçisinin yerine "akıllı" temizlik ihalesi kime kazandırır; kentsel dönüşüm alanının "risk haritası"nı kim, hangi veriyle çizer? Bu soruların hiçbirisi fiber uzunluğuyla yanıtlanmaz.

Bu yüzden dosyamızın akıllı şehir eleştirisi üç maddedir ve Açık Belediye Paketi'ne (aşağıda) doğrudan bağlanır. Birincisi, veri müşterektir: Kent altyapısından toplanan her veri kamuya açık, makinece okunabilir ve mahalle ölçeğinde erişilebilir olmalı; kamera ve yüz tanıma gibi kişisel veri toplayan sistemler için belediye meclisi ve kent konseyi onayı ile KVKK kapsamında etki değerlendirmesi zorunlu olmalıdır. İkincisi, kod kamudur: Kamu parasıyla alınan her yazılım özgür lisanslı ve taşınabilir olmalı, "Public Money? Public Code!" ilkesi ihale şartnamesine yazılmalıdır. Üçüncüsü, karar insandır ve meclisindir: Yapay zekâ destekli karar alma, "önerir" düzeyinde kalır; plan, bütçe ve dönüşüm kararları seçilmiş organlarda ve halka açık gerekçeyle alınır (aşağıdaki "Yapay zekâ: özetler, karar vermez" ilkesi). Genç yoldaşlara somut görev: Kendi belediyenizin 2030 planı kapsamında hangi "akıllı" ihaleyi açtığını, verinin nerede tutulduğunu ve sözleşmenin süresini bilgi edinme hakkıyla (4982 sayılı Kanun) sorun; yanıtı mahalle meclisinin tutanağına yazın. Akıllı olması gereken şehir değil, şehri yönetenlerin hesap verdiği meclistir.

■ Yapay zekâ: özetler, karar vermez

Büyük dil modelleri binlerce öneriyi kümeleyebilir, tekrarları birleştirebilir, mahalle meclisi tutanaklarını özetleyebilir, çok dilli katılımı çevirebilir. "On bin öneriyi kim okuyacak" sorusunun yanıtı budur ve fayda gerçektir. Decidim topluluğu spam tespiti ve öneri benzerliği modülleri geliştiriyor; pol.is zaten istatistiksel kümeleme yapıyor.

Sorun, özetin karara dönüştüğü yerde başlar. DeepMind'ın Ekim 2024'te *Science*'ta yayımladığı "Habermas Machine" 5.734 katılımcıyla sınıandı: Grup ifadeleri üreten bir model ile her katılımcının tercihini tahmin eden "kişiselleştirilmiş ödül modeli", azınlık görüşlerini ezmeden en çok onaylanacak ortak ifadeyi seçiyor; katılımcılar yapay zekâ ifadelerini insan arabulucularınkine %56 oranında tercih etti (Tessler vd., *Science*). Yazarların kendi kabulüne göre sistem olgu denetimi yapamıyor, konudan sapmayı engelleyemiyor, söylemi moderasyona alamıyor.

Eleştiriler dört noktada toplanır (Knight Institute, CACM). Birincisi, muhalefetin düzeltilmesi: "Ortak zemin" optimizasyonu gerçek çıkar çatışmasını yumuşak, içi boş ifadelerle indirger. İkincisi, ödül modelinde kimin değerlerinin olduğu: Az temsil edilen gruplar, standart dışı dil kullananlar sistematik yanlış okunabilir. Üçüncüsü, opaklık: Çıktının neden seçildiği açıklanamaz; "bu ifade bizim görüşümüz mü, halûsinasyon mu" ölçek büyüdükçe denetlenemez. Dördüncüsü, adın kendisi: Habermas'ta müzakere, katılımcıların birbirlerine gerekçe sunmasıdır; makine gerekçeleri toplar ama gerekçe alışverişi kurmaz.

Bizim eklediğimiz beşinci nokta sınıfsaldır. Bir "konsensüs makinesi", patron ile işçi, ev sahibi ile kiracı, müteahhit ile mahalleli arasında "ortak zemin" üretmeye zorlandığında, çatışmanın kendisini gayrimeşrulaştırır. Bölüm 2'de yönetim ideolojisinin işlevini anlatmıştık: Sınıf çatışmasını uzlaşılı perdesiyle örtmek. Habermas Machine, o perdenin otomatikleştirilmiş biçimi olabilir. Bu yüzden kullanım ilkemiz kısadır: Yapay zekâ karar vermez, özetler; her özet kaynak önerilere bağlantılıdır ve itiraz edilebilir; modeller açık ağırlıklıdır ve belediye sunucusunda çalışır; ödül modeli yerine şeffaf kümeleme (pol.is tipi) tercih edilir; ve her "ortak zemin" çıktısının yanında bir "uzlaşmaz noktalar" raporu zorunludur. Uzlaşmaz noktalar raporu, sınıf çatışmasının dijital ortamdaki görünürlük güvencesidir.

■ Model: dokuz ilke

- **Bağlayıcılık önce gelir.** Karar yetkisi olmayan katılım meşrulaştırmadır. Her araç ya bağlayıcıdır ya da reddi gerekçeli ve halkoymasına açıktır; Reykjavik'in "en çok oy alan 10–15 fikri görüşme" yükümlülüğü asgaridir, Ostbelgien'in "gerekçeli yanıt" kuralı orta yoldur, Bölüm 18'deki "%20 mahalle kararı, değiştirilmeden onay" hedeftir.
- **Örgüt platformdan önce gelir.** Mahalle meclisi, işyeri komitesi ve sendika şubesi birincildir; platform bunların sekreteryası ve hafızasıdır. Platform kapansa meclis sürer; meclis olmadan platform Madrid'dir.
- **Kamu parası, kamu kodu, kamu verisi.** AGPL lisansı; belediye ya da kamu barındırması; veri şeması ve dışa aktarım sözleşmeyle zorunlu; ihalelerde veri egemenliği maddesi.
- **Emekçi zamanına göre tasarım.** Asenkron (14 gün açık öneri ve oy penceresi), mobil öncelikli ve düşük veri, çok dilli (Kürtçe, Arapça), sesli (okuryazarlık), toplantılar iş çıkışı ve hafta sonu, çocuk bakımı ve ulaşım sağlanır; fabrika, servis, pazar yeri "katılım noktaları"; sendika temsilcisi aracılığıyla toplu öneri hakkı; belediye şirketlerinde katılım için ücretli izin.
- **Kâğıt her zaman vardır.** Bağlayıcı oylamada dijital, kâğıt ve yüz yüze kanallar eşdeğerdir; yüksek riskli kararlarda (geri çağırma, tarife, imar) kâğıt esas, dijital destektir (Rivest ilkesi).
- **Kimlik ayrı, oy ayrı.** Doğrulama servisi ile karar platformu birbirinden yalıtılır; profil oluşturmak teknik olarak imkânsız kılınır; sonuçlar toplu ve denetlenebilir yayımlanır.
- **Kura eşitler.** Seçilmişler ve gönüllüler yanında kurayla seçilmiş, ücretli (yevmiye, çocuk bakımı, izin) yurttaş jürileri; katılımı "zaten katılanlar"dan çıkarır; jüri kararının reddi yalnız gerekçeli ve halkoymasına açıktır.
- **Yapay zekâ özetler, karar vermez.** Açık model, belediye sunucusu, kaynağa bağlı özet, "uzlaşmaz noktalar" raporu zorunlu.
- **Sınıf perspektifi açıktır.** Katılımcı bütçe dağıtımı yoksunluk endeksiyle ağırlıklandırılır; işçi temsilcileri hizmet planlamasında yer alır; kira, ulaşım, su gibi yeniden üretim alanları öncelikli gündemdir; yıllık katılım denetimi kimin katılmadığını sayar.

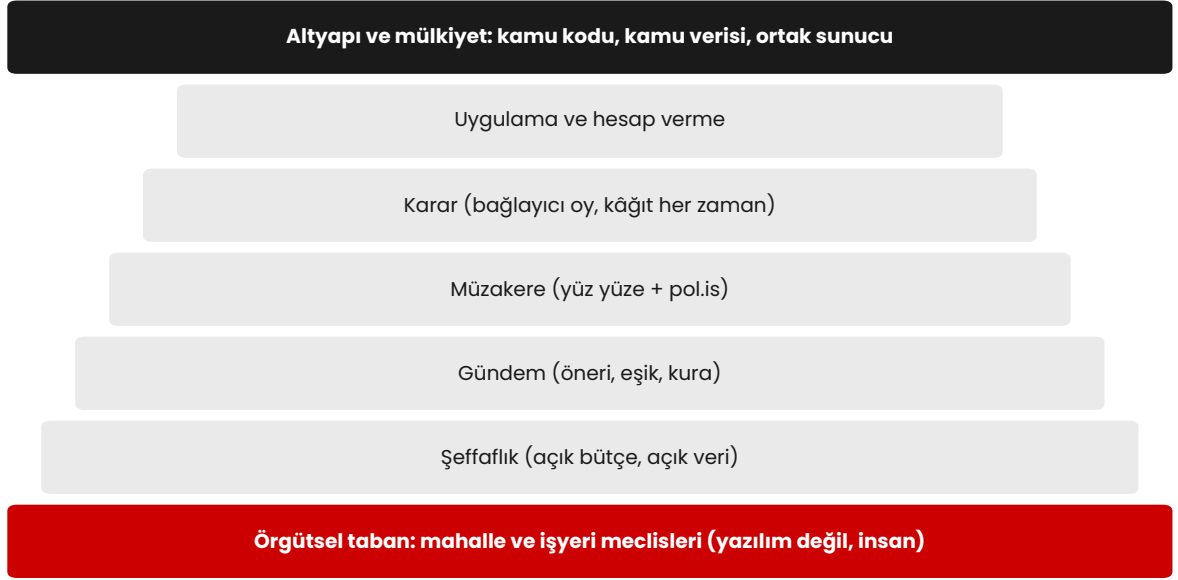
■ Model: yedi katman

- **Örgütsel taban.** Mahalle meclisleri (Bölüm 17), işyeri ve belediye şirketi komiteleri, sendika şubeleri tüzel katılımcı; delegeler ilçe koordinasyonuna gider ve geri çağırılabilir. Bu katman yazılım değildir; diğer altı katmanın üzerine oturduğu zemindir.
- **Bilgi ve şeffaflık.** Açık bütçe (makine okunabilir, mahalle bazlı, planlanan–gerçekleşen karşılaştırmalı), açık ihale ve sözleşme, açık meclis (canlı yayın, tutanak, oy dökümü), açık veri kooperatifi.

- **Gündem ve öneri.** Decidim tabanlı kurulum: Her mahalle meclisinin kendi alanı; yurttaş girişimleri düşük ve gerçekçi eşikle (kâğıt ve dijital imza birlikte; eşiği geçen öneri belediye meclisi gündemine girmek zorunda); tartışmalı konularda pol.is tipi görüş haritalama; itiraz edilebilir yapay zekâ özetleri.
- **Müzakere.** Yüz yüze mahalle toplantısı ve asenkron dijital tartışma; kurayla seçilmiş yurttaş jürileri; sendika-mahalle ortak kurulları (ihale, taşeron, hizmet planlaması).
- **Karar.** Bağlayıcı katılımcı bütçe (yatırım bütçesinin sabit oranı, yoksunluk ağırlıklı dağıtım, çok kanallı oylama, değiştirilmeden onay); yerel halkoylaması (kâğıt esas, dijital destek); jüri kararının reddi gerekçeli ve halkoylamasına açık.
- **Uygulama ve hesap.** Her kararın izleme sayfası (aşama, harcama, gecikme gerekçesi; Decidim'in hesap verebilirlik bileşeni); geri çağırma taahhüdü; yıllık katılım denetimi (yaş, cinsiyet, mahalle, gelir; kim katılmadı ve neden); bağımsız güvenlik denetimi ve kaynak kodu yayını.
- **Altyapı ve mülkiyet.** Belediye ya da kamu barındırması; AGPL; belediyeler arası ortak kod havuzu; veri kooperatifi (ulaşım kartı, akıllı sayaç, kamera verisinin mülkiyeti belediye-yurttaş ortak kooperatifinde, ticari kullanım kooperatif kararıyla); yapay zekâ modelleri açık ağırlıklı ve yerel; tedarikçi sözleşmelerinde çıkış ve veri devri maddeleri. Barcelona'nın DECODE pilotu (2017-19, 5 milyon avro) bunun nasıl denenip nerede tıkanıldığını gösterdi: Kent verisinin ancak %20'si ortak platforma girdi, blokzincir oylama hantal çıktı, 2019'da siyasal rüzgâr dönünce söylem "dijital egemenlik"ten "dijital hümanizm"e kaydı ([UCL IIPP](#)). Veri egemenliği konuşuldu, emek egemenliği konuşulmadı; yedinci katman bu boşluğu sendika katılımıyla doldurur.

Dijital doğrudan demokrasi: yedi katman

En altta geniş örgütsel taban; en üstte bütün katmanları taşıyan mülkiyet sorusu

Kaynak: Bölüm 17

Şekil 11. Dijital doğrudan demokrasinin yedi katmanı.

■ Bilgi Müşterekleri Açık Belediye Paketi: somut öneri

Bu dosyanın altıncı kararı (bkz. 00-dosya-planı), modelin bir "Bilgi Müşterekleri açık kaynak projesi" olarak somutlaştırılmasıydı. Aşağıdaki öneri bir ürün tanıtımı değil, bir çağrıdır: Kimin, neyi, hangi lisansla, kimin sunucusunda, kaç liraya ve hangi hukuki güvenceyle kurabileceğinin taslağı.

Ne olduğu. Dört parçadan oluşan, birbirine bağlı ama ayrı ayrı da kullanılabilen bir paket:

- **Decidim tabanlı Türkçe belediye kurulumu.** Türkiye'de bugüne dek bir Decidim kurulumu bilinmiyor; İzlem Gözükeleş'in Ağustos 2024 tarihli yazısı "Türkiye'de bir Decidim girişimiyle karşılaşmadım" diyor ve eksik olanın yazılım değil, kullanmak isteyen bir yerel yönetim ya da örgüt olduğunu ekliyor (Yarımada). Decidim'in çeviri projesinde Türkçe hedef dil olarak listelidir ([Crowdin](#)); Eylül 2026'da ana depodaki on üç temel modülün Türkçe dil dosyalarında İngilizce anahtarların yaklaşık yarısının (6.153'te 3.211) karşılığı vardı ([Decidim deposu](#)). Paketin ilk işi Türkçe çeviriyi tamamlamak, Kürtçe ve Arapça arayüzü eklemek, ve Türkiye belediye yapısına uygun (büyükşehir-ilçe-mahalle) bir kurulum şablonu hazırlamaktır.
- **Mahalle meclisi modülü.** Decidim'in "meclisler" (assemblies) alanı üzerine kurulur: Her mahalle meclisinin kendi sayfası, tutanak arşivi, delege listesi (görev süresi ve rotasyon tarihiyle), geri çağırma başvurusu sayacı, gündem önerisi akışı, belediyeye gönderilen soruların ve gelen yanıtların kaydı (4982 başvuruları dahil), ve mahalle bazlı katılımcı bütçe payı ile gerçekleştirme sayfası. Bölüm 17'deki on adımın ve EK E'deki yönergenin dijital karşılığıdır; kâğıt tutanak esastır, modül kopyadır.
- **pol.is tartışma haritalama.** Tartışmalı konularda (tarife, imar, kentsel dönüşüm) görüş kümelerini ve kümeler arası ortak ifadeleri görünür kılmak için; Open Source Politics'in geliştirdiği decidim-polis modülü bir pol.is konuşmasını Decidim sekmesine gömüyor ve AGPL-3.0 lisanslı ([GitHub](#)); modül Decidim 0.24.3 sürümüne sabitlenmiştir, dolayısıyla güncel Decidim sürümleriyle kullanılabilmesi için uyarlanması gerekir ([version.rb](#)). Paketin kuralı: Her pol.is çıktısı "uzlaşmaz noktalar" raporuyla birlikte yayımlanır.
- **Açık bütçe görselleştirme.** Belediye bütçesinin ve aylık harcamalarının kalem, mahalle ve ihale bazında, planlanan-gerçekleşen karşılaştırmalı, makine okunabilir (CSV ve API) yayını; Open Knowledge Foundation'ın OpenSpending yaklaşımıyla; Bölüm 18'in (e) maddesinin aracı. Türkiye'de

belediye mali yazılımlarından veri çekmek için bir dönüştürücü (Mahalli İdareler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği'nin kodlama sistemine göre) paketin en emek isteyen parçasıdır.

Lisans. Kodun tamamı AGPL v3 (Decidim ve pol.is ile uyumlu); belgeler ve içerik CC BY-SA; veri şemaları ve örnek veri ODbL. AGPL'nin seçilme nedeni pratiktir: Ağ üzerinden hizmet veren bir kurulumu değiştiren herkes değişikliği yayımlamak zorundadır; bir belediyenin yaptırdığı geliştirme diğer belediyelere döner. "Public Money? Public Code!" ilkesinin Türkçe karşılığı budur.

Barındırma seçenekleri. Üç seçenek, üçü de KVKK'nın 9. maddesi gereği verinin Türkiye'de tutulmasını sağlar:

- **Belediye sunucusu.** En hızlı ve en kırılgan seçenek; yönetim değişince platform gider (Madrid dersi). Bu seçenekte veri dışı aktarım ve mahalle meclislerine kopya teslimi sözleşmeye yazılmalıdır.
- **Belediyeler arası kooperatif.** Birkaç belediyenin (ya da belediye birliklerinin) ortak kurduğu, tüzel kişiliği ve teknik ekibi olan bir barındırma kooperatifi; her belediye kendi kurulumunu işletir, kod havuzu ortak; bir belediyede kayyım ya da yönetim değişimi diğerlerinin altyapısını etkilemez. Decidim Derneği ve Consul Vakfı'nın "müşterek barındırma" modelinin Türkiye uyarlamasıdır; en dayanıklı seçenek budur.
- **Kamu bulutu.** TÜBİTAK ULAKBİM'in akademik ağ ve Pardus deneyimine benzer bir kamu barındırma altyapısı; merkezî bir kurumun kamu yazılımlarını barındırdığı model. Avantajı ölçek ve güvenlik; riski, merkezî kurumun siyasal iradeye bağımlılığıdır. Kayyım pratiğinin olduğu bir ülkede bu seçenek tek başına önerilemez; kooperatifle birlikte, yedek olarak düşünülmelidir.

Tahmini maliyet. Rakamların çoğu tahmindir ve öyle işaretlenmiştir. Kaynaklı tek veri: Fransa'da belediyeler için hazırlanan bir karşılaştırmaya göre Decidim'in kendisi ücretsizdir, barındırma ve bakım yılda 3.000–10.000 avro arasındadır ([Bob le développeur, 2026](#)); Consul Vakfı'nın Münih'ten aldığı yıllık 20.000 avroluk sponsorluk, bir kamu kurumunun bir müşterek platforma katkısının ölçeği hakkında fikir verir. Bunlardan hareketle (tahmin): Tek bir ilçe belediyesi için sunucu ve bakım yılda 3.000–10.000 avro karşılığı; Türkçe çeviri, mahalle meclisi modülü ve açık bütçe dönüştürücüsünün ilk geliştirilmesi bir kerelik, iki-üç geliştiricinin altı-on iki aylık emeği (Türkiye ücretleriyle tahminen birkaç milyon lira; kooperatif ya da belediye birliği üstlendiğinde belediye başına düşen pay küçüktür); sürekli işletme için belediye başına bir teknik ve bir kolaylaştırıcı personel. Karşılaştırma için: Barcelona'nın DECODE pilotu 5 milyon avroydu; İBB'nin "Bütçe Senin" oylamasının maliyeti açıklanmadı. Paketin asıl maliyeti yazılım değil, Katman 0'dır: Mahalle meclislerini kuran, toplantıya çağıran, tutanak tutan insan emeği.

KVKK uyumu. Belediye 6698 sayılı kanun anlamında veri sorumlusudur; VERBİS kaydı, aydınlatma yükümlülüğü (md. 10) ve açık rıza (md. 5) gerekir. Paketin tasarım kuralları: Kimlik doğrulama e-Devlet ya da mahalle meclisi kaydıyla ayrı bir serviste yapılır ve platforma yalnızca "doğrulandı" jetonu geçer; oy ve öneri içeriği ile kimlik ayrı veritabanlarında tutulur ve birleştirilemez; oy tercihleri siyasi görüş kapsamında özel nitelikli veri sayılabileceğinden (md. 6) bireysel oy kaydı tutulmaz, yalnızca toplu sonuç saklanır; veri Türkiye'de barındırılır (md. 9); her kullanıcı kendi verisini indirebilir ve silebilir; kayyım ya da yönetim değişimi hâlinde katılımcı listelerinin devrini önlemek için listeler mahalle meclislerinin kâğıt kayıtlarında, platformda ise yalnızca takma adla tutulur. Bu kurallar Rousseau'nun ve Türkiye'nin kendi kayyım deneyiminin dersidir; hukuki uyumun ötesinde, siyasal güvenlidir.

Kimler kurabilir. Paket dört giriş noktasına göre tasarlanır:

- **Kent konseyi.** Yönetmeliğin verdiği esneklikle bir "dijital katılım çalışma grubu" kurup paketi konsey adına işletebilir; belediyeden bağımsız bir kurulum için en kolay yasal çatı, ama Bölüm 17'deki "konseye bağlanma" uyarısı geçerlidir.
- **Mahalle meclisi.** Bir dernek ya da platform çatısında, yalnızca mahalle meclisi modülünü, ucuz bir sunucuda, kendi tutanak ve gündem arşivi olarak kurabilir; paketin en küçük ve en bağımsız kullanımı budur.
- **Sendika.** Bir sendika şubesi, işyeri komitelerinin ve sendika-mahalle ortak kurulunun sekreteryası olarak kurabilir; Decidim'in sendikalar ve kooperatifler tarafından da kullanıldığı unutulmamalı.
- **Belediye.** Tam paketi kurar; ama kurarken, Bölüm 18'deki program taahhütleri (bütçe payı, değiştirilmeden onay, açık bütçe) olmadan kurmamalıdır; aksi hâlde İBB'nin binde birlik katılımını tekrarlar.

Yol haritası: altı ay, on iki ay, yirmi dört ay. Paket bir çağrı olarak kalsın diye, kimin ne zaman ne yapacağını yazıyoruz. Üç varsayım: İlk kurulumu bir belediye değil, bir mahalle meclisi ya da sendika şubesi ile Bilgi Müşterekleri çevresindeki gönüllü geliştiriciler yapar; belediye ancak on ikinci aydan sonra ve Bölüm 18'deki taahhütlerle girer; her aşamanın çıkış ölçütü sayılabilir.

Dönem	Yapılacak	Kim	Çıkış ölçütü
0-6 ay	Decidim'in Türkçe çevirisinin tamamlanması (Eylül 2026'da temel modüllerde yaklaşık %52); bir mahalle meclisi için "meclisler" alanının ucuz bir sunucuda kurulması; tutanak ve gündem arşivinin buraya taşınması; KVKK aydınlatma metni ve takma ad kuralının yazılması; decidim-polis modülünün güncel sürümle sinanması	Gönüllü geliştiriciler; bir ya da iki pilot mahalle meclisi	Türkçe çeviri temel modüllerde %90; en az bir meclisin altı aylık tutanağı platformda ve kâğıtta; kimlik-içerik ayrımı belgelenmiş
6-12 ay	İkinci ve üçüncü pilot (biri sendika şubesi, biri kent konseyi çalışma grubu); belediye bütçe belgelerini Mahalli İdareler bütçe kodlamasından CSV'ye çeviren dönüştürücünün ilk sürümü ve bir belediyenin son üç yıl bütçesinin bu biçimde yayımlanması; Kürtçe ve Arapça arayüzün başlatılması; kurulum şablonunun (büyükşehir-ilçe-mahalle) yazılması	Gönüllüler; iki pilot örgüt; bir sendika şubesi	Üç kurulum ayakta; bir belediyenin bütçesi makine okunabilir; pilot meclislerde toplantı başına platform kullanan üye oranı ölçülmüş
12-24 ay	Belediyeler arası barındırma kooperatifinin kuruluşu (1163; en az üç belediye ya da belediye birliği); ilk belediye kurulumu, Bölüm 18'deki "%20 mahalle kararı" taahhüdüyle ve stratejik plana yazılmış olarak; açık bütçe görselleştirme katmanının aylık yayını; bağımsız güvenlik denetimi; kâğıt-dijital eşdeğer ilk katılımcı bütçe oylaması	Kooperatif; ilk belediye; mahalle meclisleri; sendika-mahalle ortak kurulu	Kooperatif tescilli ve teknik ekibi maaşlı; belediye kurulumunda oy kaydı kimlikle ayrı; ilk oylamada kâğıt kanalı kullanan oran ve yaş-cinsiyet dağılımı yayımlanmış; gerçekleşme sayfası açık

Pilot ölçütleri. Bir pilot mahalle meclisi ya da belediye "başarılı" sayılmadan önce şu yedi soruya sayıyla yanıt vermelidir; yanıt yoksa pilot bitmemiştir:

- **Kâğıt oranı:** Bağlayıcı bir kararda kâğıt ya da yüz yüze kanaldan gelen oy ve önerilerin oranı; %30'un altındaysa tasarım dijitali olmayı dışlıyor demektir (TÜİK: 65-74 yaşta e-Devlet %31,3).
- **Temsil sapması:** Platform katılımcılarının yaş, cinsiyet ve mahalle dağılımı ile birimin gerçek dağılımı arasındaki fark; kadın oranı birimdeki oranın on puan altındaysa Bölüm 17'deki bakım kuralları uygulanmamıştır.
- **Bağlayıcılık oranı:** Platformda alınan kararlardan belediye meclisine giden ve değiştirilmeden kabul edilenlerin oranı; belediye pilotunda "%20" taahhüdünün gerçekleşme yüzdesi.
- **Hafıza:** Meclisin tutanaklarının ve belediyeye gönderilen soruların kaçının platformda ve kâğıtta eşzamanlı bulunduğu; %100'den azı kabul edilmez.

- Kimlik-içerik ayrımı: Bağımsız bir denetçinin, kimin neye oy verdiğinin sistemden çıkarılmadığını yazılı olarak doğrulaması.
- Çıkış: Kurulumun bir hafta içinde başka bir sunucuya taşınabildiğinin ve verinin ODBL ile dışa aktarılabilirdiğinin fiilen sınanması (Madrid dersi).
- Maliyet: Kurulum başına yıllık lira maliyeti ve bunun kaç saatlik gönüllü emeğe karşılık geldiği; asıl maliyetin Katman 0 olduğu sayıyla gösterilmeli.

Bu ölçütlerin hiçbiri "kaç kullanıcı kaydedildi" değildir. Bütçe Senin'in üç yılda yarıya inen başvuru sayısı, kayıt sayısının ölçüt olamayacağını gösterdi; ölçüt, kararın bağlayıcılığı ve katılmayanın kim olduğudur.

Grafik önerisi: Yol haritası, üç dönemlik bir yatay zaman çizelgesi; her dönemde pilot örgütlerin simgeleri (mahalle meclisi, sendika, kent konseyi çalışma grubu, kooperatif, belediye) ve altta yedi pilot ölçütünün "ölçülebilir" kutuları; belediyenin ancak on ikinci aydan sonra girdiği kırmızı bir çizgiyle vurgulanır.

Yapılmaması gerekenler.

- Blokszincir oylama kurmak (Rivest vd.).
- Özel şirket sunucusunda ya da kapalı kodla "doğrudan demokrasi" vaat etmek (Rousseau).
- Bağlayıcılık taahhüdü olmadan kura meclisi ya da katılımcı bütçe açmak (Fransa 3,3/10; Bütçe Senin).
- Yalnızca mobil oylama yapmak, kâğıt kanalı atlamak (İBB binde 1; TÜİK 65-74 yaş %31,3).
- Katılımı puanla ödüllendirmek (BizPuan).
- Konsensüs makinesini sınıf çatışmasına arabulucu yapmak (Habermas Machine).
- Bireysel oy kaydını kimlikle aynı sunucuda tutmak (KVKK md. 6; kayyım riski).
- Mahalle meclisi kurulmadan platform açmak (Madrid: 25 bin öneri, 2 eşik).
- Tedarikçi sözleşmesine veri devri ve çıkış maddesi koymadan imza atmak (Barselona'nın 15 sözleşme dersi).
- Bir belediyenin yaptırıldığı geliştirmeyi kapalı tutmak (AGPL'nin varlık nedeni).

Bu bölümden dersler

- 2030 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi (Eylül 2026) 81 ile yapay zekâ, sensör ve dijital ikiz vaat ediyor ama metninde "halk", "muhtar" ve "kent konseyi" geçmiyor; akıllı şehir, siyasal soruyu teknik soruya çeviren bir ürün kategorisidir; yanıtımız üç maddedir: veri müşterektir, kod kamudur, karar meclisidir.
- Yazılım ne kadar iyi olursa olsun, katılımın bağlayıcılığı, bütçe payı ve platformun mülkiyeti siyasal kararlardır; Madrid'de kod yaşadı, katılım öldü; Rousseau'da kod kapalıydı, taban yönetildi.
- Türkiye'de dijital uçurum yaş ve cinsiyet ekseninde derindir (65-74 yaşta e-Devlet %31,3; kadınlar 13 puan geride); mevcut araçlar (CİMER, Başkent 153, BizPuan) müşteri hizmetidir; "Bütçe Senin" binde birlik katılımı bunun kanıtıdır.
- Bağlayıcı ve yüksek riskli kararlar kâğıtla alınır; internet ve blokszincir oyu kâğıttan daha güvensizdir (yazılım bağımsızlığı ve kanıta dayalı seçim ilkeleri).
- Kimlik ile oy aynı sunucuda tutulmaz; KVKK uyumu bir hukuk sorunu olmanın ötesinde, kayyım çağında siyasal güvenlidir.
- Yapay zekâ özetler, karar vermez; her "ortak zemin" çıktısının yanında "uzlaşmaz noktalar" raporu zorunludur, çünkü konsensüs makinesi sınıf çatışmasını düzleştirebilir.
- Model dokuz ilke ve yedi katmandır; ilk katman yazılım değil örgüttür; platform kapatılabilir, meclis kapatılmaz.
- Bilgi Müşterekleri Açık Belediye Paketi bir çağrıdır: AGPL, belediyeler arası kooperatif barındırması, KVKK'ya uygun kimlik-oy ayrımı, kent konseyinden sendikaya dört giriş noktası; asıl maliyet yazılım değil, mahalle meclisini kuran emektir.
- Türkiye'de Eylül 2026'da bilinen bir Decidim ya da Consul kurulumu yoktur; Bütçe Senin (başvurular üç yılda yarıya indi, pay açıklanmıyor), Anlat Kadıköy (stratejik plan anketi) ve Nilüfer açık veri portali belediyenin kapalı araçlarıdır; eksik olan yazılım değil, kurulumu isteyen örgüttür.
- YSK "yurt içinde e-oy çalışması yok" derken başkanı "hazırız, 2028 sonrası" demiştir; 298 sayılı Kanun değişmemiştir; tartışma yeniden açıldığında Rivest ilkesi Türkiye için de geçerlidir.
- Yol haritası üç dönemdir: altı ayda Türkçe çeviri ve ilk mahalle meclisi kurulumu, on iki ayda üç pilot ve makine okunabilir bir belediye bütçesi, yirmi dört ayda barındırma kooperatifi ve taahhüdü ilk belediye; pilot ölçütü kayıt sayısı değil, kâğıt oranı, temsil sapması, bağlayıcılık ve çıkış sınavıdır.

Genç yoldaşlara somut görevler

- Bu ay: Kendi belediyenizin katılım uygulamasını açın; hangi şirketin ürünü, kodu açık mı, veriniz nerede tutuluyor, oyunuz kimliğinizle birlikte mi kaydediliyor; 4982 ile sorun ve yanıt mahalle meclisinde okuyun.
- Üç ay içinde: Mahalle meclisinizin tutanaklarını, kararlarını ve belediyeye gönderdiği soruları bir web sayfasında (ucuz bir sunucuda kurulmuş Decidim meclis alanı ya da basit bir statik site) yayımlayın; kâğıt kopyayı da saklayın.
- Yazılım bilen yoldaşlar: Decidim'in Türkçe çevirisine katkı verin; decidim-polis modülünü güncel sürümle deneyin; belediyenizin bütçe belgelerini Mahalli İdareler bütçe kodlamasından CSV'ye çeviren bir betik yazıp yayımlayın. Bunlar paketin ilk üç taşıdır.
- Sendikali yoldaşlar: Şubenizin bir Decidim ya da benzeri açık kaynak kurulumunu işyeri komitelerinin sekreteryası olarak kurmasını önerin; sendika-mahalle ortak kurulunun gündemini oraya taşıyın.
- Herkes: Belediye bir dijital katılım oylaması açtığında kâğıt kanalı var mı, sonuç bağlayıcı mı, bütçe payı ne, oy kaydı nasıl tutuluyor diye sorun; yanıt yoksa bunu bir bulgu olarak kaydedin ve yayımlayın.
- Altı ay içinde: Yukarıdaki envanteri kendi iliniz için çıkarın; belediyenizin katılım sitesi hangi yıldan beri var, kaç kişi kullanmış, kaç kararı belediye meclisine gitmiş; bulguyu Bilgi Müşterekleri'ne gönderin ki envanter Türkiye çapında tutulsun.
- Pilot olmak isteyen meclis ve şubeler: Yedi pilot ölçütünü ilk günden ölçmeye başlayın; ölçülmeyen pilot, deneyim değil anekdot üretir.

Kaynaklar

- Decidim, "Decidim in use": <https://decidim.org/usedby/> ; Decidim Docs, "What is Decidim?": <https://docs.decidim.org/en/develop/whitepaper/what-is-decidim.html> ; Decidim çeviri projesi (Crowdin): <https://crowdin.com/project/decidim>

- Computational Culture, "The Decidim 'soft infrastructure'": <https://computationalculture.net/the-decidim-soft-infrastructure/>
- İzlem Gözükeleş, "Decidim: Biz karar verimiz", Yarımada (23.8.2024): <https://yarimada.gen.tr/?p=896>
- Consul Democracy: <https://consuldemocracy.org/> ; OSOR, "Case Study of Consul Democracy": <https://interoperable-europe.ec.europa.eu/collection/open-source-observatory-osor/document/case-study-consul-democracy> ; diario.madrid.es, Decide Madrid önerileri: <https://diario.madrid.es/decidemadrid/2019/02/11/las-propuestas-ciudadanas-de-decide-madrid-cambia-tu-ciudad-con-un-clic/>
- Computational Democracy Project, "vTaiwan": <https://compdemocracy.org/case-studies/2014-vtaiwan/>
- Kling vd., "Voting Behaviour and Power in Online Democracy" (arXiv 1503.07723): <https://arxiv.org/abs/1503.07723> ; Agora, "LiquidFeedback": <https://tryagora.org/civic-tech-history/liquidfeedback>
- Privacy International, Rousseau: <https://privacyinternational.org/examples/2843/failures-five-star-movements-rousseau> ; Open, Garante kararı (1.6.2021): <https://www.open.online/2021/06/01/garante-privacy-m5s-rousseau-dati-iscritti/> ; MLex, GDPR cezası: <https://www.mlex.com/mlex/articles/2080019/movimento-5-stelle-data-processor-rousseau-gets-gdpr-fine>
- Citizens Foundation, "Better Reykjavik": https://www.citizens.is/impact/better_reykjavik/
- Deliberative Democracy Digest, "The Ostbelgien Model: five years on": <https://www.publicdeliberation.net/the-ostbelgien-model-five-years-on/> ; Participedia, İrlanda Yurttaş Meclisi: <https://participedia.net/case/irish-citizens-assembly-the-eighth-amendment> ; Wikipedia, "Citizens Convention for Climate": https://en.wikipedia.org/wiki/Citizens_Convention_for_Climate
- Valimised.ee, internet oyu istatistikleri: <https://www.valimised.ee/en/archive/statistics-about-internet-voting-estonia>
- TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2025: [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2025-53925](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2025-53925) ; Cumhuriyet, 2026 bütteni aktarımı (6.8.2026): <https://www.cumhuriyet.com.tr/bilim-teknoloji/tuik-guncel-internet-kullanimi-verilerini-paylasti-2527058>
- İletişim Başkanlığı, "CİMER 2025'te 5,5 milyon başvuru aldı": <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/duyurular/detay/cimer-2025te-55-milyon-basvuru-aldi>
- Ankara BB, "Başkent 153 yenilendi": <https://www.ankara.bel.tr/haberler/baskent-153-yenilendi-7-ayda-2-milyon-27-bin-cagiri-alindi-16627>
- ANKA, "Bütçe Senin: 670 projeden 28'i geçer not aldı": <https://ankahaber.net/haber/detay/butce-senin-projesi-kapsaminda-istanbullularin-onerdigi-670-projeden-28i-gecer-not-aldi-97562> ; Arıkboğa, Ü. (2024), Çağdaş Yerel Yönetimler: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cyy/issue/87835/1491007>
- Cumhuriyet, "Bizizmir açıldı": <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/bizizmir-acildi-bizizmir-nedir-nasil-kullanilir-1721827>
- AA, "YSK'den elektronik seçim açıklaması" (12.11.2024): <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/yskden-elektronik-secim-aciklamasi/3392229> ; LOG, "YSK Başkanı Ahmet Yener: Elektronik oylamaya hazırız" (12.11.2024): <https://www.log.com.tr/ysk-baskani-ahmet-yener-elektronik-oylamaya-haziriz/>
- İBB, Bütçe Senin: <https://butcesenin.istanbul/> ; Gazete Pencere, "Gençlik Senin, Bütçe Senin: İBB'nin katılımcı bütçe uygulaması başladı" (2025): <https://www.gazetepencere.com/yasam/genclik-senin-butce-senin-ibbnin-katilimci-butce-uygulamasi-basladi-667417h>
- Kadıköy Belediyesi, "Anlat Kadıköy dijital katılım platformu": <https://www.kadikoy.bel.tr/tr/haber-detay/anlat-kadikoy-isimli-dijital-katilim-platformuna-goruslerinizi-birakabilirsiniz-5296> ; Anlat Kadıköy: <https://anlat.kadikoy.bel.tr/>
- Nilüfer Belediyesi, "Açık Veri Platformu ile şeffaf ve katılımcı yönetimde yeni dönem" (26.2.2026): <https://www.nilufer.bel.tr/haber/nilufer-de-acik-veri-platformu-ile-seffaf-ve-katilimci-yonetimde-yeni-donem>
- e-Devlet Kapısı, AFAD acil toplanma alanı sorgulama: <https://www.turkiye.gov.tr/afet-ve-acil-durum-yonetimi-acil-toplanma-alani-sorgulama>
- Park, Specter, Narula, Rivest, "Going from bad to worse", Journal of Cybersecurity 7(1), 2021: <https://academic.oup.com/cybersecurity/article/7/1/tyaa025/6137886>
- FSFE, "Public Money? Public Code!": <https://publiccode.eu/> ; FSFE haber (2025): <https://fsfe.org/news/2025/news-20250409-01.en.html>
- Fernandez-Monge, Barns, Kattel, Bria, "A new data deal: the case of Barcelona" (UCL IIPP): https://www.ucl.ac.uk/bartlett/public-purpose/sites/bartlett_public_purpose/files/new_data_deal_barcelona_fernando_barns_kattel_and_bria_18_feb.pdf
- Scientific Reports (2022), astroturf: <https://www.nature.com/articles/s41598-022-08404-9> ; arXiv 2401.12423, "Rank, Pack, or Approve": <https://arxiv.org/html/2401.12423v3> ; Digital Government: Research and Practice (2024): <https://dl.acm.org/doi/10.1145/3665332>
- Tessler vd., "AI can help humans find common ground in democratic deliberation", Science (2024): <https://www.science.org/doi/10.1126/science.adq2852> ; Knight Institute: <https://knightcolumbia.org/content/can-ai-mediation-improve-democratic-deliberation> ; CACM, "The Ghost in the Habermas Machine": <https://cacm.acm.org/blogcacm/computation-and-deliberation-the-ghost-in-the-habermas-machine>
- Open Source Politics, decidim-polis modülü (AGPL-3.0): <https://github.com/OpenSourcePolitics/decidim-polis>
- Bob le développeur, "Budget participatif numérique : comparatif des plateformes" (2026; Decidim barındırma 3.000–10.000 €/yıl): <https://www.bob-le-developpeur.com/blog/comparatif-plateforme-concertation-citoyenne>
- Mevzuat: 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (md. 5, 6, 9, 10); 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu; 5393 sayılı Belediye Kanunu (md. 41, 76); 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun; 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu; Kent Konseyi Yönetmeliği; Mahallî İdareler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği.
- Akıllı şehir: 2030 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı — 2026/11 sayılı Genelge metni (Alomaliye) · Hürriyet, Resmi Gazete 19 Eylül 2026 · Mehmet Taşnikli, Turk-internet, 22 Eylül 2026 · Sidewalk Toronto — Wikipedia · Bria ve Morozov, Rethinking the Smart City (RLS, 2018) · Ben Green, The Smart Enough City (MIT Press, 2019)

Bölüm 20. Yerel Örgütlülüğün Gücü: Neden Önemsiyoruz?

On dokuz bölüm boyunca bir soruyu dolaştırdık: Sınıf, yaşadığı yeri nasıl yönetir? Paris'te yetmiş iki gün, Fatsa'da dokuz ay, Porto Alegre'de on beş yıl, Kerala'da otuz yıl, Viyana'da on beş yıl ve bir iç savaş. Türkiye'de kent konseyi adıyla yirmi yıl; Ankara'da otuz dakikalık bir divan. Bu son bölümde bütün bunlardan bir tek tez çıkaracağız ve o tezdten somut görevler türeteceğiz. Sonra da bu dosyanın neden yazıldığını, neden bu kadar önemsedığımızı söyleyeceğiz.

■ Kapanış tezi: Sermaye kentte üretir ve kentte yönetir

Marksist gelenek sınıf mücadelesinin yerini uzun süre fabrika olarak düşündü. Bu yanlış değildi; artık değer, yani işçinin ürettiği ama ücret olarak almadığı değer, üretim sürecinde el değiştirir ve o süreç işyerinde geçer. Ama Lefebvre ve Harvey'nin gösterdiği gibi (bkz. Bölüm 1), sermaye yalnızca fabrikada birikirmez; kentte de birikir. Toprak rantı, inşaat, gayrimenkul, ulaşım, enerji ve su hizmetleri, "kentsel dönüşüm" adıyla mülksüzleştirme: Bunlar sermayenin ikinci devresidir. İşçinin ücreti fabrikada belirlenir; o ücretin ne kadarının kiraya, ne kadarının ulaşım, ne kadarının suya gideceği ise kentte belirlenir. Sınıf işyerinde örgütlüyken kentte örgütsüz kalırsa, fabrikada kazandığını kentte kaybeder.

Bunun tersi de doğrudur. Belediye, kentteki en büyük işverenlerden biridir: İzmir'de 23 bin işçi, on binlerce belediye şirketi çalışanı, taşeron zincirleri. Belediye yalnızca hizmet üretmez; ihaleyle, imar planıyla, arsa satışıyla kentin kimin için üretileceğini belirler. Bu yüzden belediye "yerel devlet"tir: sınıflar arasında hakem değil, mülkiyet ilişkilerinin içinde bir aygıt. Yerel devletin yönetimine kim katılıyorsa, kentin yeniden üretimini o düzenler.

Tez şudur: **Sermaye kentte üretir ve kentte yönetir; sınıf işyerinde örgütlüyken kentte örgütsüz kalırsa yarım kalır.** Yerel örgütlülük bu yarımı tamamlamanın adıdır.

■ Yerel örgütlülük üç şey verir

Dosyadaki bütün deneyimleri yan yana koyduğumuzda, yerel örgütlülüğün üç ayrı şey verdiğini görüyoruz.

Birincisi, gündelik yaşamın doğrudan denetimi. Kira, su, ulaşım, ekmek, kreş, afet: Bunlar "siyaset" gibi görünmeyen, ama sınıfın her gün yaşadığı meselelerdir. Dikili'de ayda on tona kadar bedava su, Ovacık'ta bedava ulaşım ve yarım liralık su, Fındıklı'da halkın belirlediği su tarifi, Kızıl Viyana'da hane gelirinin yüzde dördü düzeyinde kira, Marinaleda'da ayda on beş avroya konut: Bunların her biri, yeniden üretimin (yani emek gücünün her gün ve her kuşak yeniden var edilmesinin) maliyetini sermayeden alıp kolektif düzenlemeye veren kararlardır. Bu kararlar örgütlü bir taban olmadan alınmaz; alınsa bile başkan gidince geri döner. El Alto'da FEJUVE'nin kırk beş yıl ayakta kalması ile Arjantin'in üç yüz mahalle meclisinin iki yılda sönmesi arasındaki fark tam buradadır: FEJUVE arsa, su ve okulla, yani gündelik yeniden üretimle bağlıydı; Arjantin meclisleri krizle bağlıydı. Kriz geçince meclis geçti.

İkincisi, sınıfın yönetme yeteneğini kazandığı okul. Gramsci fabrika konseyini "işçi sınıfının yönetme yeteneğini kazandığı okul" olarak tanımladı ve konseyin mahalle konseyiyle birleşerek kent sovyetini oluşturmasını öngördü (bkz. Bölüm 3). Bu bir benzetme değil, bir gözlemdir. Fatsa'da halk komiteleri karaborsa denetimi, yol yapımı, fındık fiyatı mücadelesi yürüttü ve dönemin valisi raporunda komitelerin devletin başaramadığını başardığını kabul etti. Kerala'da üç milyon yurttaş plan yapmayı, dört bin emekli mühendis gönüllü teknik destek vermeyi, bir kuşak yerel yönetici bütçe okumayı öğrendi. Porto Alegre'de her on katılımcıya bir delege seçildi ve delegeler kentin yatırım bütçesini önceliklendirmeyi öğrendi. Kent konseyinin "demokrasi okulu" olduğu söylemi bu anlamda yanlış değil; yanlış olan, okulun müdürünün belediye başkanı olmasıdır. Sınıfın okulu, kendi kurduğu meclistir.

Üçüncüsü, merkezî mücadelenin sığınağı ve sıçrama tahtası. Kızıl Viyana 1919–1934 arasında Avusturya sosyal demokrasisinin ülke çapında kaybettiği iktidarın yerel kalesi oldu; altmış dört bin konut, kreşler, hamamlar, kütüphaneler bir kentte sosyalizmin ne olabileceğini gösterdi. Kerala'da halk planı kampanyası, karşı cephe iktidara geldiğinde bile sürdürülmek zorunda kalınacak kadar kiteselleşti. El Alto 2003'te ülkeyi yöneten hükümeti düşürdü. Bunlar "tek belediyede sosyalizm" örnekleri değil; her biri merkezî mücadele için bir mevzi, bir hazırlık, bir kadro havuzuydu. Ve her biri aynı sınırı gösterdi: Viyana 1934'te topa tutuldu, GLC 1986'da feshedildi, Fatsa'ya 1980'de askerî birliklerle girildi. Belediye tek başına merkez ve sermaye karşısında savunulamaz. Ama belediyeyi halkın kendi kurumu olarak gören örgütlü bir taban, merkezî mücadelenin en dayanıklı sığınağıdır.

Yerel örgütlülüğün verdiği	Örnek	Karşı örnek
Gündelik yaşamın denetimi	FEJUVE (45 yıl, arsa/su/okul)	Arjantin meclisleri (2 yıl, kriz)
Yönetme okulu	Fatsa komiteleri, Kerala Halk Planı	Kent konseyi (müdürü belediye başkanı)
Merkezî mücadelenin sığınağı	Kızıl Viyana, Kerala, El Alto	GLC (direnmeden fesih)

■ Kayyım ve parti değiştirme çağında halkın kendi meclisleri

Bu dosyanın yazıldığı yıl, Türkiye'de yerel yönetimin iki ucundan aynı dersi aldık.

Bir uçta **kayyım** var. 2016'dan bu yana 164 belediyeye kayyım atandı; 2016–2019'da DBP'nin 102 belediyesinin 94'üne, 2019–2024'te HDP'nin 65 belediyesinin 52'sine, 2024 sonrasında DEM Parti'nin belediyelerine. Diyarbakır'da kent konseyi sekiz yıl toplanmadı, binası bir derneğe verildi; kayyım stratejik planı katılımlı çevrimiçi ankete indirdi, on üç stratejik alanı yediye düşürdü (bkz. Bölüm 12). Kayyım, hukuki ve sınıfsal olarak eleştirilmesi gereken bir uygulamadır: Bütçeyi yerel denetimden çıkarır, seçilmiş yönetimi ortadan kaldırır, müşterekleri tasfiye eder. Ama kayyımın gösterdiği bir şey daha var: Yasa, kent konseyini belediyeye, belediyeyi bakanlığa bağlar; zincir tepeden koparıldığında konsey de yok olur. Belediyeye bağlı katılım, belediyeye birlikte gider.

Öbür uçta **parti değiştirme** var. Temmuz 2026'da CHP kurultayının mahkeme kararıyla geçersiz sayılmasının ardından 91 milletvekili YENİ Parti'yi kurdu; günler içinde Karaburun'un başkanı ve bütün meclis üyeleri, ardından İzmir'in on dört ilçe belediye başkanı parti değiştirdi. Bu geçişlerin hiçbirinde seçmene, belediye meclisine ya da kent konseyine sorulmadı. Karaburun'da her yıl emek konulu bilim kongresine ev sahipliği yapan bir belediye, halkına tek soru sormadan tabela değiştirdi. Burada kayyım yok, seçilmiş yönetim yerinde; ama seçmenin bir partiye verdiği oy bir başkan kararıyla başka partiye devredildi. Kent konseyi bu süreçte hiçbir yerde anılmadı; karar verildikten sonra haberdar edilen bir dekordu.

İki uç aynı dersi veriyor: **Seçilmiş yönetim, halkın kendi meclislerinden daha az kalıcıdır.** Kayyım seçilmiş alır götürür; parti değiştirme seçilmiş yerinde bırakıp seçmenin iradesini alır götürür. Her iki durumda da geriye, eğer varsa, halkın belediyeden bağımsız kendi örgütü kalır. Diyarbakır'da halk meclisleri kayyımın kesildi, ama kent konseyi 2024'te sekiz yıl sonra yeniden toplandığında bunu mümkün kılan, sekiz yıl boyunca dağılmamış bir örgütlü tabandı. Van Kent Konseyi Aralık 2024'te kayyımı tanımadığını ilan edebildi, çünkü konseyin arkasında konseyden büyük bir toplum vardı. Aynı tezin öbür yüzü de Kürt illerinde ve Tunceli'de yazılı: Belediyeye bağlı olan her şey (kreşler, kadın merkezleri, 7 saatlik iş günü, halk toplantısı) bir idari kararla kapatıldı ya da geri alındı; kayyımdan sağ çıkan tek kurum, yirmi günde kendi topluluğuna dönüşen bir tiyatro, kayyımdan sonra kalan tek pratik ise bir kooperatif oldu (bkz. Bölüm 13). Örgütlü taban, belediyenin verdiğini korumaz; belediyenin veremediğini kurar.

Bu, dosyanın beşinci tezinin somut gerekçesidir: Belediyenin çağırmasını beklemeden mahallede ve işyerinde kendi meclisini kurmak. Belediye o meclisi tanırsa iyi; tanımazsa meclis yine vardır. Kayyım gelirse meclis belediyeden bağımsız olduğu için kapatılamaz; başkan parti değiştirirse meclis ona hesap sorabilir; başkan seçimi kaybederse meclis yeni başkanı da aynı beş soruyla karşılar: Kaynak devrediyor musun, kararımız bağlayıcı mı, bizden bağımsız yaşamamıza izin veriyor musun, kimleri temsil ediyorsun, gidince ne olacak?

■ İki itiraz ve yanıtları

Bu tezin karşısına iki itiraz çıkar; ikisini de ciddiye almak gerekiyor.

Birinci itiraz: "Halk katılmak istemiyor." Her katılım deneyiminin ortak bulgusu katılımın düşmesidir. Saillans'ta gönüllü yorgunluğu altı yılda listeyi seçim kaybettirdi; Kerala'da otuz yıl sonra gram sabha'lar "yararlanıcı avcılarının" toplantısına döndü ve yoklama listeleri şişirilirdi; Porto Alegre'de onaylanan projelerin yarısından azı tamamlanınca katılım kendi kendini eritti; Madrid'de ilk oylamaya 214 bin kişi katıldı, sonuncusuna on bin kişi; Ovacık'ta OHAL'le birlikte halk meclisine gelen azaldı; İstanbul'da "Bütçe Senin" oylamasına on altı milyonluk kentin binde biri katıldı. Buradan "halk katılmak istemiyor" sonucu çıkarılır ve katılım bir azınlığın hobisi olarak kenara konur.

Yanıtımız şu: Katılım, katılınan şeyin değeriyle orantılıdır. İnsanlar kararı değiştirmeyen toplantıya gelmez; bu tembellik değil, akıldır. Kerala'da katılım en yüksek, plan fonunun üçte birinden fazlasının yerel organlara devredildiği ilk yıllardaydı; Porto Alegre'de en yüksek, kararların uygulandığı PT döneminde; Ovacık'ta en yüksek, halk meclisinin belediye meclisinden önce toplanıp projeleri onayladığı ilk yıllarda. Katılım düştüğünde önce şu sorulmalı: Karar ne kadar bağlayıcıydı, uygulama ne kadar görünürdü, toplantı kimin mesai saatine göre yapılıyordu? "Halk katılmak istemiyor" cümlesi, çoğu zaman, "katılmaya değer bir şey sunmadık" cümlesinin çevrilmiş hâlidir. Bir de yorgunluk gerçek bir sorundur ve panzehiri bilinir: rotasyon, ücretli izin, çocuk bakımı, kısa ve sonuç alan toplantılar, gündelik yeniden üretimle bağ. FEJUVE'nin kırk beş yıl yaşamasının nedeni coşku değil, arsa tapusunun junta üyeliğine bağlı olmasıydı.

İkinci itiraz: "Yerel, sistemi değiştirmez." Doğru. Bu dosyanın en çok tekrarladığı derslerden biri budur: Viyana topa tutuldu, GLC feshedildi, Fatsa'ya askerî birliklerle girildi, Barcelona'da kira tavanı ve su yetkisi belediyenin elinde değildi, Madrid'de merkezî hükümetin "harcama kuralı" yatırımları kısıtladı, Grenoble'da mahkeme yurttas oylamasını iptal etti. Harvey'nin "yerel tuzağı" uyarısı yerindedir: Kenti kendi başına dönüşüm ölçeği saymak, sermayenin ve devletin ulusal ölçeğini iskalamaktır. Bookchin'in belediye konfederasyonu devleti "kuşatma" tasarısı bu ölçeği kuramsal olarak dışarıda bırakır (bkz. Bölüm 3).

Yanıtımız bu itirazı kabul etmek ve tersine çevirmektir. Yerel örgütlülük sistemi değiştirmez; ama sistemi değiştirecek olan sınıf, yönetmeyi bir yerde öğrenmek zorundadır ve o yer fabrika ile mahalledir. Merkezî mücadele yerel örgütlülüğün ikamesi değildir; yerel örgütlülük merkezî mücadelenin ikamesi olmadığı gibi. Lenin'in "Devlet ve Devrim'deki formülü tam bunu söyler: Merkezîyetçilik, komünlerin gönüllü birliğidir; yerel özerklikle merkezîyetçilik karşıt değil, birbirinin koşuludur. Kızıl Viyana on beş yılda Avusturya sosyal demokrasisine ülke çapında kaybettiği şeyi, yani sosyalizmin somut bir görüntüsünü verdi; yenildi, ama bugün Viyana'da konutun yüzde altmışının belediye ve sübvansiyonlu olmasının temeli o on beş yıldır. Kerala'nın halk planı Hindistan'ı değiştirmede; ama Kerala'yı Hindistan'ın en düşük yoksulluk oranına sahip eyaleti yaptı ve bir kuşağa bütçe okumayı öğretti. Yerel, sistemi değiştirmez; sistemi değiştirecek olanı yetiştirir.

İtiraz	Kanıtı	Yanıt
"Halk katılmak istemiyor"	Saillans, Kerala, Madrid, İBB binde bir	Katılım, kararın bağlayıcılığıyla orantılıdır; yorgunluğun panzehiri rotasyon ve yeniden üretimle bağlıdır
"Yerel, sistemi değiştirmez"	Viyana 1934, GLC 1986, Fatsa 1980, Grenoble 2018	Doğru; yerel, sistemi değiştirecek olanı yetiştirir; komünlerin gönüllü birliği

■ Ölçek: Mahalleden kente basamaklar

"Mahalleden başlar" demek "mahallede biter" demek değildir. Dosyadaki bütün işleyen örneklerin ortak özelliği, katılımın biriminin küçük, karar kademesinin ise birime bağlı olmasıdır: Şili'de JAP'lar otuz temel ürünün dağıtımını mahallede yapıyordu, cordones ise sanayi koridorunda; Venezuela'da consejo comunal iki yüz ile dört yüz aile, comuna ise birkaç consejo; Yugoslavya'da mesna zajednica mahalle, komün ise belediye; Kerala'da gram sabha koğuş, panchayat ise köy; Porto Alegre'de mahalle toplantısı her on katılımcıya bir delege veriyor, delegeler bölge meclisini, bölge meclisleri kent konseyini kuruyordu. Türkiye'de otuz büyükşehirde yedi yüz elliyi aşan ilçe ve on binlerce mahalle var; katılımın birimi mahalle olmak zorundadır, ilçe belediyesi ise mahalle kararlarını bütçeye çeviren kademe.

Bu yüzden dosyanın modeli üç basamaklıdır. Birinci basamak mahalle meclisidir: iki yüz ile dört yüz hane, ayda bir, açık, delegesi bağlayıcı vekâletli. İkinci basamak ilçe koordinasyonudur: mahalle delegelerinin ayda bir toplandığı, belediye meclisini izleyen, kent konseyine ortak görüş gönderen, sendika şubeleriyle ortak kurulu olan kademe. Üçüncü basamak kent ölçeğidir: ilçe koordinasyonlarının delegeleri, büyükşehir kent konseyinde ve büyükşehir meclisinin izlenmesinde; belediyeler arası ortak kod havuzu ve veri kooperatifi bu ölçekte kurulur. Her basamakta delege geri çağrılabilir; her basamakta kâğıt tutanak vardır; her basamakta dijital araç sekreteryadır (bkz. Bölüm 17 ve 19; Ek E, G).

Basamakların yukarı çıktıkça iki tehlike büyür ve dosya ikisini de adıyla yazdı. Birincisi profesyonelleşme: Porto Alegre'de görev sınırı kaldırılınca "kalıcı delege" tabakası oluştu ve kadın temsili düştü; Yugoslavya'da bir yurttas ondan fazla delege seçer hâle gelince katılım ritüelleşti. Panzehir rotasyon, ücretsizlik ve geri çağırma. İkincisi partileşme: Batı Bengal'de panchayat "parti toplumu"na döndüştü, Bologna'da mahalle konseyleri partinin iletim kayışı oldu, Venezuela'da consejo'lar PSUV tabanıyla örtüştü. Panzehir, meclisin partili üyeleri olabilirken kendisinin partili olmamasıdır; Kerala'nın KSSP gibi partiden görece özerk bir kitle örgütüne yaslanması bu yüzden Batı Bengal'den daha uzun yaşadı.

■ İki slogan arasında dosyanın sloganı

Bu dosyayı iki slogan arasında yazdık.

Birincisi Çayyolu Semt Meclisi'nin: "Hiçbirimiz hepimiz kadar güçlü değiliz." (Çayyolu Semt Meclisi) Ankara'nın eğitimli bir semtinde, kent konseyinin çatısı altında, gönüllülükle toplanan bir meclisin sloganı bu. Doğru bir cümle: Bireysel dilekçe ile kolektif itiraz arasındaki farkı söylüyor. Ama "hepimiz" kim? Çayyolu'nun hepimizi ile Sincan'ın hepimizi aynı meclise sığar mı? Bu slogan katılımın biçimini kurar, sınıfını kurmaz.

İkincisi Fındıklı'nın: "Söz, Yetki, Karar Fındıklı Halkının." (Fındıklı Belediyesi, İlkelimiz) Rize'nin küçük bir ilçesinde, meci geleneğiyle kurulmuş bir halk meclisinin, halkın belirlediği su tarifesinin, aylık harcama bütçelerinin, imzalı istifa dilekçeleriyle geri çağırmanın sloganı. Bu cümle üç sözcüğüyle dosyamızın üç tezini söylüyor: Söz (katılım), yetki (bağlayıcılık), karar (iktidar). Danışma vitrini "söz"de durur; Fındıklı "karar"a kadar gider. Ama Fındıklı'da da karar bir belediye başkanının iradesiyle halka verilmiştir; başkan gidince ne olacağını henüz bilmiyoruz.

Dosyanın kendi sloganı bu ikisinin arasından çıkıyor: "Söz, Yetki, Karar: Mahalleden Başlar." Fındıklı'nın üçlüsünü alıyoruz; Çayyolu'nun "hepimiz"ini alıyoruz; ama başlangıç noktasını belediyeden mahalleye taşıyoruz. Söz, yetki ve karar halkındır; ancak halk bunları belediyeden hediye olarak almaz, mahallede ve işyerinde kendi meclisini kurarak alır. Belediye bu meclisi tanıdığında Fındıklı olur; tanımadığında meclis Fındıklı olmayı talep eder.

■ Gerçek demokrasi çağrısı: geri çağırma, çarşaf liste, açık gündem

Dosya boyunca "sınıf sorusu"nu "usul sorusu"nun üstüne koyduk; Bölüm 12'de usul demokrasinin yapı değişmeden içerik demokrasisine dönüşmeyeceğini yazdık. Bu doğru; ama tersi de doğrudur: Usul yoksa içerik konuşulamaz bile. Delege listesinin askıya çıkmadığı, adayın kürsüye çıkamadığı, yürütmenin blok listeyle açık oyla onaylandığı bir genel kurulda bütçe hakkını tartışmak mümkün değildir; tartışacak kişi salona alınmamıştır. Bu yüzden dosyayı kapatırken, örgütlenme görevlerinin yanına bir de talep listesi koyuyoruz: Belediye, belediye meclisi ve kent konseyi için asgari demokratik talepler. Bunlar sosyalist program değildir; Bölüm 18'deki on bir madde odur. Bunlar, hangi partiden olursa olsun her belediye yönetiminden ve her konsey yürütmesinden bugün istenebilecek, mevzuatın büyük bölümüne zaten izin verdiği, reddedilmesi hâlinde reddedenin niyetini görünür kılan taleplerdir. Listenin tamamı EK M'de; burada üç omurgasını açıyoruz.

Geri çağırma. Bölüm 18'de yazdık: Türkiye mevzuatında seçilmiş belediye başkanının ya da meclis üyesinin seçmen tarafından geri çağırılması diye bir kurum yoktur; başkanlığın düşmesi yalnızca mahkûmiyet, meclisin feshi ya da Danıştay kararıyla, yani merkezin eliyle olur. Oysa geri çağırma dünyada ne marjinal ne de yalnızca sosyalist bir kurumdur. Amerika Birleşik Devletleri'nde on dokuz eyalet ve Washington DC eyalet düzeyindeki seçilmişlerin geri çağırılmasına izin verir; imza eşiği Kaliforniya'da son seçimde kullanılan oyun yüzde 12'si, Colorado ve Arizona'da yüzde 25'i, Kansas'ta yüzde 40'ıdır; asıl kullanım yerel düzeydedir ve geri çağırma oylamalarının yaklaşık dörtte üçü belediye meclisi ve okul kurulu üyeleri içindir; Kaliforniya valisi Gray Davis 2003'te bu yolla görevden alındı, Gavin Newsom 2021'de aynı oylamadan yüzde 61,9'la sağ çıktı (NCSL, Recall of State Officials; Wikipedia, Recall election). Peru'da 1993 tarihli 26300 sayılı Yurttaş Katılımı ve Denetimi Hakları Yasası, seçmen kütüğünün yüzde 25'inin (en fazla 400 bin) imzasıyla belediye başkanı ve meclis üyeleri için *revocatoria* oylaması yapılmasına izin verir; 1997'den bu yana 1.029 oylama yapıldı, 4.670 yerel seçilmiş oylandı, 1.526'sı geri çağırıldı; 17 Mart 2013'te Lima Büyükşehir Belediye Başkanı Susana Villarán yüzde 51,2'yle görevde kaldı ama partisinden on dokuz meclis üyesi geri çağırıldı (IEP, Revista Argumentos, "Las revocatorias en el Perú"; Wikipedia (es), Consulta popular de revocatoria en Lima de 2013). Venezuela'nın 1999 Anayasası'nın 72. maddesi, görev süresinin yarısı dolduktan sonra kayıtlı seçmenin yüzde 20'sinin imzasıyla her seçilmiş için geri çağırma referandumu öngörür; 15 Ağustos 2004'te bu madde bizzat Chávez'e karşı işletildi ve yüzde 59,25 "hayır" oyuyla Chávez görevde kaldı (bkz. Bölüm 6). İsviçre'de altı kanton (Bern, Uri, Solothurn, Schaffhausen, Thurgau, Ticino) kanton hükümetinin ya da parlamentosunun halk imzasıyla görevden alınmasını (*Abberufung*) tanır; kurum 1846'dan beri vardır ve bugüne kadar yalnızca bir kez, 1862'de Aargau'da sonuç vermiştir. Almanya'da on altı eyaletin on birinde belediye başkanı halk oylamasıyla (*Bürgerentscheid*) görevden alınabilir; Brandenburg, Saksonya, Kuzey Ren-Vestfalya, Schleswig-Holstein ve Thüringen'de bu oylamayı yurttaşların kendisi imza toplayarak başlatabilir, öteki eyaletlerde yalnızca belediye meclisi nitelikli çoğunlukla başlatır; Frankfurt Büyükşehir Belediye Başkanı 6 Kasım 2022'de böyle bir oylamayla görevden alındı (KOMMUNAL, "Wie werden Bürgermeister in Deutschland abgewählt?", 15 Kasım 2022; Mehr Demokratie, "Elf Bundesländer kennen Abwahl-Bürgerentscheide").

Bu deneyimler iki şey öğretir. Birincisi, geri çağırma yerel ölçekte ve tek tek seçilmiş karşı işler; ulusal ölçekte ve parti rekabeti içinde kullanıldığında seçimin "üçüncü turu"na döner: Tayvan'da 2025'te otuz bir milletvekiline karşı açılan geri çağırma oylamalarının tamamı başarısız oldu (bkz. Bölüm 8), Peru'da seçimi kaybeden grupların aracına dönüştüğü için "kurumsal zayıflık" eleştirisi aldı. İkincisi, imza eşiği ve zamanlama kurumu kaderini belirler: Yüzde 10'un altındaki eşik seçilmiş sürekli seçim kampanyasına mahkûm eder, yüzde 40'ın üstü kurumu kâğıt üstünde bırakır; görev süresinin ilk yılında ve son altı ayında geri çağırmanın yasaklanması (Venezuela ve Peru modeli) kurumu seçimin tekrarı olmaktan çıkarır. Türkiye'de bu kurum yasayla kurulana kadar iki araç vardır ve ikisi de Bölüm 18'de anlatıldı: Parti tüzüğü (aday, tüzük gereği, belirli imza eşiğinde istifa taahhüdü verir; taahhüdü bozan bir daha aday gösterilmez) ve seçim öncesi noter taahhüdü (Fındıklı'nın imzalı istifa dilekçesi pratiğinin, hukuken bağlayıcı olmasa da kamuoyu önünde geri alınamaz hâle getirilmiş biçimi). Üçüncü araç, talebin kendisidir: 5393 sayılı Belediye Kanunu'na, kayıtlı seçmenin belirli bir oranının (dosyanın önerisi yüzde 15) imzasıyla, görev süresinin ikinci ve dördüncü yılları arasında başkan ve meclis üyeleri için geri çağırma oylaması yapılmasını öngören bir madde eklenmesi; bu talep, kayyım fıkрасının (md. 45) karşısına konacak tek tutarlı alternatiftir, çünkü seçilmişin görevden alınmasını İçişleri Bakanlığı'nın elinden alıp seçmenin eline verir.

Çarşaf liste, sandık, gizli oy, askı ve gündem. Bölüm 12'deki tablo, kent konseyinin Türkiye'deki örgüt türleri içinde seçim usulü en az güvenceli organ olduğunu gösterdi: Sendika seçimi yasa gereği bir hâkimin gözetiminde, gizli oyla ve adayların tek tek işaretlendiği pusulayla yapılırken, kent konseyi seçiminin usulünü seçilecek olan yürütme belirliyor. Talep, sendika seçiminde zaten var olanın konseye ve belediye meclisinin kendi iç seçimlerine (komisyon üyelikleri, encümen, başkanvekilleri) taşınmasıdır: Bütün adayların yer aldığı çarşaf liste, sandık ve gizli oy, adaylara eşit konuşma süresi, aday olanların divanda oturmaması, delege listesinin seçimden en az on beş gün önce askıya çıkması ve itirazın bağımsız bir mercide karara bağlanması, genel kurul gündeminin on beş gün önce ilanı ve gündeme delegelerin belirli bir oraniyle madde eklenebilmesi. Bunların hiçbirisi yönetmelik değişikliği bile gerektirmez; Kent Konseyi Yönetmeliği'nin 16. maddesi bunları konseyin kendi yönergesine yazmasına izin verir. Yönergesine yazmayan konsey, yazmama nedenini açıklamak zorunda kalır; talebin gücü buradadır.

Açık gündem, açık bütçe, açık mal. Üçüncü omurga bilgidir. 5393'ün 20. maddesi belediye meclisi toplantılarını zaten halka açık kılar ve 24. maddesi komisyon raporlarını alenî sayar; ama "açık" olmak, salona sığan on kişi için açık olmak demektir. Talep, meclis ve komisyon toplantılarının canlı yayını, tutanak ve ad okumalı oy dökümünün makine okunabilir biçimde yayımı, bütçenin mahalle bazlı ve planlanan-gerçekleşen karşılaştırmalı açık veri olarak açılması (Bölüm 19'daki açık bütçe dönüştürücüsü), belediye şirketlerinin bütçe, ihale ve yönetim kurulu ücretlerinin aynı biçimde açılmasıdır. Bir de mal bildirimi: 3628 sayılı Kanun belediye başkanı ve meclis üyelerinin mal bildirimi vermesini zorunlu kılar ama 9. maddesiyle bildirimleri gizli tutar; bildirim başkan için İçişleri Bakanlığı'na, meclis üyesi için başkana verilir ve içeriği açıklanamaz (3628 sayılı Kanun, md. 2, 8, 9). Yani belediye başkanının malvarlığını kendi seçmeni değil, onu görevden alma yetkisine sahip bakanlık bilir. Talep, başkan, meclis üyeleri, encümen üyeleri ve şirket

yöneticilerinin mal bildirimlerini göreve başlarken ve her yıl gönüllü olarak açıklaması; yasa değişikliğine kadar bunun seçim öncesi taahhüdün bir maddesi olmasıdır. Rant ve hanedan ilişkilerinin (bkz. Bölüm 15) görünür olmasının başka bir yolu yoktur.

Talep	Bugün	Bugün mümkün olan	Yasa değişikliği gerektiren
Geri çağırma	Yok; görevden alma yalnızca merkezin elinde (5393 md. 44–45)	Parti tüzüğü taahhüdü, noter taahhüdü, imzalı istifa dilekçesi	5393'e geri çağırma maddesi
Çarşaf liste, gizli oy, askı, açık gündem	Kent konseyinde düzenlenmemiş; sendika ve baroda yasal	Konsey önergesi (Yönetmelik md. 16); belediye meclisi çalışma yönetmeliği	Kent Konseyi Yönetmeliği'ne seçim usulü maddesi
Açık meclis, açık bütçe, açık şirket	Toplantı halka açık (md. 20); veri kapalı	Canlı yayın, makine okunabilir tutanak ve bütçe; meclis kararıyla	Belediye şirketleri için açık veri yükümlülüğü
Açık mal bildirimi	Zorunlu ama gizli (3628 md. 9)	Gönüllü açıklama; seçim öncesi taahhüt	3628'de yerel seçilmişler için aleniyet

Şimdi çağırının kendisi. Bu dosya, 25 Eylül forumuna katılan herkesi, kent konseyi yöneticilerini, belediye yöneticilerini, semt meclisi gönüllülerini, sendika şubelerini ve siyasi parti örgütlerini şu on iki asgari demokratik talebi kendi kurumlarında kabul etmeye ve kabul etmeyenlerden gerekçe istemeye çağırıyor: Başkan ve meclis üyeleri için geri çağırma; çarşaf liste, sandık ve gizli oy; delege listelerinin on beş gün önce askıya çıkması; genel kurul gündeminin on beş gün önce ilanı; başkan, meclis üyeleri ve şirket yöneticilerinin mal bildirimlerinin açıklanması; yönetici ücretinin ortalama belediye işçisi ücretine bağlanması; belediye meclisi ve komisyon toplantılarının canlı yayını ve tutanaklarının yayımı; imar planı değişikliklerinde mahalle meclisi onayı; belediye şirketlerinin bütçe ve ihalelerinin açık veri olarak yayımı; katılımcı bütçenin bağlayıcı payı; muhtar ve ihtiyar heyetinin mahalle meclisine hesap vermesi; kadın kotası ve toplantılarda bakım desteği. Her birinin gerekçesi, mevzuattaki yeri ve dosyadaki bölümü EK M'de yazılıdır. Bu on iki talep ne devrimdir ne ütopya; sendika seçiminde, baro seçiminde, Alman eyaletlerinde ya da Peru belediyelerinde zaten var olan şeylerdir. Onları kabul eden bir belediye sosyalist olmaz; ama onları reddeden bir belediyenin "katılımcı" olduğunu kimse söyleyemez. Talep listesinin işlevi budur: Vitrin ile katılım arasındaki farkı, her kurum için, tek tek maddeler hâlinde ölçülebilir kılmak. Bu maddeleri imzalayan başkanı EK M'nin sonundaki taahhüt metniyle bağlayın; imzalamayanın gerekçesini yazıp yayımlayın; altı ay sonra izleme grubuna bildirin.

Grafik önerisi: On iki asgari talebin tek sayfalık "karnesi": Satırlarda talepler, sütunlarda "kent konseyi / belediye meclisi / belediye şirketi / parti tüzüğü"; her hücrede "var / kısmen / yok" için üç kutu. Forumda dağıtılabilir, her ilçe için doldurulabilir.

■ Somut görevler

Bu dosyanın son bölümü olduğu için görevleri üç düzeyde ve olabildiğince somut yazıyoruz. Bölüm 15, 16, 17 ve 18'deki görevlerle birlikte okunmalı; burada onları tekrar etmiyor, bütünlüyoruz.

Bireysel düzey: Kendi kentini okumak

- Yaşadığınız ilçenin kent konseyinin son iki genel kurul tutanağını, delege listesini ve belediye meclisine gönderdiği görüşleri bulmaya çalışın; bulamıyorsanız 4982 sayılı Bilgi Edinme Kanunu'na dayanan bir dilekçeyle isteyin (örnek Ek F'de). Bulamamak da bir veridir.
- Belediye bütçesinin gelir ve gider kalemlerini bir kez baştan sona okuyun; belediye şirketlerinin adlarını, işçi sayılarını, taşeron oranını öğrenin. "Neyin yüzde onunu tartışacağımızı" bilmeden hiçbir bütçe hakkı talebi kurulamaz.
- Belediye başkanının konseyin yürütme kurulunda oturup oturmadığına bakın; oturuyorsa bunu sorun.
- Mahallenizdeki bir sorunu (su faturası, ulaşım tarifi, imar değişikliği, kreş yokluğu) seçin ve o sorunun belediye meclisinde ne zaman, hangi oyla karara bağlandığını bulun. Kararın arkasındaki çıkarı adıyla yazın.
- Dosyadaki beş soruyu ezberleyin ve her katılım mekanizmasına sorun: Kaynak devri var mı, karar bağlayıcı mı, belediyeden bağımsız yaşıyor mu, sınıfsal bileşimi ne, başkan gidince ne olur?

Mahalle düzeyi: Kendi meclisini kurmak

- İki yüz ile dört yüz hane ölçeğinde bir mahalle meclisi çağırısı yapın; ilk toplantıyı tek bir somut gündemle (Ek E'deki örnek gündem) toplayın. Çağırıcı kent konseyinin çalışma grubu, bir dernek, bir kiracı inisiyatifi ya da afet dayanışma ağı biçiminde yapabilirsiniz; yasal biçimler Ek E'de.
- Meclisin ilk kampanyasını yeniden üretim alanından seçin: su ya da ulaşım tarifesine itiraz, bir imar planı değişikliğine askı süresi içinde itiraz, belediye işçisinin toplu sözleşmesine destek. Kampanya kazanılmasa bile meclisi kuran şey kampanyadır.
- Delege, rotasyon ve geri çağırma usulünü ilk üç ay içinde yazılı hâle getirin (Ek E). Yazılı olmayan usul, ilk anlaşmazlıkta en çok konuşanın usulü olur.
- Kent konseyine delege gönderin; delegayı meclisin bağlayıcı vekâletıyla bağlayın; askı sürelerini izleyin, itiraz dilekçesini hazır tutun (Ek F). Kent konseyini kullanın, ona bağlanmayın.
- Mahalledeki işyerleriyle (belediye şantiyesi, okul, hastane, market, servis durağı) bağ kurun; sendika temsilcisini meclise davet edin. Fabrika ile mahallenin birliği bir ilke değil, bir toplantı takvimidir.
- Dijital aracı meclisin sekreteryası olarak kullanın, meclisin yerine değil (bkz. Bölüm 19 ve Ek G). Gündem dijital, tartışma yüz yüze, karar salonda ve kâğıtta.
- Meclisin ilk somut işini afetten seçin: toplanma alanı denetimi, hane risk haritası, otuz iki saatlik MAG tipi eğitim; ikinci işini kiradan: kira haritası, tahliye nöbeti (bkz. Bölüm 17). Bu iki iş, meclisin ne olduğunu mahalleye toplantıdan önce anlatır.
- Muhtar davet edin, muhtarlığa taşınmayın; muhtar adaylığını ancak meclis bir yıl yaşadıktan sonra ve meclisin kararıyla düşünün (bkz. Bölüm 17).

Sendika ve parti düzeyi: Kenti kendi meselesi görmek

- Sendika şubesi kent konseyine tüzel bileşen olarak girsin; belediye işçisinin toplu sözleşmesini, taşeron oranını ve ihale kararlarını konseyin gündemine taşınsın. Konseyde ücret konuşulmuyorsa konsey bütçe konuşmuyordur.
- Sendika ile mahalle meclisi arasında ortak bir kurul kurun: ihale, taşeron ve hizmet planlaması kararlarında işçi temsilcisi ile mahalle temsilcisi aynı masada otursun (bkz. Bölüm 17).

- Parti örgütü, kendi belediye adaylarına tüzük düzeyinde üç taahhüt imzaltsın: yönetici ücreti ortalama belediye işçisi ücretini aşmayacak; belirli oranda imzayla geri çağırma talebine istifayla yanıt verilecek (Findıklı'nın imzalı istifa dilekçesi pratiği); bütçenin asgari yüzde yirmisi mahalle meclislerinin bağlayıcı kararına bırakılacak (bkz. Bölüm 18). Bu taahhütler hukuken bağlayıcı olmasa da siyaseten bağlayıcıdır ve seçmen bunları hatırlar.
- EK M'deki on iki asgari demokratik talebi kendi kurumunuzda (sendika şubesi, parti ilçe örgütü, dernek) önce kendinize uygulayın: çarşaf liste, gizli oy, askıya çıkan liste, önceden ilan edilen gündem. Kendi genel kurulunu blok listeyle yapan bir örgütün kent konseyinden çarşaf liste istemesi inandırıcı olmaz. Sonra aynı listeyi belediye başkanına ve konsey yürütmesine imzalatın; imzalamayanın gerekçesini yayımlayın.
- Parti değiştiren ya da kayyım atanan her belediyede, seçilmiş yönetimin yerine değil yanına, halkın kendi meclisini çağırın; kayyım kararına karşı hukuki itirazın yanında meclisin varlığını sürdürmesi tek kalıcı savunmadır.
- Belediyeler arası ortak kod havuzunu ve veri kooperatifini (Bölüm 19) bir parti programı maddesi olarak yazın; "kamu parası, kamu kodu, kamu verisi" ilkesini belediye ihale şartnamelerine taşıyın.

Düzey	İlk üç ayda	İlk yılda
Bireysel	Konsey tutanaklarını ve belediye bütçesini okumak	Bir mahalle meclisi çağrısına katılmak
Mahalle	İlk toplantı, ilk kampanya, yazılı usul	Kent konseyine bağlayıcı vekâletli delege; sendika ile bağ
Sendika/parti	Konseye tüzel bileşen olarak girmek	Ortak kurul; adaylara üç taahhüt

■ Forumdan sonra: izleme görevi

Bu dosya 25 Eylül'deki Yerel Demokrasi forumu için yazıldı; forum bir gün sürer, dosya sürmez. Forumlar hakkında Bölüm 13'ün bulgusu nettir: Gezi'nin park forumları, 2001 Arjantin'in mahalle meclisleri, 6 Şubat'ın dayanışma ağları hep aynı biçimde söndü; toplantı bitti, kimse tutanağı tutmadı, bir sonraki toplantı "sonra konuşuruz"a kaldı. Bir forumun sönmemesinin tek yolu, forumdan çıkan cümleleri sayıya ve tarihe bağlayan bir izleme görevidir. Bu görevi de somut yazıyoruz.

Forumun ertesi haftasında, foruma katılan meclisler, sendika şubeleri ve dernekler arasından beş kişilik bir izleme grubu kurulur; grubun görevi karar almak değil, saymaktır. Sayacağı şeyler dosyanın kendi iddialarıdır ve her biri bu dosyada bir bölüme bağlıdır:

- Kent konseyi (Bölüm 11–12).** Ankara Kent Konseyi'nin bir sonraki genel kurulunda delege listesi askıya çıktı mı, itiraz süresi işledi mi, kürsü açıldı mı; Kırşehir'de başkan konsey yürütmesinden çıktı mı; Van ve Diyarbakır konseyleri kayyım koşullarında toplanabildi mi. Her biri için tarih ve belge.
- Belediye emeği (Bölüm 12, 15, 16).** İzmir'de 2025'te işten çıkarılan yaklaşık 1.030 işçinin dava ve geri dönüş durumu; Karabağlar sürgün davasının akıbeti; toplu sözleşme dönemlerinde hangi mahalle meclisinin ya da kent konseyinin işçinin yanında söz ürettiği.
- Parti değiştirme (Bölüm 12, 18).** Temmuz 2026'da parti değiştiren belediyelerde bir sonraki bütçe, arsa satışı ve şirket yönetim kurulu kararlarının ne yönde değiştiği; halkın bu belediyelerde bir meclis kurup kurmadığı.
- Mahalle meclisleri (Bölüm 17).** Forumdan sonra kaç mahalle meclisi çağrısı yapıldı, kaç üçüncü ayı gördü, kaç ilk yıl takvimini tamamladı; kadın, kiracı ve vardiyalı işçi oranları; hangi kampanyayı seçtiler ve sonucu ne oldu. Bu sayı, dosyanın işe yarayıp yaramadığının tek ölçüsüdür.
- Program taahhütleri (Bölüm 18).** Hangi belediye başkanı ya da aday on bir maddeden hangisini imzaladı; imzalayanlar stratejik plana "%20"yi yazdı mı; yazarların gerçekleşme raporu ne dedi.
- Asgari demokratik talepler (Bölüm 20, EK M).** On iki talebin hangisi hangi kent konseyi yönergesine, belediye meclisi çalışma yönetmeliğine ya da parti tüzüğüne girdi; hangi başkan mal bildirimini açıkladı, hangi konsey çarşaf listeye geçti, hangi meclis canlı yayına başladı; reddedenlerin yazılı gerekçesi var mı.
- Dijital araçlar (Bölüm 19).** Türkiye'de ilk Decidim kurulumu ne zaman ve kim tarafından yapıldı; Türkçe çeviri kaç yüzdeye ulaştı; Bütçe Senin'in yeni turunda oy sayısı ve bütçe payı açıklandı mı; YSK'nın e-oy tutumu değişti mi.
- Bellek (EK J).** Sözlü tarih çağrısına kaç tanıklık geldi; Fatsa'yı, Bağlar'ı, Ovacı'ı, Nilüfer'in komitelerini, Çayyolu'nu ve Ankara Kent Konseyi'nin 2024–2026 sürecini yaşayanlardan kaçının sesi kaydedildi. Bu son madde diğerlerinden ayrı bir ağırlık taşıyor: Öteki maddeler geleceği izler, bu madde geçmişin çitlenmesini önler; ve tanıklık toplanmazsa dosyanın bir sonraki sürümü de bugünkü gibi ikinci el kaynaklardan yazılır.

İzleme grubu altı ayda bir, kısa ve sayılı bir "izleme notu" yayımlar; notlar dosyanın bir sonraki sürümünün hammaddesidir ve aynı CC BY-SA lisansıya açık tutulur. Grubun kendisi de rotasyona tabidir: Bir yıl sonra beş kişi değişir. Forumdan sonra hiçbir izleme notu çıkmazsa bu dosya, eleştirdiği kent konseyi genel kurulları gibi, bir günlük bir olay olarak kalmış demektir; bunu da dürtüyle yazmak gerekir.

Grafik önerisi: Sekiz izleme başlığının (kent konseyi, belediye emeği, parti değiştirme, mahalle meclisleri, program taahhütleri, asgari demokratik talepler, dijital araçlar, bellek) altı aylık dönemler hâlinde doldurulacak boş bir "izleme panosu" şablonu; her hücrede "sayı / tarih / belge" için üç küçük alan.

■ Neden önemsiyoruz?

Şimdi dosyanın son sorusu: Bütün bunları neden bu kadar önemsiyoruz? Kent konseyi denen, görüşü bağlayıcı olmayan bir organ için mi yüz bin kelimeye yakın bir dosya yazdık?

Hayır. Kent konseyi bir vesileydi; 25 Eylül forumu bir vesileydi. Önemsemediğimiz şey şudur: Türkiye'de sınıf, işyerinde örgütlü olduğu kadarıyla bile kentte örgütsüzdür. Belediye işçisinin grevi kent konseyinin gündemine girmiyor; kiracı örgütlenmesi, kiracı oranının %28'e ve İstanbul'da ortalama kiranın iki asgari ücrete çıktığı bir ülkede, Antalya'dan başlayan bir dernek dışında yok denecek kadar az (bkz. Bölüm 17); su ve ulaşım tarifi belediye meclisinde beş dakikada karara bağlanıyor; imar planı değişiklikleri askıda otuz gün duruyor ve kimse bakmıyor; deprem dayanışma ağları afet geçince dağılıyor; kayyım geldiğinde direnecek bir mahalle organı bulunamıyor; başkan parti değiştirdiğinde hesap soracak bir meclis olmuyor. Kent, sınıfın en savunmasız olduğu yerdir. Ve sermaye bunu biliyor; kentsel dönüşüm, rant, ihale ve taşeron tam bu savunmasızlığın üzerine kuruludur.

Bu dosyanın önemsemediği şey, o savunmasızlığı bir örgütlenme sorununa çevirmektir. Dünya deneyimleri bize bunun mümkün olduğunu gösteriyor: Kerala'da plan fonunun üçte birinden fazlası yerel organlara devredilebildi; Porto Alegre'de kanalizasyon yüzde yetmiş beşten yüzde doksan sekize çıkabildi; Viyana'da altmış dört bin konut yapılabildi; El Alto'da bir kent kendini yönetebildi. Aynı deneyimler bize bunun kırılğan olduğunu da gösteriyor:

Parti gidince, başkan ölünce, ordu gelince, rant çökünce katılım da gidiyor. Kalan, yalnızca halkın kendi kurduğu ve gündelik yaşamla bağlı olan örgütlerdir. Bu yüzden görev, belediyeyi beklemeden kurmaktır.

Bir de kent konseyinin kendisine geri dönelim, çünkü forum onun için toplanıyor. Bu dosya kent konseyini terk etmeyi önermiyor; "kullan, ona bağlanma" diyor (bkz. Bölüm 17). Kent konseyi, yasanın kentte örgütlü herkese açtığı tek kapıdır: Sendika şubesi, mahalle derneği, kiracı inisiyatifi bu kapıdan geçip belediye meclisine resmî görüş iletebilir; askı listesine itiraz edebilir, genel kurulda kürsü isteyebilir, reddedilirse bunu belgeleyebilir. Ankara'da 2024'ten 2026'ya on iki oyun anlamı budur: On iki oy, bir kişinin oyu değil, kapının aralık kaldığının kanıtıdır. Kapıyı zorlayan bir mahalle meclisi, bir sendika şubesi, bir kent gazetesi olduğu sürece konsey arka bahçe olmaktan çıkabilir; olmadığı sürece konsey, otuz dakikada seçilen 77 yürütme kurulu üyesiyle vitrin olarak kalır. Konseyin kaderi tüzüğünde değil, kapısını kimin zorladığındadır. Bu dosyanın ilk tezi de buydu; on dokuz bölüm sonra aynı yerdeyiz, ama şimdi kapıyı zorlamanın araçları elimizde.

Önemsemediğimiz bir başka şey, belleğin kendisidir. Fatsa'yı yaşayanlar yetmişli yaşlarında; Bağlar'ın halk meclisini, Ovacık'ın kooperatifini, Nilüfer'in mahalle komitelerini kuranların tanıklığı kaydedilmedi. Türkiye'de katılım deneyimlerinin her biri bir öncekini bilmeden başlıyor; Fındıklı Ovacık'ı, Ovacık Fatsa'yı, Çayyolu Nilüfer'i tanımıyor. Bu, bir dosyanın kapatabileceği bir boşluk değil; ama bir dosyanın açabileceği bir çağrı. Ek J bu çağrıdır.

Bir de şunu önemsiyoruz: Bu dosya bir siyasi partinin programı değil; Bilgi Müşterekleri'nin CC BY-SA lisansı ile yayımladığı, herkesin alıp değiştirebileceği bir kılavuz. Yanlışı vardır; forumdan sonra düzelterek. Ek J'de sözlü tarih çağrısı yaptık: Fatsa'yı, Bağlar'ı, Ovacık'ı, semt meclislerini yaşayanların tanıklıklarını toplamak istiyoruz, çünkü bu deneyimlerin belleği de bir müşterektir ve müşterekler sahipsiz bırakıldığında çitlenir.

■ Sevgili Genç Yoldaşlar

Bu dosyayı sizin için yazdık; ama sizin yerinize yazmadık. Forumu gidin, soruyla gidin. Kent konseyinin genel kuruluna delege olun, askıya çıkmayan listeye itiraz edin, kürsüye çıkın, çıkarılmazsanız bunu yazın. Mahallenizde iki yüz haneyi bir gündem etrafında toplayın; ilk toplantıya beş kişi gelirse ikinciye yine yapın. Belediye işçisinin grev pankartının altında durun ve bu pankartı kent konseyinin gündemine taşıyın. Sendikanızın şubesine kenti kendi meselesi olarak görmesini önerin. Partinizin adayına üç taahhüdün ve EK M'deki on iki asgari talebi imzalatın; kendi genel kurulunuzu çarşaf listeye yapın. Dijital aracı kurun, ama toplantıyı iptal etmeyin. Kayyım geldiğinde belediyenin değil mahallenin savunmasını örgütleyin; başkan parti değiştirdiğinde ona mahallenin adına hesap sorun. Forumdan çıkarken izleme grubuna adınızı yazdırın; altı ay sonra kaç meclisin üçüncü ayı gördüğünü sayın ve bize yazın; Fatsa'yı, Bağlar'ı, Ovacık'ı yaşayan bir komşunuz varsa ses kayıt cihazını açın.

Bunların hiçbirisi tek başına yerel iktidarı almaz; alsa bile Viyana, GLC ve Fatsa bize yerel iktidarın tek başına savunulamayacağını öğretti. Yerel örgütlülük, sınıfın merkezî mücadelesinin okuludur; ikamesi değil. Ama okulsuz mücadele de olmaz. Sınıf yönetmeyi bir yerde öğrenecek; o yer mahalledir, işyeridir, halk meclisidir.

Çayyolu'nun sloganını hatırlayın: Hiçbirimiz hepimiz kadar etkili olamayız. Fındıklı'nın sloganını hatırlayın: Söz, yetki, karar halkındır. Ve bizim ekimizi: Mahalleden Başlar.

Bilgi herkesindir; kent de.

■ Bu bölümden dersler

- Sermaye kentte üretir ve kentte yönetir; sınıf işyerinde örgütlüyken kentte örgütsüz kalırsa yarım kalır. Yerel örgütlülük bu yarımı tamamlamanın adıdır.
- Yerel örgütlülük üç şey verir: gündelik yeniden üretimin doğrudan denetimi, sınıfın yönetme okulu, merkezî mücadelenin sığınağı ve sıçrama tahtası.
- Kalıcı olan, gündelik yaşamla bağlı örgüttür: FEJUVE kırk beş yıl, Arjantin meclisleri iki yıl.
- Kayyım seçilmiş alır, parti değiştirme seçmen iradesini alır; her iki durumda geriye yalnızca halkın belediyeden bağımsız kendi meclisi kalır.
- Belediye tek başına merkez ve sermaye karşısında savunulamaz; halkın belediyeyi kendi kurumu olarak görmesi tek kalıcı savunmadır.
- Görevler üç düzeydedir: bireysel (kendi kentini okumak), mahalle (kendi meclisini kurmak), sendika/parti (kenti kendi meselesi görmek).
- Dosyanın sloganı: Söz, Yetki, Karar: Mahalleden Başlar.
- Usul olmadan içerik konuşulamaz: Geri çağırma (ABD'de on dokuz eyalet, Peru'da 1997'den bu yana 1.526 geri çağrılan yerel seçilmiş, Almanya'da on bir eyalet, İsviçre'de altı kanton) Türkiye'de yoktur ve 5393'e yazılana kadar parti tüzüğü ve noter taahhüdüyle kurulur; çarşaf liste, gizli oy, askıya çıkan liste ve önceden ilan edilen gündem sendika seçiminde yasayla var, kent konseyinde yok. EK M'deki on iki asgari demokratik talep, vitrin ile katılım arasındaki farkı her kurum için ölçülebilir kılar.
- Forum bir gün sürer; sönmemesinin tek yolu, dosyanın iddialarını sayıya ve tarihe bağlayan, altı ayda bir not yayımlayan ve kendisi de rotasyona tabi bir izleme grubudur; ilk ölçü, forumdan sonra kaç mahalle meclisinin üçüncü ayı gördüğüdür.
- Bellek de bir müşterektir: Sözlü tarih çağrısına (Ek J) tanıklık gelmezse dosyanın sonraki sürümü yine ikinci elden yazılır.

■ Kaynaklar

- Marx, *The Civil War in France* (1871) · Gramsci, *Workers' Democracy* (1919) · Lefebvre, *Le Droit à la ville* (1968) · Harvey, *Rebel Cities* (2012)
- Wikipedia — FEJUVE · Sian Lazar, *El Alto, Rebel City* · Herramienta — Las Asambleas Populares del 2001-2002
- Participedia — Kerala People's Campaign · Franke, "Local Planning: The Kerala Experiment"
- Wikipedia — Red Vienna · Wikipedia — Greater London Council · Wikipedia — Poplar Rates Rebellion
- Gazete Duvar — Terzi Fikri nasıl hâlâ yaşayabiliyor? · Tanıl Bora, "Fatsa Şeyi" — Birikim
- Medyascope — 2016'dan bugüne kayyum haritası · VOA — Diyarbakır Kent Konseyi kayyum sonrası yeniden faaliyette · Van Kent Konseyi: "Kayyım girişimini kabul etmiyoruz"
- Euronews — Özgür Özel ve 91 milletvekili CHP'den istifa etti, 24 Temmuz 2026 · Ege'de Son Söz — Karaburun'da topyekûn geçiş · Milliyet — İzmir'de hangi belediyeler YENİ Parti'ye geçti?
- İzmir Büyükşehir Belediyesi — Kamuoyuna Duyuru, 28 Mayıs 2025 · Memurlar.net — İzmir'de grev sonrası toplu işten çıkarma
- Çayyolu Semt Meclisi · İnan İzci, Fındıklı Deneyimi — Sosyal Demokrat Dergi · T24 — Fatsa'dan Fındıklı'ya
- Cumhuriyet — Dikili su davası beraat · Diken — Ovacık'ta halk meclisleri · Wikipedia — Marinaleda
- Gugliano, "From Innovation to Erosion" (2026)

- [NCSL — Recall of State Officials · Wikipedia — Recall election \(ABD, İsviçre, Almanya, Tayvan, Britanya Kolumbiyası, Birleşik Krallık\)](#)
- [IEP, Revista Argumentos — "Las revocatorias en el Perú: entre la participación masiva y la debilidad institucional" · Wikipedia \(es\) — Consulta popular de revocatoria en Lima de 2013](#)
- [KOMMUNAL — Wie werden Bürgermeister in Deutschland abgewählt? \(15 Kasım 2022\) · Mehr Demokratie — Elf Bundesländer kennen Abwahl-Bürgerentscheide \(Frankfurt, Kasım 2022\)](#)
- [3628 sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu \(mevzuat.gov.tr\) · 6356 sayılı Kanun, md. 14 · Kent Konseyi Yönetmeliği — konsolide metin \(Lexpera\)](#)

Beşinci Kitap — Ufuk: Polis'ten Komünist Kente

Bölüm 21. Kentin Felsefesi: Polis'ten Komünist Kente

■ Neden bir felsefe bölümüyle bitiriyoruz

Bu dosya, belediyenin bir yerel devlet olduğunu (bkz. Bölüm 1), katılım dilinin sınıf çatışmasını nasıl perdelediğini (bkz. Bölüm 2), sınıfın kendi yönetim biçimini Komün'den soyvete nasıl keşfettiğini (bkz. Bölüm 3) anlattı; dünyayı ve Türkiye'yi dolaştı; sonunda mahalle meclisi (bkz. Bölüm 17), sosyalist belediye programı (bkz. Bölüm 18) ve dijital demokrasi (bkz. Bölüm 19) önerdi. Bütün bunların altında sessizce duran, ama hiçbir bölümde doğrudan sorulmayan bir soru var: Kent nedir? Bir mahalle meclisi kurarken, bir imar planına itiraz ederken, ücretsiz ulaşımı savunurken aslında hangi kent kavramıyla iş görüyoruz? Bu soru, akademik bir süs değildir. Kent kavramı olmadan kent siyaseti olmaz; çünkü "kent" dediğimiz şeyin ne olduğu, kimin için var olduğu ve kime ait olduğu konusundaki örtük varsayımlar, siyasetin sınırını belirler. Belediye başkanının "kentimiz" derken kastettiği şeyle, kiracının, taşeron işçisinin, bakım emekçisinin "kentimiz" dediği şey aynı değildir. Bu farkın kendisi sınıfsaldır.

"Nasıl bir kent istiyoruz?" sorusu, çoğu zaman bir mimari soru gibi sorulur ve mimari bir yanıt alır: Daha yeşil, daha yürünebilir, daha "akıllı", daha yüksek ya da daha alçak. Oysa soru mimari değildir. Kent hakkında sorulabilecek asıl sorular şunlardır: Toprak kimin? Konut ne için var, barınmak için mi, yatırım için mi? Kararı kim veriyor? Kim merkeze yakın oturuyor, kim her gün iki saat yolda? Çocuklara ve yaşlılara kim bakıyor, bu emek kimin bütçesinden çıkıyor? Parklar, kıyılar, meydanlar kimin? Bu soruların hiçbirinin yanıtı bir planda değil, mülkiyet ve iktidar ilişkilerindedir; bu bölümün her alt başlığı, aynı soruların bir başka çağda nasıl sorulup nasıl yanıtladığının kayıdıdır.

Bu yüzden son bölümde geriye, ilk kente kadar gidip soruyu baştan soracağız: İnsanlar kenti nasıl düşündü, kent düşüncesi kimin çıkarını taşıdı, "kent hakkı" kavramı nereden çıkıp nereye geldi ve komünist bir kent, yani mülkiyetin ve emeğin toplumsallaştığı bir yaşam alanı, bugün nasıl düşünülebilir? Bu bir tasarım bölümü değil; ilkeler ve ufuk bölümüdür. Bilimkurgu değil; ama bugünün ötesine bakmayı da reddetmiyor. Dosyanın "ne aziz ne cani" ilkesi burada da geçerlidir: Aristoteles'in kölelerini, Sovyet kenteleşmesinin başarısızlıklarını, Jane Jacobs'ın sınıf körlüğünü ve Lefebvre'in kendi belirsizliklerini saklamadan yazacağız. Kentin felsefesi, kentin sınıf tarihinden başka bir şey değildir; bunu göstermek istiyoruz.

■ İlk kentler: Tapınak, artık ürün ve yazı

Kent, tarımdan doğan artık ürünün belirli bir yerde toplanmasıyla başladı. Arkeolog V. Gordon Childe, 1950'de yazdığı ["The Urban Revolution"](#) makalesinde Mezopotamya'nın ilk kentlerini (Uruk, Ur, Lagas) on ölçütle tanımladı: Nüfus yoğunluğu, tam zamanlı uzmanlaşmış zanaatkarlar, artık ürünün bir tanrıya ya da krala vergi olarak aktarılması, anıtsal kamu yapıları, yönetici sınıf, yazı, bilim, sanat, uzak ticaret ve akrabalık yerine ikamete dayalı toplum. Childe'in Marksist olduğu bilinir ve listenin mantığı da Marksisttir: Kent, artığın merkezileştiği yerdir; anıtsal tapınak, o artığın taşınmış biçimidir; yazı, artığın kaydını tutmak için icat edilmiştir. Sümer'de tapınak hem ambar hem banka hem mahkemeydi; rahip-yönetici, tarlayı süren köylüden artığı toplar, tanrı adına saklar ve dağıtır. İlk kent, ilk devlettir; kenteleşme ile sınıflaşma aynı süreçtir. Bu, dosyamızın Bölüm 1'de kurduğu "belediye bir yerel devlettir" tezinin beş bin yıllık kökenidir: Kent yönetimi hiçbir zaman sınıflardan bağımsız bir "hizmet" olmadı.

Childe'in şemasına sonradan pek çok itiraz geldi; kentin her yerde aynı yoldan doğmadığı, ticaretin ya da savunmanın da kenteleşmeyi başlatabildiği gösterildi. Ama temel gözlem duruyor: Kent, artık ürünün toplandığı ve o artığı kimin denetlediği sorusunun sorulduğu yerdir. Bu soru, Ur'dan Ankara'ya kadar her kentin altında yatar.

■ Polis: İyi yaşam ve dışarıda bırakılanlar

Kentin felsefesi Atina'da yazıldı; çünkü Atina, kent yönetiminin bir "yurttaşlar topluluğu" tarafından yapıldığı ilk yerdı ve bu topluluk, kendisini düşünmeye zaman ayırabilecek kadar başkalarının emeğine yaslanıyordu. Aristoteles'in *Politika*'sı bu düşüncenin en yoğun metnidir. Birinci kitapta insanı "doğası gereği polis'e ait bir canlı" (*zoon politikon*) olarak tanımlar; polis'in aile ve köyden sonra gelen, ama onlardan önce var olan, yani insanı insan yapan birlik olduğunu söyler. Polis'in amacı yalnızca yaşamak değil, iyi yaşamaktır (*eu zen*); bir kent yalnızca ticaret için ya da yalnızca savunma için bir araya gelmiş insanlardan oluşuyorsa henüz polis değildir. Yedinci kitapta polis'in ideal büyüklüğünü de tartışır: Yurttaşların birbirini tanıyabileceği, "bir bakışta kavranabilecek" kadar küçük olmalıdır ki görevler doğru kişilere verilebilsin. Metin [Perseus Digital Library'de](#) Yunanca ve İngilizce, Türkçede ise *Politika* adıyla Remzi Kitabevi (çev. Mete Tunçay) baskısında okunabilir; [Stanford Encyclopedia of Philosophy'nin Aristoteles'in siyaset kuramı maddesi](#) iyi bir giriştir.

Burada iki şey birden görülmelidir. Birincisi, Aristoteles kentin bir hizmet paketi değil, bir yaşam biçimi olduğunu söyleyen ilk düşündürdü; "iyi yaşam" fikri, dosyamızın mahalle meclisi önerisinde tekrar karşımıza çıkacak. İkincisi, bu iyi yaşamın kimler için olduğu sorusu, Aristoteles'te açık ve utandırıcı bir yanıt bulur: Yurttaş, yönetime katılan kişidir; köleler, kadınlar, yabancılar (*metoikos*, yani kentte oturan ama yurttaş olmayan, vergi ödeyen ama oy kullanmayan mukimler) ve çoğu zamanını çalışarak geçiren zanaatkarlar bu tanımın dışındadır. Aristoteles'in ünlü köle savunusu (bazı insanların "doğal köle" olduğu tezi) *Politika*'nın birinci kitabındadır; polis'in "iyi yaşam", üreten çoğunluğun dışlanması üzerine kuruludur. Atina'da yurttaş sayısının nüfusun onda birinden az olduğu tahmin edilir. Yani ilk kent felsefesi, kentin kime ait olduğu sorusuna "üretmeyenlere" yanıtını verdi. Bu yanıt, biçimini değiştirerek bugüne kadar geldi: Kentte oturan ama kentin kararlarına katılamayan göçmen, mülteci, kayıt dışı işçi, oy hakkı olmayan genç, modern metoikos'tur. Bölümün sonunda bu soruya döneceğiz.

Aristoteles'in polis'i, yine de, kent düşüncesinin ilk büyük karşıtlığını kurar ve bu karşıtlık bugün de geçerlidir: Kent, özel çıkarların bir araya geldiği bir pazar mıdır, yoksa ortak yaşamın siyasal örgütlenmesi mi? Aristoteles, ticaret için bir araya gelmiş insanların henüz polis oluşturmadığını söylerken ikinciyi savunuyordu; yurttaşlık onun için bir statü değil, karar süreçlerine fiilen katılmaktı; "sırayla yönetmek ve yönetilmek". Bugün belediye başkanının "kentimiz" derken pazarı, kiracının "kentimiz" derken ortak yaşamı kastetmesi, bu karşıtlığın iki bin dört yüz yıl sonraki hâlidir.

Platon'un iki kent tasarımı da anılmalı. *Devlet*'te (*Politeia*) kent, ruhun büyütmüş hâlidir: Yöneticiler akıl, koruyucular yürek, üreticiler arzu; adalet, herkesin kendi işini yapmasıdır. Koruyucu sınıf için özel mülkiyet ve aile kaldırılır; ama üreticiler için değil. Yani Platon'da mülksüzlük, yönetici azınlığın ayrıcalığıdır, çoğunluğun kurtuluşu değil. *Yasalar*'da ise daha "gerçekçi" bir kent, Magnesia, 5.040 haneyle tasarlanır; toprak eşit paylara bölünür, alınıp satılamaz; ama köleler yine vardır. Her iki metin [Perseus'ta](#) açık erişimdedir; [SEP'in Platon'un etik ve siyaset düşüncesi maddesi](#) özetler. Platon, kentin planlanabileceğini düşünen ilk kişidir; bu, sonraki bütün ütopyaların ve bütün teknokratik planlamanın ortak atasıdır. Bir uyarı gerekir: Koruyucuların mülksüzlüğünden Platon'a bir "komünizm" atfetmek anakronizmdir; Platon'un derdi eşitlik değil, yöneticinin çıkarının kentin çıkarından ayrılmamasıydı. Ama tam bu dert, yani özel mülkiyet ile ortak yarar arasındaki gerilimin kent düşüncesinin en başında durması, bizim için önemlidir: Kent felsefesi, mülkiyet sorusuyla doğdu.

■ Roma, Augustinus, İbn Haldun: Kent iki kere bölünür

Roma, kentin iki ayrı anlamını iki ayrı sözcükle ayırdı: *urbs* taş kentti, surlar, yollar, forum, su kemerleri; *civitas* ise yurttaşlar topluluğuydu, hukuk ve siyasal üyelik. Roma'nın imparatorluk boyunca eyaletlerdeki kentlere yurttaşlık vermesi (212'de Caracalla Fermanı ile bütün özgür erkeklerle), *civitas*'ın *urbs*'tan bağımsız, taşınabilir bir statü olduğunu gösterdi. Bugün "kentli olmak" ile "kentte oturmak" arasındaki fark, bu ayrımın mirasıdır: Bir kentte on yıl oturup hâlâ o kentin "hemşehri"si sayılmamak mümkündür; 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun "hemşehri hukuku" başlıklı 13. maddesi bunu tanımlamaya çalışır ama içeriğini doldurmaz (bkz. Bölüm 1).

Augustinus, Roma'nın 410'da yağmalanmasından sonra yazdığı *Tanrı Devleti*'nde (*De civitate Dei*) kenti bir kez daha böldü: Dünya kenti (*civitas terrena*) kendini sevmekten, Tanrı kenti (*civitas Dei*) Tanrı'yı sevmekten doğar; iki kent aynı sokakta, aynı evde iç içe yaşar ve yalnızca kıyamette ayrılır. Bu, kenti bir ahlaki ikilik olarak kurmanın ilk büyük örneğidir; kent, artık yalnızca bir yer değil, bir yönelimdir. Metin *New Advent*'te İngilizce, Türkçede *Tanrı Devleti* adıyla (Kabalıcı) okunabilir; *SEP'in Augustinus maddesi* siyaset felsefesi bölümünü ayrıca ele alır. Marksist okuma için Augustinus'un önemi, kentin "iyi" ve "kötü" olarak ahlaki bölünmesinin, kentin sınıfsal bölünmesini görünmez kılabilmesidir: Kentteki yoksulluk, bir mülkiyet sorunu değil, bir "yönelim" sorunu hâline gelir. Bu tavrın modern sürümü, yoksulluğu "kültür" ya da "ahlak" sorunu olarak açıklayan kent söylemleridir.

İbn Haldun'un 1377'de yazdığı *Mukaddime*, kenti Aristoteles'ten ve Augustinus'tan farklı bir yerden, toplumsal işbölümünün tarihinden düşünür. Temel kavramı *umran*'dır: İnsanların bir arada yaşama, üretme ve uygarlık kurma hâli. Umranın iki biçimi vardır: Bedevi (göçebe, kırsal, dayanışması güçlü, tüketimi az) ve hadari (yerleşik, kentli, zanaat ve lüksle dolu, dayanışması gevşek). Bedevi toplulukların dayanışma bağı (*asabiyye*) onları devlet kurmaya götürür; devlet kentleşir, kent lüksü ve vergiyi büyütür, asabiyye üç kuşakta çözülür ve yeni bir bedevi dalga kenti alır. İbn Haldun'un döngüsü kadercidir; ama kentin kıra bağımlılığını, kentin refahının kırdan çekilen artığa dayandığını ve kentleşmenin dayanışmayı çözdüğünü söyleyen ilk sistematik gözlemcidir. Türkçesi Süleyman Uludağ çevirisiyle *Mukaddime* adıyla Dergâh Yayınları'nda; *SEP'in İbn Haldun maddesi* toplumsal kuramını özetler. Marx'ın *Alman İdeolojisi*'ndeki "kentle kır arasındaki karşıtlık" tezini okurken İbn Haldun'u hatırlamak yararlıdır; ikisi de kenti kırdan kopuk bir "medeniyet" olarak değil, kırla ilişkisi içinde bir güç ilişkisi olarak görür.

"İslam kenti" tartışmasına burada kısa ve mesafeli bir not düşmek gerekir. Max Weber, aşağıda anacağımız *Şehir*'de, Batı kentini "yeminli komün" ile tanımlayıp Doğu kentlerinde böyle bir yurttaş topluluğunun olmadığını söylemişti; yirminci yüzyıl oryantalist literatürü bundan "İslam kenti"nin özel bir tipini türetti: Cami, çarşı, hamam, çıkmaz sokak ve kurumsuz mahalle. Janet Abu-Lughod'un 1987 tarihli *The Islamic City: Historic Myth, Islamic Essence, and Contemporary Relevance*" makalesi bu tipin nasıl birkaç Kuzey Afrika kentinin genellemesinden üretildiğini gösterdi. Osmanlı mahallesi için de benzer bir dikkat gerekir: Mahalle, imam ya da kethüda eliyle vergi ve güvenlikte ortak sorumluluk (kefalet) taşıyan, vakıf ve avarız sandığıyla kendi küçük kamu maliyesine sahip bir birimdi; ama bir "yurttaşlar topluluğu" değil, devletin en alt idari halkasıydı. Bugün mahalle meclisini savunurken Osmanlı mahallesinin "cemaat dayanışması"na romantik bir dönüş önermediğimizi açıkça söylemek gerekir: O dayanışma, ortak sorumluluğun devlet tarafından dayatılmasıydı; bizim önerdiğimiz, sorumluluğun aşağıdan kurulmasıdır (bkz. Bölüm 17).

■ Ütopya: Mülkiyetsiz kentin ilk çizimleri

Thomas More'un 1516'da yazdığı *Ütopya*, kenti mülkiyetsiz düşünen ilk modern metindir. Ütopya adasında elli dört kent vardır, hepsi aynı plana göre kurulmuştur; evler her on yılda kurayla değiştirilir, kapılar kilitlemez, herkes günde altı saat çalışır, ürünler ortak ambardan alınır, altın lazımlık yapımında kullanılır. More'un anlatıcısı Raphael Hythloday, İngiltere'deki çitlemeleri ("koyunlar insanları yiyor") kitabın birinci bölümünde eleştirir; yani ütopya, mülksüzleştirmenin eleştirisinden doğar. Metin *Marxists.org'da* ve Türkçede Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol ve Mina Urgan'ın çevirisiyle İş Bankası Kültür Yayınları'nda okunabilir. Ama More'un kentinde köleler de vardır (suçlular ve savaş esirleri), kadınlar kocalarına tabidir ve din devlet tarafından düzenlenir; ütopya, çağının sınırlarını taşır.

Tommaso Campanella'nın 1602'de hapisnede yazdığı *Güneş Ülkesi*, yedi halkalı surla çevrili, duvarları bilimin resimleriyle kaplı bir kent tasarlar; mülkiyet ve aile yoktur, çalışma günde dört saattir, yöneticiler bilgedir. Campanella'nın kenti More'unkinden daha otoriterdir; üreme bile devletçe düzenlenir. Türkçesi *Güneş Ülkesi* adıyla (çev. Vedat Günyol-Haydar Kazgan, İş Bankası Kültür) vardır. Bu iki metin, kentin bir kez daha "tasarlanabilir" olduğunu ve tasarımın mülkiyetle başlaması gerektiğini söyledi; ama tasarımı kimin yapacağı sorusuna yanıtları hep aynıydı: Bilge yasa koyucu.

On dokuzuncu yüzyılın ütöpic sosyalistleri, kenti kâğıttan toprağa taşıdı. Robert Owen, İskoçya'daki New Lanark pamuk fabrikasında (1800-1825) işçi konutu, okul, kreş ve kooperatif dükkânıyla bir "ahlaki kent" kurdu; 1825'te ABD'de New Harmony'yi satın alıp iki yılda batırdı. Charles Fourier'nin *falansteri*, 1.620 kişilik, tutkuların uyumlu dağılımına göre tasarlanmış bir saray-kentti; hiç kurulmadı ama Godin'in Guise'deki *familistère* (1859-) gibi denemeleri esinledi. Saint-Simon, kenti sanayicilerin ve bilim insanlarının yöneteceği bir üretim örgütü olarak düşündü; takipçileri Paris'in Haussmann dönüşümünde ve Süveyş Kanalı'nda mühendis olarak çalıştı. Étienne Cabet'nin *İkarya'ya Yolculuk*'u (1840) mülkiyetsiz bir komünist kent anlattı; Cabet 1848'de Teksas'ta, sonra Illinois'de İkarya kolonileri kurdu; bölünerek söndüler. Bunların hepsini *Marxists.org'un ütöpic sosyalistler arşivi* bir arada sunar.

Engels'in 1880'de yazdığı *Ütöpic Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm* bu deneyimlerin bilançosunu çıkardı: Ütopyacılar "hazır bir toplum sistemi icat etmek" istediler; sınıf mücadelesini değil, aklı ve iyi niyeti dönüşümün motoru saydılar; bu yüzden kurdukları her kent, ya sahibinin parasıyla ya da sahibinin ölümüyle bitti. Ama Engels aynı metinde onların "dâhiyane düşünce tohumları"na da teslim eder: Fourier'nin kadının kurtuluşunu toplumsal ilerlemenin ölçütü sayması, Owen'in kreş ve okulu fabrikaya bağlaması, hepsinin kentle kır arasındaki ayrımı kaldırmayı programa yazması. Dosyamızın ütopyacılarıdan aldığı ders, Engels'inkiyle aynıdır: Kenti tasarlamak yetmez; kenti kimin, hangi sınıf gücüyle dönüştüreceği sorusu yanıtlanmadan her tasarım bir vakıf senedidir. Fourier'nin falansterini ve Owen'in kreşini değil, onların neden söndüğünü öğrenmek gerekir. Owen'in deneyi, bir şeyi olumlu olarak da kanıtladı: Bir yerleşim, sermaye birikiminin sonucu olmak zorunda değildir; çalışma, konut, eğitim ve bakım aynı tasarımın parçası olarak düşünülebilir. Ama bilanço şudur: Yeni toplum yalnızca yeni binalarla kurulamaz; mekân ile toplumsal ilişkiler birlikte değişmek zorundadır. More'un yönteminden kalan ise, ütopyanın bir tasarım değil, mevcut kurumlara dışarıdan bakma yöntemi olduğudur; bu bölümün son alt başlığında o yöntemi biz de kullanacağız.

Grafik önerisi: "Kim tasarlar, kim yaşar?" zaman çizgisi: Sümer tapınağından Aristoteles'e, More'dan Owen'a, Howard'dan Le Corbusier'ye, Sovyet dezurbanistlerden Lefebvre'ye; her durakta iki satır: "Kenti kim tasarlıyor?" ve "Kentin kararına kim katılıyor?". Çizginin sonunda mahalle meclisi.

■ Marx ve Engels: Kent bir mülkiyet ilişkisidir

Engels 1842'de, yirmi iki yaşında, babasının ortağı olduğu pamuk fabrikasında çalışmak üzere Manchester'a gitti ve iki yıl sonra *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*'nu yazdı. Kitabın "Büyük Kentler" bölümü, kent sosyolojisinin ilk saha çalışmasıdır: Engels, Manchester'ın merkezinden dışarı doğru yürür ve ticaret bölgesinin, işçi mahallelerinin ve burjuva banliyölerinin nasıl iç içe ama birbirini görmeyecek biçimde dizildiğini betimler. Cümlesi şudur: Burjuva, işyerine giden ana caddelerden geçerken "sağında solunda uzanan sefaleti görmeden" gidebilir, çünkü caddeye bakan dükkânlar arkadaki mahalleyi gizler. Bu, kentin sınıfsal mekân düzeninin ilk kuramlaştırılmasıdır; metin Marxists.org'da İngilizce, Türkçede *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu* adıyla (Sol Yayınları, çev. Yurdakul Fincancı) okunabilir. Engels'in Manchester'ı, İstanbul'un "TOKİ ile gökdelen arasındaki" mahalleleri için bugün de geçerli bir okuma şablonudur (bkz. Bölüm 16).

Engels'in kent üzerine ikinci metni, 1872–73'te yazdığı *Konut Sorunu*'dur (Türkçesi Sol Yayınları). Metin, Proudhon'un takipçilerinin "her işçi kendi evinin sahibi olsun" önerisine karşı yazılmıştır ve dosyamız için üç tez taşır. Birincisi, konut sorunu kapitalizmin bir sonucudur, nedeni değil; ev sahibi olmak işçiyi işçilikten kurtarmaz, yalnızca onu bir yere ve bir borca bağlar; Engels'in gözlemi, ev sahibi işçinin ücretinin bu yüzden düşürülebileceğidir. İkincisi, burjuva çözümleri (Haussmann tipi yıkım, "iyileştirme", işçi konutu yapımı) sorunu çözmez, yerini değiştirir; Engels'in adlandırmasıyla "Haussmann yöntemi", sefalet mahallesini yıkar, sefaleti bir sokak öteye taşır ve arada rant üretir. Bu, Bölüm 16'daki kentsel dönüşümün yüz elli yıl önceki tarifidir. Üçüncüsü, konut sorunu ancak "kentle kır arasındaki karşıtlığın kaldırılması"yla, yani nüfusun ülke geneline üretime birlikte dengeli dağılmasıyla çözülebilir; büyük kentlerin sonsuz büyümesi kapitalizmin ürünüdür, kaderi değil. Engels'in bu üçüncü tezini bugün ekolojikle birlikte yeniden okuyacağız.

Marx'ın kent üzerine ayrı bir kitabı yoktur; ama kent düşüncesinin dört köşesi onun metinlerindedir. *Alman İdeolojisi*'nde (1845–46) "maddi ve zihinsel emek arasındaki en büyük bölünme, kent ile kırın ayrılmasıdır" der ve bu ayrılığın "uygarlığın bütün tarihi boyunca" sürdüğünü, özel mülkiyette birlikte var olduğunu yazar; metin Marxists.org'da okunabilir. *Komünist Manifesto*'nun (1848) ikinci bölümündeki on maddelik geçiş programının dokuzuncu maddesi, "tarımla sanayinin birleştirilmesi; kentle kır arasındaki ayrımın, nüfusun ülke geneline daha dengeli dağılmasıyla giderek ortadan kaldırılması"dır (Türkçe metin, Marxists.org). *Kapital*'in üçüncü cildinde toprak rantı kuramı gelir: Mutlak rant (toprak sahibinin salt mülkiyetinden dolayı aldığı pay), farklılık rantı (verimli ya da iyi konumlu toprağın getirdiği ek kâr) ve bunların üzerine kurulan spekülasyon. Marx bunu tarım için yazdı; ama kentsel rant kuramının bütün sonraki yapısı, Harvey'den Neil Smith'e, bu bölümlerin kente uyarlanmasıdır (bkz. Bölüm 15). Nihayet *Fransa'da İç Savaş* (1871), Komün'ü "nihayet keşfedilmiş siyasal biçim" olarak okur; bunu Bölüm 3'te ayrıntısıyla anlattık, tekrar etmiyoruz; burada yalnızca şunu ekleyelim: Marx'ın Komün'de gördüğü şey, bir kent yönetiminin aynı zamanda bir sınıf iktidarı olabileceğiydi; kent, devletin yerine geçebilecek biçimin doğduğu yerd.

Bu dört köşe birleştirildiğinde Marksist kent düşüncesinin çekirdeği ortaya çıkar: Kent, toprak mülkiyetinin, rantın ve işbölümünün mekânsal biçimidir; kentle kır arasındaki karşıtlık, sınıf toplumunun ürünüdür; dolayısıyla kentin dönüşümü mülkiyetin dönüşümünden ayrı düşünülemez. Bu çekirdek, yirminci yüzyılın ilk yarısında pek işlenmedi. Kautsky'nin *Tarım Sorunu* (1899) kent-kır ilişkisini tarımın kapitalistleşmesi açısından ele aldı; Lenin, *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*'nde (1899) kentleşmeyi iç pazarın oluşumunun göstergesi olarak okudu ve "kentin kıyı uyandırması"nın ilerici saydı; ama ikisinde de kent, kendi başına bir kurum nesnesi değildi.

■ Sovyet 1920'leri: Kent tartışması ve kapatılışı

Kent, Ekim Devrimi'nden sonra bir kez daha kuramsal nesne oldu; çünkü ilk kez bir devlet, kenti hangi ilkeyle kuracağını sormak zorundaydı. 1920'lerin sonunda, birinci beş yıllık planın yeni sanayi kentleri (Magnitogorsk, Kuznetsk, Stalingrad traktör fabrikası) gündeme gelince, bu soru bir polemikçe dönüştü. Bir yanda "urbanistler" vardı: Leonid Sabsoviç, işçilerin bireysel aile evleri yerine iki-üç bin kişilik komünal evlerde yaşayacağı, yemeğin, çamaşırın ve çocuk bakımının tamamen toplumsallaştırıldığı yoğun kentler önerdi. Öte yanda "dezurbanistler" vardı: Sosyolog Mihail Ohitoviç ve mimar Moisey Ginzburg, kentin kendisini kapitalist yoğunlaşmanın biçimi olarak reddetti; ulaşım ve elektrik ağı boyunca ülke geneline dağılmış, hafif ve taşınabilir bireysel konut birimleri önerdiler; kentle kır arasındaki karşıtlığın kaldırılması onlara göre kentin çözülmesi demektir. Nikolay Miliutin'in 1930'da yazdığı *Sotsgorod* ("Sosyalist Kent"), ikisi arasında bir sentez denerdi: Fabrika, yeşil kuşak, konut ve tarım şeritlerinin paralel uzandığı "doğrusal kent"; işçi evinden fabrikaya yürüyerek gidecek, kent büyüdükçe şerit uzayacaktı. Kitap MIT Press tarafından [açık erişimle yayımlanmıştır](http://Marxists.org) ve Miliutin'in [biyografisi](http://Marxists.org) tartışmanın çerçevesini verir.

Bu tartışmanın somut ürünü, Moskova'daki Narkomfin binasıdır (1928–30, Ginzburg ve Milinis): Maliye Halk Komiserliği çalışanları için yapılan, küçük özel daireleri ortak mutfak, yemekhane, çamaşırhane, kreş ve çatı bahçesiyle birleştiren bir "geçiş tipi" komünal ev. Bina, gündelik yeniden üretim emeğinin (yemek, çamaşır, çocuk) toplumsallaştırılmasının mimari karşılığıydı; Kızıl Viyana'nın ortak tesisleriyle aynı yıllarda, aynı sorunun iki yanıtı (bkz. Bölüm 7).

Tartışma 1931'de kapatıldı. Parti Merkez Komitesi'nin Haziran 1931 kararı, "yeniden yerleşimin sosyalist biçimleri" hakkındaki bütün "fantezileri" mahkûm etti; hem urbanistlerin komünal evi hem dezurbanistlerin dağınık kenti "solcu aşırılık" ilan edildi; kent, sanayinin gerektirdiği yerde, standart apartman bloklarıyla ve merkezî planla kurulacaktı. Ohitoviç 1937'de tutuklandı ve öldürüldü. Sonraki elli yılda Sovyet kenti, "mikroayon" (beş-on bin kişilik, okul ve dükkânla donatılmış standart komşuluk birimi) ve prefabrik konutla kuruldu; 1950'lerin sonundan itibaren on milyonlarca kişi ilk kez ayrı bir daireye kavuştu; bu, kitlesel bir kazanımdı. Ama bilanço dürüst yazılmalıdır: Kentle kır arasındaki karşıtlık kaldırılmadı; tersine, iç pasaport sistemi (1932) köylüyü kıra bağladı, kent ayrıcalıklı, kır ikincil oldu. Komünal ev fikri terk edildi, aile ve özel mutfak geri geldi; kent planı yurttaşın değil, sanayi bakanlığının ihtiyacına göre yapıldı; yerel sovyetlerin kent üzerinde söz hakkı yoktu (bkz. Bölüm 4). Sovyet kentleşmesi, Marx'ın "kentle kır karşıtlığının kaldırılması" programını kâğıda yazıp pratikte kentin kır üzerindeki egemenliğini pekiştirdi. Aynı ders Çin için de geçerlidir: *Hukou* sistemi (1958) kentli ve kırsal nüfusu iki ayrı haklar rejimine böldü; 1980 sonrası kentleşme, dünya tarihinin en büyük iç göçünü ve en büyük gayrimenkul balonunu birlikte üretti. Sosyalizm adına yapılan kentleşme, "kent nedir" sorusunu sormayı 1931'de bıraktığı için, sorunun yanıtını kapitalist kentten ödünç aldı.

Bu deneyimden iki uyarı çıkar ve ikisi de bu bölümün sonuna kadar bizimle gelecek. Birincisi, devlet mülkiyeti ile toplumsal mülkiyet aynı şey değildir: Toprağın tapusunun devlette olması, o toprak üzerindeki kararın kentiye geçtiği anlamına gelmez; Sovyet kentinde tapu devletteydi, karar sanayi bakanlığındaydı, kentli ikisinde de yoktu. İkincisi, merkezî planlama ile demokratik planlama aynı şey değildir: Kentin bilinçle planlanabileceği fikri Sovyet deneyinin doğru kırılmasıydı, ama planı kimin yaptığı sorusu yanıtlanmadan bilinç bürokrasinin bilinci olur. Piyasayı kaldırmak tek başına kenti özgürleştirmez; piyasanın yerine ne konduğu belirler.

■ Yirminci yüzyıl burjuva kent düşüncesi ve sınırları

Kapitalist kentin kendi düşünceleri de vardı ve hepsini bir çırpıda "burjuva" diye geçmek dosyamızın ilkesine aykırı olur; her birinden bir şey öğrenilir, her birinin bir sınırı vardır.

Ebenezer Howard'ın 1898'de yayımlanan *Garden Cities of To-morrow* (1902 baskısının adı) kitabı, Londra'nın sefaletine karşı otuz iki bin kişilik, tarım kuşağıyla çevrili, toprağı topluluk mülkiyetinde olan "bahçe-şehir"ler önerdi ([Wikipedia, Garden city movement](#)). Howard'ın en radikal fikri, toprağın kooperatif mülkiyetiydi: Kentin büyümesinden doğan rant, toprak sahibine değil topluluğa dönecekti. Letchworth (1903) ve Welwyn (1920) kuruldu; toprak fikri çabuk terk edildi; bahçe-şehir, banliyöye döndü. Howard'dan öğrenilecek şey, rantın kolektifleştirilmesi fikrinin sosyalist olmayan bir reformcuya bile ne kadar merkezî olduğudur.

Le Corbusier'nin *İşyan Kent'i* (*La Ville radieuse*, 1935) tersini yaptı: Toprağı değil, yapıyı radikalleştirdi. Yeşil alan içinde yüksek bloklar, işlevlere göre ayrılmış bölgeler, otomobil için tasarlanmış geniş yollar; kent, "yaşamak için bir makine"ydi. Le Corbusier'nin tasarımı, Sovyet urbanistlerinden Brezilya'nın Brasília'sına ve Türkiye'nin toplu konutlarına kadar her yerde uygulandı; ama tasarımın sahibi hep bir uzman, kullanıcı hep bir "ihtiyaç" oldu. [Wikipedia'daki Ville Radieuse maddesi](#) planın çizimlerini verir. Öğrenilecek şey, mimari ile siyasetin ayrılmayacağıdır: Le Corbusier, aynı planı Vichy hükümetine de, Sovyetlere de, Hindistan'a da sundu; kentin kimin için olduğu sorusu onun için tasarım sorunu değildi.

Max Weber'in 1921'de yayımlanan *Şehir* (*Die Stadt*) denemesi, kent sosyolojisinin kurucu metnidir ve Batı kentini bir sözleşmeyle tanımlar: Ortaçağ Avrupa kenti, yurttaşların yemin ederek kurduğu bir "komün"dür; kendi mahkemesi, kendi hukuku, kendi milisi ve kısmen özerk yönetimi vardır; "kent havası özgür kılar" atasözü bu anlama gelir. Weber'e göre Doğu'da ve antik dünyada böyle bir yeminli yurttaş topluluğu oluşmadı; Batı kapitalizminin kökeni de bu komün biçimindedir. Türkçesi *Şehir: Modern Kentin Oluşumu* adıyla (Bakış Yayınları, çev. Musa Ceylan) vardır; [SEP'in Weber maddesi](#) kuramsal çerçevesini verir. Weber'in gördüğü şey doğru ve önemlidir: Kent, bir siyasal birlik biçimidir. Görmediği şey de önemlidir: Yeminli komün, loncaların, yani zanaat ve ticaret sermayesinin komünüydü; kalfalar, hizmetçiler ve kent yoksulları yemin edenler arasında değildi. Weber'in komünü, Aristoteles'in polis'inin ortaçağ sürmüdür.

Georg Simmel'in 1903'te verdiği "[Metropol ve Tinsel Hayat](#)" konferansı, kenti ekonomiden değil bireyin sinir sisteminden okur: Büyük kent, uyaran bolluğuyla bireyi "bıkın" (*blasé*) bir korunma tavrına iter; para ekonomisi bütün nitelikleri niceliğe indirger; birey, hem eşi görülmemiş bir özgürlük hem de derin bir yalnızlık kazanır. Türkçesi *Modern Kültürde Çatışma* seçkisi içinde (İletişim, çev. Tanıl Bora vd.) okunabilir. Simmel'in gözlemi, kentlinin öznelliğini anlamak için vazgeçilmezdir; ama bu öznelliği bir sınıfın değil, "metropol insanı"nın genel hâli olarak sunar; bıkınlığın kime ne kadar lüks olduğunu sormaz.

Walter Benjamin'in 1927'den ölümüne kadar çalıştığı ve tamamlamadığı *Pasajlar* (Türkçesi YKY, çev. Ahmet Cema), on dokuzuncu yüzyıl Paris'ini metanın sergilendiği bir rüya mekânı olarak okur: Cam çatılı pasajlar, vitrinler, dünya fuarları, Haussmann'ın bulvarları ve bu bulvarlarda dolaşan *flâneur*, yani meta dünyasını seyreden aylak. Benjamin'in kenti, Marx'ın meta fetişizminin mekânsal biçimidir; Haussmann'ın bulvarlarının barikatı imkânsız kılmak için açıldığını da yazar. [Marxists.org'daki Benjamin arşivi](#) bazı metinlerini sunar. Benjamin'den öğrenilecek şey, kentin yalnızca bir üretim ve rant mekânı değil, bir bilinç mekânı olduğudur; kentin biçimi, insanların neyi arzulayacağını da kurar. Bugün alışveriş merkezi, pasajın torunudur.

Chicago Okulu (Robert Park, Ernest Burgess, Louis Wirth; 1920'ler-30'lar), kenti bir ekolojik sistem olarak modelledi: Kent, merkezden dışa doğru halkalar hâlinde büyür (Burgess'in eşmerkezli halka modeli), gruplar "istila ve ardılık" yoluyla bölge değiştirir, her grup kendi "doğal alanı"nı bulur. Wirth'ün "[Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlilik](#)" (1938) makalesi, büyüklük, yoğunluk ve heterojenliğin kenti davranışını nasıl ürettiğini sordu. Okulun saha yöntemi (mahalleye gidip yaşamak) değerlidir; ama ekoloji metaforu, sınıfsal ayrışmayı doğal bir süreç gibi gösterir; "istila ve ardılık", ev sahibi, banka ve belediye kararlarını bitki örtüsü gibi anlatır. Castells ve Harvey'in 1970'lerdeki Marksist kent kuramı, doğrudan bu okulun eleştirisi olarak doğdu.

Lewis Mumford'un *Tarih Boyunca Kent* (1961; Türkçesi Ayrıntı, çev. Gürol Koca-Tamer Tosun) kentin tarihini, kentin insanı büyütüp büyütmediği ölçütüyle anlatan büyük bir hümanist sentezdir; Mumford, "megalopolis"i ve otomobil kentini yirminci yüzyılın hastalığı olarak görür, ortaçağ kentini ve bahçe-şehri över. Sınırı, kentin sınıfsal çelişisini bir "uygarlık" çelişkisi olarak okumasıdır.

Jane Jacobs'ın 1961 tarihli *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı* (Türkçesi Metis, çev. Bülent Doğan), Le Corbusier tipi planlamaya ve Robert Moses'ın otoyollarına karşı mahalle sokağını savundu: Karma kullanım, kısa bloklar, eski binalar, yoğunluk, "sokağa bakan gözler". Jacobs, Greenwich Village'da kendi mahallesini bir otoyola karşı savunarak kazandı; kentin planlamacıya değil, sokağı kullananlara ait olduğunu söyledi. Bu, dosyamızın mahalle meclisi fikrine en yakın burjuva metindir ve mirası çelişkilidir: Jacobs'ın savunduğu "canlı mahalle", otuz yıl sonra soylulaştırmanın reklam diline döndü; karma kullanımlı, eski binalı, yürünebilir mahalle, tam da onun betimlediği nitelikler yüzünden değer kazandı ve orada oturanlar sürüldü. Jacobs, mahallenin biçimini gördü, mülkiyetini görmedi; kiranın kim tarafından belirlendiğini sormadı. Bu yüzden Jacobs'ı okumak gerekir, ama Neil Smith'le birlikte.

Richard Sennett'in *Ten ve Taş* (1994; Türkçesi Metis, çev. Tuncay Birkan) ve *Kamusal İnsanın Çöküşü* (1977; Türkçesi Ayrıntı) kitapları, kamusal alanın ve bedenin kent tarihini anlatır; Sennett, kentin insanları yabancılarla bir arada olmaya zorlayan, bu yüzden de "uygarlaştıran" niteliğini savunur. Bir dergiye makalesi olan "[Kent Mekânında Kamusal Alan](#): Richard Sennett Perspektifinde Bir İnceleme" Türkçe bir giriştir. Sennett'ten öğrenilecek şey, kamusal alanın bir "hizmet" değil, bir karşılaşma biçimi olduğudur; sınırı, karşılaşmanın koşullarını, yani kimin kamusal alana girme zamanı ve parası olduğunu ikincil bırakmasıdır.

Düşünür	Kentte gördüğü	Görmediği
Aristoteles	Kent bir yaşam biçimidir; amacı iyi yaşamdır	Yaşamı üretenlerin yurttaş sayılmaması
Weber	Kent bir siyasal birlik, yeminli komündür	Yeminin loncaların yemini olduğu
Simmel	Kentlinin öznelliği, bıkınlık, özgürlük	Özneliğin sınıfa göre değişmesi
Chicago Okulu	Mahalleye gidip bakmak; ayrışmanın haritası	Ayrışmayı yapanın doğa değil mülkiyet olduğu
Howard	Rantın topluluğa dönmesi	Topluluğun sınıfsal bileşimi
Le Corbusier	Konut standardı, ışık ve hava	Kentin kimin için tasarlandığı
Jacobs	Sokağı kullananın bilgisi, karma mahalle	Mahallenin mülkiyeti ve kirası
Sennett	Kamusal alan bir karşılaşma biçimidir	Karşılaşmanın parası ve zamanı

■ Lefebvre: Kent hakkı, mekânın üretimi, özyönetim

Henri Lefebvre (1901–1991), Marksist kent düşüncesinin kurucu adıdır ve dosyamız onu Bölüm 2 ve 3'te andı; burada felsefi konumunu bütünüyle vermek istiyoruz. Lefebvre, 1928'de Fransız Komünist Partisi'ne (PCF) katıldı, Marx'ın 1844 El Yazmaları'nın Fransızca çevirisini yaptı, gündelik hayatın

eleştirisi üzerine üç cilt yazdı ve 1958'de partiden ihraç edildi; sonrasında Strasbourg ve Nanterre'de ders verdi. Nanterre, 1968 Mayıs hareketinin başladığı kampüstür; Lefebvre'in *Kent Hakkı* (*Le Droit à la ville*) tam Mayıs 1968'den hemen önce, *Kapital*'in yüzüncü yılı için yazıldı. Türkçesi *Şehir Hakkı* adıyla *Sel Yayıncılık*'ta (çev. Işık Ergüden) yayımlandı; dergipark'taki *"Henri Lefebvre'in Müdahaleleri: Kentsel Haklara Karşı Kent Hakkı"* makalesi kavramın Türkçedeki iyi bir tartışmasıdır.

Kent Hakkı'nın merkezi tezi, kentin bir "yapıt" (*oeuvre*) olduğu, yani sakinlerinin kolektif olarak ürettiği bir eser olduğu; sanayi kapitalizminin ise kenti bir "ürün"e, yani alınıp satılan bir metaya dönüştürdüğüdür. Kent hakkı, kentin yeniden yapıt olmasını istemektir: Lefebvre'in cümlesiyle "bir çığlık ve bir talep". Bu hak, Lefebvre'e göre "kentsel yaşama, yenilenmiş merkeziliğe, buluşma ve mübadele yerlerine, yaşam ritimlerine ve zamanın kullanımına" haktır; bir hizmet listesi değil, kenti üretme sürecine katılma ve kentin ürettiğinden yararlanma hakkıdır. Lefebvre, bu hakkın öznesi olarak işçi sınıfını görür: "Yalnızca işçi sınıfı, bu hakkın gerçekleşmesinin faili olabilir." Kent hakkı, üretim ilişkilerinin dönüşümü olmadan gerçekleşmez; bu, Lefebvre'in kendi metninde açıktır ve kavramın sonradan başına gelenleri değerlendirirken ölçütümüz olacak.

Oeuvre (eser, yapıt) kavramının yanına Lefebvre iki kavram daha koyar ve ikisi birlikte kent hakkının içeriğini verir: Katılım (*participation*) ve sahiplenme (*appropriation*). Katılım, kentin kararlarına girmek; sahiplenme ise mekânı kullanarak, dönüştürerek, kendine mal ederek onun kullanım değerini gerçekleştirmek; mülk edinmek değil, mekânı yaşamak. Kapitalist kentte bu ikisi ayrılır ve her ikisinin yerine değişim değeri geçer: Kentli, kentin üreticisi olmaktan çıkıp hizmetlerin ve konutun müşterisi olur. Lefebvre'in kent hakkı tam bu noktada yönetişimin "kentli memnuniyeti"nden ayrılır: Kentli müşteri değil, üreticidir; kenti her gün üreten odur ve kent hakkı, bu üretimin demokratikleştirilmesi, yani "kenti kim üretiyor ve geleceğine kim karar veriyor" sorusunun kentinin lehine yanıtlanmasıdır. Kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki çelişki, Marx'ın metaya uyguladığı çelişkinin kente uygulanmasıdır; Lefebvre'in Marksizme katkısı, bu çelişkinin fabrikada değil kentte de sınıf mücadelesinin nesnesi olduğunu göstermesidir.

1970'te yayımlanan *Kentsel Devrim* (Türkçesi *Sel Yayıncılık*, çev. Selim Sezer), daha kuramsal bir hipotez ortaya attı: Toplum, "tam kentleşme"ye gidiyordu; sanayi toplumundan "kentsel toplum"a geçiş, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş kadar köklü bir devrimdi. Lefebvre'in "ikinci devre" kavramı burada gelişir: Sermaye, üretimden (birinci devre) elde ettiği artığı gayrimenkule, altyapıya, arsaya (ikinci devre) yatırır; bu devre, birinci devrenin krizlerini erteler ve kenti birikimin kendisinin mekânı yapar (bkz. Bölüm 1 ve 15). Harvey bu fikri sistemleştirecektir.

1974'te yayımlanan *Mekânın Üretimi* (Türkçesi *Sel Yayıncılık*, çev. Işık Ergüden), Lefebvre'in başyapıtıdır. Tezi yalındır ama sonuçları büyüktür: Mekân, içinde olayların geçtiği boş bir kap değil, toplumsal olarak üretilen bir şeydir; her üretim tarzı kendi mekânını üretir. Lefebvre bu üretimi üçlü bir şemayla çözümler: **Algılanan mekân** (mekânsal pratik; insanların gündelik hareketleri, işe gidiş, alışveriş, sokak), **tasarlanan mekân** (mekânın temsilleri; planlamanın, mimarın, bürokratin haritaları, imar planları, kodlar) ve **yaşanan mekân** (temsil mekânları; insanların mekâna yüklediği anlam, hafıza, direniş, simge). Kapitalizmin ürettiği mekân "soyut mekân"dır: Homojen, parçalanabilir, alınıp satılabilir, tasarlanan mekânın algılanan ve yaşanan mekân üzerinde egemen olduğu mekân. İmar planı, tam da tasarlanan mekânın hukuki biçimidir. Lefebvre'in ufkı ise "farksal mekân"dır: Farklılıkların bastırılmadığı, yaşanan mekânın tasarlanan mekânı yönettiği bir düzen. Türkçede bu şemayı Gezi Parkı üzerinden okuyan bir çalışma *ResearchGate*'te bulunabilir.

Bu şemanın dosyamız için doğrudan bir sonucu vardır. Katılım mekanizmaları, neredeyse her zaman tasarlanan mekânın içinde kurulur: Belediye bir plan yapar, kent konseyi "görüş bildirir", plan askıya çıkar, itiraz edilir. Yaşanan mekân, yani mahallenin kendi bilgisi, hafızası ve ihtiyacı, bu sürece ancak "paydaş görüşü" olarak, yani tasarlanan mekânın diliyle çevrilererek girebilir. Mahalle meclisi (bkz. Bölüm 17), yaşanan mekânın kendi organıdır; imar planında meclis onayı talebi (bkz. Bölüm 20), yaşanan mekânın tasarlanan mekân üzerindeki vetosudur. Lefebvre'in üçlüsü, dosyanın "danışma / karar" ayrımının felsefi karşılığıdır.

Lefebvre'in üçüncü büyük kavramı *otogestion*, yani özyönetimdir. Kavram, Yugoslav işçi özyönetimi tartışmalarından ve 1960'ların Fransız sol sendikacılığından (CFDT) gelir; Lefebvre onu fabrikadan mekâna taşıdı: "Kentsel özyönetim olmadan işçi özyönetimi eksik kalır" (bkz. Bölüm 3). Ama *otogestion*, Lefebvre için kurumsallaşmış bir "katılım" değildir; tam tersine, Lefebvre "katılım ideolojisi"ni açıkça eleştirir. *Kent Hakkı*'nda katılımın "ilgililere, kendilerini ilgilendirmeyen ve kararını başkalarının verdiği bir işleme küçük bir bedelle rıza gösterme" olanağı sağladığını, katılımın çoğu zaman "gerçek ve etkin katılımı engellemenin aracı" olduğunu yazar. Bu cümle, dosyanın Bölüm 2'de kurduğu "davetli katılım / talep edilen katılım" ayrımının ve Bölüm 12'de anlattığımız Ankara Kent Konseyi öyküsünün elli yıl önceki tarifidir. Lefebvre'e göre *otogestion*, sürekli bir mücadeledir, bir kurum değil; kurumsallaştığı anda "katılım"a, yani rıza üretimine dönüşür. Bu yüzden Lefebvre, 1970'lerde Fransa'da yaygınlaşan mahalle komiteleri (*comités de quartier*) ve belediye danışma organları karşısında temkinliydi; o organların ancak mülkiyet ve karar yetkisine dokunduğu ölçüde *otogestion* olduğunu düşünüyordu.

Lefebvre'in kendi sınırlarını da yazalım. Kavramları şiirsel, tanımları kaygandır; "kent hakkı"nın hukuki içeriğini hiçbir zaman belirlemedi, bu da kavramın sonradan herkesin doldurabileceği boş bir kap olmasını kolaylaştırdı. "Kentsel toplum" hipotezi, sanayi işçisinin merkeziliğini gevşeterek sınıf çözümlemesini bulanıklaştırmakla eleştirildi; Castells'in ilk kitabı tam bu eleştiridir. Ve Lefebvre, *otogestion*'un devlet iktidarıyla nasıl ilişkileneceği sorusuna, Paris Komünü övgüsü dışında, sistemli bir yanıt vermedi. Ama dosyamızın Lefebvre'den aldığı şey, bu sınırlardan büyüktür: Mekân üretilir; üretimi kim denetliyorsa kent onundur; katılım, bu denetime dokunmadığında bir ideolojidir.

■ Lefebvre sonrası: Marksist kent kuramının haritası

Lefebvre'den sonra Marksist kent kuramı, birbirini eleştirerek büyüyen bir kuşak tarafından yazıldı. Hepsini bir haritada vermek istiyoruz; her biri dosyanın bir bölümünde zaten iş görmüştür.

Manuel Castells, 1972'de yayımlanan *Kent Sorunu*'nda (*La Question urbaine*) Lefebvre'i "ideolojik" olmakla eleştirdi ve kenti Althusserci bir yapısalcılıkla yeniden tanımladı: Kent, emek gücünün yeniden üretiminin mekânıdır; onu tanımlayan şey "kolektif tüketim"dır, yani konut, ulaşım, sağlık, eğitim gibi devlet eliyle sağlanan ve piyasanın tek başına sağlayamadığı hizmetler. Kent toplumsal hareketleri, bu kolektif tüketim etrafında, yani kira, ulaşım ücreti, okul, hastane etrafında doğar. Castells'in 1983 tarihli *Kent ve Halk* (*The City and the Grassroots*) kitabı, Paris Komünü'nden Madrid mahalle derneklerine, San Francisco eşcinsel hareketinden Latin Amerika gecekondu örgütlerine (Santiago'nun *campamentol*arı, Lima'nın *barriadas*ları) uzanan karşılaştırmalı bir kent hareketleri tarihidir; Castells burada gecekondu hareketlerinin, kolektif tüketim talebiyle siyasal iktidar talebini birleştirdiği ölçüde kent yapısını değiştirebildiğini gösterir. Türkçede *Kent, Sınıf, İktidar* adıyla (Phoenix Yayınevi, çev. Asuman Türkün) bir seçki vardır; Mülkiye Dergisi'ndeki *"Castells ile Kent Siyasetini Post-Temelci Siyaset Açısından Yeniden Düşünmek"* makalesi Türkçe bir değerlendirmedir. Castells 1990'lardan itibaren Marksist çerçeveyi bıraktı ve *Ağ Toplumunun Yükselişi* (1996) ile "akışlar mekânı"nı, kenti bilgi ağlarının düğümü olarak okumaya başladı; kolektif tüketim ve sınıf, yerini "kimlik" ve "ağ"a bıraktı. Dosyamız için Castells'in ilk dönemi önemlidir: FEJUVE'nin, Fatsa'nın, Kerala'nın arkasındaki kolektif tüketim mantığını (bkz. Bölüm 20) en iyi o açıklar.

David Harvey, coğrafyacı olarak başladı; 1973'te *Sosyal Adalet ve Şehir* (Türkçesi Metis, çev. Mehmet Morali) ile liberal bir adalet kuramından Marksist bir kent kuramına geçişini kitap içinde yaşadı: Kitabın ilk yarısı "liberal formülasyonlar", ikinci yarısı "sosyalist formülasyonlar"dır. 1982'de *Sermayenin Sınırları* (*The Limits to Capital*; Türkçesi Tan Kitabevi, çev. Utku Balaban) ile Marx'ın rant ve kriz kuramını mekâna taşıdı ve "mekânsal çözüm" (*spatial fix*) kavramını önerdi: Sermaye, aşırı birikim krizini, artığı mekâna (inşaat, altyapı, yeni kentler, yeni pazarlar) yatırarak erteler; kent, krizin geçici çözümü ve bir sonraki krizin nedenidir. 2003'te *Yeni Emperyalizm*'de "mülksüzleştirme yoluyla birikim" kavramını geliştirdi: Sermaye yalnızca artık değer üretmek değil, kamu varlıklarını, müşterekleri, konutu, emeklilik fonlarını el koyarak da birikir; kentsel dönüşüm bunun kentteki biçimidir (bkz. Bölüm 16). 2008'de *New Left Review*'da yayımlanan "[The Right to the City](#)" makalesi ve 2012'de *Asi Şehirler* (Türkçesi Metis, çev. Ayşe Deniz Temiz) Lefebvre'i güncelledi: Kent hakkı "bireysel değil kolektif bir haktır"; "kenti değiştirerek kendimizi değiştirme hakkı"dır; öznesi, kenti üreten herkeştir, yalnızca fabrika işçisi değil. *Asi Şehirler*'in Paris Komünü okuması, Komün'ü Haussmann'ın kentsel dönüşümüne karşı bir kent ayaklanması olarak görür; kentsel müşterekler bölümü ise müştereklerin "bir şey değil, bir toplumsal pratik" olduğunu söyler (bkz. Bölüm 3). Harvey'in sınırı, kendi kabul ettiği gibi, örgütlenme sorununu kuramın dışında bırakmasıdır: Kent hakkı için kimin, hangi örgütle mücadele edeceği sorusu *Asi Şehirler*'de bir çağrı olarak kalır. Dosyamızın Bölüm 17-20'si bu boşluğu doldurma girişimidir.

Neil Smith, soylulaştırmanın kuramcısıdır. 1979'da yayımlanan "[Toward a Theory of Gentrification](#)" makalesinde "rant açığı" kavramını önerdi: Bir arsanın mevcut kullanımından elde edilen rant ile "en iyi ve en yüksek" kullanımından elde edilebilecek potansiyel rant arasındaki fark büyüdükçe, sermaye o mahalleye "geri döner" ve orada yaşayanları sürer. Soylulaştırma, bu kurama göre, orta sınıfın tercihinin değil, sermayenin rant açığını kapatma hareketinin sonucudur. 1996 tarihli *The New Urban Frontier* kitabı, soylulaştırmayı "rövanşist kent" kavramıyla birleştirdi: 1990'ların New York'unda evsizlere, göçmenlere ve yoksullara karşı yürütülen "yaşam kalitesi" kampanyası, orta sınıfın kenti "geri alma" intikamıydı. Smith'in [biyografisi](#) ve rant açığı kuramı, Bölüm 15 ve 16'daki Türkiye örneklerinin (Sulukule, Tarlaabaşı, Fikirtepe) kuramsal aracıdır.

Peter Marcuse, 2009'da *City* dergisinde yayımlanan "[From critical urban theory to the right to the city](#)" makalesinde soruyu keskinleştirdi: "Kimin kent hakkı?" Kent hakkı, herkesin hakkı değildir; "kent hakkından mahrum olanların" (evsizler, kiracılar, güvencesizler) ve "yabancılaşmış olanların" (kentte yaşayıp kentin kararlarına katılamayanlar) hakkıdır; hali hazırda kenti yönetenlerin "kent hakkı"ndan söz etmesi, kavramı boşaltmaktır. Marcuse'un üç sorusu vardır: Kimin hakkı? Hangi hak? Hangi kent? Ve bu sorulardan türeyen bir ayrım: Toplantıda herkese söz vermek başka şeydir, kaynaklar üzerinde gerçek karar gücünü paylaşmak başka. Bu ayrım, dosyanın Bölüm 12'de "arka bahçe" diye adlandırdığı olgunun kuramsal adıdır: Kent konseyi, belediyenin kararlaştırdığı projeye paydaş toplar, herkese söz verir, kimseyle bütçeyi paylaşmaz. Marcuse'un formülü, "kent hakkı"nın yönetim sloganına dönüşmesine karşı en yalın ölçüttür ve dosyamızın "beş soru"sundaki (bkz. Bölüm 13) sınıfsal bileşim sorusunun kaynağıdır.

Andy Merrifield, 2014'te *The New Urban Question* (Pluto) ile Castells'in kırk yıl önceki sorusunu güncelledi: Kent artık kolektif tüketimin değil, "parazitik" rant çıkarımının mekânıdır; Lefebvre'in "kentsel toplum"u gerçekleşmiştir ama sermayenin egemenliğinde. Merrifield'in [Lefebvre üzerine kitabı](#) (2006) iyi bir giriştir.

Doreen Massey, 1991'de *Marxism Today*'de yayımlanan "[A Global Sense of Place](#)" makalesinde "iktidarın geometrisi" kavramını önerdi: Küreselleşme herkesi aynı biçimde hareketli kılmaz; kimi hareket eder ve hareketi denetler, kimi hareket ettirilir, kimi yerinde tutulur. Mekân, bu farklı hareketliliklerin iktidar ilişkisidir. Massey'in katkısı, "yer"in kapalı bir kimlik değil, ilişkilerin bir düğümü olduğu; bir mahallenin, ona giren ve çıkan bütün ilişkilerle tanımlandığıdır. Bu, mahalle meclisinin "mahalle"yi cemaat olarak değil, ilişkiler ağı olarak düşünmesini gerektirir.

Edward Soja, 2010'da *Seeking Spatial Justice* ile "mekânsal adalet" kavramını sistemleştirdi; Los Angeles'taki otobüs yolcuları sendikasının (Bus Riders Union) 1996'da ulaşım bütçesinin yoksul mahallelerden zengin banliyö raylı sistemine kaydırılmasına karşı kazandığı davayı örnek olarak anlattı. Soja'nın kitabı Minnesota'da yayımlandı. Ücretsiz ya da adil ulaşım talebinin, mekânsal adaletin en somut biçimi olduğu fikri Soja'dan gelir.

Mike Davis, 1990'da *City of Quartz* ile Los Angeles'ı "kale kent" olarak okudu: Özel güvenlik, kapalı siteler, "kötü niyetli" bank tasarımları, yoksulları görünmez kılan bir mimari. 2006'da *Gecekondu Gezegeni* (Türkçesi Metis, çev. Gürol Koca), dünya nüfusunun bir milyardan fazlasının gecekondualarda yaşadığını, yapısal uyum programlarının kırdan kente göçü nasıl hızlandırıp kentte iş yaratmadığını, "kentleşmenin sanayileşmeden koptuğu"nu gösterdi. Davis, Castells'in Latin Amerika gecekondu çalışmalarını devraldı ve karamsarlaştırdı: Gecekondu, artık kente tutunmanın değil, "fazlalık insanlığın" depolandığı yerdir. Davis'ten öğrenilecek şey, kentleşmenin ilerleme olmadığıdır; sınırı, gecekondu halkının öz-örgütlenmesini (El Alto'daki FEJUVE gibi, bkz. Bölüm 6) yeterince görmemesidir.

Feminist kent eleştirisi, bütün bu erkek kuramcılarının atlattığı bir soruyu sordu: Kent, bakım emeğini nasıl örgütüyor? Dolores Hayden'in 1981 tarihli *The Grand Domestic Revolution* (MIT Press) kitabı, on dokuzuncu yüzyıl sonu Amerikan "maddeci feministleri"nin (Melusina Fay Peirce, Charlotte Perkins Gilman) komünal mutfak, ortak çamaşırhane, kreşli apartman ve mutfaksız ev tasarımlarını tarihten çıkardı: Ev işi, ancak konut biçimi değişirse toplumsallaşabilir. Hayden'in "[What Would a Non-Sexist City Be Like?](#)" (1980) makalesi, banliyö tek aile evinin kadını izole ettiğini ve kentin bakım emeğini görmezden gelerek planlandığını gösterdi. Leslie Kern'in 2020 tarihli *Feminist Şehir* (Türkçesi Sel Yayıncılık, çev. Beyza Sümer Aydaş), aynı soruyu bugünün kentine sorar: Bebek arabasıyla metroya inememek, gece sokakta güvenli olmamak, kentin "erkek bedenine göre" ölçeklenmesi. Bu literatürün kent kuramına asıl katkısı, bakım altyapısını "sosyal hizmet" kategorisinden çıkarıp üretimin kurucu koşulu olarak yeniden tanımlamasıdır: Kreş, fabrikadan daha az ekonomik değildir; park, kütüphane, kreş, kamusal mutfak ve toplu taşıma yan hizmet değil, emek gücünün her gün yeniden ürettiği temel üretici altyapıdır. Castells'in "kolektif tüketim"i bu altyapının adıydı; feministler, o tüketimin arkasındaki görünmeyen emeği ve o emeğin cinsiyetini adlandırdı. Dosyamıza kattığı şey ise, Bölüm 17'de yazılan "toplantıda çocuk bakımı, vardiya göre saat" maddelerinin gerekçesidir: Bakım emeğini toplumsallaştırmayan hiçbir katılım mekanizması kadınları içeremez; bu bir usul değil, mekân ve zaman sorunudur.

Sitüasyonistler, 1957-72 arasında Guy Debord çevresinde, kenti kapitalist "gösteri"nin sahnesi olarak okudu ve ona karşı "psikocoğrafya"yı (kentin duygusal etkilerinin haritalanması), "sürüklenme"yi (*dérive*; kentte amaçsız, plansız dolaşarak onun gizli yapısını keşfetme) ve "üniter şehircilik"i (sanat, mimari ve gündelik hayatı birleştiren, oyunun çalışmanın yerini aldığı kent) önerdi. Debord'un 1956 tarihli "[Sürüklenme Kuramı](#)" ve *Gösteri Toplumu* (Türkçesi Ayrıntı) temel metinlerdir. Hollandalı sanatçı Constant Nieuwenhuys'un 1956-74 arasında çizdiği *Yeni Babil*, üniter şehirciliğin maketi idi: Yerden yükseltilmiş, sürekli yeniden kurulabilen, çalışmanın otomasyonla kaldırıldığı, sakinlerinin göçebe olduğu bir kent. Sitüasyonistler, Lefebvre'in öğrencisi ve sonra hasmıydı; kentin gündelik hayatın devrimi olmadan değişmeyeceğini söylediler. Sitüasyonistlerin sorduğu soru, bu bölümün yanıtsız bırakmak istemediği bir sorudur: Özgür kent yalnızca eşit bölüşülen kent midir, yoksa beklenmedik karşılaşmanın, oyunun, mekânı yeniden icat etmenin kenti mi? Sosyalist kent tartışması, bu soruyla birlikte bir bölüşüm sorunundan gündelik hayatın özgürleşmesi sorununa genişler; eşit paylaşılan ama sıkıcı bir kent, Sitüasyonistlere göre hâlâ gösterinin kentidir. Sınırı, gündelik hayat devriminin öznesini, yani sınıfı, bir "oyun" öznesiyle değiştirmeleridir; Yeni Babil'de kim yemek pişiriyor, kim çocuk bakıyor sorusu sorulmaz. Ama sorunun kendisi doğrudur ve aşağıda "komünist kent bir mimari tarz değildir" derken ona döneceğiz.

Murray Bookchin'i Bölüm 3'te özgürlükçü belediyecilik tasarısıyla anlattık; burada yalnızca felsefi konumunu verelim. *Kentsiz Kentleşme* (1992; Türkçesi Sümer Yayıncılık, çev. Burak Özyalçın) kitabındaki temel ayrım, "kentleşme" (*urbanization*; kentin sermaye ve devlet eliyle sınırsız büyümesi, mahallenin çözülmesi) ile "kentsellik" (*citification*; yurttaşların kendi kendini yöneten, insan ölçekli topluluk) arasındadır. Bookchin, Aristoteles'in polis'ini ve Weber'in komününü, ortaçağ İtalyan kent-devletlerini ve New England kasaba toplantılarını, yurttaşlığın tarihsel biçimleri olarak över; kentin kurtuluşunu sınıfta değil, "yurttaş"ta ve belediyede görür. Marksist eleştiri ("yerel tuzağı" uyarısı, bkz. Bölüm 7 ve 20) şudur: Bookchin, kentin sınıf yapısını "yurttaşlık" kavramıyla aşmaya çalışır; ama yurttaş, Aristoteles'te de, Weber'de de, mülk sahibi erkekti; belediye konfederasyonu, devlet ve sermaye ölçeğini kuramsal olarak dışarıda bırakır ve mülkiyet sorusunu belediye düzeyinde çözülebilir sayar. Ama Bookchin'in bir uyarısı, Sovyet deneyinden çıkardığımız uyarıyla örtüşür ve Marksistlerin duyması gerekir: Sosyalizm yalnızca merkezî planlama olarak düşünüldüğünde, kentinin siyasal özne olma kapasitesi kaybolur; "Mülkiyet kimin?" sorusu yetmez, "Kararı kim veriyor?" sorusu da sorulmalıdır. Bookchin'den alınacak şey, polis fikrinin sosyalist bir okumasının mümkün olduğu ve bu ikinci sorunun vazgeçilmezliği; bırakılacak şey, sınıfın yerine yurttaşın konmasıdır.

Türkiye'de kent kuramı da bu haritanın parçasıdır ve dosyanın önceki bölümlerinde iş görmüştür; burada kısaca anıyoruz. İlhan Tekeli, 1970'lerden bu yana Türkiye kentleşmesinin tarihini, planlama kurumunu ve gecekonduyu yazdı; *Türkiye'de Kentleşme Yazıları* ve Tarih Vakfı'ndaki toplu yapıtları temel kaynaktır. H. Tarık Şengül'ün *Kentsel Çelişki ve Siyaset* (İmge Kitabevi, 2001, genişletilmiş 2009), Türkiye'de Castells-Harvey çizgisini sistemli biçimde uygulayan ilk kitaptır; Türkiye kentleşmesini üç döneme ayırır (ulus-devletin kentleşmesi 1923-50, emek gücünün kentleşmesi 1950-80, sermayenin kentleşmesi 1980 sonrası) ve dosyamızın Bölüm 15'teki rant çözümlemesi bu dönemlemeye yaslanır. Çağlar Keyder'in derlediği *İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında* (Metis, 2000), İstanbul'un 1980 sonrası küresel sermayeye eklenmesini ve enformel kentin çözülüşünü anlatır. Sema Erder'in *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye* (İletişim, 1996) gecekonduyunun hemşehri ağlarıyla nasıl kurulduğunu sahada gösterdi. Oğuz Işık ve M. Melih Pınarcıoğlu'nun *Nöbetleşe Yoksulluk* (İletişim, 2001), Sultanbeyli'de erken gelenlerin geç gelenler üzerinden nasıl birikim yaptığını, gecekonduyun "yoksulların dayanışması" değil, yoksullar arası bir rant zinciri olduğunu ortaya koydu; bu, Bölüm 16'daki "gecekondu sahibi ile kiracı" ayrımının kaynağıdır. Ayşe Buğra'nın *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika* (İletişim, 2008) kentteki yoksulluğun hayırseverlik ve aile yoluyla nasıl yönetildiğini anlattı. Erbatur Çavuşoğlu'nun *Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi* (Ayrıntı, 2016) kentleşmenin hegemonya inşası olarak okunmasını önerdi. Bu literatürün ortak bulgusu, dosyamızın Bölüm 15-16'daki tezidir: Türkiye'de kent, 1980'den sonra emek gücünün barınma alanı olmaktan çıkıp sermayenin birikim alanına dönüştü; gecekondu affı ile kentsel dönüşüm, aynı sürecin iki evresidir.

Bu haritada Marksist iktisadın kendi sesi de vardır ve şehircilik kökenli literatürden farklı bir yerden, üretim düzeyinden konuşur. Marmara Üniversitesi İktisat Bölümü'nden Fuat Ercan, Türkiye'de sermaye birikimini değer kuramıyla inceleyen *Praksis-SAV-Dipnot* çevresinin adlarından biridir; *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi* (Dipnot, 2006) derlemesinin editörleri arasındadır ve kent üzerine yazdıkları, kentsel dönüşümü Şengül'ün "sermayenin kentleşmesi" evresi içinde ama daha geriye, değer üretiminin kendisine çekerek okur. Başak Ergüder ile 2009'da yazdığı "İstanbul Üzerine Düşünürken-Hissederek", İstanbul'u küresel finans merkezi olarak yeniden yapılanan bir birikim ölçeği olarak ele alır; kentin kullanım değerini değişim değeri lehine yitirliğini TOKİ, İstanbul Kalkınma Ajansı ve 2006 Çevre Düzeni Planı üzerinden izler ve şunu söyler: "Kent bu sürecin en aktif bileşenidir ama aynı zamanda, zaman içinde sistemin mantığına en fazla tabi olan bileşenidir." Gezi günlerinde Toplumsal imzasıyla yayımlanan "Kışla ve AVM'ye karşı üç beş ağaç: Kent ve metalaşma üzerine notlar" (2013) ise Bölüm 15 ve 16'daki rant çözümlemesine bir uyarı düşer: Kentsel dönüşüm yalnızca devletle sermaye arasında rantın nasıl bölüşüleceği sorusu değildir; "kentsel alanın metalaşma süreci devlet ile sermayedarlar arasındaki bölüşüm ilişkisi üzerinden tek başına analiz edilemez." Çözümleme değer üretiminden başlamalıdır, çünkü "her meta üretimi sadece sermayedar ile emeği üretmez ama aynı zamanda devleti de yeniden üretir." Bu bakışta TOKİ, rant dağıtan bir aracı kurum değil, arsayı, inşaatı ve krediyi örgütleyerek "üretim sürecine katılan devlet" in kendisidir; kışla ile AVM'nin, yani devletle sermayenin Gezi'de karşımıza çıkan ittifakı rastlantı değil, aynı metalaşmanın iki yüzüdür. Ercan'ın Tuğçe Tezer ile derlediği "Kanal İstanbul Projesi'ndeki Türkiye" (Bağlam, 2023) aynı çerçeveyi mega projelere taşır: Mega proje, devlet destekli birikimin aracı ve "bir strateji ve bir sosyo-mantık içinde gizlenmiş çıkarların aracı"dır; Kanal İstanbul, aşağıda ele alacağımız "yeterlilik" ilkesinin Türkiye'deki en büyük sınavıdır. Ercan'ın Türkiye kent kuramına katkısı, Şengül'ün ve Keyder'in dönemlemesine iktisadın soru biçimini eklemesidir: Rant nereden geliyor, kim üretiyor, devlet bu üretimin neresinde? Bu soru, mahalle meclisinin belediyeden "rant payı" değil, kentin üretimi üzerinde söz istemesinin kuramsal gerekçesidir (bkz. Bölüm 17). Bir not daha gerekir: Ercan, "Bu Suça Ortak Olmacağız" bildirisinin ilk imzacılarından ve 2018'de bu imza nedeniyle yargılandı; Türkiye'de Marksist kent kuramının yazıldığı koşullar, kuramın kendisinden ayrı düşünülemez.

Grafik önerisi: Marksist kent kuramının "soyağacı": Marx-Engels kökünden Lefebvre gövdesi; Castells (kolektif tüketim), Harvey (mekânsal çözüm, mülksüzleştirme), Smith (rant açığı), Marcuse (kimin hakkı), Hayden-Kern (bakım), Massey (iktidar geometrisi), Soja (mekânsal adalet), Davis (gecekondu); Türkiye dalı: Tekeli, Şengül, Keyder, Erder, Işık-Pınarcıoğlu, Ercan (metalaşma, üretim sürecine katılan devlet). Her daldaki tek satırlık kavram ve dosyada kullanıldığı bölüm numarası.

■ Kent hakkının kaderi: Çılgıktan yönetişime

Lefebvre'in "çılgılık ve talep"i, kırk yıl içinde uluslararası belgelerin diline girdi ve bu girişin bedeli, içeriğinin değişmesi oldu. Brezilya'nın 2001 tarihli *Kent Statüsü* (*Estatuto da Cidade*, 10.257 sayılı yasa), 1988 Anayasası'nın "mülkiyetin toplumsal işlevi" ilkesini uygulamaya koyan ve "kent hakkı"nı yasa metnine yazan ilk ulusal düzenlemedir; boş arsaya artan vergi, gecekondu alanlarının "özel toplumsal çıkar bölgesi" olarak tanınması, katılımcı ana plan zorunluluğu getirdi (Wikipedia, City Statute). Bu, kent hareketlerinin (Ulusal Kent Reformu Hareketi) yirmi yıllık mücadelesinin ürünüydü ve dünya çapında bir örnek oldu. 2004-2005'te Dünya Sosyal Forumu çevresinde hazırlanan *Dünya Kent Hakkı Şartı* (metin, HIC), kent hakkını "kentin bütün sakinlerinin, kentin kaynaklarından eşit yararlanma, kentin yönetimine katılma ve kentin toplumsal işlevini gerçekleştirme hakkı" olarak tanımladı. 2016'da Quito'daki Habitat III konferansında kabul edilen *Yeni Kentsel Gündem*, "herkes için kentler" başlığı altında kent hakkına atfı yaptı; ama bağlayıcı bir hak değil, "bazı ülkelerin vizyonu" olarak (BM-Habitat, New Urban Agenda).

Bu yolculuğun eleştirisini, kavramın Marksist sahipleri yaptı. Harvey, kent hakkının "boş bir gösteren" olduğunu, "finansçıların ve inşaatçıların da kent hakkını talep edebildiğini" ve sorunun "kimin hakkı" olduğunu yazdı. Marcuse, yukarıda andığımız makalede, hakkın öznesini "mahrum bırakılanlar ve yabancılaştırılanlar" olarak sınırladı. Margit Mayer'in 2009 tarihli "The 'Right to the City' in the context of shifting mottos of urban social movements" makalesi, kavramın kent hareketlerinin sloganından BM belgelerine geçişini adım adım izledi ve şunu gösterdi: Kent hakkı, uluslararası belgelerde "iyi yönetişim", "kapsayıcılık" ve "paydaş katılımı"na çevrildiğinde, mülkiyet sorusu belgeden çıkar; geriye, kentin mevcut mülkiyet düzeni içinde "daha adil" yönetilmesi talebi kalır. Lefebvre'in kent hakkı, kenti yapıt olarak yeniden üretme hakkıydı; yönetişimin kent hakkı, üretilmiş kentin hizmetlerine erişim hakkıdır.

Lefebvre'in kent hakkı	Yönetişimin kent hakkı
Kenti üretme sürecine katılma	Üretilmiş kentin hizmetlerine erişim
Öznesi: kentin üreticileri, mahrum bırakılanlar	Öznesi: "bütün paydaşlar", finansçı dâhil
Mülkiyet ilişkilerinin dönüşümünü şart koşar	Mülkiyete dokunmaz; "toplumsal işlev"le yumuşatır
Katılım ideolojisinin eleştirisi	Katılım, hakkın kendisidir
Bir çığlık ve talep; sürekli mücadele	Bir belge ve gösterge; iyi yönetim ölçütü

Türkiye'de kavramın kaderi aynı yolu izledi ve bunu Bölüm 2 ve 13'te anlattık: "Kent hakkı" ve "kentli hakları" 1990'larda Avrupa Kentsel Şartı üzerinden Türkçeye girdi, belediye stratejik planlarına ve kent konseyi yönetmeliğinin gerekçesine "hemşehri hukuku" ve "yönetişim" olarak yerleşti; öte yanda Validebağ, Kuzey Ormanları, Akbelen, Gezi'nin park forumları ve deprem sonrası mahalle dayanışması, kavramı Lefebvre'in anlamında, yani mülkiyete ve karara dokunan bir talep olarak yeniden kurdu (bkz. Bölüm 13). Emek Araştırma Dergisi'ndeki "[Kentli Haklarına Karşı Şehir Hakkı](#)" makalesi bu iki çizginin Türkçedeki ayrımını verir. Dosyamızın ölçütü, Marcuse'unkidir: Bir belediye "kent hakkı" derken kiracının, taşeron işçinin, gecekondu kiracısının, göçmenin adını anmıyorsa, kavramın yönetim sürümünü kullanıyordu.

Bir de "kent hakkı" ile "mülkiyet" sorusunun kendisi var. Kent hakkı, hukuki bir hak olarak tanımlandığında (Brezilya örneğindeki gibi), mülkiyet hakkıyla aynı hukuk düzeni içinde yarışır ve o yarış çoğu zaman mülkiyet kazanır; Brezilya'da Kent Statüsü'nün yirmi beş yılı, katılımcı planların rant baskısı altında nasıl deldiğinin de tarihidir. Bu, kent hakkının hukuka yazılmasının anlamsız olduğu anlamına gelmez; yazılmadığında elde hiçbir dayanak kalmaz. Ama hakkın gücünün yasadan değil, arkasındaki örgütlü tabandan geldiğini gösterir; Bölüm 20'deki "seçilmiş yönetim, halkın kendi meclislerinden daha az kalıcıdır" tezinin kent hakkı için sürümü budur.

■ Komünist bir kent nasıl düşünülür

Şimdi ufka bakalım. Komünist kent derken, mülkiyetin ve emeğin toplumsallaştığı, kentin kendi sakinleri tarafından üretildiği ve yönetildiği bir yaşam alanını kastediyoruz; bir mimari değil, bir ilker kümesi. Marx bunun için bir plan çizmedi ve iyi ki çizmedi; yirmi birinci yüzyılın sosyalist kentinden de tek bir mimari model çıkmaz. Çıkan şey bir felsefi yönelimdir: Değişim değerinin kullanım değeri üzerindeki mutlak egemenliğini, kentin her alanında, sorgulamak ve tersine çevirmek. Bu yönelimi sekiz başlıkta açacağız; her birinde, bugün var olan bir örnek ve sosyalist deneyimlerden bir uyarı vermeye çalışacağız, çünkü ufuk, bugünün somut olanaklarından ayrı düşünülürse ütoppya, Engels'in eleştirdiği anlamda, geri döner.

Toprak. Toprak, öteki metallerden iki yönüyle ayrılır: Üretilemez ve yeri değiştirilemez. Bu yüzden toprak üzerindeki mülkiyet, üretilen bir şeyin mülkiyeti değil, bir konunun tekelidir; Marx'ın rant kuramı ve Neil Smith'in rant açığı bu tekelin kentteki işleyişini anlatır (bkz. Bölüm 15). Komünist kentin ilk koşulu, kentsel toprağın alınıp satılan bir meta olmaktan çıkmasıdır; çünkü rant, kentin bütün kararlarını çarpıtan güçtür. Ama Sovyet uyarısını hemen ekleyelim: Amaç tapudaki adı "devlet" olarak değiştirmek değil, toprağın kullanımına ilişkin kararları demokratikleştirmektir. Toprağın devlet mülkiyetinde olması, müşterek olması demek değildir; müşterek, kullananların yönettiği şeydir. Bu, bugünden başlanabilir bir ilkedir: Howard'ın bahçe-şehir toprağı, Brezilya'nın "mülkiyetin toplumsal işlevi", Cooperation Jackson'ın topluluk toprak vakfı (bkz. Bölüm 6), Batıkent'in kooperatif arsası (bkz. Bölüm 9) hep bu ilkenin kısmi biçimleridir. Ostrom'un sekiz ilkesi (bkz. Bölüm 3) burada yardımcıdır ama bir uyarıyla: Ostrom'un ilkeleri, sınırları belli küçük kaynakları (bir mera, bir sulama kanalı) yöneten topluluklardan çıkarıldı; kentsel toprak gibi milyonlarca kişinin, belediyenin, merkezî devletin ve sermayenin aynı anda hak iddia ettiği bir kaynağa doğrudan kopyalanamaz. Kentte müşterek yönetimi, topluluk ile yerel yönetim arasındaki ilişkiyi ayrıca düşünmeyi gerektirir; mahalle meclisinin belediyeyle ilişkisi tam bu sorundur (bkz. Bölüm 17).

Konut. Engels'in 1872'deki tezi bugün olduğu gibi geçerlidir: Konut sorunu teknik değil toplumsaldır; kaç konut yapıldığıyla değil, konutun ne için yapıldığıyla ilgilidir. Türkiye 2002'den bu yana milyonlarca konut üretti ve kira krizi buna rağmen değil, bunun sayesinde derinleşti; çünkü konut, barınma aracı olarak değil yatırım aracı olarak üretildi (bkz. Bölüm 16). Komünist kente konut, yatırım aracı olmaktan önce yaşam alanıdır ve ölçütü erişilebilirliktir: Hane gelirinin belirli bir oranını aşmayan kira, güvenceli kiracılık, boş konutun vergilendirilmesi ya da kullanıma açılması. İki kanıtlanmış model vardır: Viyana'nın yüz yıllık belediye konutu (kentin konut stokunun yarısından fazlası belediye ya da kâr amacı gütmeyen kooperatiflere aittir; bkz. Bölüm 7) ve Berlin'de 2021'de halkoyuyla kabul edilen, büyük konut şirketlerinin kamulaştırılması talebi (Deutsche Wohnen & Co enteignen; bkz. Bölüm 7). Viyana'dan öğrenilen şey, belediye konutunun "yoksul konutu" olmaktan çıkıp kentin ortak biçimi olduğunda sürdürülebildiğidir; Berlin'den öğrenilen şey, kamulaştırmanın bir anayasal hak olduğu (Alman Anayasası md. 15) ve halkoyunun bile onu uygulamaya yetmediğidir; beş yıl sonra senato hâlâ yasayı çıkarmamıştır. Uyarı, Engels'in kendi uyarısıdır: Planlama, eşitsizliğin mekânsal biçimi de olabilir; TOKİ'nin kent çeperine yaptığı bloklar bir "konut politikası"dır ve yoksulu kentten uzaklaştırır.

Ulaşım ve zaman. Kentin eşitsizliği yalnızca konumda değil, zamanda ölçülür: Kim işe on beş dakikada gidiyor, kim iki saatte? Ulaşım, kentin damarıdır ve ücreti, ücretin bir bölümünün sermayeye geri dönmesidir; ama ücretten önce zaman gelir. Marx'ın *Grundrisse*'deki formülüyle "gerçek zenginlik, kullanılabilir zamandır"; komünist kent, insanların çalışma dışı zamanının çoğaldığı kenttir ve ulaşım, kuyrukta, bakımda geçen saat kentin tasarımıyla azalır ya da çoğalır. Ölçüt mesafe değil erişilebilirliktir: Bir hastaneye kaç kilometre uzakta olduğunuz değil, oraya kaç dakikada, kaç liraya ve hangi saatte ulaşabildiğiniz. Son yıllarda yaygınlaşan "15 dakikalık şehir" fikri (Carlos Moreno; günlük ihtiyaçların on beş dakikalık yürüme mesafesinde olması) bu ilkenin bir parçasını taşır; ama sınıfsal eleştirisi gerekir. Paris'in zengin merkezinde on beş dakikalık şehir zaten vardır; sorun, banliyödeki temizlik işçisinin o merkeze bir buçuk saatte gelmesidir. On beş dakikalık şehir, işin ve konutun mekânsal ayrımına, yani kimin nerede oturup nerede çalıştığına dokunmadıkça, yürünebilir mahallelerin kirasını yükselten bir pazarlama aracına dönüşür; Jacobs'ın mahallesinin başına gelen şey. Ücretsiz toplu taşıma, komünist kentin en somut ve bugünden uygulanabilir ilkelerinden biridir; dosyamız Ovacık'ta bunun küçük ölçekli bir örneğini anlattı (bkz. Bölüm 10 ve 20). Dünyada üç örnek yeter: Tallinn 2013'ten beri kayıtlı sakinlerine toplu taşımayı ücretsiz sunuyor ([Wikipedia](#), [Free public transport](#)); Lüksemburg 1 Mart 2020'de ülke çapında bütün toplu taşımayı ücretsiz yapan ilk ülke oldu; Kansas City, 2019 sonunda ABD'de otobüs ücretini sıfırlayan ilk büyük kent oldu ve bu uygulama bütçe baskısı altında 2025'te tartışmaya açıldı. Bu örnekler iki şey öğretir: Ücretsizlik teknik olarak mümkündür ve ücret gelirinin işletme maliyetindeki payı sanıldığından küçüktür; ama ücretsizlik, hizmet kalitesi ve ağ genişliğiyle birlikte gitmezse, yoksulların bindiği kötü otobüs ile zenginlerin bindiği otomobil arasındaki ayrımı kaldırmaz. Soja'nın Bus Riders Union örneği bu yüzden önemlidir: Talep yalnızca "ücretsiz" değil, "kime hizmet veren" ulaşımdır.

Bakım kenti. Hayden'in maddeci feministleri, Narkomfin'in ortak mutfak, Kızıl Viyana'nın Karl-Marx-Hof'taki merkezî çamaşırhaneli, kreşi ve hamamı, Kerala'nın Kudumbashree mutfakları (bkz. Bölüm 8): Bunların ortak fikri, yemek, çamaşır, çocuk ve yaşlı bakımının aile içinde, kadın emeğiyle ve ücretsiz olarak değil, mahalle ölçeğinde, ortak tesislerle ve toplumsal emekle görülmesidir. Komünist kent, her mahallede kreş, ortak mutfak, çamaşırhane, yaşlı bakım evi ve sağlık ocağının yürüme mesafesinde olduğu kenttir; bu bir "sosyal tesis" listesi değil, yukarıda yazdığımız gibi temel

üretici altyapıdır ve kadının kentte var olma koşuludur. Uyarı: Sovyet komünal evi iki nedenle başarısız oldu: Özel alan tümüyle kaldırılınca insanlar reddetti; ortak tesisler bakımsız kalınca aile mutfağı geri geldi. Narkomfin'in "geçiş tipi" (küçük özel daire artı zengin ortak alan) bu yüzden komünal evden daha öğreticidir; Viyana da aynı ilkeyi izledi. Bakımı toplumsallaştırmak, özel hayatı kaldırmak değil, özel hayatın yükünü kaldırmaktır.

Ekolojik kent. Engels'in *Konut Sorunu*'ndaki ve *Manifesto*'nun dokuzuncu maddesindeki "kentle kır arasındaki karşıtlığın kaldırılması" ilkesi, on dokuzuncu yüzyılda nüfusun dengeli dağılımı demekti; bugün ekolojik bir içerik kazandı. Kent ile kır aynı ekolojik sistemin parçasıdır; kent, gıdasını, suyunu, enerjisini ve atığını bir bölgesel metabolizma içinde alır ve verir; iklim krizi, bu metabolizmanın kentin kendi varlığını tehdit eder hâle geldiğini gösterdi. Karşıtlığın kaldırılması bugün, kentin kendi gıdasının bir bölümünü üretmesi (kent tarımı, tarım kuşağı, kooperatif gıda ağları), kırın kentle eşit kamu hizmetine kavuşması ve kentin büyümesinin ekolojik sınırlarla bağlanması demektir; iklim uyumunun (yeşil alan, yalıtım, sel güvenliği) önce en yoksul mahalleye gitmesi demektir, çünkü ağaçsız mahalle daha çok ısınır, dere yatağındaki gecekondular sel altında kalır, yalıtımsız ev daha çok enerji harcar. Bölüm 13'te anlattığımız 6 Şubat 2023 depremi sonrası mahalle dayanışması, bu ilkenin ilk örgütsel biçimidir; iklim afetleri için de aynı biçim gerekecek. Uyarı: Sovyet dezurbanistlerinin fikri doğrudur ama kent yerine dağınık banliyö üretmek, karşıtlığı kaldırmaz, otomobile bağımlı bir yayılma yaratır; Amerikan banliyösü, kentle kırın "birleşmesi"nin kapitalist biçimidir ve ikisinin de en kötü yanlarını taşır.

Ekolojik kent, büyüme sorusunu da sordurur. Kent, kapitalizmde sınırsız büyür; çünkü rant, büyümeden beslenir. Komünist kentin büyümesi gerekir mi? Bu soru, son on yılda "küçülme" (*degrowth*) tartışması içinde soruldu ve sol içinde bölünme yarattı. Kohei Saito, *Marx in the Anthropocene* (Cambridge, 2022) ve Japonya'da yarım milyondan fazla satan *Slow Down* (2024) kitaplarında, geç Marx'ın ekolojik notlarından yola çıkarak bir "küçülme komünizmi" savundu: Kullanım değerine dayalı, çalışma süresinin kısaltıldığı, müştereklerin genişlediği, büyümenin hedef olmaktan çıktığı bir toplum (Kohei Saito, Wikipedia). Matt Huber ise *Climate Change as Class War* (Verso, 2022) kitabında küçülmeyi "orta sınıf çevreciliğinin" programı olarak eleştirdi: İşçi sınıfına daha az vaat eden bir program kitleselleşemez; iklim mücadelesi, elektrik ve enerji işçilerinin sendikal gücüne ve kamusal bolluğa dayanmalıdır (Verso sayfası). İki taraf da bir şeyi doğru görür: Saito, kapitalist kentin büyümesinin ekolojik olarak sürdürülemez olduğunu; Huber, "küçülme"nin yoksullara kemer sıkma olarak yansıyabileceğini. Dosyamızın konumu, ikisinin arasından geçer ve "yeterlilik" kavramıyla ifade edilebilir: Komünist kent, herkese yeterli konut, ulaşım, bakım ve boş zaman sağlayan, ama rantın gerektirdiği beton, otomobil ve enerji büyümesini reddeden kenttir. Bu, bazı şeylerin (toplu taşıma, kamu konutu, kreş) çok büyümesi, bazı şeylerin (özel otomobil, lüks konut, alışveriş merkezi) küçülmesi demektir; toplam bir "küçülme" değil, bir yeniden dağılım. İstanbul'da üçüncü köprü ve Kanal İstanbul tartışması (bkz. Bölüm 15), bu ilkenin Türkiye'deki sınavıdır.

Dijital müşterekler. Kentin verisi, kentin müşterekleridir; ulaşım kartından su sayacına, imar sisteminden trafik kamerasına kadar kentin ürettiği veri, ya bir şirketin ya bir bakanlığın ya da kentin kendisinin olacaktır. Komünist kentte dijital altyapı, elektrik ve su gibi kamusal bir müşterektir; ama bunun dört sorusu vardır ve dördü de bugün yanıtsızdır: Veri kime ait? Kentin trafiğini, ulaşımını, ihalesini düzenleyen algoritma kimin denetiminde? Yapay zekâ destekli bir karar, etkilenen kentliye açıklanabilir mi, itiraz edilebilir mi? Kamusal altyapı, sözleşmesi bitince veriyi ve kodu götüren kapalı bir tedarikçi sistemine bağımlı mı? Bölüm 19'da anlattığımız gibi, 18 Eylül 2026 tarihli genelgeyle yürürlüğe konan 2030 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi, 81 ili yapay zekâ, sensör ve dijital ikizle dönüştürmeyi vaat ediyor ama metninde "halk", "muhtar" ve "kent konseyi" sözcükleri geçmiyor; akıllı şehir, "kent kimin için kurulur" sorusunu "trafik nasıl akar" sorusuna çeviren bir ürün kategorisidir (bkz. Bölüm 19). Komünist kentin yanıtı, Bölüm 19'daki üç maddedir: Veri müşterektir, kod kamudur, karar meclisindir. Uyarı da oradan gelir: Dijital, meclisin sekreteryasıdır, yerine geçmez; Sidewalk Toronto'nun terk edilmesinin nedeni, sensör verisinin kime ait olacağı sorusunun yanıtlanamamasıydı; "akıllı" olan sistemin sahibi, kürsüyü "rakamlar böyle diyor" diyerek kapatabilir.

Demokratik planlama. Bu, komünist kentin siyasal ilkesidir ve dosyanın bütün öneri kitabının felsefi özetidir. Kent planlamasının üç yolu vardır. Piyasa planlaması, kararı satın alma gücüne bırakır: Kim daha çok öderse kent onun ihtiyacına göre şekillenir; İstanbul'un son kırk yılı bu planlamanın eseridir. Bürokratik planlama, kararı uzmana ve idareye verir: Jansen'in Ankara'sı, Sovyet mikrorayonu ve TOKİ blokları, iyi ya da kötü niyetle, bu planlamanın eseridir. Demokratik planlama, kararı kentin kendi sakinlerine verir: Lefebvre'in otogestion'u (yaşanan mekânın kendi organı), Komün'ün beş ilkesi (genel oy ve geri çağırma, işçi ücreti, yasama-yürütme birliği, halkın kendi güvenliği, aşağıdan yukarıya delege; bkz. Bölüm 3), Ostrom'un tasarım ilkeleri (bkz. Bölüm 3) ve mahalle meclisi (bkz. Bölüm 17) aynı ilkenin dört dili. Kent, sakinlerinin mahalle ve işyeri meclislerinden başlayarak aşağıdan yukarıya kurduğu, her kademedede delegenin geri çağırılabilirdiği, kararın bağlayıcı olduğu bir birlik olarak yönetilir; belediye, bu birliğin yürütme organıdır, sahibi değil. Buradaki en önemli ilke katılım değil, ortak iktidardır; çünkü katılım, Lefebvre'in ve Marcuse'un gösterdiği gibi, kararı paylaşmadan söz vermenin de adı olabilir. Uyarı, Bölüm 7 ve 20'de yazıldı: Bu ilke, belediye ölçeğinde tamamlanmaz; Komün'ün "komünlerin ulusal birliği" tasarısı olmadan, kentin özyönetimi ya yerel tuzağa düşer ya da ezilir.

Kentin kapısı: Kim yurttaş? Aristoteles'in sorusuna dönüyoruz. Polis, üretkenleri dışlayarak iyi yaşamı bir azınlığa sağlamıştı; kapitalist kent, göçmeni, mülteciyi, kayıt dışı işçiyi, kentte oturup oy kullanamayanı modern metoikos yaparak aynı işi görür. Türkiye'nin kentleri, 2011'den bu yana milyonlarca Suriyeliyi, Afganı ve başkalarını barındırdı; bu insanlar kentin inşaatında, tekstilinde, tarımında, lokantasında çalıştı, kira ödedi, kentin üreticisi oldu; ama hiçbir kent konseyinde, hiçbir mahalle toplantısında, hiçbir belediye seçiminde sözleri yoktu. Komünist kentin yurttaşlık ilkesi, Komün'üktür: Komün, 1871'de yabancıları (Polonyalı Dombrowski'yi, Macar Frankel'i) görevlere seçti, çünkü "Komün'ün bayrağı dünya cumhuriyetinin bayrağıdır" (Marx, *Fransa'da İç Savaş*). Kentte yaşayan ve kenti üreten herkes, kentin kararına katılır; yurttaşlık, pasaportla değil, ikametle ve emekle kazanılır. Bu ilke, mahalle meclisinin üyelik tanımına (orada yaşayan ya da çalışan herkes; bkz. Bölüm 17) bugünden yazılabilir ve yazılmalıdır. Uyarı: Bu, kolay bir ilke değildir; göçmen karşıtlığı, Türkiye'de de Avrupa'da da işçi sınıfının bir bölümünde güçlüdür ve bir mahalle meclisi, bu bölünmeyi ancak ortak talepler (kira, ücret, ulaşım) üzerinden aşabilir; ahlaki çağrıyla değil.

Bu sekiz başlığın hiçbirisi bir tasarım değildir ve hepsi bugün var olan bir parçaya dayanır. Sosyalist deneyimlerin bilançosu da başlıkların içine yazılmıştır: Sovyet kenti toprağı devletleştirdi ama müşterekleştirmede, komünal evi denedi ama terk etti, kentle kır karşıtlığını programa yazdı ama derinleştirdi; Çin, dünyanın en büyük kentleşmesini sosyalizm adına ve rant mekanizmasıyla yaptı. Bu başarısızlıklar, ilkelerin yanlışlığını değil, ilkeleri uygulayacak öznenin, yani kentin kendi sakinlerinin, o deneyimlerde karar organı olmadığını gösterir. 1931'de kent tartışması kapatıldığında kapatılan şey, tam da bu özneydi.

Grafik önerisi: "Sekiz başlık, sekiz parça" tablosu: Her başlık için bugün var olan örnek (Viyana konutu, Tallinn ulaşımı, Narkomfin/Karl-Marx-Hof, Cooperation Jackson toprağı, Kudumbashree mutfağı, Ovacık ulaşımı, Batıkent arsası, Decidim, 6 Şubat dayanışması) ve Türkiye'de ilk adımı atılabileceği bölüm numarası.

■ Komünist kent bir mimari tarz değildir

Yukarıdaki başlıklar bir yanlış anlamaya yol açabilir: Sanki komünist kent, belirli bir yoğunlukta, belirli bir yükseklikte, belirli bir malzemeyle yapılmış bir kentmiş gibi. Sovyet mikrorayonu ve Le Corbusier'nin blokları tam bu yanlışlığın ürünüydü; sosyalizm bir bina tipine indirgendi ve bina tipi, içindeki toplumsal ilişkiye bakılmaksızın Moskova'dan Brasilia'ya, oradan Türkiye'nin toplu konutlarına kopyalandı. Komünist kent homojen değildir; tersine, kapitalist kentin homojenliğinin (Lefebvre'in "soyut mekân"ının, her yerde aynı alışveriş merkezi, aynı site, aynı kavşak) reddidir. Özgürleşmiş kent, farklılığın yaşayabildiği kenttir: Lefebvre'in "farksal mekân"ı, Sütüsyonistlerin karşılaşma ve oyun kenti, Massey'in ilişkiler düğümü olarak yer kavramı, hepsi aynı şeyi söyler. Eşit bölüşülen ama tek biçimli bir kent, hâlâ tasarlanan mekânın kentidir; onu tasarlayan devlet olsa bile.

Komünist kent, bu yüzden, biçimiyle değil toplumsal ilişkileriyle tanımlanır. Aşağıdaki dokuz özellik, bir tasarım şartnamesi değil, bir kentin hangi yönde gittiğini ölçmeye yarayan bir listedir; her satır, bugünkü bir kentin karşısına konulabilir.

Özellik	Kapitalist kentte	Komünist kentte
Toprak	Spekülasyon nesnesi; rant kararları belirler	Müşterek; kullanımına kentli karar verir
Konut	Önce yatırım aracı, sonra barınak	Önce yaşam alanı; erişilebilirlik ölçütüdür
Temel hizmetler (su, ulaşım, enerji, sağlık)	Gelire bağlı; tarife ödeyebilene	Gelire bağlı değil; yurttaşlığın koşulu
Bakım emeği	Görünmez, aile içi, kadının üzerinde	Görünür, kolektif, mahalle ölçeğinde örgütlü
Kamusal mekân	Özelleştirilmiş, denetimli, tüketime bağlı	Kamusal; karşılaşmanın ve oyunun yeri
Kentli	Seçmen ve müşteri	Karar verici ve üretici
Teknoloji	Gözetim ve rant aracı	Ortak ihtiyaçların aracı; veri müşterek
Doğa	Kentin dışında, "çevre"	Kentin içinde; bölgesel metabolizmanın parçası
Zenginlik	Özel birikim; hesap verilmez	Demokratik denetim altında; açık bütçe

Bu listede tehlike yalnızca piyasa değildir; bürokrasi de tehlikedir ve bunu sosyalist deneyimlerden öğrendik. Toprağı devletleştiren, konutu standartlaştıran, hizmeti ücretsiz kılan ama kentliyi karar organından çıkaran bir kent, bu tablonun sağ sütununa geçmiş sayılmaz; ilk üç satır kısmen sağlar, altıncı satırda çakılır. Bu yüzden dört ayrım, komünist kent düşüncesinin temel dilbilgisidir ve dosyanın her bölümünde bir biçimde karşımıza çıktı: Kamusal olan ile devrsetsel olan aynı şey değildir. Ortak olan ile merkezî olan aynı şey değildir. Planlama ile bürokrasi aynı şey değildir. Ve toplumsal mülkiyet ile kentin karar hakkı birbirinden ayrılmaz; biri olmadan öteki ya rant kentine ya da bürokrasi kentine döner. Bu dört ayrım, Bölüm 3'te Komün ile belediye arasında, Bölüm 4'te sovyet ile parti-devlet arasında, Bölüm 12'de kent konseyi ile arka bahçe arasında çizdiğimiz sınırların felsefi özetidir.

■ Türkiye'ye dönüş: Kamu kentinden rant kentine, mahalle meclisine

Ankara, bu bölümün bütün kavramlarının yan yana görülebildiği bir kenttir. 1932'de onaylanan Hermann Jansen planı, yeni başkenti bir "kamu kenti" olarak tasarladı: Devlet mahallesi, bakanlıklar aksı, yeşil kuşak, Gençlik Parkı, Atatürk Orman Çiftliği, işçi ve memur mahalleleri; kentsel arsa büyük ölçüde kamulaştırılmış, arsa spekülasyonu yasakla ve kamu mülkiyetiyle bastırılmak istenmişti. Jansen'in planı, Howard'ın bahçe-sehrinden ve Alman planlama geleneğinden besleniyordu ve tasarlanan mekânın iyi niyetli bir örneği idi: Kenti bir uzman çizdi, kentin sakinleri planı görmedi. Ama plan, kentin toprağını rant dışında tutma iddiasıyla Türkiye kentleşmesinde tek kalan bir andır. Bu iddia 1950'lerde çöktü: Nüfus planını öngördüğünün üç katına çıktı, gecekondular Jansen'in yeşil kuşağını doldurdu, arsa spekülasyonu serbest kaldı, Atatürk Orman Çiftliği parça parça devredildi (IDEALKENT, "Jansen Planlarında Başkentin Kentsel Yeşil Alan Tasarımları ve Bunların Uygulanma ve Değiştirilme Süreci (1932-1960)"). Bölüm 15 ve 16'da anlattığımız olgular, yani imar rantı, belediye şirketleri, kentsel dönüşüm, Ankara'nın "kamu kenti"nden "rant kenti"ne geçişinin son evresidir.

Bu geçişin felsefi anlamı şudur: Jansen'in Ankara'sı, Lefebvre'in diliyle tasarlanan mekânın, yani devletin ve uzmanın kentiydi; rant kenti, soyut mekânın, yani sermayenin kentidir. İkisinde de yaşanan mekân, yani mahallenin kendi bilgisi ve iradesi, karar organı olmadı. Gecekondular, Ankara'da yaşanan mekânın kendini kurduğu tek andı; ama Işık ve Pınarcıoğlu'nun gösterdiği gibi, o an da rant zincirine dönüştü. Türkiye kentinin yüz yıllık tarihi, tasarlanan mekân ile soyut mekân arasında gidip geldi; yaşanan mekân hiç yönetmedi.

Mahalle meclisinin felsefi temeli tam burada kurulur ve üç düşünürün birleşmesinden oluşur. Aristoteles'ten "iyi yaşam"ı alıyoruz: Kent, hizmet paketi değil, insanların birbirini tanıyacak kadar küçük birimlerde iyi yaşamayı birlikte tanımladığı yerdir; ama Aristoteles'in dışladığı herkesi, üretenleri, kadınları, yabancıları, içeri alarak. Lefebvre'den "yaşanan mekân"ı alıyoruz: Mahallenin kendi bilgisi, hafızası ve ihtiyacı, imar planına "paydaş görüşü" olarak değil, karar olarak girmelidir; katılım, karara dokunmadığında bir ideolojidir. Marx'tan "özgür üreticilerin birliği"ni alıyoruz: *Kapital*'in birinci cildindeki formülle, "üretim araçlarını ortaklaşa kullanan ve bireysel emek güçlerini bilinçli olarak tek bir toplumsal emek gücü olarak harcayan özgür insanların birliği"; kentte bunun karşılığı, kentin toprağını, konutunu, suyunu ve ulaşımını müşterek olarak yöneten mahalle ve işyeri meclislerinin birliğidir. Bu üç kaynak, bir tüzük vermez; ama tüzüğün neden öyle yazılması gerektiğini verir: Meclis küçüktür (Aristoteles), kararı bağlayıcıdır (Lefebvre), mülkiyete dokunur (Marx).

Dosyanın sloganını (bkz. Bölüm 20) bu üç kaynakla yeniden okuyabilirsiniz: "Söz" Aristoteles'in polis'idir, "yetki" Lefebvre'in otogestion'udur, "karar" Marx'ın özgür üreticiler birliğidir. "Mahalleden başlar", çünkü yaşanan mekânın ölçeği mahalledir; ama mahallede bitmez, çünkü kentin toprağı ve rantı mahalle ölçeğinde değil, kent ve ülke ölçeğinde belirlenir. Kentin felsefesi, beş bin yıl boyunca kenti kimin tasarladığını sordu; sıra, kenti yaşayanların kendi felsefesini yazmasındadır. Bu dosya, o felsefenin ilk sayfalarından biri olmak istiyor.

■ Kent hakkından kenti üretme hakkına

Bu bölümü, More'un yöntemiyle, yani mevcut kurumlara dışarıdan bakarak, bir sorular zinciriyle kapatalım. Kent düşüncesinin her durağı bir soru sordu ve her soru bir öncekinin üzerine bindi; zincirin sonunda bugünün sorusu duruyor.

Polis sordu: İyi yaşam nasıl mümkün olur? Ve yanıtı, üretenleri dışarıda bırakarak verdi. Ütopacılar sordu: Başka türlü yaşanabilir mi? Ve yanıtı, mülkiyetsiz bir kent çizerek ama onu kimin kuracağını söylemeden verdi. Marx ve Engels sordu: Kenti hangi üretim ilişkileri üretiyor? Ve yanıtı, kentin toprak mülkiyetinin, rantın ve kent-kır işbölümünün mekânsal biçimi olduğunu göstererek verdi. Sosyalist deneyler sordu: Toplum mekânı bilinçle planlanabilir mi? Ve yanıtı, evet ama bilincin bürokrasinin bilinci olabileceğini kendi bedeniyile göstererek verdi. Lefebvre sordu: Kenti kim üretiyor? Ve yanıtı, kentin bir eser olduğunu, eseri kentlinin ürettiğini ve kent hakkının bu üretimin demokratikleştirilmesi olduğunu söyleyerek verdi. Harvey sordu:

Kentleşmede biriken değeri kim denetliyor, gayrimenkul sermayesi mi, merkezî devlet mi, yerel yönetim mi, mülk sahipleri mi, yoksa kentliler mi? Feministler sordu: Kentin görünmeyen emeğini kim üstleniyor ve kent bu emeği neden görmüyor? Bookchin sordu: Kent, doğrudan siyasetin mekânı olabilir mi, yoksa yalnızca yönetilen bir birim mi? Ve bugün, bu bölümün yazıldığı Eylül 2026'da, zincirin son sorusu şudur: Kentin teknolojik ve ekolojik altyapısını kim kontrol ediyor; veriyi, algoritmayı, enerjiyi, suyu, iklim uyumunu? 81 ili "akıllı" kılacak bir strateji yayımlandığında (bkz. Bölüm 19), bu soru artık kuramsal değildir.

Bu zincirin öğrettiği şey, kent hakkının anlamıdır. Kent hakkı, mevcut kentten daha büyük bir pay istemek değildir; daha ucuz kira, daha çok otobüs, daha yeşil park, hepsi gereklidir ama hiçbirisi kent hakkı değildir. Kent hakkı, kentin ne olduğuna karar verme hakkıdır: Toprağın ne için kullanılacağına, konutun ne için yapılacağına, zamanın nasıl dağıtılacağına, bakımın kimin üzerinde kalacağına, verinin kime ait olacağına, kapının kime açılacağına. Bu yüzden Lefebvre'in "kent hakkı" formülünü bir adım ileri götürmek gerekir: Kenti üretme hakkı. Kentli, kenti her gün zaten üretiyor; hak, bu üretimin bilincine varmak ve onu kolektif olarak yönetmektir.

Buradan çıkan son ilke, bu bölümün ve belki bu dosyanın en önemli cümlesidir: Mesele ideal kenti tasarlamak değil, kenti sürekli yeniden tasarlayabilme gücünü toplumsallaştırmaktır. More'un adası, Fourier'nin falansteri, Le Corbusier'nin blokları, Miliutin'in şeridi, Jansen'in Ankara'sı; hepsi bir kere tasarlandı ve tasarlandığı anda tasarlayanın mülkü oldu. Geleceğin kenti tamamlanmış bir ütopya değil, süregiden bir demokratik süreçtir; kenti birlikte yapma, bozma, değiştirme ve yeniden kurma hakkıdır. Bu hak bir belgede tanınmaz; bir organda kullanılır. O organın adı bu dosyada mahalle meclisidir (bkz. Bölüm 17): İki yüz ile dört yüz hane, ayda bir, açık gündem, bağlayıcı vekâlet, geri çağırma. Bir mahalle meclisi kendi imar planına itiraz ettiğinde, kendi su tarifesini tartıştığında, kendi toplanma alanını denetlediğinde, kendi kreşini örgütlediğinde, Aristoteles'in polis'inden bu yana sorulan bütün soruları, bir mahalle ölçeğinde ve kendi diliyle, yeniden sormaya başlar. Kentin felsefesi orada yazılır.

■ Bu bölümden dersler

- Kent, artık ürünün toplandığı ve o artığı kimin denetlediğinin sorulduğu yerdir; ilk kent ilk devlettir; kent yönetimi hiçbir zaman sınıflardan bağımsız bir "hizmet" olmadı.
- Aristoteles'in "iyi yaşam" fikri kentin bir hizmet paketi değil bir yaşam biçimi olduğunu söyler; ama polis'in iyi yaşamı, üretkenlerin dışlanması üzerine kuruluydu. "Kim yurttaş?" sorusu, göçmen ve kayıt dışı işçi için bugün de aynı sorudur.
- Ütopacılar kenti mülkiyetsiz düşünmeyi öğretti; Engels onların neden söndüğünü öğretti: Kenti tasarlamak yetmez, onu dönüştürecek sınıf gücü olmadan her tasarım bir vakıf senedir.
- Marx ve Engels'te kent, toprak mülkiyetinin, rantın ve kent-kır işbölümünün mekânsal biçimidir; konut sorunu kapitalizm içinde çözülmez, yalnızca yer değiştirir; "Haussmann yöntemi" bugünkü kentsel dönüşümün adıdır.
- Sovyet 1920'lerinin kent tartışması (urbanistler, dezurbanistler, Miliutin, Narkomfin) 1931'de kapatıldı ve sosyalist kentleşme sorunun yanıtını kapitalist kentten ödünç aldı; toprağı devletleştirmek, müsterekleştirmek değildir.
- Weber, Simmel, Chicago Okulu, Jacobs ve Sennett'ten kentin siyasal birlik, öznellik, ayrışma, sokak bilgisi ve karşılaşma olduğu öğrenilir; hepsinin ortak sınırı, bunların mülkiyet ve sınıfla ilişkisini görmemektir. Jacobs'ın mahallesi, Smith'in rant açığı olmadan soylulaştırmanın reklamı olur.
- Lefebvre'in üçlüsü (algılanan, tasarlanan, yaşanan mekân) dosyanın "danışma / karar" ayrımının felsefi karşılığıdır: Katılım mekanizmaları tasarlanan mekân içinde kurulur; mahalle meclisi yaşanan mekânın organıdır. Lefebvre, "katılım ideolojisi"ni elli yıl önce eleştirdi.
- Kent hakkı, Lefebvre'in "çiğlik ve talep"inden BM belgelerinin "iyi yönetim"ine giderken mülkiyet sorusunu yolda bıraktı; ölçüt Marcuse'undur: Kimin kent hakkı? Belediye "kent hakkı" derken kiracının, taşeron işçinin ve göçmenin adını anmıyorsa yönetim sürümünü kullanıyordu.
- Komünist kent bir mimari tarz değil, toplumsal ilişkilerle tanımlanan bir yönelimdir: Toprak, konut, ulaşım, bakım, ekoloji, dijital müsterekler, demokratik planlama ve kentin kapısı başlıklarında değişim değerinin kullanım değeri üzerindeki egemenliğini kırmak; her başlıkta bugün var olan bir parça ve sosyalist deneyimlerden bir uyarı vardır. En önemli ilke katılım değil, ortak iktidardır.
- Dört ayırım unutulmamalı: Kamusal olan ile devletsel olan, ortak olan ile merkezî olan, planlama ile bürokrasi aynı şey değildir; toplumsal mülkiyet ile kentin karar hakkı birbirinden ayırmaz. Tehlike yalnızca piyasa değil, bürokrasidir de.
- Kent hakkı daha büyük pay istemek değil, kentin ne olduğuna karar verme hakkıdır; mesele ideal kenti tasarlamak değil, kenti sürekli yeniden tasarlayabilme gücünü toplumsallaştırmaktır. Geleceğin kenti tamamlanmış bir ütopya değil, süregiden bir demokratik süreçtir; mahalle meclisi o sürecin ilk organıdır.
- Mahalle meclisinin felsefi temeli üç kaynağın birleşimidir: Aristoteles'in iyi yaşamı (meclis küçüktür), Lefebvre'in yaşanan mekânı (karar bağlayıcıdır), Marx'ın özgür üreticiler birliği (mülkiyete dokunur). Ankara'nın kamu kentinden rant kentine yüz yıllık yolculuğunda yaşanan mekân hiç yönetmedi; sıra ondadır.
- Türkiye'de Marksist kent kuramının iktisat damarı (Ercan) kentsel dönüşümü rant bölüşümüne indirgemeye karşı uyarır: Çözümleme metalaşmadan ve değer üretiminden başlar; TOKİ rant dağıtan aracı değil, "üretim sürecine katılan devlet"tir; mega proje (Kanal İstanbul) devlet destekli birikimin aracıdır. Mahalle meclisi bu yüzden rant payı değil, kentin üretimi üzerinde söz ister.

■ Kaynaklar

- V. Gordon Childe, "The Urban Revolution", *Town Planning Review*, 1950.
- Aristoteles, *Politika*, [Perseus Digital Library](#); Türkçesi Remzi Kitabevi (çev. Mete Tunçay); SEP, "Aristotle's Political Theory".
- Platon, *Devlet ve Yasalar*, [Perseus](#); SEP, "Plato's Ethics and Politics in The Republic".
- Augustinus, *Tanrı Devleti*, [New Advent](#); SEP, "Augustine".
- İbn Haldun, *Mukaddime* (çev. Süleyman Uludağ, Dergâh); SEP, "Ibn Khaldun".
- Janet Abu-Lughod, "The Islamic City: Historic Myth, Islamic Essence, and Contemporary Relevance", *IJMES*, 1987.
- Thomas More, *Ütopya*, [Marxists.org](#); Türkçesi İş Bankası Kültür Yayınları (çev. S. Eyüboğlu, V. Günyol, M. Urgan).
- Campanella, *Güneş Ülkesi*, İş Bankası Kültür Yayınları.
- [Marxists.org](#), [Ütopik sosyalistler arşivi](#) (Owen, Fourier, Saint-Simon, Cabet).
- Engels, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, Marxists.org Türkçe.
- Engels, *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*, "Büyük Kentler"; Türkçesi Sol Yayınları.
- Engels, *Konut Sorunu*; Türkçesi Sol Yayınları.
- Marx-Engels, *Alman İdeolojisi*; *Komünist Manifesto*, Türkçe.

- Nikolay Miliutin, *Sotsgorod: The Problem of Building Socialist Cities*, MIT Press açık erişim; [Miliutin biyografisi](#).
- [Garden city movement](#); [Ville Radieuse](#).
- Max Weber, *Şehir: Modern Kentin Oluşumu*, Bakış Yayınları (çev. Musa Ceylan); [SEP](#), "Max Weber".
- Georg Simmel, *"The Metropolis and Mental Life"*; Türkçesi *Modern Kültürde Çatışma* içinde, İletişim.
- Walter Benjamin, *Pasajlar*, YKY (çev. Ahmet Cemal); [Marxists.org Benjamin arşivi](#).
- Louis Wirth, *"Urbanism as a Way of Life"*, *AJS*, 1938.
- Lewis Mumford, *Tarih Boyunca Kent*, Ayrıntı (çev. Gürol Koca-Tamer Tosun).
- Jane Jacobs, *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*, Metis (çev. Bülent Doğan).
- Richard Sennett, *Ten ve Taş*, Metis; *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Ayrıntı (çev. Serpil Durak-Abdullah Yılmaz); *"Kent Mekânında Kamusal Alan: Richard Sennett Perspektifinde Bir İnceleme"*, Memleket Siyaset Yönetim.
- Henri Lefebvre, *Şehir Hakkı*, Sel Yayıncılık (çev. Işık Ergüden); *Kentsel Devrim*, Sel Yayıncılık; *Mekânın Üretimi*, Sel Yayıncılık (çev. Işık Ergüden); *Şehir Hakkı II: Mekân ve Siyaset*, Sel Yayıncılık.
- "Henri Lefebvre'in Müdahaleleri: Kentsel Haklara Karşı Kent Hakkı", *Alternatif Politika*; *"Mekânın Üretimi ve Lefebvre'in Mekânsal Üçlü Kavramsallaştırmasının Görünürlüğü: Taksim Gezi Parkı Örneği"*.
- Manuel Castells, *Kent, Sınıf, İktidar*, Phoenix (çev. Asuman Türkün); *"Castells ile Kent Siyasetini Post-Temelci Siyaset Açısından Yeniden Düşünmek"*, *Mülkiye Dergisi*.
- David Harvey, *Sosyal Adalet ve Şehir*, Metis (çev. Mehmet Morali); *Sermayenin Sınırları*, Tan Kitabevi; *"The Right to the City"*, *New Left Review* 53, 2008; *Asi Şehirler*, Metis (çev. Ayşe Deniz Temiz).
- Neil Smith, *Eşitsiz Gelişim: Doğa, Sermaye ve Mekânın Üretimi*, Sel Yayıncılık; *"Toward a Theory of Gentrification: A Back to the City Movement by Capital, not People"*, *JAPA*, 1979; [Neil Smith, Wikipedia](#).
- Peter Marcuse, *"From critical urban theory to the right to the city"*, *City*, 2009.
- Margit Mayer, *"The 'Right to the City' in the context of shifting mottoes of urban social movements"*, *City*, 2009.
- Andy Merrifield, *Henri Lefebvre: A Critical Introduction*, Routledge, 2006; *The New Urban Question*, Pluto, 2014.
- Doreen Massey, *"A Global Sense of Place"*, *Marxism Today*, 1991.
- Edward Soja, *Seeking Spatial Justice*, Minnesota, 2010.
- Mike Davis, *Gecekondu Gezegeni*, Metis (çev. Gürol Koca); *City of Quartz*, Verso, 1990.
- Dolores Hayden, *The Grand Domestic Revolution*, MIT Press, 1981; *"What Would a Non-Sexist City Be Like?"*, *Signs*, 1980.
- Leslie Kern, *Feminist Şehir*, Sel Yayıncılık (çev. Beyza Sümer Aydaş).
- Guy Debord, *"Theory of the Dérive"*, Situationist International Online; *Gösteri Toplumu*, Ayrıntı.
- Murray Bookchin, *Kentsiz Kentleşme*, Sümer Yayıncılık (çev. Burak Özylçın).
- H. Tarık Şengül, *Kentsel Çelişki ve Siyaset*, İmge Kitabevi.
- Çağlar Keyder (der.), *İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında*, Metis.
- Sema Erder, *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye*, İletişim; Oğuz Işık-M. Melih Pınarcıoğlu, *Nöbetleşe Yoksulluk*, İletişim; Ayşe Buğra, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*, İletişim; Erbatur Çavuşoğlu, *Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi*, Ayrıntı.
- Başak Ergüder – Fuat Ercan, *"İstanbul Üzerine Düşünürken-Hissederek"*, *İktisat Dergisi* 500 (2009); Fuat Ercan (Toplumsol), *"Kışla ve AVM'ye karşı üç beş ağaç: Kent ve metalaşma üzerine notlar"*, [sendika.org](#), Temmuz 2013; Fuat Ercan – Tuğçe Tezer (ed.), *"Kanal İstanbul Projesi"ndeki Türkiye*, Bağlam, 2023; *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, Dipnot, 2006; *Fuat Ercan'ın mahkeme beyanı*, [bianet](#), 4 Ekim 2018.
- *"Kentli Haklarına Karşı Şehir Hakkı: Farklılıklar, Benzerlikler ve Eğilimler"*, *Emek Araştırma Dergisi*.
- *Brezilya Kent Statüsü (City Statute)*; *Dünya Kent Hakkı Şartı*, HIC; *Yeni Kentsel Gündem*, Habitat III.
- *Free public transport*, [Wikipedia](#) (Tallinn, Lüksemburg, Kansas City).
- 2030 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı, 2026/11 sayılı Genelge (Alomaliye); *Bria ve Morozov, Rethinking the Smart City*, RLS 2018.
- Kohei Saito, [Wikipedia](#); Matt Huber, *Climate Change as Class War*, Verso, 2022.
- *"Jansen Planlarında Başkent'in Kentsel Yeşil Alan Tasarımları ve Bunların Uygulanma ve Değiştirilme Süreci (1932-1960)"*, *İDEALKENT*.

Ekler

Bu ekler dosyanın çalışma araçlarıdır. Bölümler tezi kurar; ekler tezi cebe koyar. Sözlük, mevzuat, tablolar, kılavuzlar ve kaynakça, dosyadan bağımsız olarak da kullanılabilir; CC BY-SA lisansı ile çoğaltılabilir, değiştirilebilir, dağıtılabilir.

EK A. Kavram Sözlüğü

Kavramlar dosyada ilk geçtikleri yerde açıklandı; burada bir arada, kısa ve sade tanımlarıyla duruyorlar. Sıra alfabetik değil, mantıksal: önce kurumlar, sonra ilkeler, sonra kavramsal karşıtlıklar, en sonda ödünç sözcükler.

- **Kent konseyi.** 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 76. maddesi ve 2006 tarihli yönetmelikle kurulan, kamu kurumları, meslek odaları, sendikalar, üniversiteler, muhtarlar ve sivil toplum örgütlerinin temsilcilerinden oluşan platform. Görüş üretir; görüşleri belediye meclisinde "değerlendirilir", bağlayıcı değildir. Sekreteryası ve ödeneği belediyeden gelir (bkz. Bölüm 11).
- **Mahalle meclisi.** Mevzuatta tanımı olmayan, iki yüz ile dört yüz hane ölçeğinde, mahalle sakinlerinin açık toplantıyla kurduğu, delege seçen ve geri çağırabilen organ. Kent konseyinin çalışma grubu, dernek, platform ya da kooperatif biçiminde yasal kabuk edinebilir; dosyanın önerdiği temel birim (bkz. Bölüm 17, Ek E).
- **Halk meclisi.** Belediyenin tanıdığı ya da kurduğu, belediye meclisinden önce toplanan ve belediye kararlarını fiilen ya da tüzükle etkileyen geniş katımlı meclis. Ovacık'ta aylık, Fındıklı'da 149 temsilcili ve 14 kişilik yürütmeli örnekleri var (bkz. Bölüm 13).
- **Semt meclisi.** Çankaya Kent Konseyi'nin çatısı altında, yönetmelikte yer almayan bir alt ölçek olarak yaratılan, gönüllülüğe dayalı meclis (Çayyolu, Ayrancı). Kent konseyi içinden konseyin kapısını zorlayan örgütlü biçim.
- **Halk komitesi.** Fatsa 1979–80'de ilçenin on bir bölgesinde halk toplantılarıyla seçilen üç ile yedi kişilik komiteler; yol yapımı, fiyat denetimi, karaborsa takibi gibi işleri belediyeye birlikte yürüttü. Yasal dayanağı yoktu (bkz. Bölüm 10).
- **Muhtarlık.** Mahallenin seçilmiş ama idari nitelikli yönetimi: 1944 tarihli 4541 sayılı Kanun'la kurulan, bir muhtar ile dört asıl üyeli ihtiyar heyetinden oluşan, vali ve kaymakamın denetimine tabi organ; 5393 md. 9 ile belediyeye "mahallelinin ortak isteklerini" iletme işlevi eklendi. Beş yılda bir seçilir, partisi aday olunur, ödeneği merkezden gelir; karar organı değil, tebliğ ve temsil organıdır. Mahalle meclisinin muhatabıdır, çatısı değil (bkz. Bölüm 1, 15, Ek B).
- **Afet meclisi.** Mahalle meclisinin afet öncesi ve sonrası işlevini üstlenen kolu: toplanma alanı, bina risk listesi, yalnız yaşayan yaşlıların adresleri, ilk yetmiş iki saat için görev dağılımı. 1999 Marmara depremi sonrasında yaygınlaşan Mahalle Afet Gönüllüleri (MAG) modeli 2024 itibarıyla 41 ilde örgütlüydü (Usta ve Uluggerli, Resilience 2025); 6 Şubat 2023 sonrası kendiliğinden kurulan dayanışma ağları, kalıcı organ olmadığı için hızla dağıldı. Afet meclisi bu iki dersin birleşimidir (bkz. Bölüm 13, 15).
- **Kiracı sendikası.** Kiracıların, kira artışı, tahliye, depozito ve kentsel dönüşüm karşısında toplu pazarlık ve dayanışma için kurduğu örgüt; Berlin'de 2021 kamulaştırma referandumunun öncüsü kiracı inisiyatifleriydi. Türkiye'de sendika biçiminde yasal kabuğu yoktur; 2022'den bu yana Kadıköy forumlarından ve Antalya'daki Kiracılar Derneği'nden başlayarak dernek biçimiyle ilerliyor (Cumhuriyet, 2022). Mahalle meclisinin beş kolundan biri (bkz. Bölüm 7, 15).
- **Katılımcı bütçe.** Belediye bütçesinin belirli bir bölümünün nasıl harcanacağına halkın doğrudan karar vermesi. Porto Alegre tipinde karar bağlayıcıdır ve yatırımın yaklaşık yüzde on yedisini kapsamıştır; Paris ve Lizbon tipinde yatırımın yüzde bir ile beşi arasında, danışma ağırlıklıdır; Türkiye'de bugüne dek yalnızca "görüş bildirme" düzeyinde uygulanmıştır (bkz. Bölüm 6, 7, 11).
- **Açık bütçe.** Belediyenin gelir ve gider kalemlerinin, ihalelerin ve gerçekleştirmelerin makine okunabilir biçimde, mahalle bazında ve düzenli olarak kamuya açılması. Katılımcı bütçenin ön koşuludur; kendisi katılım değildir (bkz. Bölüm 19).
- **Geri çağırma.** Seçilmiş bir temsilcinin, görev süresi dolmadan, onu seçenlerin belirli bir oranının talebiyle görevden alınması. Paris Komünü'nün ilkesi; 1918 Sovyet Anayasası'nda, Yugoslavya 1974 Anayasası'nda ve Küba'da yasal; Türkiye mevzuatında yok; Fındıklı'da adayların seçim öncesi imzaladığı istifa dilekçesiyle siyasal düzeyde uygulanıyor (bkz. Bölüm 3, 13).
- **Bağlayıcı vekâlet (mandat impératif).** Delegenin kendi takdiriyle değil, onu seçen meclisin verdiği talimatla oy kullanması. "Temsilci" ile "delege" arasındaki fark buradadır: temsilci seçildikten sonra serbesttir, delege her an bağlıdır.
- **Delege.** Bağlayıcı vekâletle bağlı, geri çağırılabilir, çoğu zaman rotasyona ve ücretsizliğe tabi temsilci. Porto Alegre'de her on katılımcıya bir delege; Zapatista JBG'lerinde haftalık rotasyon.
- **İşçi ücreti ilkesi.** Kamu görevlilerinin ve seçilmişlerin gelirinin ortalama işçi ücretini aşmaması. Paris Komünü'nden Lenin'in Nisan Tezleri'ne ve Küba delegesinin ücretsizliğine uzanan ilke; profesyonelleşmeye karşı panzehir (bkz. Bölüm 3, 16).
- **Yasama–yürütme birliği.** Marx'ın Komün'den çıkardığı ilke: Meclis "parlamentar değil, çalışan bir organ" olmalı, yürütme meclise tabi kalmalıdır. Karşıtı, yürütmenin meclisi boşaltmasıdır: Sovyet ispolkom'u, DDR'nin Rat'ı, Türkiye'nin başkanlık odaklı belediye modeli.
- **İkili tabiiyet.** 1936 Sovyet Anayasası'nın 101. maddesiyle kurulan ilke: Yerel yürütme komitesi hem kendi sovyetine hem üst yürütmeye bağlıdır. Yerel özerkliğin hukuki kilidi; Türkiye'de belediyenin İçişleri'ne, kent konseyinin belediyeye bağlanmasının uzak akrabası.
- **İkili iktidar.** Aynı toprakta, resmî devlet aygıtının yanında halkın kendi organlarının fiilen yönetmesi: 1917 Petrograd Sovyeti, Şili 1972–73 cordones ve comandos, Macaristan 1956 işçi konseyleri. Geçicidir; ya devlete dönüşür ya ezilir.
- **Yerel devlet.** Belediyenin sınıfsal doğasını adlandıran kavram: Belediye, sınıflar arasında hakem değil, imar yetkisi, ihalesi, şirketleri ve işçileriyle mülkiyet ilişkilerinin içinde bir devlet aygıtıdır (bkz. Bölüm 1).
- **Yeniden üretim.** Emek gücünün her gün ve her kuşak yeniden var edilmesi: barınma, beslenme, ulaşım, bakım, sağlık, eğitim. Kent, yeniden üretimin mekânıdır; kira, su ve ulaşım tarifesi bu yüzden sınıf mücadelesinin konusudur.
- **Sermayenin ikinci devresi.** Lefebvre ve Harvey'nin kavramı: Sermaye yalnızca üretimde değil, inşaat, gayrimenkul ve altyapı üzerinden kentte de birikir. "Kentsel dönüşüm" bu devrenin adıdır.
- **Yönetişim.** Devlet, özel sektör ve sivil toplumun "paydaş" olarak birlikte yönettiği iddiasını taşıyan, Dünya Bankası ve BM belgelerinden 1990'larda yayılan kavram. Şengül'e göre sınıf çatışmasını "uzlaş" perdesiyle örten ideoloji; Türkiye'de kent konseyinin dili (bkz. Bölüm 2, 14).
- **Paydaş.** Yönetişim dilinde bir karardan etkilenen ya da karara katılan herkes; mülk sahibi ile kiracıyı, işveren ile işçiye aynı masada eşitleyen sözcük.
- **Arka bahçe.** Bu dosyanın kavramı: Belediye yönetiminin meşruiyet ve kadro işlevi için kullandığı, görünür, kalabalık ama karar almayan katılımlı organı. Arıza değil, tasarım (bkz. Giriş, Bölüm 12).
- **Katılım merdiveni.** Sherry Arnstein'in 1969'da çizdiği sekiz basamak: manipülasyon ve terapi (katılım değil), bilgilendirme, danışma ve yatıştırma (sembolik), ortaklık, yetki devri ve yurttaş denetimi (gerçek güç). Dosya bu merdiveni sınıfsal gözle yeniden çizer: hangi sınıfın hangi basamakta durduğu sorusuyla (bkz. Bölüm 2).
- **Davetli katılım alanı / talep edilen katılım alanı.** Andrea Cornwall'in 2002'de yaptığı ayırım (IDS Bulletin): Davetli alan (invited space), devletin ya da belediyenin çağrısıyla, onun koyduğu gündem ve kurallarla açılan katılım alanıdır; kent konseyi, katılımcı bütçe anketi, halk günü buna girer. Talep

edilen alan (claimed ya da invented space), halkın kendi çağrısıyla, kendi gündemiyle kurduğu alandır: park forumu, mahalle meclisi, grev yeri. İlkinde kapıyı açan kapatabilir; ikincisinde kapı halkındır. Dosyanın "arka bahçe" eleştirisi ilkinde, mahalle meclisi önerisi ikincisine ilişkindir (bkz. Bölüm 2, 15).

- **Kent hakkı.** Lefebvre'in özgün anlamıyla, mekânın üretimini kolektif olarak belirleme hakkı; bir hizmet talebi değil, iktidar talebi. BM-Habitat ve belediyeler tarafından "iyi yönetim" sloganına indirgenmiştir.
 - **Kentsel müşterekler.** Harvey'in *Asi Şehirler*'de (2012; Türkçesi Metis, 2013) geliştirdiği kavram (sendika.org tanıtımı): Park, meydan, su, sokak gibi kentsel kaynakların, onları kullanan topluluğun kolektif pratiğiyle müşterek hâline gelmesi; müşterek bir nesne değil, bir toplumsal ilişkidir ve sürekli olarak "çitleme"yle (özelleştirme, rantı açma) karşı karşıyadır. Gezi Parkı, Validebağ, Akbelen mücadeleleri Türkiye'de bu kavramın somut biçimleridir. Ostrom'un müşterek yönetimi ilkeleriyle (açık sınırlar, kullanıcıların kural koyması, izleme, kademeli yaptırım, çatışma çözümü) birlikte okununca mahalle meclisi bir müşterek yönetim organı olarak görülebilir (bkz. Bölüm 3, 13).
 - **Kayyım.** 674 sayılı KHK (2016) ile İçişleri Bakanlığı'na verilen, seçilmiş belediye başkanını görevden alıp yerine atama yapma yetkisi ve uygulaması. 2016'dan bu yana 164 belediyeye atandı. Bütçeyi yerel denetimden çıkarır, katılım mimarisini tasfiye eder (bkz. Bölüm 1, 12).
 - **Meci.** Karadeniz'in Laz ve Hemşin köylerinde imecenin adı; birlikte kaldırılan giriş, birlikte örülen duvar. Fındıklı Belediyesi'nin yönetim ilkesine dönüştürdüğü gelenek (bkz. Bölüm 13).
 - **Samodoprinos.** Yugoslavya'da yerel toplulukların (mesne zajednice) referandumla kabul ettiği gönüllü öz-katkı; gelir vergisine eklenen ve mahalle altyapısına harcanan pay. Yerel organın kendi kaynağı olması ilkesinin tarihsel örneği (bkz. Bölüm 4).
 - **Rendición de cuentas.** Küba'da delegenin seçmenleriyle sokakta ya da bir evin önünde yaptığı hesap verme toplantısı; geçen dönemin taleplerinin akıbeti bildirilir, yenileri kaydedilir. Aylık harcama bülteni ve halk toplantısıyla Fındıklı'da yakın bir biçimi var.
 - **Mandar obedeciendo.** Zapatistaların "itaat ederek yönetmek" ilkesi: Yöneten, yönetilenlerin talimatına bağlıdır; rotasyon, ücretsizlik ve geri çağırma ile desteklenir (bkz. Bölüm 6).
-

EK B. Mevzuat Özeti

Bu ek, dosyada anılan hukuki metinlerin kritik maddelerini özetler. Madde metinleri resmî konsolide metinlerden alınmalı; buradaki özetler yönlendiricidir, birebir alıntı değildir.

■ Anayasa madde 127 — Mahallî idareler

Yerel yönetimlerin anayasal çerçevesi tek maddedir (**Anayasa md. 127**). Birinci fıkra mahallî idareleri "il, belediye veya köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere" kurulan, "karar organları seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan" kamu tüzel kişileri olarak tanımlar. Mahalle bu sayımda yoktur; muhtarlık anayasal bir yerel yönetim birimi değildir. Üçüncü fıkra seçimleri beş yılda bir yapar ve büyük yerleşim merkezleri için "özel yönetim biçimleri" (büyükşehir) getirilebileceğini söyler. Dördüncü fıkra, görevleriyle ilgili bir suç sebebiyle hakkında soruşturma ya da kovuşturma açılan yerel yönetim organlarını ya da üyelerini İçişleri Bakanı'nın "geçici bir tedbir olarak" kesin hükme kadar görevden uzaklaştırabileceğini düzenler; 674 sayılı KHK'nın kayyım fıkrası bu cümleye yaslanır. Beşinci fıkra "idari vesayet"i kurar: Merkezî idare, "mahallî hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahallî ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla" yerel yönetimler üzerinde kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde vesayet yetkisine sahiptir. Altıncı fıkra, yerel yönetimlere görevleriyle orantılı gelir kaynağı sağlanmasını emreder; bu hükmün karşılığı 5779 sayılı Kanun'daki merkezî vergi paylarıdır. Dosya için anlamı: Yerel özerklik Anayasa'da bir ilke olarak vardır, ama aynı maddede vesayet ve görevden uzaklaştırma da vardır; belediye, halkına karşı seçilmiş, merkeze karşı vesayet altındadır. Mahalle meclisi bu maddenin dışındadır; ne korunur ne yasaklanır (bkz. Bölüm 1, 12).

■ 4541 sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun (10 Nisan 1944)

Kentsel mahallenin yönetimini düzenleyen temel metin seksen yıllıktır (mevzuat.gov.tr). Her mahallede bir muhtar ile muhtarın başkanlığında dört asıl ve dört yedek üyeli bir ihtiyar heyeti bulunur. Üçüncü maddedeki görev listesi kanunun ruhunu gösterir: Nüfus ve askerlik işlemleri, ikametgâh ve yoksulluk belgesi, tebligat, zorunlu eğitim takibi, tapu ve veraset bildirimleri, "halkın ihtiyaçlarına" ilişkin işler; bazı görevler muhtar tek başına, bazıları ihtiyar heyetinin çoğunluğuyla, nüfus işleri "iki şahit huzurunda" yapılır. Muhtarlar vali ve kaymakamın denetimindedir; görevini ihmal eden yazılı ihtar alır, görevden uzaklaştırılabilir. Seçim usulü bugün 2972 sayılı Kanun'la düzenlenir: Beş yılda bir, belediye seçimleriyle aynı gün, partisiz adaylar arasında; son seçim 31 Mart 2024'te yapıldı. 5393 md. 9 (2005) bu çerçeveye "ortak ihtiyaçları belirleme" ve belediyeye görüş bildirme işlevini ekledi ama karar yetkisi vermedi. Dosya için anlamı: Muhtarlık, mahallenin seçilmiş temsilcisi olduğu için meşruiyeti, devletin idari uzantısı olduğu için sınırı olan bir kurumdur. Mahalle meclisi muhtarlığa rakip değildir; muhtarı bilgilendirir, gerektiğinde md. 9'daki "ortak istek" kanalını kullanır, ama gündemini ve toplantısını muhtarlığa bağlamaz (bkz. Bölüm 17, Ek E).

■ 696 sayılı KHK (24 Aralık 2017) — taşeron işçilerin belediye şirketlerine geçişi

OHAL döneminde çıkarılan 696 sayılı KHK, kamuda "personel çalıştırılmasına dayalı hizmet alımı"nı, yani taşeron düzenini sona erdirdi; merkezî idarededeki işçiler kadroya, belediye ve il özel idarelerindeki işçiler ise belediyelerin kendi şirketlerine geçirildi. Geçiş 1 Nisan 2018'de tamamlandı; Genel-İş'e göre toplam yaklaşık 750 bin işçi geçti ve bunun 400 bin kadarı belediye şirketlerine yönlendirildi (**Genel-İş**). KHK, geçiş yapan işçilerin ücret ve toplu sözleşme haklarını 2020 ortasına kadar dondurdu; sendika, belediye şirketi işçilerinin merkezdeki kadrolu işçilerden farklı tutulmasını, ilave tediye kaybını ve toplu pazarlık kısıtını eleştirdi; kısıt belediye şirketlerinde 30 Haziran 2020'de sona erdi. Dosya için anlamı: Bugün İzmir'in İzenerji ve İzelman'ından Ankara ve İstanbul'un onlarca şirketine kadar belediye emeğinin ana biçimi bu KHK'yla kuruldu. İşçi, belediyenin değil, belediyenin tek ortağı olduğu bir anonim ya da limited şirketin işçisidir; işten çıkarma, grev ve toplu sözleşme 4857 sayılı İş Kanunu zemininde yaşanır (İzmir 2025, Karabağlar 2024–26). Şirket biçimi, işçi temsiliinin ana sözleşmeyle kurulabilmesi gibi bir kapı da açar (bkz. Bölüm 1, 12, 16).

■ 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu (24 Nisan 1969) ve 7339 sayılı değişiklik (2021)

Kooperatif, "ortakların belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla" kurulan, değişir ortaklı ve değişir sermayeli tüzel kişiliktir; en az yedi ortakla kurulur, ana sözleşmesi ilgili bakanlıkça onaylanıp ticaret siciline tescil edilir; her ortağın genel kurulda bir oyu vardır (mevzuat.gov.tr). 26 Ekim 2021'de yürürlüğe giren 7339 sayılı Kanun, Kooperatif Bilgi Sistemi'ni (KOOPBİS) kurdu, belirli büyüklükteki kooperatiflere bağımsız dış denetim ve yöneticilere eğitim zorunluluğu getirdi, elektronik genel kurula olanak tanıdı, kadın ve engelli kooperatiflerine harç muafiyeti sağladı ve ana sözleşmelerin uyumu için üç yıllık geçiş süresi koydu (**Resmî Gazete**, 31640). Belediyeye ilişki: 5393 md. 69 belediyeye konut ve arsa üretme, md. 18/e taşınmaz tahsis yetkisi verir; belediye arsasının konut kooperatifine uzun süreli tahsis (Batikent modeli) ve belediye şirketinin hizmeti işçi kooperatifinden satın alması (4734 md. 22 doğrudan temin sınırları içinde) bu iki kanunun kesişimindedir; ancak md. 75'teki ortak hizmet projesi ortakları arasında kooperatif sayılmaz. Dosya için anlamı: Kooperatif, mahalle meclisinin ekonomik gövdesi ve belediye şirketinde işçi denetiminin nüvesi olabilecek en gelişkin yasal biçimdir; ticari yükü ağırdır ve meclisin yerine geçme eğilimi taşır (bkz. Bölüm 9, 15, 16, Ek E).

■ 5393 sayılı Belediye Kanunu (3 Temmuz 2005; RG 13 Temmuz 2005)

Madde 9 — Mahalle ve yönetimi. Mahalle, belediye meclisinin kararı ve kaymakamın görüşüyle vali onayıyla kurulur; muhtar ve ihtiyar heyeti yönetir. Muhtar, mahalle sakinlerinin gönüllü katılımıyla ortak ihtiyaçları belirler, yaşam kalitesini geliştirir, belediye ve diğer kurumlarla ilişkileri yürütür, mahalleyi ilgilendiren konularda görüş bildirir. Belediye, mahallenin ve muhtarlığın ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli aynı yardım ve desteği sağlar; **kararlarında mahallelinin ortak isteklerini göz önünde bulundurur.** Dosya için anlamı: Mahalle, kanunda bir yönetim birimi değil idari uzantıdır; "ortak istek" cümlesi bağlayıcı bir katılım hakkı kurmaz, ama mahalle meclisinin belediyeye taleplerini dayandırabileceği bir zemindir.

Madde 13 — Hemşehri hukuku. Herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir. Hemşehrilerin **belediye karar ve hizmetlerine katılma**, belediye faaliyetleri hakkında bilgilendirme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır. Belediye, hemşehriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi için çalışır; bu çalışmalarda üniversitelerin, meslek kuruluşlarının, sendikaların, sivil toplum kuruluşlarının ve uzmanların katkısını sağlar. Dosya için anlamı: "Katılma hakkı" kanunda yazılıdır; nasıl kullanılacağı yazılı değildir. Kent konseyine delege olma, bilgi edinme ve itiraz dilekçelerinin hukuki dayanağı buradan başlar.

Madde 76 — Kent konseyi. Kent konseyi, kent yaşamında kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim

ilkelerini hayata geçirmeye çalışır. Belediyeler kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, üniversitelerin, ilgili sivil toplum örgütlerinin, siyasi partilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve mahalle muhtarlarının temsilcileri ile diğer ilgililerin katılımıyla oluşan kent konseyinin faaliyetlerinin etkili ve verimli yürütülmesi konusunda yardım ve destek sağlar. **Kent konseyinde oluşturulan görüşler belediye meclisinin ilk toplantısında gündeme alınarak değerlendirilir.** Çalışma usul ve esasları İçişleri Bakanlığınca hazırlanacak yönetmelikle belirlenir. Dosya için anlamı: "Değerlendirilir" sözcüğü, bağlayıcılığın yokluğunun hukuki adıdır.

Madde 77 — Belediye hizmetlerine gönüllü katılım. Belediye; sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, engellilere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında beldede dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular. Dosya için anlamı: Katılım burada karar değil, hizmet üretiminde gönüllü emektir; belediyenin yeniden üretim maliyetini ücretsiz emeğe yıkmaya kapısı. Fındıklı'nın meci'si bu maddeyle değil, halk meclisiyle anamlıdır.

■ Kent Konseyi Yönetmeliği (RG 8 Ekim 2006, 26313)

Madde 8 — Kent konseyi üyeliği (genel kurul bileşimi). Mahallin en büyük mülki idare amiri ya da temsilcisi; belediye başkanı ya da temsilcisi; sayısı onu geçmemek üzere kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri; mahalle muhtarları (sayı fazlaysa en fazla yüzde otuzunu geçmeyecek biçimde seçilmiş temsilciler); siyasi partilerin temsilcileri; üniversitelerden en fazla iki temsilci; meslek kuruluşları, sendikalar, barolar ve konuyla ilgili dernek ve vakıf temsilcileri; kent konseyince kurulan meclis ve çalışma gruplarının temsilcileri. Dosya için anlamı: Genel kurul, kurumsal temsilcilerden oluşur; bireysel hemşehri delege olamaz. Sendikalar açıkça bileşendir; pratikte seyrek katılır (bkz. Bölüm 14). Muhtarların yüzde otuz sınırı, mahalle temsiline tavanıdır.

Madde 10 — Genel kurul. Yılda en az iki kez (ocak ve eylül) toplanır; üye tam sayısının salt çoğunluğuyla toplanır, katılanların çoğunluğuyla karar alır. Adayın anlatımına göre Ankara'da 2024 genel kurulundan önce on yedi ay genel kurul yapılmamıştı; bu bilgi bağımsız kaynaklarda doğrulanmış değildir, ama bu maddeyle karşılaştırılmalıdır.

Madde 14 — Görüşlerin ilanı. Kent konseyi genel kurulunca oluşturulan görüşler, belediye meclisinin ilk toplantısında değerlendirildikten sonra belediye tarafından kent konseyine bildirilir ve uygun araçlarla kamuoyuna duyurulur. Dosya için anlamı: Konsey görüşü meclise gider; meclisin görüşü reddetme gerekçesi yazma yükümlülüğü yoktur. Fındıklı'daki sabit gündem maddesi ve Ankara'daki "433 tavsiye kararının 311'i geçti" bilançosu bu maddenin iki farklı uygulamasıdır.

Madde 15 — Sekreterya hizmetleri. Belediye tarafından önerilen ve yürütme kurulunca kabul edilen görevliler sekreterya işlerini yürütür; genel sekreterin sorumluluğunda çalışır. **Madde 16 — Yönerge.** Genel kurul, yönetmeliğe aykırı olmamak kaydıyla uygulama yönergeleri çıkarabilir. **Madde 16/A — Mali yapı (2009 eki).** Belediyeler kent konseylerine bütçelerinde ödenek ayırmak suretiyle aynı ve nakdi yardım yapar ve destek sağlar. Dosya için anlamı: Sekreterya personeli belediyenin, ödenek belediyenin. Vesayetin yasal kökü bu üç maddededir; yönerge (md. 16) ise semt meclisi ve mahalle meclisi gibi alt ölçeklerin yaratılabildiği esneklik alanıdır.

2009 değişikliği (RG 6 Haziran 2009, 27250). Madde 5, 6, 8, 9, 10, 11, 15, 16/A değişti; 11/A (kent konseyi başkanı) ve 14/A (genel sekreterlik) eklendi. Genel kurul bileşimi, yürütme kurulu, kadın ve gençlik meclisleri netleşti; belediyeye ödenek ayırma yükümlülüğü getirildi.

2019 değişikliği (RG 23 Mayıs 2019, 30782). Yalnızca madde 18 (yürütme) değişti: "İçişleri Bakanı yürütür" ifadesi "Çevre ve Şehircilik Bakanı yürütür" oldu. Yapısal bir değişiklik değil; yerel yönetimler genel müdürlüğünün bakanlık değiştirmesinin teknik yansımasıdır.

Yönetmeliğin dediği	Uygulamada anlamı
Görüşler mecliste "değerlendirilir" (md. 14)	Meclis reddedebilir, gerekçe yazmak zorunda değildir
Sekreterya belediye personeli (md. 15)	Tutanak, liste, askı belediyenin elindedir
Ödenek belediye bütçesinden (md. 16/A)	Konsey, belediyeden bağımsız yaşayamaz
Genel kurul kurumsal temsilcilerden (md. 8)	Bireysel hemşehri delege olamaz; bileşen kuruluşun kapısından geçer
Muhtarlar en fazla yüzde otuz (md. 8)	Mahalle temsiline tavanı
Yönerge çıkarılabilir (md. 16)	Semt ve mahalle meclisi gibi alt ölçekler bu boşlukta kurulur

■ Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı

Türkiye Şart'ı 21 Kasım 1988'de imzaladı, 9 Aralık 1992'de onayladı (onay 1991 tarihli 3723 sayılı Kanun'la uygun bulundu; [TBB](#)); Şart 1 Nisan 1993'te yürürlüğe girdi. Türkiye on madde/fıkraya çekince koydu:

Madde	Konu
4/6	Yerel yönetimleri doğrudan ilgilendiren kararlarda onlara zamanında ve uygun biçimde danışılması
6/1	Yerel yönetimlerin kendi iç örgüt yapılarını kendilerinin belirlemesi
7/3	Seçilmiş temsilcilerin görevleriyle bağdaşmayan işlerin yalnızca kanunla belirlenmesi
8/3	Yerel yönetimler üzerindeki idari denetimin orantılılık ilkesine tabi olması
9/4	Mali kaynakların hizmet maliyetlerindeki artışa uyum sağlayacak çeşitlilikte olması
9/6	Kaynakların yeniden dağıtımında yerel yönetimlere danışılması
9/7	Hibelerin belirli projelere bağlanmaması; yerel takdir hakkının korunması
10/2	Yerel yönetimlerin ortak çıkarlarını korumak için birlik kurma ve uluslararası birliklere katılma hakkı
10/3	Başka devletlerin yerel yönetimleriyle iş birliği hakkı
11	Yerel yönetimlerin özerkliklerini korumak için yargı yoluna başvurma hakkı

Keleş'in yarım yüzyıllık talebi bu çekincelerin kaldırılmasıdır. Dosya bu talebi paylaşır ve bir cümle ekler: Çekinceler kalksa da Şart, belediye ile halk arasındaki ilişkiyi düzenlemez; merkez ile belediye arasındaki ilişkiyi düzenler. Yerel özerklik, belediyenin halkına karşı özerkliğine dönüşmemelidir.

■ 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (2003)

Belediye bütçesi, stratejik plan ve performans programı zincirine bağlıdır; bütçe tasarısı encümende görüşülür, belediye meclisince kabul edilir (5393 md. 61-62). 5018, katılım için bir yer açmaz: Halkın bağlayıcı kaynak tahsisini yapabileceği bir usul yoktur; "katılımcı bütçe" adıyla yapılan her şey, stratejik plan hazırlığına görüş bildirmek ya da meclisin serbest iradesiyle onayladığı bir öncelik listesi düzeyinde kalır. Nilüfer'in "bütçenin yüzde yüzü katılımcı" ifadesi, performans programının bütçenin tamamını kapsaması ve mahalle komitesi taleplerinin bu programa girdi olması anlamındadır; halkın oyla kaynak tahsis ettiği bir sistem değildir. Bölüm 18'deki "bütçenin asgari yüzde yirmisi mahalle meclislerinin bağlayıcı kararına" önerisi, bu yüzden, meclisin kendi kararıyla kendini bağlaması biçiminde ancak siyasal bir taahhüt olarak kurulabilir; yasal bağlayıcılık için 5018 ve 5393'te değişiklik gerekir.

■ Diğer ilgili metinler

- **674 sayılı KHK (1 Eylül 2016):** İçişleri Bakanlığı'na belediye başkanını görevden alma ve kayyım atama yetkisi.
- **4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (2003):** Kent konseyi tutanağı, delege listesi, belediye meclisi kararı gibi belgelerin istenmesinin dayanağı; kurum on beş iş günü içinde yanıt vermek zorundadır.
- **3071 sayılı Dilekçe Hakkı Kanunu:** İtiraz ve talep dilekçelerinin genel dayanağı.
- **6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu (2012):** Belediye ve kent konseyi işlemlerine karşı KDK başvurusunun dayanağı (bkz. Ek F).
- **6698 sayılı KVKK (2016):** Dijital katılım platformlarında kimlik ve oy verisinin işlenmesi; oy tercihinin "siyasi görüş" olarak özel nitelikli veri sayılması tartışması (bkz. Bölüm 19).

EK C. Dünya Deneyimleri Karşılaştırma Tablosu

Kırk bir deneyim, yedi sütun. "Kaynağı" sütunu deneyimin aşağıdan mı, parti-belediye yönetiminden mi, devletten mi doğduğunu; "karar yetkisi" katılım organının kararının bağlayıcı olup olmadığını gösterir. Rakamlar Bölüm 3-8'de ve Ek I'daki kaynaklarda.

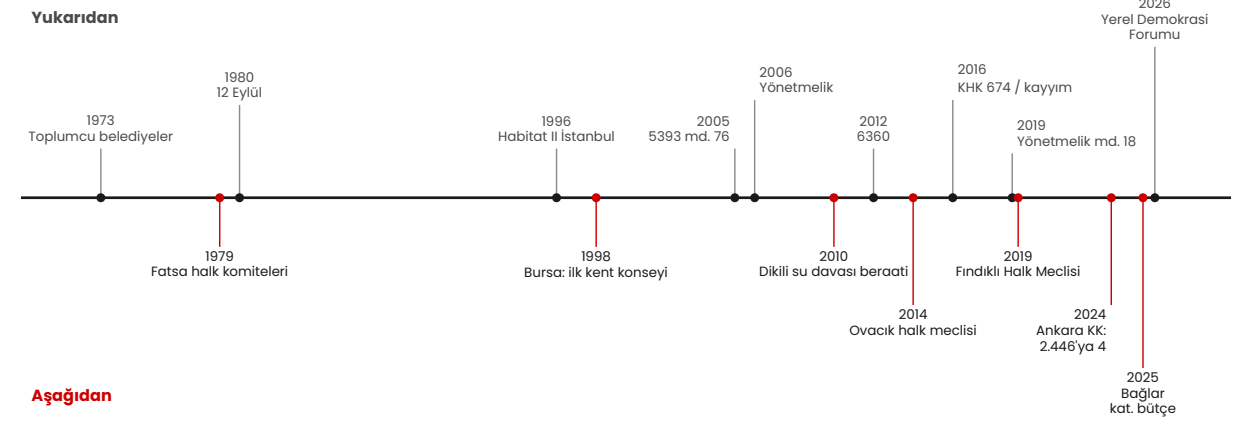
Yer	Yıl	Kaynağı	Karar yetkisi	Bütçe payı / kaynak	Ömür	Sonlanma
Paris Komünü	1871	Aşağıdan, ayaklanma	Tam (kent devleti)	Kentin tamamı	72 gün	Askeri yenilgi
St. Petersburg Sovyeti	1905	Aşağıdan, genel grev	Fiili	—	50 gün	Tutuklama
Sovyet yerel sovyetleri	1918–1993	Devrim → devlet	1918 "en yüksek iktidar" → 1936 ikili tabiiyet	1926'da bütçenin ~üçte biri	75 yıl	1993 kararnameyle fesih
Kızıl Viyana	1919–34	Parti (SDAP)	Belediye meclisi	Wohnbausteuern; 64 bin konut	15 yıl	1934 iç savaş
Poplar	1921	Parti (İşçi P.)	Belediye meclisi	Yoksul yardımı	Aylar	Hapis, yasa değişikliği
İspanya komiteleri	1936–37	Aşağıdan, devrim	Fiili	Kolektifler	~1 yıl	Mayıs 1937 tasfiyesi
Bologna mahalle konseyleri	1963–	Parti (PCI)	Danışma	Sosyal hizmet	Sürüyor	Parti iletim kayışı
Yugoslavya mesne zajednice	1963–90	Devlet (öz-yönetim)	Yerel, sınırlı	Samodoprinos	27 yıl	1990 sonrası tasfiye
Şanghay Komünü	1967	Aşağıdan + fraksiyon	İlan düzeyinde	—	19 gün	Parti kararı
Macaristan işçi konseyleri	1956	Aşağıdan	Fiili ikili iktidar	Fabrikalar	7 hafta	Yasak, tutuklama
Küba Poder Popular	1976–	Devlet	Delege yetkisiz, hesap verme var	Merkezî plan	Sürüyor	2022 katılım %68,6
Şili JAP / cordones	1972–73	Aşağıdan, kriz	Fiili, hukuksuz	Dağıtım	2 yıl	Darbe
Portekiz mahalle komisyonları / SAAL	1974–76	Aşağıdan + devlet fonu	Kullanıcı denetimi	170 proje, 40 bin hane	2 yıl	25 Kasım 1975, belediyelere devir
Japonya ilerici belediyeler (Minobe)	1967–79	Parti koalisyonu	Belediye/valilik	Refah programları	12 yıl	Seçim kaybı, politikanın ulusallaşması
Polonya öz-yönetim	1980–81	Sendika (Solidarność)	İşçi konseyi müdür seçer	İşletmeler	1,5 yıl	Sıkıyönetim
Kerala Halk Planı	1996–	Parti (LDF) + KSSP	Bağlayıcı (yerel organ)	Plan fonunun %35–40 → ~%30	30 yıl	Rutinleşme
Batı Bengal panchayat	1977–2011	Parti (CPI(M))	Yerel organ	Toprak reformu	34 yıl	Nandigram, seçim kaybı
Porto Alegre OP	1989–2004	Parti (PT)	Bağlayıcı (yönetmelik)	Yatırımın ~%17 → %0,17	15 yıl güçlü	Seçim kaybı, erozyon
Montevideo	1990–	Parti (FA)	Danışma → 2010 seçilmiş municipio	Küçük	35 yıl	Sürüyor
GLC	1981–86	Parti (İşçi P.)	Meclis	Fares Fair, GLEB	5 yıl	Fesih
Bolivya LPP	1994–	Devlet (neoliberal)	Belediye + denetim komitesi	Vergi gelirinin %20	Sürüyor	Merkezileşme
El Alto FEJUVE	1979–	Aşağıdan, kalıcı	Fiili, kent ölçeği (2003)	—	45 yıl	MAS'a bağlanma
Zapatista JBG	2003–23	Silahlı örgüt + topluluk	Tam otonomi (bölgesel)	Kendi kaynağı, %10 kardeş vergi	20 yıl	Kendi kararıyla yeniden yapılanma
Arjantin asambleas	2001–03	Aşağıdan, kriz	Yok	—	1–2 yıl	Sönme
Venezuela consejos comunales	2006–	Devlet/lider	Devlet fonuna bağlı	49 bin konsey; rant	20 yıl	Rant çöküşü, kooptasyon
Medellín / Bogotá PB	2004– / 2020–	Belediye	Sınırlı, dijital oy	%5 / FDL %50	20 yıl	Teknokratikleşme
Barcelona en Comú / Decidim	2015–23	Hareket → belediye	Belediye azınlık yönetimi	30 milyon € PB	8 yıl	Seçim kaybı
Madrid Decide	2015–19	Hareket → belediye	Öneri eşiği %1; 2 öneri geçti	100 milyon € (2017)	4 yıl	Seçim kaybı, platform boşaldı
Marinalda	1979–	Tarım işçisi sendikası	Belediye + kooperatif genel kurulu	1.200 ha toprak	45 yıl	Sürüyor, nüfus azalıyor
Grenoble yurttaş oylaması	2016–18	Belediye	Siyasal taahhüt	—	2 yıl	Mahkeme iptali
Paris katılımcı bütçesi	2014–	Belediye	Ortak-kararsal	80 milyon €/yıl (~%5 yatırım)	Sürüyor	Güzelleştirme bütçesi
Berlin DWE	2021–	Kıracı hareketi	Referandum (tavsiye)	240 bin daire hedefi	Sürüyor	Çerçeve yasa 2028; federal engel
Seul katılımcı bütçesi	2012–	Belediye başkanı	Komite oyu	Bütçenin %2–3	Daralarak sürüyor	Başkan değişimi, 2022 kesintiler

Yer	Yıl	Kaynağı	Karar yetkisi	Bütçe payı / kaynak	Ömür	Sonlanma
Tayvan vTaiwan	2014–	Sivil hacker + hükümet	Tavsiye	—	4 yıl etkin	2018 sonrası sönüş
Naga City halk konseyi	1995–	Belediye başkanı	Söz hakkı, oy yok	—	Sürüyor	Koltuklar boş kaldı
Kuzey ve Doğu Suriye komün modeli (akademik literatür)	2014–	Toplumsal sözleşme	Yerel komite	Sübvansiyonlu iâşe	Sürüyor	2025 sonrası belirsiz
İrlanda yurttaş meclisi	2016–18	Parlamento, kura	Tavsiye → referandum	—	2 yıl	Referandum %66,4
Chicago 49. koğuş PB (Participedia)	2009–	Meclis üyesi (alderman Joe Moore)	Bağlayıcı; koğuşun "menü parası"	1,3 milyon \$/yıl; 2010'da 1.652 oy, 36 öneriden 14 proje	Sürüyor	ABD'nin ilk PB'si; tek koğuş, meclis üyesinin iradesine bağlı
New York PB (NYC Council ; Participedia)	2011–	4 meclis üyesi → 2018 Şart değişikliğiyle Yurttaş Katılım Komisyonu	Bağlayıcı; yalnızca sermaye (yatırım) bütçesi, proje ≥50 bin \$	Bölge başına ≥1 milyon \$; 51 bölgeden 31'i; kent çapında "People's Money" 5 milyon \$; 2023'te 110.371 oy, 11 yaş üstü	Sürüyor	Meclis üyesinin katılımı gönüllü; bütçenin küçük dilimi
Cooperation Jackson (Wikipedia ; NPQ)	2014–	Hareket (Malcolm X Grassroots Movement, Jackson-Kush Planı)	Halk meclisleri belediye dışı; kooperatifler ve toprak vakfı kendi karar	2022'de 2,18 milyon \$ gelir, 2,89 milyon \$ varlık; Freedom Farms, People's Grocery vb.	Sürüyor	Belediye ittifakı 2014'te Chokwe Lumumba'nın ölümüyle zayıfladı; ölçek küçük, dış fon bağımlılığı
Güney Afrika ward committees (COGTA ; Piper ve Deacon 2009)	1998–	Devlet (Municipal Structures Act 117, md. 72–78)	Danışma; meclis üyesi başkanlık eder, en fazla 10 üye	Kendi kaynağı yok	Sürüyor	Parti ve belediyeye bağımlılık; "katılamayacak kadar bağımlı"

EK D. Türkiye Deneyimleri Kronolojisi 1973–2026

Türkiye'de yerel katılım: 1973–2026

Üstte yasa, yönetmelik ve kesintiler; altta halkın ve belediyelerin denemeleri

Kaynak: Ek D

Şekil 12. Türkiye'de yerel katılım kronolojisi, 1973–2026.

Tarih	Olay	Bölüm
Aralık 1973	CHP 33 kentte belediyeyi kazandı; Dalokay (Ankara), İsvan (İstanbul), Köse (İzmit)	9
1975	Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği kuruldu (MBB'nin kökeni)	9
1976–77	Devrimci Belediyeler Derneği; <i>Devrimci Belediyeler Dergisi</i> (1977)	9
1977	Toplumcu belediyeçilik bildirgesi; CHP öncü başkanları yeniden aday göstermedi	9
14 Ekim 1979	Fatsa ara seçimi: Fikri Sönmez 3.096 oyla (~%60) belediye başkanı	10
17 Ekim 1979	Kent-Koop kuruldu; Batıkent projesi	9
Ekim 1979–Nisan 1980	Fatsa'da 11 bölgede halk komiteleri; karaborsa ve fındık fiyatı mücadelesi; "Çamura Son"	10
11 Temmuz 1980	Fatsa'ya "Nokta Operasyonu"; yaklaşık 300 gözaltı	10
12 Eylül 1980	Askerî darbe; belediye deneyimleri kesildi	9, 10
4 Mayıs 1985	Fikri Sönmez Amasya Cezaevi'nde öldü	10
21 Kasım 1988	Türkiye Özerklik Şartı'nı imzaladı (onay 1992, yürürlük 1993, on çekince)	Ek B
Haziran 1992	Rio Zirvesi, Gündem 21 madde 28	11
1994	Aalborg Şartı; Bursa Şehir Danışma ve Dayanışma Konseyi	11
Haziran 1996	Habitat II İstanbul	11
1997	UNDP / IULA-EMME Yerel Gündem 21 projesi başladı	11
1998	Bursa Kent Konseyi, Türkiye'de ilk	11
1999	Nilüfer'de Bozbey dönemi ve mahalle komiteleri; HADEP 37 belediye	13
2004	Dikili'de Osman Özgüven'in ikinci dönemi (2004–12; ilk dönem 1984–94): bedava su, ucuz hizmet	13
2004	Diyarbakır'da Baydemir dönemi; Çanakkale'de Gökhan dönemi	12, 13
3 Temmuz 2005	5393 sayılı Belediye Kanunu; madde 76 kent konseyi	11
6 Ekim 2006	Sur Belediye Meclisi çok dilli hizmet kararı (Türkçe, Kürtçe, Arapça, Süryanice)	13
8 Ekim 2006	Kent Konseyi Yönetmeliği (RG 26313)	11
14 Haziran–19 Ekim 2007	Danıştay 8. Dairesi Sur Belediye Başkanı'nı görevden aldı, meclisi feshetti; karar 19 Ekim'de kesinleşti (<u>BirGün</u>)	13
Ekim 2007	Demokratik Toplum Kongresi kuruldu	13
2009	Seferihisar Türkiye'nin ilk Cittaslow'u	13
6 Haziran 2009	Yönetmelik değişikliği (RG 27250): başkan, genel sekreterlik, ödenek	11
2009–2010	Çanakkale'de mahalle toplantılarıyla bütçe önceliklendirme; TEPAV raporu	11
13 Şubat 2010	Türkiye Kent Konseyleri Platformu, Bursa, 58 konsey	14
29 Mart 2010	Dikili su davasında beraat: "Kamu yararına yapılan hiçbir iş suç sayılmaz"	13
15–17 Nisan 2011	Türkiye Kent Konseyleri Birliği, Kocaeli, 47 il	14

Tarih	Olay	Bölüm
14 Temmuz 2011	DTK "demokratik özerklik" ilanı	13
2011	Nilüfer'de performans programı bütçenin %100'ünü kapsadı; Solfasol yayına başladı	13, 14
Haziran 2013	Gezi Parkı'nın boşaltılmasından sonra park forumları: Abbasağa'da ilk günlerde 5-6 bin kişi, Yoğurtçu, Cihangir, Maçka; çalışma grupları ve "park meclisleri"	13, 15
Eylül-Ekim 2013	Park forumlarında katılım 60-80 kişiye düştü; mahalle çalışmasına dönüşemeyen forumlar söndü (Arjantin 2001 paraleli) (art-izan)	13, 15
16 Şubat 2014	Çayyolu Semt Meclisi kuruldu; Çankaya'da kent konseyi çatısı altındaki ilk semt meclisi	13, 17
Mart 2014	Ovacık'ta Maçoğlu dönemi: aylık halk meclisi, açık bütçe pankartı; DBP 102 belediye	13
2014-2016	Diyarbakır Bağlar'da halk meclisleri ve katılımcı bütçe denemesi	13
Mayıs 2015	Mardin Büyükşehir'de dört dilli kreş açıldı; 2014'te açılan Zarokistan kreşleri gibi kayyım döneminde kapatıldı (Agos)	13
2015-2016	Sur, Cizre, Nusaybin, Silopi'de sokağa çıkma yasakları; Sur'un yıkımı	12
1 Eylül 2016	KHK 674: kayyım yetkisi; OHAL'de Ovacık'ta bile halk meclisi katılımı düştü	12, 13
2016-2019	DBP'nin 102 belediyesinin 94'üne kayyım; 9.237 belediye çalışanı işten çıkarıldı	12
24 Aralık 2017	696 sayılı KHK: kamuda taşeron düzeni sona erdi; belediye taşeron işçileri belediye şirketlerine yönlendirildi	1, 16, Ek B
1 Nisan 2018	Geçiş tamamlandı: yaklaşık 750 bin işçi, bunun ~400 bini belediye şirketlerine; ücret ve toplu sözleşme hakları 2020 ortasına kadar donduruldu (Genel-İş)	1, 16
Mart 2019	Fındıklı'da Çervatoğlu dönemi; Halk Meclisi 149 temsilci, 14 kişilik yürütme; Maçoğlu Tunceli merkez	13
23 Mayıs 2019	Yönetmelik md. 18 değişikliği: yürütme Çevre ve Şehircilik'e	11
24 Mayıs 2019	Erzincan İdare Mahkemesi, Tunceli Belediye Meclisi'nin "Dersim" tabelası kararının yürütmesini durdurdu (AA)	13
19 Ağustos 2019	Diyarbakır, Mardin, Van büyükşehir başkanları görevden alındı; 2019-24'te 65 belediyenin 52'sine kayyım	12
Şubat 2020	İzmir "Bizizmir" platformu	17
16 Mart 2021	Tunceli Belediyesi-Genel-İş toplu sözleşmesi: %20 zam, regl ve menopoz izni; Mart 2021'de ihale yerine kendi personeliyle yapım; 2023 sözleşmesinde %85 zam ve 7 saatlik iş günü (Diken)	13, 18
Nisan 2021	Ankara Kent Konseyi, İç Kale sokak sağlıklılaştırma projesi için Ankara Kalesi Meclisi aracılığıyla esnaf ve STK'ları topladı	12
Temmuz-Kasım 2021	Şişli "Benim Bütçem": 25 mahallede bütçe komiteleri	11
Ekim 2021	Ayranıcı Semt Meclisi'nin kuruluşu: beş mahallenin çağırısı, Çankaya Kent Konseyi yürütme kararı	13, 17
Temmuz 2022	İBB "Bütçe Senin": 14.834 oy, 28 proje	17
6 Şubat 2023	Kahramanmaraş merkezli depremler; Hatay ve Adıyaman'da devletten önce mahalle dayanışma ağları, gönüllü mutfaklar ve sivil koordinasyon; ağlar aylar içinde dağıldı (Selçuk, SÜSBED 2024)	13, 15
2023	Beşevler'de cami plan değişikliği, 2020 mahkeme iptaline rağmen ABB meclisinden dört partinin oy birliğiyle geçti; 2024'te yeniden iptal	12, 15
18 Şubat 2024	DEM Parti seçim bildirgesi: meclis toplantılarının halka açılması, yerel meclisler ve yurttaş forumları, eş başkanlık, kooperatifler (DEM Parti)	13
31 Mart 2024	Yerel seçimler; DEM Parti 78 belediye; Bozbey Bursa Büyükşehir; Maçoğlu Kadıköy'de %10	12, 13
Nisan 2024-Mayıs 2025	Solfasol TV "Yerelde(n) Yeni Siyaset" dizisi: 16 bölümde 5393, muhtarlık, ihtisas komisyonları, kent konseyleri	11, 14
6 Temmuz 2024	Diyarbakır Kent Konseyi sekiz yıl sonra ilk kez toplandı	12
7 Temmuz 2024	Ankara Kent Konseyi 6. Genel Kurul: 2.450 delege; 2.446'ya 4	12
Temmuz 2024	Kırşehir Kent Konseyi genel kurulu: belediye başkanı konsey yürütmesinde	12
Ağustos-Eylül 2024	Van'da Demokratik Yerel Yönetimler Çalıştayı (78 belediye, 1.424 meclis üyesi); Van Büyükşehir stratejik planı için mahalle halk toplantıları; Diyarbakır'da Zarokistan kreşleri yeniden açıldı	13
15 Eylül 2024	Çankaya Kent Konseyi genel kurulu: blok liste, açık oylama	12
17 Ağustos 2025	Çiğdem Mahallesi'nde parti içi çarşaf listeli delege önseçimi (428 üyeden 115'i)	17
22-26 Kasım 2024	Tunceli ve Ovacık'a kayyım (22 Kasım); Van Kent Konseyi sekiz yıl sonra yeniden kuruldu (26 Kasım); Diyarbakır'da DEM'li belediyelerden 532 kişiye işten çıkarma tebligatı	12, 13
Aralık 2024	Karabağlar KARBEL'de Genel-İş grev kararı (%12 zam teklifi); Van Kent Konseyi kayyımı tanımadı	12, 14
15 Şubat 2025	Van Büyükşehir Belediye Başkanı Abdullah Zeydan (2024'te %55,48) mahkûmiyet gerekçesiyle görevden alındı, Vali Ozan Balcı kayyım; belediye önünde beş günlük protesto, gözaltılar (Euronews)	12
Ocak-Şubat 2025	Mersin Akdeniz, Siirt ve Van'la birlikte 2016'dan bu yana kayyım atanan belediye sayısı 164	12
Mayıs-Haziran 2025	İzmir'de 23 bin işçinin grevi; ardından ~1.030 işçinin işine son verildi	12
19-20 Kasım 2025	Tunceli'de kayyım yönetiminin Genel-İş sözleşmesi: regl izni kaldırıldı, iş günü 8 saate çıktı; mülkiye müfettişi raporu Maçoğlu dönemi için zimmet iddiasıyla suç duyurusu (iddia) (ANKA , AA)	12, 13
27 Şubat 2026	İzci'nin Fındıklı değerlendirmesi: VİÇEM, 23 komisyon, halkın belirlediği su tarifesi	13
3 Nisan 2026	Ankara'da "kent konseylerinin yirmi yıllık bilançosu" forumu duyuruldu	14
4 Haziran 2026	Odunpazarı'nda mahalle meclisleri toplantısı	13
16 Haziran 2026	TBB "Kent Konseyleri ve Demokratik Belediyecilik Çalıştayı", Ankara; Odunpazarı Belediye Başkanı Kurt'un on maddelik reform çağrısı (yasal ödenek güvencesi, konseyin kendi genel kurulunu toplayabilmesi, siyasi ve idari bağımsızlık) (Eskişehir Haber Ajansı)	11, 14

Tarih	Olay	Bölüm
1-14 Temmuz 2026	Diyarbakır Kent Konseyi 33. Olağan Genel Kurulu (1 Temmuz, gündem "kentte bağımlılık"); Büyükşehir Halk Ekmek fabrikası açıldı (13 Temmuz; 10 TL, günde 40 bin ekmek); Bağlar'da "Söz Sizde" halk buluşması (14 Temmuz)	13
24 Temmuz 2026	Özel ve 91 milletvekili YENİ Parti'yi kurdu	12
29-30 Temmuz 2026	Karaburun'da toplu geçiş; İzmir'in 14 ilçe başkanı YENİ Parti'ye	12
6 Ağustos 2026	TÜİK 2026: internet %92,3, e-Devlet %76,0, 65-74 yaş %31,3	17
Ağustos 2026	Bursa Kent Konseyi'nde yeni dönem: başkan yürütmeden çıktı; Kırşehir'de Göçen yeniden seçildi	12
23 Ağustos 2026	Karabağlar'da TİS itirazına "rotasyon"; Mengirkaon'un direnişi	12
24-31 Ağustos 2026	Çanakkale "Bütçe Benim" anketi	11
5 Eylül 2026	Ulus İtfaiye Meydanı bit pazarının yıkımı başladı; ABB'nin sessizliği	13, 15
12 Eylül 2026	Ankara Kent Konseyi 7. Genel Kurul: 1.083 delege; 1.071'e 12	12
14 Eylül 2026	"Bu neyin forumu?" eleştirisi	Giriş
20 Eylül 2026	Berlin eyalet seçimi: Die Linke Elif Eralp'le birinci parti; kamulaştırma vaadi	7
25 Eylül 2026	Yerel Demokrasi ve Kent Konseyleri Forumu, Ankara TBB	Giriş

EK E. Mahalle Meclisi Kurma Kılavuzu

Bu kılavuz Bölüm 17'deki modelin çalışma sayfasıdır. Yasal çerçeveye dikkat: Mahalle meclisi mevzuatta tanımlı değildir; aşağıdaki biçimlerden biriyle yasal kabuk edinir ve hiçbir biçimde kamu düzenini ya da mevzuatı zorlamaz. Meclis bir dilekçe, itiraz, kampanya ve dayanışma organıdır.

■ Yasal biçimler

Biçim	Dayanak	Üstünlük	Sınır
Kent konseyi çalışma grubu ya da mahalle/semte meclisi	Yönetmelik md. 12 ve md. 16 (yönerge)	Konseyin genel kuruluna temsilci gönderir; belediyeye resmî görüş iletir	Konseyin yürütmesi tanımazsa kurulamaz; sekreteryaya belediyenin
Dernek	5253 sayılı Dernekler Kanunu	Tüzel kişilik, hesap açma, dava ehliyeti	Kuruluş ve beyanname yükü; yönetim kurulu hiyerarşisi
Platform / inisiyatif (tüzel kişisiz)	5253 md. 25 (platform); 3071 (dilekçe)	Hızlı kurulur, hiyerarşisiz	Hesap açamaz, dava açamaz; imza toplama ve dilekçe düzeyinde
Kooperatif	1163 sayılı Kooperatifler Kanunu	Üretim ve tüketim örgütlenmesine geçer	Ticari yük; meclis işlevi ikincil kalır
Muhtarlıkla iş birliği	5393 md. 9	Belediyeye "mahallelinin ortak isteği" olarak gider	Muhtar idari uzantıdır; meclis muhtara bağlanmamalı

Öneri: İlk yıl platform olarak başlanır; kent konseyinin kapısı açıksa çalışma grubu olarak temsil alınır; ikinci yılda dernekleşme ve kampanyaya göre kooperatif tartışılır.

■ Kuruluş kontrol listesi

- Mahallenin sınırı belirlendi (200–400 hane; bir sokak kümesi, bir site, bir köy).
- İlk gündem tek ve somut: su/ulaşım tarifi, imar itirazı, kreş, afet toplanma alanı, belediye işçisinin toplu sözleşmesi.
- Çağrı üç kanaldan yapıldı: kapı kapı, kahve/market/durak ilan, mahalle mesaj grubu.
- Toplantı yeri ve saati emekçi zamanına göre: hafta içi akşam ya da hafta sonu; çocuk bakımı için bir köşe; erişilebilir mekân.
- Toplantıyı yönetecek iki kişi ve tutanak tutacak bir kişi önceden belirlendi; rotasyon ilk toplantıda duyuruldu.
- Kadın, genç, yaşlı, engelli, göçmen ve kiracıların katılımı için ayrı çağrı yapıldı; sınıfsal bileşim kaydedildi.
- Mahalledeki işyerleri ve varsa sendika temsilcisi davet edildi.
- Muhtar bilgilendirildi; meclisin muhtarlığa bağlı olmadığı açıklandı.
- Kent konseyinin yönergesi okundu; çalışma grubu ya da semt meclisi olarak başvuru koşulları öğrenildi.
- Belediye bütçesinin ilgili kalemi ve belediye meclisinin son kararları önceden okundu; toplantıya bir sayfalık özet getirildi.
- İletişim, tutanak ve karar kaydı için bir dijital araç seçildi (Ek G); kâğıt tutanak her zaman tutuluyor.
- KVKK: Katılımcı listesi yalnızca ad ve iletişim bilgisiyle, açık rızayla ve meclis dışına verilmeksizin tutuluyor.

■ Örnek yönerge iskeleti

Aşağıdaki iskelet, meclisin kendi yazacağı yönergenin başlıklarıdır; her madde ilk üç toplantıda tartışılıp yazılı hâle getirilir.

- Ad ve kapsam.** Meclisin adı, kapsadığı mahalle/sokaklar, kuruluş tarihi.
- Amaç.** Mahalle sakinlerinin ortak ihtiyaçlarını belirlemek, belediyeden ve diğer kurumlardan hesap sormak, dayanışma örgütlemek, kent konseyinde ve belediye meclisinde mahalleyi temsil etmek.
- Üyelik.** Mahallede oturan ya da çalışan, on altı yaşını doldurmuş herkes; mülk sahibi–kiracı ayrımı yok; ikinci konut sahiplerinin oy hakkı tartışılır.
- Genel kurul.** Ayda bir, önceden ilan edilen yer ve saatte; gündem bir hafta önce duyurulur; her üye gündem önerebilir.
- Karar.** Katılanların çoğunluğu; tarife, imar ve kampanya kararlarında nitelikli çoğunluk (üçte iki) tartışılır; kararlar tutanakla ve dijital ortamda yayımlanır.
- Yürütme.** Beş ile yedi kişilik, altı ayda bir yenilenen, en fazla iki dönem üst üste görev yapan yürütme; ücretsiz; en az yarısı kadın.
- Delege.** Kent konseyine, ilçe koordinasyonuna ve belediye meclisi izlemesine gönderilen delegeler; bağlayıcı vekâletle bağlı; her genel kurulda rapor verir.
- Geri çağırma.** Aşağıda.
- Çalışma grupları.** Konu bazlı, gönüllü, sonuç raporunu genel kurula sunan gruplar.
- Malî ilkeler.** Gönüllü katkı; belediyeden ve partiden para alınmaz; hesap her ay açıklanır.
- İlişkiler.** Belediyeye ilişki: talep eden değil hesap soran. Partilerle ilişki: üyeler partili olabilir, meclis partili olamaz. Sendikalarla ilişki: ortak kurul.
- Yönergenin değiştirilmesi.** Genel kurulun üçte ikisiyle.

■ İlk toplantı gündemi (örnek, 90 dakika)

- Açılış ve tanışma: Kim, hangi sokaktan, neden geldi (20 dk).
- Tek gündem: Seçilen sorunun bir sayfalık özeti; belediyenin bu konudaki son kararı; kimin lehine olduğu (20 dk).
- Ne yapabiliriz: Dilekçe, itiraz, imza, toplantı, basın; üç seçenek, birine karar (25 dk).
- Usul: Bir sonraki toplantının tarihi ve yeri; iki toplantı yöneticisi ve bir tutanakçının rotasyonla belirlenmesi; iletişim kanalı (10 dk).
- Görev dağılımı: Kim kime ulaşacak, kim dilekçeyi yazacak, kim belediye meclisini izleyecek (10 dk).
- Kapanış: Tutanağın okunması ve onayı (5 dk).

■ Delege ve geri çağırma usulü

- Delege, genel kurulda açık oyla ve gerekçeli olarak seçilir; oy kullanmadan önce meclisin talimatını (bağlayıcı vekâlet) yazılı alır.
 - Delege her genel kurulda rapor verir; talimat dışına çıktıysa gerekçesini açıklar.
 - **Geri çağırma:** Üyelerin yüzde onunun imzalı talebiyle gündeme girer; bir sonraki genel kurulda delege dinlenir; katılanların salt çoğunluğuyla görevden alınır ve aynı toplantıda yeni delege seçilir. İmza kâğıtta toplanır; dijital imza yalnızca destekleyicidir.
 - **Yasal not:** Bu usul yalnızca meclisin kendi delegeleri için geçerlidir. Belediye başkanı ve belediye meclis üyeleri için Türkiye mevzuatında geri çağırma yoktur; meclis, adaylardan Fındıklı örneğindeki gibi seçim öncesi imzalı istifa dilekçesi biçiminde siyasal taahhüt isteyebilir; bu taahhüt hukuken bağlayıcı değildir ve hukuki yollarla zorlanamaz.
-

EK F. Kent Konseyi Genel Kuruluna Hazırlık

■ Delege olmak

- Yönetmelik md. 8'e göre genel kurul kurumsal temsilcilerden oluşur; bireysel başvuru yolu yoktur. Delege olmak için bir bileşen kuruluşun (dernek, vakıf, meslek odası, sendika, üniversite, siyasi parti, muhtarlık, kent konseyi meclisi ya da çalışma grubu) temsilcisi olarak bildirilmeniz gerekir.
- Bileşen kuruluşun yönetim kurulu kararıyla temsilci belirlemesi ve bunu konseyin yönergesinde öngörülen süre içinde yazılı bildirmesi gerekir; yönergeyi konseyin sitesinden ya da 4982 dilekçesiyle isteyin.
- Mahalle meclisi bir dernek ya da kent konseyi çalışma grubuysa, kendi delegesini bu yolla gönderir; platformsa, bir bileşen dernek üzerinden temsil edilir.
- Sendika şubeleri ve meslek odaları çoğu konseyde boş koltuk bırakır; boş koltuğu doldurmak en kısa yoldur.

■ Askı takibi

- Delege listesinin genel kuruldan önce, yönergede yazılı süreyle (Ankara'da on beş gün) askıya çıkması gerekir. Askı tarihini, yerini ve listenin tam metnini yazılı olarak isteyin; askıya çıkmadıysa bunu tutanak altına alın (tarih, saat, tanık).
- Listede bileşen kuruluşunuzun ve delegenizin adı yoksa, askı süresi içinde yazılı itiraz edin; itirazın alındı belgesini saklayın.
- Divanın kimlerden oluşacağı, aday konuşma süresi, oylama biçimi (çarşaf liste mi blok liste mi, kapalı mı açık mı) hakkında genel kuruldan önce yazılı bilgi isteyin.
- Genel kurul günü usule aykırılık itirazınızı divana yazılı verin ve tutanağa geçmesini isteyin; geçmezse bunu da kaydedin.

■ Örnek itiraz dilekçesi (askı listesi)

[Kent Konseyi] Yürütme Kurulu Başkanlığına

[Tarih]'te yapılacak [N]. Olağan Genel Kurul için delege listesinin, [Kent Konseyi Yönergesi] madde [..] uyarınca genel kuruldan en az [..] gün önce askıya çıkarılması gerekmektedir. [Tarih] itibarıyla liste askıya çıkarılmamıştır / askıya çıkarılan listede, [..] tarihli yazımızla bildirdiğimiz temsilcimiz [ad] yer almamaktadır.

5393 sayılı Kanun'un 13 ve 76. maddeleri ile Kent Konseyi Yönetmeliği'nin 8. maddesi uyarınca, kuruluşumuzun temsilcisinin delege listesine eklenmesini; listenin yönergede öngörülen süreyle askıya çıkarılmasını; bu yapılmadan genel kurulun toplanması hâlinde genel kurulun usule aykırı olacağını bildiririz.

Bu dilekçeye 4982 sayılı Kanun kapsamında on beş iş günü içinde yazılı yanıt verilmesini talep ederiz.

[Kuruluş adı, yetkili imza, iletişim]

■ Örnek bilgi edinme dilekçesi

[Belediye] Başkanlığına / [Kent Konseyi] Genel Sekreterliğine

4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu uyarınca: (1) [Kent Konseyi]'nin son iki olağan genel kurulunun tutanaklarının; (2) genel kurullara katılan delege listelerinin (bileşen kuruluş adıyla); (3) kent konseyi genel kurulunca oluşturulup belediye meclisine gönderilen görüşlerin ve bunların belediye meclisindeki değerlendirme sonuçlarının (Yönetmelik md. 14); (4) kent konseyine belediye bütçesinden ayrılan ödeneğin (md. 16/A) son iki yıl tutarının tarafımıza yazılı ya da elektronik olarak verilmesini talep ederim.

[Ad, T.C. kimlik no, adres, tarih, imza]

■ Kamu Denetçiliği Kurumu başvurusu

- KDK, belediyelerin ve belediyeye bağlı yapıların işlem ve eylemlerini inceleyebilir; kent konseyi işlemlerinin belediye üzerinden başvuruya konu edilmesi yoluna gidilebilir; kent konseyinin kendisinin doğrudan "idare" sayılıp sayılmadığı belgelenmiş bir KDK uygulamasıyla netleşmiş değildir.
- Başvurudan önce ilgili idareye yazılı itiraz yapılmış olmalıdır (idari başvuru yolunun tüketilmesi); idarenin yanıtından ya da yanıt süresinin dolmasından itibaren altı ay içinde KDK'ya başvurulur.
- Başvuru e-Devlet üzerinden, KDK'nın çevrimiçi başvuru portalından, elden, e-posta ya da faksla veya valilik/kaymakamlıklara dilekçe verilerek yapılabilir; ücretsizdir ([Altıparmak Hukuk](#), [KDK bilgi notu](#)).
- KDK altı ay içinde tavsiye kararı verir; karar bağlayıcı değildir, ancak idare otuz gün içinde ne yaptığını bildirmek zorundadır; dava açma süresi içinde yapılan KDK başvurusu dava açma süresini durdurur ([Altıparmak Hukuk](#); [KDK](#)).
- Adayın 2024 başvurusu, büyükşehir belediye başkanının davetiyle yapılan genel kurulun iptali ve konseyin kendi davetiyle yenilenmesi talebiyle yapıldı; sonucu kamuya açık kaynaklarda bulunamadı; başvurunun ayrıntıları adayın anlatımına dayanır.
- KDK başvurusu, hukuki sonuç doğurmasa bile, kayıt ve kamuoyu oluşturma aracıdır; başvuru metnini ve varsa kararı yayımlayın.

Aşama	Süre	Belge
Delege bildirimi	Yönergedeki süre	Yönetim kurulu kararı, yazı, alındı belgesi
Askı itirazı	Askı süresi içinde	Dilekçe, alındı belgesi, tanık tutanağı
Bilgi edinme	15 iş günü yanıt	4982 dilekçesi
İdari itiraz	Genel kuruldan sonra	Belediyeye ve konseye yazılı itiraz
KDK	İdari yanıtından itibaren 6 ay	Başvuru formu, ekler
İdari dava	60 gün (idari işlemler için; İYUK md. 7)	Avukat ya da hukuk bürosu desteği

EK G. Dijital Araçlar Seçim Tablosu

Bölüm 19'un ilkeleriyle birlikte okunmalı: Araç meclisin sekretaryasıdır, yerine geçmez; kamu parası kamu kodu; kâğıt her zaman var. Rakamlar 2026 itibarıyla; platform verileri hızla değişir.

Araç	Lisans	Teknoloji	Türkçe	Barındırma	Modüller	Ölçek	Maliyet
Decidim	AGPL v3 (kod), CC BY-SA (içerik), ODbL (veri)	Ruby on Rails	Topluluk çevirisi var, eksik (Eylül 2026'da temel modüllerde anahtarların yaklaşık yarısı)	Kendi sunucusu ya da hizmet sağlayıcı; 511 kurulum, 33 ülke	Süreçler, meclisler, girişimler, katılımcı bütçe, öneri, toplantı, anket, hesap verebilirlik (sonuç izleme)	Belediye, bölge, sendika, üniversite	Yazılım ücretsiz; sunucu + bakım + kurulum emeği; hizmet sağlayıcıdan aylık abonelik
Consul Democracy	AGPL v3	Ruby on Rails	Türkçe çeviri var; temel arayüz ve yönetim dosyaları büyük ölçüde çevrilmiş (Eylül 2026)	Kendi sunucusu; 250+ şehir ve örgüt	Tartışma, öneri (imza eşiği), oylama, katılımcı bütçe, iş birlikçi mevzuat	Belediye	Yazılım ücretsiz; Madrid 2019 sonrası geliştirme vakfa geçti, tek kamu sponsoru Münih
pol.is	AGPL v3	Node.js	Arayüz çok dilli; içerik katılımcı dilinde	pol.is bulutu ya da kendi sunucusu	Görüş haritalama (katıl/katılma/geç), küme analizi, uzlaşma ifadeleri	Tartışmalı tek konu, birkaç yüz–birkaç bin katılımcı	Bulut kullanımı ücretsiz; kendi sunucusu için veri bilimi bilgisi
Loomio	AGPL v3	Ruby on Rails	Türkçe arayüz çevirisi var, büyük ölçüde tam (Eylül 2026)	Loomio kooperatifi (abonelik) ya da kendi sunucusu	Tartışma, öneri, katıl/katılma/çekişme/blok, zaman anketi	Mahalle meclisi, kooperatif, çalışma grubu (10–200 kişi)	Küçük gruplar için ücretsiz katman; abonelik; kendi sunucusu ücretsiz
Your Priorities	MIT (LICENSE)	Node.js	Çok dilli	Citizens Foundation ya da kendi sunucusu	Fikir, lehte/aleyhte argüman, öncelik oylaması, mahalle bütçesi	Kent ölçeği (Reykjavik)	Yazılım ücretsiz; vakıf desteği

■ Seçim rehberi

- Mahalle meclisi ilk yılında: **Loomio** (tartışma ve karar) + kâğıt tutanak + bir mesaj grubu. Sunucu kurmaya gerek yok.
- İlçe koordinasyonu ve kent konseyi çalışma grubu: **Decidim** "meclisler" alanı; her mahalle meclisinin kendi sayfası, tutanağı, öneri akışı ve sonuç izleme sayfası.
- Tarife, imar, kentsel dönüşüm gibi bölünmüş konularda: **pol.is** ile görüş haritalama, ardından yüz yüze toplantı; "uzlaşmaz noktalar" raporu zorunlu.
- Belediye ölçeğinde katılımcı bütçe: **Decidim** ya da **Consul**; belediye barındırması; veri şeması ve dışa aktarım ihale şartnamesinde; kâğıt oylama her zaman paralel.
- Yapılmaması gerekenler (bkz. Bölüm 19): blokzincir oylama; özel şirket sunucusunda "doğrudan demokrasi"; yalnızca mobil oylama; katılımı puanla ödüllendirmek; bağlayıcılık taahhüdü olmadan kura meclisi.

■ KVKK ve kimlik

- Kimlik doğrulama ile oy içeriği ayrı sistemlerde tutulur; platform yalnızca "doğrulandı" jetonu görür.
- Katılımcı listesi açık rızayla, amaçla sınırlı, süreyle sınırlı tutulur; iktidar ya da yönetim değiştiğinde profil listesine dönüşmemesi için verinin dışa aktarımı ve silinmesi yazılı usule bağlanır.
- Oy tercihinin "siyasi görüş" olarak özel nitelikli veri sayılıp sayılmadığı tartışmalıdır; ihtiyatlı yol, bağlayıcı oylamayı kâğıtta yapmaktır.

EK H. Sosyalist Yerel Yönetim İçin On İlke

Tek sayfalık poster metni. Başlık Poppins, metin Inter; #CC0000 zemin üzerine #EAEAEA yazı ya da tersi.

SÖZ, YETKİ, KARAR: MAHALLEDEN BAŞLAR

Bir. Delege, temsilci değil. Seçilen herkes onu seçenlerin talimatına bağlıdır ve her an geri çağrılabilir. Paris 1871'den Fındıklı 2019'a.

İki. Yönetici ücreti, işçi ücreti. Belediye başkanından şirket müdürüne kimse ortalama belediye işçisinden fazla almaz. Profesyonelleşme katılımı öldürür.

Üç. Yürütme meclise tabidir. Başkan kent patronu değil, meclisin delegesidir. Encümen ve şirket yönetimi mecliste hesap verir.

Dört. Kaynak olmadan yetki olmaz. Bütçenin en az yüzde yirmisi mahalle meclislerinin bağlayıcı kararına; hedef Kerala'nın yüzde otuz beşi. Yoksunluk endeksine göre dağıtım.

Beş. Bütçe açık, harcama aylık. Her kalem, her ihale, her sözleşme makine okunabilir biçimde ve mahalle bazında kamuya açık. Aylık harcama bülteni. Neyin yüzde yirmisini tartıştığını bilmeyen karar veremez.

Altı. Fabrika ile mahalle birdir. Belediye işçisinin toplu sözleşmesi, taşeron oranı ve ihale kararları sendika-mahalle ortak kurulunda. Taşeron yerine işçi denetimli kooperatif nüvesi.

Yedi. Arsa satılmaz, konut kiralanır. Belediye arsa stoku satılmaz; kamu kiralık konut, kooperatif konut, boş konut vergisi. Viyana, Marinaleda, Berlin'den ders.

Sekiz. Temel tüketim kolektif düzenlenir. Su, ulaşım, ekmek, kreş: tarifeyi halk belirler. Ama hizmet fiyatında durulmaz; mülkiyete dokunulur.

Dokuz. Hizmetin kullanıcısı tasarımcısıdır. Sakin komisyonu + teknik ekip + kamu fonu (SAAL modeli). Çapa kurumlar yerel kooperatiflerden, yaşam ücreti koşuluyla satın alır.

On. Yerel iktidar okuldur, ikame değil. Belediye tek başına merkez ve sermaye karşısında savunulamaz; halkın belediyeyi kendi kurumu görmesi tek kalıcı savunmadır. Kayyım geldiğinde belediyenin değil mahallenin savunması örgütlenir.

Bilgi Müşterekleri · CC BY-SA · Bilgi herkesindir; kent de.

EK J. Açık Çağrı: Deneyim Toplama Müştereği

Bu dosya, Türkiye'de halkın yerel yönetime katılımının tarihini basından ve akademik literatürden yazdı. Ama bu tarihin en değerli kaynağı henüz yazılmamış: yaşayanların belleği. Fatsa'da 1979–80'de bir halk komitesinde görev almış bir terzi, bir fındık üreticisi, bir öğretmen bugün yetmişli yaşlarında. Bağlar'da 2014–16'da halk meclisine katılmış bir kadın, Ovacık'ta kooperatife ürün vermiş bir arıcı, Çayyolu'nda ilk imar itirazını yazmış bir emekli, Fındıklı'da meci'ye çıkmış bir genç, Dikili'de bedava suyun faturasını ilk kez sıfır görmüş bir ev kadını, Nilüfer'de mahalle komitesinde oturmuş bir esnaf: Bunların anlattıkları, kaydedilmezse, bir kuşak sonra yoktur.

12 Eylül dosyamızın Ek J'siyle aynı mantıkla bir çağrı yapıyoruz: **Bir sözlü tarih müşteregi kuralım.**

■ Neyi topluyoruz

- Fatsa 1979–80: halk komitelerinin nasıl seçildiği, toplantıların nasıl geçtiği, "Çamura Son"da kimin ne yaptığı, karaborsa denetiminin nasıl işlediği, 11 Temmuz 1980'in nasıl yaşandığı.
- Dişarbakır Bağlar ve Sur 2014–16: mahalle halk meclislerinin toplanma biçimi, gündemleri, belediye meclisiyle ilişkisi, kayımla nasıl kesildiği.
- Ovacık 2014–19: aylık halk meclisinin işleyişi, kooperatifin üreticisiyle ilişkisi, OHAL'in katılıma etkisi.
- Dikili 1984–94 ve 2004–12: bedava su ve ucuz hizmetin gündelik yaşama etkisi; su davasının mahallede nasıl konuşulduğu.
- Fındıklı 2019–: Halk Meclisi ve VİCEM toplantıları, meci günleri, su tarifesinin belirlenişi, istifa dilekçesi pratiği.
- Nilüfer 1999–2019: mahalle komitelerinin seçimi ve talep süreci.
- Ankara semt meclisleri 2011–: Çayyolu ve Ayrancı'da ilk toplantılar, imar itirazları, kent konseyiyle ilişki, 2024 ve 2026 genel kurulları.
- 2013 park forumları ve 2023 deprem dayanışma ağları: neden kuruldu, nasıl işledi, neden dağıldı.
- Belediye işçileri: İzmir 2025 grevi ve sonrası, Karabağlar 2024–26, kent konseyiyle hiç temas olup olmadığı.

■ Nasıl topluyoruz

- Ses ya da yazı; yüz yüze ya da uzaktan; anlatıcının seçtiği dilde (Türkçe, Kürtçe, Lazca, Arapça).
- Anlatıcı adını kullanmak zorunda değildir; takma ad ya da yalnızca ilçe adı yeterlidir.
- Her kayıt için yazılı açık rıza alınır: neyin kaydedildiği, nerede yayımlanacağı, ne zaman geri çekilebileceği. Kayıtlar KVKK'ya uygun tutulur; kişisel veri anlatıcının iznini aşan hiçbir biçimde işlenmez.
- Kayıtlar CC BY-SA lisansıya, anlatıcının onayladığı biçimde, Bilgi Müşterekleri'nin sitesinde ve bu dosyanın sonraki sürümlerinde yayımlanır.
- Anlatılanlar olgu iddiası olarak değil tanıklık olarak sunulur; çelişen tanıklıklar yan yana konur; teyit gerektiren noktalar işaretlenir.

■ Yasal çerçeve

Bu çağrı bir belediyeçilik ve katılım tarihi çalışmasıdır. Fatsa deneyimi, dönemin belediye yönetimi ve halk komiteleri olarak; Kürt illerindeki deneyimler belediye, kent konseyi ve halk meclisi düzeyinde, kamuya açık basın ve akademik kaynaklarla anlatıldığı biçimde ele alınır. Çağrı, hiçbir yasadışı örgüte övgü, çağrı ya da sempati ifadesi içermez; şiddet ilkesel olarak reddedilir; anlatıcılardan örgütsel bilgi değil, belediye ve mahalle deneyimine dair tanıklık istenir. Anlatıcının kendisini ya da başkasını hukuki riske sokabilecek ifadeler yayımlanmaz; bu değerlendirme anlatıcıyla birlikte yapılır.

■ Ne için

Bir kuşağın deneyimi öbür kuşağa ancak kaydedilirse geçer. Fatsa'yı efsaneleştiren de unutturan da aynı boşluktur: birincil tanıklığın yokluğu. Bu boşluğu doldurmak, ne aziz ne canî ilkesiyle, yaşananı yaşayanın ağzından yazmak, bir müşterek kurmaktır. Müşterekler sahihsiz bırakıldığında çitlenir; belleğin çitlenmesi de mülkün çitlenmesi kadar gerçektir.

Tanıklığınız varsa ya da tanık tanıyorsanız: iletisim@bilgimusterekleri.org. Konu satırına "Yerel Yönetime Katılmak — Sözlü Tarih" yazmanız yeterli.

Bilgi herkesindir; bellek de.

EK K. İtirazlar ve Yanıtlar

Mahalle meclisi önerisi ilk anlatıldığında hep aynı itirazlarla karşılaşır. Bir kısmı iyi niyetli, bir kısmı yorgunluğun, bir kısmı da karşı çıkışın dilidir. Aşağıda on üç itiraz ve her birine dosyanın bölümlerine dayanan bir yanıt var. Yanıtlar tartışmayı kapatmak için değil, tartışmayı mahallede sürdürebilmek için yazıldı; itirazı yapan kişi hedef değil, muhataptır.

■ "Siyaset karışmasının, biz sadece mahallemizin sorunlarını çözelim"

Bu itirazın haklı yanı, parti rekabetinin mahalle toplantısını bölmesinden duyulan korkudur; Ovacık'ta halk meclisine gelen kadınlara "halk meclisi oralarda mı" diye sorulması bu korkunun somut biçimiydi (bkz. Bölüm 13). Yanlış yanı, "sorun çözmek" in siyasetsiz olabileceği varsayımdır. Su tarifesini belediye meclisi belirler; imar planını meclis onaylar; çöpü toplayan işçinin ücretini belediye şirketi öder. Bunların her biri kimin ne ödeyeceğine ve kimin ne kazanacağına ilişkin bir karardır; yani siyasettir. "Siyaset karışmasının" demek, siyasetin yalnızca belediye binasında ve parti merkezinde yapılmasına razı olmak demektir. Dosyanın ayrımı şudur: Meclis partili olamaz, üyeler partili olabilir (Ek E). Meclisin gündemini kimse dışarıdan belirlemez, meclis hiçbir partinin listesini onaylamaz, ama meclis tarifiyi, planı, ihaleyi konuşur ve konuşurken kimin lehine olduğunu söyler. Fatsa'nın halk komiteleri karaborsayı denetlerken "siyaset yapmıyorlardı"; devlet bunu siyaset saydı (bkz. Bölüm 10). Siyasetten kaçan mahalle, siyasetin nesnesi olur.

■ "Belediye zaten yapıyor; halk günü var, muhtarlar toplantısı var, CİMER var"

Doğru: Belediye danışıyor. Beyaz masa, 153, halk günü, CİMER'e 2025'te 5,5 milyon başvuru (bkz. Bölüm 19). Ama danışmak ile karar vermek arasındaki fark bu dosyanın omurgasıdır. Arnstein'in merdiveninde bilgilendirme, danışma ve yatıştırma "sembolik katılım" basamaklarıdır; karar yetkisi ancak ortaklık ve yurttaş denetimi basamaklarında başlar (bkz. Bölüm 2). Belediyenin kurduğu her katılım kanalı bir "davetli alan"dır (Ek A): Kapıyı açan, gündemi koyar, kapıyı kapatır. Ankara'da kent konseyi genel kurulu 2024'te 2.450 delegeyle otuz dakikada bitti; Kırşehir'de belediye başkanı konseyin yürütmesinde oturuyordu (bkz. Bölüm 12). Belediye "zaten yapıyor"sa şu üç soru sorulmalı: Son üç yılda hangi tarife kararı halkın görüşüyle değişti? Hangi imar planı itiraz üzerine geri çekildi? Hangi ihale kararı mahalleye danışıldı? Yanıt çoğu yerde sıfırdır. Mahalle meclisi belediyenin yaptığını yinelemez; belediyenin yapmadığını, yani hesap sormayı yapar (bkz. Bölüm 17).

■ "İnsanlar gelmiyor; iki toplantı yaptık, üçüncüsüne kimse gelmedi"

Bu dosyadaki en dürüst itirazdır ve her deneyimin sonunda karşımıza çıkar: Naga City'de halk konseyinin koltukları boş kaldı, Küba'da yerel seçime katılım 2022'de yüzde 68,6'ya düştü, Saillans'ta gönüllüler yoruldu (bkz. Bölüm 6, 7, Ek C). Katılımın kendiliğinden olmadığını bilmek, ilk adımdır. İkinci adım nedenini sormaktır. İnsanlar toplantıya gelmiyor, çünkü toplantı vardiyyaya denk geliyor, çocuk bırakacak yer yok, gündem "her şey" olduğu için hiçbir şeye karar verilmiyor ve gelenin geldiğine değecek bir sonuç görmesi aylar alıyor. Bölüm 17'nin reçetesi bu dört nedene karşılık gelir: Emekçi saatine göre toplantı, çocuk köşesi, tek somut gündem, üçüncü ayda ilk kampanya. Ölçüt de değişmelidir: Birinci ayın ölçütü kaç kişinin geldiği değil, kaç kapının çalındığıdır. Yüz kapıdan yirmi kişi başardır. FEJUVE'yi kırk beş yıl ayakta tutan şey coşku değil, su bağlantısı ve arsa tapusunun junta üyeliğinden geçmesiydi (bkz. Bölüm 6). İnsanlar "gelmez"; gündelik yaşamlarında karşılığı olan yere gelir.

■ "Bu yasal değil; başımıza iş açarız"

Türkiye hukuku mahalle meclisini tanımaz, ama yasaklamaz da; bu iki cümle birlikte okunmalıdır (bkz. Bölüm 17, Ek E). Anayasa'nın 33 ve 34. maddeleri dernek kurma ve izinsiz toplantı hakkını güvenceye alır; 5253 sayılı Dernekler Kanunu bildirim esasına dayanır; 5253 md. 25 platformu tanıır; 2911 sayılı Kanun kapalı yerde kuruluşların kendi tüzüklerine göre yaptıkları toplantıları kapsam dışında bırakır, açık havada kırk sekiz saat önceden bildirim ister. Belediye Kanunu'nun 13. maddesi hemşehriye "karar ve hizmetlere katılma" hakkı, 20. maddesi meclis toplantılarına açık kapı, 24. maddesi ihtisas komisyonlarında söz verir; 4982 bilgi edinmeyi, 3071 dilekçeyi düzenler. Yani mahalle meclisinin yaptığı her şeyin (toplanmak, dilekçe vermek, belge istemek, itiraz etmek, belediye meclisini izlemek) yasal dayanağı vardır. Yasal olmayan, meclisin kendine kamu gücü yakıştırması olur; dosya bunu açıkça reddeder: Meclis bir dilekçe, itiraz, kampanya ve dayanışma organıdır. "Başımıza iş açarız" korkusu haksız değildir; Dikili'de bedava su için yargılandılar ve beraat ettiler, savcı "kamu yararına yapılan hiçbir iş suç sayılamaz" dedi (bkz. Bölüm 13). Yasal biçimi doğru seçmek, korkunun panzehiridir.

■ "Muhtar var zaten; mahallenin seçilmiş temsilcisi o"

Muhtar seçilmiştir, doğru; ama 1944 tarihli 4541 sayılı Kanun'un ona verdiği görev listesi nüfus, askerlik, ikametgâh ve tebligat işleridir; vali ve kaymakamın denetimindedir, ihmalde görevden alınabilir (Ek B). 5393 md. 9 muhtara "ortak ihtiyaçları belirleme" ve belediyeye görüş bildirme işlevi ekledi, ama karar yetkisi vermedi; belediye muhtarın ilettiği isteği "göz önünde bulundurur". Muhtarlık, mahallenin devlete açılan penceresidir; mahallenin kendi kendine karar verdiği oda değildir. Bu yüzden dosyanın önerisi muhtarlığa rakip olmak değil, muhtarlığa sığmaktır: Muhtar bilgilendirilir, toplantıya çağrılır, md. 9'daki "ortak istek" kanalı gerektiğinde kullanılır; ama meclis muhtarlık odasında ve muhtarın gündemiyle toplanmaz (bkz. Bölüm 17). Bir uyarı daha var: Muhtarlık-kolluk-bekçi hattı, mahalle örgütlenmesinin devletin en ucuz gözetim aracına dönüşebileceği yerdir; Bölüm 8'deki Çin izgara yönetimi ve Japonya chōnaika örnekleri bunu gösterir. Muhtar adaylığı bir araç olabilir; ama muhtar olan yoldaş, mahalle meclisinin delegesi olarak muhtar olmalıdır, tersi değil.

■ "Bunlar artık dijitalle olur; bir uygulama yapalım, herkes oylasın"

Dijital araç meclisin sekreteryasıdır, yerine geçmez; Bölüm 19'un ilk cümlesi budur. Kanıt boldur: Madrid'in Decide platformunda dört yılda yüzde bir eşliğini yalnızca iki öneri geçti; İBB'nin "Bütçe Senin"inde 2022'de 14.834 oy kullanıldı, bütçe payı açıklanmadı; vTaiwan 2018'den sonra söndü; Beş Yıldız Hareketi'nin Rousseau platformu veri ihlaliyle kapandı (bkz. Bölüm 7, 8, 17, Ek G). Dijital oylama iki şeyi görünmez kılar: Kimin oy verdiğini (TÜİK 2026'ya göre 65-74 yaş grubunda internet kullanımı yüzde 31,3) ve oyun ne olduğunu (bir "beğeni" mi, bir karar mı). Kâğıt tutanak, kapı kapı çağrı ve yüz yüze toplantı bu yüzden vazgeçilmezdir. Öte yandan dijitalin doğru kullanımı da vardır: Loomio'da tartışmayı sürdürmek, Decidim'de tutanağı ve karar takibini yayımlamak, pol.is'le bölünmüş konularda görüş haritası çıkarmak (Ek G). Ölçüt basit: Dijital araç, toplantıya gelemeyeni sürece katıyorsa iyidir; toplantıyı gereksizleştiriyorsa meclis bitmiş demektir. Kamu parası kamu kodu ilkesi ve KVKK sınırı da unutulmamalı; bağlayıcı oylama kâğıtta yapılır.

■ "Kent konseyi varken niye ayrı meclis?"

Çünkü kent konseyi tasarım gereği belediyeye bağlıdır: Sekreteryası belediye personelidir (Yönetmelik md. 15), ödeneği belediye bütçesinden gelir (md. 16/A), görüşleri belediye meclisinde yalnızca "değerlendirilir" (md. 14), genel kurulu kurumsal temsilcilerden oluşur ve bireysel hemşehri delege olamaz (md. 8) (bkz. Bölüm 11, Ek B). Bu bir arıza değil, tasarımdır; Ankara'da 2024 ve 2026 genel kurulları, Diyarbakır'da sekiz yıl toplanamayan konsey, Kırşehir'de yürütmeye oturan belediye başkanı bu tasarımın sonuçlarıdır (bkz. Bölüm 12). Ama yanıt "konseyi terk et" değildir. Dosyanın formülü şudur: Kent konseyini kullan, ona bağlanma (bkz. Bölüm 17). Konsey, Türkiye'de yasal statüsü olan tek katılım organıdır; belediye belgelerine erişim, başka mahallelerle temas ve tavsiye kararı kanalı için kullanılır; Çankaya'nın semt meclisleri yönetmeliğin boşluğunda böyle kuruldu (bkz. Bölüm 13). Sıralama önemlidir: Önce mahalle meclisi, sonra konsey. Konseye girmek için kurulan meclis, konseyin arka bahçesinde bir çiçek olur. Kullanmaya devam etmenin ve terk etmenin ölçütleri Bölüm 17'deki tabloda yazılıdır; terk, gerekçesi açıklanan bir karardır, bir jest değil.

■ "Sendikanın mahalleyle ne işi var? Sendika işyerinde olur"

Çöpü toplayan işçinin ücreti, çöpün toplandığı mahallenin sorunudur; İzmir'de 2025'te 23 bin işçi greve çıkıp ardından yaklaşık 1.030'u işten çıkarıldığında hiçbir mahalle örgütü taraf olmadı (bkz. Bölüm 12, 15). Bu kopukluğun bedelini iki taraf da öder: İşçi, mahalle desteği olmadan grevde yalnız kalır; mahalle, işçi olmadan hizmetin nasıl planlandığını öğrenemez. Gramsci fabrika konseyi ile mahalle konseyini aynı hareketin iki ayağı olarak düşünmüştü; Kerala'da KSSP, Japonya'da sendika-mahalle hareketleri katılımın sınıfsal aracı oldu (bkz. Bölüm 3, 8). Türkiye'de bu bağın en somut zemini belediye emeğidir: 696 sayılı KHK'dan sonra yaklaşık 400 bin işçi belediye şirketlerinde çalışıyor (Ek B); Kent Konseyi Yönetmeliği sendikaları genel kurulun doğal bileşeni sayıyor ama koltuklar çoğu yerde boş (bkz. Bölüm 14, Ek F). Dosyanın önerisi sendika-mahalle ortak kurulumdur: Mahalle meclisinin delegeleri ile o mahalleye hizmet veren belediye şirketinin sendika temsilcileri; gündem hizmet planlaması, ihale ve taşeron kararları, toplu sözleşme. Karşılığında sendika, mahallenin servis saati ve su kesintisi taleplerini işyerinde gündem yapar. Sendikanın mahalleyle işi, sınıfın işyerinde kazandığını kentte kaybetmemesidir.

■ "Sosyalist belediye tek başına ne yapabilir? İller Bankası, ihale kanunu, işçileri hep merkezde"

Az şey ve çok şey. Az, çünkü Bölüm 18'in her maddesinde bir sınır var: Başkan ödeneği yasayla sabit, boş konut vergisi yasa ister, 4734 yerel tedarikçiye öncelik tanımaz, büyükşehirde su ve ulaşım tarifesini ilçe belediyesinin elinde değil, kayyım fıkrası 5393 md. 45'te duruyor. Barcelona en Comú sekiz yılda kira tavanı koymadı; Grenoble'ın yurttaş oylamasını mahkeme iptal etti; Ovacık'ta "iki belediyeyle sosyalizm kurulmaz" dendi (bkz. Bölüm 7, 13, 16). Çok, çünkü bugünkü mevzuatla bile yapılabilir olanlar var: Belediye arsasının satılmaması (md. 18/e), kamu kiralık konut (md. 69), kademeli su tarifesini, şirket ana sözleşmesine işçi temsilcisi, bütçenin bir bölümünün mahalle meclisi kararıyla performans programına yazılması, aylık açık harcama bütteni; Fındıklı ve Ovacık bunların bir kısmını küçük ölçekte yaptı (bkz. Bölüm 13, 16). Asıl yanıt ise ölçek sorusunu tersine çevirir: Yerel iktidar merkezî mücadelenin ikamesi değil, okulu ve dayanağıdır. Kızıl Viyana on beş yıl laboratuvar oldu; Poplar'ın vergi isyanı bir yasayla, Berlin'in kiracı kampanyası bir çerçeve yasasıyla sonuçlandı (bkz. Bölüm 7). "Tek belediyede sosyalizm" ile "belediye zaten bir şey yapamaz" aynı yanlışın iki hâlidir.

■ "Kayyım gelirse her şey biter; niye uğraşalım?"

Kayyım, belediyenin kurduğu her şeyi bitirir; halkın kurduğu her şeyi bitiremez. 2016'dan bu yana 164 belediyeye kayyım atandı; Diyarbakır'da kent konseyi sekiz yıl toplanamadı, binası bir derneğe verildi, kayyım stratejik planı katılımı çevrimiçi ankete indirdi; 2016-19'da 9.237 belediye çalışanı işten çıkarıldı; Van'da Şubat 2025'te yüzde 55 oyla seçilmiş başkanın yerine vali oturdu (bkz. Bölüm 12, Ek D). Bu bilanço, itirazın haklı yanıdır. Ama aynı bilanço şunu da gösterir: Kayyımın ilk hedefi belediyenin katılım mimarisidir, çünkü tasfiye edilebilecek olan odur. Platform kapatılabilir, konsey kapatılabilir, dernek kapatılabilir; ama kendi tüzüğüyle, kendi salonunda, kendi kasasıyla yaşayan bir mahalle meclisinin kapatılacak bir kapısı yoktur. Bölüm 18'in savunma maddesi iki katmanlıdır: Hukuki katman (idari yargı, Anayasa Mahkemesi, Özerklik Şartı'nın çekincesiz maddeleri, kayyım dönemi işlemlerinin sonradan iptali için bugünden tutulan belge arşivi) ve toplumsal katman (belediyeden bağımsız mahalle meclisleri, belediye işçisinin sendikal örgütüllüğü, kayyım döneminde de açık bütçe talebi, komşu belediyeler ve meslek odalarıyla önceden kurulmuş dayanışma protokolleri). Van Kent Konseyi'nin Aralık 2024'te kayyımı tanımaması bu ikinci katmanın işaretiydi. Kayyım geldiğinde belediyenin değil mahallenin savunması örgütlenir; şiddet bu savunmanın hiçbir yerinde yoktur (bkz. Ek H).

■ "Mahalle heterojen; ev sahibi, kiracı, esnaf, memur bir arada. Burada sınıf yok"

Mahallede sınıf yoktur diyen, mahallede kira olmadığını söylemiş olur. Kentsel mahalle, üretimin değil yeniden üretimin mekânıdır: Emek gücü her gün kirada, suda, serviste, kreşte, fırında yeniden üretilir (bkz. Bölüm 1, 15). Bu kalemlerin her birinde bir sınıf çizgisi geçer: Kira artışı ev sahibiyle kiracıyı, imar planı arsa sahibiyle apartman sakinini, kentsel dönüşüm müteahhitte hak sahibini, su tarifesini sitedeki villayla gecekonduyu ayırır. Lefebvre ve Harvey'in "sermayenin ikinci devresi" kavramı tam olarak budur: Sermaye yalnızca fabrikada değil, kentte de birikir (Ek A). Heterojenlik gerçektir ve mahalle meclisi bunu gizlemez; Ek E'deki kuruluş listesi sınıfsal bileşimin kaydedilmesini, yönerge iskeleti ikinci konut sahiplerinin oy hakkının tartışılmasını ister. "Paydaş" dili ev sahibiyle kiracıyı aynı masada eşitler; meclis eşitlemez, kimin hangi tarafta durduğunu görünür kılar (bkz. Bölüm 2, 14). Solo'daki bulgu da hatırlanmalı: Yoksul mahalleler öneri bile yapmaz; eşit açık kapı eşitsiz sonuç verir (bkz. Bölüm 8). Sınıfın olmadığı yer, sınıfın sessiz olduğu yerdir; meclis o sessizliği bozmak için vardır.

■ "Biz uzman değiliz; bütçeden, imardan anlamayız"

Bütçe uzmanlık değil, iktidar sorunudur; uzmanlık, iktidarın kendini koruma dilidir. Porto Alegre'de bütçe delegeleri kanalizasyon bağlantısını yüzde 75'ten 98'e çıkardı; Kerala'da 100 bin gönüllü ve 4 binden fazla emekli mühendis Gönüllü Teknik Kolordu'da yerel planları yazdı; Portekiz'de SAAL programında mahalle komisyonu ihtiyacı belirledi, mimar çizdi (bkz. Bölüm 4, 6, 8). Hiçbiri "uzman" değildi; hepsi kendi sokağının uzmanıydı. Türkiye'de de bilgi erişilebilir: 4982 sayılı Kanun'la belediye bütçesinin, tarife kararlarının, imar planı değişikliklerinin istenmesi bir dilekçeyle mümkündür (Ek F); TMMOB'a bağlı mimar ve şehir plancısı odaları imar itirazlarında teknik destek verir (bkz. Bölüm 14, 15); Bölüm 18'deki ilk görev, belediyenin yatırım bütçesinin yüzde yirmisinin kaç lira olduğunu hesaplamaktır ve bu dört işlemle yapılır. Asıl mesele öğrenme biçimidir: Gramsci'nin fabrika konseyinden beklediği, işçinin yönetmeyi yöneterek öğrenmesiydi; rotasyon ilkesinin amacı da budur, yönetme yeteneğini yaymak (bkz. Bölüm 3, 15). Bir imar itirazı kampanyası, üç ayda bir mahalleye plan okumayı öğretir; uzmanlık meclise gelmez, mecliste üretilir. Anlamamak bir başlangıç noktasıdır, bir mazeret değil.

■ "Sonunda bir parti bunu kapar; bütün deneyimler öyle bitti"

Evet, çoğu öyle bitti ve dosya bunu gizlemiyor: Bologna'nın mahalle konseyleri PCI'nin iletim kayışı oldu, Venezuela'nın konseyleri devlet fonuna bağlanıp rant çöküşüyle dağıldı, FEJUVE MAS'a bağlandı, Porto Alegre PT seçimi kaybedince söndü, Sovyet yerel sovyetleri devletleşti (bkz. Bölüm 4, 6, Ek C). Kapılma, katılımın tarihindeki en yaygın sonlanma biçimidir. Ama tarih iki şey daha söyler. Birincisi, kapılmanın koşulu bağımlılıktır: Konseyin kaynağı, salonu, sekreteryası ve gündemi partiden ya da belediyeden geliyorsa kapılma kaçınılmazdır; Güney Afrika'nın ward committee'leri "katılamayacak kadar bağımlı" diye tarif edildi (Ek C). Bu yüzden Ek E'nin mali ilkesi nettir: Belediyeden ve partiden para alınmaz. İkincisi, kapılmaya karşı kurumsal panzehirler vardır ve dosya hepsini yazar: Bağlayıcı vekâlet, rotasyon, seçmen toplantısında başlatılan ve üst organ onayına bağlı olmayan geri çağırma, ücretsizlik, açık tutanak (bkz. Bölüm 3, 15). Bunlar partiyi dışlamaz; üyeler partili olabilir, meclis partili olamaz. Bir partinin mahalle meclisini "kapması" için meclisin kendi tüzüğünü çiğnemesi gerekir; tüzük yazılı ve kamuya açıksa, kapılma en azından görünür olur. Görünür kapılma, sessiz kapılmadan iyidir; kapılmamak ise her ay yeniden kazanılan bir sonuçtur.

EK L. İlk Yıl Takvimi ve Kontrol Listesi

Bölüm 17'deki on adım ve "ilk üç ay" bölümünün on iki aya yayılmış hâli. Takvim bir şablondur; mahallenin gündemi (bir imar askısı, bir tarife oturumu, bir toplu sözleşme dönemi) takvimi öne ya da arkaya alabilir. Değişmemesi gereken, sıralamadır: Önce harita ve çekirdek, sonra açık toplantı ve yönerge, sonra belediyeye yazılı ilişki, sonra kampanya, sonra hesap. Belediye bütçe takvimi de takvimi belirler: Stratejik plan ve performans programı hazırlığı yaz aylarında, bütçe tasarısı eylülde encümende, ekim–kasım da belediye meclisinde görüşülür (5393 md. 61–62); mahalle meclisinin bütçeye söz söyleyebileceği pencere bu aylardır.

Ay ay takvim

Ay	Ana iş	Toplantı ve belge	Belediyeye ilişki	Ayın ölçütü
1	Birimi seç (200–400 hane), haritayı çıkar: kaç bina, kaç kiracı, kaç yaşlı, kaç çocuk, kaç sendikali, hangi sokakta su basıyor	Çekirdek (5–15 kişi, en az yarısı kadın, en az biri sendikali) haftalık toplantı; harita belgesi	Belediye meclisinin son bir yıllık kararları ve mahalleyle ilgili yatırım kalemleri okunur	Çalınan kapı sayısı; haritanın tamamlanması
2	Üç sorunu belirle (ikisi yeniden üretim alanından: su, kira, ulaşım, kreş, afet); ilk açık toplantıyı çağır	Kapı kapı ve kahve/durak ilanıyla çağır; ilk açık toplantı (Ek E'deki 90 dakikalık gündem); tutanak	İlk 4982 bilgi edinme başvurusu: son iki yılın yatırım kalemleri, tarife kararları, bekleyen imar değişiklikleri	Yüz kapıdan yirmi kişi; üç sorunun oylanması
3	Yönergeyi yaz ve oyla; delegeleri ve sözcüleri gizli oyla seç (iki sözcü, biri kadın; kasa ve tutanak sorumlusu)	İkinci açık toplantı; tek sayfalık yönerge; rotasyon ve geri çağırma usulü duyurulur	Belediye meclisinin aylık toplantısına iki delege gider, tutanak tutar (5393 md. 20)	Yönergenin kabulü; belediyeye ilk yazılı başvurunun yanıtı
4	Yasal kabuğa karar ver: platform (5253 md. 25), dernek ya da şimdilik tüzel kişiliksiz; kent konseyinin yönergesini oku	Aylık genel kurul; sendika ve kiracı kollarıyla ilk ortak toplantı; muhtar bilgilendirilir	Kent konseyine çalışma grubu/semte meclisi başvurusu ya da bileşen dernek üzerinden delege bildirimi (Ek F)	Meclis dışında bir kurumla (belediye, sendika, konsey) yazılı ilişki kuruldu
5	İlk kampanyayı seç: su/ulaşım tarifi, imar itirazı ya da belediye işçisinin toplu sözleşmesi; kampanya planı (bilgi, imza, toplantı, başvuru, sonuç, hesap)	Aylık genel kurul; kampanya çalışma grubu; "askı nöbeti" başlar (3194 md. 8)	İlgili ihtisas komisyonuna görüş (5393 md. 24); meslek odasından teknik destek	Kampanya kararı ve görev dağılımı; kadın, kiracı, genç oranlarının kaydı
6	Kampanyayı yürüt; afet kolunu kur: toplanma alanı, bina risk listesi, yalnız yaşayan yaşlıların adresleri, ilk 72 saat görev dağılımı (MAG modeli)	Aylık genel kurul; ilk altı ayın öz değerlendirmesi: kim geldi, kim gelmedi, neden; delege rotasyonu (altı aylık dönem sonu)	Belediyeye kampanya dilekçesi/itirazı toplu ve gerekçeli; meclis oturumuna kalabalık gidiş	Öz değerlendirme raporu; temsil yanlılığı için düzeltme planı
7	Bütçe penceresi açılır: Belediyenin stratejik plan/performans programı hazırlığına mahalle taleplerini yazılı ver; yatırım bütçesinin %20'sinin kaç lira olduğunu hesapla (Bölüm 18)	Aylık genel kurul; "mahalle bütçe önceliği" listesi oylanır	Performans programı için belediyeye yazılı öneri; kent konseyi tavsiye kararı kanalı kullanılır	Mahallenin öncelik listesinin belediyeye teslim edildiğinin belgesi
8	Sendika–mahalle ortak kurulunu kur: mahalle delegeleri + belediye şirketinin sendika temsilcileri; gündem hizmet planlaması, ihale/taşeron, toplu sözleşme	Ortak kurul ilk toplantısı; aylık genel kurul	Belediye şirketlerinin adları, işçi sayıları, sendikaları ve yönetim kurulları 4982 ile istenir	Ortak kurulun tutanağı; sendikayla ortak bir talep
9	İlk kampanyanın sonucu ve hesabı: Ne istendi, ne oldu, kim ne yaptı; mahalleye yazılı rapor	Aylık genel kurul; hesap toplantısı (rendición de cuentas mantığıyla, Ek A)	Bütçe tasarısı encümende: mahalle önceliklerinin tasarıda yer alıp almadığı sorulur	Hesap raporunun dağıtıldığı hane sayısı
10	Bütçe oturumu: Belediye meclisinin bütçe görüşmelerine delege ve kalabalıkla gidiş; kabul edilen bütçede mahalle kalemlerinin izlenmesi	Aylık genel kurul; bütçe izleme grubu	Bütçe görüşmelerine katılım (md. 20); kabul edilen bütçenin makine okunabilir kopyası istenir	Mahalleyle ilgili bütçe kalemlerinin listesi
11	İkinci kampanya kararı; kiracı kolu (kira artışı, tahliye, kentsel dönüşüm gündemi) ve varsa kooperatif/gıda topluluğu bağı	Aylık genel kurul; kiracı toplantısı	Kentsel dönüşüm ve riskli alan kararları için bilgi edinme; kent konseyi genel kurulu (ocak) için delege bildirimi	İkinci kampanya planı; kiracı kolunun ilk listesi
12	Yıllık genel kurul: Yönerge gözden geçirilir, yürütme ve delegeler yenilenir (rotasyon), yıllık hesap açıklanır, ikinci yıl için dernekleşme/kooperatif tartışılır	Yıllık genel kurul; yıllık rapor (tutanaklar, kararlar, yazışmalar, kasa) kâğıt ve dijital olarak arşivlenir	Belediyeye yıllık değerlendirme yazısı: Hangi talep karşılandı, hangisi karşılanmadı, gerekçe	Yıllık raporun yayımlanması; ikinci yıl kararı

Grafik önerisi: On iki aylık takvimin bir halka biçiminde çizimi; halkanın dışında belediye bütçe takvimi (stratejik plan hazırlığı yaz, encümen eylül, meclis ekim–kasım), içinde mahalle meclisinin ayları; iki takvimin çakıştığı 7–10. aylar vurgulu.

Kontrol listesi: yıl sonunda işaretlenecekler

Kuruluş

- Birim 200–400 hane ölçeğinde seçildi ve haritası (bina, hane, kiracı, yaşlı, çocuk, sendikali, işyeri) yazılı olarak var.
- Çekirdek en az beş kişi, en az yarısı kadın, en az biri sendikali, farklı binalardan.
- Tek sayfalık yönerge açık toplantıda oylandı; üyelik mülkiyet koşulu taşımıyor.
- İki sözcü (biri kadın), kasa ve tutanak sorumluları gizli oyla seçildi; altı ayda bir rotasyon uygulandı.
- Geri çağırma usulü (yüzde on imza, bir sonraki genel kurulda salt çoğunluk) yazılı ve en az bir kez okundu.
- Yasal kabuk kararı verildi (platform, dernek ya da tüzel kişiliksiz) ve gerekçesi tutanakta.

İşleyiş

- On iki ayda en az on genel kurul yapıldı; her birinin kâğıt ve dijital tutanağı var.
- Toplantı saati emekçi zamanına göre; çocuk bakımı için köşe ya da nöbet; mekân erişilebilir.
- Katılımcıların kadın, kiracı, genç, yaşlı, göçmen oranı kaydedildi ve mahalledeki oranla karşılaştırıldı.
- Belediyeden ve partiden para alınmadı; kasa her ay açıklandı.

- Dijital araç (Ek G) yalnızca sekreteryaya işlevinde; bağlayıcı kararlar toplantıda ve kâğıtta.
- KVKK: Katılımcı listesi ad ve iletişimle sınırlı, açık rızayla, meclis dışına verilmedi.

Belediyeye ilişki

- En az iki 4982 bilgi edinme başvurusu yapıldı ve yanıtları arşivde.
- Belediye meclisinin en az altı oturumuna delege gitti ve tutanak tuttu.
- En az bir ihtisas komisyonuna 5393 md. 24 uyarınca görüş sunuldu.
- Stratejik plan/performans programı ve bütçe dönemine yazılı öncelik listesi verildi; akibeti soruldu.
- Kent konseyine hangi kapıdan girildiği (bileşen, çalışma grubu, delege) ve hangi ölçütle çıkılacağı (Bölüm 17 tablosu) yazılı.
- Muhtar bilgilendirildi; meclisin muhtarlığa bağlı olmadığı açıklandı.

Beş kol

- Sendika–mahalle ortak kurulu kuruldu ve en az iki kez toplandı.
- Kiracı kolu: mahalledeki kiracı sorunlarının listesi ve en az bir ortak girişim.
- Afet kolu: toplanma alanı, bina risk listesi, yalnız yaşayan yaşlıların adresleri, 72 saat görev dağılımı; varsa MAG ya da AFAD gönüllüleriyle temas.
- Kooperatif/gıda topluluğu: var mı, meclisle ilişkisi tanımlı mı, meclisin yerine geçmiyor mu.
- Muhtarlıkla ilişki mesafeli iş birliği düzeyinde; gündem muhtardan gelmiyor.

Kampanya ve hesap

- En az bir kampanya (tarife, imar, toplu sözleşme) başlatıldı, bitirildi ve yazılı hesabı mahalleye dağıtıldı.
- Kampanyanın sonucu ne olursa olsun, "ne öğrendik" bölümü raporda var.
- Yıllık rapor (tutanaklar, kararlar, yazışmalar, kasa, katılım verisi) yayımlandı ve arşivlendi.
- İkinci yıl için karar alındı: dernekleşme, kooperatif, ilçe koordinasyonu ya da aynı biçimde devam; gerekçesi yazılı.
- Ek J'deki sözlü tarih çağrısına en az bir tanıklık gönderildi ya da mahallenin kendi yıl öyküsü yazıldı.

Yıl sonunda bu listenin üçte ikisi işaretlenebiliyorsa meclis vardır. Üçte birinden azı işaretlenebiliyorsa meclis yoktur; ama harita, tutanaklar ve yazışmalar vardır ve ikinci yıl sıfırdan değil, o belgelerden başlar. Kalıcılığın ölçüsü takvim değil, mahallenin yönetmeyi öğrenip öğrenmediğidir (bkz. Bölüm 17).

EK M. Gerçek Demokrasi İçin Asgari Talepler

Bölüm 20'deki çağrının madde madde hâli. Bu on iki talep sosyalist program değildir; o, Bölüm 18'in on bir maddesidir. Bunlar, hangi partiden olursa olsun her belediye yönetiminden, her belediye meclisinden ve her kent konseyi yürütmesinden bugün istenebilecek, mevzuatın çoğuna zaten izin verdiği, reddedilmesi hâlinde reddedenin niyetini görünür kılan taleplerdir. Her maddede talep, bugünkü durum ve dosyadaki gerekçesi yazılıdır; sonda başkan, meclis üyesi ve konsey yürütmesi adayları için tek sayfalık bir taahhüt metni vardır. Ölçüt basittir: Sendika seçiminde yasanın zaten emrettiği bir güvenceyi kent konseyinden esirgeyen bir yönetim, "katılımcı" sıfatını kullanamaz.

1. Geri çağırma. Belediye başkanı ve meclis üyeleri, kayıtlı seçmenin yüzde on beşinin imzasıyla, görev süresinin ikinci ve dördüncü yılları arasında geri çağırma oylamasına götürülebilmelidir; oylamada geri çağırma oyu, seçilmişin aldığı oyu aşarsa görev sona erer. Türkiye'de bu kurum yoktur; görevden alma yalnızca mahkûmiyet, fesih ya da Danıştay kararıyla, yani merkezin eliyle olur (5393 md. 44–45). Yasa değişikliğine kadar parti tüzüğüne yazılmış istifa taahhüdü ve seçim öncesi noter taahhüdüyle kurulur; ABD'de on dokuz eyalet, Almanya'da on bir eyalet, Peru ve Venezuela bu kurumu tanır (bkz. Bölüm 18, 20).

2. Çarşaf liste, sandık ve gizli oy. Kent konseyi, belediye meclisi komisyonları ve mahalle meclisi seçimleri bütün adayların yer aldığı çarşaf listeyle, sandıkta ve gizli oyla yapılmalı; adaylara eşit konuşma süresi verilmeli; aday olanlar divanda oturmamalıdır. Sendika (6356 md. 14) ve baro (1136 Ek md. 3) seçimlerinde bu güvenceler yasayla vardır; Kent Konseyi Yönetmeliği ise oylamanın biçimi hakkında sessizdir ve usulü seçilecek olan yürütmenin yazdığı yönergeye bırakır. Talep, Yönetmelik'in 16. maddesiyle çıkarılacak yönergeye bu usulün yazılmasıdır (bkz. Bölüm 12, 17).

3. Delege listelerinin on beş gün önce askıya çıkması. Genel kurula katılacak delegelerin listesi, seçimden en az on beş gün önce konseyin binasında ve internet sitesinde ilan edilmeli; itirazlar, yürütme kurulunun değil genel kurulca seçilmiş bağımsız bir itiraz kurulunun önünde, en geç beş gün içinde karara bağlanmalıdır. Ankara'da 2024'te listenin seçimden üç gün önce "masaya" konması ve Solfasol'un delege talebinin reddi, askının yokluğunun sonuçlarıdır. Sendika seçiminde liste on beş gün önce hâkime verilir ve askıya çıkar; kent konseyinden istenen bundan fazlası değildir (bkz. Bölüm 12, EK F).

4. Genel kurul gündeminin on beş gün önce ilanı. Kent konseyi ve belediye meclisi genel kurul gündemleri en az on beş gün önce, ekleriyle birlikte ilan edilmeli; delegelerin ya da meclis üyelerinin yüzde onunun imzasıyla gündeme madde eklenebilmelidir. Gündemi toplantı günü öğrenen delege oy verir, karar vermez; otuz dakikada biten genel kurulun önkoşulu, önceden bilinmeyen gündemdir. Belediye meclisinde gündemi başkan belirler (5393 md. 21); meclis çalışma yönetmeliğine üye imzasıyla madde ekleme usulü yazılabilir (bkz. Bölüm 11, 12).

5. Mal bildirimlerinin açıklanması. Belediye başkanı, meclis üyeleri, encümen üyeleri ve belediye şirketi yöneticileri mal bildirimlerini göreve başlarken ve her yıl kamuya açıklamalıdır. 3628 sayılı Kanun bildirim zorunlu kılar ama 9. maddesiyle gizli tutar; başkanın bildirimini İçişleri Bakanlığı'na, meclis üyesinininki başkana verilir ve seçmen içeriğini bilemez. Yasa değişikliğine kadar gönüllü açıklama seçim öncesi taahhüdün maddesi olmalıdır; rant ve hanedan ilişkilerinin görünür olmasının başka yolu yoktur (bkz. Bölüm 15, 20).

6. Yönetici ücretinin belediye işçisi ortalamasına bağlanması. Belediye başkanı, başkan yardımcıları, danışmanlar ve şirket genel müdürlerinin eline geçen toplam ücret, belediyede ve şirketlerinde çalışan işçilerin ortalama ücretini aşmamalıdır. Başkan ödeneği yasayla sabittir (5393 md. 39) ve düşürülemez; aşan kısım meclisin belirlediği bir mahalle meclisi fonuna ya da dayanışma sandığına her ay açık biçimde bağışlanır; şirket yöneticilerinin ücreti ise belediye tek ortak olduğu için meclis kararıyla işçi ücretine bağlanabilir. Komün'ün "yönetici işçi ücreti alır" ilkesinin mevzuat içindeki tek mümkün biçimi budur (bkz. Bölüm 3, 18, EK H).

7. Meclis ve komisyon toplantılarının canlı yayını, tutanak ve oy dökümünün yayımı. Belediye meclisi ve ihtisas komisyonu toplantıları canlı yayımlanmalı, tutanaklar ve ad okumalı oy dökümü toplantıdan en geç yedi gün sonra makine okunabilir biçimde yayımlanmalıdır. 5393 md. 20 meclis toplantılarını zaten halka açık kılar, md. 24 komisyon raporlarını alenî sayar; ama salona sığan on kişi için açık olmak ile kentin tamamı için açık olmak aynı şey değildir. Kimin hangi imar değişikliğine, hangi tarife, hangi ihaleye nasıl oy verdiği bilinmeden ne geri çağırma ne hesap sorma mümkündür (bkz. Bölüm 11, 19).

8. İmar planı değişikliklerinde mahalle meclisi onayı. Bir mahalleyi ilgilendiren her imar planı değişikliği, belediye meclisine gelmeden önce o mahallenin meclisinde görüşülmeli; mahalle meclisinin ret kararı meclis gündeminde ayrı bir madde olarak okunmalı ve reddedilen değişiklik ancak gerekçeli kararla ve nitelikli çoğunlukla geçebilmelidir. 3194 md. 8'deki otuz günlük askı süresi bir onay değil bir itiraz penceresidir ve çoğu yerde kimse bakmaz. Rantın belediye meclisinden geçtiği yer imar değişikliğidir; mahalle onayı, rantı en azından adıyla anmak zorunda bırakır (bkz. Bölüm 15, 17).

9. Belediye şirketlerinin bütçe ve ihalelerinin açık veri olarak yayımı. Belediye şirketlerinin bütçeleri, ihaleleri, sözleşmeleri, işçi sayıları, taşeron oranları ve yönetim kurulu ücretleri, belediye bütçesiyle aynı biçimde, makine okunabilir açık veri olarak yayımlanmalıdır. 696 sayılı KHK'dan sonra belediye emeğinin büyük bölümü şirketlerdedir, ama şirketler Türk Ticaret Kanunu'na tabi olduğu için bütçe ve ihale bilgisi belediyeninkinden daha kapalıdır; İzmir'de 1.030 işçinin işten çıkarılma gerekçesi olan "maliyet" rakamı bu kapallığın içinden çıkmıştır. Kamu parasıyla kurulan şirketin kamuya kapalı bütçesi olamaz (bkz. Bölüm 12, 18, 19).

10. Katılımcı bütçenin bağlayıcı payı. Yatırım ve hizmet bütçesinin belirli bir yüzdesi (dosyanın asgarisi yüzde yirmi, hedefi Krala'nın yüzde otuz beşi) mahalle meclislerinin bağlayıcı kararına bırakılmalı; yüzde ve dağıtım formülü stratejik plana ve performans programına yazılmalı; her yıl mahalle bazında gerçekleştirme raporu verilmelidir. Yüzdesi açıklanmayan katılımcı bütçe (İBB "Bütçe Senin", Şişli 2021) bir danışma vitrinidir; yüzdesi yazılı ve gerçekleştirilmesi raporlanan bütçe bir haktr. 5018'in stratejik plan–performans programı–bütçe zinciri bunu bugünkü mevzuatla mümkün kılar (bkz. Bölüm 11, 18).

11. Muhtar ve ihtiyar heyetinin mahalle meclisine hesap vermesi. Muhtar ve ihtiyar heyeti, yılda en az iki kez mahalle meclisinin açık toplantısında yaptıkları işi, belediyeye ilettikleri talepleri ve aldıkları yanıtları anlatmalı; 5393 md. 9'daki "ortak istek" kanalını mahalle meclisinin kararıyla kullanmalıdır. 1944 tarihli 4541 sayılı Kanun muhtarı vali ve kaymakama karşı sorumlu kılar, mahalleye karşı değil; muhtarların yüzde ikisinin kadın olduğu bir kurumun mahalleyi temsil ettiği iddiası hesap vermeden kabul edilemez. Talep muhtarlığı kaldırmak değil, muhtarlığın yüzünü devletten mahalleye çevirmektir (bkz. Bölüm 17, EK B).

12. Kadın kotası ve bakım desteği. Kent konseyi yürütme kurulu, belediye meclisi komisyonları, mahalle meclisi delegeleri ve belediye şirketi yönetim kurullarında en az yüzde elli kadın kotası uygulanmalı; bütün genel kurul, meclis ve komisyon toplantılarında ücretsiz çocuk bakımı sağlanmalı ve toplantılar vardiyalı çalışanların gelebileceği saatlerde, gerekirse iki oturum hâlinde yapılmalıdır. 2024 yerel seçimlerinde 81 ilden on birinde kadın

belediye başkanı seçilmesi bir ilk olarak kutlandı; bu, geri kalan yetmiş ilin ne olduğunu da söyler. "Yeterince kadın gelmiyor" cümlesi kotanın karşı gerekçesi değil, gerekçesidir; gelmeyen kadının neden gelmediğini bakım desteği yanıtı (bkz. Bölüm 2, 17, EK L).

Talep	Bugünkü durum	Bugün mümkün olan araç	Yasa değişikliği gerektiren
1. Geri çağırma	Yok (5393 md. 44–45)	Parti tüzüğü, noter taahhüdü, imzalı istifa	5393'e geri çağırma maddesi
2. Çarşaf liste, gizli oy	Konsejde düzenlenmemiş	Konsej yönergesi (md. 16)	Yönetmeliğe seçim usulü
3. Liste askısı 15 gün	Konsejde düzenlenmemiş	Konsej yönergesi	Yönetmeliğe askı ve itiraz mercii
4. Gündem 15 gün önce	Başkan belirler (md. 21)	Meclis çalışma yönetmeliği, konsej yönergesi	—
5. Açık mal bildirimi	Zorunlu ama gizli (3628 md. 9)	Gönüllü açıklama, taahhüt	3628'de aleniyet
6. Yönetici ücreti	Ödenek yasayla sabit (md. 39)	Fark bağı; şirket ücretleri meclis kararıyla	md. 39 değişikliği
7. Canlı yayın, tutanak, oy dökümü	Toplantı açık (md. 20), veri kapalı	Meclis kararı	—
8. İmar değişikliğinde mahalle onayı	Askı 30 gün (3194 md. 8)	Katılım yönetmeliği, taahhüt	3194'e mahalle onayı
9. Şirket açık verisi	TTK gereği kapalı	Tek ortak belediyenin genel kurul kararı	Şirketlere açık veri yükümlülüğü
10. Bağlayıcı katılımcı bütçe	Yüzde açıklanmıyor	Stratejik plan ve performans programı (5018 md. 9)	—
11. Muhtarın hesap vermesi	Vali/kaymakama sorumlu (4541)	Mahalle meclisi daveti, md. 9 kanalı	4541'de mahalleye sorumluluk
12. Kadın kotası, bakım desteği	Kota yok; muhtarlarda %2 kadın	Yönerge, tüzük, meclis kararı	Seçim yasalarında kota

■ Taahhüt metni (adaylar için)

Belediye başkanı, belediye meclisi üyesi ve kent konseyi yürütme kurulu adayları için tek sayfalık metin; seçim öncesi imzalanır, noterde ya da açık toplantıda tutanağa geçirilir, mahalle meclislerine ve basına dağıtılır.

Ben, aşağıda imzası bulunan aday, seçildiğim takdirde görev sürem boyunca: (1) kayıtlı seçmenin yüzde on beşinin imzasıyla yapılacak geri çağırma talebine istifayla yanıt vereceğimi; (2) yetkim dahilindeki bütün seçimlerin çarşaf liste, sandık ve gizli oyla yapılmasını sağlayacağımı; (3) delege listelerinin ve (4) genel kurul gündemlerinin en az on beş gün önce ilanını sağlayacağımı; (5) mal bildirimimi göreve başlarken ve her yıl açıklayacağımı; (6) ortalama belediye işçisi ücretini aşan gelirim meclisin belirleyeceği fona her ay açık biçimde devredeceğimi; (7) katıldığım bütün meclis ve komisyon toplantılarının canlı yayını ve tutanaklarının yayımını savunacağımı; (8) imar planı değişikliklerinde mahalle meclisi kararını gündeme taşıyacağımı; (9) belediye şirketlerinin bütçe ve ihalelerinin açık veri olarak yayımını savunacağımı; (10) bütçenin en az yüzde yirmisinin mahalle meclislerinin bağlayıcı kararına bırakılmasını savunacağımı; (11) muhtarlık ve mahalle meclisi arasında hesap verme ilişkisini destekleyeceğimi; (12) yer aldığım her organda kadın kotasını ve toplantılarda bakım desteğini savunacağımı taahhüt ederim. Bu taahhüdü bozduğumda, bunu belgeleyen her mahalle meclisinin ve sendika şubesinin bunu kamuoyuna açıklama hakkını şimdiden kabul ediyorum.

Ad, soyad, aday olunan görev, tarih, imza; iki tanık.

Bilgi Müşterekleri · CC BY-SA · Bilgi herkesindir; kent de.

EK I. Birleşik Kaynakça

Altı araştırma paketinin ve teyit notlarının bütün kaynakları, paket ve konu başlıklarına göre, tekrarsız. Bağlantılar 20 Eylül 2026 itibarıyla erişilebilirdi; erişilemeyen ya da robots engeli olan siteler teyit notlarında işaretlidir. Bölüm sonlarındaki "Kaynaklar" listeleri bu listenin alt kümeleridir.

Latin Amerika — Şili, Unidad Popular dönemi (1970-73): JAP, cordones, comandos ve "poder popular"

- [SciELO Chile, "La lucha por 'el pan' y la defensa del 'gobierno popular': las JAP en la Vía chilena al socialismo"](#)
- [La Tercera, "El 'poder popular': cordones y comandos"](#)
- [El Porteño, "Los cordones industriales: una experiencia de autoorganización"](#)
- [Wikipedia \(es\), JAP](#)
- [vLex, "El MIR y los Comandos Comunales"](#)

Latin Amerika — Brezilya: Porto Alegre katılımcı bütçesi (1989-2004) ve conselhos

- [Gugliano, "From Innovation to Erosion: The Dismantling of Participatory Budgeting in Porto Alegre" \(2026\)](#)
- [Participedia, Porto Alegre PB](#)
- [Cambridge, "A Time of Closure? PB in Porto Alegre after the Workers' Party Era"](#)
- [SciELO Brasil, "O mapeamento da institucionalização dos conselhos gestores"](#)
- [OIDP, "Porto Alegre: PB and the Challenge of..."](#)

Latin Amerika — Venezuela: consejos comunales (2006) ve comunas (2010)

- [SciELO Venezuela, "La praxis de los consejos comunales: ¿Poder popular o instancia clientelar?"](#)
- [Nueva Sociedad, "Socialismo y comunas en Venezuela"](#)
- [Confluente \(Bologna\), "Los consejos comunales, participación política y autoritarismo"](#)
- [Ley Orgánica de los Consejos Comunales \(metin\)](#)
- [Ministerio de Comunas, "Comunas y comunero\(a\)s de Venezuela" \(resmî sayılar\)](#)
- [Redalyc, "Consejos comunales: ¿actores para la contraloría social?"](#)

Latin Amerika — Bolivya: Ley de Participación Popular (1994), El Alto FEJUVE, 2003 Gaz Savaşı

- [Ley 1551 metni \(Lexivox\)](#)
- [Altman & Lalander, "Bolivia's Popular Participation Law: An Undemocratic Democratisation Process?"](#)
- [El Deber, "La participación popular cambió al país"](#)
- [Fundación Carolina, "Movimientos sociales urbano-populares en Bolivia"](#)
- [Wikipedia \(en\), FEJUVE](#)
- [Sian Lazar, *El Alto, Rebel City* \(Duke UP, 2008\)](#)

Latin Amerika — Meksika: Zapatista Juntas de Buen Gobierno ve caracoles (2003-2023)

- [Wikipedia \(es\), Caracoles y Juntas de Buen Gobierno](#)
- [Wikipedia \(en\), Zapatista territories](#)
- [El Salto, "Los cambios en la Autonomía Zapatista"](#)
- [El Universal, "EZLN anuncia la desaparición de sus Caracoles y JBG" \(7 Kasım 2023\)](#)
- [Comunizar, "La reorganización de la autonomía zapatista"](#)

Latin Amerika — Arjantin: 2001-2002 asambleas barriales

- [Centro Cultural de la Cooperación, "Asambleas populares en la Argentina"](#)
- [CLACSO, Ouviaña, "Las asambleas barriales y la construcción de lo 'público no estatal'"](#)
- [Herramienta, "Las Asambleas Populares del 2001-2002"](#)
- [Jacobin América Latina, "Asambleas barriales: regreso y memoria" \(2024\)](#)

Latin Amerika — Uruguay: Montevideo descentralización (1990, Frente Amplio)

- [UN-Habitat Best Practices, "Descentralización en Montevideo"](#)
- [Vecinet, "El Proceso de Descentralización y Participación Popular en Montevideo"](#)
- [El Observador, "Vázquez intendente: el día que la izquierda ganó por primera vez"](#)
- [Intendencia de Montevideo, Concejos Vecinales \(Municipio E\)](#)

Latin Amerika — Kolombiya: Medellín ve Bogotá katılımcı bütçe

- [El Tiempo, "El PP vive entre el desencanto y las críticas en Medellín"](#)
- [Alcaldía de Medellín, PL-PP resmi sayfa](#)
- [EAFIT, "El presupuesto participativo en la ciudad de Medellín"](#)
- [El Espectador, "Contraloría alerta rezagos y fallas en los presupuestos participativos de Bogotá"](#)
- [IDPAC, "Presupuestos Participativos en Bogotá 2021-2024"](#)

Latin Amerika — Ek kaynaklar

- [www.laizquierdadiario.com](#)
- [www.cambridge.org](#)

Avrupa — İç Savaş (1936-39): Barselona/Aragon kolektifleri ve yerel komiteler

- [Spanish Revolution of 1936 – Wikipedia](#)
- [Regional Defence Council of Aragon – Wikipedia](#)
- [Dolgoff, The Anarchist Collectives – libcom](#)
- [Collectivization and Worker Control in Catalonia – VSCW](#)

Avrupa — 15M hareketi (2011) ve PAH

- [Ada Colau – Wikipedia](#)
- [Dissent: Barcelona's Experiment in Radical Government](#)
- [The Conversation: In the 'fearless city'](#)

Avrupa — Barcelona en Comú (2015-2023), Decidim ve "municipalismo"

- [Waging Nonviolence: Lessons from Barcelona's 8-year experiment](#)
- [Decidim Docs: What is Decidim?](#)
- [Ajuntament de Barcelona – decidim.barcelona](#)
- [Barcelona en Comú – Wikipedia](#)
- [Russell, "Beyond the Local Trap", Antipode 2019](#)

Avrupa — Madrid: Ahora Madrid ve Decide Madrid / Consul

- [MDPI: Decide Madrid: A Critical Analysis](#)
- [Consul Democracy Docs – Madrid](#)
- [Ahora Madrid – Wikipedia](#)
- [Participedia: Decide Madrid](#)

Avrupa — Marinaleda (Sevilla): Sánchez Gordillo ve kooperatif belediye

- [Marinaleda – Wikipedia](#)
- [openDemocracy: The Spanish town where people come before profit](#)
- [Spatial Agency: Marinaleda](#)

Avrupa — Cádiz ve Zaragoza

- [José María González Santos – Wikipedia](#)
- [Zaragoza en Común – Wikipedia](#)
- [Público: Los ayuntamientos del cambio se diluyen](#)
- [Izquierda Diario: Cuatro años de ayuntamientos del cambio](#)

Avrupa — "Municipalismo" ve Fearless Cities ağı

- [URBACT blog: Summit of Fearless Cities](#)
- [Fearless Cities – About](#)

Avrupa — PARIS KOMÜNÜ (1871) — kısa

- [Marx, The Civil War in France \(marxists.org\)](#)
- [Paris Commune – Wikipedia](#)

Avrupa — KIZIL VİYANA (1919-1934)

- [Red Vienna – Wikipedia](#)
- [Huberman, "All Politics is Local: Red Vienna 1923-1933" \(PSE\)](#)
- [Jacobin: The Propaganda of Construction](#)
- [Blau, The Architecture of Red Vienna \(MIT Press\)](#)

Avrupa — İTALYA: Bologna PCI belediyeçiliği ve Emilia-Romagna

- [Parker, Local government and social movements in Bologna since 1945 \(doktora tezi\)](#)
- [Tribune: The Radical Conservation of Red Bologna](#)
- [Quartieri di Bologna – Wikipedia \(it\)](#)
- [Storia e Futuro: Il modello emiliano](#)

Avrupa — Poplarism (1921)

- [Poplar Rates Rebellion – Wikipedia](#)
- [Socialist Review: Poplar 1921 – Guilty and Proud of It](#)
- [Counterfire: the Poplar rebellion 100 years on](#)

Avrupa — GLC — Ken Livingstone (1981-86)

- [Fares Fair – Wikipedia](#)
- [Socialist Worker: The real record of the GLC](#)
- [London Museum: Ken Livingstone](#)
- [Greater London Council – Wikipedia](#)

Avrupa — Preston Modeli — Community Wealth Building (2013-)

- [Centre for Public Impact: The Preston Model](#)
- [Preston City Council: What is Preston Model?](#)
- [CLES: How we built community wealth in Preston \(PDF\)](#)
- [NIHR/NCBI: health impact of a place-based community wealth initiative](#)

Avrupa — Grenoble (Éric Piolle, 2014-)

- [Banque des Territoires: La justice annule le dispositif de votation citoyenne de Grenoble](#)
- [Place Gre'net: Annulation du dispositif](#)
- [La Gazette: Grenoble \(re\)lance les dispositifs](#)

Avrupa — Saillans (Drôme, ~1.200 nüfus, 2014-2020)

- [EchoGéo: Les rouages de la "démocratie du faire" – Saillans 2014-2020](#)
- [La Gazette des Communes: Même achevée, la gouvernance citoyenne a marqué les esprits à Saillans](#)
- [Reporterre: À Saillans](#)

Avrupa — Paris katılımcı bütçesi (2014-)

- [Participedia: Participatory Budgeting in Paris](#)
- [ODP: Paris Participatory Budgeting](#)
- [CityMonitor: How Paris's participatory budget is reinvigorating democracy](#)

Avrupa — Landsgemeinde (İsviçre)

- [Landsgemeinde – Wikipedia](#)
- [Kanton Glarus – Landsgemeinde resmi sayfası](#)

Avrupa — Bürgerhaushalt (Almanya)

- [Bürgerhaushalt – Wikipedia \(de\)](#)
- [buergerhaushalt.org – Status und Entwicklung](#)
- [Participedia: Lichtenberg Participatory Budget](#)

Avrupa — Berlin — Deutsche Wohnen & Co enteignen (DWE) referandum, 2021

- [Deutsche Wohnen & Co. enteignen – Wikipedia](#)
- [Volksentscheid 2021 – Wikipedia \(de\)](#)
- [Verfassungsblog: Zum Entwurf eines Vergesellschaftungsgesetzes](#)
- [dwenteignen.de – Unser Gesetz](#)

Avrupa — Lizbon katılımcı bütçesi (2008-)

- [Participedia: Participatory Budgeting in Lisbon](#)
- [Centre for Public Impact: Green PB Lisbon](#)
- [Progressive Post: Lisbon, a decade of PB](#)

Avrupa — Better Reykjavik (2010-)

- [Participedia: Better Reykjavik](#)
- [OECD OPSI: Better Reykjavik](#)
- [Citizens Foundation: My Neighbourhood](#)

Orta Doğu — Kuzey ve Doğu Suriye (yalnızca akademik kaynaklar)

- [The People's Communes in Rojava... Contradictions \(ResearchGate\)](#)
- [HU Berlin Transcience: Decentralization of power? Council democracy and the Social Contract](#)

Avrupa — İrlanda Yurttaş Meclisi (2016-18)

- [\[Citizens' Assembly \(Ireland\) – Wikipedia\]\(https://en.wikipedia.org/wiki/Citizens%27_Assembly_\(Ireland\)\)](#)
- [Electoral Reform Society: How a Citizens' Assembly helped to break deadlock](#)
- [citizenassembly.ie – 2016-2018 work](#)

Asya — Ek kaynaklar

- [Participedia, Kerala People's Campaign for Decentralized Planning](#)
- [The Federal, "30 years since launch, why Kerala's iconic decentralisation project appears to have lost steam"](#)
- [M.A. Oommen, "People's Plan of Kerala in Retrospect and Prospect"](#)
- [R.W. Franke, "Local Planning: The Kerala Experiment"](#)
- [T.M. Thomas Isaac & R.W. Franke, *Local Democracy and Development* \(2000\)](#)
- [Peoples Dispatch, "Communist-led Kerala is eradicating extreme poverty" \(2025\)](#)
- [The Probe, "25 years of Kudumbashree"](#)
- [Feminism in India, Kudumbashree eleştirisi](#)
- [ThePrint, "How did West Bengal fare during 34 years of Left rule"](#)
- [Operation Barga \(Wikipedia\)](#)
- [NewsClick, Sol toprak reformu ve Dalit-Adivasi](#)

- [Participedia, Seoul PB](#)
- [GMF, "From Participatory Budgeting to Collaborative Budgeting"](#)
- [Seoul Metropolitan Government, Participatory Budget System](#)
- [Seoul, Town Community programı](#)
- [Korea Times, "Seoul gov't to shut down support centers... amid budget cut" \(2023\)](#)
- [Participatory budgeting and local spending, Korea \(Sci-Direct\)](#)
- [UCLG-CISDP, Gwangju ve Dünya İnsan Hakları Kentleri Forumu](#)
- [Daily Beast, "Taiwan Tried to Digitize Democracy With vTaiwan. It Was a Huge Flop"](#)
- [MIT Technology Review, vTaiwan/pol.is \(2018\)](#)
- [Computational Democracy, vTaiwan vaka çalışması](#)
- [Leng, "Outsourcing Participatory Democracy", Journal of Deliberative Democracy](#)
- [Kuo, Chen, Su, "A new tool for urban governance or just rhetoric? PB in Taipei", AJSI 2020](#)
- [Unseen Japan, "When Tokyo was Socialist: Governor Minobe"](#)
- [Ryokichi Minobe \(Wikipedia\)](#)
- [Kitayama, "Local Government Policy Initiatives in Japan" \(World Bank\)](#)
- ["Democracy in Japan and the role of neighborhood associations"](#)
- [Chōnaikai \(Wikipedia\)](#)
- [Japan Times, "Not-so-friendly neighborhood associations"](#)
- [Grillos, "Participatory Budgeting and the Poor: Tracing Bias in a Multi-Staged Process in Solo", World Development 2017](#)
- [Princeton ISS, "Joko Widodo and Surakarta, 2005–2011"](#)
- [Kota Kita, PB Practices in Indonesian Cities](#)
- [Princeton ISS, "Jesse Robredo and Naga City, 1988–1998"](#)
- [Naga City, Ordinance No. 1995-092](#)
- [Galing Pook, People Empowerment Program of Naga City](#)
- [PCIJ/GMA, "People power, reforms thrive in Naga City"](#)
- [PBS, China From the Inside – village democracy](#)
- ["Manipulation without Resistance: Consensus Elections in Rural China", China Quarterly](#)
- [ANU, "First Democracy, Then Centralism: Village Elections under the One-Shoulder-Pole Policy"](#)
- [Wukan protests \(Wikipedia\)](#)
- [The Diplomat, "China's Wukan Democracy Experiment Comes to a Violent End" \(2016\)](#)
- [Fengqiao experience \(Wikipedia\)](#)
- [China Media Project, Fengqiao Experience](#)
- [Grid management system in contemporary China \(ResearchGate\)](#)
- [Participedia, Wenling City Deliberative Poll](#)
- [He Baogang, "Deliberative participatory budgeting: Zeguo Town", PAD 2019](#)
- [Stanford CDD, Deliberative Polling in Zeguo](#)
- [Kathmandu Post, "Despite law, Nepal fails to achieve Dalit women representation in wards" \(2022\)](#)
- ["Five years of local democracy in federal Nepal \(2017–2022\)", Asia & the Pacific Policy Studies](#)
- ["Participatory local governance in rural Nepal: The primacy of informality", Development Policy Review](#)
- [Asia Foundation, Diagnostic Study of Local Governance in Federal Nepal 2017](#)
- ["Low Participation in Ward Shaba and Open Budget Meetings" \(Zenodo, 2023\)](#)
- [GIFT, "Public Consultation in the Local Budget Process in Bangladesh"](#)
- ["Empowerment through participation in local governance: Union Parishad", Public Administration and Policy](#)
- [Vietnam Law Magazine, Law on the Implementation of Grassroots Democracy \(2022\)](#)
- [Law No. 10/2022/QH15 tam metin](#)
- ["Implementing the Grassroots Democracy", Vietnam Social Sciences Review](#)
- [\[People's Committee \(Vietnam\) \(Wikipedia\)\]\(https://en.wikipedia.org/wiki/People%27s_Committee_\(Vietnam\)\)](#)

Sosyalist deneyimler ve teori — 1 Marx — "Fransa'da İç Savaş" (1871): Komün ilkeleri

- [Kaynak: Marx, *The Civil War in France*, III. bölüm](#)

Sosyalist deneyimler ve teori — 2 Lenin — "Devlet ve Devrim" (1917) ve sovyetler

- [Kaynak](#)
- [www.marxists.org](#)
- [www.marxists.org](#)
- [www.marxists.org](#)
- [www.marxists.org](#)

Sosyalist deneyimler ve teori — 3 Gramsci — Fabrika konseyleri (L'Ordine Nuovo, 1919–20)

- [Workers' Democracy* \(1919\)](#)
- [The Factory Council* \(1920\)](#)
- [Unions and Councils* \(1919\)](#)

Sosyalist deneyimler ve teori — 4 Pannekoek — Konsey komünizmi

- [Kaynak](#)

Sosyalist deneyimler ve teori — 1 1905 St. Petersburg Sovyeti

- www.marxists.org
- www.marxists.org

Sosyalist deneyimler ve teori — 2 1917 sovyetleri ve yerel sovyetler

- [Kaynak: 1918 Anayasası](#)
- www.marxists.org

Sosyalist deneyimler ve teori — 3 "Sovyetlerin devletleşmesi" eleştirisi

- www.marxists.org
- www.marxists.org

Sosyalist deneyimler ve teori — 4 Kronştadt (Mart 1921)

- www.marxists.org
- www.marxists.org

Sosyalist deneyimler ve teori — 6 Perestroyka: yerel sovyetlerin canlanması 1989–91

- [Gel'man](#)

Sosyalist deneyimler ve teori — 1 Mahalle komiteleri (juweihui) — 1954 yasası

- [NPC Observer](#)
- [CECC İngilizce metin](#)

Sosyalist deneyimler ve teori — 3 Şanghay Komünü (Şubat 1967)

- [Wikipedia, Shanghai Revolutionary Committee](#)
- [January Storm](#)

Sosyalist deneyimler ve teori — 2 Rendición de cuentas

- [Granma 2016](#)
- [Cubadebate 2022](#)
- [Wikipedia](#)

Sosyalist deneyimler ve teori — 4 2019 Anayasası ve belediye özerkliği

- [RAE/DPEJ](#)
- [Constitute](#)
- [Granma 2022](#)

Sosyalist deneyimler ve teori — 1 Öz-yönetim ve komün (opština)

- [1974 Anayasası](#)

Sosyalist deneyimler ve teori — 2 Mesne zajednice (mahalle toplulukları)

- [Lefteast](#)
- [beotura](#)

Sosyalist deneyimler ve teori — 2 Macaristan 1956 işçi konseyleri

- [Balázs Nagy, "Budapest 1956: The Central Workers' Council"](#)
- [Haynes, ISJ 2006](#)

Sosyalist deneyimler ve teori — 3 Polonya 1980–81 öz-yönetim

- [Glasgow tezi](#)
- marxist.com

Sosyalist deneyimler ve teori — Portekiz 1974–75

- [CCA sergisi](#)
- [Wikipedia PT](#)
- [Red Pepper](#)
- marxists.org, "Processo Revolucionário"

Sosyalist deneyimler ve teori — Ek kaynaklar

- [Luxemburg, The Russian Revolution \(1918\)](#)
- [Haynes, "Hungary: workers' councils against Russian tanks"](#)
- [Cornell ILJ 1990, Sovyet yerel yönetim reformu](#)
- www.jornalmapa.pt

Türkiye — 1973–1980: CHP'nin "Toplumcu / Yeni Belediyecilik" Deneyimi

- [Batuman, "Toplumcu Bir Belediyecilik Modeli: Yeni Belediyecilik Hareketi 1973-1977", Mülkiye](#)

- Aynı makale, Bilkent deposu (tam metin)
- Aydiner, "Toplumcu Belediyecilik Deneyimi (1973-1980): Denizli Örneği"
- Ahmet İsvan – Wikipedia
- Vedat Dalokay – Wikipedia
- Türkiye'de Aktivist Belediyecilik, Alternatif Politika

Türkiye — Fatsa 1979–1980: Terzi Fikri ve Halk Komiteleri

- BirGün – Terzi Fikri kimdir, Nokta Operasyonu
- BirGün – Ölümünün 36. yılı
- Tanıl Bora, "Fatsa Şeyi", Birikim
- Özgür Denizli – Fatsa operasyonu 11 Temmuz 1980
- Orduyorum – Fatsa'da Halkçı Belediyeciliğin Kısa Tarihi
- Cumhuriyet – Fikri Sönmez kimdir

Türkiye — 1980 Sonrası: Yerel Gündem 21'den Kent Konseyine

- Bursa Kent Konseyi – Yerel Gündem 21 Süreci
- Ankara Üniv. TÜCAUM – "Sürdürülebilir Kentler, YG21 ve Bursa Örneği" (PDF)
- Kent Konseyi Yönetmeliği – Lexpera konsolide metin
- 2009 değişiklik yönetmeliği – Lexpera
- Mevzuat.gov.tr – Kent Konseyi Yönetmeliği
- Türkiye Kent Konseyleri Birliği
- Maliye Bakanlığı – Yerel Demokrasinin Sağlanmasında Katılımcılık Süreci (PDF)
- TBB – Kent Konseyleri ve Demokratik Belediyecilik Çalıştayı

Türkiye — Semt ve Mahalle Meclisi Modelleri

- Çankaya Kent Konseyi – Semt Meclisleri
- Çayyolu Semt Meclisi
- Ayıracım – Ayrancı Semt Meclisi ne yapmalı
- Nilüfer Belediyesi – Bozbey katılımcı bütçeyi anlattı
- Bursa BB – Bozbey: katılımcı yönetimin kalesi
- Şehir Gazetesi – Kurt'tan mahalle meclislerine destek
- Haberes – Odunpazarı katılımcı demokrasi
- Seferihisar Kent Konseyi
- Kadıköy Kent Konseyi
- Cahit Akın – Temsilden özyönetime mahallede demokrasi

Türkiye — Kürt İllerinde Belediye Deneyimi ve Kayyum

- Medyascope – 2016'dan bugüne kayyum haritası (infografik)
- Artı Gerçek – Diyarbakır Kent Konseyi 8 yıl sonra toplandı
- VOA – Diyarbakır Kent Konseyi kayyum sonrası yeniden faaliyette
- Mezopotamya Ajansı – Kent Konseyi binası Muharip Gaziler Derneği'ne
- Academia – "Hizmet-Siyaset İliğinden Diyarbakır'a Bakmak: DBB Deneyimi 2015-2018"
- Hürriyet – DTK'dan demokratik özerklik kararı
- Özgürlük için Hukukçular – Kent hakkı bağlamında kayyum
- VOA – Türkiye'nin kayyum geçmişi
- Yeni Arayış – Katılımcı bütçe ve Bağlar Modeli
- Nicole F. Watts – *Activists in Office: Kurdish Politics and Protest in Turkey* (University of Washington Press, 2010)
- Zeynep Gambetti – "The conflictual (trans)formation of the public sphere in urban space: the case of Diyarbakır", *New Perspectives on Turkey* 32 (2005)
- Akkaya ve Jongerden – "Confederalism and autonomy in Turkey" (2014)
- Duygu Canan Öztürk – "Socio-Spatial Practices of the Pro-Kurdish Municipalities", ODTÜ yüksek lisans tezi (2013)
- Handan Çağlayan – "Barış Süreci'nde Kürt Kadın Hareketi", Heinrich Böll Stiftung (13 Kasım 2014)
- Berrin Sönmez – Eşbaşkanlık sisteminin kadın eşitlik mücadelesine katkısı, *Gazete Duvar*
- FeministBellek – Eş başkanlık
- BirGün – Çokdilli belediye feshedildi (19 Ekim 2007)
- Evrensel – Demirbaş Danıştay'a itiraz etti (2007)
- Agos – "Kayyum çokdilliliği de vurdu"
- Agos – "Zarokistan'a Türkçe darbesi"
- Gazete Duvar – HDP'den kayyum raporu: Borç ve asimilasyon (28 Şubat 2019)
- Evrensel – Kayyımlar Diyarbakır'da 43 kadın merkezini kapattı (17 Ekim 2018)
- Mimesis – Amed Şehir Tiyatrosu (Ocak 2024)
- DEM Parti – Seçim bildirgesi: "Yerel demokrasi ile özgür kentlere" (18 Şubat 2024)
- DEM Parti – Demokratik Yerel Yönetimler Çalıştayı sonuç bildirgesi (Van, Ağustos 2024)

- [DEM Parti – Demokratik Yerel Yönetimler ara dönem toplantısı sonuç bildirgesi](#)
- [Van Sesi – Büyükşehir'in halk toplantılarına yoğun ilgi \(9 Ağustos 2024\)](#)
- [Gazete Van – Van Büyükşehir 10 aylık çalışmasını paylaştı](#)
- [Van Belediyesi – Kayyım sonrası yeniden Van Kent Konseyi \(26 Kasım 2024\)](#)
- [Gazete Detay – Diyarbakır'da halk buluşması \(14 Temmuz 2026\)](#)
- [Gazete Detay – Diyarbakır Kent Konseyi 33. Olağan Genel Kurulu \(1 Temmuz 2026\)](#)
- [Diyarbakır Büyükşehir – Kadın çalışmaları 2025 faaliyet raporu \(29 Aralık 2025\)](#)
- [İlke TV – Zarakistan yeniden açılıyor \(Ağustos 2024\)](#)
- [İlke TV – DEM Partili belediyelerin Kürtçe karnesi: 62'sinden 2'si kreş açtı](#)
- [Mücadele Gazetesi – Diyarbakır Büyükşehir Halk Ekmek fabrikası açtı \(13 Temmuz 2026\)](#)
- [STGM – "Diyarbakır Yerel Hizmetlerde Neleri Kaybediyor" özet raporu \(Temmuz 2024, PDF\)](#)
- [Hürriyet – Diyarbakır'da DEM Partili belediyelerde 532 kişiye işten çıkarılma tebliğatı \(4 Aralık 2024\)](#)
- [AA – Diyarbakır'da işten çıkarılan işçilerin eylemi sürüyor \(19 Kasım 2024\)](#)
- [Gazete Detay – 720 gündür direnen işçilerden DEM Partili belediyelere tepki \(2026\)](#)
- [Euronews Türkçe – Tunceli ve Ovacık belediyelerine kayyum atandı \(22 Kasım 2024\)](#)

Türkiye — Sosyalist / Halkçı Küçük Belediyeler: Ovacık, Dersim, Dikili, Fındıklı, Hopa

- [Diken – Komünist başkan Ovacık'ı fethetti](#)
- [Sendika.org – Bozkurt, Toplumcu belediyeçilik politikalarının Ovacık örneği üzerinden değerlendirilmesi](#)
- [Gazete Duvar – Ovacık Belediyesi'nin öğrettikleri](#)
- [1+1 Express – Piramiti ters çevirmek](#)
- [Independent Türkçe – Maçoğlu kimdir](#)
- [Cumhuriyet – Dikili su davası beraat](#)
- [Yalçın vd. – Kapitalist Kentte Sosyal Belediyeçilik: Dikili](#)
- [BirGün – Haydar Ergülen, "Meci"](#)
- [2mart – Fındıklı'da altyapı meci kültürüyle](#)
- [Medyascope – Çervatoğlu söyleşi](#)
- [Engin Bozkurt – 2000 Sonrası Türkiye'de Toplumcu Belediyeçilik Politikalarının Değerlendirilmesi: Ovacık Belediyesi Örneği, doktora tezi, Ankara Üniversitesi SBE \(2020\)](#)
- [Bozkurt – Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi, hakemli özet](#)
- [Tunca Özlen – "Ovacık modeli: Tek ilçede sosyalizm", Gazete Duvar \(20 Ocak 2019\)](#)
- [Kurtuluş Kılçer – "Belediyeçilik, sosyalizm ve Ovacık", sol](#)
- [Gazete Duvar – İrfan Aktan, Maçoğlu söyleşi: "Modelimiz Ovacık'la sınırlı kalmayacak" \(6 Ekim 2018\)](#)
- [Cumhuriyet – Ovacık'ta halka açık meclis \(17 Haziran 2019\)](#)
- [Sözcü – Belediye meclisini sokakta toplayan başkan \(2021\)](#)
- [AA – Mahkeme Tunceli Belediyesi'nin "Dersim" kararının yürütmesini durdurdu \(24 Mayıs 2019\)](#)
- [Evrensel – Belediye tabelasına "Dersim" yazılmasına durdurma \(2019\)](#)
- [Medyascope – Maçoğlu ile söyleşi: "Benzini kendim alıyorum" \(6 Şubat 2021\)](#)
- [Habertürk – Tunceli Belediyesi ihale sistemini kaldırdı \(11 Mart 2021\)](#)
- [İndigo – Maçoğlu çağrı yaptı, halk 40 günlük işi bir haftada bitirdi \(23 Eylül 2022\)](#)
- [Cumhuriyet – Maçoğlu Cumhuriyet TV'de: "Neden kâr edelim, belediye tüccar mı?" \(2023\)](#)
- [Diken – Komünist başkanın toplu sözleşmesi: İşçiye 8 bin lira maaş \(2021\)](#)
- [Halk TV – Tunceli Belediyesi'nden işçilerine yüzde 20 zam \(2021\)](#)
- [Cumhuriyet – Maçoğlu imzayı attı: Yüzde 85 maaş artışı \(2023\)](#)
- [ANKA – Tunceli Belediyesi'nde çalışan haklarını geriye götüren TİS imzalandı \(19 Kasım 2025\)](#)
- [T24 – TKP'den DEM Parti'ye geçen Tunceli Belediyesi'nin borcu açıklandı \(Mayıs 2024\)](#)
- [Cumhuriyet – Maçoğlu'ndan borç iddialarına yanıt \(2024\)](#)
- [AA – Eski Tunceli Belediye Başkanı Maçoğlu'na kamu zararı iddiasıyla zimmet çıkarıldı \(20 Kasım 2025\)](#)
- [Medyascope – Ovacık ve Tunceli belediyelerine kayyum atandı \(23 Kasım 2024\)](#)
- [Medyascope – Maçoğlu: Tunceli'den ayrılıyor mu? \(6 Aralık 2023\)](#)
- [Bianet – TKP'den Maçoğlu açıklaması: Kadıköy gündemimizde değildi \(7 Ocak 2024\)](#)
- [Medyascope – Maçoğlu Kadıköy'den aday oldu \(16 Ocak 2024\)](#)
- [Kısa Dalga – İbrahim Ekinci, "Maçoğlu kooperatifler birliği projesi üzerinde çalışıyor" \(30 Ağustos 2024\)](#)
- [Yeni Ankara – Maçoğlu şimdi ne yapıyor \(19 Ağustos 2026\)](#)

Türkiye — Katılımcı Bütçe Denemeleri

- [Sayıştay Dergisi – Katılımcı Bütçeleme: Türkiye ve Portekiz](#)
- [İstanbul Üniv. – Katılımcı Bütçeleme: Eleştirel Bir Yaklaşım](#)
- [TEPAV – İyi Yönetişim İçin Örnek Bir Model: Katılımcı Bütçeleme \(PDF\)](#)
- [Burası Çanakkale – "Bütçe Benim"](#)
- [Şişli Belediyesi Komşu gazetesi Kasım 2021 \(PDF\)](#)
- [Maliye – Yönetimden Yönetişime: Katılımcı Bütçeleme \(PDF\)](#)
- [Bizİzmir – Şeffaf İzmir](#)

Türkiye — Katılımcı Demokrasiyi Savunan Kişi ve Oluşumlar

- [İDEALKENT – Ruşen Keleş'in Birikiminden Geleceğe](#)
- [Perspektif – S. Z. Şahin, Terk etmek, itiraz ve sadakat](#)
- [Ankara Kent Konseyi 7. Genel Kurul](#)
- [Gazete Solfasol](#)
- [Solfasol arşivi \(taranan yazılar\): Programlar · "Yerelde\(n\) Yeni Siyaset" dizini \(2024–2025\) · Akın Atauz, "Demokrasi, Katılım, Katılımcı Demokrasi Üzerine Düşünmek" \(18 Mart 2024\) · Sine Çelik, "Katılımın Sürdürülebilirliği – 3" \(17 Ekim 2020\) · Mehmet Tunçer, "Ankara İç Kale Dokusu Onarılacak" \(16 Nisan 2021\) · Mehmet Onur Yılmaz, "100. Yıl Çarşısının Yıkım Kararı" \(17 Eylül 2021\) · "Duyduk Duymadık Demeyin Ayrancı Semt Meclisi Kuruluyor..." \(27 Eylül 2021\) · Mete Elçi, "Beton Belediyeciliği..." \(24 Şubat 2025\) · Ali Onat Çetin, "Mahallemizde Delege Seçimlerini Nasıl Yaptık?" \(24 Ağustos 2025\) · Ali Onat Çetin, "Yeni Siyasal Mimari ve Yerinden Örgütlenmenin Olanakları" \(17 Eylül 2026\) · Ecehan Balta, "Kadınların, Gençlerin ve Göçmenlerin Kent Hakkı" \(11 Ocak 2026\) · Aydın Şimşek, "Ankara'yı Yeniden Kurmak" \(20 Şubat 2026\) · Aykut Alyanak, "Ayrancı'nın Güven Hastanesi ile İmtihani" \(16 Temmuz 2026\) · Mehmet Onur Yılmaz, "Bir Hafıza Daha Sessizce Siliniyor: İtfaiye Meydanı Yıkılıyor!" \(5 Eylül 2026\) · Aykut Alyanak, "Berlin'de Solun Tarihi Zaferi" \(21 Eylül 2026\) · Eren Aksoyoğlu, "Devlet 55 Kilometre Kadar Batı İstikametine Kayıyor" \(12 Aralık 2025\) · İhsan Seddar Kaynar, "Orman Çiftliği'nden AOÇ'ye" \(5 Şubat 2025\) · Tunçer ve Aytekin, "Ankara'nın Son Vadisi İmrahor Vadisi" \(15 Ekim 2020\) · Tanju Gündüzalp, "Hamamönü'nde Kentsel Dönüşüm" \(1 Nisan 2012\) · Mehmet Onur Yılmaz, "Esat Dörtöl Uzaydan Görünür mü?" \(2 Şubat 2025\) · Mehmet Said Aydın, "Altı çizilesi gayriresmi gazete: Solfasol", Gazete Duvar \(30 Haziran 2020\)](#)
- [Kent Araştırmaları Enstitüsü](#)
- [SODEV](#)
- [SODEM – Yerel Demokrasi ve Temel Hizmetlere Erişim](#)
- [Toplumcu Belediyecilik \(kolektif kitap\)](#)
- [Politikol – Toplumcu belediyecilik nedir](#)
- [Yerel Demokrasi – Kamu Politikalarında Yurttaşın Sözü](#)

Türkiye — Eleştirel Literatür: Vesayet ve "Göstermelik Katılım"

- [MBB Kültür Yayınları – Kent Konseyleri Araştırma Raporu](#)
- [Yerelde Katılımcı Demokrasi Bağlamında Kent Konseyleri \(ResearchGate\)](#)
- [Büyükşehirlerde Kent Konseyi Sorunsalı – alan araştırması](#)
- [Yerel Demokrasi ve Kent Konseyleri: Kahramanmaraş](#)
- [Kütahya Kent Konseyi örneği](#)
- [Mahalli idarelerde halk katılımı bağlamında kent konseyleri \(PDF\)](#)
- [Yerel Yönetişimde Aktif Vatandaşlık Arayışı \(PDF\)](#)
- [Yerel Yönetimlerde Demokrasi: Türkiye'de Siyasal Katılım Yolları](#)

Dijital doğrudan demokrasi — Ek kaynaklar

- [Decidim, "Decidim in use" \(kullanım istatistikleri\)](#)
- [Computational Culture, "The Decidim 'soft infrastructure'"](#)
- [Planning Practice & Research \(2024\), "Smart Barcelona: the gap between inspiring rhetoric and lackluster implementation"](#)
- [Consul Democracy](#)
- [OSOR / Interoperable Europe, "Case Study of Consul Democracy"](#)
- [Democracy Technologies, "Lessons From Consensus Building in Taiwan"](#)
- [Agora, "LiquidFeedback — Lessons from Civic Tech History"](#)
- [Kling vd., "Voting Behaviour and Power in Online Democracy: A Study of LiquidFeedback in Germany's Pirate Party" \(arXiv 1503.07723\)](#)
- [P2P Foundation, "The failure of the Pirate Party's direct democracy based on the Liquid Feedback system"](#)
- [Privacy International, "The failures of the Five Star Movement's Rousseau"](#)
- [Logic Magazine, "The Party Decides"](#)
- [Loomio \(Wikipedia; openDemocracy "From Occupy to online democracy"\)](#)
- [Loomio \(Wikipedia; openDemocracy "From Occupy to online democracy"\): https://en.wikipedia.org/wiki/Loomio ;](#)
- [Citizens Foundation, "Better Reykjavik" etki sayfası](#)
- [Deliberative Democracy Digest, "The Ostbelgien Model: five years on"](#)
- [Mehr Demokratie, "Permanent citizens' assembly in Aachen"](#)
- [Participedia, "Irish Citizens' Assembly: the Eighth Amendment"](#)
- [Wikipedia, "Citizens Convention for Climate"](#)
- [Natura Sciences, "Convention climat : Emmanuel Macron retient 146 propositions"](#)
- [Valimised.ee, "Statistics about Internet voting in Estonia"](#)
- [Digital State Ukraine, "Diia Reaches 23 Million Users"](#)
- [Câmara dos Deputados, "Wikilegis" ve Marco Civil](#)
- [\[TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2025\]\(https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalkı-Bilişim-Teknolojileri-\(BT\)](#)
- [medyascope.tv](#)
- [İletişim Başkanlığı, "CİMER 2025'te 5,5 milyon başvuru aldı"](#)
- [Ankara Büyükşehir, "Başkent 153 yenilendi: 7 ayda 2 milyon 27 bin çağrı"](#)
- [ANKA, "Bütçe Senin: 670 projeden 28'i geçer not aldı" \(2022\)](#)
- [Bütçe Senin oylama sonuçları](#)
- [Arıkoğlu, Ü. \(2024\), "Belediyelerde Katılımcı Bütçe: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği", Çağdaş Yerel Yönetimler](#)

- Cumhuriyet, "Bizizmir açıldı... nedir, nasıl kullanılır?"
- AA, "YSK'den elektronik seçim açıklaması" (12.11.2024)
- Park, Specter, Narula, Rivest, "Going from bad to worse: from Internet voting to blockchain voting", *Journal of Cybersecurity* 7(1), 2021
- FSFE, "Public Money? Public Code!"
- FSFE, "Public Money? Public Code!": <https://publiccode.eu/> ; sempozyum haberi (2025)
- Fernandez-Monge, Barns, Kattel, Bria, "A new data deal: the case of Barcelona" (UCL IIPP, 2023; Urban Studies 2024)
- Scientific Reports (2022), "Coordination patterns reveal online political astroturfing across the world"
- arXiv 2401.12423, "Rank, Pack, or Approve: Voting Methods in Participatory Budgeting"
- dl.acm.org
- OECD (2025), "Tackling civic participation challenges with emerging technologies"
- Tessler vd., "AI can help humans find common ground in democratic deliberation", *Science* (Ekim 2024)
- MIT Technology Review, "AI could help people find common ground during deliberations"
- Knight First Amendment Institute, "Can AI Mediation Improve Democratic Deliberation?"
- CACM, "Computation and Deliberation: The Ghost in the Habermas Machine"

Teyit kaynakları (91-teyit-notlari.md)

- Sadık Güleş, "Terzi Fikri nasıl hâlâ yaşayabiliyor?" — *Gazete Duvar*
- Nazım Alpman, "Terzi Fikri'nin ülkesi Fatsa" — *BirGün*
- Emeğin Serüveni — *Fatsa*
- insanokur — 15 gerçeğiyle Terzi Fikri
- Nadir Kitap — Aksakal, Bir Yerel Yönetim Deneyi: Fatsa
- AÜ SBF Dergisi — Porto Alegre-Fatsa karşılaştırması
- Soygüzel, Türkiye Kent Konseyleri Birliği Örneği — *Paradoks*
- Vitrin Gazetesi — Esenyurt Kent Konseyi, Platform 30. dönem başkanı
- İnan İzci, Fındıklı Deneyimi — *Sosyal Demokrat Dergi*
- Candan Yıldız, "Fatsa'dan Fındıklı'ya fikri takip" — *T24*
- Bianet — Çervatoğlu: Fındıklı'da mahalle komiteleri
- Elips Haber — Çervatoğlu hâkim karşısına çıktı
- Duda & Kladnik, "Socialist Democracy in Yugoslav Municipalities and Local Communities" (Palgrave, 2026)
- elTOQUE — Record low turnout at Cuban elections
- Inquirer/Reuters — Cuba municipal elections lowest turnout
- Berlin.de — House of Representatives adopts framework law (13.03.2026)
- entwicklungstadt.de — Was aus dem Berliner Volksentscheid wurde
- Berliner Wirtschaft (IHK) — Vergesellschaftungsrahmengesetz
- Deutsche Wohnen — Vergesellschaftung aktueller Stand
- Cofré, JAP dökümü — SciELO (PDF)
- Wikipedia — Cordon industrial
- La Izquierda Diario (cl) — Cordones Industriales
- Paris.fr — Guide du dépôt 2025 (PDF)
- Paris.fr — Budget participatif
- Paris.fr — 2025 sonuçları, 104 proje
- Institut Montaigne — Hidalgo 2020 vaadi
- MLex — Rousseau GDPR fine
- GDPR.eu — Italy GDPR fine
- Open — Garante privacy, M5S, Rousseau (1.6.2021)
- ANSA — Rousseau sospende funzioni operative (5.6.2021)
- Sky TG24 — M5S SkyVote
- AA — Hiç internet kullanmayanların oranı %9,1'e düştü (2025)
- Dünya — TÜİK 2025 bülteni
- Cumhuriyet — TÜİK 2026 bülteni (6.8.2026)
- diario.madrid.es — Las propuestas ciudadanas de Decide Madrid
- Seoul Shinmun — Maeul merkezi denetimi (15.7.2022)
- Seoul Shinmun — Maeul merkezinin kapanışı (30.9.2022)
- Future Chosun — Maeul bütçesi (16.12.2022)
- Labor Today — Maeul yönetmeliğinin kaldırılması
- Alomaliye — Kent Konseyi Yönetmeliği (2006)
- Bursa Kent Konseyi — Yönetmelik sayfası
- BirGün — Komünist belediyenin organik ürünleri (2017)
- İMO — Özgüven beraat etti, kamu yararı kazandı
- Hürriyet — Suyu bedava dağıtan başkana hapis (sonraki süreç)
- Halk TV — Maçoğlu Kadıköy'de ne kadar oy aldı
- Wikipedia — Fatih Mehmet Maçoğlu

- [T24 — Ankara Kent Konseyi 6. Olağan Genel Kurulu \(7.7.2024\)](#)
- [Habertürk — Ankara Kent Konseyi 6. Genel Kurulu](#)
- [Manşet Haber — Ankara Kent Konseyi'nde seçim tamamlandı \(12.9.2026\)](#)
- [Kent-Koop — Kurumsal](#)
- [Gündem Artvin — Hopa'da meclis mahallede toplandı](#)
- [BirGün — Şişli'de Mahalle Bütçe Komiteleri seçimi \(2021\)](#)

Blog yazısı ve forum (yerel-demokrasi-forumu-blog-yazisi.md)

- [Yerel Demokrasi — Ana sayfa · Hakkımızda · Hatırlayalım · Merak Ettiklerimiz · Mevzuat](#)
- ["Bu neyin forumu?" — Ankara Kent Haber, 14 Eylül 2026](#)
- [Manşet Ankara — 7. Genel Kurul'da ortak akıl çağırısı](#)
- [Kırşehir Belediyesi — Kent Konseyi Olağan Genel Kurulu \(2024\) · Kırşehir Haber Türk — Göçen yeniden seçildi \(2026\) · İHA — "Madene değil, yönetime karşıyız"](#)
- [Çanakkale Kent Konseyi — Kentin, kentlinin konseyi ne iş yapar](#)
- [Bursa Hakimiyet — Bozbey'den önemli adım · Bayrak Haber — Bursa Kent Konseyi'nde yeni dönem](#)
- [Fındıklı Belediyesi — Katılımcı Bütçe Konferansı](#)
- [İz Gazete — Karabağlar'da grev kararı asıldı · El Yazmaları — TİS itirazına sürgün · El Yazmaları — İşçiye destek · BirGün — Sürgüne karşı direniş](#)
- [İzmir Büyükşehir — Kamuoyuna Duyuru \(28.5.2025\) · Memurlar.net — Grev sonrası toplu işten çıkarma](#)
- [Euronews — YENİ Parti kuruluyor \(24.7.2026\) · Ege'de Son Söz — Karaburun · Milliyet — İzmir'de hangi belediyeler geçti · Dokuz Eylül — Karabağlar'da dengeler değişti](#)
- [Van Kent Konseyi — Kayyım girişimini kabul etmiyoruz · Fethiye Kent Konseyi — Kamuoyuna Duyuru](#)
- [Bilgi Müşterekleri — Etkinlik Düzenleme ve Yoldaşlık Kılavuzu](#)

Kuzey Amerika ve Güney Afrika (Ek C için)

- [Governing, "Chicago Brings Participatory Budgeting to the U.S."](#)
- [Participedia, "Chicago's Participatory Budgeting Project" \(49. koğuş, 2009-10\)](#)
- [NYC Council, Participatory Budgeting](#)
- [Participedia, "NYC Participatory Budgeting: The People's Money Initiative"](#)
- [Cooperation Jackson \(Wikipedia\)](#)
- [Nonprofit Quarterly, "Cooperation Jackson at 10: Lessons for Building a Solidarity Economy"](#)
- [COGTA \(Güney Afrika\), "Municipal Ward Committees: What You Need to Know" \(2023\)](#)
- [Piper ve Deacon, "Too Dependent to Participate: Ward Committees and Local Democratisation in South Africa", Local Government Studies 35\(4\), 2009](#)

Türkiye kronolojisi, sözlük ve mevzuat (Ek A, B, D, K, L için)

- [art-izan, "Park Forumları Nasıl Bir Evrim İzledi: Bir Örnek Olarak Abbasağa"](#)
- [Nurullah Selçuk, "Deprem Sonrası Ortaya Çıkan Dayanışma Ağları ve Gerilim Hatlarının Sosyolojik Analizi: 6 Şubat Depremleri Örneği", SÜSBED 53 \(2024\)](#)
- [Usta ve Uluggergerli, "Mahalle Afet Gönüllüleri; Kentsel Dirençlilik/Dayanıklılık ile ilişkisi", Resilience 9\(1\), 2025](#)
- [Genel-İş, "Belediye Şirketlerinde KHK Dönemi Bitiyor" \(696 KHK ve geçiş sayıları\)](#)
- [Euronews Türkçe, "Van Büyükşehir Belediyesi'ne kayyum atandı" \(15.2.2025\)](#)
- [Eskişehir Haber Ajansı, "Kurt'tan Kent Konseyleri için 10 Maddelik Reform Çağırısı" \(16.6.2026\)](#)
- [Cumhuriyet, "Kıracılar örgütleniyor" \(22.5.2022\)](#)
- [Andrea Cornwall, "Locating Citizen Participation", IDS Bulletin 33\(2\), 2002](#)
- [sendika.org, "Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru — David Harvey" \(2013\)](#)
- [İçişleri Bakanlığı, 1982 Anayasası'nın ilgili maddeleri \(md. 127\) \(PDF\)](#)
- [mevzuat.gov.tr, 4541 sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun \(PDF\)](#)
- [mevzuat.gov.tr, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu \(PDF\)](#)
- [Resmî Gazete 31640, 7339 sayılı Kooperatifler Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun \(26.10.2021\)](#)

Mevzuat ve kurumlar (Ek B, Ek F için)

- [AB Başkanlığı — Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı bilgi notu \(PDF\) · TBB — Özerklik Şartı · Türkiye'nin çekincelerinin yeniden değerlendirilmesi — DergiPark](#)
- [Kamu Denetçiliği Kurumu — Nasıl başvuru yapılır · 6328 sayılı Kanun — Alomaliye](#)

Usul demokrasisi ve geri çağırma (Bölüm 12, 20, Ek M için)

- [6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, md. 14 — genel kurulda seçim esasları \(mevzuat.gov.tr, PDF\)](#)
- [1136 sayılı Avukatlık Kanunu, Ek Madde 3 — seçimlerin yapılması \(e-uyar\) · Gürseler, "Baro seçimlerinde nispi temsil mi çarşaf liste mi?" \(19.7.2012\)](#)
- [Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü — Genel Kurul İşlemleri \(Dernekler Yönetmeliği md. 14\) · Eğil Kaymakamlığı — Derneklerin sık karşılaştıkları sorunlar ve uygulamalar](#)
- [Kent Konseyi Yönetmeliği — konsolide metin \(Lexpera\)](#)
- [Beyaz Gazete, "CHP Kurultayı: Çarşaf liste ne demek?" \(17.12.2010\) · T24, "Blok liste ayırır, çarşaf bütünleştirir" \(11.12.2010\)](#)
- [3628 sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu \(mevzuat.gov.tr, PDF\)](#)
- [NCSL — Recall of State Officials · Wikipedia — Recall election](#)

- [IEP, Revista Argumentos — "Las revocatorias en el Perú: entre la participación masiva y la debilidad institucional" · Wikipedia \(es\) — Consulta popular de revocatoria en Lima de 2013](#)
- [KOMMUNAL, "Wie werden Bürgermeister in Deutschland abgewählt?" \(15.11.2022\) · Mehr Demokratie — "Elf Bundesländer kennen Abwahl-Bürgerentscheide"](#)
- [KA.DER, 31 Mart 2024 Yerel Seçimleri Raporu \(Gülgün Erdoğan Tosun, PDF\) · Hürriyet — 81 ilden 11'ini kadınlar yönetecek \(Nisan 2024\)](#)

■ Bilgi Müşterekleri

Bilgi Müşterekleri, bilginin ortak bir üretim olduğu ve herkese ait olması gerektiği düşüncesiyle yazan, çeviren ve derleyen bir yayın girişimidir. Dosyalarımız emeğin, kentin ve teknolojinin sınıfsal okumasını genç kuşaklarla paylaşmak için hazırlanır.

Bu dosya bir bitmiş söz değil, bir çağrıdır: Mahallenizde, işyerinizde, kent konseyinizde yaşadıklarınızı, denediklerinizi ve öğrendiklerinizi bize yazın; bir sonraki sürüm sizinle yazılsın.

Bilgi Herkesindir. · CC BY-SA 4.0